IOAN SCURTU

CONTRIBUŢII PRIVIND VIAŢA POLITICĂ DIN ROMÂNIA

EVOLUŢIA
FORMEI DE GUVERNAMÎNT
IN ISTORIA MODERNA
ŞI CONTEMPORANA

EDITURA ŞTIINŢIFICA ŞI ENCICLOPEDICA
Bucureşti, 1988

fi

Supraco perta şi coperta : VASILE SOCOLIUC

1 **CUPRINS**

INTRODUCERE

O caracteristică fundamentală a istoriei poporului român este permanenta sa aspiraţie spre libertate naţională, socială şi politică, spre o viaţă mai bună şi demnă. Cartea de aur a patriei a înregistrat o multitudine de forme şi modalităţi prin care românii şi-au exprimat această aspiraţie: de la lupta cu arma în mînă împotriva cotropitorilor străini, la mari răscoale ţărăneşti şi greve muncitoreşti, de la o impresionantă solidaritate în momentele decisive, pînă la confruntări privind afirmarea ideilor nobile ale umanismului, democraţiei, progresului, socialismului şi comunismului.

în epoca modernă şi în cea contemporană o componentă esenţială a acestei lupte a vizat forma de guvernămînt. Exista, desigur, o anumită tradiţie şi o experienţă seculară, care şi-au pus amprenta asupra evoluţiei societăţii româneşti în epoca modernă. Avem în vedere instituţia domniei, care a reprezentat — secole de-a rîndul — însăşi autoritatea de stat în relaţiile interne şi internaţionale. Au existat domni prestigioşi, care s-au identificat cu aspiraţiile poporului român — amintim doar pe Mircea cel Mare, Ştefan cel Mare, Mihai Viteazul —, după cum au existat şi domni care (mai ales în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea) n-au onorat demnitatea pe care o ocupau.

Modernizarea structurilor statale a adus în prim plan pe de o parte problema modului cum domnul (suveranul, monarhul) îşi exercită puterea, iar de cealaltă parte schimbarea radicală a formei de guvernămînt, prin instaurarea unui regim republican.

A existat, în cadrul fiecăreia dintre cele două concepţii — monarhică şi republicană — o paletă largă de opinii, în funcţie de interesul de clasă, de contextul concret-istoric, de persoanele avute în vedere. între adepţii monar hiei s-au desfăşurat dispute privind gradul de deţinere şi exercitare a puterii de către domn (monarh), unii optînd pentru o domnie autoritară, „de ordine", în timp ce alţii — cei mai mulţi — se pronunţau pentru limitarea puterii acestuia prin stipulaţii constituţionale ferme, avînd la bază principiul potrivit căruia „regele (monarhul) dom neşte, dar nu guvernează". Şi în rîndul celor care se pronunţau pentru o formă republicană existau sensibile deosebiri de vederi: teoreticienii şi oamenii politici bur ghezi se declarau pentru o republică burghezo-democratică în care şeful statului trebuia să apere ordinea so cială existentă, în timp ce reprezentanţii clasei munci toare preconizau o republică socialistă, în cadrul căreia să fie lichidată orice exploatare a omului de către om.

Confruntarea privind forma de guvernămînt a constituit, timp de aproape un secol, o componentă majoră a vieţii politice româneşti. însăşi instituţia domniei a cunoscut evoluţii semnificative, în consens cu modernizarea structurilor statale, dar şi ca urmare a afirmării curentelor democratice, cu deosebire după făurirea partidului politic al clasei muncitoare în 1893. Aspiraţia republicană — cu ascendente remarcabile încă de la începutul sec. al XiX-lea — a devenit tot mai evidentă după aducerea în fruntea statului a unui principe străin (1866), manifestîndu-se adesea ca o mişcare de masă. Nu a fost o acţiune permanent ascendentă, între aspiraţie şi reali tate interpunîndu-se fapte istorice indubitabile, care au cerut în unele momente colaborarea tuturor forţelor na ţiunii — inclusiv a celor mai convinşi republicani cu insti tuţia monarhiei — pentru salvgardarea intereselor fun damentale ale patriei (din acest punct de vedere este de remarcat colaborarea Partidului Comunist Român cu re gele în vederea răsturnării dictaturii antonesciene).

Cum era şi firesc, problematica formei de guvernămînt a constituit obiectul unui mare număr de lucrări şi studii, multe dintre ele valoroase. Fără a intra în detalii, unele consideraţii asupra istoriografiei se impun.

Vechea istoriografie s-a făcut remarcată îndeosebi prin lucrările semnate de N. Iorga, Gh. Brătianu, D. Onciul, Ioan Lupaş, M. I. Costian[1].

Istoriografia marxistă a supus unei analize critice activitatea instituţiei monarhice — pornind de la reliefarea caracterului de clasă a acesteia —, a subliniat semnificaţia mişcărilor republicane — ca expresie a luptei împotriva regimului politic întemeiat pe exploatare şi asuprire, pentru edificarea unei societăţi cu adevărat democratice. Prin profunzimea analizei întreprinse, prin concluziile de certă valoare ştiinţifică şi politică se remarcă lucrarea *Sub trei dictaturi,* scrisă de Lucreţiu Pătrăşcanu în 1941 şi publicată în decembrie 1944[2].

Lucrările şi studiile publicate în anii '50 au meritul do a fi reţinut atenţia asupra acestui subiect, dezvăluind numeroasele aspecte negative din activitatea monarhiei şi a vieţii personale a membrilor familiei domnitoare, punînd în lumină diferitele forme de manifestare a luptei pentru republică. Din păcate, autorii lor — aproape în totalitate — nu au întreprins analize cu adevărat ştiinţifice, obiective, ci s-au mulţumit să publice lucrări şi studii de demascare, de propagandă politică curentă, nu odată cu preţul falsificării realităţii. Din noianul de asemenea elaborate, puţine pot rezista în confruntarea cu acel judecător suprem al tuturor faptelor umane care este timpul[3].

[1] Nicolae Iorga, *Istoria românilor,* voi. X, Bucureşti, 1939; Idem, *Istoria contimporană a României de la 1904 la 1930. Supt trei regi,* Bucureşti, 1932; Idem, *Politica externă a regelui Carol 1,* Bucureşti, 1916; Gheorghe I. Brătianu, *La polUique exterieure du Roi Charles l-er de Roumanie,* Bucureşti, 1940; Dimitrie Onciul, *Alegerea principelui Carol I al României,* Bucureşti, 1906; Ioan Lupaş, *Regele Ferdinand 1,* Cluj, 1929; M. I. Costian, *Regele Carol II şi partidele politice,* Bucureşti, 1933.

[2] Lucreţiu Pătrăşcanu, *Sub trei dictaturi,* Bucureşti, 1944 (plnă In februarie 1946 au apărut patru ediţii; lucrarea a fost re editata în anul 1970).

[3] Th. Necşa, *Criza dinastică (1926—1930),* în „Studii. Rev. ist.", nr. 6/1957; T. Pintean şi C. Rîmniceanu, *Unele documente şi. ar ticole privind lupta antimonarhică* o *Partidului Comunist din România,* în „Analele Institutului de Istorie a Partidului Munci toresc Român" (în continuare se va cita: „Anale ist."), nr. 6/1962;

g , *c p*

zolle g intre ele overatii cu devize ale fostei Cane Re-
JZŞ *Ţ l n S u .* ev. ist., n. 4/1 " (autorul
a reluat şi dezvoltat tema în lucrarea *Casa Regală*
Costin
Murgescu, *Caracterul prădalnic al dinastiei de Hohen-*
z l l S i i f

Noile perspective deschise istoriografiei româneşti de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român (iulie 1965) au impus o abordare nouă, creatoare, ştiinţifică a problemelor cercetate. In consecinţă, şi problematica **formei** de guvernămînt în România a fost analizată pe bază de documente, prin raportarea la contextul concret-istoric, la ansamblul factorilor interni şi externi care înrîureau evoluţia generală a poporului român.

Un rol important în abordarea acestei teme — ca şi a istoriei naţionale în întregul ei — 1-a avut publicarea de documente privind istoria modernă şi contemporană, unele evenimente fundamentale (Independenţa, Marea Unire, Revoluţia din August 1944), istoria mişcării muncitoreşti, a Partidului Comunist Român[4]. în acest cadru

---

cu devize. 1935—1940, Bucureşti, Edit Academiei. 1970): Idem, *~Monarhia —" principalul stllp al "reacţiunii burghezo-moşie-reşti,* în „Anale ist.", nr. 6/1962; Gheorghe Surpat, V. Anes-cu, Gh. Ţuţui, *Caracterul antinaţional şi exploatator al monarhiei,* în „Probleme economice", nr. 12/1962; V. Anescu, *Rolul monarhiei în jefuirea şi exploatarea poporului român, în aservirea economică a ţării faţă de puterile imperialiste,* în „Anale ist.", nr. 6/1962; Gh. Ţuţui, *Poziţia forţelor democratice faţă de monarhie în perioada 23 August 1944—30 Decembrie 1947, Ibidem;* P. Câncea, *Incercarea detronării lui Carol I de Hohenzollern in martie 1888,* în „Rev. arhivelor", nr. 5/1962; Gheorghe Cristea, *La guerre franco-allemande et mouvement republican de marş 1871* o *Bucarest,* în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 2/1964; Gh. Ţuţui şi Mircea Popa, *Hohenzollernii in România,* Bucureşti, Edit. Politică, 1962.

[4] *Probleme fundamentale ale istoriei patriei şi Partidului Comunist Român. Tematică, bibliografie, crestomaţie.* Coordonator Constantin Mocanu; Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1981; *Probleme fundamentale ale istoriei României,* Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1987 (partea a Ii-a — crestomaţie); *Istoria României Intre anii 1918—1944. Culegere de documente.* Coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1982; *Documente privind istoria României. Războiul pentru independenţă,* voi. I—X, Bucureşti, Edit. Academiei, 1952—1955; *1918 la români,* voi. I—VI, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983—1986; *23 August 1944,* Bucureşti,'Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984—1985; *Documente privind începuturile mişcării muncitoreşti şi socialiste din România (1821—1878),* Bucureşti, Edit. Politică, 1971; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România,* Bucureşti, Edit. Politică: 1879—1892 (1973), 1893—1900 (1969), 1900—1909 '(1975), 1910—1915 (1968), 1916—1921 (1966); *Documente din istoria Partidului Comunist, a mişcării muncitoreşti revoluţionare din România (1921—1924),* Bucureşti, Edit. Politică, 1970.

se înscrie şi publicarea unor volume de documente privind gîndirea şi acţiunea antimonarhică şi republicană[5].

Lucrările generale privind istoria modernă şi contemporană a României conţin referiri, iar unele chiar analize, privind rolul instituţiei monarhice şi semnificaţia luptei pentru republică în România[6].

De o mare utilitate sînt lucrările consacrate vieţii politice din ţara noastră, începînd cu jumătatea sec. al XIX-lea şi pînă la 23 August 1944[7].

Foarte interesante sînt referirile şi aprecierile cuprin-

[5] *Monarhia de Hohenzollem văzută de contemporani,* Bucureşti, Edit. Politică, 1968; *Gîndirea social-politică antimonarhică şi re publicană din România. Antologie, studiu introductiv şi note* de Gheorghe Ghimeş, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979.

[6] Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul naţional unitar român,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifica şi Enciclopedică, 1983; Gheorghe Platon, *Istoria modernă a României,* Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1985; *Istoria României între anii 1918—1981.* Coordonator Aron Petric, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1982; *Istoria parlamentului şi a vieţii parlamentare din România pînă la 1918,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1983; Titu Georgescu, *între două revoluţii,* Craiova, Edit. Scrisul Românesc, 1974.

[7] Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenţă (1859*—IS77;, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979; Paraschiva Câncea, *Viaţa politică din Romă nia în primul deceniu al Independenţei de stat,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1974; Mircea Iosa, Traian Lungu, *Viaţa politică în România. 1899—1910,* Bucureşti, Edit. Politică, 1977; Anastasie Iordache, *Viaţa politică în România. 1910—1914,* Bucureşti, Edit Ştiinţifică, 1972; C. Nuţu, *România în anii-neutralităţii (1914—1916),* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1972; Ştefan Pascu, *Făurirea statului naţional unitar român,* voi. I şi II, Bucureşti, Edit. Academiei, 1983; Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *Viaţa politică în România (1918—1921),* ed. a Ii-a, Bucureşti, Edit. Politică, 1976; Idem, *Romă nia după Marea Unire. 1918—1933,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1986; M. Rusenescu şi I. Saizu, *Viaţa politică în România. 1922—1928,* Bucureşti, Edit. Politică, 1979; Emilia Sonea şi Gavrilă Sonea, *Viaţa economică şi politică a României 1933—1938,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978; Eufrosina Popescu, *Din istoria politică a României. Constituţia din 1923,* Bucureşti, Edit. Politică, 1983; Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922—1926,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981; A. Simion, *Regimul politic din România în perioada sep tembrie 1940—ianuarie 1941,* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976; Idem, *Preliminarii politico-'diplomatice ale insurecţiei române din august 1944,* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979; Ioan Scurtu, *Viaţa politică din România de la Marea Unire din 1918 la Revoluţia de elibe- rare socială şi naţională din august 1944,* Bucureşti, Edit. Albatros,

se în lucrările consacrate unor secvenţe scurte din istoria României, cum sînt cele privind anul 1900, confruntările din 1914—1916, anul 1939 sau 1944[8].

Istoria partidelor politice burgheze şi moşiereşti[9], precum şi a partidelor clasei muncitoare[10] conţin informaţii şi aprecieri substanţiale privind tema menţionată.

La rîndul lor, cărţile privitoare la politica externă a României în epoca modernă şi contemporană se referă

---

[8] Ion Bulei, *Lumea românească la 1900,* Bucureşti, Edit. Eminescu, 1984; Idem, *Arcul aşteptării. 1914—1915—1916,* Bucureşti, Edit. Eminescu, 1981; Hvia Dandara, *România în viitoarea anului 1939,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985; Gh. Buzatu, Gh. I. Floreseu, I. Saizu, D. Şandru, *Din istoria unei zile. (Contribuţii la cronologia insurecţiei române din August 19441,* Iaşi, Edit. Academiei, 1979; Florin Constantinii], Mihail E. lonescu, *August 1944. Repere istorice,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984.

[9] Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator,* Bucureşti, Edit. Politică, 1987; Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României. întemeierea şi activitatea Partidului Ţărănesc (1918—1926),* Bucureşti, Edit. 'Litera, 1975; Idem, *Din viaţa politică a României (1926—1947). Studiu critic privind istoria Partidului Naţional-Ţărănesc,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983; Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu, *Garda de Fier. Organizaţie teroristă de tip fascist,* ed. a II-a, Bucureşti, Edit. Politică, 1980; Gheorghe T. Pop, *Caracterul antinaţional şi antipopular al Partidului Naţional-Creştin,* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1978; Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor politice din România. 1919—1940,* Bucuroşii, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976.

[10] *Condiţiile istorice ale apariţiei şi dezvoltării clasei muncitoare din România. Făurirea şi afirmarea partidului său politic (1821—1893),* Bucureşti, Edit. Politică, 1984; Ion Mamina şi Vasile Nicuîae, *Partidul clasei muncitoare în viaţa politică a României (1893—1918),* Bucureşti, Edit. Politică, 1983; N. Copoiu, *Refacerea Partidului Social-Democrat din România (1900—1910),* ■ Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1966; Ioan Căpreanu, *Mişcarea muncitorească în luptele politice din România între anii 1900—1914,* Iaşi, Edit. Junimea, 1983; C. Cuşnir-Mihailovici, FI. Dragne, Gh. Unc, *Mişcarea muncitorească din România (1916—1921). Făurirea Partidului Comunist Român,* Bucureşti, Edit. Politică, 1982; *Făurirea Partidului Comunist Român (mai 1921).* (Coordonator I. Popescu-Puţuri), Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982; M. C. Stănescu, *Mişcarea muncitorească din România în anii 1921—1924,* Bucureşti, Edit. Politică, 1971; Idem, *Mişcarea muncitorească din România în anii 1924—1928,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981; Uie Ceauşescu, *P.C.R. — stegarul luptelor revoluţionare din anii 1929—1933,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1971; Gh, I. Ioniţă, *P.C.R. şi masele populare (1934—1938),* ed. a II-a, Bucureşti, Edit. Ştiinţi/ică si Enciclopedică, 1978; Nicolae Jurca, *Mişcarea socialistă şi social-democrată din România. 1934—1944,* Bucureşti, Edit. Litera, 1978.

şi la rolul monarhiei în realizarea unor sisteme de alianţă, în definirea statutului internaţional al ţării.[11]

Perioada de după 23 August 1944 a beneficiat de lucrări substanţiale privind transformările revoluţionare, care au impus abolirea monarhiei şi proclamarea Republicii la 30 Decembrie 1947, trecerea la edificarea bazeі'teh"-nico-materiale a socialismului şi apoi la făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate[12].

Asemenea lucrări — care înfăţişează o imagine amplă şi obiectivă asupra evoluţiei istorice a poporului român în epoca modernă şi contemporană — permit o analiză mai exactă, integrată fiecărei etape şi cu largi deschideri, a luptei privind forma de guvernămînt în România.

De mare utilitate sînt cărţile şi studiile consacrate unor momente şi evenimente ce au jalonat această luptă. Ele se referă, cu deosebire, la: instaurarea dinastiei de Hohenzollern, mişcările antidinastice şi republicane din 1870—1871, rolul monarhiei în promovarea politicii externe a statului român, criza dinastică din 1925—1930, restauraţia din 8 iunie 1930, lupta împotriva tendinţelor autoritare ale regelui Carol al II-lea, situaţia monarhiei în anii

[11] N. Adăniloaie, *Independenţa României,* Bucureşti, Edit. Aca demiei, 1986; Gh. N. Cazan şi Ş. Radulescu-Zoner, *România si Tripla Alianţă (1878—1914),* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclo pedică, 1979; Nlcolae Ciachir şi Gheorghe Bercan, *Diplomaţia euro peană în epoca modernă,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984; Ema Nastovici, *România şi Puterile Centrale în anii 1914—1916,* Bucureşti, Edit. Politică, 1979; *Nicolae Titulescu şi strategia păcii.* Coordonator Gh. Buzatu, Iaşi, Edit. Junimea, 1982; Xiorjca, Moisuc, *Diplomaţia României si vroblerna avărării suveranităţii si yiidpp<jXLdgmei naţional"e în perioada martie 1938—mai 1940.* Bucureşti, Edit. Academiei, 1971; Jon Calafeteanu, *Diplomaţia românească în sud-estul Euroyei. iDUtl—11)40.* Bucureşti. EditPolitică. 1980; A. Simion, *Dictatul de la Viena.* Cluj. Edit. 'Dacia, l972ŢETîza. ^*Caţ^^nţnjpolincn externă a Hnmăniei.* ?<??.?—r<)f/ TWm-octi, ' Edit: POliticar~1980; *Actul de la 23 August 1944 în contextul internaţional.* Coordonator Gh. Buzatu, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984.

[12] *România în anii revoluţiei democrat-populare. 1944—1947.* Coordonator Gh. Zaharia, Bucureşti, Edit. Politică, 1971; *Martie 1945. Masele populare — forţa hotărîtoare în instaurarea puterii revoluţionar-democratice a muncitorilor şi ţăranilor,* Bucuroşii, Edit. Politică, 1982; Mihai Fătu, *Alianţe 'politice ale Partidului Comunist Român. 1944—1947,* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979; Con stantin Olteanu, *1947. Un an de transformări revoluţionare în ttotnania,* Bucureşti, Edit. Politică, 1972; *România in anii socialis mului. 1948—1978.* Coordonator **Gheorghe** Surpat, Bucureşti, Edit. **Pohtieă, 1980.**

dictaturii antonesciene.[13] Istoriografia românească a abordat pe larg poziţia mişcării muncitoreşti faţă de monarhie şi promovarea concepţiei republicane, împrejurările şi semnificaţia proclamării Republicii la 30 Decembrie 1947.[14]

---

[13] Paraschiva Câncea, *Opoziţia parlamentară faţă de alegerea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României,* în „Studii şi articole de istorie", X, 1967; Gh. Cristea, *Manifestări antimo narhice în perioada venirii lui Carol I in România (aprilie-mai 1866),* în „Studii. Rev. ist.", nr. 6/1967; Idem, *Conspiraţia „repu blicană" din august 1870, Ibidem,* nr. 2/1969; V. Russu, *Mişcări şi trămîntări anticarliste (1866—1871),* în „Analele Ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza». Istorie", Iaşi, nr. 1/1974; Ioan Scurtu, *Romania's foreign policy in the modern period. The role of mo-narchy (1866—1916),* în „Analele Univ. Bucureşti. Istorie", XXXV, 1986; Aron Petric, *Criza dinastică (1927—1930),* în „Anale ist.", nr. 2—3/1968; Mihai Rusenescu, *Problema constituţională şi mo narhia (1922—1927),* în „Rev. ist.", nr. 11/1977; Venera Teodorescu, *Consecinţele crizei dinastice. Regenţa (1927—1930), Ibidem;* Ioan Scurtu, *Poziţia partidelor politice faţă de actul Restauraţiei din 8 iunie 1930,* în „Pagini de istorie românească şi universală", TI, nr. 1/1985; Al. Gh. Savu, *Carol al 11-lea şi partidele burghezo-mo-şiereşti (1930—1937),* în „Studii. Rev. ist.", nr. 2/1967; Ioan Scur tu, *Acţiuni de opoziţie ale unor partide şi grupări politice bur gheze faţă de tendinţele dictatoriale ale regelui Carol al Il-lea (iunie 1930—februarie 1938), Ihidem,* nr. 3/1978; Idem, *Despre re gimul politic din România în perioada 6 septembrie 1940—23 August 1944,* în „Memoria antiquitatis", Piatra Neamţ, XII—XIV, 1986.

[14] Ion Iacoş şi Alexandru Porţeanu, *Poziţia antimonarhică a mişcării muncitoreşti şi socialiste la sfîrşitul sec. al XlX-lea şi începutul sec. al XX-lea,* în „Studii. Rev. ist.", nr. 6/1972; Gh. Ţuţui, *La position du monarchie dans la vie politique de la Rnu-manie (aoât 1944-novembre 1946),* în „Revue Roumaine d'Histoi-re", nr. 6/1972; V. Liveanu, *Partidul Comunist şi monarhia (1944—1947),* în „Studii. Rev. ist.", nr. 6/1972; A. Kareţki, *Lupta Parti dului Comunist Român pentru înlăturarea monarhiei în perioada revoluţiei democrat-populare,* în „Anuarul Institutului de Isto rie şi Arheologie «A. D. Xenopol»" (în continuare, „Anuarul I. I. A."), Iaşi, XIV, 1977; A. Petric, *Premisele proclamării Repu blicii,* în „Studii şi materiale de istorie contemporană", voi. III, 1978; Eufrosina Popescu, *Proclamarea Republicii Populare Romă ne şi semnificaţia istorică a acestui eveniment,* în „Studii şi ar ticole de istorie", XXI, 1973; Ştefan Lache, *Mărturii istorice ale adeziunii maselor populare la actul proclamării Republicii Popu lare Române",* în „Anale ist.", nr. 6/1972; Ioan Scurtu, *Procla marea Republicii — rezultat al luptei forţelor înaintate pentru libertate şi progres, pentru socialism,* în „Analele Univ. Bucu reşti. Istorie", nr. 2/1972; Gh. N. Cazan şi N. Z. Lupu, *împreju rările externe ale proclamării Republicii Române şi ecoul ei in ternaţional, Ibidem,* nr. 1/1973; C. Botoran şi A. Harşa, *Ecoul in ternaţional al proclamării Republicii Populare Române pe me ridianele lumii,* în „Anale ist.", nr. 6/1972. , ,

Dezvoltarea Republicii socialiste, perfecţionarea funcţiilor statului, adîncirea democraţiei socialiste s-au aflat, de asemenea, în atenţia istoricilor, politologilor şi juriştilor români.[15]

Au văzut lumina tiparului şi cîteva lucrări care analizează activitatea monarhiei, evoluţia concepţiei şi desfăşurarea luptei pentru republică în România.[16] în această perspectivă istorică, Republica Socialistă constituie rezultatul unei evoluţii îndelungate, expresia unei necesităţi obiective.

Cărţile apărute peste hotare se referă, îndeosebi, la: instaurarea dinastiei de Hohenzollern, relaţiile lui Carol al II-lea cu Garda de Fier şi cu Germania, situaţia monarhiei după 23 August 1944, viaţa intimă a unor membri ai familiei domnitoare.[17]

---

[18] Marin Neagu, *Dezvoltarea democraţiei socialiste,* Bucureşti, Edit. Politică, 1979; *Democraţia socialistă. Realităţi şi perspective.* Coordonatori Ion Tudosescu şi Aculin Cazacu, Bucureşti, Edit. Politică, 1983; *Revoluţie şi proces revoluţionar în edificarea societăţii socialiste.* Coordonatori Ion Tudosescu, Aculin Cazacu, Gheorghe I. Ioniţă, Bucureşti, Edit. Politică, 1986.

[16] Fl°rea Nedelcu, *De la restauraţie la dictatura regală.. Din viaţa Apolitică a Homâniei (1930—193X),* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1981; Al. Gh. Savu. *Dictatura regală (1938—1940).* Bucureşti. Edit. Politică, 1980; Gh. Tutui şi Gh. I. Ioniţă, *Anii tumultuoşi ai lup tei pentru Republică,* Bucureşti, Edit. Militară, 1978; *30 Decembrie '47. Premise şi semnificaţii,* Bucureşti, Edit. Politică, 1972; Trofin Hăgan, *Proclamarea Republicii — moment de cotitură în desti nele patriei,* Cluj, Edit. Dacia, 1972; I. Luncan, Gh. Oancea, M. Ziman, *Republica victorioasă. File din cronica luptei pentru rea lizarea unui ideal istoric al poporului român,* Timişoara, Edit. Facla, 1972; Nicolae Petreanu, *Republica în conştiinţa poporului român,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1972; *Pentru Republică în România.* Coordonator Aron Petric, Bucureşti, Edit. PolMică, 1972; Ştefan Pâslaru, *Republica la români.* Bucureşti, Edit. Militară, 1987.

[17] Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza et l'avenement de la dynastie de Hohenzollern au trâne de Roumanie,* Paris, 1930; Andreas Hillgruber, *Hitler, KOnig Karol und Marschall Antonescu,* Wiesbaden, 1954; I. N. Lebedev, *Jeleznaia Gvardia, Carol II i Ghitler,* Moscova, 1968; Philippe Marguerat, *Le III-e Reich et le petrol roumain. 1938—1940,* Lieden, 1977; A. L. Easterman, *King Carol, Hitler and Lupescu,* London, 1942; Barbara Cartland, *The scandalous life of King Carol,* New-York, 1957; Terence Elsberry, *Mărie of România. The Intimate Life of a Twentieh Century Queen,* New-York, 1972; Nicolette Franck, *La Roumanie dans l'engrenage. Comment la Royaume est devenu Republique Populaire (1944—1947),* Paris/Bruxelles, 1977; Arthur Gould Lee, *Crown against sickla. The stonj of King Michael of România,* London, 1950.

Din cele prezentate, se desprinde concluzia că există o temelie solidă pentru a scrie, sau rescrie, dinamica formei de guvernămînt, istoria luptei antimonarhice şi republicane din România, evoluţia concepţiei însăşi, de la aspiraţie la realitate, privită ca o componentă de bază a drumului spre libertate şi democraţie a naţiunii române.

Pornind de la realizările predecesorilor, autorul lucrării de faţă a urmărit să extindă baza documentară, cercetînd un mare număr de izvoare, cu deosebire din arhivele centrale, dar şi din unele arhive locale şi ale unor instituţii de cultură. A studiat volumele de documente publicate, dezbaterile parlamentare, presa vremii, memoriile contemporanilor, alte materiale avînd tangenţă cu tema respectivă.

Lucrarea urmăreşte să ofere o imagine cuprinzătoare, coerentă şi obiectivă asupra unei problematici importante din istoria poporului român; o atenţie specială a fost acordată chestiunilor mai puţin cercetate, punînd în evidenţă date şi fapte noi, care să lumineze — pe cît posibil — toate aspectele, astfel încît să nu mai rămînă „pete albe" pe parcursul analizei întreprinse.

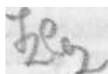
Fiecare cititor, specialist sau numai iubitor de istorie, se apropie de o carte cu bagajul său de cunoştinţe, cu presentimentele şi dorinţele sale. Este foarte probabil că cineva ar dori adîncirea unui aspect sau a unei probleme, altcineva a altora, după gradul de interes şi de pregătire.

Lucrarea de faţă — perfectibilă, desigur — urmăreşte ca, mai presus de date şi fapte concrete, să înfăţişeze coordonatele esenţiale ale evoluţiei formei de guvernămînt, ale luptei antimonarhice şi republicane, în strînsă interdependenţă cu întreaga evoluţie istorică a poporului român, de la mijlocul sec. al XIX-lea pînă la 30 Decembrie 1947 şi apoi de la proclamarea Republicii pînă în zilele noastre.

In această concepţie, lucrarea analizează: afirmarea ideilor republicane la români, instaurarea formei de guvernămînt monarhic-constituţionale în 1866, proclamarea regatului şi noile forme ale luptei pentru republică, evoluţia politicii externe de la cucerirea Independenţei la intrarea României în primul război mondial, încercări de înlăturare a regelui Ferdinand în 1916—1917. Un spaţiu larg este acordat perioadei de după Marea Unire din 1918, cînd s-a desfăşurat o aprigă luptă între partidele politice vizînd influenţarea şi dominarea monarhiei, care

a culminat cu criza dinastică (1925—1930), urmată de angajarea monarhului în lupta pentru acapararea întregii puteri politice şi instaurarea monarhiei autoritare (februarie 1938). în lucrare este analizată situaţia instituţiei monarhice în timpul dictaturii antonesciene şi activitatea Partidului Comunist Român pentru atragerea cercurilor Palatului în acţiunea de salvare a ţării. O atenţie specială este acordată perioadei 23 August 1944 — 30 Decembrie 1947, încheiată cu abdicarea regelui Mihai şi proclamarea Republicii. Lucrarea insistă asupra superiorităţii instituţiei republicane asupra celei monarhice, a perfecţionării funcţiilor statului socialist, cu deosebire după Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român.

Judecată prin perspectiva istoriei, pe baza datelor şr faptelor concrete, Republica Socialistă apare în mod firesc ca un ideal împlinit, dar şi ca un cadru propice de manifestare a spiritului creator al poporului român, a hotărîrii sale de a ridica patria noastră pe noi culmi de civilizaţie şi progres.

CAPITOLUL I

PROBLEMA FORMEI DE GUVERNAMÎNT PÎNA ÎN 1866

1. DE LA ÎNCEPUTURI PÎNĂ ÎN 1859.

Problema formei de organizare a conducerii statului a constituit obiectul unei intense preocupări a gînditorilor şi oamenilor politici români încă din zorii epocii moderne. Transformările din baza economică şi din structura socială, afirmarea pe arena istoriei a burgheziei, aspiraţia tot mai puternică spre unitate şi independenţă a ţărilor române au oferit terenul necesar discuţiilor şi proiectelor vizînd modalităţile concrete de organizare a statului. în esenţă, s-au conturat două concepţii fundamentale: una monarhică şi alta republicană.

încă de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul celui de al XlX-lea au apărut proiecte de organizare a statului sub forma unei republici. Astfel, proiectul de Constituţie elaborat în jurul anului lT8e^pT5TOrîîz~a o „republică aristo-democraticească" în care puterea să fie concentrata"" în mîha a două „divane" — unul „mare" cu sarcina de a conduce treburile interne şi externe ale ţării, şi altul „pravilnicesc" cu atribuţii judecătoreşti. Se avea în vedere constituirea şi a unui divan „dă jos", format din cî-te trei deputaţi din fiecare judeţ, care să cerceteze şi să orînduiască toată „suma pentru cheltuielile de obşte ale republicii"[1]. Un grup de „şase moldoveni şi valahi" a plecat la Napoleon Bonaparte „pentru a obţine permisiunea de a constitui ţările lor în republici"[2].

---

[1] *Istoria României,* voi. III, Bucureşti, Edit. Academiei, 1964, p. 604.

[2] E. Vîrtosu, *Napoleon Bonaparte şi proiectul unei „republici aristo-dcmocraticeşti" în Moldova la 1802,* Bucureşti 1947, p. 14; luliu C. Ciubotaru şi N. A. Ursu, *Un proiect românesc de re publică din secolul al XVIII-lea,* în „Anuarul I. I. A.", Iaşi, XXIV,

Concepţiile înaintate ale vremii, în primul rînd cele promovate de J. J. Rousseau au găsit teren fertil şi în rîndurile intelectualilor români, cu deosebire la promotorii „Şcolii Ardelene". Din rîndul acestora se remarcă I. Budai-Deleanu, adversar hotărît al rînduielilor şi concepţiilor feudale, aprig susţinător al formei de guvernămînt republicane. în opera sa fundamentală — „Ţiganiada", scrisă într^o primă formă în anul 1800 şi definitivată în 1812 — el critică în termeni vehemenţi monarhia şi pledează cu convingere pentru republică. Semnificative sînt versurile: „în republică omul se ridică / La vrednicia sa cea deplină, / Fie de viţă mare sau mică, / Aibă avuţie multă sau puţină, / Totuşi asemenea drepturi are / Cu acela care este mai mare (. . .) în republică-s toţi cetăţenii / Fraţi şi fii a unei maice bune; / Ei sînt a ţării deobşte moştenii, / Legea pe toţi asemenea-i pune; / Şi de are careşvaşi osăbire / E singur cel cu îmbunătăţire / Care-i mai vrednic dregătoreşte / Ales fiind cu deobşte voinţă; / însă nu dă porunci voiniceşte / După a sa părere şi putinţă, / Ci fieşcare dregătoriu / E numa de legi împlinitoriu."[3].

în 1834 exista, cu centrul la Sibiu, o societate care ur-/ mărea întemeierea unei republici prin unirea celor trei *1* ţări române[4]. în Ţara Românească activa în 1840 societatea secretă condusă de Dimitrie Filipescu în progra-| mul căreia figura şi „oblăduireajtăriijriţr-o ocîrmuire | jDjjb re-| b l ă "[5]

^ "A semenea atitudini se înscriau în efortul de reînnoire socială şi politică, ce se desfăşura în Europa şi care avea să culmineze cu revoluţia din 1848. Ţările române nu numai că nu au rămas în afara acestui suflu nou, democratic ce cuprindea bătrînul continent, dar s-au înscris cu contribuţii proprii, originale, atît sub raportul teoretic, cît şi al practicii social-politice.

Revoluţia română de la 1848 a prilejuit o puternică manifestare a concepţiilor republicane. în *Proclamaţia de*

1987, p. 196 (cei doi autori conchid că proiectul a fost elaborat fie în anii 1784—1786 în Ţara Românească, fie în 1786—1787 în Moldova).

[3] Ion Budai-Deleanu, *Ţiganiada,* în *Opere,* voi. I, Bucureşti, Edit. Minerva, 1974, p. 290—291.

[4] *Istoria României,* voi. III, p. 1022.

[5] Cornelia Bodea, *184& la români. O istorie In date şi mărturii,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, p. 162.

la Islaz din 9/21 iunie 1848* se aprecia: „Domnul, în care este personificată suveranitatea acestui popul, să fie tare prin dragostea publică, drept, luminat, voitor de bine patriei, bărbat întreg şi, ca să-1 poată afla la alegere astfel, decretă după vechile sale drepturi, a-1 căuta în toate stratele societăţii, în toată naţia, iar nu într-un număr mărginit de oameni. Ea o dă celui ce va socoti de cuviinţă dintre fiii săi (...) Aşadar, decretăca domniajsă se dea celui ales numai pe cinci anT, spre a se tăia rivalităţile şi urile îndelungate şi pre a pune o emulaţie între cetăţeni a fi buni, întregi şi folositori patriei ca să tragă încrederea publică (. . .) Domnul este ales unul dintre cetăţeni şi după domnie rămîne iară cetăţean, fiu al patriei. Domnul nici nu a fost, nici nu este prinţ; domn e tot cetăţeanul, domn e şi capul ţării"[6]. în programul intitulat *Dorinţele Partidei Naţionale în Moldova*[7], elaborat de Mihail Kogălniceanu în august 1848, se cerea: „Domnul ales din toate stările societăţii".

Asemenea documente evidenţiază preocuparea oamenilor politici înaintaţi de a asigura alegerea conducătorului statului pe baza calităţilor sale personale, a devotamentului faţă de interesele generale ale patriei, iar nu pe criterii învechite — de origine şi clasă socială. în acelaşi timp, se avea în vedere lichidarea domniei autoritare şi instituirea unui sistem de guvernare modern în care „aleşii naţiunii" (parlamentul) să aibă un rol decisiv.

Revoluţia din 1848 tindea să consolideze legăturile interne în sînul locuitorilor, să elimine barierele sociale şi politice care reprezentau un obstacol în calea dezvoltării naţiunii române[8]. Aceasta implica lichidarea privilegiilor moştenite din feudalism, dreptul pentru toţi locuitorii ţării — deveniţi cetăţeni — de a participa la viaţa politică a statului. întregul sistem de guvernare trebuia să se întemeieze pe suveranitatea poporului, a naţiunii.

într-o formă sau alta, direct sau indirect, problema republicii s-a aflat în atenţia revoluţionarilor români, iar guvernarea din Muntenia, precum şi cea din Transilvania

---

* De regulă, în lucrare sînt menţionate, pînă în 1919, atît stilul vechi, cît şi cel nou; atunci cînd nu se fac menţiuni datele sînt pe stil vechi.

[6] *Ibidem,* p. 535—536.

[7] *Ibidem,* p. 654.

[8] Apostol Stan, *Revoluţia romană de la 1848. Solidaritate şi unitate naţională,* Bucureşti, Edit. Politică, 1987, p. 340.

I J

— sub conducerea lui Avram Iancu — a marcat şi o experimentare practică.

Cel care a sintetizat cel mai bine concepţia republicană a revoluţionarilor de la 1848 a fost Nicolae Bălcescu. în *Manualul bunului român,* marele democrat-revoluţionar şi cărturar arăta: „Cuvîntul republică este o vorbă veche, care va să zică lucru al tuturor. Republica este un sfat în care oamenii adunaţi îngrijesc singuri de soarta lor, fără a-şi pune stăpîni pe cap, avînd în lucrarea lor drept regulă dreptatea şi drept ţintă frăţia. Intr-o republică poporul nu ascultă decît de slujbaşii aleşi de dînsul chiar cu treabă hotărîta şi pe vreme hotărîta. Aceşti slujbaşi sînt deopotrivă cu toţi ceilalţi oameni. Ei poruncesc numai în numele poporului şi sînt datori a lucra numai pentru dînsul, ascultînd legea făcută de dînşii, supunindu-se la privegherea necurmată a cetăţenilor şi stînd totdeauna gata de a da înapoi slujba cu care a fost însărcinaţi cînd s-a sfîrşit vremea pentru care a primit-o". Şi marele revoluţionar continua: „Aşadar, de nevoie e ca românii să se întocmească în republică democratică şi într-un stat întocmit astfel ca în vîrsta legiuită tot românul să aibă glas la alegerea deputaţilor, la adunarea obştească a ţării, care adunare să fie a face legile trebuincioase ţării şi a alege un om cinstit şi vrednic care să poarte grija de cîrmuirea trebilor ţării şi, cîtă vreme se va purta bine, să-1 ţie în loc, iar de nu să-1 depărteze de îndată"[9].

După înfrîngerea revoluţiei Rusia şi Turcia au stabilit prin conventia de la Balta-Liman (lgapr ilie /1 mai 1849), ca domnitorii Moîdoveî~bi ȚărrrftPmâneşti să nu lrîaT"ftg~ aleşi pe viaţă, ci să fie numiţi de sultan pe o perioadă limitată — de 7 ani[10].

Noii domnitori — Barbu Ştirbey în Ţara Românească şi Grigore Al. Ghica în Moldova — au luat unele măsuri pozitive (reorganizarea oştirii pămîntene, reorganizarea învăţămîntului ş.a.), care însă erau departe de aspiraţiile revoluţionarilor de la 1848.

---

[9] Nicolae Bălcescu, *Opere,* voi. I, Bucureşti, Edit. Academiei, 1953, p. 350.

[10] Ion Ionaşcu, Petre Bărbulescu, Gheorghe Gheorghe, *Tratatele internaţionale ale României, 1354—1920.* Texte rezumate, adnotări, bibliografie, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1975, p. 155.

Nevoiţi să ia drumul exilului, conducătorii revoluţiei române au desfăşurat o vie activitate pentru cunoaşterea pe plan european a situaţiei şi dorinţelor poporului nostru. Este semnificativ că între cele mai importante reviste scoase de revoluţionarii români a fost „Republica română" (Paris, 1851 — Bruxelles, 1853).

Problema fundamentală ce stătea în faţa întregului popor român era unirea ţărilor române într-un singur stat. In lucrarea *Mersul revoluţiei în istoria românilor,* din 1850, N. Bălcescu scria: „Unitatea naţională fu visarea iubită a voievozilor noştri cei viteji, a tuturor bărbaţilor noştri cei mari, care întrupară în sine individualitatea şi cugetarea poporului spre a o manifesta lumii. Pentru dînsa ei trăiră, munciră, suferiră şi muriră. Pentru dînsa Mircea cel Bătrîn şi Ştefan cel Mare se luptară toată viaţa lor îndelungată şi traseră asupră-le năvălirea îngrozitoare a turcilor, pentru dînsa Mihai cel Viteaz cade ucis în cîmpul Turda, pentru dînsa Şerban Cantacuzino bea otravă, pentru dînsa Horea moarte cumplită pe roată suferă". După această sugestivă evocare istorică, marele democrat revoluţionar se referea la evenimentele anului 1848 şi conchidea că revoluţia viitoare „va fi o revoluţie naţională", numai după izbînda acesteia „adunarea poporului, Constituanta, va putea să realizeze în pace toate reformele politice şi soţiale de care el are nevoie şi să constituieze domnirea democraţiei, dominarea poporului prin popor"[11].

Mulţi oameni politici — preocupaţi de soarta statului român în conjunctura internaţională existentă în sec. al XVIII-lea şi începutul celui de al XlX-lea — au emis ideea aducerii pe tron a unui principe străin, dintr-o dinastie europeană.

Problema prinţului străin a apărut în epoca luptei pentru emanciparea naţională, „avînd, în primul rînd, sensul unei tendinţe de consolidare a existenţei politice a Principatelor române"[12]. în 1824, un grup de boieri „cărvunari" din Moldova cerea, într-o jalbă către Poartă, principe străin sub forma voalată a unei domnii ereditare[13].

---

[11] N. Bălcescu, *Opere,* voi. II. 1848—1852, Bucureşti, Edit. Academiei, 1982, p. 111—112.

[12] Apostol Stan, *Grupări şi curente politice în România între Unire şi Independenţă (1859—1877),* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 280.

[13] *Ibidem,* p. 280—281.

In *Cererile ce ar fi putut face Valachia şi Moldova la un. congres de prinţi străini pentru siguranţiia lor cea din afară şi statornicia cea din lăuntru,* elaborată în 1829, se preconiza: „Valachia şi Moldova să se împreune şi să se facă amîndouă un principat"; „Formarea cîrmuirei acestor două provinţii să fie monarhie mărginită, după moştenire. Cîrmuirea acestei nouă monarchii să se încredinţeze la vreun prinţ din familiile domnitoare în Germania de Sus, fără însă a se supune sau a se întrupa mo-narchia aceasta cu alta"; „Acest prinţ aşezat într-acest chip, să cîrmuiască după o constituţie, în toată viaţa sa"[14].

Foarte semnificativ este raportul lui Bois le Comte, din 17 mai 1834, trimis din Bucureşti: „Cele două Principate, unite prin originea lor comună, limba, istoria şi actuala lor poziţie politică, năzuiesc să se contopească într-un singur stat". Şi diplomatul francez continua: „La ideea reunirii celor două provincii se adaugă aceea de a încredinţa cîrmuirea unui prinţ străin. Şi aceasta e o dorinţa generală". Bois le Comte relata discuţia cu fiul unui fost domnitor: „Tatăl meu a fost domnitor, îmi spunea beizadea Ghica, acum este unchiul meu; şi totuşi nu există sacrificiu pe care să nu-1 fac pentru a-i dărui ţării mele singurele două baze de existenţă care să-i poată permite să spere la o oarecare stabilitate: reunirea celor două Principate şi urcarea pe tron a unui prinţ străin". Iar un t alt fruntaş politic i-a declarat: „Am accepta cu lacrimi (de recunoştinţă în ochi orice prinţ străin, oricare ar fi ' el, îmi spunea marele vornic Filipescu, numai să nu fie nici turc, nici rus, nici grec, nici evreu"[13].

Prezenţa principelui străin avea semnificaţia asigurării unui sprijin extern pentru existenţa statelor româneşti, grav ameninţate de cele trei imperii vecine: ţarist, oto-man şi habsburgic. în intervalul 1710—1812 pe teritoriile Moldovei şi Munteniei aii avut Ioc numeroase Jupje mtre marile puteri, cele două ţări române trăind efectiv "jjj de ani ae război[16], cu toate consecinţele decurgînd de aici (rechiziţii, distrugeri, nesocotirea drepturilor lor isto-rice etc). Deosebit de grav este faptul că marile puteri

---

[i4] Cornelia Bodea, *op. cit.,* p. 84—85.
[19] *Documente ale Unirii (1600—1918).* Coordonator colonel Con-stantin Căzănişteanu, Bucureşti, Edit. Militară, 1984, p. 149.
[16] Dinu C. Giurescu, *Istoria ilustrată a românilor,* Bucureşti, Edit. Sport-Turism, 1981, p. 166.

vecine au trecut la ocuparea şi chiar anexarea unor teritorii româneşti: Imperiul Habsburgic (Austria) a ocupat între **1718**—1739 Oltenia şi a anexat partea de nord a Moldovei (Bucovina) în 1775, Imperiul ţarist a rupt în 1812 din trupul Moldovei partea dintre Prut şi Nistru (Basarabia).

Revoluţiile române din 1821 şi din 1848 — care exprimau voinţa de dreptate socială, libertate şi unitate a poporului nostru —, au fost înfrînte tot prin intervenţia militară a marilor imperii vecine.

în aceste împrejurări este de înţeles că opţiunea oamenilor politici români pentru un domnitor dintr-o dinastie străină — cu specificarea expresă şi repetată — ca acesta să nu aparţină Rusiei, Imperiului otoman sau Austriei —, avea în vedere salvgardarea existenţei statului român, afirmarea lui ca entitate distinctă în rîndul statelor europene şi, în perspectivă, obţinerea independenţei patriei.

Oamenii politici români — şi în primul rînd revoluţionarii de la 1848 — au desfăşurat o intensă propagandă pe plan european, urmărind cîştigarea opiniei publice şi a cercurilor guvernante pentru cauza unirii Principatelor[17]. Ei au reuşit să facă din aspiraţia românilor spre unire o problemă europeană.

Agravarea contradicţiilor dintre marile puteri a dus la Războiul Crimeii (1853—1856). Pe acest fond, problema românească s-a înscris pe primul plan al diplomaţiei europene, „devenind o veritabilă piatră unghiulară a echilibrului european"[18].

Prin tratatul de la Paris a8/30 martie J856) „ţările ronjâne au fost puse sub garanţia marflorputeri; articolul jRp prevedea ca Imperiul otoman (Turcia) să convoace imediat, în fiecare din cele două Principate, un divan adrioc care „să constituie reprezentaţiunea cea mai exactă a intereselor tuturor claselor societăţii. Aceste divanuri vor fi chemate să exprime dorinţele populaţiunilor în ceea ce priveşte organizaţiunea definitivă a Principatelor". ^Q^JCQ^. misie-s-pecială. alcătuită din statele semnatare ale tratatului (Marea Britanic, Franţa, Austria, Rusia, Turcia, Prusia şi Sardinia) şi un comisar al Turciei, urma să anali-

---

[17] Vezi, pe larg, T. W. Riker, *Cum s-a înfăptuit România. Studiul unei probleme internaţionale. 1856—1866,* Bucureşti, [1944].

[18] Gh. Platon, *Istoria modernă a României,* Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1985, p. 165.

zezc opinia exprimată de ambele adunări ad-hoc şi să transmită concluziile sale la Paris, unde aveau să fie cercetate de marile puteri[19].

Adunările ad-hoc întrunite la Iaşi şi Bucureşti, au votat la 7/19 şi, respectiv, 9/21 octombrie 1857 pentru unirea celor două ţări într-un singur stat sub conducerea unui „principe străin ereditar, ales dintr-o dinastie domnitoare de-ale Europei, ai cărei moştenitori născuţi în ţară am dori să fie crescuţi în religia ţării"[20].

Acesta era, în fond, programul care întrunise un larg consens naţional, răspunzînd unei reale necesităţi istorice.

în *Actul dezvoltător votului Adunării ad-hoc de la 9/21 octombrie 1857,* după o temeinică argumentare privind necesitatea Unirii celor două ţări române, se explicau motivele care au determinat opţiunea în favoarea unui prinţ străin: evitarea geloziilor şi rivalităţilor ce s-ar naşte în sînul românilor pentru ocuparea tronului sau influenţarea domnitorului; asigurarea stabilităţii politice, a echilibrului şi nepărtinirii; „prin legăturile sale de sînge să în-Jesnească introducereaRomaniei in mărea familie a stă^ telor europene ~*şi* să-i asigure mai bine al lor sprijin; ca să se poată bucură înauntftnşî'"afargH3e~~3Til,uritatea,"'de-prestigiul ce se cuvine unui suveran, unui fondator de dinastie mai cu seamă"[21].

Se urmărea, în fond, desprinderea Principatelor din aria de dominaţie a Imperiului otoman şi dobîndirea independenţei lor. Marile puteri au sesizat această intenţie şi au respins ideea principelui străin.

Potrivit Convenţiei de la Paris (7/19 august 1858), Principatele urmau să rămînă sub suzeranitatea sultanului şi sub garanţia colectivă a Marilor Puteri. în privinţa modului de organizare, se prevedea că puterile publice erau încredinţate unui domn şi unei adunări în fiecare ţară, înfiinţîndu-se o Comisie centrală pentru legile de interes comun. Puterea executivă era exercitată de domn; puterea legislativă în colectiv de domn, Adunare şi Comisia centrală; puterea judecătorească se exercita în numele

[18] Constantin Nuţu şi Măria Totu, *Culegere de texte privind istoria modernă a României (1848—1878),* Bucureşti, Tip. Universităţii, 1978, p. 335.

[20] *Gîndirea social-politică despre Unire (1859). Culegere,* Bucureşti, Edit. Politică, 1966, p. 152.

[21] Constantin Nuţu, Măria Totu, *op. cit,* p. 362—363.

domnului. Domnul era ales pe viaţă de Adunare (art. 10); putea fi ales domn oricine avea vîrsta de 35 ani, era fiu din tată născut în Moldova sau Ţara Românească, avea un venit de 3 000 de galbeni, îndeplinise funcţii publice timp de 10 ani sau făcuse parte din Adunări (art. 13). Atribuţiile domnitorului erau următoarele: guvernează cu ajutorul miniştrilor numiţi de dînsul; întăreşte şi promulgă legile, poate refuza întărirea sa; are drept de amnistie şi a micşora pedepsele în materii criminale, fără a putea interveni altfel în administrarea dreptăţii; pregăteşte legile şi le supune deliberării Adunării; numeşte în toate funcţiile de administraţie publică şi face regulamentele necesare pentru executarea legilor. Potrivit art. 15, orice act al domnitorului „trebuie să fie contrasemnat de către miniştrii competenţi. Miniştrii vor fi răspunzători de violarea legilor şi mai ales de orice risipă a banilor publici". Convenţia mai prevedea că Adunarea era convocată de domn, el avînd dreptul de a prelungi sesiunile, a convoca sesiuni extraordinare sau a o dizolva; în acest caz trebuia să convoace o nouă Adunare, care să se întrunească în termen de trei luni. Domnul avea dreptul de a numi comandantul de căpetenie al oştirii[22].

Dînd dovadă de ingeniozitat,e_^Uiicl^.românii au reuşit să-şi impună v6mfa~în~Taţa „Puterilor Garante", alegînd ca domnitor al Moldovei şi al Ţării Româneşti una şi aceeaşi persoană — Alexandru Ioan Cuza. Subliniind semnificaţia acestui act de voinţă a poporului român, Mihail Kogălniceanu se adresa cu aceste cuvinte domnitorului: ,,Alegîndu-te pe tine domn în ţara noastră, am vroit să arătăm lumii aceia ce toată ţara doreşte: la legi nouă, om nou (...) Fii dar omul epocii; fă ca legea să înlocuiască arbitrariul; fă ca legea să fie tare; iar tu, măria ta, ca domn, fii bun, fii blînd, fii bun mai ales cu acei pentru care mai toţi domnii trecuţi au fost nepăsători sau răi (.. .) Fii simplu, măria ta, fii bun, fii domn cetăţean"[23].

Pentru spiritul nou* care se inaugura în sistemul de guvernămînt este semnificativ jurămîntul depus de Alexandru Ioan Cuza în faţa Adunării elective: „Jur, în numele prea sfintei Treimi şi în faţa ţării, că voi păzi cu sfinţenie drepturile şi interesele Principatelor Unite; că

*[2] *Ibidem, p.* 370—379.
Documente ale Unirii. 1600—1918, p. 217.

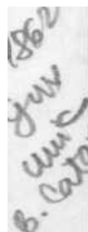
în toată domnia mea voi veghia la respectarea legilor pentru toţi şi în toate şi că nu voi avea înaintea ochilor mei decît binele şi fericirea naţiei române. Aşa Dumnezeu şi compatrioţii mei să-mi fie întru ajutor"[24]. Aşadar, domnitorul se angaja faţă de ţară, faţă de popor, ceea ce însemna materializarea concepţiei revoluţionarilor de la 1848.

Actul de la 24 ianuarie 1859 reprezenta o importantă victorie a poporului român în lupta sa pentru unitatea statală şi statornicirea unui nou sistem de guvernare în conformitate cu propriile-i aspiraţii. în acelaşi timp, „Unirea Principatelor a avut o uriaşă însemnătate pentru evoluţia social-politică a poporului nostru, ea a deschis noi perspective dezvoltării forţelor de producţie, angajării României pe drumul civilizaţiei moderne, constituind un moment epocal în procesul plămădirii statului naţional unitar român"[25].

2. DOMNIA LUI ALEXANDRU IOAN CUZA ŞI PROBLEMA PRINCIPELUI STRĂIN

Domnia lui Alexandru Ioan Cuza a ftiarc'at o etapă isto rică importantă în^evoluţia poporul ii j~ro"iâj> ^"rfp^na .obiectiv urmărit de Cuza la începutul domniei sale a fost recunoaşterea Unirii. de către marilejguţgri. După o am plă activitate diplomatică acest obiectiv a fost atinsj rînd pe rînd, Franţa, Rusia, Marea Britanie, Sardinia, Prusia, apoi şi Austria şi Imperiul otoman recunoscînd pe Ale xandru Ioan Cuza ca domn al Principatelor Unite pe tim- •v pul vieţii sale. jl

\J Pgplanjnjejav-s-a acţionat pentru [Unificarea şi centra-' Uzarea aparatului de conducere a statului, a serviciilor de vamă şi telegraf, administrative, a cursului monetar, a forţelor armate. în ziua de 22 jariuanig^Î8B2\s-a consti- tuit la Bucureşti primul^guvern uriîc~"tu ţării,sub condu- cerea lui Barbu CatargiuPîaT~dtrttă z41e~Trraî"urziu, la 24

[24] *Ibiâem,* p. 246.

[25] Nicolae Ceauşescu, *Expunere la Adunarea festivă consacrată sărbătoririi a* 65 de *ani de la făurirea statului naţional unitar român. 1 decembrie 1983,* Bucureşti, Edit. Politică, 1983, p. 8.

ianuarie, se deschidea şedinţa comună a Adunării Moldo-

vei şi a Adunării Munteniei în cadrul căreia Cuza a proclamat unirea definitivă a Principatelor sub numele de România, avînd capitala la Bucureşti.

încă de la 11/23 decembrie 1861. Alexandru Ioan Cuza se adresase cu cuvintele: „Alesul vostru vă dă astăzi o singură Românie", apreciind că „Unirea este îndeplinită, naţionalitatea română este întemeiată"[1].

Alexandru Ioan Cuza a fost la înălţimea etapei istorice,.

desj|şurJuid_jŞLJ^iă,..ar^ ro-
mân pe baze moderne, iniţiind şi jnfăptuind jFefoTnKTtîurghezo^aemocraHoe^6 Olai£--ce2QE'iin^^"reuşincî să depăşelŞctrTîEsTăcolele puse în cale de unele mari puteri, în special de Poarta otomană.

Intrucît politica de reforme întâmpina o puternică rezistenţă din partea majorităţii membrilor Adunării, Cuza ajrecj^aJaJ^vi_ţuxa.jde stat din. 2/14 mai 1864,.. a hotărît organizarea „,jalegerilor pe baza unei noi legi electorale. Domnitorul a adresat poporului român o proclamaţie, prin care arăta motivele deciziei sale, chemîndu-1 să aprobe textul Statutului dezvoltător -al Convenţiei de la Paris şi al noii legi electorale. în cadrul plebiscitului din 10/22—14/26 mai 1864 cetăţenii României — dornici r|e
şi reforme — au aprobat cu o majoritate coyîrşjtoaredocumentele elaborate din iniţiativa lui Cuza Vodă.

Statutul[2] — adevărată Constituţie a României — întărea puterile domnitorului. Acesta prevedea: „Puterile publice sînt încredinţate domnului, unei Adunări pondera-tice şi Adunării elective" (art. 1); „Puterea legiuitoare se exercită în colectivHe Hbmn, de Adunarea ponderătice şi de Adunarea electivă" (art. 2); „Domnul are şiiigjjtrj.ni-ţiativa legilor; el le pregăteşte cu concursul Consiiiuîuf&e Stat şi le supune Adunării elective şi Corpului pondera-toriu spre votare" (art. 3). Domnul mai avea următoarele drepturi: numeşte pe preşedintele Adunării elective şi pe doi vicepreşedinţi ai Corpului ponderator; deleagă miniştrii sau membrii Consiliului de Stat care vor susţine în Adunarea electivă proiectele de legi; numeşte 64 de membri ai Corpului ponderator; poate refuza sancţionarea legilor.

[1] Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă,* Bucu-ţi, Edit. Ştiinţifică, 1966, p. 109.
Ioan Muraru, *Constituţiile României. Culegere,* Bucureşti - Universităţii, 1980, p. 5—8.

Treptat, politica lui Alexandru Ioan Cuza — susţinută de masele populare — a provocat împotrivirea tot mai energică atît a conservatorilor, afeciaţL.mai.ales-de reforma agrară, cît şi a burgheziei .radicale f..rosii^)/care-l acuza pe domnitor de tendinţe autocratice.

La începutul anului 1863 s-a repus în circulaţie ideea aducerii unui domn străin. Mai ales după lovitura de stat din mai 1864, împotrivirea faţă de domnitorul Cuza a sporit în intensitate[3].

în iunie 1865, I. C. Brătianu, C. A. Rosetti, Ion Ghica, Grigore Brîncoveanu, Constantin Brăiloiu, Dimitrie Ghica, Anastasie Panu şi Gheorghe Ştirbey au semnat un act prin care se legau „ca la caz de vacanţă a Tronului să susţinem prin toate mijloacele alegerea unui principe străin, dintr-una din familiile domnitoare din occident. Astfel dar, ne legăm pe onoare să votăm un principe străin şi să stăruim în acest vot pînă îl vom dobândi"[4], în acest scop, I. C. Brătianu şi I. Ghica au plecat în ţările occidentale cu misiunea de a sonda terenul pentru , un eventual candidat.

în cursul anului 1865 îndemnurile la detronarea lui Cuza deveniseră tot mai frecvente. în acest context, Alexandru Ioan Cuza adresa, la 19 septembrie/l octombrie 1865, o scrisoare împăratului Napoleon al III-lea în care arăta ce s-a realizat în România în timpul domniei sale şi făcea constatarea că simpatiile Franţei pentru persoana sa s-au răcit; poate el, Cuza, nu era la înălţimea rolului pe care trebuia să-1 aibă; dacă împăratul crede astfel, el era gata să părăsească tronul[5]. La 5/17 decembrie, în Mesajul de deschidere adresat parlamentului, Cuza a ţinut să afirme că nu înţelegea să împiedice realizarea dorinţei exprimate de Adunările ad-hoc, adică principe străin pe tronul României: „Eu voiesc să fie bine ştiut că nici-

---

[s] Vezi pe larg Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza et l'avenement de la dynastie de Hohenzollem au trone de Roumanie,* Paris, 1930; Grigore Chiriţă, *Preludiile şi cauzele detronării lui Cuza-Voda,* în „Rev. ist.", nr. 3/1976; Dan Berindei, *Les antecedents de l'abdication du prince Cuza,* în „ReviK Roumaine d'Histoire", nr. 4/1979; V. Russu, *„Monstruoasa coaliţie" şi detronarea lui Al. 1. Cuza,* în *Cuza Vodă. In memorîam,* Iaşi, Edit. Junimea, 1973.

[4] *Domnia regelui Carol 1. Fapte. Cuvîntări. Documente.* Ad notate de Dimitrie A. Sturdza, Tomul I, 1866—1876, Bucureşti, 1906, p. XIX.

[5] Constantin C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă, p.* 348.

odată persoana mea nu va fi nici o împiedicare la orice eveniment care ar permite de a consolida edificiul poli-' tîc la a cărui aşezare am fost fericit a contribui. In Ale-'x5HHru Ioan I, domn al românilor, românii vor găsi totdeauna pe colonelul Cuza, pe acel colonel Cuza care a proclamat în Adunarea ad-hoc şi Camera electivă a Mol dovei marile principii ale regeneraţiei României şi care, fiind domn al Moldovei, declara oficialmente înaltelor pu teri garante, cînd primea şi coroana Valahiei, că el pri meşte această îndoită alegere ca expresiunea neîndoielnică şi statornică a voinţei naţionale pentru Unire — însă numai ca un depozit sacru"[6].

Prin declaraţia şi atitudinea sa, Cuza a facilitat acţiunea complotiştilor, care în noaptea de *ll/2^^bfWarir^S^* i-au impus să semneze decretul de abdicarer"Tn"~(MTe Se arăta că potrivit „dorinţei naţiunei", depunea „cîrma guvernului în mîna unei Locotenente Domneşti şi a ministerului ales de popor"[7]. In scrisoarea adresată generalului Nicolae Golescu la 12/24 februarie 1866, Alexandru Ion Cuza afirma: „D-ta ştii că principiul proclamat de Corpurile statului a fost şi este ţelul meu; că numai un principe străin, după a mea părere, poate chezăşui viitorul României"[8].

Fără a intra în detalii, este limpede că domnia de 7-§nj a lui Alexandru Ioan Cuza a reprezenta? o perioadă luminoasă din istoria poporului român şi că, fără a idealiza personalitatea domnitorului, rămîne pe de-a-ntregul valabilă aprecierea lui Mihail Kogălniceanu că „nu greşelile l-au răsturnat, ci faptele lui cele bune"[9]."

Este semnificativ faptul că prima grijă a complotiştilor a fost aceea de a pune mîna pe arhiva lui Cuza — care în loc să fie depusă la Arhivele Statului — a intrat în posesia lui D. A. Sturdza (unul dintre complotişti), iar acesta a păstrat-o pînă în 1912, cînd a predat-a lui Ion Bianu, bibliotecarul Academiei Române, cu recomandarea de a fi pusă la dispoziţia publicului mai tîrziu. Abia

[6] „Monitorul oficial", nr. 269 din 4 decembrie 2865.
[7] *Ibidem,* nr. 33 din 12/24 februarie 1866.
[8] *Domnia regelui Carol I,* p. 1—2.
[9] Mihail Kogălniceanu, *Texte social-politice alene,* Bucureşti, it Politică, 1967, p. 289.

în 1928 — după încetarea din viaţă atît a lui D. A. Sturdza, cît şi a lui I. I. C. Brătianu, fiul celui care luase parte la răsturnarea lui Cuza — arhiva a devenit accesibilă[10].

Noua conducere, într-o proclamaţie adresată ţării, se angaja să menţină „cele patru puncte votate de naţiune şi de Divanurile ad-hoc: unirea, autonomia, principele străin, guvernămînt constituţional"[11], ceea ce însemna reluarea firului politic convenit în 1857—1858.

Asupra înlăturării lui Cuza şi a aducerii principelui străin s-au formulat aprecieri foarte diferite. N. Iorga scria despre o „murdară conspiraţie de politicieni"[12], dar considera pozitiv actul aducerii lui Carol de Hohenzollern. O lucrare de sinteză, tipărită în 1956, aprecia: „Coaliţia burghezo-moşierească a oferit tronul României lui Carol de Hohenzollern pentru a înăbuşi lupta poporului, pentru a împiedica desăvîrşirea revoluţiei burghezo-democratice şi a subordona România intereselor capitalului străin, cu ajutorul dinastiei prusace"[13]. O apreciere similară era formulată şi în tratatul de istoria României, volumul IV, publicat în 1964, în care se scria despre „actul nefast al aducerii în ţară a prinţului prusac, instrument al intereselor burgheziei şi moşierimii şi al capitalului străin pentru jefuirea şi reprimarea maselor populare"[14].

în ultimii ani s-a ajuns la concluzia că „înlăturarea lui Alexandru Ioan Cuza, la 11/23 februarie 1866, nu poate fi apreciată drept un act săvîrşit exclusiv sub imperiul intereselor de clasă sau de grup", că raţiunile urmărite prin aducerea principelui străin „aveau drept obiectiv menţinerea stabilităţii interne, a coeziunii şi unităţii naţionale, consolidarea autonomiei şi pregătirea terenului pentru dobîndirea mai rapidă a independenţei, pentru modernizarea statului"[15]. în acest spirit, s-a emis ideea potrivit căreia actul de la 10/11 februarie 1866 marchează

[10] Constantin C. Giurescu, *op. cit.,* p. 6.
[11] „Monitorul oficial", nr. 33 din 12/24 februarie 1866.
[12] N. Iorga, *Locul românilor In istoria universală,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 407.
[13] *Istoria R.P.R.* Sub redacţia acad. M. Roller, Bucureşti, 1956, -p. 423.
[14] *Istoria României,* voi. IV, Bucureşti, Edit. Academiei, 1954, p. 530.
[15] Gh. Platon, *Istoria modernă a României,* p. 207.

începutul „revoluției române pentru independență"[118]. Ideea fusese formulată cu decenii în urmă; Paul Henry scria în 1930: „Independența, și în special unirea (. . .) nu puteau fi luate în considerație decît prin răsturnarea completă a statutului Principatelor și numai un străin putea să aibă îndrăzneala și ajutoarele diplomatice necesare pentru a gîndi în mod serios la aceasta"[17].

Este evident că numai analiza științifică obiectivă, eliberată de idei preconcepute, ne poate conduce spre concluzii și aprecieri corespunzătoare adevărului vieții.

Odată cu semnătura actului de abdicare, Alexandru Ioan Cuza a refuzat orice concurs, intern sau extern, vizînd redobîndirea tronului. Părăsind România, la 14/26 februarie 1866, Cuza s-a adresat membrilor Locotenentei Domnești și guvernului cu aceste cuvinte: „Să dea Dumnezeu să-i meargă țării mai bine fără mine, decît cu mine. Vă iert pe toți, domnilor". Apoi, descoperindu-se, a strigat cu glas puternic: „Să trăiască România!"[18]. Avea 46 de ani și lăsa în inimile și în sufletul românilor o amintire frumoasă, un stat unit și consolidat, o operă durabilă, intrată în patrimoniul națiunii române.

[16] Vezi, V. Russu, *Constituția din 1866 și ideea de independență,* în „Analele Științifice ale Univ. «Al. I. Cuza»", Istorie, Iași, XXII, 1976; Gh. Platon, *1866 — începutul revoluției române pentru independență. Ecouri In presa europeană,* în'„Anuarul I.I.A.", Iași, XXI, 1984.

[17] Paul Henry, *L'abdication du prince Cuza et l'avenement de la dynastie de Hohenzollern au trone de Roumanie,* Paris W30, p. 43—44.

[JS] General Al. Candiano-Popescu, *Amintiri din viața-mi,* voi. I, București, 1944, p. 111.

CAPITOLUL II

ÎMPREJURĂRILE INSTAURĂRII MONARHIEI CONSTITUŢIONALE. ACŢIUNI ANTIMONARHICE ŞI REPUBUCANE

(mai 1866 — mai 1881)

1. ÎNTRONAREA DINASTIEI STRĂINE. MANIFESTAŢIILE ANTIMONARHICE ŞI REPUBLICANE DIN 1870 şi 1871

In ziua de 11/23 februarie 1866, Locotenenta Domnească (alcătuită din Nicolae Golescu, Lascăr Catargiu şi Nicolae Haralambie) a convocat parlamentul, care a luat act de abdicarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza. La propunerea lui Ion Ghica, preşedintele Consiliului de Miniştri, a fost aclamat ca domn al României contele Filip de Flandra, fratele regelui Leopold al II-lea al Belgiei; s-a depus jurămînt de credinţă faţă de noul domnitor şi s-a numit o delegaţie care să meargă în Belgia pentru a-i oferi tronul României[1].

Alegerea lui Filip de Flandra se datora faptului că Bel gia avea cea mai avansată constituţie din Europa şi o mo narhie recunoscută pentru respectul său faţă de regimul constituţional. Dar Napoleon al III-lea nu putea primi favorabil această alegere, întrucît Filip de Flandra apar ţinea familiei de Orleans, pretendentă la tronul Franţei. Din această cauză, — anticipînd opoziţia lui Napoleon al III-lea — ministrul de Externe al Belgiei a făcut cunoscut că contele de Flandra nu acceptă calitatea de domn al României[2]. La 14/26 februarie consulul belgian la Bucu reşti era înştiinţat că „Alteţa Sa Regală crede că nu poate primi chemarea aşa de măgulitoare a poporului român, pentru care Alteţea Sa Regală este, cu toate acestea, re cunoscătoare, şi de care şi regele este foarte mult miş cat"[3].

------------ ... i

[1] „Monitorul oficial", nr. 33 din 12/24 februarie 1866.
[2] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dosar nr. 11/1866, f. 34.
* Dimitrie Onciiil, *Alegerea principelui Caro/. I al României,* Bucureşti, 1906, p. 23.

Imperiul otoman, care considera că unirea Principatelor fusese recunoscută numai pentru perioada domniei lui Cuza, a sondat celelalte Puteri Garante în legătură cu intrarea unui corp de trupe turceşti pe teritoriul moldo-v'alah" ca o garanţie a menţinerii ordinei publice[4]. De asemenea, Poarta a cerut convocarea conferinţei Puterilor Garante[5].

întrunită la 26 februarie/10 martie 1866, Conferinţa a prilejuit exprimarea unor opinii divergente: în timp ce Imperiul otoman şi Rusia se opunea alegerii unui principe străin pe tronul României, Franţa, Anglia şi Italia admiteau această posibilitate, iar Austria şi Prusia stăteau în espectativă[6]. La 23 martie/4 aprilie, Conferinţa a transmis guvernului de la Bucureşti decizia sa, şi anume alegerea unui nou domnitor: „Alegerea nu va putea cădea decit pe un pămîntean, în termenii articolului 3 al Convenţiunii din 19 august. Dacă majoritatea deputaţilor moldoveni din Adunare ar cere, ei vor avea facultatea să voteze separat de munteni. In cazul cînd majoritatea moldovenească se va pronunţa contra unirii, acest vot ar avea consecinţă separaţiunea ambelor Principate"[7].

Aşadar, marile puteri încercau să deschidă calea lichidării actului de la 24 ianuarie 1859, a destrămării statu-Jui român, făurit de poporul nostru du.pă atîtea lupte şi jertfe.

Avînd în vedere rolul internaţional al lui Napoleon al III-lea[8], spre care se îndreptau nădejdile de sprijinire a României, la 12/24 martie 1866, Ion Ghica scria lui Ion Bălăceanu, aflat la Paris: „Declaraţi că noi nu am ales pe cornitele de Flandra candidat contra Franţei; sîntem decişi şi datori a susţine pe orice candidat se va propune de Franţa şi că garantăm succesul"[9].

După tatonări făcute la Paris — unde se desfăşura Conferinţa Puterilor Garante — I. C. Brătianu transmitea la Bucureşti, în ziua de 14/26 martie: „Aici dispoziţiuni bune. Anglia are de asemenea convingerea că un principe străin

* Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 11/1866 f 52
-*Istoria Romanici,* voi. IV, Bucureşti, Edit. Academiei, *1964,*

* Dimiţrie Onciul, *op. cit.,* p. 25.

^df; ,Georffian> *întemeierea dinastiei romane. 1866.*

4 Brâtianu> *NaP°leon III et Ies nationahtes,* Paris-Bucu-

şi 9 3 4

v Domnia regelui Carol I, p. 31.

este posibil. Candidatul Angliei este Hohenzollern"[10]. Pri mind încuviinţarea guvernului, I. C. Brătianu s-a depla sat la Diisseldorf, unde la 19/31 martie a avut o discuţie cu principele Carol Anton de Hohenzollern, guvernatorul Rhenaniei, precum şi cu cel de-al doilea fia al său, Carol, în vîrstă de 27 de ani*, locotenent în regimentul al II-lea de dragoni al gărzii prusiene. Ion C. Brătianu i-a propus tînărului ofiţer să primească tronul României"*. „Prinţul răspunse că nu se simţea destoinic pentru o astfel de mi siune, deşi curajul nu i-ar fi lipsit, de aceea nu putea să dea acum un răspuns hotărît; afară de aceasta, nu cunoş tea încă de loc intenţiile regelui Prusiei, şeful familiei, şi fără învoirea lui nu putea să facă un pas atît de impor tant"[11]. Răspunsul a fost considerat de Brătianu ca po zitiv, drept care a transmis în ziua de 20 martie/l aprilie la Bucureşti: „Carol de Hohenzollern primeşte Coroana fără condiţiuni. S-a pus imediat în relaţiune cu Napo leon III"[12]. <

[10] *Ibidem,* p. 36.

* Carol s-a născut la 8/20 aprilie 1839. Absolvise Şcoala de radeţi din Munster (1856), Şcoala de artilerie şi geniu din Berlin (1857), audiase cursuri de literatură franceză la Universitatea din Bonn (1863). A participat ca voluntar în războiul purtat de Prusia împotriva Danemarcii (1864).

"-::■ Ideea candidaturii lui Carol de Hohenzollern a fost sugerată lui I. C. Brătianu de omul politic francez Galhau în 1865; acesta cunoscuse pe principele Carol Anton, guvernatorul provinciei Khenania, la Dusseldorf, iar pe fiii acestuia (Leopold şi Carol), în timpul unei călătorii pe Rin. Regina Hortensia, care, după căderea regimului napoleonian în Franţa, se izolase cu copiii ei la Arnenberg în Elveţia, se ducea deseori cu ei la marele duce de Baden, soţul Ştefaniei de Beauharnais. Aici, Napoleon al III-lea a crescut împreună cu vara sa Iosefina, viitoarea mamă a principelui Carol de Hohenzollern. Un rol însemnat în reuşita acţiunilor diplomaţilor români 1-a avut doamna Hortensia Cornu, prietena din copilărie a lui Napoleon de III-lea. Ea intrase în legături cu dinastia de Baden şi cu familia Hohenzollern-Siymaringen prin familia reginei Hortensia de Beauharnais, naşa ei. De asemenea, I. C. Brătianu a acţionat pentru cîştigarea adeziunii la ideea principelui străin a lui Drouyn de Lhuys, ministrul de Externe, şi a lui Duray, ministrul Instrucţiunii al Franţei. El s-a folosit şi de influenţa baronesei de Franque, prietenă a familiei Hohenzollern, prietenă din copilărie cu doamna Mathilde Drouyn de Lhuys, soţia ministrului de Externe al Franţei, prietenă a familiei Galhau (Pamfil C. Georgian, *op. cit.,* p. 26—30).

[11] *Memoriile regelui Carol I. De un martor ocular,* voi. I, Bucureşti, Tipografia Universul, 1909, p. 19.

[u] *Domnia regelui Carol I,* p. 50.

Intre **timp,** o altă delegaţie a guvernului român s-a deplasat în Belgia, unde, în ziua de 17/29 martie, a fost primită de regele Leopold al II-lea, care a confirmat oficial refuzul contelui de Flandra şi prin urmare s-a anulat jurămîntul de credinţă depus faţă de acesta[13].

Pentru a pune marile puteri în faţa faptului împlinit, la 30 martie/11 aprilie Locotenenta Domnească a publicat o proclamaţie către popor, recomandînd alegerea prin plebiscit a principelui Carol Ludovic de Hohenzollern ca domn al României, sub numele de Carol I[14]. După cum însuşi mărturisea, prinţul „era la masă cu camarazii lui cînd citi în gazete ştirea că Locotenenta Domnească a propus candidatura sa la tronul României"[15].

Plebiscitul s-a desfăşurat între 2/14—8/20 aprilie 1866. Cînd Alexandru Ioan Cuza a folosit, în mai 1864, plebiscitul pentru a legaliza lovitura de stat, adversarii săi l-au criticat cu vehemenţă, afirmînd că o asemenea consultare nu putea avea nici o valoare într-o ţară în caro majoritatea cetăţenilor nu ştiau să scrie şi să citească. Acum, ajungînd la putere, criticii de la 1864 deveniseră susţinători ai plebiscitului — ca expresia voinţei naţionale[16].

Decretul pentru organizarea plebiscitului chema poporul român să se pronunţe dacă voieşte să se înscăuneze pe tronul ereditar al Principatelor principele Carol Ludovic de Hohenzollern sub numele de Carol I. In acest scop, toţi românii în vîrstă de peste 25 de ani, care se bucurau de drepturi civile şi politice, întrunind condiţiile de alegători pentru consiliile comunale urbane şi rurale, urmau să-şi înscrie votul, pentru sau contra, într-unui din cele două registre separate aflate la eancelariile comunale[17]. In proclamaţia semnată de Locotenenta Domnească şi de membrii guvernului românii erau invitaţi să voteze pentru Carol I. cxprimîndu-se convingerea 'că astfel se va pune frîu „tuturor intrigilor şi uneltirilor ce au de scop sugrumarea naţionalităţii noastre", că „d-astă dată voinţa naţiunii va fi încoronată cu cea mai deplină izbîndă"[18]. într-o formă destul de ocolită se făcea aluzie la

---

13 *Ibidem,* p. 48—50.

14 *Ibidem,* p. 65—66.

Memoriile regelui Carol I, voi. I, p. 25.

wKinurnte regeim Carol I, voi. I, p. 25.

, D' x?no P°l, *Istoria partidelor politice în România* i e Ja origini pînă la 1866), partea a Ii-a, voi I (De București, 1910- 477.

17

18 oficial", nr. 71 din 2/14 aprilie 1866.

m

Intrigile pretendenţilor autohtoni la tron — care începuseră să se manifeste tot mai vizibil —, precum şi la acţiuni separatiste în Moldova, ambele tendinţe, dăunătoare actului Unirii făurit în 1859, fiind stimulate de unele puteri străine, în special de Rusia[19].

Contextul politic impunea multă prudenţă, pentru a nu da pretext marilor puteri de a interveni cu forţa militară împotriva ţării noastre, iar ,pe de altă parte de a menaja sentimentele opiniei publice, care era alături de domnul Unirii. Evident, calculul politic se afla în prim plan. în fruntea acţiunii de aducere a principelui străin se aflau cei mai mulţi dintre fruntaşii revoluţiei de la 1848, precum şi marea majoritate a celor care participaseră la lupta pentru unirea Principatelor, încheiată cu victoria de la 24 ianuarie 1859. Principele străin constituia ultimul punct al hotărîrii Adunărilor ad-hoc din 1857 ce rămînea de îndeplinit. în fond, se trecea de la unirea sub un domnitor român, dar condiţionată de avizul Puterilor Garante, la unirea sub un principe străin impus marilor puteri[20].

în conjunctura internaţională dată nu s-a putut explica motivaţia profundă a înlăturării lui Cuza, domn foarte popular, mai ales în rîndurile ţărănimii, şi a aducerii unui principe străin, practic necunoscut de cei chemaţi să se pronunţe prin plebiscit.

De aceea, pentru asigurarea succesului, guvernul a folosit întregul aparat de stat (prefecţi, subprefecţi, comisari extraordinari, primari, notari ş.a.), a apelat la preoţi să-şi dea „concursul moral" şi a insufla locuitorilor „spiritul faptului împlinit"[21].

---

19 Grigore Chiriţă, *România şi Conferinţa de pace de la Paris, februarie-iunie 1866,* în „Rev. ist.", nr. 11/1985, p. 1080.

20 In legătură cu poziţia marilor puteri vezi, pe larg, W. E. Mosse, *England, Russia and the Rumanian Revolution of 1866,* în „The Slavonie and East European Review", nr. 39, 1960; V. I. Grosul şi E. E. Certan, *Rossia i formirovanie rumănskogo nezavisimogo gosudarstva,* Moscova, 1969; Grigore Chiriţă, *România şi Conferinţa de pace de la Paris, februarie-iunie 1866,* în „Rev. ist.", nr. 10/1985, şi nr. 11/1985; Gheorghe Cliveti, *Interferenţe româno-germane în raporturile internaţionale la 1866,* în „Anuarul I. I. A.", Iaşi, XXIII, 1986.

21 Gh. Cristea, *Manifestări antimonarhice în perioada venirii lui Carol I în România (aprilie-mai 1866),* în „Studii. Rev. ist.", nr. 6/1967, p. 1075.

în unele localităţi a existat o stare de rezistenţă faţă de plebiscit. Astfel, într-un raport al comisarilor extraordinari pentru judeţul Dîmboviţa se arăta că sătenii din Cornete, Sălcuţa, Bela, Bezdead „se sfiau a subsemna plebiscitul sub pretext că le era teamă, pentru că au fost încredinţaţi cum că domnitorul Cuza se va întoarce, că domnitorul străin le va schimba religia, şi, că, nevoind legea rurală, le va lua-napoi moşiile"[22]. Un martor ocular relata că, în Bucureşti, registrele în care cetăţenii urmau să semneze pentru aducerea lui Carol pe tronul României stăteau neatinse pe mese în Cişmigiu, şi, deşi muzica militară încerca să-i atragă, puţini au venit să voteze[23]. Radu Rosetti nota că ţăranii din comuna Căiuţi (judeţul Bacău) s-au adunat la primărie şi au silit pe notar să modifice formula plebiscitului, înlocuind-o cu următorul text: „Noi, subsemnaţii locuitori ai comunei Căiuţi, nu alegem ca domnitor al românilor pe principele Carol Ludovic de Hohenzollern care va domni sub numele de Carol I". întrebaţi asupra motivelor hotărîrii lor, ţăranii au răspuns că ei ,,nu au avut nici un temei de nemulţumire îm.ootriva lui Cuza care le-a dat pămînturile şi i-a scăpat de boieresc şi nu vor să aleagă pe Hopînţol, un neamţ pe care nu-l cunoaşte nimenea"[24]. Acelaşi Radu Rosetti aprecia că rezultatul oficial (685 969 voturi pentru, 124 837 abţineri şi 224 contra)[25] nu reflecta situaţia reală, întrucît voturile împotrivă s-au ridicat ,,la multe zeci de mii"[28].

în ziua de 3/15 aprilie prefectul judeţului Rîmnicu Sărat informa Ministerul de Interne că „voitorii de rău, inamicii au răspîndit printre săteni zgomot că plebiscitul are de scop revocarea legii rurale şi reluarea pământului". Ministerul răspundea: „Exersaţi în limitele legilor toată vigoarea în contra celor ce încearcă a compromite liniştea"[27].

---

[m] *Ibidem,* p. 1078.

[2J] Aron Petric (coordonator), Traian Caraciuc, Ştefan Lache Nicolae Petreanu, *Pentru Republică în România,* Bucureşti, Edit folitica, 1972, p. 36.

[2*] Radu Rosetti, *Amintiri din prima tinereţe,* Bucureşti, 1927,.

f „Românul" din 16 aprilie 1866 £

Radu Rosetti, *op. cit.,* p. 6.

XlXin *Stantil l.* Corbu *Roşul* *i* *ţărănimii în istoria României (sec.* '• Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982, p. 312.

In condiţiile externe de atunci — caracterizate prin încercarea unor mari puteri (Imperiul otoman, Rusia) de a obţine separarea Principatelor şi anularea Unirii din 1859 — rezultatul pozitiv al plebiscitului avea semnificaţia apărării statului naţional, exprima hotărîrea românilor de a-şi hotărî singuri forma de guvernămînt!

între 9/21—17/29 aprilie 1866, au avut loc alegeri parlamentare, deoarece vechile Corpuri legiuitoare, alese în timpul lui Cuza, nu inspirau suficientă încredere. Deşi autorii loviturii de stat au cîştigat marea majoritate a mandatelor, situaţia ţării era departe de a fi lămurită.

De ia Paris sosea vestea că, la 20 aprilie/2 mai, Puterile Garante au hotărît „că grija de a rezolva chestiunea menţinerii Unirii trebuie lăsată Adunării ce se va întruni [.. .] Această chestiune isprăvită, Adunarea va purcede la alegerea de domn, care, după temeiul articolului XII din Convenţie, nu trebuie să se facă decât dintre pămînleni"[28]. Se preciza că, dacă majoritatea — fie a deputaţilor moldoveni, fie a deputaţilor munteni — ar cere, şi unii şi alţii vor avea facultatea de a vota separat. în cazul că majoritatea, fie munteană, fie moldoveana, s-ar pronunţa contra Unirii, acest vot avea ca rezultat separarea celor două Principate. în acest fel, marile puteri puneau din nou sub semnul întrebării Unirea din 1859, căutau să deschidă caiea spre desfacerea acesteia.

în mesajul Locotenentei Domneşti prin care se deschidea, la 28 aprilie/10 mai, sesiunea parlamentului, se afirma că naţiunea s-a rostit prin plebiscitul desfăşurat în urmă cu ci te va zile: „Naţiunea v-a delegat puterile sale şi v-a făcut reprezentaţiunea ei legală; ea aşteaptă dar, ca şi guvernul, cu nerăbdare, dar cu cea mai neclintită credinţă, să daţi aspirărilor, voinţei, actelor ei, consacraţi unea d-voastră, ca să puneţi astfel capăt bănuielilor, neliniştii"[29]. Discuţiile nu au fost lipsite de contradicţii[30]. Ele nu au vizat actul Unirii, pe care cu toţii îl socoteau definitiv, ci problema domnitorului. Mai mulţi deputaţi au exprimat rezerve faţă de alegerea unui principe străin, în timp ce alţii s-au declarat categoric împotrivă. Astfel,

---

[28] **DÎmitrie** Onriul, *Alegerea principelui Carol I,* p. 32.

'*> *Domnia regelui Carol I,* p. 209.

[30] Vezi, pe larg, Paraschiva Câncea, *Opoziţia parlamentară faţă de alegerea lui Carol de Hohenzollern ca domnitor al României,* în **„Studii** şi articole de istoric", X, 1967.

D Tăcu a spus: „Vreau Unirea, pentru că ea face tăria noastră dar nu voi un principe străin în contra voinţei Puterilor [Garante] căci mă tem de urmările împotrivirii noastre" La rîndul său, N. Ionescu a subliniat că „ţara noastră n-a fost glorioasă decît sub principi pămînteni" Fi că întotdeauna a respins pe principii străini sau pe cei impuşi de străinătate. I. Heliade-Rădulescu a ţinut să-şi reafirme crezul politic: „Am dreptul să-mi păstrez convingerile mele. în 1848 am jurat că noi vrem principe român ales pe cinci ani. Nu pot să-mi calc jurărnîntul". O opinie similară a exprimat şi Ioan Lecca: „Nu am dreptul să dărîm instituţiile străvechi ale ţării mele, domnia pămînteană. Strămoşii mei şi-au vărsat sîngele pentru menţinerea acestui drept [...] Privesc ca o datorie de a transmite nepoţilor mei ceea ce strămoşii mei mi-au transmis"[51].

Trecîndu-se la vot, 109 deputaţi au votat pentru principele străin, iar 6 s-au abţinut.(N. Ionescu, I. Lecca, D. Tăcu, D. Lateş, I. Negură, N. lamandi)[32]. Este semnificativ faptul că, după ce în sală s-a strigat „Trăiască principele Carol I", vicepreşedintele Adunării, Manolache Costache Epureanu, a spus: „Aş dori ca în această zi să nu rămînă nici o amărăciune în inimile noastre. Trăiască dar deputaţii, care, deşi fiind pentru Unire, n-au voit să voteze pentru principele străin"[33].

Intre timp, Carol a acţionat decis să forţeze destinul. La> 7/19 aprilie el a avut o discuţie cu Otto von Bismarck,. cancelarul Prusiei, care 1-a sfătuit „să ia hotărârea *îndrăzneaţă* de a pleca direct spre România"[34]. La rîndul său, regele Wilhelm I i-a recomandat lui Carol să fie prudent şi a conchis: „Dumnezeu să te aibă în paza sa"[35]*.

încurajat de aceste cuvinte, principele Carol a plecat la 29 aprilie/11 mai în Elveţia, la Zurich, unde a obţinut

31 *Domnia regelui Carol I,* p. 216—218.

32 „Monitorul oficial", nr. *99* din 7/19 mai 1866.

33 *Domnia regelui Carol. I,* p. 219.

34 *Memoriile regelui Carol I,* voi. I, p. 25.

35 *Ibidem,* p. 28.

marck-!f/' ™®?le „Uhem nu a aprobat deschis suaestia lui Bis-
Paris 'P?

o3 rebUia a?teptat rezultatul Conferinţei pentru i ™ T°^ pentru ^totUşi lui Carol un concediu din armată , Das? 1866 eldorf ff>. A. Sturdza, *Autoritatea îap-* t de Cei *rtr*PHm* în „Analele

AcadeS RL: t Carol un concediu di *tlf \L^l&e* *m 1866 de cei îndreptăţiţi* în „Analele

XXXIV, 1911—1912). Academiei Române. Memoriile Secţiunii Istorice", seria II, tom

un paşaport fals, pe numele Karl Hettigen „călătorind la Odesa în afaceri"[36]. Apoi, însoţit de locotenentul Sergiu Lenş (nepotul lui Ion Bălăceanu), s-a deplasat între •3/15—6/18 mai pe traseul Augsburg—Miinehen—Salzburg—Viena—Pesta—Timişoara—Baziaş (ultima staţie a căilor ferate austriece). Călătoria pe teritoriul Imperiului habsburgic nu era lipsită de riscuri, deoarece izbucnirea războiului dintre Austria şi Prusia era iminentă, iar Carol, ofiţer în armata prusacă, putea fi arestat şi împuşcat. Acesta a fost motivul pentru care el a călătorit cu paşaport fals, punîndu-şi şi ochelari fumurii, pentru a nu fi Identificat.

După două zile de aşteptare a vaporului la Baziaş, în ziua de 8/20 mai Carol a urcat pe vas într-o cabină de elas^ a Ii-a. Aici s-a întîlnit cu I. C. Brătianu, care venea de la Paris, unde acţionase pentru obţinerea sprijinului ■din partea împăratului Napoleon al III-lea pentru cauza principelui străin[37]. Carol şi Brătianu n-au schimbat nici o vorbă între ei, prefăcîndu-se că nu se cunosc, pentru a evita orice complicaţie (vaporul era austriac). După o transbordare la Orşova, pe un vapor mai mic, doarece nivelul Dunării era scăzut, Carol a ajuns cu bine la Turnu Severin, pe pămîntul României, în ziua de 8/20 mai, ora 16[S8]. Abia în acel moment, scoţîndu-şi pălăria, I. C. Brătianu 1-a salutat pe cel ce venea în calitate de domnitor al României.

Guvernul a organizat o primire fastuoasă proaspătului domnitor. Pe de altă parte, aflînd de sosirea lui Carol, grănicerii — de fapt ţăranii care apărau linia Dunării — s-au răsculat[30], temîndu-se că vor pierde pămîntul primit prin reforma agrară din 1864. Primarul oraşului Calafat informa că grănicerii au refuzat să-1 întîmpine pe noul domnitor, strigînd: „Nu mergem! că noi am jurat credinţă iui Cuza, cerem să ni se dea Ioan I şi nu vrem pe Carol, care la . pus ciocoii"[40]. Prefectul judeţului Romanaţi in-

---

[36] *Memoriile regelui Carol I,* p. 40.

[37] Vezi pe larg, Paul Henry, *L'abdication du Prince Cuza et îavhiement de la dynastie de Hohenzollern au trone du Roumania;* Marcel Emerit, *Madame Cornu et Napoleon III,* Paris, 1937.

[38] P. P. Panaiteseu, *Urcarea pe scaun a Principelui Carol da lîohenzollirn,* în „Revista fundaţiilor", nr. 5/1939, p. 249—251.

[m] Vezi, pe larg, V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1958.

^ Constantin Corbu, *op. cit.,* p. 317-

forma că grănicerii din Dăbuleni „mi-au răspuns că nu cunosc decît ordinele comandantului şi că au jurat credinţă numai fostului domn şi că nu cunosc pe altul"[41].

Sosind în Capitală, la 10/22 mai 1866, Carol s-a prezentat în faţa parlamentului unde a depus jurămîntul: Jur a ii credincios legilor ţării, a păzi religiunea românilor precum şi integritatea teritoriului ei, şi a domni ca domn constituţional"[42]*. într-o scurtă alocuţiune, noul domnitor îşi exprima devotamentul „fără margini către noua mea patrie şi acel neînvins respect către lege, .pe care l-am cules în exemplul alor mei. Cetăţean azi, mîine, de va fi nevoie, soldat, eu voi împărtăşi cu d-voastră soarta cea bună ca şi pe cea rea"[43].

In aceeaşi zi, Adunarea Deputaţilor, pentru a da o anumită satisfacţie Puterilor Garante, care cereau domn pămîntean, a adoptat, în unanimitate, legea prin care se acorda naturalizarea (împâmîntenirea) familiei princiare de Hohenzollern[44]. Comentînd această hotărîre, Cezar Bolliac se adresa astfel deputaţilor: „Care sînt serviciile ce a făcut României principele de Hohenzollerîi? [.. .] orice naturalizare [. . .] veţi oferi majestăţii ce voiţi să creaţi, nu-i poate da ,nici un folos şi va mai adauge un ridicul asupra voastră, care nu recunoaşteţi nici datinile, nici natura, nici religiunea, nici legile ţării voastre, care, după ce aţi vîndut opinca iarăşi privilegiilor, arvuniţi şi ţara întreagă străinului"[43].

Unul dintre primele acte ale noului domnitor a fost respingerea cererii de demisie din armată a ofiţerilor care au participat la înlăturarea lui Alexandru Ioan Cuza, declarîndu-le că „am venit să creez un viitor, iar nu ca să fac dintr-un trecut, pe care nu-1 cunosc şi nici nu voiesca-1. cunoaşte, baza_ activităţii mele"[46].

La 29 iunie/i 1 iulie jll& parlamentul a votat noua iţie_cLJăxiir^3e--câre Carol a depus următorul jura ur a păşi Constituţiunea şi legile poporului

[41] *Ibidem.*
v „Monitorul oficial", nr. 102 din 10/22 mai 1866.
* Textul a fost citit de locotenentul domnesc Nicolae Hara-
«blţ- Iar Principele Carol a spus în limba română: „Jur!"
„Monitorul oficial", nr. 102 din 10/22 mai ig66
45 *yom?la re9elui Carol I*, p. 252—253
Carnaî?lnr^Tyen'''ea *Princi Pelui de Hohenzollern,* în „Trompeta uarpatilor" IV, nr. 419 din 10 mai 1866.
de ConltanUn C. r^''^'' VoL * 1866. 1886. Edi ie îngrijită constantin C. Giurescu, Bucureşti, 1939, p 14

român, a menţine drepturile lui naţionale şi integritatea ^teritoriului"[47].

■f"* Legea fundamentală din 1866 a constituit baza juridică a instaurării formei de guvernământ monarMc-constitu-ţionale în România[48], care avea să se menţină pînă în I 1938,

^—-Constituţia avea la bază principiul burghezo-democratic al separării p u terilor. *jn* stat... Puterea legislativă se exercita in colectiv de domn şi de Reprezentanţa Naţională (alcătuită din Adunarea Deputaţilor şi Senatjj nici o lege nu putea fi supusă sancţiunii domnului decît după ce s-a discutat şi votat liber de majoritatea ambelor Adunări; iniţiativa legilor este dată fiecăreia din cele trei ramuri ale puterii legislative. Puterea executivă era încredinţată domnului „ care *IT^xerStS^uTrnodi* 'TegW'ât prin YJonstituţiune" (art. 35). Pute£ga judecătorească se execută de curţi şi tribunale; hotărîrile şi sentinţele se pronunţă in virtutea legii şi se execută în numele domnului.

Art. 82 stabilea: „Puterile constituţionale ale domnului sînt creditare, în linie coborîtoare directă şi legitimă a măriei sale principelui Carol I de Hohenzollern-Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură şi cu excluderea perpetuă a femeilor şi coborîtorilor lor. Coborîtorii măriei sale vor fi crescuţi în religiunea ortodoxă a răsăritului."

Atribuţiile domnitorului erau stabilite prin art. 93: numeşte şi revocă pe miniştrii săi; sancţionează şi promulgă legile; poate refuza sancţiunea sa; are dreptul ele amnistie în materie politică; are dreptul de a ierta sau micşora pedepsele în materii criminale; numeşte şi confirmă în toate funcţiile publice; face regulamentele necesare pentru executarea legilor; este capul puterii armate; conferă gradele militare în conformitate cu legea; conferă decoraţiunea română conform unei anume legi; are dreptul de a bate monedă, conform unei legi speciale; încheie cu statele străine conventiunile necesarii pentru comerţ, navigaţiune şi altele asemenea; însă pentru ca aceste acte să aibă putere îndatoritoare, trebuie mai întîi a fi supuse puterii legislative şi aprobate de ea.

După cum se observă, domnul era implicat în toate ramurile puterii de stat, bucurîndu-se de largi prerogative.

---

[47] „Monitorul oficial", nr. 142 din 30 iunie/12 iulie 1866. [43] Vezi, pe larg, *Istoria dreptului românesc,* voi. II, partea a doua, Bucureşti, Edit. Academiei, 1987, p. 67—70.

Totuşi comparativ cu *Statutul dezvoltător* al Convenţiei de la' Paris puterea domnului era mult îngrădită.

Constituţia stabilea cazuri concrete în care domnul nu avea dreptul să intervină: nu putea ierta sau micşora pedepsele hotărîte de justiţie în privinţa miniştrilor; nu putea suspenda cursul urmăririi sau al judecăţii, nici a interveni prin nici un mod în administrarea justiţiei; nu putea crea o funcţie nouă fără o lege specială; nu putea modifica sau suspenda legile şi nu putea scuti pe nimeni de aplicarea lor; dacă domnul n-a hotărît convocarea Corpurilor legiuitoare, acestea se întruneau din proprie iniţiativă la 15 noiembrie al fiecărui an; actul de dizolvare a parlamentului trebuie să conţină convocarea alegătorilor pînă în două luni de zile şi a Adunărilor pînă în trei luni; nici un membru al familiei domnitoare nu putea fi ministru. Dar cea mai serioasă îngrădire a puterii domnului era stabilită prin art. 92: „Persoana regelui este neviolabilă. Miniştrii lui sînt răspunzători. *Nici un act al regelui nu poate avea tărie dacă nu va fi contrasemnat de un ministru, care prin aceasta chiar devine răspunzător de acel act".*

în litera ei, Constituţia din 1866 a fost printre cele mai avansate din Europa acelor ani, oferind o bază temeinică pentru dezvoltarea burghezo-dcmocratică a statului român. De asemenea, se cuvine subliniat că România a fost primul stat constituţional din sud-estul Europei, oferind un exemplu demn de urmat popoarelor aflate în această arie geografică. După mai multe secole, un act de importanţă fundamentală nu a mai fost elaborat cu concursul străinilor şi nici n-a mai fost supus aprobării cuiva din afară. Făcînd cu totul abstracţie de suzeranitatea otomană şi de regimul de garanţie colectivă, Constituţia era un act energic de afirmare a independenţei patriei noastre; era şi cea dintîi lege fundamentală care consacra numele oficial al ţării, acela de România[49].

Constituţia nu menţiona dependenţa ţării faţă de Imperiul otoman, ceea_ ce vădeşte tendinţa-spcgjndependenţa absolută a României. Se cuvine subliniat faptul că legea iundamentală din 1866 a stat la baza regimului politic din «omama în întreaga epocă modernă, pînă în 1938.

Prin alegerea lui Carol, marile puteri au fost puse ?n

Ghearghe Platon, *Istoria modsrnă a României,* p. 2< 208.

faţa faptului împlinit[50]. La Conferinţa de la Paris, în şedinţa din 23 mai/4 iunie 1866[51], reprezentantul Rusiei a declarat că această situaţie „nu poate fi tolerată; ea aduce în acelaşi timp cea mai supărătoare atingere demnităţii puterilor, a căror voinţă a fost nesocotită cu o îndrăzneală care nu-şi ia tăria decît în speranţa nepedepsirii"; în consecinţă, el propunea trimiterea în Principate a unui „comisar ad-hoc" însoţit de delegaţii reprezentanţilor din Constantinopol ai Puterilor Garante, pentru a-l avertiza pe noul domn că în cazul în care nu va pleca, se va recurge la „întrebuinţarea mijloacelor de constrîngere". Delegatul Imperiului otoman a fost şi mai categoric, arătînd că întrucît „mijloacele de convingere, întrebuinţate pînă acum de către guvernul otoman, au rămas infructuoase, ca şi sforţările făcute de agenţii Puterilor Garante la Bucureşti", se impunea „ocupaţiunea Principatelor". O opinie similară exprima şi delegatul Austriei: „în punctul la care au ajuns lucrurile, n-a rămas decît a se pleca în faţa rezultatului votului Adunării din Bucureşti, sau a recurge la măsuri de constrîngere pentru a face să precumpănească hotărîrile Conferinţei. Dacă puterile nu iau această ultimă cale, vor trebui să se resemneze a vedea autoritatea lor cu totul nesocotită". Constatînd că se contura perspectiva ocupării militare a Principatelor, reprezentantul Franţei ţinea să observe: „Poporul moldo-valah e astăzi într-o stare de surescitare naţională: el se va apăra contra intervenţiei trupelor turceşti; lupta pare inevitabilă. Sîngele creştin va curge; cine ştie efectul ce va ieşi din aceasta asupra celorlalte populaţiuni creştine din Imperiul otoman? Vor fi poate răscoale, şi atunci ce va face Poarta? Va cere sprijinul puterilor creştine contra creştinilor? Cine nu vede toate pericolele unei astfel de situaţiuni, mai ales în împrejurările iminente ce preocupă aşa de profund Europa? [. . .] în ce-l priveşte, guvernul împăratului nu s-ar putea să se asocieze la această propunere". Şi reprezentantul Marii Britanii a apreciat că întrebuinţarea măsurilor de constrîngere „mai ales în împrejurările actuale, ele ar putea da naştere la cele mai

---

50 Vezi, pe larg, N. Corivan, *Relaţiile diplomatice ale României de la 1859 lo 1877,* Bucureşti, Edit. Acad., 1984, p. 183—202; *România în relaţiile internaţionale, 1699—1939,* Iaşi, Edit. Junimea, 1980, p. 208—214.

51 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 23/1866, f. 166, 168; dos. 34/1866, f. 1; *Domnia regelui Carol I,* p. 302—306.

mari pericole şi ar aprinde războiul în Orient". Delegal Italiei a declarat şi el că ocuparea Principatelor „ar fi fără îndoială conformă cu dreptul, dar guvernul său e de părere că nu ar fi oportună". în aceeaşi zi, 23 mai/4 iunie 1866, Conferinţa de la Paris şi-a închis lucrările, fără nici un rezultat concret. Faptul împlinit, săvîrşit de oamenii politici români, s-a dovedit a fi soluţia cea mai adecvată în acele împrejurări istorice.

Declanşarea războiului dintre Austria şi Prusia, la 4/16 iunie 1866, a făcut ca atenţia să fie îndreptată în această direcţie. La rîndul lor, diplomaţii români au militat pentru confirmarea alegerii lui Carol. De altfel, sprijinit de oamenii politici români, domnitorul a acţionat cu multă prudenţă. In momentul cînd a pus piciorul pe pămîntul ţării el a adresat, de la Orşova, o scrisoare sultanului prin care arăta că „ales principe al României prin votul liber şi spontan al naţiunii, am răspuns fără ezitare apelului acestui popor, care mi-a făcut onoarea de a-mi încredinţa destinele sale [...] Eu nu am uitat obligaţiile ce decurg din tratatele dintre Principate şi Imperiul otoman. Aceste tratate eu sînt ferm în hotărîrea de a le respecta"[52]. A doua zi, 9/21 mai, el telegrafia de la Piteşti marelui vizir: „Chemat de naţiunea română de a fi prinţul său, consider de datoria mea să scriu S.M.J. sultanul pentru a-i exprima sentimentele mele de devotament şi ferma hotărîre de a respecta drepturile Sublimei Porţi. Eu vă rog să fiţi interpretul sentimentelor mele către S.M.J. sultanul şi să binevoiţi a facilita d-lui Golescu, agentul Principatelor, ocazia de a remite scrisoarea mea suzeranului"[53].

Pe de altă parte, în chiar luna începerii domniei, Carol I formula opţiunea sa pentru independenţa României: el scria ţarului Alexandru al II-lea al Rusiei că „nu va atîrna de mine ca înţelegerea cu Rusia să se restabilească pe o bază solidă şi stabilă, strîngîndu-se din zi în zi, pînă la ora însemnată de Providenţă pentru desrobirea Orientului şi a creştinătăţii"[54] — ceea ce implica independenţa statului român[55].

&& ist centr-> fond Casa Regală, dos. 29/1866 f 1 ,
Ibidem, dos. 23/1866, f. 165.
în rJ»\^'* Germanii Regele Carol *I văzut de un fost diplomat, te ir,?riZl^Z*
r egelui Ca™ '■ *Mărturii contemporane si documen-*
, M Inan «F f de Tzigara Samurcaş, Bucureşti, 1939, p. 100. *riod* TO
icUrtu- *Romania's foreign policy in the modern pe-*

Acţiunile diplomatice şi-au dat rezultatele dorite. Treptat, opoziţia Porţii a fost înfzintă; ultima piedică era înlăturată în octombrie 1866, cînd Carol a făcut o vizită la Istanbul, în timpul căreia a primit firmanul de numire din partea sultanului. Este de remarcat că domnitorul nu s-a conformat tuturor normelor protocolare stabilite de Poartă, afirmînd, prin atitudinea sa, aspiraţia României spre independenţă. Iată comportarea în acea zi hotărâtoare de 12/24 octombrie 1866: „Lîngă sofaua pe care se aşezase sultanul s-a pregătit un scaun pentru prinţ; prinţul Carol însă face uz de privilegiul său de prinţ de sînge, dă scaunul la o parte, ceea ce produce o clipă de confuzie şi se aşează lîngă suzeranul său. [...] în convorbire nu se atinge politica; se schimbă numai asigurări de prietenie. La sfîrşit, sultanul întinde cu un gest cam încurcat tînăruiui prinţ o hîrtie, firmanul; acesta, fără a-1 desface, îl puse pe masă înaintea sa şi cere voie să prezinte pe miniştrii săi rămaşi în camera de alături şi care, după programul stabilit, trebuiau să rămînă acolo, dimpreună cu cealaltă suită, pînă avea să se arate sultanul. Fără a aştepta încuviinţarea, prinţul Carol deschide el însuşi uşa şi cheamă înăuntru pe cei doi miniştri ai săi. După ce îi prezintă, însărcinează pe ministrul său de Externe, prinţul Ştirbey, să ia cu dinsul «hîrtia»"[56]. în capitala Imperiului otoman, Carol s-a întreţinut cu reprezentanţii corpului diplomatic, a fost decorat de sultan cu ordinul „Osmanie" în smaralde şi diamante, a primit defilarea gărzii imperiale, acte ce nu fuseseră îngăduite pînă atunci nici unui domnitor român. Era limpede că apartenenţa lui Carol la o familie domnitoare europeană, „impunea Porţii otomane acordarea respectului politic cerut de uzanţele diplomatice"[57].

Reîntors în Bucureşti, Carol a ţinut să transmită şefilor de state cu care ţara noastră avea relaţii diplomatice că sultanul, „văzînd dreptatea şi sincerile mele intenţii de a respecta tratatele, m-a recunoscut oficial ca principe al României"[58].

Animozităţile cu Poarta n-au încetat să se manifeste, uneori în forme acute. Astfel, în 1867 parlamentul a

---

[56] Relatarea vizitei în Turcia după *Memoriile regelui Carol I,* voi. II, p. 47—71.

[57] *N.* Copoiu, *Octombrie 1866. Un prinţ român la Istanbul,* în „Magazin istoric", nr. 6/1978, p. 49.

[58] Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, dos. 64/1866, f. 2—5, 14-

votat legea monetară, iar ministrul de Finanţe. Ion C. Brătianu, a început tratativele cu Poarta pentru ca aceasta să admită punerea efigiei domnitorului Carol I pe monedele de aur şi argint cu urmau a fi emise. Tratativele nu au ajuns la nici un rezultat, dar guvernul român a comandat monede de aur de 20 de lei, fără a ţine seama de pretenţiile Imperiului otoman. Aceste monede au fost puse în circulaţie în 1868, avînd efigia domnitorului şi inscripţia: „Carol I domnitorul românilor". Imediat a urmat protestul Porţii, precum şi al Austro-Ungariei, care considera titulatura domnitorului român periculoasă pentru siguranţa Imperiului habsburgic. Sub presiunea celor două mari puteri, monedele au fost retrase din circulaţie în 1870[59], dar efectul politic şi mai ales naţional era deja evident.

Pe aceeaşi linie se înscrie participarea României la Expoziţia universală de la Paris din 1867, cu un pavilion separat de cel al Imperiului otoman. De asemenea, ţara noastră a semnat convenţii poştale cu Austro-Ungaria şi Prusia (iulie 1868) şi o convenţie telegrafică cu Rusia (august 1868). Semnificativă este înfiinţarea agenţiei diplomatice română la Viena, în 1868, avînd misiunea de a reprezenta interesele României pe lîngă guvernele Austro-Ungariei, precum şi pe lîngă cele de la Berlin şi Petrograd.

Vizita domnitorului Milan Obrenovici al Serbiei la Bucureşti (aprilie 1867) s-a bucurat de o atenţie deosebită din partea opiniei publice şi a oficialităţilor româneşti. Cu acest prilej Milan a spus că „România şi Serbia au aceleaşi interese de a desface legătura lor de vasalitate cu Turcia. Pentru aceasta trebuie ca ambele ţări să se unească strîns"[60]. La rînd-ul său, domnitorul Carol I a afirmat că „i se pare apăsătoare şi înjositoare suzeranitatea turcească"[61]. în conformitate cu acest spirit, a fost semnat la Bucureşti, la 20 ianuarie 1868, tratatul de alianţă româno-sîrb prin care cele două ţări urmăreau salvgardarea intereselor reciproce, acordîndu-şi ajutor şi asisten-

Constantin Moisil, *Portretele monetare ale regelui Carol I,* Bucureşti, 1939, p. 4__5|

N- Ioi"ga, *Politica externă a regelui Carol I,* Bucureşti, 1916.

it ?C °i?e- Ciachir, *România în sud-estul Europei,* Bucureşti, it. Pohhcă, 1968, p. 93.

ţă[62]. N. Iorga aprecia, cu deplin temei, că, în fond, era vorba „de pregătirea luptei comune, nu numai pentru asigurarea autonomiei, ci şi pentru întinderea ei pînă la marginile independenţei"[63]. In 1869 domnitorul Carol a făcut vizite în Rusia (la Livadia, în Crimeea), în Austro-Ungaria (la Viena), în Prusia şi în Franţa, care au consolidat situaţia internaţională a României[64].

Pe plan intern atenţia principală a fost acordată organizării, instruirii şi dotării armatei, pentru a putea, la nevoie, să obţină prin luptă independenţa de stat a ţării. De asemenea, în acţiunea de modernizare a statului s-a trecut la construirea unei ample reţele de cale ferată.

Carol I a stăruit să lie concesionată construcţia căilor ferate unui consorţiu prusian condus de dr. Bethel Henry Strousberg şi unui consorţiu anglo-austriac în frunte cu Offenheim, nutrind speranţa că astfel se va bucura de sprijinul Prusiei şi Austro-Ungariei în obţinerea independenţei de stat a României. Concesiunea, perfectată în 1868, a provocat vii dispute politice; ani în şir a fost discutată în parlament si în presă, Carol I fiind ţinta unor vehemente critici. Pînă la urmă, în octombrie 1871, contractul a fost reziliat, întrucît Strousberg dăduse faliment.

Primii ani de domnie ai lui Carol I s-au caracterizat printr-o agitată viaţă politică, printr-o mare instabilitate guvernamentală (în perioada mai 1866 — martie 1871 s-au succedat 10 guverne şi s-au efectuat peste 30 de remanieri), prin ample mişcări antimonarhice şi republicane.

Cauzele acestei situaţii sînt multiple, ele ţinînd, în principal, *de lupta pentru imprimarea unui anumit ritm al evoluţiei României, şi mai ales al regimului politic.* înţelegerea dintre liberali şi conservatori în acţiunea de înlăturare a lui Cuza şi aducerea pe tron a unui principe străin, nu putea, în mod obiectiv, să dureze, astfel că lupta între cele două fracţiuni s-a declanşat chiar în cursul anului 1866, Fiecare grupare urmărea să influenţeze în sensul intereselor ei pe noul domnitor — folosind în acest scop o gamă largă de metode şi mijloace, de la

---

[62] Vezi, pe larg, N. Ciachir şi C. Buşe, *Cu privire la tratatul de alianţă româno-sîrb din 1868,* în „Kev. arhivelor", nr. 1/1966.
[63] N. Iorga, *op. cit.,* p. 65.
[64] Vezi, pe larg, *Călătoria domnitorului Carol I în străinătate,* Bucureşti, 1869.

supralicitarea calităţilor personale ale lui Carol, la ameninţarea cu detronarea.

Evident că în rîndul adversarilor lui Carol se găseau cei care au combătut aducerea lui în ţară, foştii colaboratori ai lui Alexandru Ioan Caza, cei animaţi de profunde sentimente republicane, precum şi cei care sperau să ocupe tronul. Nu trebuie omis faptul că în 1866 trăiau încă şase foşti domnitori şi vreo 20 de beizadele, fiecare cu ambiţiile şi speranţele sale[65]. ■!*«§«&?§- ■

Tendinţele lui Carol de a instaura un regim de ordine şi autoritate, preferinţele sale pentru conservatori, intenţia de a lega tot mai strîns soarta României de Prusia, au nemulţumit profund burghezia radicală, în frunte cu C. A. Rossetti şi I. C. Brătianu, care n-au ezitat să acţioneze pentru înlăturarea domnitorului la aducerea căruia contribuiseră din plin.

îndepărtarea de la putere a guvernului coaliţiei liberale, în noiembrie 1868, a avut ca rezultat iniţierea unei autentice mişcări antidinastice şi republicane. Liberalii radicali se pronunţau pentru răsturnarea lui Carol, unii urmărind revenirea lui Cuza, alţii întronarea lui Vodă Bibescu, iar cei mai mulţi — în frunte cu C. A. Rosetti şi I. C. Brătianu — instaurarea unui regim republican[66], în acest scop ei,^u folosit tribuna parlamentară, întrunirile publice, 6resa) (între care „Românul", „Democraţia", „Traian", „Urnmpele", „Republica"). în diferite localităţi din ţară s-au constituit comitete secrete vizînd răsturnarea lui Carol.

Dintr-o scrisoare confidenţială semnată de Titu Maiorescu la 16/28 octombrie 1868 aflăm despre un plan potrivit căruia „Principele Carol ar urma să fie alungat din ţară printr-o lovitură de stat, iar Bibescu, fiul unui fost principe, pare a fi patronat de Franţa drept candidat pentru acest caz. Mie însumi mi-au fost făcute destăinuiri în acest sens, pentru ca eu şi prietenii mei din Iaşi să ne alăturăm, eventual, noii mişcări"[67].

în ianuarie 1870 s-a declanşat o criză guvernamentală in momentul în care s-a prezentat în parlament un pro-

M- Theodorian-Carada, *La centenarul primului rege,* în *Din viaţa regelui Carol I,* p. 298.
g° Apostol Stan, *Grupări şi curente*..., p. 289. 1866 Tltu Maiorescu, *Jurnal şi epistolar,* voi. V (8/20 noiembrie-~ *u* aprilie 1870), Bucureşti, Edit. Minerva, 1986, p. 221.

îect de lege, subscris de mai mulţi deputaţi, prin care se acorda un „apanaj" de 300 000 lei pe an principesei Elisabeta, soţia lui Carol I. Acest act a provocat o puternica reacţie în opinia publică, „dota" fiind considerată un „furt pentru naţiune". In faţa acestei situaţii, Dimitrie Ghica a trebuit să declare că guvernul nu putea primi acea dotaţie, întrucât situaţia financiară a ţării era grea, iar Vasile Boierescu — care întocmise proiectul de lege — a trebuit să-şi prezinte demisia. Peste cîteva zile, la 27 ianuarie, Dimitrie Ghica a fost nevoit să depună mandatul guvernului, locul său fiind luat, la 3 februarie 1870, de Al. G. Golescu[68].

Deosebit de semnificativă este — pentru starea de spirit din ţară — alegerea lui Alexandru Ioan Cuza în ianuarie 1870 ca deputat la colegiul IV (al ţăranilor) din judeţul Mehedinţi, vot repetat, cu acelaşi rezultat, în aprilie 1870, precum şi alegerea fostului domnitor ca senator la colegiul al Il-lea din Turnu Severin, tot în 1870. La acest rezultat a contribuit tactica opoziţiei liberal-radicale faţă de Carol, pentru a-1 sili s-o aducă la putere, precum şi existenţa unui puternic curent popular în favoarea domnitorului Unirii. Cuza însă a fost consecvent poziţiei sale de a rămîne în străinătate, fără a participa în vreun fel la viaţa politică*.

Acţiunea se desfăşura şi pe plan european, pentru obţinerea sprijinului marilor puteri, mai ales al Franţei. Dar Napoleon al III-lea s-a arătat ostil declanşării unei mişcări împotriva lui Carol, considerînd eă, în acele momente, se impunea linişte şi stabilitate, în această zonă a Europei. La rîndul lor, Austro-Ungaria, Rusia şi Imperiul otoman priveau cu îngrijorare evenimentele din România, temîndu-se de izbucnirea unei mişcări revoluţionare care putea duce nu numai la înlăturarea lui Carol, dar şi la schimbarea regimului politic şi la proclamarea independenţei, în mai 1870 au fost angajate tratative diplomatice între Franţa, Austro-Ungaria şi Rusia privind pozi-

[68] *Istoria parlamentului şi a vieţii parlamentare din România pînă la 1918,* Coordonatori: Parasehiva Câncea, Mircea Iosa, Apostol Stan, Bucureşti, Edit. Academiei, 1983, p. 190.

* La 2 martie 1870 Carol îi scria lui Cuza că în urma alegerii lui ca deputat, alegere validată de Adunare, „dificultăţile constituţionale au dispărut şi eu nu pot decît să mă asociez din inimă la decizia Adunării"; în consecinţă îl ruga să vină în ţară, aşa cum se exprimase anterior. (Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 5/1870, f. 1).

ţia F[e] care aces[t]ea urmau s-o adopte în cazul în care liberalii radicali ar fi trecut la detronarea lui Carol I; după negocieri s-a ajuns la acordul de a evita încălcarea unilaterală a tratatului din 1856[69].

în momentul izbucnirii Războiului Franco-Prusian* (7/19 iulie 1870) guvernul conservator condus de Mano-Jache Costache Epureanu (constituit în aprilie 1870) a interzis manifestaţiile de simpatie pentru Franţa, socotind — pe drept cuvînt — că ele ţinteau să se îndrepte împotriva lui Carol I. De asemenea, guvernul a cerut administraţiilor locale „cea mai deşteaptă priveghiare, de a evita orice provocare, dar de a reprima totodată cu cea mai mare energie orice încercare de dezordine"[70].

Cu toate acestea, liberalii radicali **desfăşurau** o vie agitaţie antimonarhică şi republicană; ei au organizat o conspiraţie cu reţele în şapte oraşe, între care Bucureşti, Ploieşti, Craiova, Piteşti, Buzău şi tabăra de la Furceni. în fruntea conspiratorilor se afla Eugeniu Carada, prim-re-dactor al ziarului „Românul", ajutat de Constantin Cio-cîrlan, fost prefect al Poliţiei Capitalei, de maiorul C. Pilat (ginerele lui C. A. Rosetti) şi de dr. D. Sergiu. Mişcarea trebuia să se declanşeze în noaptea de 7/19—8/20 august, dar ofiţerii conspiratori de la Furceni au cerut ammarea ei, pentru a vedea rezultatul războiului dintre Franţa şi Prusia. Totuşi, Alexandru Candiano-Popescu, şeful grupului din Ploieşti, n-a acceptat propunerea de amînare[71]. In noaptea de 7/19—8/20 august el, împreună cu un grup de susţinători, între care Matache Mcolau, fost deputat şi primar, a reuşit să ocupe prefectura şi telegraful. Clopotele bisericilor au început să sune, iar populaţia s-a adunat în centrul oraşului. Aici, în faţa mulţimii, Al. Candiano-Popescu a anunţat căderea domnito-

---

[m] V. Russu, *Mişcări şi frămîntări anticarliste (1866—1871)* în „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al. I. Cuza»" Istorie iaşi nr. 1/1974, p. 52—53.

--Pretextul războiului dintre Franţa şi Prusia 1-a constituit eandidatura prinţului Leopold de Hohenzollen-Sigmaringen (fratele domnitorului Carol I de Hohenzollern al României) la tronul^ Spaniei, neacceptată de Napoleon al IH-lea.

nun„Z[e]fi%on P< : larg> 9[h] . ICriste a. *Conspiraţia „republicană" din august 1870,* în „Studii. Rev. Ist.", nr. 2/1969.

187n- ifT lat A rea după: -Monitorul oficial", nr. 175 din 11 august

Memorfii , *Pr0Cesul din 8 august* > Bucureşti, 1871, p. 8-18;

7%ot T M Carol L De un martor ocula r, voi. V, Bucu- şu >

"Pografia Universul, 1909, p. 120—122

rului, numirea unei regenţe în frunte cu generalul N. Golescu şi a unui nou guvern, avînd la Ministerul de Război pe I. C. Brătianu. El însuşi s-a proclamat prefect al judeţului Prahova. Vestea a fost primită cu entuziasm: „cetăţenii din mulţime, nemaiputînd înăbuşi acest sentiment de bucurie în inima lor, începură să strige: «Ura! am scăpat de nemţi!»-. Un steag tricolor s-a ridicat din mulţime, şi Candiano-Popescu, împreună cu membrii consiliului comunal şi un preot îmbrăcat în odăjdii, în fruntea a «trei mii de oameni» s-au îndreptat spre cazarma dorobanţilor, unde sergentul de la depozitul de muniţie a primit ordin să împartă arme «la popor»-". Pe la ora *6* dimineaţa, Candiano-Popescu s-a deplasat la unitatea militară, prezentînd maiorului Polizu, comandantul unităţii, următoarea telegramă: „Vă fac cunoscut că prinţul **Cârd** s-a detronat astă noapte de către popor. în numele guvernului provizoriu vă ordon a lua comanda garnizoanei şi pe dată a supune armata la jurămînt pentru noul guvern. Totodată vă veţi pune la ordinele prefectului Alexandru Candiano-Popescu, veţi menţine ordinea, iar de urmare veţi raporta pe dată". Telegrama era „semnată" de I. C. Brătianu — ministru de Război ad-interim, şi de M. Costache Epureanu — ministru de Interne. Dar maiorul Polizu n-a dat crezare telegramei şi a declarat că va apăra cazarma.

în faţa acestei situaţii, Al. Candiano-Popescu a mers la închisoarea oraşului, unde a eliberat „un număr de arestaţi", apoi, în calitate de prefect, a dat ordin de concentrare a tuturor dorobanţilor şi grănicerilor din judeţ.

Pe la ora 10 a expediat căpitanului Georgescu, comandantul grănicerilor din Predeal, o telegramă prin care anunţa: „Principele Carol răsturnat, guvernul provizoriu instalat, avînd de cap pe generalul N. Golescu ca regent; sînt prefectul districtului, numit de guvernul provizoriu; concentraţi imediat grănicerii şi în 24 de ore, dacă se poate, să fiţi la Ploieşti. Aştept de la patriotismul d-voastră şi de la energia d-voastră acest serviciu". Totodată, el a expediat ziarului „Albina" din Pesta o telegramă cu următorul conţinut: „Principele Carol răsturnat, guvernul provizoriu înfiinţat sub titlul de regenţă. în Ploieşti mare entuziasm". Circumspect, Iuliu Filipescu, şeful staţiei telegrafice din Predeal, a anunţat guvernul şi a oprit cele două telegrame, fără a le mai transmite.

Guvernul a trecut la arestarea celor bănuiţi de participare la complot — între care Eugeniu Carada, I. C. Brătianu, general N. Golescu, B. P. Hasdeu, Anastasie Stolo jan.

Nedispunînd de forţele militare necesare, fără a fi asigurat acţiunii sale o pregătire temeinică, Al. Candiano-Popescu n-a putut organiza rezistenţa, astfel încît a trebuit să abandoneze lupta. A fost însă prins în Buzău şi arestat. în Ploieşti, armata a ridicat în noaptea de 8/20—9/21 august „peste 400 de cetăţeni de la locuinţele lor pentru a-i arunca în închisoare".

în *Proclamaţia Consiliului de Miniştri către cetăţenii români* se aprecia că o „tentativă atît de nebună, cît şi de criminală a fost încercată la Ploieşti", că mişcarea a fost înăbuşită iar „criminalii vor da seamă justiţiei de faptele lor". Cetăţenii erau îndemnaţi să se strîngă „împrejurul tronului, care în acest moment, mai mult ea oricînd, este simbolul liniştii, prosperităţii, existenţei chiar a statului".

„Conspiratorii" au fost trimişi în faţa Curţii cu Juraţi din Tîrgovişte. între cei care au luat apărarea acuzaţilor s-a numărat şi Nicolae Fleva. In cuvîntul său, referindu-se la faptul că Al. Candiano-Popescu era acuzat de rebeliune, de „atentat cu scop de a răsturna prin mijloace răzvrătitoare şi sculare de popor contra guvernului", adică de revoluţie, Nicolae Fleva declara: „Dacă este o revoluţiune faptul de la 8 august şi se cere osînda lui pentru că el este opera cîtorva indivizi şi nu este dorită de naţiunea întreagă, să stabilim mai întîi acest adevăr contestabil al acuzaţiunii ca să vedem dacă autorii acestor revoîuţiuni sînt nevinovaţi sau culpabili; să se consulte mai întîi- naţiunea; să punem revoluţiunea la vot! Să facem plebiscit! Primim bucuroşi osîndă, dar să vă supuneţi si d-voastră la majoritatea voturilor". în acest spirit, el aprecia că tot revoluţie se putea numi şi cea din 11 februarie 1866 în urma căreia a fost răsturnat domnitorul Al. I. Cuza, şi că „dacă autorii unei revoiuţiuni s-ar putea trage la judecată, pe lîngă unii din cuzaţii care au luat parte la acea revoluţiune sînt şi unu din miniştrii de astăzi care ar trebui cel puţin să lie alături de dînşii pe banca acuzaţiunii"[72]

7Z w „
[1N]- Meva, *Procesul lui 8 august,* p. 17.

După trei şedinţe de dezbateri, la 17/29 octombrie 1870, toţi cei 41 de acuzaţi au fost achitaţi, ceea ce arată că mişcarea republicană se bucura de o largă simpatie, inclusiv în rîndul magistraţilor.

Carol era profund nemulţumit de modul în care se desfăşurau evenimentele în România, informîndu-1 pe tatăl său şi propunînd soluţii vizînd, în principal, revizuirea Constituţiei şi întărirea puterii domnitorului. La 30 septembrie/12 octombrie Carol-Anton de Hohenzollern îi scria: „Concepţiunea ta asupra formaţiunii viitoare a României corespunde cu totul ideilor ce am de multă vreme, şi sînt cu totul de părere că o durată lungă a domniei tale nu va fi cu putinţă decît cînd Puterile Garante vor reclama şi vor obţine o revizuire a Constituţiunii [. ..] Un principe german este fără îndoială prea bun şi lucrat dintr-un lemn prea preţios pentru a se apleca el şi rasa lui la o muncă aşa de inutilă. Datoria faţă de sine însuşi şi respectul unui nume ce e legat aşa de strîns cu gloria, puterea şi mărirea Germaniei, poruncesc a se renunţa la o situaţiune ce nu poate fi stăpînită sau dominată, sau a consimţi de a o urmări cu oarecari condiţiuni, de realizat în cel mai scurt termen. în primul loc: revizuirea Constituţiei şi, de nu se poate obţine, hotărîrea de a renunţa şi abdica"[73]. După cum se poate lesne observa, trufia prusacă îl îndemna pe Carol I să nu se împace cu o Constituţie, socotită de el prea liberală, deşi jurase s-o respecte şi s-o aplice.

Încurajat de tatăl său, Carol I n-a ezitat să se adreseze, peste capul guvernului român, Puterilor Garante. La 27 noiembrie/9 decembrie 1870 el trimitea scrisori, cu conţinut identic, împăratului Austro-Ungariei, ţarului Rusiei, reginei Marii Britanii, regelui Prusiei şi regelui Italiei, prin care-şi exprima „temerea de a nu mai putea stăpîni patima partidelor politice ce domnesc în România" şi propunea ca „soarta ţării să fie regulată de Congresul în perspectivă. Numai un regim stabil şi tare ar putea lucra cu folos împotriva pagubelor ce suferă înlăuntru şi în afară ţara, care, cu toată bogăţia resurselor ei, se află acum în cea mai tristă situaţie"[74].

Concomitent cu aceste demersuri, Carol a pregătit un memoriu, cuprinzînd modificările ce trebuiau aduse Con-

---

73 *Domnia regelui Carol I.* p. 583—584.

74 *Memoriile regelui Carol I,* voi. V, p. 133.

siituţiei şi sistemului de conducere a ţării[75]. El preconiza înfiinţarea unui Consiliu de Stat, cu atribuţii largi, restrîngerea prerogativelor Adunării Deputaţilor şi a dreptului de vot, crearea unui Senat permanent cu membri numiţi, limitarea libertăţii presei, desfiinţarea gărzii civice ş.a. în acest fel, se urmărea întărirea puterii domnului, întronarea unui regim de ordine şi autoritate; evident, pentru aceasta se impunea modificarea Constituţiei, socotită de Carol prea liberală.

La 9/21 decembrie 1870 Adunarea Deputaţilor a desemnat, prin tragere la sorţi, persoanele care să prezinte domnitorului răspunsul la Mesaj. Sorţii au făcut ca între aceştia să se afle tocmai şefii mişcării republicane de la Ploieşti[76]. *în* răspunsul la Mesaj se făcea o referire directă la cele petrecute în august: „Evenimentul de la Ploieşti nu a putut, Măria Ta, derit să ne întristeze. Remediul însă este în aplicarea strictă a legilor şi în respectul lor. Fii sigur, Măria Ta, că pe tărîmul Constituţiunii, tronul va putea compta totdeauna pe un deplin devotament şi pe concursul cel mai sincer al reprezentaţiunii naţionale"[77].

Nereuşind să-şi asigure majoritatea parlamentară, guvernul Manolache Costache Epureanu a trebuit să demisioneze la 14 decembrie 1870. Carol I n-a mai putut forma un nou guvern, astfel că acesta i-a fost impus la 15 decembrie, în urma unor şedinţe secrete, de Corpurile legiuitoare[78]. Guvernul era prezidat de Ion Ghica. Acesta reprezenta coaliţia tuturor fracţiunilor din parlament ostile domnitorului şi a fost caracterizat de N. Iorga „ministeriu al lichidării dinastice"[79]. Solicitat să-şi spună părerea în legătură cu situaţia politică, .primul ministru a declarat lui CarolI: „dacă ţara era pusă în necesitatea de a opta între prinţ şi Constituţie, Constituţia va fi preferată"[80]. Această declaraţie este deosebit de semnificativă pentru sistemul de guvernămînt al României, în care monarhul era foarte serios îngrădit în exercitarea atributii-

[75] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 12/1871, f. 1—30.

?s *Memoriile regelui Carol I,* voi. VI, p. 3.

" Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1870, f. 2; „Dezoatenle Adunării Deputaţilor" (în continuare se va cita: „D.A.D.."), ir. 272, şedinţa din 10/22 decembrie 1870, p. 2230.

„ „Presa", IU, nr. 278 din 17 decembrie 1870.

' N Iorga, *Istoria românilor,* voi. X, Bucureşti, 1939, p. 120.

''' *Istoria României,* voi. IV, p. 556.

lor sale, iar primatul reprezentanţei naţionale (parlamentul) era o realitate indubitabilă.

Nici răspunsurile Puterilor Garante la scrisoarea sa nu au fost încurajatoare. La 6/18 ianuarie 1871, cancelarul Otto von Bismarck îi scria: „Alteţa Voastră nu poate să se aştepte din partea străinătăţii la nici un ajutor, ci mai curînd la rea voinţă; aşa încît ea e nevoită a nu lua rezoluţiuni decît bizuindu-se numai şi numai pe resursele de care dispune în propria sa ţară", precizînd că „îmi este penibil a nu putea da Alteţei Voastre alte sfaturi şi speranţe mai bune"[81].

Carol însă era decis să nu cedeze şi să-şi impună punctul de vedere, ameninţînd cu abdicarea. De aceea, „după o îndelungată chibzuinţă"[82], el a redactat o scrisoare către un prieten fictiv — Auerbach —, care trebuia să apară într-un ziar european de mare tiraj, astfel încît să se facă o publicitate cît mai mare în legătură cu situaţia din România. în scrisoare Carol aprecia că după cinci ani de domnie n-a putut aduce „decît puţine servicii acestei frumoase ţări. Mă întreb adesea a cui e vina? A mea care n-am cunoscut firea acestui popor, sau chiar a acestui popor care nu vrea să se lase să fie condus şi nu ştie să se călăuzească el însuşi?" Concluzia era că imputarea nu-l putea atinge pe el, ci pe cei „care s-au erijat ei înşişi în diriguitorii acestei ţări"; aceştia au transplantat în România ideile occidentale, astfel încît ţara trecea fără tranziţie de la un regim despotic la o Constituţie atît de liberală încît nici un popor din Europa nu are alta la fel. După asemenea aprecieri, Carol îşi exprima voinţa de a se întoarce „în scumpa mea patrie al cărei puternic magnet n-a încetat o clipă să m-atragă din nou în orele grele ce am trebuit să le petrec. Regret doar din tot sufletul că buna mea voinţă a fost atît de mult nesocotită şi răsplătită cu nerecunoştinţa"[83].

Scrisoarea a apărut în gazeta berlineză „Augsburger Allgemeine Zeitung" la 15/27 ianuarie 1871, fiind imediat reprodusă şi de gazetele româneşti. Ea avea caracterul unui test decisiv, Carol urmărind să ameninţe cercurile politice din ţară cu abdicarea în cazul în care nu erau acceptate punctele sale de vedere. Mişcarea antidinastică şi

---

[81] *Domnia regelui Carol 1,* p. 601.
[w] *Memoriile regelui Carol I,* voi. VI, p. 4.
[83] *Ibidem,* p. 4—5.

republicană se îndrepta spre apogeu. La 30 ianuarie/11 februarie 1871 deputatul N. Blarenberg a interpelat guvernul asupra scrisorii lui Carol, întrebînd de ce acesta nu o declara falsă, întrucît prin ea se aduceau jigniri poporului român[84]. El a calificat ameninţarea domnitorului de a părăsi ţara ca „un act de dezertare, un act de înaltă trădare"[85]'

Totuşi, cu 92 voturi pentru, 8 contra şi 6 abţineri, Adunarea Deputaţilor şi-a exprimat „devotamentul său către tron şi dinastie, care sînt garantate de Constituţiune"[86]. Din diferite localităţi ale ţării (Piteşti, Huşi, Tecuci, Piatra Neamţ ş.a.) au fost trimise telegrame prin care Carol era rugat să nu abdice şi era asigurat de devotamentul cetăţenilor respectivi[87].

La 24 februarie/8 martie 1871, A. D. Holban, raportorul comisiei de anchetă privind afacerea Strousberg a demonstrat complicitatea domnitorului Carol în acordarea concesiunii căilor ferate române. încercările guvernului de a obţine votarea bugetului şi legea finanţelor — care să-i permită achitarea anuităţilor către consorţiul Strousberg — au eşuat.

Această stare de agitaţie se desfăşura *pe* un fond internaţional dominat de Războiul Franco-Prusian declanşat în iulie 1870. După o suită de bătălii, care a culminat cu cea de la Sedan (1—2 septembrie), împăratul Napoleon al III-lea era silit să capituleze, pierzîndu-şi tronul. La 23 august/4 septembrie 1870 a fost proclamată Republica a III-a şi s-a constituit un guvern al „apărării naţionale". Trupele prusace au trecut la asedierea Parisului, iar la 6/18 ianuarie 1871 regele Prusiei, Wilhelm, s-a încoronat, în sala oglinzilor din Versailles, ca împărat al Germaniei. La 15/28 ianuarie Parisul a capitulat.

Opinia publică românească a primit cu consternare vestea înfrîngerii Franţei; umilinţele la care era supus poporul francez de către invadatori a sporit şi mai mult indignarea împotriva imperialismului german şi a „neamţului" aflat pe tronul României. Burghezia radicală cultiva această stare de spirit, căutînd să o folosească în interesul propriu. Ziarul „Românul", condus de C. A. Rosetti şi Eugeniu Carada, apărea cu chenar negru în ziua

---

" *Ibidem,* p. 13.

se "Monitorul oficial", nr. 26 din 5 februarie 1871.

«7 n^i, I' ist centr -> f°nd Casa Regală, dos. 5/1871, f. 1.

loidem, f. 2__9.

4

în care ununţa intrarea armatei prusace in Paris, iar I. C. Brătianu, vorbind la 4/16 martie în Adunarea Deputaţilor in legătură cu afacerea Strousberg, afirma: „Dacă domnilor, din nenorocire puterea guvernului din Berlin va fi mai mare decît aceea a Capului statului şi ne va impune cu forţa să plătim cuponul; ei bine, atunci să se ştie că nu plătim o datorie, ci plătim . . . plătim rechiziţiunea simpatiilor ce am avut şi avem pentru naţiunea franceză .. . Vom plăti, d-lor, însă, chiar în sărăcie, chiar în zdrenţe, chiar zdrobiţi, simpatiile noastre pentru Franţa nu vor slăbi, din contra, ele vor creşte mai mult"[88]. Deosebit de semnificativ este faptul că discursul a fost primit cu aplauze de deputaţi.

în contrast cu această stare de spirit, Carol I trimitea împăratului Wilhelm I o telegramă de felicitare „pentru victoriile obţinute în realizarea unităţii imperiului german"[89]. La rîndul ei, colonia germană din Bucureşti a găsit de cuviinţă să sărbătorească, cu mult fast şi în plin centrul Capitalei (sala Slătineanu, ulterior Capsa) ziua de naştere a împăratului Wilhelm I. Participarea consulului prusac von Radovitz 3a festivităţile din 10/22 martie 1871 imprima acestora un caracter oficial.

Dar, abia începuse banchetul, cînd, pe la orele 8 seara, o ploaie de pietre s-a abătut asupra geamurilor sălii Slătineanu. Era reacţia .populaţiei Capitalei, care nu putea tolera un asemenea afront[90]. Manifestanţii au început să scandeze lozinci antidinastice şi republicane. Clopotele bisericilor sunau în semn de alarmă, felinarele au fost stinse, iar din mulţime se auzeau strigăte: „Trăiască renublica! La palat!". Calea Mogoşoaiei (ulterior Calea Victoriei) era tixită de lume, care se îndrepta ameninţător spre palatul domnesc.

Alertat, Carol şi-a trimis aghiotantul la preşedintele Consiliului de Miniştri şi la prefectul poliţiei Capitalei, cerîndu-le să ia măsuri pentru restabilirea ordinei. întrucît autorităţile păreau paralizate, generalul Alexandru Solomon, comandantul diviziei din Bucureşti, a interve-

---

[88] Ion C. Brătianu, *Acte şi cuvîntări,* voi. I, partea a Ii-a, Bucureşti, 1935, p. 319—320; Titu Maiorescu, *Istoria contimporană a României (1866—1900),* Bucureşti, 1925, p. 80.

[w] *Memoriile regelui Carol I,* voi. VI, p. 11.

[w] Vezi, pe larg, Gheorghe Cristea, *La guerre franco-allemande ct le mouvement republicam de marş 1871 a Bucarest,* în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 2/1964. :

nit, scoţînd armata în stradă. Cînd preşedintele Consiliului de Miniştri, Ion Ghica, sosit la faţa locului, i-a cerut să retragă trupele spre a nu da naştere la o ciocnire sîngeroasă, generalul a replicat: „Demoralizaţi trupa prin şovăiala d-voastră!" şi a dat ordin ca soldaţii să ocupe toate străzile ce duceau spre palat şi chiar palatul pentru a-l proteja pe monarh. Mulţimea a fost somată să se împrăştie, dar masele au continuat toată noaptea de 10/22—11/23 martie să ocupe străzile din centrul Capitalei.

Primul ministru Ion Ghica s-a prezentat la palat după ora unu noaptea, unde Carol I i-a cerut, pe un ton imperativ, să demisioneze. Totodată, i-a făcut cunoscut că va convoca în dimineaţa zilei respective Locotenenta Domnească pentru a-i preda puterea, el fiind hotărît să abdice.

Carol era mai decis ca oricînd să joace totul pe o carte. Sfaturile ce-i veneau din afară mergeau în aceeaşi direcţie. La 1/12 ianuarie 1871, regele Wilhelm al Prusiei îi scria: „Alteţea voastră singură ştie de ce elemente dispune ţara spre a înlătura o anarhie ameninţătoare şi de a întemeia o stare de lucruri mai durabilă şi mai bună"[91]. Ţarul Rusiei îi sugerase: „în România există clemente conservatoare; teama de ce ar urma după retragerea voastră va contribui poate să le grupeze în jurul vostru"[92]. La rîndul său, Carol-Anton de Hohenzollern, tatăl lui Carol, îi scria la 10/22 februarie o lungă scrisoare care se încheia cu aceste sfaturi: „Sfîrşesc cu proverbul: «bate fierul cît e cald!». Cuptorul trebuincios pare să fie aprins; aşadar, la lucru, cu tărie şi curaj ... Rezultatul va fi poate regenerarea; dacă nu, în numele lui Dumnezeu, retragerea cu toate onorurile, faţă de o sarcină imposibilă"[93].

In dimineaţa zilei de 11/23 martie, Carol a trimis după D. A. Sturdza pe care l-a însărcinat să convoace Locotenenta Domnească din 1866, instituită după abdicarea lui Cuza. La ora 11 şi jumătate la palat au sosit Lascăr Catargiu şi Nicolae Golescu; cel de al treilea membru al Locotenentei Domneşti, colonelul *N.* Haralambie, nu se afla în Bucureşti. Pe un ton ferm, Carol le-a adus la cunoştinţă hotărîrea sa de a abdica şi a trece Locotenentei Domneşti conducerea statului.

---

f' *Memoriile regelui Carol I,* voi. VI, p. 10. £ *toidem,* p. 15. ᴹ *Ioidem,* p 18

Efectul „jocului pe o singură carte" începea să se facă simţit. Cei doi „îl conjură să renunţe la această hotărîre. Catargiu îi arată nenorocirile ce ar dezlănţui asupra României prin abdicarea sa: falimentul statului şi anarhia generală ar fi urmările de neînlăturat ale acestui demers. Ei nu s-ar putea înfăţişa înaintea Camerei după un astfel de act al prinţului sub povara unei astfel de răspunderi. De aceea se văd amîndoi siliţi să refuze misiunea ce li se încredinţează"[94].

Acesta a fost „momentul psihologic". Exponenţii claselor dominante nu se puteau dispensa de Carol şi domnitorul a înţeles acest fapt. In consecinţă, el putea să meargă mai departe, pentru a-şi impune punctul de vedere. în •concluzie, Carol a declarat că „vrea să mai chibzuiască odată şi că ar consimţi poate să-şi schimbe părerea în caz -cînd interlocutorii săi ar fi în stare să-i prezinte un minister capabil să treacă bugetul şi legea finanţelor prin Cameră. Dar nu poate da o asigurare formală, şi dacă parlamentul nu răspunde acestei invitaţii, va părăsi de îndată ţara"[95]. Aşadar, nu era vorba numai de un „guvern tare", ci şi de modificarea atitudinii Adunării Deputaţilor, care în repetate rînduri îşi exprimase ostilitatea faţă de domnitor.

La ora 13 Ion Ghica s-a prezentat în Adunarea Deputaţilor, pentru a-şi face cunoscută demisia din funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Au sosit apoi Lascăr Catargiu şi N. Golescu, care i-au convocat pe deputaţi în şedinţă secretă, pentru a le expune situaţia. în timp ce Lascăr Catargiu cerea pe un ton imperativ acceptarea condiţiilor puse de Carol, o mare parte a deputaţilor protesta cu energie, neezitînd să-1 atace pe domnitor şi instituţia monarhică însăşi. După mai multe ore de dezbateri, şedinţa s-a închis fără a se fi luat vreo hotărîre.

în seara aceleiaşi zile, Carol 1-a însărcinat pe Lascăr Catargiu cu formarea noului guvern. Situaţia continua să fie incertă. Mulţimea, care se adunase în Dealul Mitropoliei, împrejurul Adunării Deputaţilor, se pusese în mişcare spre palat. Carol 1-a făcut răspunzător pe prefectul poliţiei de menţinerea ordinei, dar acesta îşi prezentă demisia. Reprezentanţii Puterilor Garante au venit şi ei

---

[M] *Xbidem,* p. 21—22. [95] *Ibidem,* p. 22.

la Palat, „spre a fi lîngă prinţ în clipa primejdiei. Prinţul Carol le expune situaţia; ei îl felicită toţi că nu vrea să dezlănţuiască catastrofa"[96].

In oraş fierberea era în creştere; ca măsură de prevedere, Palatul a fost încercuit de trupe. La miezul nopţii,, Lascăr Catargiu a anunţat pe Carol că a reuşit să formeze guvernul, care urma să depună jurămîntul a doua zi dimineaţa: „Prinţul le spune că speră ca, cu ajutorul unor bărbaţi atît de hotărîţi să ajungă a domina actuala situaţiune, ale cărei greutăţi nu li se ascunde, şi predă primului ministru, după rugămintea sa, decretul de dizolvare a Camerei, pentru caz de nevoie"[97]. într-adevăr^ Lascăr Catargiu s-a dovedit „bărbat curajos"[98], acţionînd energic pentru împrăştierea manifestanţilor şi restabilirea ordinei. El nu a ezitat să facă uz de decretul pentru dizolvarea parlamentului (16/28 martie 1871), trecînd la organizarea de noi alegeri parlamentare (2/14—14/26 mai 1871), cîştigate în mod categoric de guvern[99].

Carol şi-a atins obiectivul urmărit. Intr-o scrisoare din 23 martie/4 aprilie 1871 către împăratul Germaniei el arăta: „am trebuit să recurg la mijloace extreme, pentru a scoate din apatia lor elementele cele mai bune. Pentru aceasta am chemat Locotenenta Domnească din mîinile căreia am primit în 1866 frinele guvernului, cu scopul ca să i le restituiesc. Speriaţi de acest pericol ameninţător,, toate fracţiunile Partidului Conservator s-au unit şi au format un nou minister. Acum e o afacere de onoare pentru mine a susţinea din toate puterile mele pe oamenii hotărîţi a cruţa ţara de serioase complicaţiuni"[100].

Mişcarea antidinastică şi republicană a suferit o grea lovitură. Cauzele acestei înfrîngeri sînt multiple, ele ţinînd atît de contextul concret istoric, intern şi internaţional, cît şi de perspectivele generale ale unei asemenea 'mişcări.

Acţiunile antidinastice şi republicane din anii 1870 şi *l?J^.* au fost conduse de burghezia radicală, care urmărea ~~slăbirea a~~utorităţii domnitorului, eventual înlocuirea mo-

- 23-

[97] *Ibidem.*

, p. 24.

n^Z1' ■pe lar?' V' Russu 5[1] M- Timofte, *împrejurările şi sem-(mZrtiJ*, *q???a?* *răTii* *guvernării conservatoare Lascăr Catargiu* ' ™ nJf ħ In »AnuarU1 "-A". Iaşi, XVI, 1979. *Domnia regelui Carol I,* p. 607

narhiei cu o formă de stat republicană. Participarea maselor la aceste acţiuni şi mai ales tendinţa lor de a „ieşi din matca" prestabilită — care putea duce nu numai la înlăturarea instituţiei, ci şi a unui întreg regim — a impus burgheziei liberale mai multă prudenţă. Ea nu putea uita că acţiunea care a dus la proclamarea republicii în Franţa a continuat cu insurecţia proletariatului parisian, la 6/18 martie, cu răsturnarea dominaţiei burgheziei şi instaurarea Comunei din Paris (proclamată oficial la 15/27 martie 1871). Evenimentele din capitala Franţei s-au desfăşurat aproape simultan cu cele din Bucureşti, astfel încît burghezia română, în ansamblul ei, a suferit un şoc puternic la aflarea ştirii că proletariatul parizian a cucerit puterea politică, instaurîndu-şi propria-i conducere.

Dincolo de asemenea raţiuni de clasă sau grupare socială se afla realitatea că statul român nu putea trăi într-o permanentă agitaţie. Problema formei de guvernă-mînt nu putea fi obiect de licitaţie zilnică. Se impunea stabilitate politică, singura capabilă să asigure o dezvoltare firească a ţării, în faţa căreia se aflau atîtea probleme de rezolvat, în plan economic, social, cultural, politic şi mai ales naţional. Agitaţiile politice, oricît de mult ar fi fost ele gustate de cetăţeni, absorbeau energii şi capacităţi ce puteau fi utilizate cu mai mare folos pentru dezvoltarea statului modern român. în plus, prin caracterul lor foarte subiectiv, adesea demagogic, agitaţiile politice creau o imagine deformată asupra realităţilor româneşti, a uriaşului efort depus de poporul român pentru dezvoltarea patriei sale.

în acel moment istoric forma de guvernămînt, monarhic-constituţional, corespundea necesităţilor obiective ale înaintării României pe cale progresului social, pentru limitarea decalajului creat faţă de statele din centrul şi apusul Europei, ca urmare a secolelor de dominaţie otomană.

în desprinderea unei concluzii politice majore oamenii de stat români au ţinut seama şi de situaţia internaţională a ţării, de cadrul geopolitic în care se afla România. Ei au înţeles că un regim republican în România nu era agreat de marile imperii vecine: otoman, ţarist şi habsburgic. La 14/26 martie 1871 soseau la Bucureşti telegrame din Istanbul prin care se anunţa că „trupele turceşti vor năvăli în România cum vor izbucni tuîbu-

rări"[101]. Imperiile ţarist şi habsburgic urmăreau statornic ocuparea de noi teritorii româneşti, marile puteri vecine, tinzînd, în fond, spre desfiinţarea statului român. De asemenea, victoria Prusiei asupra Franţei şi proclamarea imperiului german a influenţat conduita politică a oamenilor de stat români. I. C. Brătianu aprecia, în ianuarie 1871, că detronarea lui Carol putea să provoace României consecinţe fatale, iar M. Kogălniceanu considera, în aceeaşi lună, că părăsirea tronului de către Carol „ar putea să aducă, mai cu seamă în momentele de astăzi, multe pericole asupra ţării"[102]. Ei aveau în vedere, desigur, reacţia negativă a Germaniei în cazul abdicării lui Carol şi proclamării republicii în România.

în asemenea condiţii, „sentimentele republicane atît de puternic dezvoltate în opinia publică românească graţie activităţii liberalilor radicali şi fracţionişti au trebuit să se încline în faţa unei raţiuni de stat"[103].

2. CUCERIREA INDEPENDENŢEI DE STAT A ROMÂNIEI. SEMNIFICAŢIA PROCLAMĂRII REGATULUI. ALTE ACŢIUNI ANTIMONARHICE

După evenimentele din martie 1871, principalele grupări ale burgheziei şi moşierimii au acceptat faptul împlinit al existenţei monarhiei, fiind preocupate, îndeosebi, ca domnitorul să-şi exercite prerogativele în conformitate cu spiritul şi cu litera Constituţiei din 1866. în acelaşi timp, ele urmăreau să influenţeze activitatea monarhiei, în scopul obţinerii unor foloase cît mai mari nu numai pentru clasa socială ,pe care o reprezentau, dar şi pentru gruparea sau partidul respectiv-, şi — nu odată — chiar pentru persoanele ce se aflau în fruntea lor.

Este semnificativ faptul că unii dintre conducătorii mişcării antimonarhice şi republicane din 1870 şi 1871 au devenit slujitori devotaţi ai Coroanei: Al. Candiano-Popescu — prefect şi adjutant regal (1880—1892), Ion C. Brătianu — preşedintele Consiliului de Miniştri timp de 12 ani,

[101] *Memoriile regelui Carol I*, voi. VI, p. 25.
tos £?S Stoi Stan> o *P*- cit> P- 293 - 103
Ibidem, p 297

C. A. Rosetti — ministru de Interne (26 mai — 16 nov. 1878 şi 1881—1882).

în Adresa Adunării Deputaţilor înaintată lui Carol la 1/13 iunie 1871 se afirma: „Nestrămutata hotărîre ce Măria Ta arăţi de a continua pînă la sfîrşit misiunea măreaţă la care ai fost chemat de votul naţiunii, a umplut de bucurie sufletele noastre. Ai avut încredere în această ţară, care are încredere în Măria Ta. Dacă glasul pasiunilor rele a putut un moment deveni mai cutezător în faţa unei moderaţiuni care nu era slăbiciune, astăzi el a trecut"; în continuare se afirma că naţiunea „voieşte stabilitate, linişte; aceste bunuri nu le poate obţine şi conserva decît la adăpostul acestui tron naţional, pe care este hotărîtă a-1 întări, ridicînd prestigiul autorităţii atît de zdruncinat Ia noi"[1].

Primind Adresa, Carol declara la rîndul său: „este timpul domnilor, după atîtea infructuoase încercări, să răspundem odată la dorinţa cea mai imperioasa a ţării, care este stabilitatea; pe un tărîm fără de consistenţă şi totdeauna agitat nu se poate ridica ceva durabil"[2].

Guvernul Lascăr Catargiu, care era, după aprecierea lui Titu Maiorescu, „cea mai tare expresie a ideii conservatoare în limitele Constituţiunii de la 1866"[3], s-a menţinut, cu unele remanieri, pînă la 3/15 aprilie 1876.

în contextul ofensivei forţelor conservatoare, s-a înregistrat încercarea de a modifica Constituţia, considerată a fi prea liberală. Astfel, Grigore Sturdza, fruntaş conservator, a întocmit a':a numita *Petiţie de la Iaşi* care, sub forma unei adrese către Adunările legislative, subscrisă de mai mulţi alegători, propunea modificarea Constituţiei. Pornind de la faptul că libertatea presei era prea mare, se cerea restrîngerea acesteia, înscrierea în Constituţie a dreptului guvernului de a proclama „starea de asediu" atunci cînd siguranţa statului ar fi ameninţată, introducerea pedepsei cu moartea în caz de asasinat, modificarea sistemului electoral în sensul creşterii ponderii proprietarilor de moşii, dreptul domnului de a numi 16 senatori dintre personalităţile recunoscute (preşedinţi sau vicepreşedinţi ai Adunării Legislative, deputaţi care au făcut parte din parlament mai mult de trei sesiuni, generali, colonei cu o vechime de trei ani, miniştri sau

---

[1] Arh. **ist.** centr., fond Casa Regală, dos. 8/1871, f. 1—2. ' *Cuvhttările regelui Carol I,* voi. I, p. 123. •[3] Titu Maiorescu, *op. cit.,* p. 34.

agenţi diplomatici ai **ţării,** cei ce au îndeplinit mai mult e un an funcţiile de preşedinte al Curţii, procurori generali sau consilieri la Curtea de Casaţie) şi alte măsuri care ____ în concepţia lui Grigore Sturdza — „pot scăpa ţara noastră de anarhie şi de pieire"[4]. între cei care au semnat această „petiţie" s-au aflat: P. Rosetti-Bălănescu, L. Cantacuzino, C. D. Sturdza, gen. Gh. Ghica, gen. N. Mavrocordat, C. Carp, Gr. Carp ş.a. Depusă în iunie 1871 în Adunarea Deputaţilor, petiţia „n-a avut nici măcar soarta de a fi cetită în parlament", deoarece guvernul a cerut „să se lase chestia în suspensie"[5], considerînd că lucrurile puteau fi îndreptate fără revizuirea Constituţiei.

Desigur, poziţia guvernului a fost influenţată de domnitor, care nu dorea să forţeze prea mult lucrurile, ştiind că reacţia negativă putea să apară imediat şi în forme vehemente. Fără a renunţa la ideea revizuirii Constituţiei, Carol I considera că momentul trecerii la înfăptuirea acestui obiectiv nu era potrivit. Asupra monarhului se exercita o continuă presiune — uneori mai puternică, alteori mai slabă — de care el era nevoit să ţină seama şi să-şi modeleze tendinţele autoritare, să recunoască şi să respecte drepturile şi libertăţile democratice — în primul rînd libertatea presei —, să se menţină în cadrele stabilite de Constituţia din 1866. Carol a trebuit să caute căi si metode de acţiune care să-1 facă agreat, să cîştige, fie chiar şi parţial, încrederea poporului român, şi prin aceasta să-şi consolideze tronul.

Viaţa politică a continuat să fie agitată, mai ales de grupările din opoziţie; acestea, în lupta pentru doborîrea guvernului şi cucerirea puterii, recurgeau adesea la manifestaţii de stradă, care uneori îmbrăcau forme violente.

Menţinerea conservatorilor la putere a neliniştit pe liberali care, mai ales din 1875, au început să se organizeze şi să desfăşoare o campanie tot mai susţinută împotriva guvernului. Aşa numita ,.Coaliţie de la Mazar-Paşa«* — alcătuită din C. A. Rosetti, M. Kogălniceanu, I. ***C.*** **Brătianu,** Dumitru Brătianu, I. Ghica, D. A. Sturdza G. Vernescu, Manolache Costaehe Epureanu, colonel Da-

[4] *Ibidem,* p. 62.

[5] *Ibidem,* p. 64.

* Denumire primită după locul unde se aduna — o casă de sftv- i < Bls?nra Enei **aparţinînd** englezului Lakeman, fost in **româncă** lUtTeSC SUb numele de MazaiиPa?a 5[1] căsătorit cu o

bija, Al. Candiano-Popescu, Gheorghe Mîrzescu, E. Stătescu, Ion Câmpineanu ş.a. — a trecut rapid de la atacuri împotriva guvernului prezidat de Lascăr Catargiu, la ostilitate faţă de Carol. Potrivit unor relatări, se preconiza înlăturarea domnitorului şi înlocuirea lui cu colonelul Dabija, căruia D. A. Sturdza i se adresa cu apelativul „Măria Ta"[6]. In presă — „Românul", „Alegătorul liber", „Ghimpele" ş.a. — apăreau tot mai multe articole împotriva lui Carol I, iar I. Câmpineanu declara, în Cameră, că „între ţară şi Tron este un abis"[7]. D. A. Sturdza publica în ziarul „Politik" din Praga articole antidinastice sub semnătura Erdmann von Hahn, pe care apoi le traducea şi publica în „Românul"; aceste articole au fost ceva mai tîrziu adunate în broşura *Germania, România şi principele Carol de Hohenzollern*[8]. Gh. Mîrzeecu scria şi el o broşură grăitoare prin însuşi titlul ei: *Spionul prusian sau Principele Carol de Hohenzollern, domn al Ro mâniei.*

Asemenea forme de luptă politică — cu mobilizarea „opiniei publice" şi organizarea de manifestaţii împotriva guvernului, cu utilizarea largă a presei, cu tipărirea de broşuri de demascare, cu folosirea unui limbaj violent şi cu acuzaţii reciproce fără acoperire în fapte — au devenit o constantă a vieţii publice din România acelei perioade. „Şahul" la rege era des utilizat în lupta opoziţiei pentru obţinerea guvernului, astfel că treptat cetăţenii s-au obişnuit cu asemenea practici politicianiste.

Carol I însuşi era foarte tolerant, chiar cînd atacurile vizau nu doar modul de exercitare a funcţiilor sale, ci chiar viaţa intimă a membrilor familiei domnitoare. Uneori el chiar încuraja acest joc politic pentru a avea motivaţia necesară schimbării guvernului. Alteori suveranul era constrîns să ţină seama de manifestaţiile organizate de opoziţie şi să ia decizii în consecinţă. Aşa s-a întîmplat în 1876, cînd agitaţia liberalilor a influenţat decizia lui Carol de a înlătura guvernul conservator condus de Lascăr Catargiu. Puterea a fost încredinţată la 4/16 aprilie 1876 generalului I. Em. Florescu, care a păstrat-o numai trei săptămîni. în ziua de 27 aprilie/9 mai s-a creat guvernul prezidat de Emanoil (Manolache) Cos-

---

[s] Titu Maiorescu, *op. cit.,* p. 72.
[7] *Ibidcm,* p. 73. [e]
Ibhicm.

tathe Epureanu — primul guvern al „Coaliţiei de la Ma-zâr-Paşa", de nuanţă liberală. în urma alegerilor parlamentare din iunie 1876 liberalii au cîştigat majoritatea co-vîrsitoare a mandatelor, iar la 24 iulie/5 august conducerea guvernului a fost preluată de Ion C. Brătianu.

Problema aflată la ordinea zilei era aceea a dobîndirii independenţei de stat a României, în condiţiile în care popoarele din Balcani îşi manifestau deschis hotărîrea de a lichida dominaţia otomană. Unii oameni politici — în special Vasile Boerescu şi Gheorghe Costaforu — considerau că independenţa României putea fi obţinută pe cale diplomatică. Ei îşi puneau speranţe în Congresul de pace de după Războiui Franco-Prusian din 1870—1871, care să creeze României „o situaţie similară cu aceea a Belgiei, adică un regat independent, neutru şi garantat de marile puteri"[9]. Dar un asemenea congres nu s-a convocat, iar speranţele de a obţine pe această cale independenţa României s-au dovedit a fi iluzorii.

A existat opinia — promovată de domnitorul Carol şi de Lascăr Catargiu, preşedintele Consiliului de Miniştri — că apropierea României de Germania şi Austro-Ungaria, care se găseau într-o situaţie privilegiată după Războiul Franco-Prusian, precum şi de Rusia, care dorea slăbirea Imperiului otoman, putea duce spre independenţa României, în acest spirit, convenţia din 5/17 februarie 1872 prin care s-a constituit Societatea Acţionarilor Drumurilor de Fier din România, care să preia construirea liniei ferate neterminată de consorţiul condus de Strousbcrg, a dat satisfacţie cancelarului Otto von Bismarck.

La 27 aprilie/9 mai 1873, domnitorul Carol I a reluat încercarea de a proclama independenţa României, pimînd în discuţia Consiliului de Miniştri această chestiune, dar oamenii politici români au apreciat că un asemenea act trebuia pregătit temeinic, fiind necesară măcar adeziunea Rusiei şi Austro-Ungariei[10].

Starea de spirit a maselor populare şi a oamenilor politici români era cunoscută în cercurile oficiale din Europa. „A aminti românilor că fac parte din Imperiul otoman — scria consulul francez din Iaşi în raportul său

---

demiei

^ *Independenta României,* Bucureşti, Edit. Aca-

Corbu> *187?_1878_ Războiul naţional ţi popular*

7 6 P Sntru independenţă deplină. Bucureşti, Edit. Poli-

ticâ

către ministrul de Externe al Franţei, la 20 iunie 1873 — înseamnă a le contrazice deschis dorinţele cele mai scumpe"[11]. Tocmai ţinînd scama de această realitate, unele guverne ocoleau Poarta otomană atunci cînd era vorba despre România. Astfel, cu prilejul organizării la Viena {în mai-noiembrie 1873) a Expoziţiei internaţionale, Ministerul *de* Externe al Austro-Ungariei a adresat o invitaţie do participare direct guvernului român. La rîndul său, împăratul Francisc Iosif 1-a invitat ,pe domnitorul Carol I să viziteze expoziţia; acesta a plecat la Viena, în mai 1(373, însoţit de ministrul de Externe Vasile Boerescu şi de ministrul de Finanţe Petre Mavrogheni. Cu acest prilej domnitorul a sondat cercurile conducătoare ale Austro-Ungariei asupra atitudinii lor faţă de proclamarea independenţei României. Carol I a declarat cancelarului Gyula Andrassy că „legătura sa cu Poarta începe a fi insuportabilă" şi că singura soluţie de rezolvare a acestei probleme este „declararea independenţei statului român[1 lbis]. Domnitorului român i s-a recomandat prudenţă, nefiind încurajat să meargă pe această cale.

Cînd Poarta otomană a încercat să împiedice promovarea de către România a unei politici vamale proprii, ministrul de Externe Vasile Boerescu a replicat că „Principatele, în virtutea capitulaţiilor si a suveranităţii statale, şi-au exercitat în curs de secoli acest drept*, şi că „nu vom cere niciodată Turciei un drept suveran pe care l-am avut şi exercitat întotdeauna"[12]. In acest context, semnarea Convenţiei comerciale şi vamale între România şi Austro-Ungaria, la 10/22 iunie 1875, a căpătat o reală semnificaţie politică. Potrivit convenţiei, încheiată pe timp de 10 ani, România putea să-şi desfacă în Austro-Ungaria produsele sale agricole fără taxe vamale, sau cu taxe reduse, iar Imperiul babsburgic beneficia de aceleaşi condiţii pentru produsele sale (mai ales industriale) pe care le livra pe piaţa românească. Titu Maiorescu scria: „Ori-

---

[11] Constantin Buşe, *Manifestări de independenţă a României în perioada 1859—1876,* în *Din lupta poporului român pentru inde pendenţă.* Coordonator Ioan Scurtu, Bucureşti, Tip. Universităţii, 1977, p. 116.

nbis Georgo D, Nicoîescu, *Parlamentul român (1866—1901),* Bucureşti, 1903, p. 175.

[12] R. Bossy, *Politica externă a României între anii 1873—1880, privită de la agenţia diplomatică din Roma,* Bucureşti, 1923, p. 103—106.

care **ar** fi valoarea economică a acestei convenţii, dcaltminti'eli limitată la 10 ani şi denunţată înlăuntrul acestui termin, valoarea ei politică a fost din cele mai semnificative. Pentru a o înţelege, trebuie să ne aducem aminte că în chiar firmanul pentru investirea princepehu Ca-rol din 23 octombrie 1866 înalta Poartă pune anume condiţia ca statul nostru să nu încheie nici o convenţie directă cu vreo putere străină [. . .] Iar acum o mare putere occidentală, sub inspirarea unui adevărat om de stat, recunoştea în mod ostentativ emanciparea economică **a** României de sub suzeranitatea Porţii_ şi prevesteşte recunoaşterea deplinei independenţe"[13]. în 1875, Carol I scria tatălui său despre prima convenţie de comerţ dintre România şi Austro-Ungaria: „acest act internaţional este de o mare însemnătate pentru că conţine în el germenele independenţei României"[14].

Desigur, marile puteri îşi făceau propriul lor joc politic. Spre exemplu, în 1874, Gh. Filipescu a fost însărcinat de Carol I să sondeze poziţia Rusiei faţă de independenţa României. Ţarul s-a mulţumit să declare: „Spuneţi principelui că-i port, ca şi României, un mare interes"[lu]. La rîndui său, Stremenkov, şeful Departamentului Asiatic din Ministerul de Externe al Rusiei, i-a vorbit diplomatului român despre degringolada Turciei şi inevitabilitatea dezmembrării Imperiului otoman, asigurîndu-1 că România „poate să conteze pe sprijinul Rusiei cînd se vor întâmpla lucrurile acestea". Referindu-se la acest moment, N. lorga scria: „Văzînd, probabil, în figura reprezentantului român o oarecare neîncredere, determinată de cine ştie ce amintiri, bănuieli sau influenţe, zisul Stremenkov făcu o comparaţie foarte potrivită: «Ştiu la ce te gîndeşti: că noi sintem ca acela care îngraşă curcanul ca să-I taie; te asigur că nu este adevărat*"[16].

în această conjunctură sinuoasă, guvernanţii români au mers cu perseverenţă pe calea care trebuia să ducă la independenţa de stat a României.

Au urmat, în 1876, convenţiile economice ale României cu Rusia, Marea **Britanic,** Franţa şi Italia, semnate ca în-

---

Bucuresti

0''' Istori*a contemporană a României.* ***1863—1909,***

'n Re9ele Carol l văzut de un iost *diplomat, i Carol I,* p. 100.

extemă a rec-->elui Carol f> P- 126.

M

ISBN 973-9248-99-3

tre state suverane, întemeiate pe clauza naţiunii celei mai favorizate. Independenţa României devenea, tot mai mult, o realitate, deşi nu era recunoscută de jure[17].

In contextul agravării crizei Imperiului otoman, ministrul de Externe Mihail Kogălniceanu a trimis Porţii şi Puterilor Garante la 16/28 iunie un memoriu prin care cerea; recunoaşterea individualităţii statului român şi a denumirii sale istorice; admiterea reprezentantului României în corpul diplomatic; asimilarea supuşilor români din Turcia situaţiei celorlalţi supuşi străini şi recunoaşterea dreptului ca ei să fie judecaţi de către agenţii diplomatici români; inviolabilitatea teritoriului român şi delimitarea insulelor Dunării; încheierea cu Imperiul otoman a unor convenţii comerciale, poştale şi telegrafice, precum şi a unei convenţii de extrădare a răufăcătorilor; recunoaşterea paşaportului român şi abţinerea consulilor turci de a se amesteca în afacerile privind românii din străinătate; fixarea graniţei între România şi Turcia la gurile Dunării, pe talvegul braţului principal al acestui fluviu[18]. In fond, se cerea recunoaşterea independenţei statului român. Memoriul n-a găsit ecoul dorit, dar pentru conducătorii politici europeni era limpede că voinţa poporului român nu putea fi ignorată.

La 29 septembrie/11 octombrie 1876 reprezentanţii guvernului român (Ion C. Brătianu — preşedintele Consiliului de Miniştri, şi col. Gh. Slăniceanu — ministrul de Război) au avut la Livadia, în Crimeea, o discuţie cu ţarul Aleksandru al II-lea, cancelarul Al. M. Gorceakov şi ministrul de Război Miliutin privind o eventuală trecere a trupelor ruse prin România în cazul unui război ruso-turc. I. C. Brătianu a ţinut să precizeze că, dată fiind noua situaţie internaţională a României — garantată de cele şapte puteri europene — armatele ruse nu puteau trece peste teritoriul ţării noastre fără o convenţie politică şi militară semnată de cele două părţi. Ţarul şi Gorceakov au invocat faptul că România nu era un stat independent şi ca atare ea trebuia să lase liberă trecerea trupelor ruseşti, fără nici un fel de condiţii; în caz contrar Rusia va invoca tratatele internaţionale potrivit cărora Moldova şi Muntenia făceau parte din Imperiul otoman şi „va

---

[17] Vezi, pe larg, Vasile Maciu, *Premisele proclamării indepen denţei României,* în „Studii. Rev. Ist.", nr. 3/1967.
[18] Mihail Kogăiniceanu, *Texte social-pol/tice alese,* p. 300.

ocupa aceste ţări fără nici o formalitate". Primul ministru român a replicat că fără un tratat prealabil nici o armată străină nu va putea intra în ţară ca prietenă, iar trupele române se vor opune pătrunderii unei armate inamice. La ameninţările lui Gorceakov că va strivi trupele române care se vor opune, Brătianu a replicat: „Nu mă îndoiesc că ne veţi zdrobi, dar totuşi ne vom opune şi vom vedea dacă va conveni Rusiei, care merge să elibereze creştinătatea din Orient, să zdrobească pe primii creştini pe care-i întîlneşte în calea sa!"[19]. Pînă la urmă s-a convenit că înţelegerea era necesară. Ignatiev, ministrul rus la Constantinopol, a venit la preşedintele Consiliului de Miniştri român, spunîndu-i să nu ia „în tragic" cuvintele cancelarului Gorceakov, deoarece acesta „a îmbătrînit şi se enervează uşor", dar să fie sigur că „totul se va aranja"[20]. Aşadar, delegaţii români au urmărit ca Rusia să recunoască independenţa de stat a României înainte chiar de declanşarea războiului.

Cînd la 11/23 decembrie 1876, Poarta a proclamat o nouă Constituţie prin care România era considerată „provincie privilegiată a Imperiului otoman", guvernul român a declarat ca „nule şi neavenite dispoziţiunile Constituţiei otomane" şi a protestat energic contra „violării drepturilor noastre, garantate prin tratate".[20]

La începutul anului 1877 un nou război între Rusia şi Imperiul otoman era iminent. încercarea Conferinţei de la Londra de a evita conflictul prin protocolul de 19/31 martie 1877 a eşuat, întrucît Poarta a respins propunerile ce i s-au făcut.

Diplomaţia românească a acţionat pentru încheierea unui acord cu Rusia, care să faciliteze obţinerea independenţei de stat a României, deziderat secular al poporului nostru.

La 4/16 aprilie 1877 a fost semnată în Bucureşti Convenţia dintre România şi Rusia în baza căreia: „1) Guvernul Alteţei Sale domnitorul Carol I asigură armatei ruse, care va fi chemată a merge în Turcia, libera trecere prin teritoriul României şi tractarea rezervată armatelor amice, ioate cheltuielile care ar putea fi ocazionate de trebuinţele armatei ruse, de transportul său precum şi pentru

sa-

diplomat)™ ?•' *fl*az botul *Pentru independenţa României, Acţiuni* * £ *IIJ* rl de s Pirit> Bucureşti, 1929, p 58 «• Adăniloaie, *op. cit.,* p. 139—140

(isfâcerea tuturor trebuinţelor sale, cad bineînţeles în sarcina guvernului imperial. 2) Pentru ca nici un inconvenient sau pericol să nu rezulte pentru România din faptul trecerii trupelor ruse pe teritoriul său, guvernul Maiestăţii Sale inperatorul tuturor Rusiilor se obligă a menţineai a face a se respecta drepturile politice ale statului român, astfel cum rezultă din legile interioare şi tratatele existente, precum şi a apăra *integritatea actuală a României"* (subl. ns.)[31].

Şapte zile mai tîrziu, la 11/23 aprilie 1877, primele trupe ruseşti au trecut Prutul, iar la 12/25 aprilie începea Războiul Ruso-Turc. Artileria turcă a bombardat localităţile româneşti de la Dunăre (Calafat, Giurgiu, Islaz, Bechet, Corabia), la care românii au ripostat bombardînd Vidinul .şi Turtueaia, astfel ră între România şi Imperiul otoman s-a ajuns, în fapt, la o stare de război. Opinia publică, presa şi armata cereau guvernului să proclame de urgenţă independenţa de stat a ţării.

La 29 aprilie/11 mai Adunarea Deputaţilor a dezbătut, în şedinţă publică, situaţia creată, adoptînd următoarea moţiune: „Adunarea, pe deplin satisfăcută de explicările d-lui ministru de externe, considerînd că Turcia prin declaraţiunile şi actele sale de agresiune în contra României a rupt singură vechile legături ce ne uneau cu dînsa şi s-a pus în stare de resbel faţă cu statul român; luînd act de declarafiunea guvernului că tunul românesc a răspuns deja la declararea de resbel făcută de Turcia, Adunarea Naţională recunoaşte starea da resbel ce este creată României prin însuşi guvernul otoman; aprobă atitudinea guvernului faţă de agresiunea străină; se reazimă pe sentimentul de dreptate al marilor Puteri Garante, care de la tratatul de la Paris au luat sub scutul lor dezvoltarea individualităţii politice a României; avînd plină încredere in energia şi patriotismul guvernului, îi dă autorizarea ca, cu toate greutăţile, să puie toată stăruinţa şi să ia toate măsurile spre a apăra şi a asigura existenţa statului român, astfel ca la viitoarea pace România să iasă cu o po-/.iţiune politică bine definită şi naţiunea de sine stătătoare să poată împlini misiunea sa istorică"[22]. La 30 aprilie/12 mai Senatul a votat o moţiune similară. Prin aceasta se

---

[21] *Documente privind istoria României. Războiul pentru inde pendenţă,* voi. II, Bucureşti, Edit. Academiei, 1954, p. IU—112.
[22] „Monitorul oficial", nr. 112 din 19 mai 1877, p. .3 323.

deschidea calea proclamării independenţei de stat a României.

Luînd cuvîntul în Senat la 7/19 mai 1877, domnitorul Carol I constata că românii au fost provocaţi şi atacaţi pe teritoriul propriu de turci, exprimîndu-şi convingerea că armata română va şti să dea replica necesară[23]. In aceeaşi zi 7/19 mai, Consiliul de Miniştri, întrunit sub conducerea domnitorului, a analizat oportunitatea proclamării independenţei, stabilind ca acest act să se realizeze într-o şedinţă publică a parlamentului.

în aceste condiţii, la 9/21 mai 1877 parlamentul s-a întrunit în şedinţă extraordinară; potrivit relatărilor vremii, „un public imens şi nerăbdător" venise cu mult timp înainte de începerea şedinţei, umplînd pînă la refuz toate tribunele. Cei ce nu au mai găsit loc au rămas în curte şi pe dealul Mitropoliei, doritori să afle, cu o clipă mai devreme, vestea cea mare, de atîta timp aşteptată[24]. Din însărcinarea grupării liberal-radicale, şi cu asentimentul guvernului, deputatul Nicolae Fleva a adresat o interpelare, solicitînd guvernului să răspundă dacă a adus la cunoştinţa Puterilor Garante ruperea relaţiilor de dependenţă faţă de Poartă şi, prin urmare, „independenţa absolută a României"[25]. Răspunzînd, ministrul de Externe, Mihail Kogălniceanu, a declarat: „în starea de resbel cu legăturile rupte ce sîntem? Sîntem independenţi; sîntem o naţiune de sine stătătoare (. ..) Aşadar, domnilor deputaţi, nu am cea mai mică îndoială şi frică de a declara în faţa reprezentanţei naţionale că noi sîntem o naţiune liberă şi independentă"[26]. După dezbateri, Adunarea Deputaţilor a votat următoarea moţiune: „Camera, mulţumită de explicările guvernului asupra urmărilor ce a dat' votul ei din 29 aprilie curent, ia act că resbelul între România şi Turcia, că ruperea legăturilor noastre cu Poarta şi independenţa absolută a României au primit consacrarea lor oficială"[27]. O moţiune cu un conţinut identic a fost adoptată, în aceeaşi zi, şi de Senat, în urma interpelării lui Al. Orăscu şi a răspunsului ministrului de Externe Mihail Kogălniceanu.

J!n-i Centl\fo nd_ CaSa Regală> dos- 24/1878, f. 108-109. Adamloaie, *Independenţa României*, p. 188. *MhaUK* ...Monitorul oficial", nr. 118 din 27 mai 1877, p. 3 449. 27 MoniW ... *Texte social-politice alese*, p. **315-316.** ..Monitorul oficial", nr. 118 din 27 mai 1877, *p.* 3 453.

Proclamarea independenţei de stat a României a fost primită cu entuziasm de întregul nostru popor, care-şi exprima hotărîrea de a consfinţi pe cîmpul de luptă acest act cu adevărat istoric. Manifestaţii de bucurie şi de adeziune au avut loc în toate judeţele; pe adresa guvernului, domnitorului şi parlamentului au fost trimise sute şi sute de scrisori şi telegrame din partea autorităţilor şi a cetăţenilor[28]. Ziarul „Telegraful" scria: „Ieri s-a petrecut în Capitala ţării româneşti un fapt dorit de secole şi care va fi înscris cu litere de aur în analele române. Ideea pentru care au luptat atîţia domni patrioţi şi atîtea generaţii ..... s-a îndeplinit"[29].

Chiar în ziua de 9 mai 1877, ca o expresie a suveranităţii absolute a statului român, parlamentul a votat înfiinţarea ordinului „Steaua României" cu care urmau a fi decoraţi militarii şi civilii ce se distingeau în serviciul adus ţării. De asemenea, printr-un proiect de lege — adoptat la 11/23 mai — tributul către Poartă a fost anulat, iar suma respectivă (914 000 lei) era destinată pentru întreţinerea armatei române[30].

în ordinul de zi către armată, semnat de domnitorul Carol la 10/22 mai, se arăta: „In momentele grave prin care trece ţara noastră, România întreagă are ochii aţintiţi asupra voastră, ea pune în voi toate speranţele sale. In ora luptei aveţi înaintea voastră faptele bătrînilor oşteni români; aduceţi-vă aminte că sînteţi urmaşii eroilor de la Racova şi de la Călugăreni. Drapelul sub care luptaţi este în mijlocul vostru însăşi imaginea patriei. Urmaţi-1 dar vitejeşte, şi cînd odată laurii păcii vor reînverzi pe munţii şi cîmpiile României, patria cu recunoştinţă va înscrie numele bravilor ei apărători pe frontispiciul independenţei române"[31].

încercările guvernului român de a obţine cooperarea militară cu armată rusă au fost respinse de guvernul ţarist, care aprecia că Imperiul otoman putea fi lesne învins[32]. Realităţile au fost însă altele, astfel că, după eşecul repetatelor încercări de a cuceri Plevna — cel mai impor-

---

28 N. Adăniloaie, *op. cit,* p. 191.
» *Ibidem,* p. 192.
30 *Ibidem,* p. 191.
81 *Independenţa României. Documente,* voi. I, Bucureşti, Edit. Academiei, 1977, p. 91.
32 Vasile Petrişor şi Vasile Niculae, *Românii în lupta pentru ■cucerirea independenţei depline de stat. 1877—1878. Repere cronologice,* Bucureşti, Edit. Politică, 1937, p. 67.

tant punct strategic din zona Balcanilor — marele duce Nicolae (comandantul suprem al forţelor ruse din Balcani) a adresat la 19/31 iulie 1877 domnitorului român următoarea telegramă: „Turcii, îngrămădind cele mai mari mase la Plevna ne nimicesc. Rog faceţi fuziune, demonstraţie şi dacă-i posibil trecerea Dunării, ceea ce doreşti sâ faci. între Jiu şi Corabia această demonstraţie este indispensabilă pentru a uşura mişcările noastre"[33]. La 30 iulie/11 august şi la 6/18 august 1877 marele duce Nicolae trimitea domnitorului român telegrame cu un conţinut similar[34]. Participarea armatei române — refuzată, mai mult sau mai puţin deschis de ţar — devenise indispensabilă pentru trupele ruseşti.

în negocierile cu reprezentanţii Rusiei, guvernul român — apreciind că participarea României la război era un act necesar — a ţinut să afirme că armata română trebuia să-şi păstreze individualitatea şi unitatea de comandament, iar cooperarea cu armata rusă să fie stabilită în mod concret, propunînd o discuţie în acest scop. La 16/28 august a avut loc la cartierul imperial de la Gorni-Studen întîlnirea lui Carol I cu ţarul Aleksandru al II-lea şi marele duce Nicolae. La întrebarea marelui duce Nicolae dacă domnitorul avea intenţia de a comanda personal armata română, Carol a răspuns că aceasta „se înţelege de la sine". Marele duce a opinat că acest fapt ar produce multe greutăţi, deoarece domnitorul român nu ar putea fi pus sub ordinele unui general rus. „Fireşte că nu", a răspuns domnitorul, „însă zece generali ruşi ar putea fi puşi sub •ordinele mele". După această discuţie, ţarul 1-a condus pe Carol în cortul ce-i era pregătit, unde, peste cîteva minute, marele duce Nicolae i-a oferit, în numele ţarului Aleksandru al II-lea, comanda supremă asupra tuturor trupelor ruseşti din faţa Plevnei. „Mare onoare, şi mare răspundere!"[35] notează Titu Maiorescu.

în ziua de 19/31 august a avut loc lai Corabia un consiliu de război, la care au luat parte I. C. Brătianu, generalul Alexandru Cernat, coloneii Eraclie Arion, Christodulo Mihail Cerchez, Const. Barozzi, Nicolae Dabija, Gheorghe blamceanu şi maiorul Iacob Lahovari. Consiliul a hotărît

---

-ti™ f?9™l din luPta *poporului român pentru independentă na-* t,>3 îQ«7 ente ••* texte *social-politice,* Bucureşti, Edit Poli- ■nea, iyb7, p. 175.

35 *m£'* »£*•• centr- fond Casa Regală, dos. 16/1877, f. 14. Titu Maiorescu, *op. cit.,* p. 134—136.

ca armata română să treacă Dunărea pentru a participa efectiv la luptele de pe teritoriul Bulgariei. Ordinul de zi semnat de Carol I la Corabia în ziua de 20 august/l septembrie 1877 glăsuia: „Ostaşi români! Voi ştiţi cît de mult a suferit patria noastră, în timp de peste 200 de ani, în care vi se răpiseră mijloacele de a mai apăra bărbăteşte, pe cîmpurile de bătaie, drepturile ei. Astăzi aveţi ocaziunea de a arăta din nou vitejia voastră, şi Europa întreagă stă cu ochii ţintiţi spre voi. [...] Faceţi dar să fîlfîie din nou cu glorie drapelul românesc pe cîmpul de bătaie, unde strămoşii noştri au fost secoli întregi apărătorii legii şi ai libertăţii"[36].

Generalul Alexandru Cernat a fost numit comandantul armatei române de operaţii sub ordinele directe ale domnitorului. Generalul rus P. D. Zotov a devenit şeful statului major al armatelor ruso-române aflate sub comanda lui Carol I. în această calitate, domnitorul român a semnat la cartierul general din Poradim în ziua de 24 august/5 septembrie un ordin de zi în care arăta: „Majestatea sa, împăratul, a binevoit să-mi încredinţeze comanda corpurilor 4 şi 9 ale armatei imperiale. Armata mea română, din care o divizie se găseşte deja pe cîmpul de luptă, a trecut Dunărea pentru a se uni cu voi şi a lupta alături de voi. Am deplină încredere că fiecare îşi va face datoria"[37].

Prezenţa celor 38 000 de ostaşi români pe frontul de la Plevna a schimbat radical raportul de forţe în defavoarea turcilor. La 30 august a început cel de al treilea atac asupra Plevnei, în cursul căruia românii au reuşit, cu grele sacrificii, să cucerească reduta Gri viţa I; între cei care şi-au dat viaţa în această luptă s-au aflat maiorul Gheorghe Şonţu şi căpitanul Valter Mărăcineanu,

Carol I s-a pronunţat de la început pentru evitarea atacurilor frontale, uşor de respins de apărătorii otomani, aflaţi la adăpostul unor puternice centuri de forturi, legate între ele prin tranşee. Atacurile îndrăzneţe, dar neizbutite, din lunile august—septembrie 1877 au dovedit justeţea acestei concepţii. Singura soluţie pentru înfrîngerea inamicului era încercuirea completă şi trecerea la răz-

---

[30] *Pagini din lupta poporului român pentru independenţă,* p. 184—185.

[37] *Independenţa României, Documente,* voi. I, p. 201.

boiul de poziţie — asedierea sistematică[38]. După lupte grele şi un lung asediu, Plevna a fost cucerită la 28 noiembrie/10 decembrie 1877, cînd comandantul cetăţii, Osman Paşa, s-a predat[39]. Ostaşii români s-au acoperit de glorie nu numai în luptele de la Plevna, dar şi de la Rahova, Smîrdan şi Vidin, pecetluind cu sîngele lor independenţa de stat a României. în ordinul de zi către armată, semnat de Carol I la Plevna la 2/14 decembrie 1877'se arăta: „Povestea faptelor mărete ale trecutului, voi aţi îmbogăţit-o cu povestea faptelor nu mai puţin mari ce aţi săvîrşit, şi cartea veacurilor va păstra, pe neştersele ei foi, numele acestor fapte alături de numele vostru"[10].

Cucerită cu arma în mînă, independenţa a marcat o etapă decisivă în evoluţia istorică a poporului român. Subliniind semnificaţia cuceririi independenţei de stat a României, *Programul Partidului Comunist de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism* arăta: „Rezultat al luptei eroice a armatei române împotriva Imperiului otoman, al voinţei ferme de libertate şi neatîrnare a poporului nostru, care şi-a dovedit încă o dată marea capacitate de luptă — dobîndirea independenţei naţionale a dat un nou şi puternic imbold dezvoltării economice şi sociale a ţării, a exercitat o profundă înrîurire asupra întregii evoluţii istorice a României pe drumul progresului social, a permis afirmarea tot mai viguroasă a poporului nostru ca naţiune de sine stătătoare"[41].

Apreciind vitejia şi eroismul ostaşilor români, ţarul Aleksandru al II-lea al Rusiei 1-a decorat, la 3/15 septembrie 1877, pe Carol I cu ordinul „Sfântul Gheorghe"[42], iar la 29 noiembrie/11 decembrie cu ordinul „Sfîntul Andrei" cu spade[43].

Ca urmare a înfrîngerii militare suferite, Imperiul otoman a cerut armistiţiul. La 10/22 ianuarie 1878 domnitorul Carol I a adresat marelui duce Nicolae o scrisoare prin care cerea ca România, care contribuise la obţinerea vic-

---

-^' Că?fniştea?-U' V- Zodian> A- Pândea, *Comandanţi militari. ionar,* Bucureşti, **Edit.** Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1933, p 73 "9 C. Corbu, op. *cit.,* p. 180—182. -» *Cuvîntările regelui Carol I,* p. 270.

Programul Partidului Comunist Român de făurire a sociemun,^ « multiate™t dezvoltate şi înaintare a României spre mumsm Bucureşti, Edit. Politică, 1975, p. 34.

^ft?i Vasile Niculke- * cit> p-113-

toriei, să participe la tratativele de pace[44]. Dar guvernul ţarist n-a acceptat această cerere, astfel că tratatul de la San Stefano s-a semnat la 19 februarie/3 martie 1878 fără participarea delegaţilor României. Acest fapt a provocat 0 vie indignare în opinia publică românească şi proteste ale parlamentului şi guvernului român[45].

Relaţiile româno-ruse au cunoscut o bruscă deteriorare ca urmare a faptului câ armatele ţariste retrase din sudul Dunării se comportau în România ca trupe de ocupaţie. Dealtfel, generalul *A*. R. Drenteln, comandantul trupelor ruse din România, redactase o proclamaţie către locuitorii Bucureştiului în care afirma că ocuparea capitalei era urmarea complicaţiilor politice survenite în ultimul timp. La *26* martie/7 aprilie domnitorul Carol şi ministrul de Externe Mihail Kogălniceanu au făcut cunoscută hotărîrea ca, în caz de ocupaţie a unor puncte strategice de către armata rusă, guvernul ţării şi armata română să se retragă în Oltenia şi să ia poziţii de apărare pe linia Carpaţilor[46].

Cu prilejul Congresului de la Berlin, deschis la 1/13 iunie 1878, pentru a revizui pacea de la San Stefano, reprezentanţii României, Greciei şi Serbiei au fost admişi să participe cu vot consultativ şi numai la şedinţele în care se discutau interesele lor.

Eforturile lui Ion C. Brătianu — preşedintele Consiliului de Miniştri, şi ale lui Mihail Kogălniceanu — ministrul de Externe de a participa cu drepturi depline la lucrările Congresului, pentru a apăra interesele României, s-au lovit de rezistenţa fermă a marilor puteri. în ziua de 1 iulie 1878 reprezentanţii ţării noastre au fost „auziţi,, dar nu ascultaţi": „Primiţi în cele mai bune forme ale diplomaţiei, ridicîndu-se toţi membrii Congresului în pi cioare şi Bismarck, el însuşi, făcînd cîţiva paşi înainte, ei [Brătianu şi Kogălniceanu] au fost admişi numai pentru a citi memoriul, pentru a fi apoi reconduşi cu aceleaşi forme onorabile"[47].

Tratatul încheiat la 1/13 iulie 1878 recunoştea independenţa de stat a României, precum şi reunirea Dobrogei cu

[44] Arh. ist. **cente,** fond. Casa Regală, dos. 16/1877, f. 133.
[45] Nicolae Ciachir, *Istoria popoarelor din sud-estul Europei în-epoca modernă,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987,, p. 243—245.
«c Vasile Petrişor şi Vasile Niculae, *op. cit.,* p. 201—214. [47] N. lorga, *Politica externă a regelui Carol l,* p. 304.

patria mamă. Pe de altă parte, România a fost nevoit* „să retrocedeze M.S. împăratul Rusiei" trei judeţe din sudul Basarabiei[48].

independenţa de stat a României a fost recunoscută succesiv de Austro-Ungaria (septembrie 1878), Rusia (octombrie 1878), Turcia (noiembrie 1878), Grecia (februarie 1879), Serbia (iunie 1879), Italia (decembrie 1879). Actul recunoaşterii independenţei de stat a României a întîmpinat o puternică rezistenţă la guvernul Germaniei, fapt ce-I determina pe Carol I să scrie tatălui său că această atitudine îl mîhneşte adînc[49]. Practic, Otto von Bismarck, căruia i s-au alăturat Franţa şi Marea Britanie, folosea prilejul pentru a determina guvernul român să răscumpere acţiunile fostei societăţi Strousberg, preluate după falimentul acesteia de un grup de bancheri germani în frunte cu Bleichroder şi Hansemann, prieteni personali ai cancelarului. în faţa acestei situaţii, guvernul român a trebuit să înceapă tratative cu bancherii germani, încheiate în septembrie 1878 prin semnarea convenţiei pentru răscumpărarea căilor ferate[50]. După multe discuţii, parlamentul român a ratificat în ianuarie 1880 convenţia, iar la 8/20 februarie 1880 reprezentanţii Germaniei, Franţei şi Marii Britanii au înmînat guvernului român note diplomatice prin care recunoşteau independenţa de stat a României şi numeau miniştri plenipotenţiari la Bucureşti, în 1881 numărul statelor cu care România avea relaţii diplomatice era de 18[S1].

La 9/21 septembrie 1878 Consiliul de Miniştri a hotărît ca domnitorul Carol I să poarte titlul de „Alteţă-regală". Prin aceasta se urmărea pe de o parte afirmarea României în arena internaţională — ca un stat independent şi su-

---

[48] *Documente privind istoria României. Războiul de indepen denţă,* voi. IX, Bucureşti, Edit. Academiei, 1955, p. 382—384.

[49] Gheorghe N. Cazan, Ion Gheorghiu, *Acţiunea politică a guvernului român pentru punerea în aplicare a hotărîrilor Con gresului de la Berlin privind independenţa României,* în *Din lupta poporului român pentru independenţă,* p. 189.

[0] Vezi, pe larg, Ion Gh. Şendruîescu, *Tratativele duse de guvernul român în anul 1878 şi prima jumătate a anului 1879 pentru răscumpărarea căilor ferate de la Societatea acţionarilor drumurilor de fier din România, în* „Analele Univ. Bucureşti", Isto-ne,_ nr. 2/1970; Idem, *încheierea Rotativelor duse de guvernul roman pentru răscumpărarea căilor ferate de la Societatea acţionarilor drumurilor de fier din România, Ibidem,* nr. 1/1973.

Gheorghe N. Cazan, Ion Gheorghiu, *op. cit., loc. cit,* p. 194—195.

veran, care a rupt definitiv cu trecutul de vasalitate faţă de,Poartă — iar pe de altă parte consolidarea poziţiei lui Carol şi ridicarea prestigiului dinastiei de Hohenzollern în faţa celorlalte monarhii europene[52].

Pentru a asigura stabilitate şi continuitate dinastiei de Hohenzollern, Consiliul de Miniştri a insistat pentru reglementarea succesiunii la tron[53]. Deoarece Carol I nu -avea copii*, s-a trecut la aplicarea articolului 83 din Constituţie care prevedea: „în lipsă de coborîtori în linie bărbătească ai Măriei Sale Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, succesiunea tronului se va cuveni celui mai în vîrstă dintre fraţii săi sau coborîtorilor acestora"[54]. Atît fratele mai mare al lui Carol, principele Leopold de Hohenzollern, cît şi nepotul cel mai în vîrstă au notificat că renunţă la calitatea de moştenitori ai tronului României, astfel că succesiunea a revenit lui Ferdinand**, cel de al doilea fiu al principelui Leopold. Prin ,.pactul de familie" din 18 mai 1881, patronat de însuşi împăratul Germaniei, Wilhelm I, şeful familiei de Hohenzollern, Ferdinand de Hohenzollern, nepotul lui Carol I, a fost confirmat ca moştenitor al tronului României.

Problema proclamării României ca regat şi a lui Carol I ca rege a format obiectul multor discuţii. în principiu, toate grupările politice burgheze şi moşiereşti erau de acord cu regatul, dar asupra momentului şi a modalităţilor concrete de oficializare a acestuia existau serioase divergenţe. Carol şi primul ministru I. C. Brătianu urmăreau să dea acestei acţiuni aspectul unui deplin consens politic şi solidarităţi naţionale. Conservatorii doreau să participe la guvern în condiţii egale cu liberalii pe care nu încetau să-i acuze că ar fi animaţi de idei republicane.

---

[52] Gheorghe NIcolae Cazan şi Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţă 1878—1914,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclo pedică, 1979, p. 48—49.

[53] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1880, f. 2—3.

* La 3/15 noiembrie 1869, Carol I s-a căsătorit cu Elisabeta de Wied (născută la 17/29 decembrie 1843). în anul următor, la 27 august/8 septembrie 1870, Elisabeta a născut o fetiţă, căreia i s-a dat numele de Măria. îmbolnăvindu-se de scarlatină, Măria a murit la 28 martie/9 aprilie 1877. Elisabeta nu a mai născut un alt copil.

[64] „Monitorul oficial", nr. 142 din 1/13 iulie 1866.

** Ferdinand-Victor-Albert-Mfinrad principe de Hohenzollern s-a născut la 12/24 august 1865; era fiul principelui Leopold de Hohenzollern şi al principesei Antoneta, infanta Portugaliei.

La 28 februarie 1881 Carol consemna că V. Boerescu îi aducea la cunoştinţă dorinţa guvernului de a proclama România ca regat la 8 aprilie 1881, ziua de naştere a domnitorului. Dar la 13 martie în Adunarea Deputaţilor au avut loc dezbateri furtunoase, în timpul cărora Titu Maiorescu a acuzat pe liberali „că în fundul sufletului lor sînt republicani"[55]. Pentru a dovedi netemeinicia acuzaţiei, liberalii au propus proclamarea imediată a regatului. Aflînd de această iniţiativă, Carol a acceptat, deşi — după opinia sa — trebuia să se aştepte pînă după înmormîntarea lui Aleksandru al Il-lea. ucis în urma unui atentat la 1/13 martie 1881.

Din cuvîntul generalului D. Lecca se observă limpede mobilul politic imediat al acestei hotărîri: „Reprezentanţa poporului trebuie să ia iniţiativă pentru proclamarea regatului spre a nimici astfel insinuările de ieri ale opoziţiei cum că dinastia e încă în România o plantă fragedă. Aceasta nu e adevărat"[56]. In consecinţă, el a depus proiectul de lege prin care parlamentul, în puterea dreptului de suveranitate a naţiunii, „Proclamă de rege al României pe Alteţa Sa Regală prinţul Carol I". Propunerea fiind primită în unanimitate, s-a depus proiectul de lege care prevedea: *„Articolul I.* România ia titlul de Regat. Domnitorul ei, Carol I, ia pentru sine şi moştenitorii săi titlul de rege al României. *Articolul II.* Moştenitorul tronului va purta titlul de principe regal"[57].

Deşi actul proclamării regatului fusese de mult pregătit, avînd o reală semnificaţie — internă, dar mai ales internaţională — el părea, în acele împrejurări, a fi „riposta dată de liberali obiecţiunilor formulate în ajun de reprezentanţi ai junimiştilor şi conservatorilor"[58]. Dezbaterile asupra proiectului de lege au dovedit că toţi fruntaşii politici ai burgheziei şi moşierimii susţineau instituţia monarhică. între cei ce au luat cuvîntul s-au numărat şi C. A. Rosetti, N. Ionescu, N. Fleva care s-au dezis de vechile lor idei şi acţiuni republicane. Astfel, C. A. Rosetti — după o succintă evocare a luptelor politice desfăşurate de el de-a lungul anilor — conchidea: „Prin urmare,'domnilor, recunoscători soartei care mi-a dat această fericire

[55] *Memoriile regelui Carol I,* voi. XVII, p. 69.
f „D.A.D.", nr. 60, şedinţa din 14/26 martie 1881, p 1815.
- „Monitorul oficial", nr. 60 dm 15 martie 1881.
Paraschiva Cîncea, *Viaţa politică din România în primul aeceniu al independenţei de stat,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1974,

rară în analele istoriei, vă zic că aţi încoronat şi viaţa mea, şi aceasta numai pentru că am putut să mă ţin de d-voastră"[39]. Iar N. Ionescu a declarat: „pentru noi, numele de rege, numele de regat, pe care-1 aplicăm suveranităţii noastre, nu este astăzi decît afirmarea mai mult că am intrat în familia statelor europene"[60],

Proiectul a fost adoptat în unanimitate de ambele Corpuri legiuitoare[5]". Apoi, o delegaţie avînd în frunte pe principele Dimitrie Ghiea (preşedintele Senatului) şi C. A. Rosetti (preşedintele Adunării Deputaţilor) a prezentat legea lui Carol I. în ziua de 14/26 martie 1881 a avut loc ceremonia la palat, în cadrul căreia a fost promulgată legea privind proclamarea regatului. In raportul Consiliului de Miniştri, citit la ceremonie, se arăta: „România, constituită în regat, completează şi încoronează opera regenerării sale. Ea îşi dă un nume, care este în acord cu poziţia ce a dobîndit ca stat independent. Domnul României •este suveranul său, şi acest suveran luînd titlul de rege, nu face decît să con'tinuie a exercita suveranitatea domnului"[61]. Nu era deci vorba de o mărire de prerogative constituţionale, ci de o titulatură nouă, considerată a fi în acord cu statutul de inpedendenţă absolută a României. La rîndul său, Carol I a spus: „România a crezut că este necesar şi conform cu întinderea, cu însemnătatea şi cu puterea dobîndită şi manifestată prin acte neîndoielnice şi •care au înălţat numele ei, de a se proclama regat. Nu •doar pentru mine personal, ci pentru mărirea ţării mele primesc titlul"[62].

Din şirul articolelor publicate cu acest prilej, este de remarcat cel semnat de Titu Maiorescu în ziarul conservator „Timpul" din 21 martie 1881: „Sîntem convinşi, că astăzi, cînd Rosetti şi Brătianu au propus coroana regală pentru Carol I de Hohenzollern, dînşii şi adepţii lor politici îşi vor aduce aminte cu recunoştinţă de fapta Partidului Conservator şi îndeosebi de ministerul Lascăr Catargiu de la 11 martie 1871, care, în momentul cînd principele Carol de Hohenzollern şi augusta sa soţie erau gata să părăsească tronul României, le-au garantat siguranţa

[59] C. A. Rosetti, *Glnditorul. Omul.* Studiu, antologie şi note de Radu Pantazi, Bucureşti, Edit. Politică, 1969, p. 314—315.
[60] „D.A.D.", nr. 60, şedinţa din 14/26 martie 1881, p, 1819.
* Au lipsit, „fără arătare de motive", 42 deputaţi şi 27 senatori. « „D.A.D.", nr. 60, şedinţa din 14/26 martie 1881, p. 1809. [62] *Ibidem,* p. 1810.

publică şi mersul regulat al puterilor constituţionale în România, i-au înduplecat să rămînă în fruntea acestei ţări, şi numai astfel au dat putinţa lui Rosetti şi Brătianu de a felicita în martie 1881 de rege al României pe principele de la martie 1871. Sîntem convinşi de asemenea — scria maliţios Titu Maiorescu, — că atunci, cînd în şirul natural al schimbărilor constituţionale se vor retrage de la guvern liberalii de astăzi şi se vor afla în opoziţie cu un guvern conservator, vor continua a fi şi în această fază a formelor constituţionale supuşi tot aşa de credincioşi ai Majestăţii Sale regele României"[63].

Datorită funeraliilor ţarului Aleksandru al II-lea (desfăşurate la 15/27 martie 1881), festivităţile consacrate proclamării regatului au fost amînate pentru 10/22 mai, cînd se împlineau 15 ani de la urcarea lui Carol pe tron. Cu acel prilej, preşedintele Adunării Deputaţilor şi preşedintele Senatului au înmînat regelui Carol şi reginei Elisabeta coroanele făcute din oţelul unui tun cucerit de la turci în Războiul de Independenţă[64]. In cuvîntul de mulţumire Carol a afirmat că primeşte coroana „ca un simbol al independenţei şi al puterii României"[65].

4 Titu Maiorescu, *op. cit.,* p. 185.

59 George Co?buc> *Istoria unei coroane de oţel,* Bucureşti, 1899,

w Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 4/1881, f. 3.

CAPITOLUL III

NOI ASPECTE ALE LUPTEI VIZÎND FORMA DE GUVERNĂMÎNT

(mai 1881 — septembrie 1914)

1. PROBLEME INTERNE. „SÎNTEM REPUBLICANI ŞI ÎMPOTRIVA MONARHIEI"

După obţinerea independenţei şi proclamarea regatului pe primul plan al vieţii politice din România s-a aflat problema modificării Constituţiei. Practic, toate partidele şi grupările politice s-au pronunţat în favoarea modificării legii fundamentale, deosebirile de vederi vizînd conţinutul acestor modificări, limita pînă la care trebuia să se meargă în procesul de dezvoltare a democraţiei burgheze din România independentă.

Declaraţia de revizuire a fost prezentată în parlament la 22 decembrie 1882, dar marile deosebiri de vederi dintre diferitele grupări ale burgheziei şi moşierimii au făcut ca abia în martie 1884 să înceapă dezbaterile concrete asupra articolelor ce urmau a fi modificate. Prin modificarea articolelor 58—70 numărul colegiilor electorale s-a redus de la IV la III; s-a extins dreptul de vot prin scăderea censului şi prin scutirea de cens la colegiul II a tuturor celor care absolviseră clasele primare[1].

Prin modificarea Constituţiei s-a stabilit forma de organizare a statului român ca regat; atribuţiile regelui au rămas cele ale domnitorului din 1866. De asemenea, s-a modificat articolul 24 privitor la regimul presei; s-a introdus precizarea că se interzicea arestul preventiv în delictele de presă, dar s-a eliminat alineatul care prevedea că cenzura era suprimată şi nu va putea fi reînfiinţată. Delictele de presă se judecau de juriu, „afară de cele care s-ar comite în contra persoanei regelui şi familiei regale sau contra suveranilor statelor străine". Aceste delicte se

[1] Vezi, pe larg, Grigore Chiriţă, *Modificarea Constituţiei in 1884, în* „Studii. Rev. ist.", nr. 4/1970.

vor judeca de tribunale ordinare „după dreptul comun"[2]. Prin acest articol se urmărea asigurarea intangibilităţii instituţiei monarhice, scoaterea regelui Carol I şi a familiei sale de sub atacurile presei. în fapt, această prevedere nu s-a aplicat, literatura antimonarhică şi republicană cunoscînd în continuare o amplă dezvoltare, fără ca guvernele să intervină cu măsuri coercitive împotriva promotorilor ei. Evident, au fost şi unele excepţii, care confirmă regula.

Burghezia şi moşierimea şi-au făcut un titlu de onoare din a „lega" cit mai strîns familia domnitoare de „solul" românesc şi a-i crea o situaţie materială cit mai bună, comparabilă cu a altor monarhii din Europa. încă de la venirea în ţară, Carol a primit în dar palatul domnesc din Calea Victoriei şi două moşii avînd peste 45 000 ha, în judeţele Iaşi şi Neamţ. Lista civilă, stabilită în 1866 la 2 milioane franci aur pe an a crescut la 3,5 milioane franci în 1881 şi la 5 milioane franci în 1894. Pe lingă aceste sume statul român acorda suveranului cîte 20 000 franci lunar pentru întreţinerea familiei[3]*.

în ziua de 4 iunie 1884 a fost propus, din iniţiativă parlamentară, proiectul legii pentru înfiinţarea domeniilor Coroanei. împotriva acestuia au vorbit deputaţii P. Cernăţescu şi *N.* Ionescu, precum şi senatorul V. Maniu, afirmînd că proiectul era anticonstituţional, conferea suveranului atribuţii care nu erau înscrise în legea fundamentală a ţării. Proiectul a fost aprobat de Adunarea Deputaţilor la 5 iunie cu 77 voturi pentru, 16 contra** şi 4 abţineri. Dincolo de forma în care a fost depus proiectul şi de încercarea guvernului de a crea impresia unei largi adeziuni publice, practic el a fost iniţiat de I. C. Brăiianu, care a urmărit ca şi pe această caJe să cîştige încrederea lui Caro! I. De altfel, pentru a asigura'votarea

■ ~ „Monitorul oficial", nr. 51 din 8/20 iunie 1884.

Pentru Republică în România, p. 47.

* Desigur, o imagine reală poate fi realizată printr-un studiu comparativ privind ponderea listei civile în bugetul statului în diterite state europene: România-1 1/23, Belgia-1, Suedia-1 1/23 Norvegia-1 1/23, Italia-1 1/5, Spania-1 1/3, Grecia-2, Portugalia-2 mnemarca-2 1/12, Serbia-3 1/14, Bavaria-4 *(Dotaţiunea Coroanei,* **Bucureşti;** 1884, p. 6). Practic, instituţia monarhiei era mult mai **costisitoare** in majoritatea statelor europene.

** **Intre** cei care au votat contra s-au aflat: George Antonescu, Antonin ioan, Petre Cernătescu, Lupu Lupescu, Nicolae Ionescu, <-onslanhn Enescu.

proiectului, guvernul a decis postarea de militari la uşa parlamentului pentru ca deputaţii să nu părăsească incinta Adunării Deputaţilor.

Domeniile Coroanei erau alcătuite din 12 moşii, aflate în judeţele: Brăila, Dolj, Ilfov, Neamţ, Prahova, Rm, Sărat, Suceava şi Vaslui, avînd o suprafaţă totală de 132 110 ha[4]. Astfel, monarhul devenea unul dintre cei mai mari moşieri din România. Se realiza o puternică împletire de interese între regalitate şi clasele dominante, prezentată de oficialităţi ca simbioză între această instituţie şi poporul român: „regalitatea cîştigată de noi pe cîm-pul de luptă nu este un cuvînt deşert, un titlu dat suveranului nostru fără nici o consecinţă; este din contra o ridicare a înseşi naţiunii române pe o treaptă mai înaltă; este un drept cucerit, care-şi are greutatea sa în cumpăna intereselor Europei — se afirma în raportul la proiectul de lege prezentat de N. Gane. Cu cît Coroana va. fi mai sus, cu atît şi ţara noastră va fi mai sus"[5]. Primul administrator al domeniilor Coroanei a fost Ion Ka-linderu, căruia i-a urmat Barbu Ştirbey din 1913.

Treptat, Carol I s-a implicat tot mai puternic în activităţi industriale, devenind acţionar la fabricile de postav, de bere, de conserve, de brînzeturi, de ciment din Azuga, a deschis marele depozit de vinuri „Pivniţele Rhein", a preluat acţiuni la fabrica de hîrtie Buşteni, la întreprinderea forestieră „Goetz", la societatea de asigurare „Dacia", la întreprinderile forestiere „Cloşani", la rafinăriile „Astra-Română", „Româno-Americană", „Concordia", „Steaua Română" ş.a. De asemenea, familia regală a obţinut pachete de acţiuni la Banca de Scont, Banca Marmorosch, Blank et comp., Banca Românească, Banca Generală Română.

La 19 aprilie/l mai 1889 principele Ferdinand, moştenitorul Coroanei, a venit în România. El a luat cuvîntul în Senat, la 9/21 mai, exprimîndu-şi dorinţa de a studia „în toate amănuntele sale" mecanismul politic al ţării[6] pe care urma s-o conducă.

Curînd după venirea sa în ţară, tînărul principe a creat serioase probleme familiei domnitoare, deoarece voia să se căsătorească cu Elena Văcărescu, domnişoară de onoare a reginei Elisabeta. Acest act nu era îngăduit de Statu-

* D.A.D.", nr. 165, şedinţa din 5 iunie 1884, p. 2 625.
' *Ibidem,* p. 2 613.
[6] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 4/1889, f. 1.

tul Casei Regale, care prevedea obligaţia membrilor acesteia de a se căsători cu persoane aparţinînd unor familii domnitoare din alte state. Prevederea fusese inclusă în scopul de a se împiedica aservirea monarhiei unei familii şi de a evita disputele interne pe această temă. Regina Elisabeta a încurajat idila dintre cei doi, dar în faţa opoziţiei Consiliului de Miniştri* şi a oamenilor politici în general, Carol I i-a cerut lui Ferdinand să aleagă între Elena Văcărescu şi Tron[7]. S-a creat o adevărată dramă: în 1891 regina Elisabeta a plecat în străinătate — mai întîi la Veneţia, apoi la domeniul părintesc de la Wied — anunţîndu-şi intenţia de a divorţa de Carol I; la rîndul său, Ferdinand s-a retras la Sigmaringen, ameninţînd cu sinuciderea[8], în timp ce Elena Văcărescu a luat şi ea calea exilului, renunţînd pentru totdeauna de a reveni în România.** Drama, cu larg răsunet european, a inspirat pe Pierre Loti, care a scris *UExile,* şi pe D'Annunzio, în *II Piacere*[9].

Pînă la urmă raţiunea de stat a învins sentimentele, fie ele oricît de sincere şi de curate. La 29 decembrie 1892/10 ianuarie 1893, principele Ferdinand s-a căsătorit cu Măria de Edinburgh***, nepoata reginei Victoria a Marii Britanii. Ca urmare, lista civilă a lui Ferdinand a fost urcată de la 300 000 lei aur (stabilită în momentul venirii lui în ţară), la un milion de lei — moştenitorul Tronului de-

---

* In legătură cu acest episod, C. Bacalbaşa scria: „Consiliul de Miniştri fiind chemat să-şi spună cuvîntul, s-a împotrivit categoric. Lascăr Catargiu a fost consultat ca şi ceilalţi miniştri. S-a făcut mult haz cînd s-a aflat felul de a-şi spune părerea a bătrînului moldovean. La stăruinţele reginei, Lascăr Catargiu a răspuns: «Majestate, aiasta nu se poate»" (Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altă dată,* voi. II, p. 135).

[7] Terenee Elsberry, *Mărie of România. The Intimate Life of* a *Twentieh Century Queen,* New York, [1972], p. 39.

[8] Al. Săndulescu, *Duiliu Zamfirescu şi marele său roman epis tolar,* Bucureşti, Edit. Minerva, 1986, p. 15.

** Spre a nu oferi teren pentru mari neînţelegeri în cadrul familiei regale şi pentru agitaţii în viaţa politică, Elena Văcărescu s-a stabilit la Paris, unde s-a remarcat ca o poetă de talent şi a adus numeroase .şi însemnate servicii României (inclusiv la Conferinţa păcii din 1946—1947).

•Ion Stăvăruş, *Elena Văcărescu,* Bucureşti, Edit. Univers, 1974, P- *Do,*

*** Mana Alexandra Victoria, născută la 3/17 octombrie 1875, a trl" — 1J>' , d duce de Edinburgh şi Saxa-Coburg-Gotha, şi a Manei Aleksandrovna, mare ducesă a Rusiei

venind **nap** de familie[10]. Pentru tînăra familie a fost re zervat Palatul Cotroceni din Bucureşti şi s-a construit Pa latul Foişor la Sinaia. ' 'ii:.:

Regina Elisabeta a revenit în Bucureşti în noiembrie 1894, după un autoexil de trei ani[11], împăcîndu-se cu faptul căsătoriei lui Ferdinand, în conformitate cu „raţiunile de stat".

Principesa Măria, frumoasă şi cochetă, plăcîndu-i viaţa de societate, constituia o prezenţă insolită la Curte, unde regele Carol I impusese o viaţă sobră, rigidă, studiată, distantă. Este adevărat că în doi ani de la căsătorie a născut doi copii, dintre care un băiat — care devenea moştenitorul moştenitorului tronului —• dar felul ei de a fi, relaţiile extraconjugale de notorietate publică, **i-au** atras repetate reproşuri din partea regelui Carol şi a reginei Elisabeta. în 1907 Măria a început să cultive strînse relaţii cu familia Ştirbey şi mai ales cu Barbu Ştirbey —- „prinţul alb" — cu o ţinută tipic englezească, care-i amintea soţiei moştenitorului Coroanei de ţara ei de origine. Din cei şase copii născuţi de Maria::", se pare că unul avea ca tată pe Barbu Ştirbey**. Legătura a fost tolerată de Ferdinand; de asemenea a fost încurajată de I. I. C. Brătianu, devenit în 1908 preşedintele Partidului Naiional-Liberal, căruia Ştirbe}' îi era cumnat şi astfel avea un canal deschis la Curte şi o **preţioasă** pîrghie de acţiune pentru momentul cînd Măria devenea regină.

După proclamarea regatului mişcarea antimonarhică şi republicană a continuat să fie o prezenţă în viaţa politică

[10] Alexandru Gîrneaţă, *Adevărata istoric a unei monarhii. Fa milia de Hohenzollern,* Bucureşti, **Edit.** Cartea Românească, [f.a.!, p. 33—35.

[11] Terence Elsberry, *op. cit.,* p. 56.

* Aceşti ropii erau: Carol (1893), Elisabeta (1894), Marioara (1900), Nicolae (1907), Ileana (1909), Mircea (1913).

** Este vorba de principesa Ileana. Despre acest fapt C. Argetoianu relatează: „La Curtea noastră, secretele alcovului erau secretele tuturor, şi cu destrăbălată educaţie pe care o primise, în continua ei promiscuitate cu slugile, aflase .şi odraslele dinasliei istorioarele mai mult sau mai puţin pipărate pe care oamenii şi le povesteau pe şoptite. Anecdota cu frageda Elisabeta chemînd pe mica Ileana la fereastră cu cuvintele: «Vino iute să vezi pe tatăl tău», ca sa vadă pe prinţul Barbu coborînd **din** automobil, a făcut pe vremuri înconjurul Bucureştilor". (C. **Argetoianu,** *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri,* în *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani, Antologie,* Bucureşti, Edit **Politică,** 19G8, p. 440).

a României, cunoscind unele momente de mare intensitate.

Fără a pune efectiv sub semnul întrebării instituţia monarhică, opoziţia faţă de îndelungata guvernare a lui I. C. Brătianu a îmbrăcat uneori formele unei adevărate ostilităţi faţă de Carol I. O susţinută campanie a desfăşurat ziarul „Lupta" condus de Gh. Panu, liderul liberalilor radicali. Urmărind îndeaproape activitatea regelui, Panu ajungea la concluzia că acesta încălca legea fundamentală a ţării; întrucît Constituţia era un contract între două părţi — rege şi cetăţeni — iar una din părţi, adică monarhul, nu o respecta, soluţia „nu poate fi decît demiterea"[12], în aprilie 1887, Gh. Panu publica articolul *Omul periculos* în care aprecia că încheierea convenţiei comerciale provizorii cu Austro-Ungaria se datora regelui Carol I: „Instigatorul acestei manoperi, omul care a impus voinţa sa străină ministerului şi Camerei, este acea fiinţă care de ani este la noi instrumentul străin, este acel personagiu egoist şi neiubitor de ţară care se numeşte rege şi care în realitate nu este decît cînd o catană nemţească, cînd un ulan prusac". în continuare, Gh. Panu scria: „Astăzi mai mult decît oricînd, este constatat că izvorul tuturor relelor, omul care comite abuzuri şi perii: ite guvernului să facă totul este regele. El este samsarul tuturor trădărilor intereselor naţionale, el este sufletul blestemat al regimului care ne guvernează". Şi conchidea: „Pericolul cel mare este acest om, trebuie deci pus la rezon. Trebuie ca ţara în picioare să-i zică cuvintele care s-ar părea că pentru dînsul au fost inventate: *II jaut se soumettre ou se demettre*. A* mai tolera în condiţiile actuale influenţa sa nefastă este a voi să vedem ţara subjugată şi politiceşte şi economieeşte"[13].

Guvernul aprecia că prin acest articol Gh. Panu a depăşit cadrul normal al discuţiilor privind rolul politic al regelui, ajungînd la insulte şi calomnii „în directă atingere cu codul penal". într-adevăr, acuzat de Ies majestate, Panu a fost chemat în judecată şi condamnat la doi ani închisoare şi 500 lei amendă[14]. Pentru a evita detenţiunea, Gh. Panu s-a refugiat la Paris, de unde a trimis ziarului „Lupta" o suită de articole, intitulată *Pentru ce critic pe*

" Parasehiva Cîncea, *op. cit.,* p. 226.
Trebuie să se plece sau să plece. i4
„Lupta", IV, nr. 218 din 1 aprilie 18
Parasehiva Ctncca, *op. cit., p.* 227.

rege, în care afirma că acesta era complicele lui I. C. Brătianu, care, ştiindu-se ocrotit şi încurajat, încălca legile, falsifica alegerile etc. El concluziona, în articolul *O explicaţie,* publicat în „Lupta" din 2 decembrie 1887: „am făcut procesul regalităţii şi, discutînd purtarea incorectă a lui Carol colectivistul*, concludem la suprimarea nu numai a lui, ci chiar a principiului în puterea căruia el îşi bate joc de ţară, a principiului regalităţii. De aici urmează că ziarul «Lupta» [.. .] urmăreşte în domeniul poli tico-social suprimarea regalităţii".

Şi gruparea tinerilor conservatori acuza pe rege că sprijină guvernul I. C. Brătianu, că urmăreşte să divizeze opoziţia, că nu impune respectarea Constituţiei etc. în lupta lor împotriva liberalilor, conservatorii nu ezitau să-1 ameninţe pe Carol cu detronarea şi proclamarea republicii. Ziarul acestei grupări, „Epoca", publica, la 16 februarie 1886, un articol intitulat sugestiv: *Republica sau monarhia,* pentru ca la 19 februarie acelaşi an să conchidă: „Măria Ta ... să ştii că dacă nu vei alunga de la putere pe miniştrii actuali, te vom alunga noi de pe tron" Nicolae Filipescu, conducătorul tinerilor conservatori, declara la un banchet oferit cu prilejul aniversării ziarului „Epoca": „In faţa voinţei naţiunii, regele va trebui să se plece sau să plece"[15].

După ce în anul 1886 liberalii disidenţi conduci de Dumitru Brătianu s-au mulţumit cu critici „pertinente" şl apeluri „respectuoase" adresate regekii, în martie 1887 ei cereau pe un ton imperativ schimbarea guvernului, făcînd cunoscut că în caz contrar „se vor arunca într-o opoziţiune disperată care poate deveni chiar anarhică şi să ameninţe chiar existenţa tronului"[16].

De la ameninţări verbale, s-a trecut la fapte. în aprilie 1887, cînd regele s-a deplasat la Iaşi pentru a participa la sfinţirea mitropoliei din localitate, opoziţia de aici, în frunte cu profesorii universitari Gh. Mîrzescu şi Miltiade Tzoni, au lansat un manifest prin care cereau populaţiei să nu iasă în întîmpinarea suveranului; cînd trăsura regală a ajuns în dreptul unei clădiri centrale (Ho-

---

* Expresie atribuită guvernului I. C. Brătianu, care din „oportunism" a tratat un acord cu junimiştii pentru realizarea unei „colectivităţi" mai largi în conducerea ţării.

[15] Apud Paraschiva Cîncea, *op. cit.,* p. 229.

[16] P. Grădişteanu, *Să ne înţelegem,* în „Naţiunea", nr. 71 di» *8* martie 1887.

telul Traian), la o fereastră a fost desfăşurat un mare steag negru, „iar un fluierat strident a răsunat îndelung ca o sirenă de vapor"[17]. Guvernul a hotărât ca Gh. Mîrzescu şi Miltiade Tzoni — acuzaţi de a fi insultat pe rege — să fie judecaţi de o comisie specială a Universităţii din Bucureşti, ministrul Cultelor şi Instrucţiunii Publice, D. A. Sturdza, precizînd că împotriva lor trebuia pronunţată „pedeapsa destituirii". Dar comisia şi-a declinat competenţa, arătînd că rolul comisiilor universitare era acela de a soluţiona cazuri strict legate de învăţămînt, iar nu probleme de natură politică. La procesul ce Ie-a fost intentat, cei doi profesori au fost apăraţi de fruntaşi ai opoziţiei precum N. Fleva, G. Vernescu, Al. Lahovari, N. Ionescu, G. Pallade; scoaterea lor din culpă şi puternica manifestaţie de simpatie arătată cu acest prilej de bucureşteni constituiau expresii elocvente ale solidarităţii cu cei ce se ridicaseră împotriva regelui[18].

în toamna anului 1887 situaţia devenise extrem de încordată, întrucît guvernul liberal a decis organizarea de alegeri parlamentare. La 15 noiembrie, cînd regele citea mesajul pentru deschiderea Corpurilor legiuitoare, opoziţia unită distribuia un manifest către cetăţeni în care se afirma: „Ţara este azvîrlită în grozava alternativă de a alege între despotism şi revoluţiune. Dar nu. Un factor important există încă în sistemul nostru constituţional,, regele are dreptul şi datoria de a veghia la libera expresiune a voinţei alegătorilor, la exerciţiul franc şi sincer al acestui drept de suveranitate naţională". După un şir de acuzaţii grave aduse guvernului liberal, manifestul se încheia cu o adevărată ameninţare la adresa lui Carol I: „Suveranul, căruia ţara i-a încredinţat destinele sale, ştie,, trebui? să ştie că dacă nu-i va cruţa această dureroasă încercare, poporul român, blînd şi lung îndurător, va arunca în fine răspunderea, nu asupra acelora care înconjoară Coroana, ci asupra aceluia care o poartă"[19]. Manifestul era semnat de D. Brătianu, Lascăr Catargiu, G. Vernescu, generalul Florescu, *N.* Fleva, Alex. Lahovari, C Boerescu, Petre Grădişteanu, G. Pallade.

Alegerile parlamentare desfăşurate în ianuarie 1888 au fost câştigate de guvern, care şi-a asigurat confortabile

G. G. Mironescu, *Amintire de copil,* în *Din viaţa regelui Carol,* p. 196.
* Paraschiva Cîncea, *op. cit,* p. 233—234.
Titu Maiorescu, *op. cit.,* p. 232.

majorităţi în Corpurile legiuitoare. Pe de altă parte, opoziţia şi-a continuat agitaţiile, întrerupte doar între 1—13 martie 1888*.

I. C. Brătianu a încercat (în februarie 1888) tratative pentru formarea unui guvern de coaliţie, în care scop şi-a prezentat demisia. El a căutat să atragă şi grupările opoziţioniste la guvern, pentru a pune capăt agitaţiilor. Dar negocierile au eşuat, deoarece I. C. Brătianu a respins propunerea de a se constitui un guvern cu misiunea limitată la organizarea alegerilor parlamentare. în aceste condiţii, regele a încredinţat din nou mandatul lui I. C. Brătianu, ceea ce a declanşat o adevărată furtună în rîndul opoziţiei.

La 13/25 martie 1888 a fost organizată o întrunire în Bucureşti, cu participarea unor delegaţi din mai multe oraşe (Brăila, Galaţi, Rîmnicu Sărat, Ploieşti, Piteşti, Focşani, Craiova, Botoşani, Giurgiu), la care s-a adoptat o rezoluţie prin care se cerea regelui, pe un ton imperativ, să demită guvernul. Cetăţenii au fost convocaţi pentru a doua zi spre a li se comunica răspunsul monarhului la moţiunea ce avea să-i fie prezentată de G. Ver-nescu.

Regele, abia întors în ţară, „se găsi — după cum scria N. Iorga — înaintea luptelor de stradă în faţa Palatului. . [. ..] Panu, graţiat, fusese primit cu un entuziasm pe care nu-l îndreptăţea grosolănia atacurilor lui contra regelui, înfăţişat ca un avar şi un exploatator. Avîntul violent al tînărului conservator N. Filipescu comanda acţiunea de răsturnare"[20]. Jandarmeria şi armata au intervenit brutal, încercînd să oprească înaintarea mulţimii[21], dar presiunea a fost atît de puternică încît valul manifestanţilor a rupt cordoanele, invadînd piaţa palatului. Deputaţii opoziţiei au intrat în palat, cerînd să fie primiţi de rege, însă acesta nu a acceptat decît să acorde audienţă lui G. Vernescu în ziua următoare. C. Gane descrie astfel scena: „în timpul acesta, regele, de la o fereastră, privea liniştit spectacolul. Regele Carol sus la o fereastră deschisă şi Lascăr Catargiu pe peron, în faţa unei uşi închise! 1871 —1888! O pagină de psihologie, mai mult încă decît

* In acest interval regele era plecat din **ţară,** participînd la înmormîntarea împăratului Wilholm I al Germaniei, şeful Casei de Hohenzollern.

20 N. Iorga, *Istoria românilor,* voi. X.^ p. 246.

21 **Arh.** ist. centr., fond Casa Regală, dos. 4/1888, f. 1.

o pagină de istorie. Dar mulţimea creşte. Ea strigă: «Trăiască regele! Jos Brătianu!»- Carol I salută cu un deget şt pleacă de la fereastră — iar peste cinci minute, deodată se aude un ropot de cai şi escadronul de jandarmi călări intră în curte, cu sabia scoasă, şarjînd mulţimea"[22].

în semn de protest faţă de această intervenţie brutală., opoziţia a hotărît ca a doua zi, 15 martie, să organizeze o nouă manifestaţie — de această dată în faţa clădirii parlamentului. Dar, din ordinul generalului N. Lecca, preşedintele Adunării Deputaţilor, armata a ocupat curtea Mitropoliei, neîngăduind intrarea decît a deputaţilor şi senatorilor. Mulţimea însă a forţat intrarea, iar militarii au tras focuri de intimidare în aer; în învălmăşeala produsă, „un glonte atinse pe un nenorocit uşier"[23]. Au venit noi forţe de ordine (jandarmi călări şi roşiori) primite cu pietre de mulţime. în ciocnirea produsă au fost rănite mai multe persoane din ambele tabere.

A urmat „o scenă nemaipomenită: printre deputaţii emoţionaţi la culme, sub strigătele de spaimă ale doamnelor de la tribună, înaintează deodată procurorii şi judecătorii de instrucţie, şi încep să caute după arme prin buzunarele mandatarilor naţiunii bănuiţi de opoziţie [.. .] Deputaţii Fleva şi Fiipescu se văd arestaţi sub pretext de flagrant delict şi conduşi în temniţa de la Văcăreşti. Era vorba să se arunce asupra lor vina omorului"[24].

Astfel, mişcarea din martie 1888 a fost înfrîntă. Desigur, se pune problema dacă într-adevăr acţiunile din martie 1888 au vizat detronarea lui Carol I de Hohenzollern. Potrivit unor aprecieri[25], cel care urma să-1 înlocuiască pe Carol era prinţul G. Bibescu, în favoarea căruia s-a desfăşurat, o propagandă intensă, clandestină, dar şi deschisă. Opoziţia s-a simţit încurajată de evenimentele din sudul Dunării, unde, la 9 august 1886, Aleksandru de Battenberg a fost silit să părăsească tronul Bulgariei. Acest fapt a fost reliefat de Vasile Lascăr de la tribuna Adunării Deputaţilor, cînd s-a adresat astfel membrilor Opoziţiei Unite: „v-aţi uitat peste Dunăre, în Bulgaria şi aţi văzut că acolo, prin forţă şi prin violenţă, prin conspiraţiuni, se

---

[22] C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a ţării,* voi. I, Bucureşti, 1936, p. 364.

^ N. Iorga, *op. cit.,* p. 247.

■*f* Titu Maiorescu, *op. cit.,* p. 238.

Vezi pe larg, P. Cîncea, *Încercarea detronării lui Carol de nonenzollern în martie 1888,* în „Rev. arhivelor", nr. 2/1962.

pot dărîma nu numai instituţiile şi guvernele, dar se pot detrona chiar regii şi atunci aţi zis: de ce nu am face şi «oi la fel?"[26].

în fond, scopul urmărit de Opoziţia Unită a fost mult mai limitat şi anume dobîndirea puterii politice, fapt atestat de evoluţia evenimentelor concrete.

Vestea izbucnirii, la 20 martie 1888, a răscoalei ţăranilor din satele aflate în jurul Capitalei — care a cuprins ulterior judeţele Ilfov, Prahova, Ialomiţa, Dîmboviţa — a precipitat deznodămîntul marilor agitaţii politice. în aceeaşi zi, 20 martie, regele a cerut lui I. C. Brătianu să demisioneze, punîndu-se astfel capăt „viziratului", adică celei mai lungi guvernări din istoria modernă a României 0876—1888, cu o scurtă întrerupere între aprilie-iunie 1881).

Opoziţia, care în lupta ei pentru putere n-a ezitat să-1 **.pună** în cauză pe suveran, şi-a atins obiectivul[27]. La 23 martie s-a constituit guvernul conservator „junimist" condus de Theodor G. Rosetti.

Au urmat, după expresia lui Nicolae Iorga, „douăzeci de ani de dominaţie a Coroanei"[28], în care regele a ştiut să ţină în mînă balanţa puterii, folosind cu precădere sistemul rotativei guvernamentale, prin alternarea la conducerea ţării a conservatorilor cu liberalii. Astfel, s-au succedat: conservatoiii (martie 1888 — octombrie 1895), liberalii (octombrie 1895 — aprilie 1899), conservatorii . (aprilie 1899 — februarie 1901), liberalii (februarie 1901 — decembrie 1904), conservatorii (decembrie 1904 ■— martie 1907), liberalii (martie 1907 -— decembrie 1910), conservatorii (decembrie 1910 — ianuarie 1914), liberalii (ianuarie 1914 — ianuarie 1918).

Manifestările antimonarhice ale grupărilor burgheze şi moşiereşti au continuat, ele aveau însă un caracter limitat, vizînd menţinerea suveranului în limitele Constituţiei şi obţinerea puterii politice.

Din acest punct de vedere este semnificativă opoziţia făcută în februarie-mai 1892 de Partidul Naţional-Liberal condus de Dumitru Brătianu, care publica în oficiosul „Voinţa naţională" articole cu titluri ca acestea: *Coroana şi Providenţa, Coroana şi lacheii,* în care era atacat regele

s „D.A.D.", nr. 63 din .şedinţa din 16 martie 1888, p. 254.
'" Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 4/1888, f. 6.
[28] N. lorga, *Istoria românilor,* voi. X, p. 250.

Carol I, ba chiar şi regina Elisabeta, pentru activitatea ei literară[29].

în aprilie 1893 noul preşedinte al Partidului Naţional-Liberal, D. A. Sturdza (ales în noiembrie 1892) a încercat să organizeze o manifestaţie în faţa palatului regal, dar a fost împiedicat de armată[30]. Atacuri împotriva regelui s-au înregistrat şi în 1894, cînd oficiosul liberal „Voinţa naţională" scria: „Regele să-şi aleagă: nu voeşte să se desfacă de asasinii săi? Poporul român este stâpîn pe el şi dator să-şi croiască o altă soartă"[31].

Asemenea manifestări şi „exerciţii verbale" la care recurgeau liberalii nu mai aveau credibilitate în opinia publică, deoarece aceasta începuse să-şi dea seama că atacurile împotriva Coroanei nu aveau decît scopul de a exercita presiuni asupra monarhului pentru a-i chema la putere. De altfel, se spunea că D. A. Sturdza mergea la Palat după fiecare manifestare antimonarhică a partidului său, pentru a se dezvinovăţi: „Nu eu, majestate"[32]. îndată ce căpătau puterea, „vajnicii antidinastici" deveneau „prea supuşii şi prea plecaţii servitori" ai regelui (formulă introdusă şi în actele oficiale). D. A. Sturdza — care nu odată 1-a atacat pe monarh — nu ezita să sărute mîna regelui Carol la recepţiile de la palat[33], încercînd să introducă acest obicei ca element de protocol.

La rîndul său, Gh. Panu, abandonînd campania antidinastică, rîvnea să ajungă ministru şi chiar a figurat pe lista cabinetului întocmit de Gheorghe Gr. Cantacuzino în aprilie 1899. Fără succes, deoarece regele nu 1-a acceptat. Gh. Gr. Cantacuzino i-a relatat lui Constantin Bacalbaşa: „Cînd m-am prezentat la rege cu lista ministerială, Gheorghe Panu figura la departamentul Lucrărilor Publice, iar doctorul Istrati nu figura. însă regele Carol s-a opus spunîndu-mi: «Nu-1 refuz pe d. Panu fiindcă m-a atacat, căci am dovedit de cînd sînt pe Tron că am iertat pe toţi cei care m-au lovit, dar d. Panu s-a făcut vinovat de un fapt mai grav, nu s-a supus legilor ţării. Cînd a fost condamnat de tribunale trebuia să rămîie şi să-şi iacă osînda, iar nu să fugă în străinătate. Un om care nu

[29] C. Gane, *P. P. Carp şi locul său în istoria politică a tării,* voi. II, Bucureşti, 1936, p. 20.
[30] Titu Maiorescu, *op. cit,,* p. 314.
[31] *Ibidem,* p. 320.
'3 C. Gane, *op. cit.,* p. 147
Constantin Bacalbaşa, *op. cit.,* voi. II, p. 99.

s-a supus legilor nu poate fi ministru»"[34]. Totuşi, ca o compensaţie, Carol a fost de acord ca Gh. Panu să fie numit preşedintele Consiliului de Administraţie al Căilor Ferate Române.

La sfîrşitul sec. al XlX-lea şi începutul celui de al XX-lea s-a dezvoltat o adevărată mişcare antidinastică şi republicană, exprimată, în principal, prin intermediul presei. Pe această linie s-au evidenţiat ziare şi reviste ca: „Adevărul", „Drepturile omului", „Lupta", „Republica română", ,,Facla". Se remarcă aportul unor ziarişti, scriitori şi oameni de cultură, cu un prestigiu de necontestat, precum Al. Beldiman, C. Miile, N. T. Orăşanu, N. Fleva, Gh. Panu, Bogdan Petriceicu Hasdeu, Al. Macedonski, Al. Vlahuţă, Traian Demetrescu, Ion *N.* Roman, Anton Bacalbaşa, *N.* D. Cocea, Tudor Arghezi. Spre exemplu, ziarul „Adevărul" apărea în ziua de 10 Mai în doliu (chenar negru), iar pe frontispiciu avea scris cu litere mari: „Să te fereşti român de cui străin în casă" (aluzie la Carol I). Directorul ziarului, Alexandru Beldiman, în corespondenţa pe care o ţinea, lipea singur mărcile *pe* plicuri, de fiecare dată timbrele cu chipul lui Carol fiind puse cu capul în jos. Gazeta „Republica română" scria la 20 mai 1890; „să căutăm o adevărată soluţie trebuitoare neapărat ţării şi naţiunii româneşti şi care soluţie nu poate fi alta decât: Inlăturarea cu orice preţ a monarhiei şi mai cu seamă a dinastiei străine. Schimbarea formei de guvernămînt şi concretizarea prin legi, şi aplicarea în fapt a principiilor liberale proclamate prin Constituţie. Atunci ţara va intra în suveranitatea ei, cînd capul statului ar fi un preşedinte de Republică de neam, sînge şi religie cu a românilor. Numai atunci România va fi liberă şi independentă. Numai atunci suveranitatea poporului nu va fi o parodie"[35]. Dincolo de un anume idealism, de o evidentă notă subiectivă, rămîne faptul, într-adevăr remarcabil, al luptei pentru un regim republican în România*.

Afirmarea mişcării muncitoreşti, socialiste a dat luptei antidinastice şi republicane un conţinut nou, superior, fiind legată de transformarea revoluţionară a întregii so-

---

« *Jbidem,* p. 261.

[35] „Republica română", nr. 3 din 20 mai 1890.

♦ Vezi ampla lucrare *Gîndirea social-politică antimonarhică şi republicană din România,* Antologie, studiu introductiv şi note de Gheorghe Ghimeş, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1579.

cietăţi[36]. Semnificative sînt aprecierile ziarului „Munca" din 9 decembrie 1890: „Cine zice socialist nu poate să nu înţeleagă republică. Forma regalităţii nu poate să fie cu nici un chip forma de guvernământ socialist f. . .] republica adevărată, republica socialistă, nu va veni decît odată cu izbînda socialismului"[37]. Iar Constantin Dobrogeanu Gherea preciza: „Noi, socialiştii-democraţi, dacă voim sincer dezrobirea muncitorilor, dacă voim desfiinţarea monarhiei fie în capul ei un rege sau un preşedinte, atunci trebuie să căutăm să distrugem rădăcinile, temeliile acestor instituţiuni. Dacă noi vom putea organiza pe muncitori şi a-i face să capete stăpânirea politică, dacă prin această stăpînire politică vom reuşi ca mijloacele de producere, unelte şi pămînt să nu fie în mîna unei singure clase, ci în mîna întregii naţiuni, dacă prin aceste mijloace am pus în neputinţă de a se exploata şi jefui om pe om şi, prin urmare, atunci nici o clasă nu mai atîrnă de alta, nici o clasă nu mai poate stăpîni prin silnicie pe alta, atunci domnia burgheziei va dispărea, domnia silniciei şi a jafului nu vor mai fi, alcătuirea societăţii de azi va pieri cu toate instituţiile ei: armată, regalitate, poliţie etc"[38].

Făurirea Partidului Soeial-Democrat al Muncitorilor din România, în aprilie 1893, a deschis noi perspective luptei pentru o formă de guvernămînt democratică, republicană[39]. Apreciind că republica socialistă „nu poate fi un punct de luptă imediată", Programul Partidului Soeial-Democrat al Muncitorilor din România, adoptat în 1893, prevedea: „întoarcerea domeniilor Coroanei la stat. Restrîngerea prerogativelor rega.'e şi mai ales a dreptului

[36] Ioan Scurtu, *Proclamarea Republicii — rezultat al luptei tor ţelor înaintate pentru libertate şi progres, pentru socialism,* în „Analele Univ. Bucureşti", Istorie, nr. 2/1972, p. 12.

[37] „Munca", nr. 42 din *0* decembrie 1890.

[33] *Socialismul şi republica, Ibidem,* nr. 12 din 10 mai 1892.

39 Vezi, pe larg, Vasile Niculae, *Republica în concepţia şi acţiunea mişcării muncitoreşti şi socialiste din România pînă la crearea P.C.R,,* în „Anale ist", nr. 5/1972; Ion Iacoş şi Alexandru Porţeanu, *Poziţia antimonarhică a mişcării muncitoreşti şi socialiste la sfîrşitul secolului al XlX-lea şi începutul secolului al XX-lea,* în „Studii. Rev. ist", nr. 6/1972; Ion Iacoş, *Ideea de Republică în gîndirea mişcării revoluţionare şi democratice din România,* în „Anale ist.", nr. 6/1987;' *N.* Petr'eanu, *Republica în conştiinţa poporului român* (cap. I şi II).

de a schimba ministerele şi a dizolva şi proroga toate Corpurile legiuitoare"[40].

Acţionînd în acest spirit, deputatul socialist Vasile G. Morţun propusese în 1891 un proiect de lege care prevedea: „Faţă de nevoia ce are ţara de moşiile date ca apanagiu Coroanei, pentru îndestularea muncitorilor agricoli, propunem următorul proiect de lege: *Articol unic:* Cele 12 moşii care alcătuiesc donaţiunea Coroanei, instituită în 1884, se vor relua în stăpînire de stat, se vor parcela şi pune imediat în vînzare în conformitate cu legea vînzării bunurilor statului"[41]. Chiar dacă proiectul n-a avut o finalitate practică, el rămîne semnificativ şi demonstrează o certă atitudine antimonarhică.

Lupta antimonarhică — în multiplele ei forme în care s-a desfăşurat — a avut un rol însemnat în procesul de evoluţie a statului român pe o cale burghezo-democratică, în zdruncinarea repetatelor încercări ale lui Carol I de a spori rolul puterii executive în dauna celei legislative, în dezvoltarea unui filon republican trainic, ce avea să devină tot mai consistent în cadrul societăţii româneşti.

Pentru a evita atacurile antidinastice, dar şi în conformitate cu propria-i fire, Carol I a căutat să se impună printr-o viaţă personală exemplară, prin exactitate şi corectitudine"'. El nu a îngăduit existenţa unei camarile şi a interzis reginei Elisabeta să se amestece în treburile politice ale României**.

---

[40] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România, 1893—1900,* Bucureşti, Edit. Politică, 1969, p. 58.

[41] V. G. Morţun, *Apanagiile şi liberalii conservatori,* Bucureşti, 1891, p. 33—34.

* La castelul Peleş, Carol primea adesea vizitatori din întreaga ţară, mai ales elevi, cărora le arăta viaţa „modestă" pe care" o ducea, neezitînd să arate că-şi cîrpeşte singur ghetele. între darurile pe care la oferea românilor cu prilejul Crăciunului „ceasornicul era nelipsit", tocmai pentru a atrage atenţia asupra punctualităţii şi a folosirii chibzuite a timpului (G. P. Georgescu, *Amintiri din cei 7 ani ca adjutant pe Ungă regele Carol I,* în *Din viaţa regelui Carol I,* p. 87).

** Regina Elisabeta se ocupa mai ales de arta populară românească, de muzică şi de literatură, plăcîndu-i să fie înconjurată de cei mai valoroşi cărturari români la „şezătorile" pe care le organiza la Palat. Ea însăşi a publicat mai multe lucrări literare şi a făcut traduceri, pe care le-a semnat cu pseudonimul Carmen Sylva.

Regele Carol I, dobîndind o bogată experienţă politică şi devenind tot mai sigur de sine, a părăsit cu totul ideea modificării legii fundamentale şi a urmărit să asigure funcţionarea normală a mecanismului constituţional, manifestînd el însuşi o largă toleranţă faţă de cei care-i criticau anumite decizii sau îi contestau dreptul de a ocupa tronul României. Spre exemplu, poetul Traian Demetrescu punea în gura lui Carol I aceste cuvinte: „Am fost german, voi fi german / Şi sînt. / O, ţară, vitreg mi-este al tău / Pămînt! / Dacă pe tronu-ţi stau cu-aşa / Plăcere, E pentru că tu-mi eşti izvor / De-avere!"[42]. La rîndul său, Constantin Miile scria: „Vivat rex, vivat! Oh? Altădată / Poporu-n strade altfel răcnea / Şi-un cap de rege ios cădea. / Aşa poporul era, odată, / Mîndru de dînsul, **rău** cu cei răi — / Ş i ţara mîndră de fiii săi"[43].

Deşi avea, potrivit Constituţiei, dreptul de a refuza semnarea legilor. Carol I nu a uzat niciodată de acest drept. Faptul este deosebit de semnificativ pentru înţelegerea şi aprecierea reală a formei de guvernămînt din acea perioadă.

Carol I a căutat să acrediteze ideea — care era şi convingerea lui — că îndeplinea un rol civilizator în ţara pe care o conducea, cultivînd şi membrilor familiei regale o asemenea mentalitate. Nicolae Iorga, sesizînd acest aspect şi fiind solicitat să ţină lecţii de istorie pentru Carol, fiul lui Ferdinand şi nepotul regelui, mărturisea: „am ţinut să învederez ce nu i se spusese lui Caroi I: că aici nu e o mînă de barbari, care să trebuiască a fi ridicaţi de o dinastie energică şi inteligentă la rangul naţiunilor civilizate, ci un vechi şi nobil popor care-şi are Jocul, deşi pe nedrept necunoscut, în istoria lumii"[44].

Dintre oamenii politici români Carol i-a apreciat în mod special pe Ion C. Brătianu şi pe D. A. Sturdza, cărora îe-a trecut cu vedere „izbucnirile" antidinastice si republicane. A apreciat, de asemenea, capacitatea politică a lui Ion I. C. Brătianu. Deşi avea un mare respect pentru bătrînul suveran, I. I. C. Brătianu nu a ezitat să-i atragă regelui atenţia asupra unor aspecte politice care puteau afecta evoluţia normală a regimului constituţional din Romă-

[42] *Poezia „Contemporanului",* Bucureşti, Edit Tineretului 1961 P- 149.
[43] *Ibidem,* p. 103.
[44] N. Iorga, O *viaţă de om. Asa cum a fost,* Bucureşti, Edit. Minerva, 1972, p. 431.

nia. Astfel, la 7 ianuarie 1911, preşedintele Partidului Naţional-Liberal scria lui Carol I: „îmi permit a exprima dureroasa surprindere cu care am auzit fraza din Mesagiu prin care se declară că majoritatea obţinută de guvern asigură acordul între tron şi ţară, ceea ce ar stabili ca consecinţă firească că opoziţiunea este în conflict nu cu guvernul, ci cu tronul. înfăţişarea sub care sînt arătaţi astfel acei care nu pot acorda încrederea lor guvernului, este inadmisibilă pentru noi şi primejdioasă pentru întreaga noastră viaţă constituţională"[45]. înţelegând că 1. I. C. Brătianu avea dreptate, Carol I a urmărit cu mai multă atenţie conţinutul Mesajelor regale, ca şi al celorlalte acte şi acţiuni ce purtau girul instituţiei pe care o reprezenta.

Permanent preocupat de asigurarea prestigiului monarhiei, Carol I s-a aflat în situaţia, tragică pentru un om, de a fi mereu izolat, de a nu avea nici un prieten, de a nu putea depăşi anumite convenţii protocolare. Soţia sa, Elisabeta, mărturisea că „şi în somn el poartă Coroana pe cap"[46]. Moartea fetiţei, lipsa unui alt copil, deosebirile de temperament între el şi soţie, au contribuit la accentuarea însingurării în care trăia.

Persoana iui Carol I inspira respect, clar niciodată dragoste umană, atît de necesară, totuşi, unui autentic conducător. Rigiditatea dusă la extrem, spiritul de ordine ce părea unora a fi disciplină militară se manifesta în viaţa de zi cu zi, ca şi în momentele solemne.

în general, Carol I a manifestat o mare reticenţă în relaţiile cu oamenii politici români, a introdus maniere „prusace", rigide, care i-au atras numeroase critici. Din acest punct de vedere era semnificativă ceremonia de investire a noului guvern: „Regele primeşte jurămîntul în uniforma lui pe care o purta mereu parcă numai în poziţie de drepţi, într-un fel rigid după felul ofiţerilor prusaci. Jurămîntul era citit de fiecare cu mîna pe cruce, după care era iscălit în ordinea în care **miniştrii** erau aşezaţi, ordinea vechimii"[47]. I. G. Duca, participant la o asemenea ceremonie, nota: „aveam impresia că sîntem o companie militară. Atunci mi-am dat şi mai bine seama

[45] Arh. ist. **centr.**, fond Casa Regală, dos. 1/1911, f. 1.
[m] Grigore Antipa, *Cîteva amintiri despre regele Carol I,* în *Din viaţa regelui Carol I,* p. 30.
[47] Ion Bulei, *Lumea românească la 1900,* Bucureşti, Edit. Eminescu, 1984, p. 254.

cum acest principe introdusese, în toate, formele militarismului german, de care toată ființa lui era îmbibată"[48].

Faptul că regele întindea miniştrilor săi un singur deget, iar celor „privilegiaţi" cel mult două degete[49], avea desigur o semnificaţie bine calculată.

Carol I n-a agreat o seamă de oameni politici români, mai ales din motive subiective. între aceştia s-a numărat p. P. Carp, ale cărui convingeri conservatoare şi orientări filogerrnane în politica externă avea toate motivele să le aprecieze. Dar P. P. Carp — om cu o solidă cultură — era voluntar, nu respecta „eticheta", spunîndu-şi tranşant, fără formule protocolare, opiniile*. Din această cauză P. P. Carp „1-a călcat pe nervi şi în preajma lui regele nu s-a simţit de loc în largul lui"[50].

Deşi era, potrivit Constituţiei, „arbitru" în lupta politică dintre partide, Carol I n-a ezitat să alimenteze disputa pentru şefie în sînul Partidului Conservator şi mai ales divergenţele dintre Take lonescu şi Nicolae Fiiipescu. Primului îi spunea că „ar fi o nenorocire pentru ţară dacă vreodată şefia conservatorilor ar fi încredinţată unui om de violenţa şi inconsecvenţa lui N. Fiiipescu", iar acestuia îi declara că „Partidul Conservator nu trebuie să piardă factura sa aristocratică. Numai aşa se asigură echilibrul politic şi ideea de ordine" (aluzia viza originea burgheză a lui Take lonescu)[51]**.

---

[48] I. G. Duca, *Amintiri politice,* voi. I, Miinchen, 1981, p. 17.

[48] C. Xeni, *Take lonescu. 1858—1922,* ed. a Ii-a, Bucureşti, Edit. Universul, [1933], p. 197.

* Duiliu Zamfirescu relata următoare scenă: „Devenit ministru şi preşedinte de Consiliu, morga d-sale [a lui P. P. Carp] faţă de suveran trecea peste toate marginile şi nu arareori spunea In mod crud ceea ce s-ar fi putut spune cu delicateţe sau s-ar putea tăcea cu elocvenţă. Aşa, bunăoară, înainte de a părăsi ministerul şi a lăsa locul d-lui Maiorescu, într-o violentă explicaţie cu Majestatea Sa, care afirma că armata română nu avea cele trebuincioase pentru a intra în campanie, d-1 Carp zise regelui: «Dacă nici de asta nu te-ai ocupat de aproape, ce ai făcut timp de 45 de ani?»" (Al. Săndulescu, *Duiliu Zamfirescu si marele său roman epistolar,* p. 172—173).

[50] Ion Bulei, *op. cit.,* p. 81.

[51] C. Xeni, *op. cit.,* p. 149.

** Prin asemenea acţiuni, Carol urmărea să slăbească Partidul Conservator pentru a-1 putea domina, dar nicidecum divizarea lui organizatorică. Din contra, regele a Urmărit să existe un singur partid conservator care să alterneze la guvern eu cel liberal. De fiecare dată cînd s-au ivit sciziuni, Carol a stăruit pentru lichidarea lor şi unificarea forţelor în cele două mari par-

Hotărîrea lui Take Ionescu de a înfiinţa, în februarie 1908, Partidul Conservator-Democrat n-a fost primită favorabil de rege, considerînd-o un atentat la rotativa guvernamentală, „mecanism" în baza căruia se asigura alternarea la putere a celor două partide (liberal şi conservator), care era „metoda şi idealul său"[52]. într-o discuţie cu Dimitrie Grecianu, Carol I îi spunea: „D-voastră, conservatorii, aţi făcut o mare greşeală despărţindu-vă de Take Ioneseu. Liber, el poate fi un om periculos. Trebuia să-1 înăbuşiţi cu sărutări"[53]. Conclus de asemenea idei, regele nu i-a încredinţat niciodată lui Take Ionescu mandatul de a forma guvernul, deşi Partidul Conservator-Democrat obţinea succese electorale semnificative. De altfel, Carol a declarat categoric lui Al. Marghiloman că un guvern Take Ionescu ar fi „o nenorocire naţională"[54]. Numai aşa se poate explica faptul că în decembrie 1910, cînd Ion I. C. Brătianu a demisionat, Carol I nu a încredinţat mandatul lui Take Ionescu — care se bucura de o reală popularitate —, ci lui P. P. Carp, deşi Partidul Conservator nu obţinuse decît o victorie electorală în toată ţara în cei patru ani de guvernare liberală[55]. Evident, n-a făcut-o cu plăcere, dar aceasta era singura soluţie de a evita un cabinet condus de Take Ionescu.

Clasele dominante au depus mari eforturi pentru a sădi ideea monarhică în conştiinţa poporului român, aducînd elogii, adesea exagerate, activităţii lui Carol I şi succeselor obţinute de Piomânia în timpul domniei sale. Din acest punct de vedere sînt semnificative serbările jubiliare desfăşurate în 1906, cu prilejul împlinirii a 40 de ani de domnie a lui Carol I. S-a organizat pe Cîmpul Libertăţii ■— numit de atunci parcul „Carol I" (azi „Parcul Libertăţii") — prima mare expoziţie naţională cuprinzînd principalele realizări în domeniul economiei — în-

---

tide utilizate în rotativa guvernamentală. Spre exemplu, Al. Marghiloman, în memoriile lui, relatează pe larg discuţiile avute de Carol I cu C. C. Arion, P. P. Carp, Titu Maiorescu, Gh. Cantacuzino, Take Ionescu vizînd unificarea celor două grupări conservatoare — junimistă şi conservatoare propriu-zisă (Alexandru Marghiloman, *Note politice,* voi. I, p. 36).

[52] C. Xeni, *op. cit.,* p. 197.

[53] *Ibidem,* p. 216.

[54] Alexandru Marghiloman, *Note politice,* voi. I, 1897—1915, Bucureşti, 1927, p. 77.

[55] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată,* voi. IV, Bucureşti, Edit. Universul, 1933, p. 8.

deosebi al industriei, agriculturii şi mijloacelor de transport. Se evidenţiau succesele obţinute după 1866, dar mai ales după 1877, odată cu proclamarea independenţei, cînd s-a dezvoltat industria naţională, România a fost acoperită cu o reţea de căi ferate, s-au construit depouri şi gări (între care şi Gara de Nord din Bucureşti), s-au amenajat docurile şi antrepozitele de la Brăila şi Galaţi, s-au pus bazele navigaţiei fluviale şi maritime moderne. S-a modernizat sistemul naţional de apărare, a fost construită linia fortificată Focşani-Nămoloasa-Galaţi şi centura de apărare a Bucureştiului.

Aceste realizări erau rodul muncii pline de abnegaţie a poporului român pentru dezvoltarea şi consolidarea patriei, pentru întărirea forţei ei economice şi militare, a independenţei şi suveranităţii României.

Este adevărat că suveranul a înţeles necesitatea modernizării economiei româneşti şi a participat la inaugurarea unor mari obiective: fabrica de chibrituri din Bucureşti (25 februarie/9 martie 1879), linia ferată Mărăşeşti-Buzău (18/30 octombrie 1881), tăierea canalului Sulina (5/17 mai 1894), începerea lucrărilor de amenajare a portului maritim Constanţa (16/28 octombrie 1886). De asemenea, Carol I a fost prezent la inaugurarea unor reprezentative instituţii de cultură şi a cîtorva construcţii monumentale, precum punerea pietrei fundamentale a Castelului Peleş (10/22 august 1875), inaugurarea Şcolii de Poduri şi Şosele (2/14 octombrie 1886) — viitoarea Politehnică, punerea pietrei de temelie a Palatului de Justiţie (7/19 octombrie 1890) şi inaugurarea lui (la 15/27 octombrie 1895), începerea lucrărilor la podul de la Cernavodă (9/21 octombrie 1890) şi inaugurarea lui (14/26 septembrie 1895), la punerea pietrei fundamentale a Palatului Poştelor (20 octombrie/l noiembrie 1894), inaugurarea Fundaţiei Universitare Carol I (14/26 mai 1895), punerea pietrei de temelie a Palatului Casei de Depuneri (8/20 iunie 1897), la inaugurarea palatului Universităţii din Iaşi (21 octombrie. 2 noiembrie 1897) etc. Suveranul a luat cuvîntul la dezvelirea statuii lui Mihai Viteazul din Bucureşti (8/20 noiembrie 1874), a lui Ştefan cel Mare din Iaşi (5/17 iunie 1883), la sfinţirea bisericii episcopale din Curtea de Argeş (12/24 octombrie 1886) ş.a.

O analiză obiectivă impune concluzia că succesele obţinute în dezvoltarea României nu pot fi puse pe seama unui singur om, fie el şi regele ţării, ci — aşa cum ara

mai subliniat — ele au fost rezultatul eforturilor clasei muncitoare, ţărănimii, intelectualităţii, ale întregului popor român.

In sesiunea extraordinară a parlamentului, întrunită cu prilejul jubileului regal, au fost adoptate cîteva legi care vizau ameliorarea situaţiei maselor şi atenuarea contradicţiilor sociale. Astfel, s-au votat: legea prin care statul prelua asupra sa o pătrime din datoriile contractate de ţărani la băncile populare pentru cumpărarea de porumb pentru hrană în anii 1904—1905; legea pentru deschiderea pe seama Ministerului de Interne a unui credit extraordinar de 2,5 milioane lei pentru construirea a 32 de spitale, cite unul în fiecare judeţ; legea pentru alcătuirea unui fond al asistenţei sanitare a sătenilor ş.a.[56].

Alături de certe realizări şi bune intenţii, se derula o altă componentă a realităţii istorice. în fond, societatea românească de la 1906, ca şi întreaga domnie a lui Carol I — departe de a fi o lume a abundenţei şi a armoniei — era confruntată cu grave contradicţii — economice, sociale, politice ş.a. Erau contradicţiile specifice orînduirii capitaliste, la amplificarea cărora Carol I — în calitate de exponent al claselor exploatatoare — şi-a avut partea sa de contribuţie.

Cu prilejul jubileului regal din 1906, cercul socialist „România muncitoare" a publicat manifestul intitulat *Pa truzeci de ani de sărăcie, de robie şi ruşine*[57], scris de Christian Racovski în care arăta contrastul frapant dintre fastul claselor dominante, exploatatoare şi situaţia grea a maselor. Documentul scotea în relief că suveranul „a căutat de la începutul domniei sale să-şi identifice interesele economice cu ale ciocoilor şi capitaliştilor, şi astăzi a reuşit să ajungă unul din cei mai mari proprietari şi ca pi taî işti din ţară. Regele e părtaş ca acţionar la mai mul te mari stabilimente industriale, ca fabricile de postav, de luminări, de geamuri şi altele, li veţi găsi apoi în so cietăţile de asigurare, ca «Dacia»-, în bănci şi alte aşeză minte funciare. Aşadar, primele titluri pe care le găsim ta rege sînt cele de patron şi de cămătar. Ca atare inte resele lui sînt strîns legate cu acelea ale clasei sale. Şi el îngrămădeşte averi peste averi pe seama muncii îucră-

----

[56] Mircea Iosa şi Traian Lungu, *Viaţa politică în România. 1899—1910*, Bucureşti, Edit. Politică, 1977, p. 145—146.

[57] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România. 1900—1909*, Bucureşti, Edit. Politică, 1975, p. 333—383.

toruluie, şi el exploatează pe ţărani, care pe domeniile lui şi mai ales pe cele particulare, administrate de d-l Basset, sînt tot aşa de despuiaţi ca şi ţăranii oricărui ciocoi român".

Socialiştii îşi afirmau cu hotărîre convingerile lor republicane: „Pentru noi, socialiştii, care sîntem republicani şi împotriva regimului monarhic în genera', n-are nici o însemnătate persoana care sade pe tronul României. Cu alte vorbe, noi nu sîntem antidinastiei şi nu înşelam poporul, dezgropînd din cînd în cînd, cum fac politicienii noştri cînd vor să sperie pe rege, moaştele lui Cuza. Deosebirea dintre un rege şi altul e fără însemnătate, după cum fără însemnătate e deosebirea dintre un patron şi altul. Poate să fie un rege mai deştept sau mai cinstit decit un altul, tot duşman al poporului rămîne, căci puterea lui este condiţionată de slăbiciunea poporului [..'.] Regele Carol e şi el un rege cu toate păcatele meseriei sale. Toată deşteptăciunea şi toată ştiinţa lui n-a întrebuinţat-o decît pentru ca să ascundă de ochii lumii adîn-ca mizerie materială, politică şi morală a ţării noastre, să acopere zdrenţele noastre cu mantia lui de purpură"[58].

în acea atmosferă de automulţumire şi de fast cu care oficialităţile marcau cei 40 de ani de domnie a lui Carol I, Nicolae Iorga scria un vehement articol privind situaţia ţăranului român: ,,îngrijiţi-vă, o, voi, eminenţi cîrmuitori de ţară şi de drumuri frumoase, pe care să le semănaţi cu femei de la tîrguri şi cu bugetivori de cancelarii îmbrăcaţi în haine de gaia pentru a juca pe cît se poate mai strălucit rolul de ţăran român.

Iar pe vita cîmpului respingeţi-o-n pumni, **ascundeţi-o** în vizuini, ca să nu strice bucuria risipei din anul jubiliar. Tăiaţi mîna pelagroasă care scrie pe pereţii auriţi ai şalelor de banchete un nou «Mane, Takel, **Fares»** de ameninţare"[59].

Cruda realitate a ieşit la iveală peste mai puţin de un an, cînd s-a declanşat marea răscoală ţărănească din 1907. Cînd flăcările răscoalei au luat o amploare îngrijorătoare pentru clasele dominante, Carol I a încredinţat guvernul lui D. A. Sturdza, preşedintele Partidului Naţional-Liberal, avînd la Interne pe I. I. C. Brătianu şi la Război pe generalul Averescu.

[58] *Ibidem,* p. 374.
[59] N. Iorga, *Ascundeţi ţăranii,* în „Neamul românesc", I, nr. 2 din 1 octombrie 1906.

Pentru viaţa politică românească — unde contestarea adversarului era o normă de conduită — la 13 martie 1907 s-a înregistrat un fapt neobişnuit: guvernul liberal a fost primit cu aplauze de majorităţile parlamentare aparţinînd Partidului Conservator. Aceste aplauze „nu veneau numai de la nişte politicieni care ştiau că un guvern liberal era singura soluţie, dar veneau de la nişte oameni cărora le era teamă. Şi acesta era sentimentul care-i domina atunci"[60]. Teama faţă de răscoala ţărănească aflată în plină desfăşurare. Mai mult, Take lonescu a urcat la tribuna Adunării Deputaţilor pentru a exprima deschis sprijinul pentru guvernul liberal: „Să ne bată la toţi inima împreună pentru scăparea patriei!"[61], de fapt a dominaţiei de clasă a burgheziei şi moşierimir". Liderii partidelor politice de guvernământ — D. A. Sturdza, P. P. Carp, Take lonescu, I. Lahovari — şi-au strîns mîinile „timp de mai multe minute"; într-un acces de sinceritate, D. A. Sturdza 1-a sărutat pe Take lonescu, numindu-1 „omul viitorului"[6]-.

Liberalii, care pînă atunci îi acuzaseră pe conservatori de incapacitate, şi-au început guvernarea cu promisiuni, în manifestul dat .publicităţii la 15/28 martie 1907, guvernul aducea la cunoştinţa ţăranilor că „regele a încuviinţat" luarea unor măsuri pentru „a îndestula cereri drepte şi legitime", între care: desfiinţarea taxei de 5 lei a legii pentru asigurarea în contra lipsei de porumb provenită din secetă, a taxei către stat pentru decalitrul de vin; arendarea pământului statului şi aşezămintelor publice direct la ţarani; întărirea băncilor populare; o nouă lege a învoielilor agricole; o lege pentru înfiinţarea Casei Rurale ş.a. După precizarea că „acestea sânt dorinţeîe M. S. regelui şi ale guvernului său", manifestul ţinea să exprime hotărîrea de „a înfrâna cu energie neorînduielile şi a pedepsei cu asprime pe cei care ar căuta să se folosească de prădăciuni"[63].

[60] Ion Bulei, *Sistemul politic al României moderne. Partidul Conservator,* Bucureşti, Edit. Politică, 1987, p. 301.

[sl] „D.A.D.", nr. *49,* şedinţa din 14 martie 1907, p. 828.

* Nu este mai puţin adevărat că Austro-Ungaria făcea pregătiri pentru o intervenţie armată în România, urmărind înfrîngerea răscoalei ţărăneşti şi consolidarea poziţiilor imperiului habstiurgic în sud-estul Europei *(Marea răscoală a ţăranilor din 1907 * Bucureşti, Edit. Academiei, '067, p. 591).

[K] Ion Bulei, *op. cit.,* p. 301.

[63] *Manifestul guvernului,* în „Dimineaţa", IV, nr. 1110 din 15 martie 1907.

Dacă promisiunile erau doar paleative — pentru că nu vizau problema fundamentală, care generase ridicarea ţăranilor la luptă, şi anume lipsa de pămînt — ameninţările au fost imediat traduse în viaţă, procedîndu-se la una dintre cele mai crunte represiuni din întreaga istorie a României. „Bătrînul rege" a fost direct părtaş la această represiune, folosind calitatea sa de „cap al puterii armate". După „potolirea" răscoalei, Carol I a hotărît să păstreze chiar el documentele, pentru a împiedica dezvăluirea întregului adevăr asupra represiunii[64].

în 1912. cînd la putere se aflau conservatorii, s-a descoperit că circa 30 de dosare din 1907 dispăruseră de la Ministerul de Interne. Al. Marghiloman, ministrul de Interne, şi *N.* Filipescu, ministrul de Război, au denunţat public ,pe liberali care, în timpul guvernării lor din 1907—1910, au sustras dosarele pentru că ele conţineau documente privind „instigaţiile* la răscoală ale liberalilor, sau poruncile de „măcelărire în masă" a ţăranilor. După cinci săptămâni de agitaţii pe această temă, Carol I i-a declarat lui Marghiloman: „Dosarele sînt la mine"[65]. Stupefiaţi*, conservatorii au renunţat la dezbaterile pe această temă.

Comentînd acest act, într-un virulent pamflet, *N.* D. Cocea scria: „Azi, dosarele pline de sînge ţărănesc închegat, dovezile crimelor brătieniste, în loc să stea în lăzile Ministerului de Interne, zac pecetluite în birourile majestăţii sale. Azi, palatul e gazdă de hoţi, regele complice de asasini. Azi, cetăţenii dornici de oprirea ţării din cursa-i spre prăpastie vor trebui să strige: Jos regele oligarhic! Jos complicele asasinilor din 1907! Jos găzduitorul hoţilor de dosare! Trăiască republica!"[66].

---

[64] *Marea răscoală a ţăranilor din 1907,* p. 28.

[65] Alexandru Marghiloman, *Note politice,* voi. I, p. 103.

* Dialogul lui Marghiloman cu regele a continuat astfel: ».— Ar trebui să se întoarcă la minister, chiar de ar trebui sigilate. — Da, poate le voi lega chiar eu împrejur cu o sfoară. — Dar de ce să se creadă că ministerul conservator poate păstra un secret privitor la armată mai puţin bine ca d-1 Brătianu? — Toate acestea le-a făcut ieşirea d-lui Filipescu? — Dar ce pot răspunde unei interpretări? — Veţi putea spune că dosarele sînt acolo unde trebuie să fie; oricînd pot avea dosare la mine; am

m? dS la afacerile străine" (Alexandru Marghiloman, *op. cit.,*

^ *Regele complice al asasinilor. Palatul gazdă de hoţi,* în „Fa-•cla", III, nr. 10 din 10 martie 1912.

Cînd în toiul opoziţiei antiliberale, Nicolae Filipescu a readus în discuţia publică problema represiunilor din 1907, Mihail Pherekide s-a prezentat în audienţă la rege spre a-i cere ca „dacă în adevăr la 1907 s-au săvârşit omoruri inutile din ordinul miniştrilor, regele, în virtutea dreptului ce-i acordă Constituţia, să trimită în judecată pe miniştrii de la 1907"[67]. Dar — aşa cum s-a comunicat şi în presă — regele ,,a răspuns că nu exista nici un cu-vînt ca să fie trimis înaintea Curţii de Casaţie fostul guvern, fiindcă, venit la putere în 1907, în împrejurări foarte grele, el şi-a făcut datoria pe deplin şi atunci şi în cursul guvernării sale spre deplina satisfacţie a Coroanei«[68].

După 1907 se constată un avînt al literaturii antimonarhice. Împotriva regelui, a politicii pe care o promova, a goanei după avere, făcută pe seama exploatării poporului român, şi-au ridicat glasul scriitori prestigioşi, precum I. L. Caragiale, George Coşbuc, Tudor Arghezi, N. D. Cocea. La 13 martie 1910, cînd se împlineau trei ani de la izbucnirea marii răscoale ţărăneşti, N. D. Cocea a început să editeze „Facla", care a devenit una dintre cele mai temute gazete antimonarhice şi republicane. La 21 iulie 1912 în „Facla" apărea sub semnătura Al. Filimon (pseudonimul iui Alexandru Filipescu) articolul *Ploşniţa* în care se prezenta imaginea dezolantă (pelagră, sifilis, analfabetism, foame, represiuni) a unei ţări peste care „domneşte regele samsar, fabricantul de bere, de brînză, de sticlă şi de hîrtie, proprietarul de case şi de pămînturi încălcate, deţinătorul acţiunilor tramvaielor comunale, iniţiatorul tuturor cartelurilor şi trusturilor, samsarul fabricilor Krupp şi intermediarul tuturor băncilor germane, păstrătorul dosarelor însîngerate, ploşniţa care îşi suge viaţa din mizeria unei ţări de robi".

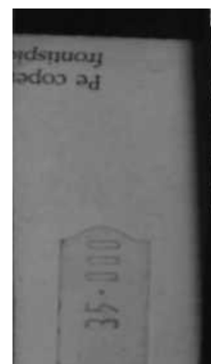
Profund iritat, regele Carol I a hotărît să intenteze proces gazetei „Facla". Aflînd această veste, gazeta scria în numărul său din 28 iulie 1912: „Majestatea sa la bară cu redacţia «Faclei»! Quelle aubaine!* Ce şansă pentru noi, modeştii mânuitori ai condeiului, să stăm faţă — chiar şi înaintea unei magistraturi ariviste, putrede şi pătimaşe — cu Statthalter-ul german al coloniei latine de la gurile Dunării! Ce minunat prilej pentru noi, fiii

[67] Constantin Bacalbaşa, *Bucureştii de altădată,* voi. IV, p. 42.
[68] *Ibidem.*
* Ce chilipir!

brazdei româneşti, să putem scuipa adevărul regelui brînzei şi hoitului magistraturii [. . .] Acolo, la bara unde ne va chema, vom spune celui trimis să ne jupoaie şi să ne umilească ce gîndesc toţi în ţara aceasta, ce puţini cutează să spună totuşi [.. .] Şi vom fi pedepsiţi. Dar ne vom fi făcut datoria, vom fi făcut să triumfe adevărul".

în faţa acestei atitudini, Carol şi-a dat seama că nu era de nivelul regelui României să se judece cu un simplu particular, care urmărea să folosească procesul pentru a ampifica acţiunile antidinastice, punînd în joc nu numai principii, ci şi viaţa intimă a familiei regale. N. D. Cocea era prea bine cunoscut pentru virulenţa campaniilor sale politice, pentru incisivitatea atacurilor sale, iar Carol nu-i putea face faţă în calitate de primul cetăţean al ţării. Desigur, ar fi putut uza de prevederea constituţională, care interzicea atacurile împotriva suveranului, dar Carol I n-a făcut nici de această dată un gest care, în mod sigur, ar fi sporit intensitatea campaniei antidinastice. Raţiunea politică a învins.

00

După 1907, pentru orice om politic a devenit limpede că problema ţărănească trebuie să-şi găsească o rezolvare, că societatea însăşi trebuie primenită. Regele Carol I era şi el, într-o anumită măsură, conştient de această realitate. La 22 martie 1907 el spunea lui Al. Marghiloman: ,.România întreagă trebuie refăcută, că totul s-a prăbuşit"[69]. Concepţia lui despre această ,,refacere" era însă limitată la prevederile manifestului difuzat în timpul răscoalei. Primind la 26 aprilie/9 mai 1907 o delegaţie a Societăţii Agrare — organizaţia nioşierimii — care 1-a rugat să-şi întrebuinţeze influenţa pentru ca proprietarii şi arendaşii care au avut de suferit în urma răscoalelor ţărăneşti să fie despăgubiţi de stat, Carol a apreciat că cererea lor era îndreptăţită, declarînd că el supraveghea „asupra siguranţei bogaţilor"[70].

Cînd guvernul liberal a venit cu proiectele de legi privind învoielile agricole, Casa Rurală, monopolul cîrciumilor la sate, asociaţiile ţărăneşti, desfiinţarea trusturilor arendăşeşti — care, fără a **lovi** decisiv în marea proprietate, puneau unele stavile în calea abuzurilor proprietarilor şi arendaşilor — regele Carol I a avut serioase rezerve, afinmînd că se viola dreptul de pro-

[69] Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* p. 60.
[70] *Cuvîntările regelui Carol I,* voi. II, p. 379.

prietate.[71] în răspunsul la Adresa Adunării Deputaţilor, din 29 noiembrie/12 decembrie 1907, regele preciza: „Este netăgăduit că proprietatea mare alcătuieşte partea cea mai însemnată a bogăţiei ţării şi că propăşirea întregii noastre agriculturi atîrnă de menţinerea ei"[72].

Reticienţele lui Carol I asupra dezvoltării regimului burghezo-democratic în România s-au evidenţiat şi în 1910, cînd el s-a opus lărgirii dreptului de vot, prin instituirea colegiului unic propus de liberali[73].

Mersul obieotiv al societăţii româneşti 1-a făcut, pîna la urmă, pe Carol să accepte unele reforme, chiar dacă ele atingeau principiul proprietăţii „sacre şi inviolabile". Astfel, la inaugurarea statuii lui Alexandru Ioan Cuza din Iaşi (26 mai/8 iunie 1912), Carol I a găsit tăria de a elogia pe cel al cărui tron îl ocupa: „Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a avut gloria de a lega numele său de acest mare fapt istoric [Unirea], început prin alegerea sa şi adus la deplină înfăptuire prin încordata sa stăruinţă. Sînt însă şi alte fapte mari, mai personale care îndreptăţesc cinstirea care i se aduce astăzi. Pe lîngă unire, acest monument, ridicat prin recunoştinţa obştească, mai însemnează dezrobirea, ţăranilor, secularizarea bunurilor mănăstireşti şi îndrumarea ţării către neatîrnare. Voinţa hotărîtă a lui Cuza-Vodă şi pătrunzătoarea înţelepciune a sfetnicilor săi găsesc în sfîrşit dreapta şi frumoasa lor răsplată. Primul rege al României îşi îndeplineşte o sfîntă datorie către primul domnitor al ţărilor surori unite, aducînd în faţa acestui monument prinosul de cinste ce se cuvine memoriei lui Cuza-Vodă, care va rămîne de-a pururea neştearsă în amintirea poporului"[74].

în 1913-1914 problema reformelor a fost adusă în prim planul vieţii politice, generînd ample dezbateri publice. La 7/20 septembrie 1913, I. I. C. Brătianu a publicat o scrisoare-program[73] prin care recunoştea dreptul statului de a interveni prin expropriere pentru creşterea proprietăţii ţărăneşti, precum şi necesitatea lărgirii dreptului de voit prin instituirea colegiului unic. întrunit la 20

---

[71] *Istoria parlamentului şi a vieţii parlamentare din România plnă la 1918,* p. 387.
[72] *Cuvintările regelui Carol I,* voi. II, p. 390.
[73] Anastasie Iordache, *Viaţa politică în România. 1910—1914,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1972, p. 21.
[74] *Cuvintările regelui Carol I,* voi. II, p. 454.
[75] „Democraţia", I, nr. 12—13 din 7 septembrie 1913.

octombrie 1913, Congresul Partidului Naţional-Liberal a înscris în programul partidului aceste reforme,[76] după care a început o vastă campanie de întruniri publice în favoarea acestora. Pe de altă parte, Partidul Conservator a organizat acţiuni de contrapropagandă, afirmînd că dreptul de proprietate era sacru şi inviolabil, prevăzut ca atare în Constituţia ţării şi el nu putea să fie încălcat. La rîndul lor, Partidul Conservator-Democrat şi Partidul Naţionalist-Democrat au susţinut reformele preconizate de liberali, în timp ce Partidul Social-Democrat se pronunţa pentru acordarea votului universal şi exproprierea totală a pămîntului moşieresc şi arendarea lui pe termen lung la obştile de ţărani[77].

Evident că în această dispută rolul monarhiei era foarte important. în Raportul Comitetului Executiv al Partidul Social-Democrat prezentat la Congresul acestui partid din aprilie 1914 se arăta: „Noi trebuie să afirmăm cu vehemenţă în faţa idealului monarhic idealul nostru republican şi la strigătul «Trăiască monarhia!» să strigăm ■«Trăiască Republica română!»"[78]. Această poziţie era determinată de concepţia generală republicană a social-democraţilor, dar şi de poziţia monarhiei faţă de reformele anunţate.

Cu fermitatea care-1 caracteriza, I. I. C. Brătianu a reuşit să obţină şi consimţămîntul regelui Carol I pentru realizarea reformelor, condiţionat de „moderaţiune", de temperarea stîngii Partidului Naţional-Liberal şi de înţelegerea cu conservatorii asupra modificării Constituţiei[79]. Pe această bază, Carol I a decis numirea lui I. I. C. Brătianu, la 4 ianuarie 1914, în fruntea guvernului şi trecerea la modificarea Constituţiei.

în mai 1914 au avut loc alegeri pentru Adunarea Naţională Constituantă, cîştigate de liberali. în Mesajul prezentat de rege în şedinţa de deschidere a parlamentului, la 5 iunie, se exprima speranţa că deputaţii şi senatorii vor trece la ,,o cuminte revizuire a Constituţiei" pentru a face posibilă înfăptuirea celor două reforme[80].

---

[76] „Viitorul", VI, nr. 2 049 din 22 octombrie 1913.
[77] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1910—1915,* Bucureşti, Edit. Politică, 1968, p. 737—738.
[78] *Ibidem,* p. 738.
[79] I. G. Duca, *Amintiri politice,* voi. I, p. 8; Alexandru Marghiloman, *Note politice,* voi. I, p. 27, 212, 216.
[80] „D.A.D.", nr. 1, şedinţa din 5 iunie 1914, p. 1.

Asasinarea principelui moştenitor al coroanei habsburgice, Franz Ferdinand, la Sarajevo, în ziua de 15/28 iunie 3914 şi apoi declanşarea primului război mondial, peste o lună, a făcut ca atenţia opiniei publice şi a factorilor politici ai ţării să se concentreze spre noile probleme, care aveau să marcheze decisiv evoluţia istorică a poporului român. La 3 decembrie 1914, I. I. C. Brătianu declara că, din necesitatea de a face faţă problemelor externe, se impunea amânarea discutării reformelor[81]. Oricum, procesul legiferării în vederea realizării lor fusese declanşat.

2. ASPECTE ALE POLITICII EXTERNE. „REGELE A RĂMAS APROAPE SINGUR"

Deşi în 1877 armata română a intervenit într-un moment critic pentru trupele ruseşti aflate la Plevna, aducîndu-şi o contribuţie de preţ la înfrîngerea Imperiului otoman, cu prilejul semnării tratatului de la San Stefano {19 februarie/3 martie 1878) delegaţia română nici nu a fost consultată; Imperiul otoman ceda Imperiului ţarist Dobrogea pe care aceasta îşi rezerva dreptul de a o schimba cu „partea Basarabiei detaşată]a 1856"[1]. Reluarea celor trei judeţe din Basarabia a provocat reacţia negativă a opiniei publice româneşti, iar parlamentul a votat o moţiune în favoarea integrităţii teritoriale; replica guvernului de la Petersburg a fost promptă: „România va fi dezarmată". La aceasta, Carol I a răspuns „fostului său prieten de o clipă din faţa Plevnei", ţarului Aleksandru al II-lea că: „Armata română va putea fi nimicită, dar niciodată dezarmată!"[2].

Congresul de la Berlin (1/13 iunie — 1/13 iulie 1878) convocat la stăruinţa Marii Britanii a ratificat cedarea celor trei judeţe **către** Rusia, care ls-a şi ocupat în ziua de 1 octombrie 1878.

Ostilitatea vădită a Imperiului ţarist faţă de România

---

[81] *Ibidem,* nr. 7, şedinţa din 3 decembrie 1914,. p. 114.

[1] *Documente privind istoria României. Războiul de indepen denţă,* voi. IX, Bucureşti, Edit. Academiei, 1955, p. 367.

[2] C. Gane, *op. cit.,* voi. II, p. 209; N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală,* p. 424.

independentă, scăderea puterii Franţei (învinsă în războiul din 1870—1871) au creat României o situaţie dificilă. Pe de altă parte, Germania lui Bismarck devenise prima putere a Europei, fapt ce nu putea fi neglijat. în acest context, Carol I a reuşit să-şi materializeze văditele simpatii pentru ţara sa de origine, prin încheierea unui tratat de alianţă. El a fost perfectat în condiţii puţin obişnuite: regele Carol I a fost invitat la Berlin ca naş la botezul unui fiu al prinţului Wilhelm (viitorul împărat Wilhelm al II-lea), iar cu acest prilej a fost stabilit cadrul proiectatului tratat; apoi s-a deplasat la Viena unde la 18/30 octombrie 1883 a fost semnat tratatul prin care România şi Austro-Ungaria se angajau să-şi vină în ajutor în cazul unui atac neprovocat[3]. în aceeaşi zi la acest tratat — încheiat pe o perioadă de 5 ani —■ a aderat şi Germania.

La vremea respectivă, tratatul a avut o reală semnificaţie: România a ieşit din izolarea politică de care era ameninţată şi a evitat posibilitatea unei înţelegeri imperialiste între Austro-Ungaria şi Rusia pe seama sa; ţara şi-a consolidat poziţiile în sud-estul Europei, a dobîndit anumite garanţii de securitate, putîndu-se consacra operei de dezvoltare internă. Totodată, tratatul a consolidat poziţiile dinastiei de Hohenzollern şi prin aceasta încrederea marilor puteri — Austro-Ungaria şi Germania — în politica României, pe care o considerau un factor de stabilitate în această zonă a Europei[4].

încheiată într-o anumită conjunctură, din raţiuni de stat, alianţa cu Austro-Ungaria n-a fost niciodată populară în România, datorită politicii de asuprire naţională exercitată de monarhia habsburgică asupra românilor din Transilvania şi Bucovina. înţelegînd această realitate, Carol I a ţinut tratatul secret, el nefiind cunoscut decît de cîţiva oameni politici români, şi aceasta cu prilejul semnării şi prelungirii lui[5].

Existenţa tratatului n-a putut evita starea de tensiune între România şi Austro-Ungaria, generată de voinţa poporului român — de pe ambele versante ale Carpaţilor — de a trăi în graniţele unuia şi aceluiaşi stat. Astfel

---

[3] Vezi textul tratatului, publicat de *A.* Slivăţ şi M. Tudorică„ in „Revista arhivelor", nr. 2/1967.

[4] Gheorghe Nicolae Cazan şi Şerban Rădulescu-Zoner, *op. cit.,*

[5] Vezi, pe larg, Gheorghe Brătianu, *La politique exterieure du noi Charles I-er de Roumanie,* Bucureşti, 1940.

că istoria relaţiilor dintre România şi Imperiul habsburgic a fost presărată cu numeroase incidente. Chiar cu cîteva luni înainte de semnarea tratatului dintre cele două state, la 5 iunie 1883, cu prilejul dezvelirii statuii lui Ştefan cel Mare la Iaşi, deputatul Petre Grădişteanu, în discursul său, a vorbit despre diamantele care lipsesc din coroana regală. Aluzia a provocat un grav conflict diplomatic, guvernul român trebuind să dezavueze declaraţiile lui Grădişteanu. Procesul intentat memorandistilor* — care nu făcuseră decît să dea glas voinţei de libertate a poporului român din Transilvania — a creat o stare de puternică efervescenţă pe întreg spaţiul locuit de români[6], în România au fost organizate zeci de adunări în cadrul cărora se exprima deplina solidaritate cu memorandiştii şi se condamna politica represivă a autorităţilor ungare, se trimiteau telegrame regelui Carol I. In telegrama trimisă de locuitorii judeţului Suceava se arăta: ,,La 25 aprilie toţi fruntaşii poporului român de peste munţi sînt ameninţaţi cu temnka pentru că au îndrăznit *a* arăta durerile lor împăratului [. . .] Sire, cetăţenii din judeţul Suceava îrîtrunîţi azi îndreptăm gîndul nostru de supuşi credincioşi către regele nostru. Un popor întreg vă cere sprijinul pentru dreptatea fraţilor săi. Spuneţi pentru ei cuvîntul de prietenie către Majestatea Sa împăratul Austro-Ungariei"[7]. în telegrama expediată din Turnu Măgurele citim: „Credem, Sire, c-a sosit timpul ca Majestatea Voastră să vă spuneţi cuvîntul în această chestiune, mijlocind a se rezolva cauza fraţilor noştri în

---

* In legătură cu poziţia regelui Carol I, fruntaşul ardelean Teodor Mihali scria în 1928: „Azi, cînd împrejurările au făcut ca secretele de altă dată să poată fi mărturisite, pot spune că în dorinţa lui de a asigura o mai bună soartă românilor din Ardeal, regele Carol este acela care ne-a sugerat acţiunea Memorandumului. Acest demers al nostru a fost făcut în urma directivelor primite de la Bucureşti. Iată de ce, după înfrîngerea pe care am suferit-o din punct de vedere al rezultatelor pozitive, ajungînd la celebrul proces care trebuia să totalizeze 52 de ani închisoare pentru conducătorii românilor din Transilvania — regele Carol a simţit obligaţia morală a unei intervenţii pe lîngă împăratul Franz Iosif, în favoarea fruntaşilor români deţinuţi" (Teodor Mihali, *Amintiri politice despre Unire,* în „Generaţia Unirii", nr. 3 din 10 mai 1929).

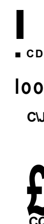
[6] Vezi, pe larg, V. Netea, *Istoria Memorandului,* Bucureşti, 1947; Şerban Polverejan, Nicolae Cordoş, *Mişcarea memorandistă în documente (1885—1897),* Cluj, Edit. Dacia, 1973.

[7] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 2/1894, f. 2.

sensul dreptăţii ce au"[8]. Cetăţenii din Craiova telegrafiau: „In numele legăturilor noastre de sînge cu fraţii noştri, în numele propriei noastre existenţe vă conjurăm a interveni pe lîngă Majestatea Sa împăratul Austro-Ungariei"[9].

Regele Carol I n-a putut să nu dea curs acestor cereri. El a luat iniţiativa unor întrevederi cu miniştrii de Externe ai Austro-Ungariei şi Germaniei, în speranţa că guvernul ungar va fi determinat să acorde drepturile cerute de românii ardeleni. Dar întrevederea lui Carol I cu ministrul de Externe austro-ungar nu s-a încheiat cu rezultate pozitive, iar de la Berlin a primit promisiuni formale[10]. In raportul însărcinatului cu afaceri al Austro-Ungariei la Bucureşti, din 27 iunie/9 iulie 1894 — după o discuţie cu ministrul plenipotenţiar al Germaniei în România, care avusese o întrevedere cu Carol I — se arăta: „Mi-a povestit în mod strict confidenţial că Majestatea Sa s-a exprimat din nou foarte îngrijorat, ba chiar iritat, cu privire la atitudinea neconciliantă a cabinetului ungar în problema transilvană [...] Ca aliat fidel al Austro-Ungariei, el a crezut că poate pretinde mai multă consideraţie din partea factorilor hotărîtori din Viena şi Budapesta. Este de aceea firesc să nu fie încîntat de procedeul din imperiul vecin şi de situaţia dificilă în care a fost pus"[11].

Promovînd politica de prietenie cu Germania şi Austro-Ungaria, regele României nu s-a considerat aliatul guvernului ungar[12]. Semnificativ este şi articolul publicat de un ziar german care apărea la Budapesta în care era relatată o discuţie a lui Ioan Slavici cu Carol I: „ — L-am întrebat pe Majestatea Sa, dacă dorea să-l salute pe rege care se afla atunci în Ungaria? — Regele? Care rege? mi-a întrebat Majestatea Sa. — Regele Ungariei, doar! — Nu cunosc nici un rege al Ungariei; nu cunosc decît pe împăratul Austriei, care este prietenul

[8] *Ibidem,* f. 11.

[9] *Ibidem,* f. 18.

[10] Ştefan Pascu, *Făurirea statului naţional unitar român,* Bucureşti, voi. 1, Edit. Academiei, 1983, p. 272.

[11] *1918 la români. Desăvirşirea unităţii naţional-statale a poporului român. Documente externe, 1879—1916,* voi. I, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 242.

[12] Vezi, pe larg, Pavel Teodor, *Mişcarea românilor pentru unitatea naţională şi diplomaţia Puterilor Centrale (1878—1895),* voi. I, Timişoara, Edit. Facla, 1979.

meu şi pe care vreau să-1 văd; mă duc să-1 întîlnesc la Viena, la Praga, sau la Graz, dar în Ungaria, niciodată. — Majestate, pot fi publicate aceste cuvinte? — Ceea ce spun eu, toată lumea poate şi trebuie să audă"[13]. Desigur, politica îşi are meandrele ei, impunînd adesea acte şi acţiuni care, cel puţin aparent, contraziceau o~ rientarea fundamentală vizînd eliberarea românilor aflaţi sub dominaţie străină. Astfel, în septembrie 1897 Carol I a efectuat o vizită la Budapesta, cu care prilej a decorat pe Jeszenslcy, procurorul general al Ungariei, cel care dăduse verdictul în procesul Memorandului, ceea ce a generat un val de indignare în opinia publică din România[14]. Decorarea fusese avizată de preşedintele Consiliului de Miniştri, D. A. Sturdza, care a trebuit, la 31 martie/12 aprilie 1899, să părăsească guvernul, cedînd locul iui Gheorghe Grigore Cantacuzino — liderul Partidului Conservator.

Regele Carol I a fost, şi nu putea să nu fie, pentru ameliorarea situaţiei românilor din Transilvania şi, în perspectivă, pentru unirea acestui străvechi teritoriu românesc cu patria mamă. într-o discuţie avută cu un diplomat german, suveranul României arăta că opinia publică din ţară era împotriva **alianţei** cu Austro-Ungaria datorită politicii guvernului ungar de asuprire a românilor din Transilvania, făcînd o precizare foarte categorică: „poporul român nu va merge alături de Austria în cazul unui război. Nu este suficient să avem tratate, trebuie ca acestea să fie şi populare"[15].

Făcînd în 1905 o vizită în Transilvania, regele i-a dezvăluit lui Teodor Mihali, fruntaş al Partidului Naţional Român, „convingerea intimă că Transilvania se va uni într-o zi cu România prin izbîndirea principiilor de dreptate". La despărţire, Carol I a dăruit lui Mihali un portret al său cu textul autograf: „Răbdare şi încredere"[16]. Semnificativ este şi faptul că Teodor Mihali a fost primit de regele Carol I pe parcursul a 15 ani de 22 ori, suveranul interesîndu-se îndeaproape de situaţia românilor

[13] *1918 la români, p.* 250.
[14] Vasile Netea, *Spre unitatea statală a poporului român. Legături politice şi culturale între anii 1859—1918,* Bucureşti, **Edit.** Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1979, p. 227.
[15] Gheorghe Nicolae Cazan, Şerban Râdulescu-Zoner, *op. cit., p.* 368—369.
[16] Ştefan Pascu, *op. cit, p.* 298.

din Transilvania şi de lupta lor împotriva asupririi maghiare[17].

Din aceste cîteva exemple rezultă limpede că Transilvania nu a fost „trădată" de regele Carol I, aşa cum s-a afirmat, într-o anumită perioadă, în istoriografia românească. In problema fundamentală — făurirea statului naţional unitar român — regele nu s-a aflat, şi nu se putea afla, în conflict cu vrerile poporului în fruntea căruia se găsea.

Participarea unui mare număr de români din Transilvania şi Bucovina la festivităţile jubileului regal, desfăşurat în România, în anul 1906, primirea entuziastă de care aceştia s-au bucurat, a constituit o puternică manifestare a voinţei de unire a întregului popor român, în cadrul unuia şi aceluiaşi stat[18]. Sesizînd acest aspect fundamental, Nicoîae Iorga consemna: „Bucureştii din acea vară 1906 devenise în adevăr capitala poporului roimânesc. Nu era suflet simţitor care să nu se simtă altfel după asemenea privelişti. Se pregătise numai ceva pentru trecut, acela personificat de un rege obosit, bolnav şi trist, şi corurile bănăţene, ardelene, bucovinene chemau, peste toate legăturile, simpatiile şi fideiităţile lor, viitorul»[19]*.

Politica independentă a României, intensul ei proces ■de modernizare, au exercitat o adevărată atracţie pentru popoarele din zona sud-est europeană. Din acest punct ■de vedere este de menţionat că regentul bulgar Ştefan Stambolov** a propus, în 1886, lui Carol I tronul Bul-

---

[17] Teodor Mihali, *Amintiri politice despre Unire, loc. cit.*

[18] Ştefan Pascu, *Marea Adunare Naţională de la Alba lulia, încununare a ideii, a tendinţei şi a luptelor de unitate a poporului român,* Cluj, 1968, p. 219—221.

[19] N. Iorga, *O viaţă de om,* p. 405.

* Corurile ţărăneşti din Ardeal şi Banat erau o masă de 3000 de oameni, cifră absolut impresionantă; după ce au cîntat la Arenele Romane din Bucureşti, coriştii s-au deplasat la Sinaia. Şi aici au interpretat cu deosebire cîntece patriotice, mai ales „Deşteaptă-ţe române", celebrul imn al lud Andrei Mureşan. Cînd regele a intrat în mijlocul acestor talentaţi mesageri ai aspiraţiilor milioanelor de ardeleni şi bănăţeni, un bătrîn corist a îngenunchiat, a sărutat mîna suveranului şi a exclamat: „Acum slobozeşte doamne pe robul tău căruia i-ai îngăduit să vadă pe împăratul tuturor românilor" (M. Vlădescu, *Regele Carol I,* în *Din viaţa regelui Carol I,* p. 310—311).

** La 25 august 1886 prinţul Aleksandru de Battenberg a fost detronat, cu sprijinul Rusiei, care nu putea admite un principe german pe tronul Bulgariei. S-a constituit un Consiliu de Regenţă din care făcea parte şi Stambulov.

gări ei, sub forma unei „uniuni personale". In consens cu toţi oamenii politici români, Carol I a refuzat, înţelegînd că Rusia şi Austro-Ungaria nu erau dispuse să tolereze ca un Hohenzollern să domnească atît în România, cit şi în Bulgaria[20].

Promovînd o politică de echilibru între marile puteri, România a evitat să se angajeze, efectiv, de partea unuia sau altuia din blocurile politico-militare constituite la sfîrşitul sec. al XlX-lea şi începutul celui de al XX-lea. străduindu~se să menţină relaţii amicale cu toate statele. O expresie a acestei politici o constituie faptul câ în aprilie 1900 Carol I a primit bastonul de feldmareşal al armatei germane[21], iar în decembrie 1912 de mareşal al armatei ruse[22].

In condiţiile accentuării contradicţiilor dintre unele state balcanice, România şi-a impus o neutralitate activă, militînd pentru aplanarea divergenţelor şi menţinerea statu-quo-ului teritorial[23]. In mesajul regelui Carol I prezentat în parlament la 15 noiembrie 1911 se arăta: „Situaţia noastră ne-a impus de la sine şi fără anume declarare o neutralitate absolută, care ne dă putinţa de a contribui şi noi la împiedicarea oricărei tulburări a păcii în Peninsula Balcanică. Putem privi dar cu linişte şi încredere viitorul, fiindcă România este înconjurată de simpatiile generale şi raporturile sale cu toate statele sînt dintre cele mai cordiale"[24].

Discutînd la **16/29** octombrie 1912 cu ministrul Bulgariei în România, Titu Maiorescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, a spus: ,,în limitele tratatului de la Berlin neutralitatea României este firească. Dacă se vor produce însă schimbări teritoriale în Balcani, România va avea să-şi spuie euvîntul"[25]. Peste două zile, la 18 octombrie, a izbucnit primul război balcanic, între Bulgaria, Serbia, Grecia şi Muntenegru pe de o parte şi Imperiul otoman de cealaltă parte. Ca urmare a înfrîngerii Imperiului oto-

---

[20] Constantin Bacalbaşa, *op. cit.,* voi. II, p. 34; N. Iorga, *Locul românilor în istoria universală,* p. 433.

[21] Gheorghe Nicolae Cazan şi Şerban Rădulescu-Zoner, *op. cit., p. 293.*

[22] *Cuvîntările regelui Carol 1,* voi. II, p. 459.

[23] Anastasie lordaehe, *Viaţa politică în România. 19.1O~1914,* p. 154.

[24] „D.A.D.", nr. 1, şedinţa din 15 noiembrie 1911, p. 1.

[25] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 16/1912, f. 7.

maji, în ziua de 30 mai 1913 s-a încheiat tratatul de pace de la Londra.

Curînd însă, la 16/29 iunie 1913, Bulgaria, incitată de Austro-Ungaria (care urmărea slăbirea Serbiei), a început lupta împotriva foştilor săi aliaţi declanşînd astfel *3.1* doilea război balcanic[20].

încă de la 8/21 iunie 1913, Titu Maiorescu spunea ministrului Austro-Ungariei la Bucureşti: „dacă ar izbucni războiul dintre aliaţii balcanici, conformi aprobării date -deja de rege, România ar mobiliza imediat şi ar ocupa mai întîi toată linia Turtucaia-Balcic"[27]. într-adevăr, la 27 iunie/10 iulie 1913, România a declarat război Bulgariei. Descifrînd semnificaţia adîncă a acestui act, *N.* Iorga avea să scrie: „Dacă Bulgaria vrea să zdrobească Serbia pentru a mulţămi Viena, căreia existenţa însăşi a Serbiei, gata de luptă pentru Bosnia şi Herţegovina, îi e un spin în ochi, pentru noi se poate spune cu drept cuvînt că peste Dunăre se discută chestiunea Ardealului, că se începe războiul împotriva voinţei austriece"[28]. Practic, intervenţia României în acest al doilea război balcanic constituia primul pas concret spre desprinderea din alianţa cu Austro-Ungaria; cînd trupele române au trecut Dunărea, soldaţii scandau: „în Ardeal", fapt ce exprima o înaltă conştiinţă politică şi naţională[29].

în calitate de comandant suprem al armatei, Carol I a trecut Dunărea pe podul de vase de la Turnu Măgurele îndreptîndu-se spre sud. Bulgaria a fost nevoită să ceară pace, astfel încît a fost evitată o confruntare militară efectivă. Negocierile de pace s-au desfăşurat la Bucureşti, finalizîndu-se la 28 iulie/10 august 1913; prin tratatul încheiat, sudul Dobrogei (Cadrilaterul), teritoriu împărţit în două judeţe —■ Durostor, după vechiul nume roman al cetăţii Silistra, stăpînită odinioară de Mircea cel Mare, şi Caliacra — a intrat în componenţa României[30]. Pacea de la Bucureşti a constituit „un important moment al relaţiilor internaţionale. Era prima în care hotărîri în-

26 Nicolae Ciachir şi Gheorghe Bercan, *Diplomaţia europeană In epoca modernă,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, p. 444.

27 Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, dos. 16/1912, f. 37.

23 *N.* Iorga, *Supt trei regi...,* p. 153.

29 Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 338.

30 *Ibidem,* p. 340.

semnate fuseseră luate de micile state din sud-est, fără amestecul direct al marilor puteri"[31].

Participarea României la cel de-al doilea război balcanic s-a făcut împotriva voinţei Austro-Ungariei, dovedind că tratatul din 1883 avea un caracter formal. De altfel, în concepţia oamenilor politici români, drumul spre Transilvania trecea prin Bulgaria, lovitura principală — deşi indirectă — îndreptîndu-se împotriva Austro-Ungariei[32]. După pacea de la Bucureşti, „o răceală de gheaţă a intervenit în raporturile dintre România şi Austro-Ungaria"[33].

Pentru a influenţa politica Bucureştiului, regimul dualist a numit în calitate de ministru plenipotenţiar la Bucureşti pe experimentatul diplomat Ottokar Czernin, acesta a primit misiunea de a obţine ratificarea tratatului din 1883 (reînnoit în februarie 1913) de către parlamentul român, făcîndu-1 astfel public[34]. Cînd a ridicat această chestiune în cadrul unei audienţe la Carol I, Czernin avea să constate: „Groaza care 1-a cuprins pe rege la auzul acestei propuneri, doar gîndul că secretul, aşa de puternic păzit, asupra existenţei unei asemenea alianţe ar putea fi adus la cunoştinţa publică, această frică mi-a demonstrat cît de imposibil ar fi de a traduce în viaţă — în condiţiile date — această literă moartă"[35]. Drept care, Czernin comunica la Viena că tratatul cu România nu era altceva „decît un petic de hîrtie fără conţinut"[36].

După tratatul de pace de la Bucureşti, situaţia internaţională a României s-a consolidat, iar lupta românilor din Transilvania pentru eliberare naţională a căpătat un nou impuls. Unul din conducătorii Partidului Naţional Român, Ştefan Cicio-Pop, scria: „Evenimentele externe recente i-au dat acestui neam multă încredere în puterile sale şi sîntetm convinşi că ne vom ajunge ţinta"[37]. La rîndul său, regele Carol I a trimis împăratului

---

[81] *România în anii primului război mondial,* voi. I, Bucureşti, Edit. Militară, 1987, p. 34.

[32] Constantin Nuţu, *România în anii neutralităţii (1914—1916),* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1972, p. 66.

[33] I. Russu-Abrudeanu, *Păcatele Ardealului faţă de sufletul ve chiului regat,* Bucureşti, 1930, p. 97.

[84] *1918 la români,* voi. I, p. 359—364.

[35] Apud Constantin Nuţu, *op. cit.,* p. 44.

[36] *Ibidem.*

[87] Ştefan Oicio-Pop, *Românii şi guvernul,* în „Românul", III, nr. 202 din 17/30 septembrie 1913.'

Wiihelm al II-lea un memoriu în care prezenta disensiunile ce se manifestau între România şi Puterile Centrale, lăsînd să se înţeleagă că acestea puteau fi depăşite numai prin îmbunătăţirea situaţiei românilor din Transilvania[38].

Pe măsură ce relaţiile cu Austro-Ungaria se deteriorau, se constată o ameliorare a raporturilor cu Rusia. Ajuns în fruntea guvernului la 4/17 ianuarie 1914, Ion I. C. Brătianu a făcut ca politica românească să încline tot mai mult spre Antantă, văzînd în aceasta calea care putea duce la unirea Transilvaniei şi Bucovinei cu România. Regele a trebuit să cedeze pasul în faţa primului său ministru.

întîlnirea dintre Carol I şi ţarul Nicolae al II-lea la Constanţa (1/14 iunie 1914) — urmată de vizita ministrului de Externe al Rusiei, Serghei Dmitrievici Sazonov, în România şi plimbarea acestuia, împreună cu I. I. C. Brătianu la Predeal şi în sudul Transilvaniei — semnifica o orientare în politica externă care nu era în spiritul tratatului din 1883[39]. Comentînd întîlnirea de la Constanţa, ziarul „Românul", care apărea la Arad, precia: „Lumea de acasă şi cea străină va putea să cunoască, cu o zi mai degrabă, dreptatea pretenţiunilor românilor din Ungaria. Căci, şi aici e cauza specifică a bucuriei noastre, nu se poate vorbi de România fără să fim pomeniţi şi noi, milioanele de români din monarhia habsburgică"[40].

Asasinarea lui Franz Ferdinand, moştenitorul Coroanei habsburgice, în ziua de 15/28 iunie 1914 la Sarajevo, a accentuat dintr-odată toate contradicţiile dintre statele imperialiste, oferind prilejul, aşteptat, pentru declanşarea primei mari conflagraţii mondiale. La 15/28 iulie 1914 Austro-Ungaria a declarat război Serbiei; la 19 iulie/l august Germania a declarat război Rusiei, iar la 21 iulie /3 august Franţei; la 22 iulie/4 august Marea Britanie a declarat război Germaniei. Şi astfel, noi şi noi state au fost angrenate în acest „danţ canibalic", după ex-

---

[38] Constantin Nuţu, *op. cit.,* p. 74.

[38] Constantin C. Giurescu, *România în primul război mondial. Ştiri din arhivele Vienei,* în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român.* Sub redacţia prof. univ. D. Berciu, Bucureşti, Edit. Academiei, 1968, p. 345—346.

[40] „Românul", nr. 122 din 7/29 iunie 1914.

presia lui N. Iorga, „întocmai precum cînd călăuzul suie pe munte un şir de excursionişti legaţi cu funie de dînsul, un moment de ameţeală al lui îi trage, unul după altul, pe toţi în prăpastie"[41].

Carol I, credincios alianţei cu Puterile Centrale, a depus eforturi pentru a evita un război între Austro-Ungaria şi Serbia[42]. Asemenea intervenţii, ca şi întreaga campanie pacifistă desfăşurată pe plan european, nu au dat rezultate.

La 14/27 iulie 1914, împăratul Franz Joseph îl anunţa pe Carol I despre războiul pe care era hotărît să-1 declare împotriva Serbiei, exprimîndu-şi speranţa că „vechea ta prietenie şi legăturile noastre amicale sînt pentru mine tot atîtea garanţii că tu vei avea o înţelegere sinceră a hotărîrilor ce am luat în acest caz grav"[43] Peste cîtcva zile, la 18/31 iulie, împăratul Wilhelm al lî-lea îi scria regelui român: „Gîndurile mele se în-dreaptă către tine, care ai întemeiat la gurile Dunării un stat civilizat şi ai ridicat astfel un zăgaz în faţa valului slav. Eu am încredere că tu vei fi credincios prietenilor tăi şi că vei împlini *neapărat* datoriile talc de aliat"[44]. In acelaşi spirit, la 20 iulie/2 august, cancelarul Germaniei, Theobald von Bethmann-Hollveg, telegrafia lui Carol I: „Cerem mobilizarea imediată a armatei române şi îndreptarea ei împotriva Rusiei'[45].

în aceste împrejurări, regele a decis convocarea unui Consiliu de Coroană pentru 21 iulie/3 august 1914, la care au participat membrii guvernului (I. I. C. Brătianu, Em. Costinescu, Al. Constantinescu, Em. Porumbarii, V. G. Morţun, Al. Radovici, dr. C. Angelescu, Victor Antonescu, I. G. Duca), preşedintele Adunării Deputaţilor (M. Pherekyde), foştii prim-miniştri (Th. Rosetti, P. P. Carp), fruntaşii partidelor din opoziţie (Al. Marghiloman, I. Lahovari, I. C. Grădişteanu, Take lonescu, C. Dissescu, C. Cantacuzino-Paşcanu). Deşi nu era un organism politic prevăzut de Constituţie, Consiliul de Coroană se înscria pe linia tradiţiilor româneşti, ca în

---

41 N. Iorga, *O altă istorie contemporană,* Bucureşti, 1933, p. 130.
42 Mircea N. Popa, *Primul război mondial. 1914—1918,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 235.
43 Arh. ist centr., fond Casa Regală, dos. 43/1914, f. 1.
44 *Ibidem,* dos. 44/1914, f. 1.
45 C. Gane, *op. cit.,* voi. II, p. 508.

momente de cumpănă domnitorul să se consulte cu fruntaşii politici ai ţării[40].

Carol a intrat în sala de muzică a castelului Peleş din Sinaia ,.congestionat şi emoţionat", însoţit de principele moştenitor Ferdinand, şi, fără nici o introducere, a declarat: „Războiul general a izbucnit. Se dă marea luptă în care pentru o întreagă perioadă istorică se v? stabili harta şi soarta popoarelor. Desigur că în acest război vor fi învingători şi învinşi. Dar e neîndoielnic că cei dinainte şi irevocabil meniţi să fie învinşi vor fi neutrii. Aşa fiind, după matură chibzuinţă, convingerea mea adîncă e că datoria României e să execute tratatele ce o leagă de Tripla Alianţă"[47].

Pentru a fi mai convingător, Carol I „a scos dintr-o casetă de fier tratatul încheiat de el şi contrasemnat de Ion Brătianu tatăl, în 1883, reînnoit sub guvernele Catargiu, Sturdza şi Maiorescu, a căror iscălitură o purta. Nimeni altul dintre bărbaţii noştri politici, care se perindaseră la cîrma statului nu văzuse misteriosul document"[48]. Carol considera o chestiune de demnitate ca România să-şi respecte iscălitura.

Dar cei prezenţi s-au pronunţat pentru neutralitate, arătînd că tratatul semnat în 1883 avea în vedere situaţia în care Austro-Ungaria ar fi fost atacată, ori, în realitate, aceasta atacase Serbia, astfel îneît România nu era obligată să intervină. Singur P. P. Carp s-a pronunţat pentru intrarea în acţiune alături de Germania si Austro-Ungaria; fruntaşul conservator a evocat tratatul din 1883, dar şi necesitatea solidarizării cu regele: „Cum lăsaţi pe omul aista singur?!" a întrebat fruntaşul conservator arătînd spre Carol I[49]. Şi în faţa lipsei de reacţie a participanţilor, P. P. Carp a observat: „Sire, ţin să se constate că în ceasul cel mai grav pentru ţară şi la

---

[46] Despre desfăşurarea Consiliului de Coroană vezi: C. Gane, *P. P. Carp şi rolul său în istoria politică a ţării,* voi. II. p. 509—516; C. Xeni. *Take Ionescu. 1858—1922,* p. 269—272; I. G. Duca, 3 *august 1914. Consiliul de Coroană de la Sinaia,* în „Magazin istoric", nr. 1/1976, p. 38—44; AL Marghiloman, *Note politice,* voi. I, p. 230—235; *Consiliile de Coroană de la Sinaia şi Cotroceni în versiuni inedite,* în „Magazin istoric", nr. 12/1983 (notele lui Victor Antonescu).

[47] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 41/1914, f. 1.

[48] Const. Kiriţescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916—1919,'* voi. I, ed. a Ii-a, Bucureşti, Edit.' Casei Şeoalelor, p. 123—124.

[49] Biblioteca Centrală de Stat, mss. XIX/I—9.

sfîrşitul unei lungi domnii închinate propăşirii naţionale, Majestatea Voastră este părăsită de toate partidele şi de toţi sfetnicii". Cu aceste cuvinte, Carp urmărea sâ arunce „vreascuri peste focul ce ardea în sufletul bătrînului Hohenzollern, nădăjduind că astfel, va cîştigu, poate, partida şi-l va face pe rege ca, într-un moment de revoltă şi de energie să treacă peste voia sfetnicilor săi şi să declare singur războiul"[50]. Dar regele nu s-a hazardat, ci, după ce a cerut din nou fiecărui participant să se pronunţe prin da sau nu, văzînd cvasiunanimitatea celor ce se declarau împotriva intrării în acţiune a conchis: „Constat că reprezentanţii ţării, aproape în unanimitate, au cerut neutralitatea. Ca rege constituţional, mă supun voinţei d-voastră. Mi-e frică însă că prestigiul ţării va ieşi micşorat din şedinţa de astăzi şi mă tem că aţi luat o hotărîre de care România se va căi în viitor"[51].

Decizia Consiliului de Coroană de a se păstra neutralitatea şi a se lua măsuri de întărire a armatei pentru orice eventualitate însemna abandonarea tratatului cu Puterile Centrale, care prin agresiunea împotriva Serbiei nesocotiseră spiritul şi litera acestuia.

Carol I a fost grav afectat de hotărîrea adoptată de Consiliul de Coroană. „După patruzeci şi opt de ani.. . mă văd aproape singur"[52], mărturisea el lui C. Stere. Profund mîhnit, regele scria la 14 august lui Wilhelm al Il-lea, împăratul Germaniei: „După o discuţie de trei ore, în care am pus în joc toată elocvenţa mea şi am respins în modul cel mai hotărît argumentele aduse (cu excepţia d-lui Carp, care însă este părăsit de partizanii săi), [Consiliul de Coroană] s-a pronunţat totuşi, cu o unanimitate la care nu mă aşteptam, împotriva aplicării tratatului [. . .] Nu e nevoie să mai dau asigurări cît de mult sufăr din cauza situaţiei momentane şi a stării de spirit necugetate a ţării mele; dificultăţile sînt greu de învins, căci eu nu pot începe singur, fără un guvern responsabil, un război faţă de care întreg poporul se împotriveşte"[53].

---

50 C. Gane, *op. cit.,* voi. II, p. 515.
51 Ion Bulei, *Arcul aşteptării. 1914—1915—1916,* Bucureşti, Edit. Eminescu, 1981, p. 63.
52 C. Stere, *Marele război şi politica României,* Bucureşti, 1918, p. 36.
53 *Monarhia de Hohenzollern ..., p.* 262—263.

Aşadar, în momentul decisiv, regele Carol I nu şi-a putut impune punctul de vedere în problema politicii externe a României, a atitudinii faţă de război, fiind nevoit să ţină seama de opinia publică, de atitudinea covîrşitoarei majorităţi a oamenilor politici. România nu putea începe un război alături de Imperiul habsburgic, care asuprea peste cinci milioane de români, aflaţi în Transilvania şi Bucovina. Avea dreptate I. G. Duca atunci cînd scria: „Viitorul a dovedit că nu ne înşelasem; şt că la Sinaia, în Consiliul de Coroană de la 21 iulie 1914, am pus cu adevărat prin votul nostru piatra fundamentală a unităţii naţionale a tuturor românilor"[54].

In fond, la cîrma politicii externe româneşti a trecut I. I. C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri, In aceste zile — mai exact la 24 august 1914 — Take Ionescu publica faimosul articol intitulat *Cascada tronurilor* în ziarul „La Roumanie" în care liderul Partidului Conservator-Democrat aprecia că războiul va propulsa mişcările de stânga: „Va fi o cascadă de tronuri Europa va fi republicană". Evident că asemenea pronosticuri nu erau pe placul lui Carol I.

Hotărîrea Consiliului de Coroană avea un caracter provizoriu, deoarece România nu putea rămîne pînă la capăt în expectativă; poporul român avea de realizat o mare misiune istorică — aceea a făuririi statului naţional unitar — şi trebuia să chibzuiască şi să folosească împrejurările internaţionale pentru înfăptuirea acestui scump ideal. Take Ionescu avea dreptate cînd spunea că neutralitatea n-a fost decît „zidul pe care îl ridicam în contra posibilităţii de a se merge cu Puterile Centrale, zid la spatele căruia noi aveam să preparăm viitorul atac"[55].

In întreaga ţară se desfăşura o vie agitaţie politică, vizînd intrarea României în război, fie alături de Antantă, fie de Puterile Centrale, sau menţinerea ei în neutralitate. Curentul cel mai puternic era cel în favoarea Antantei, în fruntea căruia se aflau Nicolae Filipescu şi Take Ionescu. Fiecare grupare adresa apeluri către rege, cerîndu-i — uneori pe un ton imperativ — adoptarea punctului ei de vedere.

Carol I continua să creadă în posibilitatea făuririi

^^H

[54] I. G. Duca, *Amintiri politice,* voi. I, p. 63.
[55] Take Ionescu, *Pentru România Mare. Discursuri din război. 1915—1917,* Bucureşti, 1919, p. 117.

statului național unitar român prin lupta alături de Puterile Centrale*. într-o discuție avută cu Alexandru Marghiloman, regele a afirmat: „România nu mai poate trăi în limitele sale actuale, însă nu e azi momentul [...] După ce Rusia va fi învinsă, ceasul României va veni. în ziua în care va suna ora lichidării Austro-Ungariei, oră care nu poate întîrzia mai mult de 20 de ani, România va lua atunci Ardealul *si* Bucovina"[56].

Primindu-l pe Take Ionescu, care-i cerea cu insistență intrarea României în război alături de Antantă, Carol I i-a spus: „Dacă regret ceva este că n-am murit înainte de începerea acestui război"[37].

Regele și-a dat eonsiimțămîntul pentru încheierea, la 18 septembrie/l octombrie 1914, a Convenției secrete cu Rusia, care — în schimbul neutralității binevoitoare a României — se angaja „să se opună la orice atingere a statu-qou-lui teritorial al României în fruntariile actuale". Ea se obligă deopotrivă să recunoască României dreptul asupra părților din monarhia austro-ungară locuite de români[58].

---

* Sabina Cantacuzino își amintea că, discutînd la Sinaia cu ■regina Elisabeta, la un moment dat a intrat Carol I, care „îmi arătă pe o hartă mare întinsă pe masă, mersul trupelor însemnat de dînsul cu mici drapele; îmi explică cît de bună era strategia germană, de ce material formidabil dispuneau și de siguranța ce avea în izbîndâ Puterilor Centrale! «Un singur lucru aș dori înainte de a muri: să revâz restituirea celor trei județe pierdute ■de țară în timpul domniei mele»", adică a celor din sudul Basarabiei (Sabina Cantacuzino, *Din viața familiei I. C. Brătianu. Războiul 1914—1919,* București, Tip. Universul, 1937, p. IX—X).

La rîndul său, Take Ionescu avea să relateze că din discuțiile avute cu regele Carol I se degaja faptul că acesta „era ca hipnotizat și cu cît vorbea mai mult, cu atît îmi dădeam mai bine seama de groaznica intoxicare germană, care era în stare să otrăvească de la distanță un bătrîn la care însușirea predominantă fusese cumpătarea". Bătălia de la Marna (5—12 septembrie 1D14), încheiată cu succesul trupelor franceze și engleze, era ■socotită de Carol ca o retragere strategică a armatei germane. La demonstrația lui Take Ionescu că Germania a suferit o înfrîngere teribilă, „regele Carol, cu o voce înceată, care oglindea sufletul său răscolit de o realitate pe care niciodată nu o bănuise, îmi spuse cu blîndețe: «Poate că mă înșel, poate că d-ta ai dreptate, pnate să fi **fost** bătuți»" (Take Ionescu, *Regele Carol I în timpul războiului,* în „Universul", nr. 38 din 23 decembrie 1919).

[56] Constantin Bacalbașa, *op. cit.,* voi. IV, p. 151.

[57] *Ibidem.*

[58] Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. •Oprea, Paul Oprescu, *România în primul război mondial,* Bucu rești Edit. Militară, 1979, p. 55.

La 27 septembrie/10 octombrie Carol I înceta din viaţă la Castelul Peleş, iar la 2/15 octombrie era înmormîntat la Curtea de Argeş, ctitoria lui Neagoe Basarab, refăcută în timpul domniei sale.

„Ţi-a fost credincios pînă la moarte"[59], telegrafia regina Elisabeta* împăratului german Wilhelm al II-lea, în acele zile grele pentru ea. Şi, într-adevăr, aşa a fost.

Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti, afirma: „Regele Carol a murit de război. Ultimele săptămîni au fost o tortură pentru bătrînul domnitor, căci el primea comunicările pe care eu i le adresam, ca nişte lovituri de biciu. Eu primisem însărcinarea ca să încerc totul, pentru a obţine imediata cooperare a Românei, şi a trebuit să merg atît de departe, încît să-i amintesc că cuvîntul dat nu îngăduie nici o şovăire, că un tratat este un tratat şi că onoarea îi porunceşte să tragă sabia. Mi-aduc aminte de o scenă literalmente emoţionantă, cînd bătrînul rege, plîngînd tare, se prăbuşi pe biroul său şi încercă, cu mîinile tremurătoare, să-şi smulgă de la gît ordinul «Pour le merite» [cea mai înaltă decoraţie prusiana, creată de Frederic cel Mare, primită de Carol ca ofiţer german în 1864], pe care o purta în permanenţă. Pot spune, fără nici o exagerare, că l-am văzut prăpădindunse zi cu zi, supt aceste continue lovituri de măciucă şi că excitarea sufletească, în care trăia, i-a scurtat, desigur, zilele"[60].

In testamentul său, Carol afirma că se gîndea „înainte de toate la iubitul meu popor, pentru care inima mea a bătut neîncetat şi care a avut deplină încredere în mine", că în timpul domniei sale România „a ajuns să ocupe acum o poziţie vrednică între statele europene", că „am reuşit să ridic la gurile Dunării şi la Marea Neagră un stat înzestrat cu o bună armată şi cu toate mijloacele spre a putea menţine frumoasa sa poziţie şi a realiza odată înaltele sale aspiraţiuni", că s-a călăuzit de deviza: „totul pentru ţară, nimic pentru mine"[61]. Desigur, aprecierea trebuie privită cu toată cir-

[3:1] C. Xeni, *op. cit.,* p. 279.
* Regina Elisabeta a murit la 18 februarie 1916. [60] Apud Constantin Kiriţeseu, *op. cit.,* p. 135—136. [51] *Testamentul regelui Carol 1,* în „Viitorul", VII, nr. 2385 **din** 30 septembrie 1914.

cumspecţia, fie şi dacă ne referim la averea agonisită*, evident prin exploatarea maselor de oameni ai muncii, O privire obiectivă ne conduce la concluzia că cei 48 de ani de domnie a lui Carol I au marcat o etapă de mari progrese a României în plan economic, social, administrativ, politic, cultural. Sistemul de guvernare stabilit prin Constituţia din 1866 şi-a dovedit viabilitatea.

---

* Inventarul averii regelui Carol I, întocmit la 1 octombrie 1914 se prezenta astfel: *Avere imobilă*

A. Moşii

1. Moşia Broşteni, jud. Suceava
2. Moşia Slobozia-Zorleni, jud. Tutova
3. Moşia Monastirea, jud. Ilfov
4. Moşia Poeni, jud. Iaşi
5. Moşia Predeal, care se compunea din următorii munţi:
   — Cumpătul, Piatra Arsă, Jepii şi Coştila (com. Buşteni)
   — Răjnoava, Susaiul, Retivoiul, Faţa Găvanei (com. Pre deal)
   — Clăbucetul Baiului, Clăbucetul Azugei, Unghia Ursului cea mica, Sorica-Dutca (com. Azuga)
   — Doamnele şi Răzoarele, Vîrful lui Drăgan (com. Comar nic)
   — Jumătate din Lacul Roşu în devălmăşie cu moştenitorii Gh. Gr. Cantacuzino (com. Azuga)
   — 1/4 din Podurile în devălmăşie cu statul (com. Teşila)

B. *Case dimprejuruî Palatului Regal din Capitală* servind ca dependinţe

1. Imobilul din str. Cîmpineanu nr. 20 şi 22
2. Imobilul din str. Cîmpineanu nr. 24 şi 26
3. Imobilul din str. Cîmpineanu nr. 28 şi 30
4. Imobilul din str. Cîmpineanu nr. 32 şi 34
5. Imobilul din str. Grigorescu (Modei) nr. 5
6. Imobilul din str. Grigorescu (Modei) nr. 9
7. Imobilul din str. Grigorescu (Modei) nr. 20
8. Imobilul din str. Palatului nr. 1
9. Imobilul din str. Ştirbei Vodă nr. 3
10. Imobilul din str. Ştirbei Vodă nr. 4
11. Casa grădinarilor din grădina Palatului
12. Terenul din str. Grigorescu (Modei) nr. 24
13. Terenul din şoseaua Mihail Ghica nr. 39

Avere mobilă

1. 84 categorii de titluri (rentă, acţiuni, obligaţiuni) — între care la Banca Naţională a României, Bank of Roumania, Banca Generală Română, Banca de Credit Român, National Bank *oi* Egypt, Anglo Ostem-Bank, Elektro Bank Zurich, Deutsche Bank, Dresdner Bank, General Electric comp., Stabilimentul balnear Sinaia, Fabrica de hîrtie Letea, Fabrica de postav Azuga, Fa-

iar regimul politic a evoluat pe o linie burghezo-democratică.

Dar în împrejurările de atunci nu era timp pentru bilanţuri.

Sentimentul general al opiniei publice romaneşti a iost acela de uşurare pentru faptul că dispăruse principala stavilă în calea alianţei României cu Antanta şi intrarea ei în războiul pentru unitatea naţională. Mihail Manoilescu nota în memoriile sale: „în clipa cînd s-a răspîndit vestea morţii regelui a fost — în ciuda oricărei decente — o bucurie cum nuimai tineretul, totdeauna dispreţuitor de forme, poate să arate. Toţi eram fericiţi că moartea bătrînului rege însemna căpătarea libertăţii, pentru România, de a merge împotriva Austro-Ungariei"[62].

brica de hîrtie Buşteni, Fabrica de hîrtie Cîmpulung, Fabrica de bere Azuga, Sticlăria română Azuga, Fabrica de cherestea Goetz Fabrica de şampanie Azuga.
2. 7 comandite, împrumuturi şi conturi curente
3 8 posturi numerar, în bănci şi la Casa Regală (Arh. ist centr fond Casa Regală, dos. 88/1914, f. 1—5).
ra^1?"a 1^ „tablouri — care potrivit testamentului urma să 2uTahim -ara> ?a proprietate a Coroanei României - conţinea f. 55) evaluate la 6 642 500 lei aur *(Ibidem,* dos. 90/1914,

^' Memorii> voi. I, în Arh. Institutului de 3, dos. 1243 i i{ Social-Politiee de pe lîngă CC. al P.C.R., fond

CAPITOLUL IV

MONARHIA ŞI MARILE PROBLEME ALE ŢARII. FĂURIREA STATULUI NAŢIONAL UNITAR ROMAN

(octombrie 1914 — decembrie 1918) 1.

UN NOU REGE Şl VOINŢA ŢÂRII

La 28 septembrie/11 octombrie 1914, principele moştenitor Ferdinand a depus jurămîntul în calitate de rege al României; într-un scurt discurs, el a dat asigurări că va fi „un bun român"[1], ceea ce în împrejurările de atunci însemna că nu se va opune sentimentelor generale ale poporului român.

Noul rege „era pentru cei mai mulţi un necunoscut şi un neţinurt în seamă, pentru cîţiva o taină, aproape pentru nimeni o siguranţă"[2]. In calitate de moştenitor al Coroanei, principele Ferdinand fusese ţinut de regele (Sarol I la distanţă de treburile politice, singurul domeniu în care el a putut activa fiind armata — unde a parcurs toate gradele militare de la sublocotenent pînă la cel de general de corp de armată. Se ştia că avea o bună cultură generală, vorbea curent cinci limbi străine, era pasionat de botanică. Prea puţin totuşi.

Ferdinand avea un defect fundamental pentru un şef de stat: timiditatea. O timiditate organică, accentuată de campania dusă împotriva sa de presa antimonarhică şi republicană care 1-a „gratulat" cu expresii dintre cele mai pitoreşti: „urechiatul", „moş Teacă", „chibiţul".

Problema esenţială din acea vreme era atitudinea faţă de război, găsirea modalităţilor adecvate de acţiune în vederea făuririi statului naţional unitar român.

în această privinţă, curentul filoantantist cîştigase o persoană foarte influentă — pe regina Măria. Ea a depus

[1] *Cuvîytări de Ferdinand I regele României. 1889- -1922,* Bucureşti, 1923, p. 6.
[2] N. Iorga, *Istoria românilor,* voi. X, p. 352.

un efort perseverent şi continuu pentru a-i zdruncina lui Ferdinand convingerile filogermane şi a-1 determina să accepte intrarea României in război alături de Antantă[3]. Regele Ferdinand — născut, ca şi regele Carol I în Germania, făcînd pregătire militară în acea ţară — era convins de victoria Puterilor Centrale. Aflîndu-se în vara anului 1915 la Brăila, suveranul a primit o delegaţie a exportaitorilor de cereale care s-au plîns de falimentul ce-i aşteaptă din pricina închiderii Strîmtorilor Mării Negre. Regele le-a răspuns categoric: ,,Şi vor fi închise pînă la sfîrşit, căci Aliaţii [Antanta] nu vor învinge". Fiind de faţă, regina Măria a replicat: „Ba da, ba da"[4].

Ea nu a rămas, precum regina Elisabata, departe de viaţa politică, ci s-a implicat direct, acţionînd nu numai pe lîngă rege, dar şi participînd la convorbiri cu diplomaţi străini şi fruntaşi ai vieţii politice din România.

Astfel, contele Ottokar Czernin, ministrul Austro-Ungariei la Bucureşti — după ce informa guvernul de la Viena că regina Măria i-a spus „deschis şi clar" că tratatul din 1883 nu putea împiedica România să meargă împotriva Imperiului habsburgie — ţinea să observe: „înalta doamnă niciodată cît a trăit regele Carol nu a avut curajul să vorbească atît de deschis de acest tratat de fier, şi regele, care desigur că gîndeşte la fel cu soţia lui, se ftetoea de asemenea destul de mult de unchiul său pentru a cocheta cu aceste gînduri"[5]. într-o discuţie cu I. G. Duca, regina Măria dezvăluia cauzele personale ale atitudinii sale: „N-am venit în România ca după 20 de ani, să renunţ la Coroana României. Nu mi-am sacrificat tinereţea şi nu m-am ostenit să dau ţării aceşti moştenitori de Coroană ca să-i văd acum rătăcind prin lume ca principi germani în exil. Eu de ţara asta nu mă despart, înţeleg aspiraţiunile ei şi le îmbrăţişez. Dealtminteri, unde_ să merg? Eu germană nu sînt, la drepturile mele de principesă engleză m-aţi obligat să renunţ cînd m-am măritat, altă patrie decît România nu am"[6].

Regele Ferdinand însuşi mărturisea, în octombrie 1914, aceluiaşi I. G. Duca: „Eu sînt rege constituţional; prin

' Regina Măria, *Povestea vieţii mele,* voi III p 9—40 *
C. Xeni, *op. cit,* p. 312.
iQM Al ?niL Ema Nastovi «, *România şi Puterile Centrale în anii 1914-1916,* Bucureşti, Edit. Politică, 1979, p. 109.
*in *tn? i* Mi r cen Mu ?at « Ion **Ardeleana,** *De la statul geto-dac ia statul roman unitar,* p. 446.

urmare, dacă ţara crede că interesele ei dictează să meargă împotriva Puterilor Centrale, nu în mine va găsi o piedică în realizarea idealului ei naţional"[7].

Factorul esenţial, decisiv pentru stabilirea atitudinii conducătorilor politici ai ţării, inclusiv a regelui, a fost poporul român, care dorea cu însufleţire făurirea statului său naţional unitar.

Ferdinand a lăsat mînă liberă experimentatului I. I. C. Brătianu, care a întreprins multiple acţiuni politico-diplomatice vizînd obţinerea unor garanţii sigure privind satisfacerea dezideratelor naţionale ale poporului român.

Dacă pentru I. I. G. Brătianu a fost mai uşor să-şi mascheze acţiunile şi să-şi ascundă gîndurile, el avînd o vastă experienţă politică şi o mare capacitate .nativă de disimulare, posedînd ştiinţa de a plasa discuţiile în sfere generale, pentru regele Ferdinand *acest* rol era mult mai greu de jucat, deoarece experienţa lui politică era limitată, avea o fire emotivă, şi, în plus, constituia ţinta tuturor celor care urmăreau să influenţeze atitudinea politică a României.

Intr-o audienţă avută la regele Ferdinand in ziua de 30 octombrie 1915, P. P. Carp i-a declarat că în timp de pace un rege poate să-şi păstreze o reputaţie suverana, strecurîndu-se prin viaţă, dar „cînd o ocazie ca aceea de astăzi poate să nu se mai producă nici peste o mie de ani, un rege care ar pierde-o riscă sa fie un rege neînsemnat"[8].

P. P. Carp cerea intrarea în acţiune de partea Puterilor Centrale, considerînd că aceasta era singura alternativă, avînd în vedere că românii erau o insulă latină înitr-o mare slavă: „La nord slavi, la răsărit slavi, la apus slavi, la sud slavi"[9]. Totodată, el susţinea că obiectivul Rusiei era acela de a ajunge la Istanbul, trecînd peste trupul României, că „triumful Rusiei este un dezastru economic şi un dezastru politic pentru noi"[10]. La rîndul său, C. Stere declara: ,,Dacă sîntem unanimi în ce priveşte revendicările noastre naţionale, modalităţile de realizare pot ridica, fără îndoială, multe probleme; se poate discuta oportunitatea sau prioritatea unor anumite revendicări, dar niciodată nu poate o naţiune cu putere

[7] Apud Ion Bulei, *Arcul aşteptării,* p. 124.
[s] Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* p. 535.
[8] Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, dos. *i/1915,* f. 3.
i° *Ibidem,* dos. 5/1915, f. 15.

de viaţă renunţa la integralitatea idealului său naţional"[11]. Punînd în prim plan unirea Basarabiei, Stere afirma că România nu putea încheia o alianţă cu Rusia.

La presiunile interne se adăugau cele externe, nu mai puţin insistente. Numeroase telegrame şi scrisori din partea şefilor de state, repetate şi nu odată agasante intervenţii ale reprezentanţilor marilor puteri, îl ţineau pe regele român într-o stare de tensiune greu de suportat.

Totuşi, Ferdinand şi-a jucat bine rolul, lăsînd fiecăruia impresia că este de partea lui. „Regele i-a înşelat pe toţi", spunea la 13/26 august 1916 Titu Maiorescu lui Alexandru Marghiloman[12], înţelegînd că speranţele intrării României în război alături de Puterile Centrale erau năruite. Iar lui Marghiloman regele însuşi i-a mărturisit: „Mult m-a costat să mint, cum am făcut şi ieri cu Czernin"[13].

Noul suveran nici nu avea ce face. Prea mare şi prea puternică era voinţa de unitate a românilor, iar gruparea filoarutantistă exercita o presiune cu adevărat extraordinară asupra suveranului. Astfel, la 15 februarie 1915, Nicolae Filipescu se adresa astfel regelui Ferdinand: „Vei fi cel mai mare voievod al ţării împodobindu-te cu titlurile lui Mihai Viteazul: Domn al întreg Ardealului, al Ţării Româneşti şi al Moldovei. . . Sau, răpus în cel mai suprem avînt de vitejie a neamului, vei fi totuşi sfinţit ca erou naţional. De nu va fi nici una, nici alta', grozav mă tem că nici praf nu se va alege de dinastie. De aceea, mărirea ce ţi-o urăm, sire, este să te încoronezi în Alba Iulia sau să mori pe Cîmpia de la Turda"[14].

La mitingul organizat de Liga Culturală în oraşul Ploieşti, tînărul Nicolae Titulescu declara în mai 1915: „Din împrejurările de azi, România trebuie să iasă întreagă şi mare! România nu poate fi întreagă fără Ardeal: România nu poate fi mare fără jertfă! Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e şcoala care i-a făurit neamul, e farmecul care i-a susţinut viaţa! Ardealul e scînteia care aprinde energia, e mutilarea care strigă răzbunarea, e făţărnicia care cheamă pedeapsa, e sugrumarea care cere

[11] *Ibidem,* f. 29.

Bucureşti ^7 M^hiIoman- *Note* *Politice,* voi. II. 1916-1917, [13] *Ibidem,* p.' 154.

r' *Pentru România Mare. Cuvîntări din război.* Bucureşti, 1925, p. 24.

libertatea! Ardealul e românismul în restrişte, e întărirea care depărtează vrăjmaşul, e viaţa care chiamă viaţa! Ne trebuie Ardealul, nu' putem trăi fără el!"[15]

In iunie 1916, generalul M. V. Alekseev, şeful Marelui Stat Major al armatei ruse şi generalul Joseph Joffre, comandantul şef al armatelor franceze, cereau intrarea României în război, ,,acum ori niciodată"[16].

Regele a avut partea sa de contribuţie la negocierea convenţiei politice şi a convenţiei militare din 4/17 august 1916 care au stat la baza intrării României în război. Convenţia politică[17] prevedea la articolul III că Franţa, Marea Britanie, Italia şi Rusia recunosc României dreptul de a-şi uni teritoriile naţionale aflate în Imperiul Austro-Ungar, adică a Bucovinei, Transilvaniei şi Banatului, locuite în covîrşitoare majoritate de români. Potrivit articolului V, cele patru state ,,se obligă, de asemenea, ca în tratatul de pace", să confirme apartenenţa acestor teritorii la România, ceea ce însemna consemnarea pe plan juridic internaţional a Unirii. Pe această bază, România se obliga să declare război şi să atace Austro-Ungaria, cel mai tîrziu la 15/28 august 1916. Era pentru prima dată în istorie, cînd patru mari puteri recunoşteau legitimitatea unirii Transilvaniei şi Bucovinei cu România. Se cuvine subliniat faptul că în Convenţia militară se făcea precizarea că „Trupele ruse prevăzute la art. III, destinate să coopereze cu Armata Română, se vor afla sub ordinele Comandamentului Suprem al Armatei Române[ii18]. Comentînd această precizare, I. G. Duca scria că ea constituia „singurul mijloc, dacă nu de a împiedica, dar de a pune stavilă pornirilor tutelare ale Rusiei ţariste" asupra României[19].

Oamenii politici români, care s-au aflat atunci la conducerea ţării, au dat dovadă de o reală înţelegere a momentului istoric, au ştiut să promoveze, cu consecvenţă şi fermitate, interesele statului şi poporului nostru.

în ziua de 14/27 august 1916 a avut loc, la Palatul Cotroceni din Bucureşti, Consiliul de Coroană la care au

[15] *Marea Unire a românilor în izvoare narative,* Ediţie, studiu introductiv şi note de Stelian Neagoe, Bucureşti, Edit. Eminescu, 1984, p. 684.

i» Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 16/1916, f. 1; dos. 17/1917, f. 1.

1[7] *1918 la români,* voi. I, p. 766.

îs *Ibidem,* p. 773.

[19] I. G. Duca, *Amintiri politice,* voi. I, p. 251.

participat membrii guvernului (I. I. C. Brătianu, Em. Costinescu, Era. Porumbarii, Al. Constantinescu, V. G. Mortun Al' Radovici, Vinitilă Brătianu, I. G. Duca, dr. C. Angele'scu Victor Antonescu), preşedintele Adunării Deputaţilor (M Pherekyde), vicepreşedintele Senatului (C. F. Robescu), foştii prim-miniştri (Th. Rosetti, P. P. Carp, Titu Maiorescu), şefii partidelor de opoziţie (N. Filipescu, Take Ionescu.' Al. Marghiloman), foştii preşedinţi ai Adunării Deputaţilor (C. Olănescu, C. Cantacuzino-Paşcanu). Ferdinand era însoţit de principele Garol — moştenitorul Coroanei.

Desehizînd şedinţa[20], regele a declarat: „Am convocat aici pe mai marii ţării nu ca să le cer un sfat, ci ca să le cer sprijinul. Văd situaţia în aşa fel, încît nu mai putem rămîne în neutralitate. De aici înainte victoria Puterilor Centrale este exclusă. Guvernul meu, care crede şi el că a venit momentul să începem războiul, a şi avut o consfătuire cu unul din guvernele beligerante". El a ţinut să precizeze că pentru a lua o asemenea decizie a trebuit să se învingă pe sine (aluzie la faptul că intra în război împotriva ţării în care s-a născut), fiind călăuzit numai de interesele superioare ale României. Ca şi la Consiliul de Coroană din 1914, cel care s-a opus categoric poziţiei exprimate de aproape toţi cei prezenţi a. fost P. P. Carp; el n-a ezitat să-i amintească regelui că era un Hohenzollern şi că atunci cînd interesele patriei de origine şi patriei adoptive coincid, nu trebuie să iei o atitudine care să contrazică aceste duble interese. Regele a replicat: „Domnule Carp, ştiu foarte bine că sînt un Hohenzollern, nu era nevoie să mi-o aminteşti dumneata. Dacă interesele patriei de origine ar corespunde cu cele ale României n-aş ezita să adopt opiniile dumneavoastră; această soluţie ar fi fost cea mai uşoară pentru mine. Dar scormonind adine în conştiinţa meâ, am ajuns, cu durere, la concluzia că interesele României nu merg alături de cele ale Austro-Ungariei şi, în consecinţă, cu cele ale

---

[20] Pentru desfăşurarea Consiliului de Coroană vezi: Arh ist **centr.,** fond Casa Regală, dos. 13/1916, f. 1—5; Alexandru Marghiloman, *Note politice,* voi. II, p. 148-152; I. G. Duca, *Regele terainand la Consiliul de Coroană de la Cotroceni* în Generaţia unirii", nr. 10 din 25 decembrie 1929; C. Xeni, *Take"Ionescu,* C. Gane, P. P. Carp şi rolul său în *istoria politică a ţarii,* voi. II, p. 537—542; *Consiliile de Coroană de la Sinaia* — *Versiuni inedite,* în „Magazin istoric", nr. 12/1983, p. 23—24

Germaniei. A trebuit să-i impun inimii mele tăcerea; asta n-a fost uşor; cu sufletul torturat am luat hotărîrea de a-mi face datoria faţă de poporul român ale cărui destine le conduc. Cu durere, dar cu convingerea că decizia din aceste zile este singura care concordă cu destinul ţării mele, România". Cu încăpăţînarea-i caracteristică, P. P. Carp a ripostat: „Sire, am trei fii, îi voi trimite pe toţi trei pe front, totuşi doresc înfrîngerea armatelor române, căci prefer România învinsă alături de Germania, decît victorioasă alături de Rusia". La aceste cuvinte, „regele a tresărit, roş la faţă, dar foarte stăpîn pe el, şi a zis: «— Domnule Carp, respect toate părerile, Jar nu pot lăsa să treacă ultimele dv. cuvinte. Ele nu sînt expresia adevăratelor dv. simţăminte. îmi închipui că au izvorît în focul discuţiunii dintr-un moment de necugetată minie» ■— ^Ba de loc*, răspunse Carp. — «Ba da, ba da», insistă regele părinteşte". Martor al scenei, I. I. G. Brătianu i se adresă lui Carp: „Atunci ia-ţi fiii înapoi şi dă-i în armata germană".

După Consiliu, regele s-a întreţinut cu Al. Marghiloman, cerîndu-i concursul; acesta i-a declarat că nu putea semna o declaraţie de război împotriva Germaniei, dar „Dacă merge rău, voi fi aci pentru a vă ajuta". Regele a rămas satisfăcut: „Contez absolut pe dumneata". La eare preşedintele Partidului Conservator a răspuns: „La zile negre mă veţi găsi"[21].

în seara zilei de 14/27 august ministrul României la Viena a prezentat ministrului de Externe al Austro-Ungariei declaraţia de război a României, din care se degaja dreptul poporului român de a lupta pentru eliberarea provinciilor istorice ţinute cu forţa în cadrul monarhiei habsburgice şi de a asigura unirea acestora cu patria mamă[23].

A doua zi dimineaţa a fosit difuzată *Proclamaţia către ţară,* semnată de regele Ferdinand şi de membrii guvernului, în care se arăta: „Războiul, care de doi ani a închis tot mai strîns hotarele noastre, a zdruncinat adînc vechiul aşezămînt al Europei şi a învederat că pentru viitor numai pe temeiul naţional se poate asigura viaţa paşnică a popoarelor. Pentru neamul nostru el a adus ziua aştep-

---

[21] Alexandru Marghiloman, op. *cit.,* voi. II, p. 155.

[22] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. *19/1916,* f. 1—2.

iată de veacuri de conştiinţa naţională, ziua Unirii lui după vremuri îndelungate de nenorociri şi de grele încercări înaintaşii noştri au reuşit să întemeieze statul român prin Unirea' Principatelor, prin războiul Independenţei, prin munca lor neobosită pentru renaşterea naţională. Astăzi ne este dat nouă să întregim opera lor închegînd pentru totdeauna ceea ce *Mihai Viteazul* a înfăptuit numai pentru o clipă, unirea românilor de pe cele două părţi ale Carpaţilor'[23].

în ordinul de zi către ostaşi, semnat de rege, se **afirma:** „V-am chemat ca să purtaţi steagurile noastre peste hotarele unde fraţii noştri vă aşteaptă cu nerăbdare şi cu inima plină de nădejde f.. .] De-a lungul veacurilor un neam întreg vă va binecuvînta şi vă va slăvi"[24].

în noaptea de **14/27—15/28** august 1916 armata română s-a avîntat peste crestele Carpaţilor trecînd la eliberarea fraţilor din Transilvania.

Potrivit planului de campanie, armata română trebuia să acţioneze pe două fronturi: de nord-est şi nord-vest spre care au fost dirijate trei armate (80% din totalul trupelor), şi de sud, pentru apărarea graniţei dunărene şi dobrogene, unde a fost trimisă o singură armată (2O»/o din totalul efectivelor). Acţiunile din Transilvania se desfăşurau cu succes, cînd, la 24 august/6 septembrie, Marele Cartier General român a trebuit să ordone oprirea ofensivei, deoarece situaţia pe frontul de sud devenise critică: aici atacau trupele bulgare, turceşti şi germane, puse sub comanda mareşalului Mackensen, una dintre cele mai cunoscute personalităţi militare germane. Armata bulgară a reuşit să cucerească Turtucaia (la 24 august/6 septembrie), iar Mackensen a hotărît trecerea la ofensivă pe întreaga frontieră româno-bulgară. Ca urmare a transferului de trupe de pe frontul Transilvaniei, Marele Cartier General a oprit ofensiva inamică în sud.

Profitînd de acalmia de pe fronturile din apusul Europei, Puterile Centrale au concentrat în Transilvania 40 de divizii puse sub comanda generalului german Falken**hayn** şi a arhiducelui Garol (moştenitorul Coroanei habsburgice). Inamicul dispunea de o covîrşitoare superioritate

J* -Viitorul", IX, nr. 3059 din 16/29 august 1916. [24]
Ibidem.

numerică şi tehnică, fapt ce a agravat considerabil situaţia trupelor române[25].

Ajutorul material, precum şi sprijinul militar indirect promise de Antanta nu au fost cele convenite prin Convenţia din 4/17 august 1916. Operaţiunile militare pe alte fronturi — mai ales în Bucovina şi zona Salonic — nu au fost desfăşurate pentru a sprijini ofensiva românească, sprijinul trupelor ruseşti pe frontul din Dobrogea a fost insuficient. încă de la 24 august 1916 regele Ferdinand scria ţarului Nicolae al II-lea: „M-ara angajat cu *toate* forţele contra duşmanului Antantei, bizuindu-imă pe promisiunea că voi fi susţinut pe toate fronturile. Acum, sînt atacat în Dobrogea de forţe importante, înzestrate cu artilerie superioară şi sînt în măsură să afirm că aceste forţe sînt pe cale să fie considerabil mărite". In consecinţă, cerea ţarului să-1 „susţină pe frontul transdanubian şi să treacă la ofensivă pe celelalte fronturi, aşa cum a fost convenit, astfel încît să fie micşorată presiunea armată la care sînt supus"[28]. Dar această intervenţie a suveranului român, ca şi cele care au urmat, nu au avuî rezultatele dorite[27].

Deşi a luptat cu eroism şi spirit de sacrificiu, armata română — copleşită de numărul şi mai ales de tehnica inamicului — a fost nevoita să se retragă din Transilvania, apoi din Oltenia, Muntenia şi Dobrogea. Conform ordinului din 20 noiembrie/3 decembrie 1916, trupele române s-au retras (treptat pe aliniamentul Rîmnicu Sărat-Viziru, între Carpaţi şi Dunăre, care fusese amenajat cu tranşee, adăposturi betonate şi reţele de sîrmă ghimpată.

La 12/25 noiembrie regele, apoi şi guvernul român la 20 noiembrie/3 decembrie au părăsit Bucureştiul, plecînd spre Iaşi, care a devenit Capitala vremelnică a României. Peste puţină vreme, în ziua de 23 noiembrie/6 decembrie,

---

[23] Pentru detalii vezi: colonel *Ion* Cupşa, *Armata română în campaniile din anii 1916—19X7,* Bucureşti, Edit Militară, 1967; Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M. Oprea, Paul Oprescu, *România în primul război mondial* (cap. II); *România in **anii** primului război mondial,* voi. **I (cap. VIII** şi **IX).**

[28] Constantin Botoran, Ion Calafeteanu, Bliza Campus, Viorica Moisuc, *România şi Conferinţa de pace de la Paris (1918—1920). Triumful principiului naţionalităţilor,* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, **1983,** p. 139.

[27] Arh. **ist.** centr., fond Casa Regală, dos. 26/1916, f. 1; dos. 28/1916, f. 1—3.

mareşalul Mackensen a intrat, în fruntea trupelor germane) în Bucureşti.

\ urmat o perioadă extrem de grea pentru poporul român care a trebuit să suporte jaful cotropitorilor, ţara sfîrtecată, nenumărate răni sîngerînde. Al. Marghiloman nota: „Germanii devin grozav de aspri şi puţin discreţi. Ei invadează totul şi desigur că curtenia este în mod voluntar dată la o parte [. . .] Pe hîrtiile oficiale titlul ministerial şi menţiunea -«Regatul României» sînt şterse. Ei zic că oficial Regatul României nu mai există. Au oprit ca să fie pomenit în biserici regele şi chiar să se pronunţe nu/mele lui"[28].

Obţinînd victorii pe frontul românesc, Puterile Centrale au urmărit să-şi impună dominaţia asupra României pe calea unei păci separate. Una din condiţiile realizării acestui obiectiv era înlăturarea regelui Ferdinand, precum şi a guvernului Brătianu.

Oamenii politici români cu vederi filogermane, râmaşi în teritoriul ocupat, erau consideraţi cei mai potriviţi pentru a forma un nou guvern şi a semna pacea. Problema persoanei care urma să ia locul regelui Ferdinand a format obiectul multor controverse între guvernul de la Berlin şi cel de la Viena, precum şi în interiorul acestora, între militari şi civili. Spre exemplu, generalul E. Ludendorff înştiinţa Ministerul de Externe de la Berlin că, ţinînd seama de proiectele germane privind România, era de dorit să se propună coroana României prinţului Kiril al Bulgariei[29]. în cadrul consfătuirii conducătorilor politici şi militari germani din 17/30—18/31 mai 1917 s-a hotărît „detronarea Hohenzollernilor din România", chestiunea urmînd a fi rezolvată odată cu împărţirea statului român[30].

Ottokar Czernin — fostul ministru plenipotenţiar al Austro-Ungariei la Bucureşti, devenit ministrul de Externe al acestei ţări — declara în august 1917 lui George Ştirbey: ,,Românii vor putea să-şi aleagă un rege, căci cu nici tm preţ nu poate rămîne pe tron regele Ferdinand; de asemenea, nu va putea domni nici prinţul Carol"[31].

23 Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* voi. II, p. 350—351.

2^ Mircea N. Popa, *Pe marginea unor documente germane din* ■*anii 1917—1918 referitoare la situaţia politică şi viitorul României,* în „Analele Univ. Bucureşti. Istorie", nr. 1/1971, p; 138.

30 *România în primul război mondial,* p. 371.

31 Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* voi. III, p. 65.

în unele discuţii dintre diplomaţii germani şi austrieci, precum şi dintre aceştia şi unii oameni politici români s-au vehiculat diferite nume: Nicolae (cel de al doilea fiu al lui Ferdinand), prinţul Frederic-Eitel (fiul împăratului Wilhelm al II-lea), arhiducele Max (fratele împăratului Austro-Ungariei), arhiducele Francisc, prinţul loachim, prinţul Schonburg[32] etc.

Oamenii politici români rămaşi în teritoriul ocupat erau foarte preocupaţi de încheierea păcii separate cu Puterile Centrale, cei mai mulţi considerînd că pentru obţinerea unor condiţii mai bune se impunea sacrificarea regelui Ferdinand.

încă de la 8/21 decembrie 1916, Al. Marghiloman nota: „Maiorescu vine la mine. El se miră de uşurinţa cu care oamenii noştri politici văd răsturnarea dinastiei. Pînă şi Theodor Rosetti a fost cîştigat acestui sentiment"[83]. Această stare de spirit era puternic alimentată de autorităţile germane de ocupaţie. Într-o discuţie avută cu Marghiloman la 3/16 ianuarie 1917, mareşalul Mackensen a întrebat: „Mai credeţi posibilă menţinerea dinastiei? înaintea căderii Bucureştilor, pacea cu România era posibilă şi regele îşi mai putea căpăta iertarea"[34].

Cel mai înverşunat adversar al lui Ferdinand era P. P. Carp, care propunea înlocuirea acestuia cu un fiu al împăratului Germaniei, act în urma căruia s-ar fi asigurat — după opinia sa — o pace separată care să prevadă integritatea teritoriului României, precum şi rezolvarea problemei românilor din Transilvania, deoarece Berlinul şi-ar fi impus autoritatea în faţa Vienei[35]. într-o discuţie avută cu Grigore Antipa, fruntaşul conservator a spus: „Tu crezi că eu sînt contra regelui? Nu, dar între el şi graniţele ţării, nu pot alege"[36]; prin „graniţele ţării" el înţelegea în primul rînd menţinerea Dobrogei la România. Foarte activ, în ciuda vîrstei sale înaintate^ P. P. Carp căuta mereu soluţii pentru un succesor al regelui Ferdinand. Lui Al. Marghiloman îi declara la 2 august 1917: „Condiţiile mele [faţă de Germania] sînt trei: Să deşerte Moldova, să gonească dinastia şi să-mi

---

[38] *Ibidem,* voi. II, p. 494, 495, 508, 539, 544, 552; voi. III, p. 36, 189, 213.

[33] *Ibidem,* voi. II, p. 355.

[34] *Ibidem,* p. 383.

[85] *România in primul război mondial,* p. 369.

[36] C. Gane, *P. P. Carp şi rolul său...,* voi. II, p. 559.

dea imediat noul rege"; după opinia lui Carp desemnarea unui nou rege al României era „treaba" Germaniei, nu a roimânilor. Acest nou rege „va da guvernul cui va voi şi el este cel care va face pacea. Aceasta este o condiţie sine qua non pentru mine". Totuşi, el socotea *că* cel mai indicat ar fi Frederic-Wilhelm, nepotul împăratului Germaniei, care în acel moment îndeplinea funcţia de subprefect în Polonia[37].

Ti tu Maiorescu vedea posibilă ,,o Românie avînd ca rege, ca şi Ungaria, pe împăratul Austriei"[38]. La rîndul său, C. Stere a făcut în martie 1917 o vizită la Viena *ţi* Berlin[39] unde a argumentat necesitatea (menţinerii statului român ca o stavilă în calea expansiunii Imperiului ţarist spre sud-estul Europei[40]. în memoriul adresat conducătorilor celor două state, el propunea ca România ,,să se alipească" Puterilor Centrale, fie în cadrul Germaniei şi Austriei, fie în cadrul unuia din aceste state, alegînd pe unul din cei doi împăraţi ca rege al României. „Avînd în vedere situaţia geografică — aprecia C. Stere — unirea cu Austria s-ar efectua mai uşor". In acest scop, nu era nevoie să se aştepte pînă la încheierea păcii generale, ci **„după** eliberarea Moldovei de sub ocupaţia rusească, se poate numi imediat un guvern provizoriu şi să se proclame detronarea actualei dinastii. După aceasta s-ar supune în mod tradiţional unui plebiscit alegerea unei noi dinastii. Naţiunea întreagă ar primi cu entuziasm această nouă ordine. Printr-o reformă agrară s-ar putea cîştiga ţăranii, iar o mare parte a populaţiei din oraşe prin emanciparea evreilor, intelectualii prin faptul unirii tuturor românilor sub o singură dinastie. Dacă ar intra şi Basarabia ar fi şi mai bine"[41]. C. Stere argumenta că România trebuia să se „lege" de „blocul Mitteleuropa", realizînd „unirea personală cu Austria; împăratul, sau fiul împăratului, rege al României; aşa, blocul român — Ardeal-România Mare — se va strînge"[42].

După victoria revoluţiei burghezo-democratice în Rusia (februarie 1917) şi înlăturarea ţarismului, ideea alun-

---

[37] Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* voi. III, p. 61—62.

[38] *Ibidem,* voi. II, p. 508.

[39] Unele amănunte în *Jurnalul lui T. Maiorescu. Ultimile file* ■*din însemnări zilnice. 1917,* în „Manuscriptum", nr. 1/1987.

[40] Alexandru Marghiloman, *op. cit,* p. 511.

[41] *Un document senzaţional în afacerea trădătorului Constantin Stere,* în „Universul", XLII, nr. 143 din 28 iunie 1924.

[42] Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* voi. II, p. 539.

gării monarhului şi proclamării republicii în România a fost însuşită de o bună parte a socialiştilor din ţara noastră, care apreciau că momentul era favorabil trecerii la acţiuni concrete pentru realizarea acestui vechi dezi-derat al mişcării muncitoreşti. Soldaţii ruşi de pe frontul românesc erau gata să participe la o asemenea acţiune; Nicolae Iorga consemna că în martie-aprilie 1917 se avea în vedere o lovitură de stat ,,prin care regele şi familia regaJă să fie prinşi şi duşi în Rusia pentru o soartă asemenea cu a dinastiei ruseşti"[43]. în acele îm-prejurări, dr. N. Lupu, la sugestia lui *N.* Iorga, a luat legătura cu militantul socialist Al. Dobrogeanu-Gherea pentru a-i mijloci o legătură cu Consiliul armatei ruse din Iaşi. în aprilie 1917 a avut loc această întîlnire, la care au participat, pe lîngă dr. *N.* Lupu, 10 deputaţi ro-mâni; cu acel prilej, dr. *N.* Lupu s-a adresat astfel in-terlocutorilor: „De ce vă amestecaţi d-voastră în treburile României, şi de ce vreţi să lăsaţi impresiunea că nu vă deosebiţi întru nimic de imperiul ţarist, care totdeauna s-a amestecat în treburile noastre de aici; lăsaţi-ne singuri; noi ştim şi vom face reformele noastre compatibile cu ţara"[44]. în urma acestei intervenţii, Consiliul a dat publi-cităţii un manifest prin care cerea armatelor ruse să respecte ordinea şi liniştea existente în capitala provizorie a României.

Informat despre acţiunile ce aveau loc împotriva di-nastiei, regele a hotărît să plece pe front; N. Iorga „scrise în stradă"[43] proclamaţia pe care suveranul urma să o citească în faţa ostaşilor*. într-adevăr, ajungînd la Răcăciuni (Bacău)[46], în ziua de 23 martie/5 aprilie 1917, regele Ferdinand s-a adresat ostaşilor Armatei a Ii-a cu aceste cuvinte: „Vouă, fiilor de ţărani, care aţi apărat cu braţul vostru pămîntul unde v-aţi născut, unde aţi crescut, vă spun eu, regele vostru, că pe lîngâ răsplata cea mare a izbînzii, aţi cîştigat totdeodată drep-tul de a stăpîni într-o măsură mai largă pămîntul pe care v-aţi luptat. Vi se va da pămînt. Eu, regele vostru, voi

[43] N. Iorga, *Istoria românilor,* **voi.** X, p. 383.
** „D.A.D.", nr. 36 şedinţa din 13 februarie 1920, p. 527.
[45] N. Iorga, *Istoria românilor,* voi. X, p. 383.
* I. G. Duca afirmă eâ textul cuvîntării a fost pregătit de Barbu Ştirbey *(Memorii,* voi. II, p. 166).
[48] Alexandru Averescu, *Notiţe zilnice din războiu (1916—1918),* Bucureşti, [1935], p. 146.

fi întîiul a da pildă; vi se va da şi o largă participare la treburile statului"[47]. Promisiunea înfăptuirii reformei agrare şi a celei electorale a fost repetată la 23 aprilie /4 mai 1917: „întăresc încă odată făgăduinţa mea de rege că după izbînda pe care o aşteptăm se va realiza pentru voi legiuita stăpînire asupra ogoarelor cîştigate cu sîngele vostru, şi prin vot obştesc veţi lua parte activă la alcătuirea unei Românii noi şi mari, pe care o vom înfăptui împreună"[48].

în fapt, regele nu făcea decît să se adreseze direct ostaşilor, după ce în decembrie 1916, în Mesajul de deschidere a sesiunii Corpurilor legiuitoare, ceruse deputaţilor şi senatorilor: „Să spunem ţăranului că luptînd pentru unitatea naţională el luptă totodată pentru dezrobirea lui politică şi economică. Vitejia lui îi dă drepturi şi mai mari asupra pămîntuiui pe care-1 apără şi ne impune mai mult decît oricînd datoria ca la sfîrşitul războiului să înfăptuim reformele agrară şi electorală, pe temeiul cărora această Adunare Constituantă a fost aleasă"[4]».

Hotărîrea de .a trece la înfăptuirea reformelor era în consens cu cele stabilite încă din 1914, cînd se alesese Adunarea Naţională Constituantă; readucerea acestei probleme la ordinea zilei era determinată, în primul rînd, de necesitatea de a da un puternic impuls luptei pentru eliberarea teritoriului naţional de sub ocupaţia străină şi pentru făurirea statului naţional unitar român; totodată, această hotărîre a fost impusă de accentuarea stării de efervescenţă revoluţionară la sate, de dorinţa tot mai hotărîtă a ţărănimii de a dobîndi pămîntul pe care-1 muncea.

In acelaşi timp, reformele erau concepute ca o expresie a voinţei de a asigura o temelie solidă statului naţional unitar român, în care spiritul democratic trebuia să asigure coeziunea materială şi spirituală a întregului popor.

La 6 **mai** 1917 proiectul de reformă a fost adus în faţa parlamentului[50]. După discuţii ample, la 13 iunie 1917 Adunarea Deputaţilor şi la 20 iulie Senatul au decis

[47] **„România", I, nr. 55 din 28 martie 1917.**
[48] *Ibidem,* nr. 79 din 23 aprilie **1917.**
** **„D.A.D.", nr. 1,** şedinţa din **14 decembrie 1916, p. 2.** [x]
***Ibidem,* nr. 13,** şedinţa din 6 **mai 1917, p. 70.**

modificarea Constituţiei pentru a oferi baza legală a trecerii la înfăptuirea reformelor*. Exprjmînd starea de spirit a parlamentarilor, semnificaţia naţională a reformelor, Take Ionescu declara: „Noi legiferăm astăzi pentru România Mică, dar legiferăm cu ochii la România de mîine"[51].

în iarna anului 1916/1917 s-a desfăşurat o activitate febrilă pentru înzestrarea armatei române, reorganizarea şi instruirea ei temeinică, în vederea luptelor hotărîtoare pentru salvgardarea statului naţional român. De un real folos au fost ajutoarele primite din partea Antantei; pe frontul din Moldova a fost deplasat un număr însemnat de militari ruşi. Conform acordului stabilit, regele Ferdinand a fost investit cu calitatea de comandant al trupelor româno-ruse, fiind ajutat de generalul rus Saharov {apoi Şcerbacev) şi de generalul român Constantin Prezan.

In armata României s-a înrolat şi un număr însemnat de voluntari ardeleni şi bucovineni, hotărîţi să contribuie, chiar cu preţul vieţii lor, la realizarea idealului naţional. în cuvîntarea rostită în ziua de 8 iunie 1917, cu prilejul depunerii jurămîntului de către primul contingent al soldaţilor ardeleni şi bucovineni, regele Fer-

---

* Articolul 19 a căpătat următoarea redactare: „Pentru cauză de utilitate naţională, se sporeşte întinderea proprietăţii rurale ţărăneşti prin exproprierea terenurilor cultivabile, în măsura şi în condiţiunile următoare, în scopul de a se vinde ţăranilor cultivatori de pămînt, cu precădere ţăranilor mobilizaţi din această categorie sau familiilor lor, dacă ei au murit din cauza sau în timpul războiului:

a) Terenurile cultivabile ale Domeniilor Coroanei, ale Casei Rurale şi ale tuturor persoanelor morale publice sau private, chiar dacă actele de fundaţiune, donaţiunile, testamentele, le-ar fi dat o altă afecţiune specială.

b) Proprietăţile rurale ale supuşilor statelor străine, în între gime.

c) Proprietăţile rurale ale absenteiştilor, în totalitate.

Se va expropria din proprietăţile rurale particulare o întindere de 2 milioane hectare teren cultivabil. Exproprierea se va face pe temeiul unei scări progresive ce se va arăta la legea de expropriere, scară care va începe cu proprietăţile avînd o întindere de la 100 hectare în sus de pămînt cultivabil, minim, intangibil".

Articolul 57 modificat al Constituţiei prevedea: „Adunarea Deputaţilor se compune din deputaţi aleşi de cetăţenii români prin vot universal, egal, direct şi cu scrutin secret pe baza reprezentării proporţionale". („Monitorul oficial", nr. 98 din 20 iulie/2 august 1917).

[51] „D.A.D.", nr. 58, şedinţa din 10 iunie 1917, p. 622.

dinand spunea: „Vouă ţara vă spune «bine aţi venit»-, căci în voi ea vede întîile raze ale unui soare nou ce răsare din întuneric; pe voi oraşul acesta unde s-a înfăptuit Unirea Principatelor, vă salută cu iubire ca pe întîi soli ai unirii neamului"[52].

Luptînd cu un eroism legendar, ostaşii români au înscris în marea carte a istoriei patriei marile victorii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz; ei au reuşit, în vara anului 1917, să ţină piept ofensivei inamice, să apere glia străbună, să împiedice realizarea planului Puterilor Centrale de a ocupa întreg teritoriul ţării şi de a lichida statul român independent[53]. In ordinul de zi către » ostaşi, regele Ferdinand le spunea la 12/25 august 1917: „Cu piepturile voastre aţi ridicat un zid mai tare decît granitul [. . .] Cu mîndrie mă uit la voi şi vă aduc mulţumirile mele călduroase şi recunoştinţa mea ofiţerilor şi trupei care v-aţi purtat atît de bravi. Onoare acelora care şi-au lăsat viaţa pentru apărarea patriei lor"[54]..

Victoria Marii Revoluţii Socialiste din Octombrie a exercitat o influenţă covîrşitoare şi asupra desfăşurării primului război mondial. Prin Decretul asupra păcii, semnat de Lenin, la 26 octombrie/8 noiembrie 1917, guvernul sovietic propunea „tuturor popoarelor beligerante şi guvernelor lor să înceapă imediat tratativele în vederea încheierii unei păci democratice drepte"[55]. în fapt, Rusia — aliatul de bază al României, care avea pe frontul din Moldova aproape un milion de persoane — a ieşit din-război. Astfel, „pe frontul din Europa orientală, în care era cuprins şi frontul românesc, se creează o situaţie militară nouă, favorabilă Puterilor Centrale şi net dezavantajoasă pentru armata română, cu toate biruinţele strălucite obţinute în vară asupra inamicului la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz"[56]. In asemenea condiţii, România a trebuit să meargă pe calea armistiţiului cu Puterile Centrale.

---

[52] **Arh.- ist. centr.,** fond Casa Regală, dos. 9/1917, f. 1; *Cuointări de Ferdinand I,* p. **110.**
[M] *România în anii primului război mondial,* voi. II, Bucureşti, Edit. Militară, 1987 (cap. IV—VI).
f* *Cuvintări de Ferdinand* ***I,*** **p. 112—113.**
[aj] V. I. Lenin, *Opere complete,* voi. 35, Bucureşti, Edit. Politică, 1965, p. **13.**
[0(1] *România în primul război mondial,* p. 319.

2. PLANURI VIZÎND ÎNLĂTURAREA MONARHIEI. REALIZAREA STATULUI NAŢIONAL UNITAR ROMAN

Problema armistiţiului şi apoi a păcii au format obiectul multor discuţii şi controverse, inclusiv asupra rolului monarhiei în acele împrejurări.

La 18 noiembrie/l decembrie 1917 a avut loc la Palat o consfătuire, sub preşedinţia regelui Ferdinand, cu participarea şefului guvernului (I. I. C. Brătianu) şi a generalilor C. Prezan, Eremia Grigorescu, I. Iancovescu şi Al. Averescu, precum şi a generalului Henri Mathias Berthelot, comandantul misiunii militare franceze, în cadrul căreia s-a analizat care va fi situaţia ajrmatei române în cazul încheierii armistiţiului de către Rusia; după discuţii s-a hotărîfc că guvernul României nu va intra în tratative cu inamicul şi va rezista; dacă armata rusă se retrage, trupele române se vor replia pe linia Bîrladului, cu aripile sprijinite pe Prut, cuprinzînd şi laşul[1].

Dar, la 20 noiembrie/3 decembrie generalul Dmitri Grigorievici Şcerbacev, comandantul trupelor ruse de pe frontul român, a trimis din Iaşi o telegramă feldmareşalului Mackensen şi arhiducelui losif, propunîndu-le începerea tratativelor pentru „încheierea unui armistiţiu cu trupele ruse şi române de pe frontul român", sugerînd ca acestea să se desfăşoare în oraşul Focşani[2]. Guvernul român s-a văzut nevoit, să adere la această propunere.

La rîndul lor, Germania şi Austro-Ungaria, nereuşind *să* cadă de acord asupra unei formule care să ducă la înlocuirea regelui Ferdinand, au început să accepte ideea «ducerii tratativelor cu suveranul existent. Un rol însemnat a avut, în conturarea acestei opinii, Alexandru Marghiloman, preşedintele Partidului Conservator, care în mod constant s-a pronunţat pentru menţinerea regelui Ferdinand pe tronul României şi purtarea de negocieri cu un guvern desemnat de acesta.

La 26 noieimbrie/9 decembrie 1917 s-a încheiat la Focşani armistiţiul provizoriu „pînă în momentul cînd chestiunea războiului sau a păcii va fi decisă de Adunarea

[1] Alexandru Averescu, *op. cit.,* p. 247—248. [4]
România în primul război mondial, p. 319.

Constituantă a întregii Rusii"[3]. In timp ce la Brest-Litovsk se duceau tratative de pace între guvernul sovietic şi Puterile Centrale (care se vor încheia la 18 februarie/3 martie 1918), România nefiind invitată, soldaţii ruşi de pe frontul românesc — divizaţi din punct <ie vedere politic — au trecut Ja dezarmarea şi arestarea unor ofiţeri, organizau manifestaţii, atacau depozitele de alimente, au deschis porţile închisorii din Iaşi[4].

In ziua de 7/20 decembrie 1917 a avut loc la Palat o întîlnire (cu participarea membrilor guvernului şi comandanţilor de armată) unde s-a discutat ,,ce facem şi cum împiedicăm pe ruşi să devasteze ţara"[5]. S-a hotărît adoptarea măsurilor necesare pentru apărarea populaţiei, trecîndu-se la dezarmarea trupelor ruse care nu voiau să înţeleagă că se aflau pe teritoriul unui stat suveran, şi mi în propria lor ţară. Intrucît situaţia se agrava, în noaptea de *8/9* decembrie 1917 Consiliul de Miniştri *a.* hotărît să înceapă curăţirea teritoriului românesc de trupe străine. Acest act a fost interpretat de guvernul de ia Petrograd ca „duşmănos", cerînd guvernului român, prin nota din 3/16 ianuarie 1§18, să ia măsuri de pedepsire a celor care au întreprins acţiuni împotriva armatelor ruse; se făcea precizarea că refuzul „de a răspunde la cererea noastră pînă în 24 de ore va fi socotită ca ruptură de relaţii"[0]. La 13/26 ianuarie 1918 s-a făcut cunoscută oficial hotărîrea guvernului sovietic de a rupe relaţiile diplomatice cu România[7].

Evident că Germania şi Austro-Ungaria au profitat de această situaţie pentru a exercita noi presiuni asupra României. In ziua de 23 ianuarie/5 februarie 1918 generalul Mackensen a adresat guvernului român un ultimatum, eerîndu-i să-şi lămurească poziţia în termen de patru zile. în aceste condiţii, I. I. C. Brătianu şi-a prezentat demisia la 26 ianuarie/8 februarie. Regele Ferdinand a încredinţat mandatul formării noului cabinei lui Alexandru Averescu.

---

[3] *Ibidem,* p. 321.
[4] Vezi şi Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar,* p. 525—527.
[5] Alexandru Averescu, *op. cit.,* p. 262.
[6] N. Daşcovici, *Interesele şi drepturile României in texte de drept internaţional public,* Iaşi, 1936, p. 289.
[7] *Ibidem,* p. 288.

J

Ajuns la 2,9 iunuarie/11 februarie 1918 in fruntea guvernului ce urina să negocieze pacea, Avereseu a trimis o delegaţie spre a lua contact cu oamenii politici rămaşi în Bucureşti.

P. P. Carp a refuzat să discute, afirmînd că el nu recunoaşte ca rege pe Ferdinand şi nici guvernul numit de el. C. C. Arion a încercat să-1 înduplece: „Coane Petra-che, dacă l-au iertat împăraţii, iartă-1 şi d-ta"[8]. Totul a fost în zadar; fruntaşul conservator a dat următorul răspuns pentru a fi transmis la Iaşi: ,,D-1 P. P. Carp vă roagă să spuneţi respectuos Majestăţii Sale că, după părerea lui, chiar dacă regele ar semna pacea cu Puterile Centrale, rămînerea lui pe tron ar. da loc la o serie de eonvulsiuni, care ar face dinastia imposibilă şi ar îngreuna vindecarea rănilor cauzate printr-o politică fatală"[9]. La rîndul său, C. Stere elaborase un proiect de alianţă personală cu împăratul Wilhelm al II-lea al Germaniei, pe care 1-a expus ,,cu căldură" lui Al. Marghiloman la 3/16 ianuarie 1918: „Am avea — susţinea el — aici un vicerege şi ani avea privilegiul unei guvernări căreia Australia şi Canada i-au apreciat binefacerile. O Românie tare nu se poate concepe cu o monarhie care tremură în faţa partidelor. Dinastia nu are la noi puterea tradiţiilor. Trebuie dar să-şi ia puterile din afară: o alianţă personală poate singură să dea această putere"[10].

Ideea înlăturării regelui Ferdinand era, în continuare, susţinută de ministrul de Externe austro-ungar, Ottokar Czernin, care la 15/28 decembrie 1917 transmitea principelui Hohenlohe, în legătură cu modificările teritoriale impuse României: „Cred că aceste mici corecturi de graniţă ar.fi relativ uşor de realizat dacă tratăm direct cu regele Ferdinand şi îi declarăm că dinastia este înlăturată; în cazul însă că rectificările de graniţă sînt imediat acceptate, am lăsa totuşi pe tronul României pe unul din fiii săi. In cazul acesta, ar trebui, fireşte, fixate cu acest prilej, eventual cu tutorii săi care urmează să fie numiţi, garanţiile pentru comportarea viitoare a României"[11].

La 5/18 februarie, Al. Avereseu a avut la Buftea o discuţie cu Mackensen, care i-a spus că: „prima ches-

[8] Sabina Cantacuzino, *op. cit.,* p. 285.
[9] C. Gane, *op. cit.,* voi. II, p. 568.
[10] Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* voi. III, p. 286.
» *1918 la români,* voi. II, p. 1026.

tiune de regulat este aceea a dinastiei. Mi-a făcut — notează Averescu — confidenţa că este hotărîtă schimbarea dinastiei, lucru la care au convenit şi fruntaşii noştri din Bucureşti. Am spus mareşalului că pentru mine, acesta este punctul cel mai greu; că deoarece am primit mandatul de şef al guvernului de la actualul rege, nu pot sub nici un ■cuvînt conveni la decapitarea suveranului meu. Mareşalul a convenit că situaţia nu este plăcută, dar ştie că împăratul este fixat asupra acestui punct. I-am spus că în cazul acesta voi merge personal şi imediat **la** Berlin. L-am rugat pe el să-mi solicite o audienţă la Kaiser"[12]. Chestiunea a fost reluată după ce şeful guvernului român a avut convorbiri cu alte oficialităţi germane aflate la Buftea. Averescu notează: „Am trecut apoi la masă. In timpul ei, cum şedeam' la dreapta mareşalului, a revenit aproape în şoaptă asupra chestiunei cu dinastia, spunîndu-mi că fac rău că nu profit de ocazie pentru ca să scăpăm de actuala dinastie, căci toţi cei din Bucureşti afirmă că este o pacoste pe ţară şi doresc îndepărtarea ei. I-am spus că aceasta poate să fie părerea lor, dar am şi eu pe a mea şi nu **imâ-o** schimb, de aceea îl rog încă odată să-mi înlesnească audienţa la împărat"[13], într-adevăr, la 10/23 februarie, Mackensen i-a comunicat lui Averescu că ,,a vorbit prin fir special cu împăratul şi că împăratul are încredere că intenţiunile mele de a încheia pacea sînt sincere şi de aceea mă consiliază să merg fără şovăire înainte, să nu am grijă de chestiunea dinastiei şi să contez pe sprijinul Germaniei în toate tratativele şi pe ale lui în special"[14].

în acest fel s-a conturat perspectiva negocierii pe baza recunoaşterii lui Ferdinand ca suveran al României; el însă trebuia tratat cu toată severitatea, ca unul ce „împinsese" România în războiul împotriva Puterilor Centrale, în ziua de 14/27 februarie 1918 a avut loc la Răcăciuni (Bacău) întîlnirea între regele Ferdinand şi ministrul de Externe austro-ungar O. Czernin. Cu acest prilej **reprezentantul** guvernului de la Viena a pus problema păcii într-o manieră ultimativă: „dacă regele Ferdinand vrea să facă pace *imediat* în condiţiile convenite de cele patru puteri aliate, condiţii din care nu poate

[12] Alexandru Averescu, *op. cit.,* p. 292.
[13] *Ibidem,* p. 293.
[14] *Ibidem,* p. 294.

fi schimbată nici o iotă şi a căror comunicare constituie scopul venirii mele azi. Dacă regele nu le acceptă, continuarea luptei este inevitabilă şi aceasta înseamnă sfîrşitul României şi al dinastiei"[15]. Czernin, care în calitate de ministru al Austro-Ungariei în România fusese de atîtea ori indus în eroare de regele Ferdinand în anii neutralităţii, găsise acum prilejul să se răzbune[10]. Condiţiile de pace erau sintetizate în 9 puncte: 1) Dobrogea; 2) Dunărea (fluviu german); 3) Severinul; 4) Broşteni-Mirceşti; 5) Trecătorile; 6) Dezarmarea armatei; 7) Drumurile de fier; 8) Trecerea germanilor prin ţară contra Rusiei; 9) Petrolul pe 80 de ani. Regele a cerut un scurt timp de gîndire, care i-a fost acordat.

Ajuns la Iaşi, suveranul a convocat Consiliul de Coroană, care s-a întrunit de trei ori (în zilele de 17 februarie/2 martie, 18 februarie/3 martie şi 19 februarie/4 martie 1918)[17]; au participat membrii guvernului Averescu, preşedinţii Corpurilor legiuitoare (Em. Poruimbaru şi V. Gh. Morţun), preşedintele Partidului Naţional-Liberal (I. I. C. Brătianu) asistat de M. Pherekide şi Al. Constantinescu, preşedintele Partidului Conservator-Democrat (Take Ionescu) asistat de M. Cantacuzino şi Dim. Grecianu, generalii C. Prezan, Eremia Grigorescu şi Arthur Văitoianu. Problema era fie acceptarea unei păci oneroase, cu menţinerea statului român, fie respingerea acesteia şi reînceperea ostilităţilor militare, care duceau, inevitabil, la ocuparea întregului teritoriu al ţării. Regele Ferdinand a afirmat că „soluţionarea păcii este dureroasă, dar este în orice caz preferabil să suferi o rană, decît a priimiejdui existenţa"[18]. O opinie similară a exprimat şi Al. Averescu, care a spus că „armata nu poate face decît o scurtă rezistenţă", iar I. I. C. Brătianu a propus acceptarea în bloc, fără discuţii, a condiţiilor de pace, pentru a demonstra şi mai clar caracterul de dictat ale acesteia. Deoarece unii participanţi (Take Ionescu şi adepţii săi) se pronunţau pentru rezistenţă, regele a făcut, în ziua de 19 februarie/4 martie „o expunere aproape plîngînd, conchizînd că trebuie să ne supunem împrejurărilor şi că din sacrificiul ce facem poate va ieşi re-

[15] C. Gane, P. P. *Carp şi rolul său ...,* p. 325.
« „D.A.D.", nr. 12, şedinţa din 15 iunie 1918, p. 170.
[17] Vezi, pe larg, N. Iorga, *Consiliul de Coroană din februarie 1918,* în „Revista istorică", nr. 7—9 din iulie—septembrie 1932.
[18] Alexandru Averescu, *op. cit.,* p. 298.

compensa imeritată"[19]. Intervenind în discuţie, principele Garol a afirmat că, „deşi nu este constituţional, din partea reginei declară, în numele femeilor române, că este trist că nu se rezistă pînă la ultima extremitate şi că speră că se va găsi un bărbat de stat destul de patriot care să împiedice pe rege de a semna o astfel de pace"[20]. Ferdinand s-a imulţumit să-1 mîngîie pe cap, iar cînd Averescu a declarat că era gata să-şi prezinte demisia i-a spus: „nu luaţi în seamă avîntul tinereţii"-[1]. Potrivit hotărîrii Consiliului de Coroană, în seara zilei de 19 februarie/4 martie delegaţii guvernului român au plecat spre Bucureşti pentru a anunţa partea germană despre decizia de a încheia pacea. Mai întîi, la 20 februarie/5 martie a fost semnat la Focşani protocolul pentru prelungirea armistiţiului între România şi Puterile Centrale.

Pentru a facilita negocierea păcii, Al. Averescu şi-a prezentat demisia la 27 februarie/11 martie[22]. Peste cîteva zile, la 5/18 martie s-a constituit un guvern condus de Al. Marghiloman. Preşedintele Partidului Conservator era unul dintre oamenii politici germanofili care rămăsese devotat regelui Ferdinand şi care şi-a asumat responsabilitatea semnării unei păci foarte grele pentru România. De altfel, însuşi I. I. C. Brătianu sublinia, la o consfătuire a majorităţii liberale desfăşurată în acele zile, că Marghiloman „se sacrifică primind să se înhame la o operă tragică dar patriotică", prevăzînd faptul că mai tîrziu Marghiloman „va fi calctaniat, ofensat, batjocorit". Brătianu a subliniat că „trebuie să se ştie că acest ani a salvat Coroana şi Moldova şi că acest lucru primează", că el, în calitate de preşedinte al Partidului Naţional-Liberal, îi era „recunoscător în chip special d-lui Marghiloman, pentru marile servicii pe care le-a adus Coroanei şi ţării"[23].

în tratativele de pace, Marghiloman s-a situat pe poziţia acceptării de către Puterile Centrale a dinastiei existente în România; unul din negociatorii germani transmitea la Berlin: „Nimeni nu cunoaşte mai bine ca el slăbiciunile regelui. El consideră însă că e posibil,

[19] *Ibidem*, p. 299. [80] *Ibidem.* [il] *Ibidem.*

[22] Arh. ist. centri, fond Casa Regală, dos. 6/1918, f. 1.

[2'] *România In primul război mondial,* p. 329.

prin alegerea cu grijă a ambianţei şi un sfat clar dat lui în mod special, ca el să fie ţinut din punct de vedere politic ferim pe calea care este necesară pentru politica viitoare"[24].

La 24 aprilie/7 mai 1918, guvernul Marghiloman a semnat — în sala de la Palatul Cotroceni, unde se ţinuse Consiliul de Coroană din august 1916 care hotărîse intrarea României în război — tratatul de pace cu Puterile Centrale[23]. O pace tipic imperialistă, impusă României prin forţă şi dictat.

Documentul prevedea ca Dobrogea să fie ocupată de Aliaţi, România urmînd să aibă acces la mare pe un drum comercial pînă la Constanţa; „rectificările" de frontieră în favoarea Austro-Ungariei se ridicau la 5600 km^2 (incluzînd Parîngul, Cozia, Negoiul, Caraimanul, munţii Vrancei, Ceahlăul, Rarăul, un număr de 131 comune şl sate cu o populaţie de 724 957 locuitori); practic, armata română era desfiinţată; România se obliga să licenţiere pe toţi ofiţerii străini şi inamici, să sprijine trecerea trupelor Puterilor Centrale prin Moldova şi Basarabia spre Odessa; statul român trebuia să predea întregul surplus de cereale, petrol şi alte produse; exportul românesc era stabilit la un preţ derizoriu; Germania putea arenda, pe termen de 90 de ani, terenuri rurale în România, monopoliza, pe diferite termene, exploatarea şi prelucrarea lemnului, obţinea dreptul de monopol asupra navigaţiei pe Dunăre şi în porturile dunărene, de a lua în stăpînire şantierele navale; Germania stabilea, pe 90 de ani, monopolul asupra petrolului; două societăţi germane aveau dreptul de exploatare şi comercializare; Germania păstra pe teritoriul României un aparat militar şi poliţienesc.

Practic, în urma păcii de la Bucureşti starea de război a fost înlocuită cu starea de ocupaţie. Ţara era împărţită în două: teritoriul ocupat, şi Moldova — unde administraţia română continua să-şi exercite atribuţiile şi autoritatea[26].

P. P. Carp exprima aspre critici la adresa lui AI. Marghiloman care „n-a voit să înţeleagă că în vremurile acestea oamenilor politici nu le mai este îngăduit luxul

---

[24] *1918 la români,* voi. II, p. 1090.
[25] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 10/1918, f. 1.
[26] *România în primul război mondial,* p. 330—331.

de a face pa trepăduşii Palatului în detrimentul neamului lor. D-l 'Marghiloman a voit să-şi facă un titlu de glorie salvînd dinastia, dar pierzînd din vedere faptul că, angajîndu-se pe calea aceasta, pacea e dorită şi impusă de Austria şi în special de unguri şi bulgari sub auspiciile cărora a lucrat în detrimentul ţării şi în profitul — trecător dealtfel — al dinastiei pe care îşi închipuie că a salvat-o definitiv". După opinia lui Carp, „pacea pe care trebuia s-o semneze România era pacea punctului de vedere german, cu sacrificarea dinastiei şi în schimb apărarea integrală a tuturor intereselor ei vitale în prezent şi în viitor". Şi bătrînul conservator conchidea că „fericirea acestei ţări nu stă în menţinerea actualei dinastii, care cu prilejul acesta a vîndut-o în mod josnic, ci în prietenia cu un stat puternic care i-ar putea da o dinastie de pe urma căreia ar putea repara toate nenorocirile inaugurate de d-l Marghiloman cu cedarea Carpaţilor"[27]. Era, desigur, un punct de vedere cu totul subiectiv, deoarece pacea de la Bucureşti fusese impusă de Germania, care nu urmărea în nici un caz „fericirea" României, ci subjugarea ei.

Cu toate presiunile care s-au exercitat contra sa, regele Ferdinand a refuzat să ratifice tratatul de pace de la Bucureşti. Acest tratat n-a fost — în conştiinţa poporului român şi a oamenilor politici lucizi — decît rezultatul unei conjuncturi militare şi politice.

Alături de problemele războiului şi ale păcii — fundamentale pentru istoria naţională, — monarhia a fost confruntată şi cu alte chestiuni, ale căror implicaţii s-au evidenţiat în anii următori.

Pe lîngă activităţile sale politice, prin oare urmărea, în principal, să-l influenţeze pe Ferdinand, şi preocuparea pentru acţiunile organizate de Crucea Roşie, care i-a atras apelativul de „mama răniţilor", regina Măria şi-a găsit o nouă pasiune sentimentală: colonelul canadian Joe Boyle[28]. Acesta venise în România la sfîrşitul anului 1917 în numele Crucii Roşii Canadiene, ináinuîndu-se la Curte şi reuşind să ia locul lui Barbu Ştirbey, ca principal favorit al reginei Măria. Evident, acest aspect era bine cunoscut de oamenii politici şi de o bună parte a opiniei publice.

---

27 Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, dos. 70/1918, f. 1—2.
28 Terence Elsberry, *Mărie of România,* p. 146.

Dar cel care a făcut din aventurile sale sentimentale adevărate probleme de stat a fost principele Carol, moştenitorul Coroanei. In contextul greutăţilor prin care trecea ţara şi Coroana, Carol devenise sceptic în legătură cu perspectivele monarhiei în România. Potrivit unor informaţii el ar fi declarat: „Ştiu bine că în 20 de ani România, ca toate celelalte ţări, va fi republică; de ce să fiu împiedicat atunci să trăiesc cum vreau?"[29].

Principele nu mai era dispus să-şi onoreze obligaţiile care-i reveneau în calitate de moştenitor al tronului. De altfel, chiar regele relata că principele spusese prietenilor săi: „Nu! sînt iubit; simt că nu voi putea face nimic; îmi vine să plec"[30].

In consecinţă, la 27 august/9 septembrie 1918, el a părăsit, deghizat în uniformă de ofiţer rus, unitatea militară pe care o comanda[1]" (aflată la Tîrgu Neamţ) şi în ziua de 31 august/13 septembrie 1918 a-a căsătorit la Odess-a cu Ioana Măria Valentina (Zizi) Lambrino, fiica decedatului maior Constantin Lambrino**. Astfel, Carol săvîrşise o dublă ilegalitate: abandonase unitatea, ceea ce în limbajul justiţiei militare însemna dezertare, pasibilă cu pedeapsa capitală, şi încălcase Statutul Casei Regale, care interzicea membrilor acesteia să se căsătorească cu persoane care nu aparţineau unei familii domnitoare.

în aceeaşi zi, el a adresat regelui o telegramă prin care-şi anunţa căsătoria şi cerea să i se indice „dacă trebuie să mă întorc în ţară sau să rajmîn în străinătate, soluţie pe care eu o găsesc preferabilă pînă la clarificarea situaţiei"[31].

Telegrama a provocat o vie îngrijorare la Curte, precum şi în cercurile guvernamentale, deoarece atitudinea

---

[29] Alexandra Marghiloman, *Note politice,* voi. IV, 1918, Bucureşti, 1927, p. 137.

[30] *Ibidem,* p. 40.

* Carol comanda, onorific, Regimentul 8 vînători. ** Familia Lambrino, de origine greco-levantină, avusese un anumit rol politic în sec. al XVIII-lea. Astfel, Constantin Lambrino a ajuns paharnic în timpul domniei lui Dimitrîe Cantemir, iar Mihalache Lambrino a fost mare ban sub Constantin Brînro-veanu, cu a cărei fiică, domniţa Bălaşa, s-a şi căsătorit (Arh, ist. centr., fond Casa Regală. Regele Carol II, Arh. personală, dos. 21/1918, f. 1).

[31] Arh. ist. centr., fond Regele Ferdinand, Arh. personală, dos. V—187/1918, f. 1.

lui Carol punea într-o lumină dintre ceJe mai defavorabile însăşi instituţia monarhică. îndată ce a primit telegrama, regele a trimis pe colonelul Erne.st Baliff la Odessa, cu următoarele instrucţiuni: „In interesul lui, chiar dacă este irevocabil hotărît să-şi pună planul în execuţie, arătaţi monstruozitatea ca ruperea definitivă cu familia şi ţara să se facă pe pămînt străin, sub paza unor baionete străine, ieri încă în luptă cu noi"[32]. Colonelul aducea cu el şi o scrisoare din partea primului ministru Al. Marghiloman, datată 4/17 septembrie 1918, în care se spunea: „Fac apel la sentimentele lui de fiu şi de român ca să curme cu o oră mai înainte îngrijorarea ce a cauzat actul lui *[..* .] Prinţul nu poate uita că, în orice situaţie s-ar pune în viitor, nu se cuvine să i se reproşeze că, ofiţer comandant fiind, şi-a părăsit Regimentul şi a trecut în ţară străină fără concediu. Tot asemenea, prinţul nu trebuie să uite că nu poate să stea un moment peste graniţă cu paşaport fals. *[...]* La nevoie trebuie ca Alteţa Sa Regală să ştie că guvernul va uza de toate mijloacele pentru a opri drumul mai departe"[33].

După multe insistenţe, Carol a acceptat să se întoarcă în ţară, fără a renunţa însă la căsătoria contractată. In faţa intransigenţei acestuia, Al. 'Marghiloman a declarat suveranului: „Prinţul trebuie decăzut din prerogativele sale; prinţul NScolae proclamat în locul său, şi pentru el făcută o educaţie severă şi serioasă"[34].

Regele era însă şovăitor, pentru că, zicea el, „şi eu am avut o chestiune sentimentală"*. Ferdinand a luat iniţiativa consultării foştilor preşedinţi ai Consiliului de Miniştri (I. I. C. Brătianu şi AL Averescu), precum şi a altor oameni politici pentru a lua o decizie. In timp ce I. I. C. Brătianu s-a declarat împotriva unei hotărîri pripite şi radicale, întrucît Carol „nu era încă imatur"- şi trebuia să i se dea timp „să se coacă la minte"[35], Al. Averescu a susţinut categoric că principele nu avea „nici o calitate pentru domnie". Cu acest prilej generalul a re-

---

[12] *Acte şi corespondenţă relative la renunţările la tron ale fostului principe moştenitor,* Bucureşti, *1926,* p. 5.

[83] Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* voi. V, p. 229—230 (Anexa

** *Ibidem,* voi. IV, p. 21.

* Regele făcea aluzie la faptul că atunci cînd era principe moştenitor încercase să se căsătorească cu Elena Văcărescu» (Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* voi. IV, p. 22).

[35] *Acte şi corespondenţă ...,* p. 6.

iatat faptul că la *29* octombrie 1916, cind a pnmit ordinul să se retragă din Valea Prahovei în faţa trupelor de ocupaţie, Carol a rămas să benchetuiasca pînă la ora 2 noaptea, astfel că inamicul ajunsese la numai 20 de km *de* localitatea în care se afla principele (moştenitor[36]. Acest act, ca şi multe altele, influenţau negativ moralul trupei şi al ofiţerilor, spre indignarea lui Al. Averescu, comandantul Armatei a Ii-a.

De asemenea, regele a convocat un „consiliu al generalilor" pentru a discuta problema părăsirii unităţii militare de către Carol. în urma dezbaterilor avute, generalul C. Hîrjeu — ministrul de Război, generalul C. Coandă, generalul Arthur Văitoianu şi generalul Eremia Grigorescu — inspectori de armată — au conchis că „nu aparţine decît Majestăţii Sale Regelui de a decide asupra interpretărilor ce se pot face pentru încălcări de regulamente **militare** de către un membru al familiei regale, întrucît aceştia nu pot fi supuşi prescripţiunilor regulamentare şi legilor militare ordinare"[37].

In calitatea sa de şef supremi al armatei şi de cap al familiei domnitoare, Ferdinand a hotârît să-1 pedepsească pe Carol cu 75 de zile „arest" la mănăstirea Ho~raiţa (judeţul Neamţ), începînd cu data de 9/22 septembrie[38]. „Arestul" consta în interdicţia de a părăsi mănăstirea; aici el a fost vizitat de rege şi de regină, care i-au arătat necesitatea desfacerii căsătoriei, sugerîndu-i-se că ar putea întreţine, în continuare, raporturi „neoficiale" cu Zizi Lambrino.

Simultan, se făceau puternice presiuni asupra acesteia, „sfătuind-o, făcîndu-se oarecare sacrificii băneşti în folosul său"[39], pentru a o **determina** să renunţe la mariajul oficial cu principele Carol. Ea însă ţinea să devină „Zizi de Hohenzollern", astfel îneît toate încercările s-au dovedit zadarnice*.

După îndelungi insistenţe, Carol a acceptat, la 29 octombrie/11 noiembrie, să declare în scris că nu se opune

---

[36] Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* voi. IV, p, 26—27.
i Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 43/1918, f. 1.
[38] *Ibidem,* fond Casa Regală, Carol Caraiman, dos. 3/1918, f. 2.
3[8] *Ibidem,* fond Casa Regală, dos. 43/1918, f. 5.
* Intr-o scrisoare adresată primului ministru şi semnată „Z. de Hohenzollern" ea protesta împotriva încercărilor de a desface o •căsătorie „perfect legală" şi-i cerea să nu admită o „asemenea inomenie". (Arh. ist. centr., fond Casa Regală, Principele Carol, dos. 2/1919, nepaginat).

la „anularea actului de căsătorie încheiat la Odessa"[49]. în aceeaşi zi, regele Ferdinand a hotărât „amnistierea" principelui, care a revenit la Iaşi. Aici el a avut, la 31 octombrie/13 noiembrie, o discuţie aprinsă cu I. I. C. Brătianu, care i-a spus „să asculte părinţii, să nu uite că tinereţea poate întotdeauna să înveţe, şi că, pentru suverani, a şti să asculte este o calitate de căpetenie"[41]. Carol, profund nemulţumit de tutela pe care Brătianu o exercita asupra regelui Ferdinand, era hotărît să nu ţină seama de asemenea sfaturi. In consecinţă, principele moştenitor a respins toate argumentele experimentatului politician. Practic, această discuţie a declanşat conflictul Carol—Brătianu, care avea să-şi pună amprenta asupra instituţiei monarhice şi a vieţii politice din România.

Toa/mna anului 1918 a marcat sfîrşitul primului război mondial prin înfrîngerea Puterilor Centrale. Mai în-tîi a capitulat Bulgaria (29 septembrie), apoi Turcia (30 octombrie), Austro-Ungaria (3 noiembrie), Germania (11 noiembrie)[42]. In context, la 24 octombrie/6 noiembrie 1918, guvernul Marghiloman a fost înlăturat, iar parlamentul ales sub acest guvern a fost dizolvat prin decretul z-egal din 5/18 noiembrie, care preciza: „Toate lucrările efectuate de Adunările dizolvate în timpul funcţionării lor se declară nule şi inexistente şi lipsite de orice putere de lege"[43]. Era ■— după cum s-a observat[44] ■—■ pentru prima dată în istoria modernă a României cînd se aprecia astfel activitatea unui parlament şi a unui guvern, ambele constituite legal, în limitele 'regimului dat, cu consimţământul şefului statului. Aceasta nu însemna însă o modificare a sistemului de guvernare, ci o modalitate — unică în felul ei — de a ieşi dintr-o situaţie excepţională, creată prin semnarea păcii de la Buftea—Bucureşti. De altfel, cu excepţia lui Marghiloman şi a cîtorva adepţi ai săi, nimeni n-a protestat împotriva acestei decizii, care, în esenţa ei — dincolo de anumite prescripţii constituţionale — era conformă cu spiritul public, cu dorinţa poporului român de a-şi redobîndi drepturile suverane, de a fi stăpîn în propria-i ţară.

---

40 *Acte şi corespondentă...,* p. 7
41 *Ibidem.*
42 Mircea *N.* Popa, *Primul război mondial, 1914—1918, p.* 437—442.
43 „Monitorul oficial", nr. 183 din 6 noiembrie 1918.
44 Ion Bulei, *Sistemul politic..., p.* 458.

Noul guvern, prezidat de generalul Constantin Coandă, a trecut la mobilizarea armatei române, a adresat Comandamentului superior german din teritoriul ocupat al României un ultimatum prin care se cerea ca „trupele germane să părăsească în termen de 24 de ore teritoriul român"[45]. în proclamaţia adresată ostaşilor şi poporului român regele Ferdinand preciza că reîncepea lupta pentru înfăptuirea visului „nostru de atîtea veacuri: Unirea tuturor românilor"[46].

Anul 1918 a intrat în istoria patriei noastre prin marile acte ale poporului român din martie, noiembrie şi decembrie, care au marcat făurirea statului naţional unitar român, a idealului pentru care au luptat şi s-^au jertfit numeroase generaţii de înaintaşi.

întrunit la Chişinău în ziua de 27 martie/9 aprilie 1918 Sfatul Ţării — organ reprezentativ al populaţiei din Basarabia — a hotărît unirea acestui străvechi pămînt românesc cu patria mamă[47]. La 30 martie/12 aprilie actul unirii Basarabiei a fost prezentat regelui şi guvernului României. Intre cei decoraţi pentru contribuţia adusă la unirea Basarabiei s-a numărat şi C. Stere[48]. Prin decretul regal din 9/22 aprilie 1918 se ratifica unirea Basarabiei cu România, iar doi reprezentanţi ai acestei provincii (Ion Inculeţ şi Daniel Ciugureanu) au intrat în componenţa guvernului român.

La 14/27 octombrie 1918, Adunarea Constituantă a Bucovinei a decis unirea acestei provincii istorice cu România; hotărîrea a fost întărită de Congresul general al Bucovinei, întrunit la 15/28 noiembrie[49]. A doua zi, 16/29 noiembrie, actul Unirii a fost predat la Iaşi regelui Ferdinand[30].

---

[45] „Monitorul oficial", nr. 176 bis, nr. din 28 octombrie/10 noiembrie 1918.

[46] *Proclamaţia M.S. regelui către ostaşi şi popor,* în „Steagul", IV, nr. 188 diii 12 noiembrie 1918.

[47] *Basarabia s-a unit cu patria mamă,* în „România nouă", Chi-şinău, II, nr. 57 din 28 martie 1918; vezi, pe larg, Ştefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei. Studiu şi documente,* Bucureşti, 1929.

[48] C. Stere, *Documentări şi lămuriri politice. Preludii. Partidul Naţional-Ţărănesc şi „cazul Stere",* Bucureşti, 1930, p. 246.

[49] *Declaraţia de Unire a Bucovinei cu România,* în „Mişcarea", Iaşi, XII, nr.' 259 din 18 noiembrie 1918.

[50] Ion I. Nistor, *Amintiri răzleţe din timpul Unirii,* Cernăuţi, **1*38,** p. 76.

La 18 noiembrie/l decembrie 1918 capitala ţării a redevenit oraşul Bucureşti, guvernul, autorităţile centrale care funcţionaseră în mod provizoriu la Iaşi, fiind primite cu entuziasm de populaţie. Cu acest prilej, ministrul de Război, generalul Eremia Grigorescu, a înmînat regelui Ferdinand cartea de mareşal[51]. în cuvîntarea rostită la revenirea în Bucureşti, suveranul, după ce a amintit că a rămas „mereu credincios hotărîrii ce luase în august 1916", că are „conştiinţa curată", a conchis: „Ceea ce strămoşii au visat, ideea pentru care generaţiile trecute au suferit şi au lucrat, idealul pentru care toată suflarea românească a nădăjduit, iar ostaşii noştri şi-au vărsat sîngele, azi a devenit un fapt împlinit. Azi mama România poate strînge pe toţi copiii iarăşi la sînul ei. Basarabia şi Bucovina, cele două fiice răpite, s-au întors una după alta în casa părintească, iar Ardealul, frumosul leagăn al poporului român, de unde au descălecat întîii voievozi ai ţărilor româneşti au votat azi la Alba Iulia unirea cu regatul român"[52].

Într-adevăr, o fericită coincidenţă a făcut ca în ziua în care Bucurestiul redevenea Capitala ţării, Marea Adunare Naţională de la Alba Iulia să hotărască[53], prin votul unanim al românilor din Transilvania, unirea acestui străvechi teritoriu românesc cu patria mamă. Peste puţină vreme, la 1/14 decembrie 1918 delegaţia Marelui Sfat Naţional ales de Adunarea de la Alba Iulia a prezentat guvernului şi suveranului actul unirii Transilvaniei cu România[54]. în discursul său, rostit cu acest prilej, Ferdinand I a ţinut să sublinieze: ,,Ne-aţi adus nu numai dorul împlinit a cîtorva milioane de suflete, ne-aţi adus inimile lor, şi în primirea plină de dragoste frăţească ce aţi găsit-o la noi, aţi putut simţi pulsul ţării mume ce bate în acelaşi ritm cu al vostru [. ..] După Basarabia, după Bucovina, mai lipsea o piatră din cele mai scumpe: Ardealul"[55].

Prin decretul din 11/24 decembrie 1918 a fost ratificată unirea Transilvaniei cu România[56], iar trei repre-

---

*| „Steagul", IV, nr. 208 din 20 noiembrie/3 decembrie 1918.
[52] *Cuvîntări de Ferdinand I,* p. 124.
[53] *Rezoluţia privind Unirea Transilvaniei cu România,* în „Românul", Arad, nr. 20 din 20 noiembrie/3 decembrie 1918.
[54] „Viitorul", XI, nr. 3191 din 2/15 decembrie 1918.
fo *Cuvîntări de Ferdinand I,* p. 177—178.
58 „Monitorul oficial", nr. 212 din 13 decembrie 1918.

zentanţi ai acesteia (Vasile Goldiş, Şt. Cicio-Pop, AL Vaida-Voevod) au intrat în componenţa guvernului ţării. De asemenea, la 18/31 decembrie 1918 regele a semnat decretul privind unirea Bucovinei cu România[57] şi pe cel de numire a lui Ion Nistor şi Iancu Flondor ca miniştri de stat în guvernul român.

Crearea statului naţional unitar „a constituit o strălucită victorie istorică a luptei eroice, îndelungate a maselor populare pentru făurirea naţiunii române, a marcat împlinirea visului secular al tuturor românilor de a trăi uniţi în graniţele aceleiaşi ţări, într-un stat unic, liber şi independent"[58].

Pregătită de o îndelungată evoluţie istorică, Marea Unire din 1918[59] se încadra în planul mai larg al dezvoltării naţiunilor europene, cu deosebire a celor din aria centrală şi de sud-est a continentului. Sub loviturile luptei de eliberare a popoarelor, s-au prăbuşit, în 1917-1918, cele două mlari imperii multinaţionale: ţarist şi habsburgic. In virtutea dreptului naţiunilor la autodeterminare, românii au scuturat vechile dominaţii, exprimîndu-şi, în cadrul unor largi adunări plebiscitare, hotărîrea de a se uni cu patria mamă. A fost o adevărată revoluţie de eliberare naţională, aşa cum prevăzuse, la vremea sa, Nicolae Bălcescu. Vechile autorităţi imperiale au fost înlăturate, iar în locul lor s-au constituit consilii naţionale române, care au preluat efectiv conducerea Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei. Au fost organizate alegeri — pe baza votului universal — în cadrul cărora au fost desemnaţi deputaţii care să participe la marile foruri de decizie: Sfatul Ţării în Basarabia, Congresul general în Bucovina, Marea Adunare Naţională în Transilvania. Alături de deputaţi, la Chişinău, Cernăuţi şi Alba Iulia au fost prezenţi numeroşi cetăţeni,

---

57 *Ibidem,* nr. 217 din 19 decembrie 1918.

58 Nicolae Ceauşescu, *Expunere la Adunarea festivă consacrată sărbătoririi a 65 de ani de la făurirea statului naţional unitar român. 1 decembrie 1983,* Bucureşti, Edit. Politică, 1983, p. 5.

59 Vezi, pe larg, Ştefan Pascu, *Făurirea statului naţional uni tar român;* Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar; 1918 la români. Documente externe, joi.* I—VI; *Unirea Transilvaniei cu România. 1 Decembrie 1918.* Sub red. I. Popescu-Puţuri şi A. Deac, ed. III-a, Edit. Politică, 1978; Ion Clopoţel, *Revoluţia din 1918 şi Unirea Ardealului cu România,* Cluj, 1926; Silviu Dragomir, *Un sfert de veac de la Unirea Transilvaniei,* Sibiu, 1943.

care au nnut să ia parte la aceste mari evenimente, să susţină si să aclame actele de Unire. A fost un entuziasm general ' care izvora din sufletele unor oameni ce fuseseră 'nevoiţi să lupte din greu, secole de-a rîndul împotriva dominaţiei străine, care n-au încetat o clipa să spere în ziua eliberatoare. Şi acea zi a venit m acel memorabil an 1918.

Semnificative sînt cuvintele rostite de Vasile Goldiş la Alba Iulia: „Veacuri de-a rîndul poporul românesc, adevăratul şi legitimul proprietar al pămîntului ce fusese odată Dacia, a fost socotit străin şi sclav pe păonîntul său străbun". Şi marele patriot conchidea: „Bucăţirea trupului românesc a fost act de barbarie. Distrusă barbaria, unirea tuturor românilor într-un singur stat este cea mai firească pretenţiune a civilizaţiei. Teritoriile locuite de români de la descălecarea lui Traian şi pînă astăzi au fost teritorii româneşti. Nu există putere de a suci logica pînă acolo ca invadările elementelor străine, dirijate pe aceste teritorii în chip artificial şi prin abuzul de putere a statului cu scopul desfiinţării noastre naţionale, să poată clătina dreptul nostru asupra acestor teritorii [...] După drept şi dreptate, românii din Ungaria şi Transilvania, dimpreună cu teritoriile locuite de dînşii, trebuie să fie uniţi cu regatul României"[60].

Unirea nu a fost opera unui singur partid, a unei clase sau categorii sociale — a fost opera întregului popor, a tuturor forţelor sale politice şi sociale. O rezonanţă deosebită au avut cuvintele fruntaşului social-democrat Iosif Jumanca, pronunţate în Marea Adunare Naţională din 1 Decembrie 1918- „Astăzi venim şi noi aici, adevăraţii reprezentanţi ai muncitorimii româneşti din Ungaria, Transilvania şi Banat, venim să declarăm în faţa prea cinstitei adunări, în faţa Internaţionalei Socialiste şi în faţa întregii lumi că vrem unirea tuturor românilor"[61].

In acea zi dispăreau ultimele hotare artificiale brăzdate de stăpîniri străine, de mari imperii multinaţionale, pe pămîntul românesc. Deveneau realitate versurile marelui poet şi luptător pentru Unire, care a fost Octavian Goga: „Te-am dărîmat, hotar de-odinioară,/ Brîu împletit din

---

II n2rea UIllre a rom&nilor în izvoare narative, p. 250, 252.
Documente ale Unirii (1600—1918), p. 404.

lacrimi şi din sînge,/ Veriga ta de foc nu mă mai strînge,/ Şi lanţul tău a încetat să doară".

La rîndul său, Nicolae Iorga, cu excepţionala-i putere de sinteză, aducea un vibrant elogiu tuturor celor care au contribuit la făurirea marelui act al Unirii, făcînd o anume precizare ce se cuvine a fi subliniată: „Fără a uita pe nimeni din cei care au colaborat]a această faptă a Unirii, de la general şi de la fruntaş ardelean, pînă la ultimul ostaş şi ţăran, omagiul recunoştinţei noastre să se îndrepte azi către poporul acesta întreg de oriunde şi din toate veacurile, martir şi erou"[62].

Foarte tînărul pe atunci Lucian Blaga — viitorul mare filosof, poet şi dramaturg — descriind intrarea armatei române într-un oraş transilvan, spre sfîrşitul lunii decembrie 1918, făcea următoarea observaţie: „Entuziasmul şi bucuria populaţiei s-au manifestat printr-o horă uriaşă, care-şi spărgea cercul, încolăcindu-se în spirală, după modelul nebuloaselor cereşti, ce încearcă o nouă închegare şi un nou echilibru"[63]. Era, în fond, imaginea statului naţional unitar român, ce se închegase în anul 1918 şi care avea să se dezvolte tot mai puternic în perioada următoare.

---

[62] Nicolae Iorga, *Pagini alese.* Antologie alcătuită de lect. univ. *Ar.* Angela Banciu şi comentată de Dumitru Almaş, Bucureşti, Edit. Ion Creangă, 1985, p. 70.

[83] *Marea Unire a românilor în izvoare narative,* p. 150.

CAPITOLUL V

PENTRU O GUVERNARE DEMOCRATICĂ. OPŢIUNEA FUNDAMENTALĂ: REPUBLICA

(decembrie 1918 — iulie 1927)

1. COROANA IN CONFRUNTĂRILE POLITICE. ACTUL DE LA 4 IANUARIE 1926

După realizarea marelui ideal al Unirii, toţi oamenii politici, toate clasele şi categoriile sociale s-au arătat preocupaţi de evoluţia statului român. In ansamblu, s-au conturat două poziţii fundamentale: pe de o parte, a claselor dominante, care urmăreau să folosească noile împrejurări pentru a-şi întări poziţiile economice şi politice, accentuînd exploatarea oamenilor muncii; de cealaltă parte, a proletariatului, care se pronunţa pentru primenirea din temelie a societăţii, cerînd ca „România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine"[1].

Confruntarea dintre cele două poziţii şi-a pus amprenta pe întreaga dezvoltare a României din perioada interbelică, în această perioadă situaţia monarhiei a cunoscut evoluţii spectaculoase, care s-au răsfrînt asupra întregului organism politico-social. în anii 1918—1927 s-a înregistrat o luptă hotărâtă a partidelor politice pentru a influenţa activitatea Coroanei, în care Partidul Naţional-Liberal, prin I. I. C. Brătianu, a fost principalul cîştigător; a urmat perioada Regenţei (1927—1930), în care monarhia a fost transformată într-un instrument al partidelor de la guvern. Odată cu urcarea lui Carol al II-lea pe tron, în iunie 1930, Coroana s-a angajat în cursa pentru discreditarea regimului politic întemeiat pe partide şi pentru dobândirea primatului în sistemul de guvernămînt al României. Acest obiectiv a fost atins în 1938, dată care a marcat apogeul puterii monarhului din întreaga istorie modernă a României, dar şi începutul sfîrşitului instituţiei pe care el o reprezenta.

^ ^ " t e din istoria *mişcării muncitoreşti din România.*

Anii 1918—1927 au marcat — după o inspirată expresie a lui N. Iorga — perioada „monarhiei luptelor de partid"[2]. Făurirea statului naţional unitar român, avîntul mişcării muncitoreşti, legiferarea votului universal şi a reformei agrare au imprimat vieţii politice din România trăsături noi, s-a produs o adâncire *a* democraţiei burgheze. Sistemul partidelor politice a devenit mult mai complex, rotativa guvernamentală — care funcţionase vreme de şase decenii — s-a prăbuşit, statul român a făcut noi şi însemnaţi paşi pe calea modernizării[3]. Un suflu nou, democratic s-a afirmat în sistemul de guvernare a ţării, care a devenit mult mai deschis şi receptiv la aspiraţiile şi voinţa milioanelor de cetăţeni.

Avînd în vedere prerogativele de care dispunea regele, partidele politice burgheze au desfăşurat o vie activitate de influenţare a poziţiei acestuia, căutînd să-i obţină sprijinul în favoarea grupării pe care fiecare din aceste partide o reprezenta. La rândul său, regele Ferdinand şi-a constituit o adevărată camarilă — alcătuită din persoane care nu deţineau o funcţie politică în sistemul instituţionalizat, dar care participau la luarea deciziilor. Principalul lui „sfătuitor" era regina Măria, fire ambiţioasă, dornică de afirmare şi de dominaţie politică. Un rol însemnat a dobîndit principele Barbu Ştirbey — favoritul reginei Măria şi administratorul domeniilor Coroanei. Dintre oamenii politici, influenţa cea mai puternică a exercitat-o I. I. C. Brătianu, preşedintele Partidului Naţional-Liberal.

După 1918 acest partid şi-a întărit considerabil baza economică — fiind principalul beneficiar al accelerării procesului de dezvoltare capitalistă a ţării. Totodată, se cuvine subliniat faptul că Partidul Naţional-Liberal şi în special preşedintele său, Ion I. C. Brătianu, au avut o viziune largă, coerentă şi fermă asupra organizării şi dezvoltării statului naţional unitar român. Evident, o perspectivă conformă cu interesele de clasă ale burgheziei, dar pe un plan mai larg coordonatele generale de evoluţie preconizate de liberali corespundeau necesităţilor istorice obiective.

Impunerea unui anumit model de evoluţie — cel preconizat de liberali — s-a făcut în contextul unei acerbe

---

[2] N. Iorga, *Istoria românilor,* voi. X, p. 448.
[3] Ioan Scurtu, *Locul perioadei interbelice în istoria poporului român,* în „Memoriile Academiei", Seria istorie, 1982, p. 69—84.

lupte politice, în care a fost pusă în discuţie însăşi forma de guvernămînt. ....

Faptul că la sfîrşitul războiului şi m anii imediat următori monarhia s-a prăbuşit în mai multe state europene care s-au organizat în republicii (Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, Germania, Turcia) a exercitat o influenţă şi asupra situaţiei din România, care se învecina şi cu prima republică socialistă din lume — Rusia Sovietică. Forţele democratice, republicane s-au simţit încurajate în aspiraţia lor spre o formă de stat republicană. Desigur, împrejurările concrete din România, tradiţia istorică, atitudinea monarhiei în timpul războiului — cînd a acţionat în conformitate cu deziderатele poporului român, vizînd făurirea statului naţional unitar — au avut rolul lor în ceea ce priveşte forma de guvernămînt după 1918.

In viaţa politică a României au survenit modificări importante. Destrămarea celor două partide conservatoare şi lipsa de unitate a noilor partide politice au permis Partidului Naţional-Liberal să domine cu autoritate viaţa politică în primul deceniu interbelic. Acest partid — care reprezenta interesele marii burghezii industriale şi bancare — a reuşit să-şi subordoneze, în mare parte, însăşi instituţia monarhiei.

In multe dintre întreprinderile industriale şi băncile aflate în posesia liberalilor, regele avea importante pachete de acţiuni, astfel încît între burghezia liberală şi suveran s-a creat o identitate de interese, care asigura baza materială a strînsei lor colaborări pe plan politic-[5]. Se adăuga faptul că regele Ferdinand era un temperament slab, influenţabil, avea o încredere absolută în I. I. C. Brătianu. El însuşi declara: „prefer să cad cu Brătianu, dacă ar fi să se întîmple, dar este singurul în care^ am încredere"[5]. într-o anumită împrejurare regele a mărturisit că avea cunoştinţă de aprecierile potrivit cărora Brătienii reprezintă o a doua dinastie în România, dar că el nu vedea nimic rău în aceasta[6].

La sfîrşitul anului 1918 Coroana a trecut prin momente dificile, ca urmare a intensificării luptei revoluţio-

PolitfJă, o Dictatura re^aZă *(1938-1940),* Bucureşti, Edit.
'- Regele Ferdi*nand,* Cluj, 1929, p. 20. ™0211'3'13
Roman, EHmeridele- *înseninări şi amintiri,*

nare a clasei muncitoare pentru drepturi şi libertăţi democratice, inclusiv pentru un regim republican. Organele Ministerului de Interne semnalau că în adunările zilnice care aveau loc la sediul Partidului Socialist din Bucureşti, „la care iau parte foarte mulţi lucrători şi lucrătoare, membri ai acestui partid, vorbitorii, conducători ai mişcării socialiste, ca I. C. Frimu, Gh. Cristescu, Ilie Moscovici ş.a. criticau dinastia, în timp ce mulţimea aplauda şi striga «Trăiască republica»"[7]. Chiar dacă o asemenea opţiune nu era realizabilă în acele împrejurări concret-istorice, ea rămîne pozitivă prin alternativa pe care o oferea sistemu-. lui de guvernare existent.

La 10/23 decembrie 1918, după un miting organizat la sediul Partidului Socialist şi ai sindicatelor, muncitorii tîmplari au manifestat pe stradă scandînd: „Jos regele, să se ducă unde s-au dus ceilalţi monarhi"[3]. în aceeaşi zi, participanţii la o mare manifestaţie populară — ceferişti, tîmplari, tipografi, lucrători la Regia Monopolurilor Statului ş.a. — nu numai că nu s-au descoperit atunci cînd au văzut automobilul regal, dar au început să scandeze: „Trăiască republica"[9].

Un puternic caracter antimonarhic au avut şi luptele din 13/26 decembrie 1918[10]. Referindu-se la acest aspect, fostul ministru V. Cancicov nota: „Trecînd azi spre casă pe la ora 1 pe Calea Victoriei, am văzut Ministerul de Industrie — Casa Vernescu — complet înconjurat, curte şi stradă, de o imensă mulţime . . . Erau greviştii Capitalei. Nici urmă de autoritate. Pe poarta mare a intrării era înfipt un imens steag roşu. Pe uşa de la intrare în minister era fixată o placardă de cîţiva metri lungime, tot de pînză roşie, pe care sta scris cu litere de o palmă: «Trăiască Republica Socialistă». Pe zidurile clădirii şi pe tot lungul grilajului de fier erau înfipte alte placarde roşii… «Jos ciocoii!^, «Jos burghezia capitalistă!», «Jos regeie!»"[11].

---

[7] C. Cuşnir-Mihailovici, FI. Dragne, Gh. Unc, *Mişcarea muncitorească din România. 1916—1921. Crearea Partidului Comunist Roman,* Bucureşti, Edit. Politică, 1971, p. 184.

[8] *Ihidem,* p. 163.

[8] Alexandru Marghiloman, *Note politice,* voi. IV, p. 185.

[10] Vezi, pe larg. Gh. Unc şi C. Mocanu, *13 decembrie 1918,* Bucureşti, Edit. Politică, 1968, p'. 96—97.

[11] Vasiie Th. Cancieov, *Impresiuni şi păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic,* voi. II, Bucureşti, 1921, p. 717.

Guvernul liberal, cu aprobarea regelui Ferdinand, a adus la porţile Capitalei unele unităţi militare, între care si **Regimentul** 9 vânători, aflat sub comanda nominală a principelui Carol[1-9]. In după amiaza zilei de 13/26 decembrie, cînd coloanele de manifestanţi au ajuns în piaţa Teatrului Naţional, la ordinul generalului Alexandru Mărgineanu, **armata** a început să tragă. Au fost ucişi mai mulţi muncitori, care cereau ameliorarea situaţiei lor materiale, dezvoltarea democratică a României. Generalul Mărgineanu avea să afirme: „S-au scris multe despre «măcelul de la 13 decembrie». . . Am primit chiar şi unele reproşuri. .. Dar marea mea satisfacţie e că am fost felicitat şi sărutat pe ambii obraji de regele Ferdinand"'[3].

Intr-un manifest editat la 14 decembrie 1918 de conducători socialişti nearestaţi se spunea: ,,Stăpînirea, în frunte cu regele Ferdinand, uită soarta lui Nicolae al II-lea, a Kaiserului şi a clicilor ce-i înconjurau-' — încheindu-se cu un sever apelativ: „Trăiască răzbunarea poporului! Trăiască greva generală! Trăiască Republica Socialistă Română!"[1-1].

în cursul anului 1919 mişcarea muncitorească a continuat să se dezvolte. In cadrul unor întruniri, în manifestele şi broşurile editate de socialişti şi de grupările comuniste se cerea înlăturarea monarhiei şi instaurarea unei forme de guvernămînt republicane. Siguranţa Generală a ordonat organelor în subordine să confişte imediat materialele care conţineau „atacuri şi injurii la adresa suveranului şi a dinastiei", iar cei ce 'le răspîndeau să fie arestaţi şi „trimişi în judecata curţilor marţiale"[13].

La întrunirile muncitoreşti organizate cu ocazia zilei de 1 Mai 1919 au fost formulate critici aspre la adresa regelui, s-a cerut abolirea monarhiei si proclamarea **reriublicii**[li;]

_ Un episod semnificativ din istoria luptei antimonarhica şi republicane s-a consumat în toamna anului 1919 cîm? muncitorul tipograf Gheorghe Tănase. secretarul sindicatelor din Iaşi, militant do frunte al Partidului Socialist, a

hıı Unc şi C_ *op. cit, p VA* *m M&rgi ñeanu*> .A"dinea«,

[14] *Documente .*

-£55 .

publicat în numărul din 24 octombrie 1919 al gazetei „Moldova socialistă", articolul intitulat *Armata, Coroana şi forma de guvernămlnt,* care, în partea intitulată *Să nu atacăm Coroana?,* afirma: „Coroana ţării româneşti, iresponsabilă din punct de vedere politic, se foloseşte şi ea de răbdarea acestui popor, pentru a face politică liberală. Coroana ţării româneşti se apleacă părtinitoare către acei ce asupresc poporul şi jefuiesc această ţară f...] In felul cum astăzi guvernează Coroana în ţara românească, împotriva voinţei poporului, ea s-a scoborît la rolul de a primi îndemnuri şi a asculta de interesul familiei Brătianu şi ca atare vom duce lupta împotriva acestui nenorocit fel în care Coroana îşi înţelege menirea".

Pentru acest articol, Gh. Tănase, acuzat de les-majestate, a fost trimis în judecată şi condamnat la doi ani închisoare şi 2000 lei amendă[17]. Din detenţie, Gh. Tănase a trimis regelui Ferdinand o scrisoare[18] prin care făcea un aspru rechizitoriu la adresa monarhiei, afirmîndu-şi idealurile socialiste şi republicane: „Nu ştiu dacă surdul zgomot al judecării procesului meu şi al sentinţei care mi-a răpit libertatea timp de doi ani a ajuns la augustele urechi ale Majestăţii-Voastre; nu ştiu dacă aveţi cunoştinţă de urzeala acestui proces şi în care scop a fost el înscenat; nu ştiu dacă cu consimţămîntul augustei voastre pers,oane s-a judecat şi condamnat nemernicia mea personală, care, în faţa idealurilor permanente ale omenirii, se pierde asemenea gloriei deşarte şi măririi adulatoare cu care vă înconjoară ipocrizia sfetnicilor M.V.; nu ştiu dacă în sferele înalte în care tronaţi vă puteţi da seama de frământările şi năzuinţele care vă valorifică numele ce-1 purtaţi care în altfel era un Ferdinand oarecare, pierdut prin văgăunele Germaniei; nu ştiu dacă simţiţi laolaltă cu poporul ceea ce îl face să tresalte, să se revolte şi să se avînte în lupta pentru consolidarea României Mari; nu

ştiu dacă nu mai sonor şi mai impun

ător ar fi sunat particula de rege al României noi, decît aceea de rege al României Mari [...] nu ştiu dacă le ştiţi toate acestea, dar [cu] o datorie imperioasă de muncitor cinstit cu convingeri socialiste internaţionale care implică republicanismul socialist, vi le înşirui pe toate tocmai în interesul

cialiste", în „Magazin istoric", nr. 12/1972, p. 79.
[18] *Ibidem, p.* 79—-80.

Komâniei Mari ce va să vie, dar care nu implica in fruntea ei prezenţa voastră care să contrasteze cu viaţa şi voinţa poporului muncitor". După ce prezintă o seamă de aspecte din activitatea regimului şi din suferinţele maselor autorul scrisorii continuă: „Fierbe ţara, Majestate, chiuie văzduhul, vîjîie durerea unui popor care cere libertate, dreptate şi lege pentru toţi. Nu vă ascundeţi faţa, căci'cu nimic nu se va putea opri să fie bătută de crivăţul vremii [. •.] Nu uitaţi, Majestate, că trăiţi în vremuri cînd «cascada tronurilor», prevestită acum cîţiva ani, azi se înfăptuieşte şi nu mai e o himeră pentru nimeni". Ca urmare a mişcării de solidaritate cu militantul socialist Gheorghe Tănase, la 11 aprilie 1920 el a fost eliberat. In timp ce la Paris se desfăşurau discuţii privind încheierea tratatelor de pace, delegaţia română desfăşurînd o vie activitate pentru confirmarea hotărîrii Marii Adunări Naţionale din 1 decembrie 1918, armata guvernului Republicii Ungare a Sfaturilor, sub impulsul unor elemente aventuriste, a atacat trupele române aflate în Munţii Apuseni. în urma unor lupte grele (16—18 aprilie 1919), atacul a fost respins, iar la 20 iulie armata română a trecut la contraofensivă.

In legătură cu aceste evenimente s-a consumat un nou episod din istoria monarhiei. La 31 iulie 1919, principele Carol a fost vizitat în localitatea Mănăstirea*, din judeţul Ilfov, de generalul Arthur Văitoianu, ministru de Război în cabinetul prezidat de 1.1. C. Brătianu, care i-a transmis ordinul regelui de a pleca imediat, în fruntea regimentului său, pe front. Carol a apreciat acest ordin ca o manevră menită să-1 despartă de Zizi Lambrino, de aceea a replicat ministrului de Război: „Mă trimiteţi forţat pentru că nu mai aveţi alt mijloc să mă despărţiţi de dînsa [Zizi Lambrino]. Ei bine! Aceasta nu o să se î'n'tîmple niciodată, pentru că mi-am dat cuvîntul de onoare şi voiesc să mi-1 tin"[19].

LU

* Deşi la 8 ianuarie 1919 Tribunalul de Ilfov hotărîse desfacerea căsătoriei dintre Carol şi Zizi Lambrino, sub motiv că nu se iacuseră publicaţiile şi chemările cerute de legile în vigoare cei doi au continuat să trăiască împreună; pentru a scăpa de supravegherea familiei regale ei s-au retras la moşia din Mănăstirea proprietatea principelui Carol, moştenită de la unchiul sau Carol I.

oiSt Centn> fond Casa ReSală> Principele Carol, dos.

întors în Bucureşti în seara aceleiaşi zile, Carol a găsit o scrisoare din partea regelui Ferdinand şi una semnată de regina Măria, în care i se cerea să plece pe front, iar în caz contrar, trebuia să se exileze în Elveţia, atrăgîn-du-i-se totodată atenţia că toate legaţiile României au primit ordinul de a refuza să accepte cununia lui cu Zizi Lambrino[20].

In faţa acestei situaţii, înainte de a pleca pe front, Carol a redactat două scrisori, datate 1 august 1919, una către Zizi Lambrino, pentru a o utiliza în caz de necesitate* şi alta către rege, prin care-şi anunţa hotărîrea de a renunţa la prerogativele de principe moştenitor**. Cîte o copie de pe această ultimă scrisoare a fost trimisă şefilor partidelor burgheze şi moşiereşti (I. I C. Brătianu, AL Marghiloman, Take Ionescu, N. lorga şi Al. Averescu), precum şi „Comitetului Partidului Socialist".

După încheierea ostilităţilor militare, odată cu intrarea trupelor române în Budapesta, la 4 august, lui Carol i s-a interzis să se întoarcă în Bucureşti. Din ordinul regelui el a fost sechestrat în castelul Godeli din Ungaria şi apoi, de la 7 noiembrie, în oraşul Bistriţa din Transilvania[21]. Sub motiv că localitatea se afla în „zona de răz-

---

[20] Alexandru Marghiloman, *op. cit.,* voi. IV, D 35C.

* Scrisoarea avea următorul conţinut:

„Scumpa mea Zizi,

Kămînînd a pleca spre a-mi relua comanda Regimentului pe front, nu se poate şti ce se va întîmpla. Doresc ca această scrisoare să-ţi rămînă ca o recunoaştere din partea mea că sînt părintele copilului pe care-1 vei naşte şi că niciodată n-am încetat, cu toată anularea căsătoriei noastre, de a mă socoti soţul tău" (..Epoca", XXVI, nr. 11 din 17 februarie 1920).

** Scrisoarea avea următorul cuprins:

„Sire,

Pe temeiul unui drept firesc implicitamente recunoscut şi prin articolul 83, paragraful 2 din Constituţie, declar că renunţ la calitatea mea de principe moştenitor al Coroanei României, atît pentru mine personal, cît şi pentru descendenţii mei, şi îa toate avantajele ce-mi sînt recunoscute de Constituţie în această însuşire de moştenitor al tronului.

Rămîn slujitor credincios al ţării şi punînd spada mea în serviciul ei, rog pe Majestatea Voastră să-mi desemneze un loc de luptă printre oştenii care se găsesc astăzi pe front" (Arh. ist. centr., fond Casa Regală, Carol Caraiman, dos. 2/1919 (nepaginat); *Acte şi corespondenţă ...,* p. 9—10).

[21] Arh. ist. centr., fond Regele Ferdinand, Arh. personală, dos. V-693/1919, f. 1.

boi" s-a interzis orice vizită la Carol fără aprobarea prealabilă a regelui[22].

La începutul lunii noiembrie 1919 au avut loc primele alegeri pe baza votului universal din istoria României şi cele dinţii în care românii din întreg spaţiul în care ei constituiau majoritatea votau pentru unul şi acelaşi parlament. In condiţiile în care nici un partid nu obţinuse majoritatea mandatelor, iar noile partide „se simţeau observate şi pândite de neprevăzutul rezultat al alegerilor"[23], acestea au format un bloc parlamentar în scopul constituirii unui guvern majoritar. In privinţa şefului noului cabinet, regele considera că „atîta timp cît se mai discută la Paris interesele româneşti contestate şi atacate, e bine ca un guvern român să fie condus de o personalitate ardeleană"[24]. Astfel s-a ajuns la formarea guvernului blocului parlamentar prezidat de Alexandru Vaida-Voevod, care la 9 decembrie 1919 a semnat tratatul de pace cu Austria, prin care se recunoştea unirea Bucovinei cu România.

SţJUOJJ

în ziua de 5 ianuarie 1920, Al. Vaida-Voevod, preşedintele Consiliului de Miniştri, şi N. Iorga, preşedintele Adunării Deputaţilor, au avut o discuţie cu Carol, urmată de vizita suveranilor la Bistriţa*. Cu acest prilej, principele a promis o „revenire solemnă" asupra deciziei luate la 1 august[25].

La rîndul său, Zizi Lambrino — care la 8 ianuarie 1920 născuse un băiat, botezat Mircea Grigore[26] — a recurs la

---

[22] *Undcm,* fond Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1919, f. 213.

[23] N. Iorga, *România contimporană de la 1904 la 1930. Supt trei regi,* Bucureşti, 1932, p. 331.

[24] *Ibidem,* p. 330.

* Din indicaţia regelui şi a reginei, colonelul adjutant Nicolae Condeescu, aflat în serviciul personal al „surghiunitului", a organizat partide de vînătoare, defilări de trupe, banchete copioase, precum şi diferite aventuri sentimentale, menite să-l facă să uite de Zizi Lambrino. A fost trimisă la Bistriţa şi o elevă de la Azilul Elena Doamna, care avea să nască un copil, recunoscut de Carol. Aducînd faptul la cunoştinţa regelui, colonelul Condeescu scria la 7 februarie 1920 că aceasta nu ridicase nici un fel de pretenţii, iar „A.S. se arată plin de afecţiune faţă de c.i căci are ocaziunea să se convingă prin comparaţiune că sînt ... e permis şi ce nu!" (Arh. ... fond ... Ferdinand, Arhiva Personală, dos. V-694/1920 f 2)

... Memorii, vol. ..., p. 312; idem, O *viaţă de om,* p. 559

... Carol înscris la Oficiul stării civile, XXXVIII, nr. 54 din 14 ianuarie 1920.

un şantaj, dînd publicităţii scrisoarea prin care Carol se recunoştea părintele copilului şi soţul ei. Principele i-a răspuns printr-o notă tipărită în ziarul „Universul" din 19 ianuarie, în care arăta că scrisoarea era „departe de a fi menită ochilor tuturor" şi ţinea „să se ştie indignarea mea faţă de acest procedeu şi că dezaprob cu desăvârşire astfel de fapte necinstite"[27].

La 20 februarie, Carol cerea regelui „să considere ca nulă şi neavenită scrisoarea ce am trimis-o Majestăţii Voastre la 1 august 1919 şi a primit declaraţiunea că în conformitate cu spiritul Constituţiei şi al legilor noastre de familie, să mă devotez serviciului ţării şi al Majestăţii Voastre şi recunosc că nu mă voi căsători fără consimţămîntul Majestăţii Voastre"[28].

A doua zi, principele pleca într-o „excursie de studii" în jurul globului, finanţată din bugetul statului român, şi aşa destul de greu încercat prin datoriile de care era grevat în perioada imediat următoare primului război mondial.

Dacă în asemenea probleme între rege şi guvern a existat o colaborare, în altele — mult mai însemnate — s-au ivit grave divergenţe[29]. Regele era profund nemulţumit de atitudinea dr. N. Lupu, ministrul de Interne, care refuza să recurgă la forţă împotriva mişcării muncitoreşti, încercînd rezolvarea conflictelor sociale pe calea tratativelor. Ferdinand trăia cu impresia că „s-a format un complot, că dr. N. Lupu face parte dintr-însul"[30] şi că el şi familia sa vor împărtăşi aceeaşi soartă cu ţarul Rusiei. Pentru a se asigura împotriva unui eventual „complot", regele a dispus aducerea cîtorva mitraliere la palatul său de la Cotroceni[31] şi a făcut vizite inopinate la Regimentul 9 vînători, dorind să se convingă singur de fidelitatea trupelor „dacă se strică vremea"[32]. Cînd dr. N. Lupu i-a prezentat proiectul de lege pentru închirierea obligatorie a spaţiului locativ disponibil, regele a refuzat să semneze

---

[27] *O protestare a principelui Carol, Ibidem,* nr. 58 din 19 ianuarie 1920.

[28] Arh. ist. centr., Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1919 (nepaginat).

[29] Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Politica internă a guvernului Blocului parlamentar,* în „Rev. arhivelor", nr. 1/1975.

[30] N. Iorga, *O viaţă de om,* voi. III, p. 32.

[31] Idem, *Memorii,* voi. II, p. 340.

[32] *Mărturii contimporane. Regele Ferdinand.* Adunate de G. *N.* Budisteanu, Bucureşti, 1933, p. 321.

mesajul pentru trimiterea lui în dezbaterea parlamentului, considerîndu-1 „bolşevic"[33].

Nemulţumiri i-a provocat şi ministrul Agriculturii, Ion Mihalache — fruntaş al Partidului Ţărănesc —, care a elaborat un proiect de lege agrară vizînd extinderea exproprierii peste limita celor 2 milioane ha stabilite de Constituanta de la Iaşi, precum şi reducerea preţului de răscumpărare a pămîntului[34]. Aprobat de Consiliul de Miniştri la 6 martie 1920, proiectul a fost înaintat regelui pentru a aviza trimiterea lui în dezbaterea parlamentului. Proiectul a suscitat vii controverse, fiind susţinut de masele de ţărani, de forţele democratice, inclusiv de Partidul Socialist[35] şi combătut de moşierime[36], de Partidul Conservator[37]. Regele a refuzat să accepte proiectul de lege, cerînd ca reforma agrară să se limiteze la exproprierea a 2 milioane ha din proprietatea particulară.

în faţa acestei situaţii, la sugestia lui N. Iorga, în ziua de 12 martie 1920, I. Mihalache şi-a dat demisia din guvern, lăsînd ca proiectul de lege să fie depus din iniţiativă parlamentară.

La motivele de ordin intern care-1 îngrijorau pe rege, se adăuga faptul că preşedintele Consiliului de Miniştri, aflat la Londra, a intrat în legătură cu Gheorghi Vasilievici Cicerin — comisarul poporului pentru Afacerile Externe al Rusiei Sovietice — „fără a-1 consulta"[38].

Nemaiaşteptînd sosirea lui Vaida în ţară, regele a demis, la 13 martie 1920, guvernul, încredinţînd mandatul de formare a noului cabinet generalului Al. Averescu. Deşi în acel moment Averescu se bucura de o largă popularitate, el a preferat să ajungă la guvern pe calea manevrelor de culise. In februarie 1920 s-a realizat un acord între I. I. C. Brătianu, preşedintele Partidului Naţional-Liberal, şi Al. Averescu: generalul va restabili „ordinea" în ţară şi va aplica reforma agrară în limitele stabilite de Consti-

[33] N. Iorga, *Memorii,* voi. II, p. 344.

[34] Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Proiectul de lege agrară depus am iniţiativă parlamentară In martie 1920,* în Analele Univ Bucureşti". Istorie, nr. 2/1969.

rie *l920*CHeStia aprarâ fa ..Sofismul", XIV, nr. 20 din 2 februa-

* Vezi *Memoriul agricultorilor mari cu privire la expropriere,* Bucureşti, 1920.

3" ^?rma *agrară,* în „Steagul", VI, nr. 609 din 11 martie 1920. N. Iorga, *Memorii,* voi. II, p. 253.

tuanta de la Iaşi, iar preşedintele Partidului JVaţional-Liberal se angaja să sprijine venirea lui la putere"[9].

La 25 martie 1320, parlamentarii au ascultat „decretul de dizolvare pus de Ion J. C. Brătianu în mîinile regelui Ferdinand ca să-1 citească generalul Averescu"[40]. Comentînd semnificaţia schimbării de guvern, ziarul „Socialismul" scria: „nu trebuie să ne facem iluzii: guvernul d-lui general Averescu înseamnă pentru democraţia românească o grea şi dureroasă lovitură"[41]. *N.* lorga aprecia că aducerea lui Averescu la putere semnifica „întoarcerea spre un trecut care, hotărît, îi pare mai comod regelui"'-".

Şi acest guvern a trebuit să se ocupe de problemele familiei domnitoare. După puternice presiuni, Zizi Lambrino a fost nevoită să părăsească ţara împreună cu fiul său, în schimbul unei substanţiale pensii viagere*.

La rîndul său, Carol şi-a încheiat excursia la 17 septembrie 1920**, dar nu s-a întors imediat în ţară, ci a rămas în Elveţia unde, prin grija reginei Măria, se afla principesa Elena, fiica regelui Constantin al Greciei, care

---

[39] C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri,* în Arh. CC. al P.C.R., fond 104, dos. 8590, f. 302.

[40] *N.* lorga, *O viaţă de om,* voi. III, p. *38.*

[41] „Socialismul", XIV, nr. 55 din 15 martie 1920.

[42] *N.* lorga, *Supt trei regi,* p. 341.

* Potrivit convenţiei dintre Administraţia Casei Regale şi Banca Generală a Ţării Româneşti, semnată la 2 iulie 1920, Zizi Lambrino primea o rentă anuală echivalentă cu venitul a *5%* pe an al unui capital de 2 200 000 franci francezi, adică 110 000 franci francezi, începînd cu 1 iunie 1920. După 20 de ani de la data acestei înţelegeri, banca trebuia să pună la dispoziţia lui Zizi Lambrino întregul capital de 2 200 000 franci francezi. Pentru „cheltuielile din trecut" ea primea ,,odată pentru totdeauna" suma de 500 000 iei. In schimb, Zizi Lambrino, se obliga să nu facă nici un demers, publicaţie şi „nici un alt act vexatoriu sau dăunător pentru vreunul din membrii familiei regale, oricare ar fi el". De asemenea, ea a fost obligată să predea toate scrisorile primite de la Caro', în schimbul sumei de 50 000 de franci francezi. (Arh. ist. centr., fond Regele Carol II, Arh. personală, dos. 23/1919—1927, f. 1—3).

** Itinerariul parcurs, în intervalul 21 februarie—17 septembrie 1920. a fost următorul: Constanţa—Pireu—Alexandria—Cairo—Assuan—Luxor—Port Said—Aden—Colombo—Bombay—*Qolhi*—M-ţii Himalaya—Rangoon—Singapore—Hong-Kong—Canton—Shanghai—Osaka—Tokio—Yokohama—San Francisco—Chicago—Cleveland—New-York—Cherbourg—Londra—Paris. In total au fost străbătuţi 62 200 km (vezi General C. Găvănescu, *Ocolul pământului în şapte luni şi o zi. Călătoria făcută de A.S.R. principele Carol, moştenitorul Tronului,* Timişoara, Tipografia Gutemberg, [19231).

era în căutarea unui soţ. Căsătoria lui Carol cu Elena s-a Dficiat la 10 martie 1921, iar la 25 octombrie acelaşi an s-a născut Minai — viitorul rege al României. Se părea că totul a intrat în normal, că aventurile lui Carol nu vor mai pune sub semnul întrebării chestiunea succesiunii la tron.

Desigur, aceste aspecte îşi aveau ponderea lor în viaţa politică a ţării, dar societatea românească era confruntată cu probleme complexe şi de o mai mare acuitate. Mutaţiile survenite în urma Marii Uniri din 1918, a reformelor decretate — în primul rînd a celei electorale şi a celei agrare —, precum şi a puternicului **avîat** revoluţionar din anii 1918—1920 au generat o stare de efervescenţă creatoare, un spirit nou, ce a cuprins toate clasele şi categoriile sociale, toate partidele politice.

în acest cadru s-a manifestat, cu tot mai multă fermitate, clasa muncitoare, principala clasă a progresului social. Marile lupte revoluţionare din acea perioadă au culminat cu greva generală din octombrie 1920, care s-a constituit în prima mare acţiune de acest fel desfăşurată de proletariatul român după făurirea statului naţional unitar la scara întregii ţări; proletariatul s-a demonstrat a fi, indubitabil, o clasă cu adevărat naţională, capabilă să propulseze societatea românească pe noi coordonate de evoluţie istorică. Guvernul Averescu, avînd consimţămîntul regelui, a intervenit brutal, trecînd la devastarea sediilor Partidului Socialist, la suspendarea presei socialiste, la arestarea unui mare număr de fruntaşi ai mişcării socialiste, precum şi a sute de grevişti. Aceste măsuri nu au putut înfrînge voinţa de luptă a proletariatului, hotărîrea sa de a edifica o nouă societate, mai bună şi mai dreaptă pe pămîntul României.

O expresie a aderenţei în rîndul maselor a programului elaborat de socialişti o constituie alegerea acestora în cel mai înalt for politic al ţării. In 1919 Partidul Socialist a obţinut 9 mandate, iar în 1920 un număr de 20 de locuri în Adunarea Deputaţilor şi 3 în Senat.

_ Marea Unire a creat condiţiile necesare pentru contopirea la scară **naţională** a mişcării socialiste, conferindu-i un nou cadru de **manifestare,** potrivit prefacerilor profunde ce aveau loc în viaţa economică şi social-politică a _ ţarii. Pe fondul avîntului revoluţionar, al dezvoltării mişcării muncitoreşti mondiale — care a dus la înfiinţarea in i919 a Internaţionalei a III-a Comuniste — s-a pro-

dus o radicalizare a organizaţiilor socialiste din România. Formele şi metodele de luptă deveneau mai incisive şi mai eficiente. Experienţa luptei revoluţionare, şi în primul rînd a grevei generale din octombrie 1920, a demonstrat necesitatea aşezării pe baze comuniste a partidului politic al clasei muncitoare.

Simultan cu luptele revoluţionare şi cu confruntările ideologice, s-a desfăşurat — într-o strînsă conexiune şi influenţare dialectică — procesul de unificare organizatorică la scara întregii ţări. Vechile legături stabilite între socialiştii români, spiritul de unitate al clasei muncitoare au facilitat acest proces istoric obiectiv. Stabilirea unui program politic şi electoral comun în mai 1919, constituirea Consiliului General al Partidului Socialist în decembrie 1919, adoptarea Statutului partidului în octombrie 1920 marchează principalele etape ale procesului de unificare organizatorică şi politică a mişcării muncitoreşti din România.

Problema organizării primului Congres general al mişcării socialiste din România unită s-a pus încă de la începutul anului 1919. In vederea acestui Congres s-au făcut multiple pregătiri: în secţiile Partidelor Socialiste (din vechiul Regat, din Bucovina, din Transilvania şi Banat) s-au desfăşurat ample analize privind activitatea desfăşurată şi orientarea de viitor, în presă au fost publicate principalele rapoarte pregătite pentru Congres, au avut loc întruniri publice la care participau mii şi mii de muncitori. Un autentic spirit novator, cu adevărat revoluţionar caracteriza mişcarea muncitorească din România.

Congresul general al Partidului Socialist[43], deschis în ziua de 8 Mai 1921, era expresia cea mai grăitoare a ceea ce reprezenta clasa muncitoare din România. Delegaţii prezenţi beneficiau de 540 de mandate, care se constituiau în voinţa fermă a muncitorimii române de a întemeia un puternic Partid Comunist. După ample dezbateri, în ziua de 11 mai, Congresul a hotărît transformarea Partidului Socialist în Partidul Comunist din România şi afilierea lui la Internaţionala a III-a Comunistă.

---

[43] Vezi, pe larg, Clara Cuşnir-Mihailovici, Florea Dragne, Gheorghe Unc, *Mişcarea muncitorească din România. 1916—1921. Făurirea Partidului Comunist Român,* ed. a Ii-a, Bucureşti, Edit. Politică, 1982; *Crearea Partidului Comunist Român. Mai 1921,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1971; *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România. 1916—1921,* p. 610—734.

Referindu-se la semnificaţia acestui eveniment, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „Formarea Partidului Comunist din România a reprezentat victoria concepţiei revoluţionare, a socialismului ştiinţific, a marxism-leninismului revoluţionar, constituind un moment istoric de importanţă deosebită în mişcarea revoluţionară din ţara noastră, în organizarea luptei viitoare a proletariatului, a maselor asuprite din România"[44].

Congresul din mai 1921 a ratificat unificarea organizaţiilor muncitoreşti, de pe întreg spaţiul românesc şi aşezarea partidului pe baze noi, consecvent revoluţionare. Partidul Comunist Român reprezenta, în fond, o etapă nouă, calitativ superioară, în dezvoltarea partidului politic al clasei muncitoare, făurit încă din 1893.

Pe arena vieţii politice apărea un partid esenţia]mente deosebit de cele existente la acea dată în România, care-şî propunea — conform Statutului prezentat la Congresul din mai 1921 — „organizarea proletariatului pe terenul luptei de clasă şi al solidarităţii internaţionale a muncitorilor, pentru cucerirea puterii politice şi aplicarea dictaturii proletariatului prin regimul politic al sfaturilor, în vederea socializării mijloacelor de producţie, adică transformarea societăţii capitaliste, bazată pe exploatarea muncii, într-o societate socialistă, în care munca este organizată după un plan general cu sforţările tuturor"[45].

Partidul Comunist Român era, încă din momentul constituirii sale, un partid revoluţionar şi naţional, cu ramificaţii în întreaga ţară, cuprinzînd elementele cele mai înaintate ale poporului român, fără deosebire de naţionalitate, ferm angajate în lupta împotriva exploatării capitaliste, pentru construirea socialismului pe pămîntul României. In *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism* se apreciază cu deplin temei: „Crearea Partidului Comunist Român pe baza ideologiei marxist-leniniste a marcat o etapă nouă, superioară, atît pe plan politic şi ideologic, cît şi organizatoric în mişcarea revoluţionară din România, în dezvoltarea

---

*[4] Nicolae Ceauşescu, *60 de ani de slujire devotată a poporului, de luptă pentru dreptate socială şi libertate naţională, pentru construirea socialismului şi ridicarea bunăstării maselor, pentru independenţa patriei, colaborare internaţională si pace,* Bucureşti, Edit. Politică, 1981, p. 12.

[45] *Documente privind istoria mişcării muncitoreşti din România. 1916—1921,* p. 627.

detaşamentului de avangardă al clasei muncitoare, a dat un nou şi puternic avînt luptelor politice şi sociale desfăşurate de masele largi populare din ţara noastră"[46].

In chip firesc, Partidul Comunist a preluat şi a dezvoltat tradiţiile luptei antimonarhice şi republicane ale forţelor înaintate ale societăţii. Făurirea Partidului Comunist Român „a marcat continuarea pe o treaptă superioară a bogatelor tradiţii republicane, ale mişcării muncitoreşti revoluţionare şi democratice din România. Partidul Comunist a fost singura forţă politică consecvent revoluţionară din ţara noastră care a reuşit să ducă pînă la capăt ideea de Republică"[47].

P.C.R. şi-a desfăşurat activitatea într-un anumit context istoric, intern şi internaţional, oferind o alternativă proprie, revoluţionară politicii promovate de partidele şi guvernele burgheze, inclusiv în ceea ce priveşte forma de guvernămînt.

în mai 1921, regele Ferdinand a semnat mesajele pentru dezbaterea proiectelor de lege agrară elaborate de guvern şi care, în esenţă, se circumscriu în limitele stabilite de Constituanta de la Iaşi. Votate în iulie 1921, legile pentru reforma agrară au exercitat o puternică în-rîurire asupra evoluţiei societăţii româneşti din perioada interbelică, au contribuit la o adîncire a cadrului democratic, în sens burghez, a vieţii politice în ansamblul ei. în vara anului 1921, Ion I. C. Brătianu considera că misiunea guvernului Averescu era încheiată, declanşînd campania de răsturnare a acestuia. Simultan, preşedintele Partidului Naţional-Liberal a început să exercite presiuni tot mai puternice asupra regelui, pentru a-1 determina să demită cabinetul Averescu.

în proiectul de Mesaj elaborat de guvern în noiembrie 1921, suveranul a introdus fraza următoare: „Timpurile sînt însă atît de grele, încît ţara are nevoie de concursul oamenilor de bine din toate partidele"[48]. Astfel, regele aprecia că guvernul nu mai putea face faţă situaţiei şi trebuia să tragă consecinţele; în forma în care a fost prezentat parlamentului, nu era un Mesaj de deschidere, ci

[46] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism, p.* 40.

[47] Elena Ceauşescu, *Cuvintare la sesiunea solemnă a Marii Adunări Naţionale consacrată celei de-a 40-a aniversări a proclamării Republicii,* în „Scînteîa" din 25 decembrie 1987.

[48] „D.A.D.", nr. 1, şedinţa din 28 noiembrie 1921, p. 1,

— așa cum se exprima Virgil Madgearu — unul „de lichidare"[49].

încă de la 30 noiembrie regele Ferdinand a spus lui Take Ionescu că-l va numi foarte curînd în funcția de președinte al Consiliului de Miniștri; făcînd jocul regelui — și, fără să-și dea seama, pe cel al lui I. I. C. Brătianu — Take Tonescu a demisionat la 11 decembrie din funcția de ministru de Externe, provocînd o criză de guvern. La 13 decembrie, Averescu a depus mandatul.

Conform normelor democratice, regele ar fi trebuit să încredințeze misiunea formării noului guvern unui fruntaș al Partidului Țărănesc sau al Partidului Național, partide de opoziție, care aveau cele mai multe locuri în parlament. Dar suveranul a cerut lui Take Ionescu să constituie guvernul, deși baza parlamentară a acestuia era infimă. Regele a recurs la aceasta soluție întrucât, după ce în Mesaj ceruse un cabinet de concentrare, „a chema a doua zi pe Ionel Brătianu cu un guvern de partid, ar fi fost o lipsă de tact și descoperirea prea fățișă a Coroanei"[50]. Un cunoscător al vieții politice românești scria că Take Ionescu nu exercită puterea „decît în vederea unui scop, acela de a o încredința liberalilor la prima ocazie și în timpul cel mai scurt"[51].

Intr-adevăr, așa cum era de așteptat, la 17 ianuarie 1922 guvernul a primit vot de blam din partea parlamentului, fiind nevoit să-și depună mandatul[35]. Este semnificativ faptul că-în numele grupului de deputați socialiști-comuniști, Gheorghe Tănase, membru al Comitetului Executiv Provizoriu al P.C.R., a depus o moțiune în care se arăta: „N-am avut încredere în guvernele burgheze trecute, cum nu vom avea încredere în nici un guvern burghez. încrederea noastră merge la un singur guvern: la guvernul izvorît din conștiința maselor muncitoare socialiste, la guvernul republicii socialiste"[53].

? di a > ob 2

Fără a mai proceda la o amplă consultare a liderilor partidelor politice, regele a încredințat mandatul lui I. I. <""- Brătianu, care, la 19 ianuarie 1922, a format un guvern alcătuit exclusiv din membri ai Partidului Național-Liberal.

* ***Ibidem,*** nr. 12, ședința din 9 decembrie 1921, p. 82. * C. Xeni, *Take Ionescu,* p. 481. > Stere Diamandi, *Galeria oamenilor politici,* (f.a.), p. 144.
„D.A.D.", nr. 18, ședința din 17 ianuarie 1922, p. 246.
Ibkîem, p. 245; „Socialismul", XV, nr. 94 din 26 ianuarie 1922.

Profund nemulţumiţi de soluţia dată crizei de guvern, toţi şefii partidelor politice burgheze din opoziţie au refuzat, în mod ostentativ, să meargă la palat cu prilejul botezului lui Mihai, fiul lui Carol, întrucît — după expresia lui Iorga — Coroana ajunsese „vasală Brătienilor"[34].

Noul şef al guvernului a obţinut de la rege decretul de dizolvare a Corpurilor legiuitoare şi de organizare a alegerilor în martie 1922; noul parlament căpăta caracterul de Adunare Naţională Constituantă, încălcîndu-se astfel articolul 128 din Constituţie care prevedea organizarea de alegeri obişnuite, în urma cărora Corpurile legiuitoare aveau să se pronunţe dacă sînt de acord cu revizuirea; după adoptarea deciziei se trecea la o nouă convocare a corpului electoral pentru a alege Adunarea Naţională Constituantă. Cu toate aceste prevederi legale, deşi toate partidele din opoziţie au protestat împotriva conferirii caracterului de Constituantă parlamentului ce urma să fie ales în martie 1922, regele Ferdinand a rămas ferm pe poziţia sa.

Campania electorală a prilejuit unele luări de atitudine deschisă împotriva monarhului. „Gazeta ţăranilor", aparţinînd Partidului Ţărănesc, publica o *Scrisoare către Măria Sa* în care se arăta: „S-a zvonit pe la noi prin sat cum. că Măria Ta te-ai cam oţărît pe ţară f...] Ieşitu-ţi-a prin ţară o vorbă de ocară, cum că adică Măria Ta ai fi căzut în lanţurile unei cocoane, Camarila, pripăşită pe la curtea Măriei Tale şi că acea cocoană ar fi pusă la cale de juraţii de ciocoi să te poarte după pofta inimii lor"[55]. Organele Ministerului de Interne informau că în unele localităţi din judeţele Călăraşi şi Dolj se făcea propagandă pentru republică[36].

Prima jumătate a anului 1922 a fost puternic marcată de „procesul din Dealul Spirii" intentat delegaţilor la Congresul I al Partidului Comunist Român, precum şi altor militanţi revoluţionari. Cu toate eforturile depuse, justiţia militară n-a putut dovedi cu probe materiale vinovăţia comuniştilor, iar simpatia manifestată de opinia publică — inclusiv de unii renumiţi oameni de ştiinţă

---

[54] *N.* Iorga, *Memorii,* voi. II, p. 262.
[55] „Gazeta ţăranilor", II, nr. 8 din 5 martie 1922.
[6]» Arh. st. Călăraşi, fond Prefect, jud. Ialomiţa, dos. 1/1922, f. 193; Arh. st. Craiova, fond Prefect, jud. Dolj, dos. 35/1922, f. 390.

şi cultură — a pus pe guvernanţi într-o situaţie dificilă. Pentru a ieşi din acest impas, regele a semnat, la 4 iunie 1922, un decret de amnistie[57]*. Prin eliberarea a 213 din cei 271 „acuzaţi", clasele dominante erau nevoite să recunoască existenţa legală a Partidului Comunist Român[58].

In concepţia oamenilor politici burghezi încoronarea regelui la Alba Iulia trebuia să simbolizeze actul Unirii tuturor românilor sub sceptrul aceluiaşi monarh. Problema încoronării fusese discutată încă în timpul guvernului Averescu, dar regele a cerut amînarea ei sub pretextul că „costumele regale, al său şi al reginei, comandate în străinătate, nu erau gata"[59]. Chestiunea a fost reluată de cabinetul liberal, care la 24 august 1922 — într-o şedinţă desfăşurată la Sinaia[00] — a decis organizarea în toamnă a festivităţilor încoronării. Pentru a evita disputele şi a asigura actului „solemnitatea" şi „unanimitatea" necesară, regele a avut discuţii cu şefii partidelor din opoziţie. Succesul discuţiilor a fost numai parţial: Al. Averescu a acceptat fără rezerve să participe la festivităţi, iar N. Iorga a consimţit şi el, din devotament faţă de Coroană şi din iubire faţă de buna rînduială", făcînd precizarea: „Bineînţeles însă, cînd se va încorona d. Ion Brătianu nu voi avea aceeaşi atitudine"[61]. Conducătorii Partidului Naţional şi ai Partidului Ţărănesc au refuzat să participe, sub motiv că încoronarea a fost coborîtă „la rolul unei simple demonstraţii de partid"[62], fapt ce a mîhnit adînc pe regele Ferdinand, care n-a putut uita niciodată afrontul liderilor celor două partide.

In ziua de 15 octombrie 1922, după serviciul religios desfăşurat în catedrala de la Alba Iulia, recent construită, numită şi „catedrala încoronării", regele Ferdinand şi-a pus pe cap vechea coroană de oţel căreia i s-au adăugat

---

[57] Arh. ist centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 16/1922, f. 2.

* Decretul a fost prilejuit de căsătoria principesei Marioara cu regele Alexandru al Iugoslaviei; această căsătorie făcea parte din planul reginei Măria de a se înrudi cu familiile domnitoare din această zonă, devenind o „soacră a Balcanilor". (Terence Elsberry, *Mărie of România,* p. 164.

[58] M. C. Stănescu, *Mişcarea muncitorească din România In anii 1921—1924,* Bucureşti, Edit. Politică, 1971, p. 123.

[59] C. Argetoianu, *op. cit, loc. cit,* dos. 8592, f. 926.

[60] „Viitorul", XV, nr. 4340 din 1 septembrie 1922.

[61] *Un interviu cu d. N. Iorga,* în „Neamul românesc", XVII, nr. 232 din 14 octombrie 1922.

[K] „Patria", Cluj, IV, nr. 197 din 10 septembrie 1922; „Aurora", «, nr. 274 din 23 septembrie 1922.

însemnele Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei. A urmat „ospăţul încoronării", în sala Unirii (pentru oficialităţi) şi pe platoul din faţa cetăţii (pentru circa 30 000 de participanţi)"[3]. A doua zi s-a desfăşurat în Bucureşti, la Arcul de Triumf (recent inaugurat) un spectacol evocînd lupta poporului român pentru unitate statală"'[4]. La ceremonie au participat oficialităţi din Franţa, Italia, Spania, Cehoslovacia, Grecia, Iugoslavia, Marea Britanic, Olanda, Norvegia, Danemarca, Japonia, Belgia şi Portugalia, fapt ce semnifica o largă recunoaştere internaţională a existenţei statului naţional unitar român"'".

Acceptînd să se încoroneze sub guvernul I. I. C. Brăiianu, regele dovedea că era hotărît să menţină Partidul Naţional-Liberal la putere, fără a ţine seama de opinia partidelor din opoziţie. încurajat de atitudinea lui Ferdinand, guvernul a hotărît să pună în dezbaterea Corpurilor legiuitoare proiectul noii Constituţii. Aceasta a suscitat noi şi ample discuţii, opoziţia organizînd numeroase adunări de protest, în care se cerea regelui demiterea imediată a liberalilor de la guvern. Practic, toate partidele politice recunoşteau necesitatea unei noi Constituţii, rare să stea la baza statului naţional unitar român, deosebirile vizînd doar anumite prevederi concrete şi modalitatea de adoptare a acesteia.

Agitaţia principalelor partide de opoziţie a nemulţumit pe suveran, care a declarat că „trebuie să se facă Constituţia" şi că „cu scandal de stradă nu se vine la putere"[66].

Proiectul de Constituţie a fost aprobat de Adunarea Deputaţilor la 26 martie 1923 şi de Senat la 27 martie[67]. La 28 martie guvernul a înaintat regelui raportul pentru sancţionarea noii Constituţii. Partidul Ţărănesc şi Partidul Naţional au adresat „un ultim apel" suveranului, rugîndu-l să „nu-şi pună semnătura pe Constituţia liberală"[6'3]. Dar regele nu a luat în seamă acest apel şi a semnat decretul prin care se promulga noua Constituţie, care a apărut la 29 martie 1923 în „Monitorul oficial".

---

[63] Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. de Miri., dos. 14/1922, f. 1.

[61] Vezi, p<-> larg, Ion Gorun, *Încoronarea primului rege al României* ***întregite*** *la Alba Iulia şi la Bucureşti,* Bucureşti, fa.

[65] Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922—1926,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 60.

[m] Alexandru Marghiloman, *Note politice,* voi. V, p. 199.

[67] „D.A.D.", nr. 56, şedinţa din 20 martie 1923, p. 1604; „D.S.", nr. 52, şedinţa din 27 martie 1923, p. 328.

[68] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 3/1923, 1 1.

Constituţia răspundea unei reale necesităţi istorice, consfinţea existenţa statului naţional unitar român, o seamă de drepturi şi libertăţi specifice democraţiei burgheze[00]. Adoptarea Constituţiei a reprezentat cel mai important act politico-juridic pentru organizarea şi dezvoltarea României după Marea Unire din 1918. Sub raport constituţional, ţara noastră se număra printre cele mai avansate ţări din lume[70].

Potrivit noii Constituţii puterile suveranului rămîneau cele din 1866, ceea ce însemna menţinerea formei de guvernămînt monarhic-constituţională. Pentru a lovi în presa şi literatura antimonarhică, s-a menţinut prevederea potrivit căreia delictele de presă se judecau de către juraţi, cu unele excepţii — **între** care şi delictele „împotriva suveranilor ţării, principelui moştenitor, membrilor familiei regale şi dinastiei" (art. 26) — care se judecau de tribunalele ordinare, potrivit dreptului comun.

Regele Ferdinand, sfătuit de Brătianu, n-a ezitat sâ facă uz de noile prevederi ale Constituţiei, intentînd proces lui N. D. Cocea pentru articolul *Răspunzătorul,* publicat în ,,Facla" la 24 martie 1923. In articol se prezenta atmosfera în care s-a dezbătut proiectul de Constituţie, agitaţia partidelor din opoziţie şi măsurile „de mînă forte" luate de guvern. Responsabil pentru această situaţie era considerat regele Ferdinand, care, în ianuarie 1922, ,,a adus pe Brătieni la putere şi-i menţine de-atunci la cîrma **statului*,** a susţinut direct guvernul în acţiunea lui, inclusiv cînd acesta a scos armată în stradă. De aceea, N. D. Cocea ţinuse să avertizeze că: „Baionetele, oricît de numeroase, n-au apărat niciodată pe regii nemernici de inevitabila răspundere. Baionete destule au avut şi monarhii Franţei şi ţarii Rusiei. Regele Ferdinand al României nu poate avea prezumţia deşartă să creadă că va avea mai multe baionete decît au avut predecesorii lui pe căile opresiunii şi ale ghilotinei"[71].

Dacă regele Carol I dăduse înapoi, evitînd să apeleze la textul Constituţiei şi să dea curs intenţiei sale de a-l

---

[eo] Vezi, pe larg, Eufrosina Popescu, *Din istoria politică a României. Constituţia din 1923,* Bucureşti, Edit. Politică, 1983.

[70] Marin Nedelea, *Aspecte ale vieţii politice din România în anii 1922—1926. Politica guvernului liberal. Regrupări în rîndul* tidel0*K* blirgheze> Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică,

[71] „Facla", VII. nr. 12 din 2-1 martie 1923.

vedea arestat pe N. D. Cocea, regele Ferdinand a hotărît să se adreseze justiţiei. Comentînd această decizie, N. D. Cocea aprecia că pentru paginile antimonarhice din timpul lui Carol I ar fi putut să înfunde puşcăria „de sute de ori", dar fostul rege s-a dovedit a fi prudent şi echilibrat. După opinia sa, Ferdinand „s-a înscris făţiş în clubul liberal"[7]-, apărînd acest partid împotriva adversarilor politici. In urma procesului, Cocea a fost condamnat la 18 luni. Datorită intervenţiilor lui O. Goga şi ale altor personalităţi[73], el a fost eliberat după 9 luni.

Procesul a avut însă efectul politic scontat, întrucît după 1923 n-au mai apărut, în presa legală, articole în care să fie atacată deschis instituţia monarhică şi să se preconizeze un regim republican. A contribuit la aceasta şi cenzura preventivă, care nu îngăduia publicarea materialelor prin care erau criticaţi suveranul sau membrii familiei domnitoare.

In spiritul noii Constituţii au fost adoptate legile de unificare — din rîndul cărora se detaşează legea administrativă din iunie 1925 — pe care suveranul le-a aprobat. De asemenea, Ferdinand a susţinut politica economică promovată de liberali, semnînd mesajele de trimitere a proiectelor legilor minelor, energiei, apelor, comercializării bunurilor statului, spre dezbatere în parlament şi apoi, după votarea lor, le-a promulgat. Ele au avut un rol important în organizarea şi dezvoltarea statului naţional unitar român, în potenţarea şi valorificarea capacităţilor creatoare ale poporului nostru.

în acelaşi timp, regele a aprobat măsurile anticomuniste iniţiate de guvern, începînd din aprilie 1924, prin care Partidul Comunist Român a fost scos în afara legii; acestea au culminat cu legea pentru reprimarea unor infracţiuni contra liniştei publice, din decembrie 1924.

Practic, suveranul — chiar atunci cînd avea unele opinii diferite de cele ale lui I. I. C. Brătianu — nu a reuşit să influenţeze politica guvernului. Fie direct, fie prin regina Măria, fie prin Barbu Ştirbey, preşedintele Partidului Naţional-Liberai a izbutit să-1 aducă pe regele Ferdinand în situaţia de a adera la actele politice iniţiate de guvern; formula protocolară „prea plecatul şi supusul servitor al Majestăţii Sale" nu avea efectiv nici o

---

[72] *Ibidem,* nr. 19 din 12 mai 1923/

[73] Vezi interviul publicat de N. D. Cocea în „Rampa", XVI, nr. 3955 din 28 martie 1931.

acoperire, deoarece, în fapt, I. I. C. Brătianu a exercitat o adevărată tutelă asupra monarhiei.

Principele Carol nu vedea cu ochi buni situaţia în care se afla regele Ferdinand şi era hotărît să acţioneze pentru creşterea rolului monarhiei în viaţa de stat. El îşi exprimase în repetate rînduri opinia că trebuia făcută „curăţenie la Palat" pentru a se înlătura influenţa ocultă a lui Barbu Ştirbey şi a reginei Măria şi, mai ales, pentru a „elibera" Coroana de sub „dominaţia" lui I. I. C. Brătianu. Hotărît lucru, „moştenitorul tronului nu era dispus să calce pe urmele tatălui său"[74].

Carol nu se împăca cu gîndul de a ocupa unele funcţii onorifice, în calitatea sa de moştenitor al Coroanei, ci căuta să intervină activ în viaţa politică, luîndu-şi aerul de stăpîn.

Cadrul istoric în care el îşi manifesta opţiunile politice nu-i era însă favorabil. In fond, obiectivul central al lui Carol era sporirea rolului monarhiei în viaţa de stat şi diminuarea poziţiei partidelor politice, îndeosebi a Partidului Naţional-Liberal.

Foarte curînd atitudinea lui Carol a depăşit cadrul Curţii regale, devenind obiect de controversă publică. In calitate de moştenitor al Coroanei, Carol avea titlul onorific de inspector general al armatei; dar el, depăşindu-şi atribuţiile, a elaborat un plan de înzestrare a armatei române cu avioane, pe care a încercat să-1 traducă în viaţă peste capul guvernului. Cum realizarea lui necesita fonduri însemnate, Consiliul de Miniştri n-a aprobat decît o sumă mică, anihilînd astfel intenţiile principelui*.

---

[74] Arhiva Institutului de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lîngă CC. al P.C.R. (în continuare se va cita *Arh. I.S.I.S.P.* de pe lîngă CC. al P.C.R.), cota Ab — XI-1.

* în plus, Carol a fost implicat personal în „afacerea avioanelor". - Este vorba despre achiziţionarea unui număr de 50 de avioane de la firma olandeză „Fokker" contra sumei de 140 milioane lei. Comisia de recepţie, prezidată de Carol, a semnat de primirea lor în perfectă stare. Dar, în urma unei analize mai atente, s-a constatat că avioanele aveau asemenea defecţiuni, fncît nu puteau fi utilizate. A izbucnit astfel un adevărat scandal public, în urma căruia principele a ieşit foarte „şifonat". De asemenea, încercarea lui Carol de a ocupa funcţia de preşedinte al Comitetului consultativ al aeronauticii române a provocat vii dispute. In acest sens, ni se pare semnificativ un articol semnat ae generalul G. Rujinski în care se arăta că, potrivit Constituţiei, „prinţul moştenitor nu poate avea nici o răspundere pentru actele sale administrative", astfel încît nu putea ocupa o funcţie care implica răspunderi personale. (Arh. ist. centr., fond Casa Re-

Un alt moment de tensiune a fost înregistrat în primăvara anului 1925, cînd regele Ferdinand s-a îmbolnăvit, neputîndu-şi exercita — pentru cîteva săptămîni — prerogativele ce-i reveneau. Profitînd de ocazie, Carcl a luat — aşa cum remarca N. Iorga ■— „tonul de siăpîn în palatul care era să fie al lui şi în care n-aveau ce să caute suspecte influenţe străine şi **faţă** de miniştrii de care ar fi avat a se servi"[75]. In consecinţă, el a încercat să-1 aducă „la ordine" pe I. I. C. Brătiaiiu şi să-1 îndepărteze de la Curte pe B. Ştirbey. însănătoşirea regelui **a** făcut ca aceste planuri să nu se poată realiza. în vara aceluiaşi an s-a ivit un nou conflict, generat de plecarea regelui în străinătate pentru a-şi căuta sănătatea. Principele Carol a pretins ca, în calitate de moştenitor al tronului, să preia el prerogativele regale în lipsa suveranului. Dar şi de această dată s-a izbit de rezistenţa lui I. I. C. Brătianu, care i-a amintit că, potrivit Constituţiei, în absenţa suveranului prerogativele regale erau exercitate de Consiliul de Miniştri.

Atitudinea lui Carol a nemulţumit profund şi pe regina Măria. Sub domnia regelui Ferdinand ea avea un rol politic major, influenţînd sau participînd direct ia luarea unor decizii importante pentru statul român. Regina constata cu îngrijorare că fiul ei Carol urmărea s-o anihileze din punct de vedere politic; pentru ea era limpede că sub regele Carol al Il-lea o aştepta soarta de „regină-mamă", sau „regină-văduvă", despuiată de toate onorurile şi avantajele puterii.

In acest conflict un important rol a jucat Barbu Ştirbey, administratorul Domeniilor Coroanei, favoritul reginei Măria şi cumnatul lui I. I. C. Brătianu. Avînd un talent deosebit în manevrele de culise, B. Ştirbey acţiona fie direct, fie prin intermediul reginei Măria asupra regelui Ferdinand, în calitate de purtător de cuvînt al lui I. I. C. Brătianu. Carol îl socotea pe Ştirbey un Iago al Curţii regale şi nu pierdea nici un prilej pentru a-i arăta ostilitatea. La rîndul său, B. Ştirbey n-a ezitat să răspundă principelui moştenitor cu aceeaşi monedă, astfel îneît între cei doi exista un conflict declarat.

---

gală. Principele Carol, dos. 2/1925, f. 144—145; „România", III, nr. 898 din 5 noiembrie 1925; „Adevărul", XXXVIII, nr. 12878 din 6 decembrie 1925).

[73] N. Iorga, *Supt trei regi,* p. 396.

Regele Ferdinand nu vedea cu ochi buni atitudinea lui Carol, atrăgîndu-i în repetate rânduri atenţia că trebuie să-şi corecteze comportarea şi să nu cadă pradă firii sale impulsive*. Regele socotea că atitudinea lui Carol putea pune în pericol însăşi instituţia monarhică, coalizînd împotriva ei nu numai nemulţumirea maselor, dar şi a celei mai puternice grupări burgheze.

Repetatele eşecuri în tentativa de a face „ordine la Curte" şi de a se impune ca factor de decizie în România, i-au creat principelui o stare de spirit extrem de încordată. El devenise obsedat de ideea că „este nu numai sabotat în acţiunile sale, dar şi înduşmănit în funcţiunile pe care le îndeplinea"[70].

Neîntrevăzînd nici o speranţă do izbîndă, Carol a decis să renunţe la sarcinile ce-i reveneau în calitate de principe moştenitor**, intre timp, el îşi găsise în Elena Lupescu femeia care-i va deveni partenera ideală. Legăturile dintre ei au început prin anul 1922**", dar membrii familiei

---

* Într-o scrisoare, nedatată, adresată de regele Ferdinand principelui Carol, citim: „Am preferat să-ţi scriu decît să-ţi vorbesc, pentru că vorbind spui cîteodată mai mult decît trebuie, pe cînd scriind cumpăneşti cu mai multă grijă fiecare cuvînt. Dragă Carol, sînt adine mişcat că tu şi Sitta [principesa Elena] nu trăiţi împreună cum ar trebui". După ce-i reproşa că se afişează în văzul lumii cu tot felul de femei, fără a încerca să salveze măcar aparenţele, că n-a învăţat nimic din lecţia amară a trecutului, că şi-a uitat datoriile pe care le avea ca principe moştenitor, regele conchidea: „Nu lăsa să ajungă lucrurile pînă acolo ca eu să fiu silit să iau măsuri severe spre a te obliga de a te conduce ca prinţ, ca soţ, ca fiu şi ca gentlemen ... Intoarce-te la calea dreaptă cît mai e timp Carol, răbdarea lumii nu este ilimitată" (Arh. ist. certtr., fond Carol II. Arh. personală, dos. V-254/1921, f. 1—8).

[76] Nae Ionescu, *Despre „alungarea" principelui Carol,* în „Cuvîntul", V, nr. 1 602 din 2 octombrie 1929.

** Hotărîrea a fost precipitată de faptul că principesa Elena nu se putuse acomoda cu soţul său, care era un caz patologic.

*** C. Argetoianu descrie astfel începutul „idilei":

„Aflasem la Sinaia, ca toată lumea, că se amorezase de soţia unui căpitan, Tempeanu, de la vînători de munte, o roşcovană frumuşică. Venea noaptea la vila Carola, cînd căpitanul nu era acasă, şi da cu pietricele în geam pînă ieşea duduia la fereastră, şi cocoanele care surprinseseră de mai multe ori manevra şi mi-o povestiseră făceau mare haz de această idilă. [.. .] Dezgustat, Tempeanu ceruse divorţul, care tocmai se pronunţase, şi doamna Tempeanu de la Sinaia devenise la Bucureşti doamna Lupescu. Nimeni nu dedese importanţă acestei aventuri banale şi cercurile Palatului erau mai preocupate de tensiunea creseîndă dintre prinţ şi prinţesă decît de legătura cu d-na Tempeanu-Lupescu, socotită un «passe-temps» [divertisment] vremelnic. Se

regale nu le-au dat nici o importanţă. Intrat în relaţii cu Elena Lupescu, Carol şi-a abandonat soţia şi copilul, dedicîndu-se, cu o pasiune de care numai el era capabil — în văzul tuturor —, noii sale aventuri sentimentale. Atitudinea lui Carol a îngrijorat profund pe I. I. C. Brătianu, care 1-a însărcinat pe Richard Franasovici, numit în noiembrie 1923 subsecretar de stat la Ministerul de Interne, cu clarificarea „cazului". In schimbul unei importante sume de bani, Elena Lupescu a acceptat să plece îQ Franţa. R. Franasovici a procedat de o manieră foarte elegantă, care-i va atrage recunoştinţa Elenei Lupescu. Dar, după puţină vreme, aceasta a revenit în ţară şi, cum «ra de aşteptat, legătura cu Carol a reînceput în văzul public.

în această conjunctură, Ferdinand şi regina Măria au hotărît să-1 despartă pe Carol măcar pentru cîteva săptămîni de Elena Lupescu, trimiţîndu-1 la Londra pentru a reprezenta familia regală română la funeraliile reginei Alexandra a Angliei, decedată la 20 noiembrie 1925*.

Apreciind că această hotărîre fusese pusă la cale de regina Măria şi de B. Ştirbey, Carol a refuzat să plece. A simulat un accident de cal, apoi s-a împuşcat în picior, dar n-a reuşit să schimbe decizia luată. Văzînd că nu mai are nici o şansă şi nici un argument, a apostrofat-o trivial pe regină şi 1-a pălmuit pe B. Ştirbey sub privirile stupefiate ale personalului de la Palat, după care i-a declarat regelui: „De la Londra o să mă duc să mă plimb. Nu voi reveni atît de curînd în ţară. Am nevoie să respir, căci simt că mă înăbuş"[77]. La insistenţele lui Ferdinand, Carol a promis că se va întoarce în ţară înainte de 25 decembrie.

După ce a asistat la funeralii, Carol a plecat, fără ca măcar să-şi ia rămas bun de la regele şi de la regina Angliei, act ce a provocat o vie indignare la Curtea regală de la Londra. El s-a deplasat la Paris, unde a întîlnit-o

---

spunea chiar că prinţesa Elena împingea pe prinţ In braţele Roşcovanei, ca să scape de asiduităţile conjugale care o plictiseau" (C. Argetoianu, *Pentru cei de' mîine...,* în *Monarhia...,* p. 365—366).

* Regina Alexandra fusese soţia regelui Eduard al VH-lea şi mama regelui George, care se afla pe tronul Angliei. Funeraliile au avut loc în ziua de 27 noiembrie 1925.

[77] M. I. Costian, *Regele Carol II şi partidele politice,* Bucureşti, Tipografia Lupta, 1933, p. 11.

pe Elena Lupescu[73]. In memoriile sale, aceasta pune episodul pe seama întîmplării: „Poate că nici nu ne-am fi întîlnit, dacă nu s-ar fi întîmplat să luăm parte, atît eu cît şi prinţul, la o recepţie în casa unui ataşat al Legaţiei române la Paris"[79]. Dar, avînd în vedere relaţiile de pînă atunci dintre cei doi şi mai ales ceea ce a urmat, este greu de admis o asemenea explicaţie.

Uitînd de promisiunea făcută, Carol a plecat, împreună cu Elena Lupescu, la Veneţia, de unde, la 12 decembrie 1925, a adresat regelui Ferdinand o scrisoare* prin care — pentru a treia oară în decurs de şapte ani — renunţa la obligaţiile ce-i reveneau în calitate de principe moştenitor, punînd instituţia monarhică într-o situaţie dificilă. Ferdinand, profund nemulţumit de această atitudine, a arătat scrisoarea membrilor familiei regale, precum şi cîtorva oameni politici, în frunte cu I. I. C. Brătianu, preşedintele Consiliului de Miniştri.

tn urma conciliabulelor avute la Curte, s-a hotărît trimiterea lui Constantin Hiott, ministrul Casei Regale, în Italia cu misiunea de a vedea „dacă principele este conştient de consecinţele atitudinii sale"[80]. In instrucţiunile date de regele Ferdinand lui C. Hiott, în momentul plecării sale, la 24 decembrie, se arăta că dacă principele se afla într-o „gravă criză psihologică" trebuia să dea o declaraţie scrisă „prin care regretă actul nejustificat comis şi se angajează să urmeze fără şovăire ordinele ta-

---

[78] A. L. Kasterman, *King Carol, Hitler and Lupescu,* London, 1942, p. 40—43.

[79] *Memoriile doamnei Elena Lupescu,* Bucureşti, Tipografia Reforma socială, 1928, p. 16.

* Scrisoarea avea următorul conţinut:

„Sire, Vă rog ca prin această declaraţie să primiţi că renunţ la toate drepturile mele de principe moştenitor al României. Conform Statutelor familiei regale, rog pe Majestatea Voastră de a-şi da înalta sa aprobare acestei hotărîri irevocabile. Totdeodată, spre a nu produce vreun neajuns în viitor, să daţi înaltul Ma-jestăţii Voastre ordin ca să fiu şters dintre membrii familiei domnitoare a României şi să mi se acorde un nume sub care îmi voi putea alcătui o nouă stare civilă. Prin aceasta declar că nu voi avea nici o pretenţie asupra drepturilor mele la care am renunţat de bună voie, şi mă angajez pentru liniştea tuturora sa nu mă reîntorc în ţară timp de zece ani, fără a fi chemat de cei în drept, şi fără autorizaţia suveranului". (Arh. ist. eentr., fond Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1925, f. 146—147; *Acte şt corespondenţă ...,* p. 15—16).

[M] Arh. ist. cen.tr., fond. Ferdinand. Arh. personală, doc. V-745/1925, f. 1—2.

tălui său şi să se întoarcă singur în 24 de ore în România şi a se supune la Sinaia la ordinele regelui şi să nu comunice decît cu persoanele indicate de tatăl său". Daca însă era vorba de „o decizie gîndită şi irevocabilă", principele trebuia să scrie şi să semneze o nouă declaraţie de renunţare, care întărea scrisoarea din 12 decembrie, şi adăuga ideea că renunţă şi la toate drepturile care, în virtutea legilor **ţării,** i-ar reveni asupra fiului său Minai. Această declaraţie fusese redactată de ministrul Al. Constantinescu, colaborator apropiat al lui I. I. C. Brătianu[81].

Potrivit aprecierii Iui C. Argetoianu, „Hiott n-a avut misiunea să împace pe răzvrătit şi să-1 convingă să se înapoieze la datorie, ci *dimpotrivă, să-l facă să semneze fără nici o rezervă"* declaraţia de renunţare[82]. Chiar dacă această afirmaţie pare exagerată, nu poate fi trecut cu vederea faptul că principele vedea în ministrul Casei Regale un purtător de cuvânt al lui Barbu Ştirbey (cu care era cuscru) şi al lui I. I. C. Brătianu.

Aşa cum era de prevăzut, Carol, pus în faţa unui ultimatum, a copiat noua declaraţie de renunţare prezentată de C. Hiott, a adăugat: „Milano, 28 decembrie 1925" şi a înapoiat-o ministrului Casei Regale spre a o prezenta regelui*.

Imediat ce C. Hiott a ajuns în ţară, la 30 decembrie, regele a hotărît convocarea pentru a doua zi a Consiliului de Coroană la Sinaia. Au fost invitaţi: preşedinţii Corpurilor legiuitoare (M. G. Orleanu şi M. Pherekide), foştii prim-miniştri (generalul C. Coandă şi Al. Vaida-Voevod), preşedintele înaltei Curţi de Casaţie (Gh. Buzdugan), patriarhul bisericii ortodoxe române (Miron Cristea), şe-

[81] C. Argetoianu, *op. cit,* în *Monarhia...*, p. 371.
[82] *Ibidem,* p. 370.
* Textul scrisorii era următorul: „Declar prin prezenta că renunţ în mod definitiv şi irevocabil la toate drepturile, titlurile şi prerogativele de care în virtutea Constituţiei şi a Statutului familiei regale m-am bucurat pînă azi ca principe moştenitor al României şi ca membru al familiei domnitoare. Renunţ totodată la drepturile ce mi-ar reveni prin legile ţării asupra fiului meu şi a averii sale.

Mai declar că nu voi avea nici o pretenţiune asupra drepturilor la care renunţ de bună voie şi din propria mea iniţiativă şi mă angajez, pentru binele tuturor, să nu mă întorc în ţară timp df zece ani, iar după expirarea acestui termen să nu mă intorc fără autorizaţia suveranului" (Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Principele Carol, dos. 2/1925, f. 143; *Acte şi corespondenţă...,* p. 16—17).

îul Marelui Stat Major al armatei române în timpul primului război mondial (generalul C. Prezan), membrii guvernului, şefii partidelor politice „de guvernămînt" (luliu Maniu, N. lorga, I. Mihalache, Al. Averescu), în total 23 de persoane. Pentru a evita o dezbatere publică pe tema crizei dinastice, nu s-a comunicat motivul convocării Consiliului de Coroană.

Consiliul de Coroană a început printr-o scurtă cuvîntare a regelui Ferdinand[83]. După ce a arătat situaţia grea în care era pusă dinastia prin actul renunţării lui Carol, suveranul a spus: „Dacă un asemenea act ar fi fără precedent din partea lui aş mai păstra poate iluzii şi speranţe [...] Grija ce port acestei Coroane nu-mi îngăduie să las vreo posibilitate de reînnoire a unei asemenea crize care e deja prea mult că s-a putut repeta"[8*1]. în concluzie, regele a cerut participanţilor să-i dea sprijinul „pentru ca această hotărîre să fie înţeleasă de ţară şi adoptată fără frămîntări cu formele legale pe care le reclamă. Şi pentru aceasta chiar în ziua de azi vă rog să luaţi cunoştinţă de renunţarea principelui Carol, în urma căreia să se păşească fără întîrziere la măsurile legale pentru recunoaşterea principelui Mihai ca principe moştenitor al României"[85]. Aşadar, nu era vorba de o dezbatere, în urma căreia să rezulte o hotărîre; ea fusese deja luată, iar cei convocaţi erau solicitaţi să contribuie la îndeplinirea acestei decizii regale.

Poziţiile au fost controversate. Astfel, I. Mihalache a declarat că regele era singurul în măsură să aprecieze dacă gestul principelui periclita interesele monarhiei sau ale statului; în consecinţă, Partidul Ţărănesc va urma decizia suveranului. luliu Maniu a afirmat că dreptul de a hotărî într-o asemenea problemă aparţine regelui, dar că ar fi necesar încă un demers „solemn şi oficial" pe lîngă principe, pentru a-1 determina să revină asupra declara-

[b3] Deoarece nu s-a făcut o stenogramă a discuţiilor, desfăşurarea şedinţei este reconstituită pe baza relatărilor din presa vremii, precum şi din: C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* în Arh. CC. al P.C.R., fond 104, dos. 8595, f. 2249—2257; N. lorga, *Memorii,* voi. V, p. 79—82; M. I. Costian, *Regele Carol II şi partidele politice,* p. 14—17; Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934 (memoriul lui luliu Maniu); C. Stere, *Preludii. Partidul Naţional-Ţărănesc şi „cazul Stere",* Bucureşti, Atelierele „Adevărul", 1930, p. 74—75.

[8)] Arh. ist. centr., fond Ferdinand, Arh, personală, dos. 111-80 (f.s.), f. 1.

[85] *Ibidem, i.* 2.

ţiei de renunţare. Pînă la aflarea rezultatului, să se suspende şedinţa Consiliului de Coroană, urmînd ca decizia să se ia ulterior. El a încheiat prin a arăta că Partidul Naţional va fi alături de hotărîrea suveranului. La rîndul său, N. Iorga s-a oferit să meargă chiar el în Italia pentru a-1 aduce pe principe şi a arătat că Regenţele au fost întotdeauna dezastruoase pentru dinastie şi pentru ţară. După un schimb de cuvinte „destul de accentuate"[86] cu suveranul, N. Iorga a conchis că va accepta hotărîrea luată. In intervenţia sa, Al. Averescu s-a declarat întrutotul de acord cu decăderea lui Carol din calitatea de moştenitor al Coroanei, exprimîndu-şi regretul că această hotărîre nu a fost luată încă din 1918. Ultimul a luat cuvîntul I. I. C. Brătianu, care 1-a asigurat pe rege de întregul sprijin al guvernului în ducerea la îndeplinire a deciziei luate. „Cine se opune n-are patriotism", a conchis el bătînd cu pumnul în masă şi strigînd „Trăiască regele!".

După două ore de discuţii, toţi participanţii au acceptat punctul de vedere al regelui. Chiar dacă unii au încercat să se opună, ei n-au pierdut din vedere faptul că, potrivit Constituţiei, suveranul numea pe primul ministru, iar momentul unei asemenea decizii nu era departe.

în ceea ce priveşte atitudinea lui I. I. C. Brătianu în acel moment au fost formulate, cu diverse prilejuri, cele mai variate aprecieri: de la acuzaţia că 1-a silit pe CaroL să renunţe la prerogativele sale de principe moştenitor, pînă la afirmaţia că n-ar fi avut nici un amestec în această problemă[87]. Realitatea este că I. I. C. Brătianu se găsea în preajma expirării mandatului primit în ianuarie 1922; afirmaţiile potrivit cărora el urmărea să rămînă la putere pentru încă o perioadă de patru ani nu au nici o bază documentară.

Preocuparea şefului Partidului Naţional-Liberal era să desăvîrşească opera anunţată prin programul din noiembrie 1921, în primul rînd să organizeze alegeri comunale şi judeţene care să dea viabilitate legii administrative din august 1925 şi să obţină votarea unei noi legi electorale. Totodată, el îşi concentra eforturile în direcţia găsirii unei formule de guvern care să promoveze o politică de continuitate.

---

[86] *Ibidem,* fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 4.
[87] Ion Bitoleanu, *Din istoria României moderne. 1922—1926?* p. 294—296.

In iunie 1924 se realizase un acord verbal între Al. Averescu preşedintele Partidului Poporului, şi I. I. C. Brătianu potrivit căruia şeful Partidului Naţional-Liberal va sprijini venirea lui Averescu la putere, iar acesta se angaja să continue opera guvernului liberal. Totuşi, Partidul Poporului nu mai era vigurosul partid din 1919—1920, în timp ce Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc se bucurau de o largă popularitate în rîndul maselor. O eventuală fuziune între naţionali şi ţărănişti — aflată la ordinea zilei — putea periclita serios poziţiile liberalilor. De aceea, I. I. C. Brătianu manevra cu iscusinţă pentru a torpila fuziunea celor două partide.

în acel moment, veleităţile autoritare ale lui Carol nu prezentau realmente un pericol pentru şeful guvernului. Regele Ferdinand era în puterea vîrstei, astfel încît domnia lui Carol apărea de domeniul unui viitor destul de îndepărtat. Scrisoarea trimisă de principele Carol a avut darul să îngreuneze manevrele lui I. I. C. Brătianu.

Cum însă regele Ferdinand era ferm hotărît să taie „creanga putredă" din arborele monarhiei[88], Ion I. C. Brătianu a trebuit să-şi adapteze strategia la noile împrejurări. El şi-a dovedit cu acest prilej, încă odată, capacitatea de a trage maximum de folos din- situaţiile ivite, în fond, mai devreme sau mai tîrziu, tot trebuia să ajungă la o înfruntare decisivă cu Carol. Dacă aceasta avea loc înainte ca principele să urce pe tron, şi încă în condiţii atît de puţin onorabile pentru el, însemna că şansele de izbîndă erau cu atît mai mari. De aceea, I. I. C. Brătianu a decis să urmeze îndeaproape pe Ferdinand pentru a-şi putea îndeplini hotărîrea luată.

Decizia luată de rege trebuia confirmată de Corpurile legiuitoare — Reprezentanţa Naţională, care a fost convocată pentru 4 ianuarie 1926. Chestiunea însă nu era deloc simplă şi clară.

In primul rînd deoarece Constituţia nu prevedea modalităţile de procedare în cazul renunţării la calitatea de principe moştenitor şi de aceea se invocau articolele 77 şi 83 care însă nu se refereau în mod expres la problema ce urma să facă obiectul şedinţei Reprezentanţei Naţionale din 4 ianuarie 1926; posibilităţile de interpretare erau va-

riate*. In al doilea rînd, întreaga concepţie care a stat la baza dezbaterilor de la Sinaia era vulnerabilă: potrivit Constituţiei, puterea emană de la naţiune, astfel încît o chestiune esenţială pentru regimul politic existent nu putea fi hotărîtă de rege. în al treilea rînd, acceptarea renunţării principelui moştenitor năştea alte probleme, neprevăzute în Statutul familiei domnitoare: exilarea unui membru al familiei, schimbarea numelui, tutela asupra moştenitorului minor, situaţia mamei moştenitorului, modul de administrare a averii celui decăzut din drepturile sale, domiciliul acestuia etc. In sfîrşit, hotărîrea Consiliului de Coroană se luase pe baza unei scrisori a principelui, neautentificată de ministrul României în Italia sau de notarul public din Milano, şi ca atare ea putea fi considerată o simplă scrisoare particulară. In plus, Consiliul de Coroană decisese asupra unei succesiuni ce nu fusese încă deschisă, act ce era lovit de nulitate, conform prevederilor Codului Civil în vigoare.

La 3 ianuarie 1926 s-a ţinut un consiliu intim la Sinaia^ prezidat de rege, la care au participat: regina Măria, I. I. C. Brătianu, G. Mârzescu, Al. Constantinescu, Miron Cristea şi principesa Elena; cu acest prilej au fost aprobate proiectele de lege elaborate, iar suveranul a anunţat componenţa Regenţei: principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea şi Gh. Buzdugan[89].

Deoarece la clubul Partidului Ţărănesc şi mai ales la cel al Partidului Naţional se discuta cu aprindere atitudinea ce trebuia luată la 4 ianuarie, regele a venit în Bucureşti unde — sub pretext că voia să comunice com-

---

* Articolul 77: prevedea: „Puterile constituţionale ale regelui sînt ereditare în linie coborîtoare directă şi legitimă a majestăţii sale regelui Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, din bărbat în bărbat prin ordinul de primogenitură şi cu excluziunea perpetuă a femeilor şi coborîtorilor lor. Coborîtorii majestăţii sale vor fi crescuţi în religiunea ortodoxă a Răsăritului". Articolul 83 stabilea: „Regele, în viaţă fiind, poate numi o Regenţă, compila din trei persoane, care, după moartea regelui, să exercite prerogativele regale în timpul minorităţii succesorului Tronului. Această numire se va face cu primirea Reprezentanţiunii Naţionale [...] Regenţa va exercita totodată şi tutela succesorului Tronului în timpul minorităţii lui [...] Membrii Regenţei nu intră în funcţiune decît după ce vor fi depus solemn înaintea ambelor Adunări întrunite jurămîntul prescris prin art. 82 din Constituţiunea de faţă".

[89] M. I. Costian, *op. cit.,* p. 19.

ponenţa Regenţei — a chemat în audienţe succesive pe I. Mihalache, Iuliu Maniu şi N. Iorga.

In timp ce primii doi au comentat doar necesitatea Regenţei, N. Iorga a repus în discuţie însăşi chestiunea acceptării actului de renunţare a lui Carol, susţinînd că hotărîrea regelui era rodul influenţei lui I. I. C. Brătianu şi a lui B. Ştirbey*.

Atitudinea lui *N.* Iorga punea într-o delicată situaţie Partidul Naţional, care se vedea îndepărtat de la o succesiune la care se socotea îndreptăţit. De aceea, Iuliu Maniu şi C. Argetoianu au depus stăruitoare eforturi pe lîngă profesor pentru a-i domoli intransigenţa. Pînă la urmă, N. Iorga a promis că nu va lua cuvîntul în Adunarea Deputaţilor, cu condiţia ca declaraţia Partidului Naţional să fie redactată de el, pentru a putea pune într-însa „aprecieri părinteşti la adresa sacrificatului şi mai puţin părinteşti ia adresa sacrifieatorului"[90], adică a lui I. I. C. Brătianu.

In ziua de 4 ianuarie 1926 s-au desfăşurat lucrările Corpurilor legiuitoare, care aveau calitatea de Adunare Naţională Constituantă[91]. în şedinţa Adunării Deputaţilor, preşedintele Consiliului de Miniştri a citit mesajul regal care începea cu scrisoarea lui Carol din 28 decembrie 1925 şi apoi făcea constatarea că „pentru a treia oară de cînd se află la vîrsta bărbătească, A.S.R. principele Carol

---

• Iată, redat chiar de N. Iorga, dialogul pe care 1-a avut cu regele:

„— Lumea mă crede mai slab decît sînt.

— Nu ştiu, dar sînt sigur că Maiestatea Voastră se crede mai tare decît este.

— Eu am făcut-o, eu singur.

— Supt influenţa a doi oameni [aluzie ia I. I. C. Brătianu şi la B. Ştirbey] cărora niciodată nu Je voi întinde mina pentru partea ce au avut în acest act.

— Nu! Nu!

' — O ţară întreagă o ştie şi o spune. De azi înainte, ţară şi dinastie sînt la dispoziţia unei bande de politicieni răufăcători.

— Sînt oamenii în care am pus încrederea mea.

— Şi o ţară întreagă se întreabă de ce nu li **retracati** această încredere pînă nu e prea tîrziu". *(N.* Iorga, *Memorii,* voi. *V,* p. 86—87).

[90] C. Argetoianu, *op. cit,* în *Monarhia...*, p. 377.

Desfăşurarea şedinţei este relatată după „D.A.D.", nr. 41 sedinţa din 4 ianuarie 1926; „D.S.", şedinţa din 4 ianuarie ig26; vezi şi ioan Scurtu, *începutul crizei dinastice In România,* în *Umagm profesorului Constantin Cihodariu,* Iaşi, Tip. Universităţii,

nu voieşte să îndeplinească marile îndatoriri ce-i incumbă ca principe moştenitor şi printr-o hotărîre irevocabilă şi repetată cere să fie descărcat de această sarcină". Mesajul regal continua: „în faţa acestei hotărîri şi stăpînit de grija viitorului ţării şi a intereselor permanente ale Coroanei, atît de neclintit legate de ea, mă simt nevoit să înfăţişez «actul de renunţare» al A.S.R. principele Carol şi să vă cer să primiţi renunţarea, precum am primit-o eu, şi să constataţi că A.S.R. principele Carol a renunţat definitiv la succesiunea Tronului României, la drepturile, titlurile şi prerogativele de care se bucura pînă astăzi, în virtutea Constituţiei şi Statutului familiei regale, ca principe moştenitor al României şi ca membru al familiei domnitoare". Ca urmare firească a acceptării renunţării lui Carol, regele cerea „să recunoaşteţi că succesiunea tronului României revine de drept A.S.R. principele Mihai, coborîtorul direct şi legitim, în ordinea de primogenitură bărbătească a dinastiei domnitoare".

In continuare şeful guvernului a prezentat proiectul de lege pentru primirea renunţării lui Carol şi proclamarea principelui Mihai drept moştenitor al Coroanei, pe baza articolului 77 din Constituţie.

De asemenea I. I. C. Brătianu a citit mesajul regal şi proiectul de lege privind actele civile ale familiei regale, prin care se aduceau importante modificări Statutului Casei Regale. In mod special se prevedea excluderea din rîndul acestei familii a celui care renunţa la prerogativele sale; mai multe articole se refereau la situaţia politică, militară şi matrimonială a acestuia, la administrarea averii sale.

Proiectul prevedea: membrii familiei regale care renunţă sau îşi pierd această calitate nu mai aveau dreptul la reşedinţă în palatele regale sau princiare (art. 6); moştenitorul tronului sau membrii familiei regale care renunţau la titlurile, drepturile şi prerogativele de care se bucurau conform Constituţiei, legilor ţării şi Statutului familiei domnitoare pierdeau drepturile politice prin însăşi efectul renunţării şi nu-şi puteau stabili reşedinţa pe teritoriul statului român decît cu autorizarea regelui sau a Regenţei. Prin efectul renunţării, aceştia pierdeau de drept proprietatea gradelor militare, fiind şterşi din controalele armatei. Odată cu pierderea calităţii de membru al familiei domnitoare încetau funcţiile şi însărcinările ce au dobîndit, sub orice titlu, în această calitate, în in-

stituţiile publice sau recunoscute de utilitate publică (art 7). De asemenea, proiectul de lege stabilea: cel ce a renunţat sau a pierdut calitatea de membru al familiei domnitoare nu mai putea folosi numele princiar, ci trebuia să-şi ia un alt nume, cu autorizaţia regelui; averea lui era administrată de un împuternicit sau curator; el renunţa „de plin drept la puterea părintească şi la uzufructul legal al averii personale a copiilor lui. In acest caz, puterea părintească, tutela, administraţiunea şi folosinţa averii trecea asupra regelui sau Regenţei" care puteau „delega mamei exerciţiul total sau parţial al puterii părinteşti".

Deschizîndu-se discuţiile asupra primului proiect de lege, N. Iorga a urcat cel dintîi la tribuna Adunării Deputaţilor pentru a-şi „striga convingerea"[02]. El a ţinut să precizeze, din capul locului, că „Un proiect al guvernului se discută; nu se poate face astfel cu un act al suveranului îndurerat, cu care s-a prezentat în Consiliul de Coroană, chemat numai pentru a primi o comunicare, ca irevocabil, şi aceasta chiar cînd, dezgustat de calomniile care ating şi onoarea unui prinţ [. . .] conştiinţa ne cere să vorbim". El a menţionat că Partidul Naţional înţelegea să slujească „cu lealitate Coroana, împotriva unui guvern care, preocupat de răzbunările sale şi ale complicilor săi ascunşi, n-a prevăzut nimic, n-a luat nici o măsură pentru a împiedica nenorocirea de astăzi ce atinge grav prestigiul dinastiei, care n-a căutat să se informeze direct, prin şeful său, asupra situaţiei reale, care n-a cutezat să ia asupră-şi răspunderea, descoperind astfel pe suveran". Şi N. Iorga a încheiat cu această apreciere: „Dintre faptele rele ale guvernului Brătianu, cea mai condamnabilă este cea de azi, prin toate drepturile pe care le sfarmă, prin toate sentimentele pe care le jigneşte, prin toate ameninţările pe care le provoacă".

Discursul a fost salutat cu aplauze pe băncile naţionalilor şi ţărăniştilor, care au scandat în mai multe rî'nduri ..Jos Ştirbey!", „Jos Brătianu!", subliniind astfel împotriva cui se îndreptau vehementele critici ale profesorului.

; I. Mihalache a citit declaraţia, „redactată în întregime Şi_exclusiv« de C. Stere"", în care se arăta că „Partidul

f N. Iorga, O *viaţă de om,* p. 625. [93]
C. Stere, *Preludii...*, p. 75.

Ţărănesc ia act de renunţarea principelui Carol şi de devoluţiunea dreptului de succesiune asupra principelui Mihai". El acuza guvernul că „nu a ştiut să pună Coroana la adăpostul răspunderilor" şi că prin procedura adoptată „expune ţara şi Coroana la eventuale frămîntări". In consecinţă, „Partidul Ţărănesc îşi declină răspunderea pentru consecinţele acestei atitudini a guvernului". Dar, ţinea să precizeze I. Minai ache, Partidul Ţărănesc asigură încă odată pe rege de sprijinul său, „solidarizîndu-se cu voinţa Coroanei de a întemeia şi întări un regim democratic, constituţional şi parlamentar".

în intervenţia sa, Al. Averescu a arătat că proiectul de lege supus dezbaterii „nu este decît urmarea firească a hotărîrii la care suveranul a fost nevoit să ajungă. împrejurările care ne-au adus în situaţiunea de azi s-au înlănţuit în aşa fel, încît ne găsim astăzi nu la o răspîntie, ci la o cotitură, deci nu avem înaintea noastră decît o singură soluţiune". Venind în contradicţie cu opinia naţionalilor şi ţărăniştilor, şeful Partidului Poporului declara: „Pentru motive curat personale, prinţul Carol nu a izbutit să oprească libertatea sa de acţiune la marginile impuse de situaţiunea sa ca membru al familiei regale şi mai cu seamă ca moştenitor al tronului". Făcînd aluzie la renunţările lui Carol din 1918 şi 1919, Al. Averescu aprecia că „toate sforţările de a întări în sufletul prinţului sentimentul datoriei" s-au „dovedit zadarnice". Astfel încît regele a fost nevoit să primească cea de-a treia renunţare a principelui. „In faţa acestei situaţiuni, linia de conduită este neted indicată partidelor politice, fidele principiului monarhic". El socotea că datoria tuturor era de a se strînge în jurul tronului „pentru ca suveranii să găsească în noi sprijinul de care au nevoie în greaua încercare prin care trec". Şi a mai făcut o precizare pe care timpul avea s-o infirme: „Acesta este punctul de vedere nestrămutat al Partidului Poporului, pe care nu îl va părăsi niciodată şi cu nici un preţ". In încheiere, el a declarat că partidul său „va vota fără nici o rezervă legea pentru proclamarea A.S.R. principelui Mihai de moştenitor al tronului României".

La sfîrşitul dezbaterilor asupra acestui proiect de lege a luat cuvîntul I. I. C. Brătianu, care a susţinut că în acele momente era necesară tăcerea, exprimată printr-un vot unanim, pentru a nu frămînta durerea „aceluia care ca rege şi ca părinte a fost silit să ia o asemenea hotă-

rîre" După ce a declarat că nu va răspunde acuzaţiilor ce i 's-au adus, şeful Partidului Naţional-Liberal a ţinut să afirme că în cei 25 de ani de cînd avea un rol pe;iac activ în România şi-a demonstrat în repetate rînduri sentimentele faţă de monarhie, pe care a slujit-o întotdeauna cu devotament. Făcînd aluzie la cei ce l-au acuzat că fuge de răspundere, I. I. C. Brătianu a declarat: *„iau* răspunderea întreagă a actului la care v-am invitat". Apoi, referindu-se la cauzele care au determinat renunţarea lui Carol, el a afirmat: „nu cunosc, nu am cunoscut, nu ştiu cauzele poliiice ale actului de renunţare care ni s-au prezentat. Declar hotărît şi limpede: nu le-am cunoscut, nu le cunosc şi nu cred că există". Şi a continuat: ,,ln ceea ce priveşte alte cauze, chiar dacă le-aş cunoaşte, desigur că nu ar face obiectul dezbaterilor la care v-am invitat". Pentru a nu lăsa loc la comentarii, şeful guvernului a apreciat că era o insultă să se spună că principele nu ştia ce face cînd a semnat actul de renunţare. Şi a încheiat: „D-lor, cu regretul că am fost chemat să iau cuvîntul, pentru că nu puteam să fac altfel în această tristă împrejurare, rog să votăm astfel, încît să închidem această chestiune pentru astăzi, pentru mîine, pentru totdeauna". Majoritatea liberală a primit cu aplauze „prelungite şi repetate" această propunere.

Proiectul de lege a fost adoptat cu 231 bile albe (pentru) şi 3 negre (contra).

Trecîndu-se la dezbaterea celui de-al doilea proiect de lege, a luat cuvîntul deputatul Grigore Iunian, care a spus că ar fi fost de aşteptat ca, cel puţin în chestiuni de o asemenea gravitate, şeful guvernului şi preşedintele Adunării „să fie ceva mai respectuoşi faţă de drepturile pariamentului de a lua cunoştinţă de proiectele supuse în dezbaterile sale". El făcea constatarea că proiectul de lege fusese depus la orele 16,00, iar la 17,20 era deja adus în dezbaterea parlamentului, fără să fie măcar împărţit deputaţilor, în timp ce articolul 63 din Regulamentul de funcţionare a Adunării Deputaţilor prevedea că chiar in caz de urgenţă, trebuiau să treacă 24 de ore între' prezentarea şi luarea în discuţie a unui proiect de **lege** Referindu-se la apelul lui I. I. C. Brătianu către partidele din opoziţie de a realiza un consens cu guvernul Grigore Iunian se întreba cum putea fi realizat acest consens de vreme ce ele nu au fost încunostintate despre conţinutul proiectului. Declarînd, în numele' Partidului

Ţărănesc, că modificarea Statutului membrilor familiei regale era necesară, Grigore Iunian a apreciat că condiţiile în care aveau loc discuţiile făceau proiectul „lipsit de bază legală" şi de aceea „cu regret" ţărăniştii nu puteau lua parte la dezbateri. O declaraţie similară a făcut, în numele Partidului Naţional, D. R. Ioaniţescu.

Apoi, proiectul de lege a fost pus la vot, fiind adoptat în unanimitate (naţionalii şi ţărăniştii abţinîndu-se şi de această dată de la vot).

Paralel cu şedinţa Adunării Deputaţilor s-a desfăşurat şedinţa Senatului care a dezbătut aceleaşi proiecte de legi. în legătură cu primul proiect a luat cuvîntul N. Buţureanu, care a citit o declaraţie scrisă de N. Iorga, cuprinzînd o vehementă critică la adresa guvernului liberal. Următorii vorbitori n-au făcut decît să condamne poziţia senatorului, care exprimase punctul de vedere al Partidului Naţional.

In încheiere a intervenit ministrul Al. Constantinescu, care n-a pierdut ocazia de a atrage atenţia asupra faptului că partidele „conştiente de menirea lor" şi „bărbaţii politici care au simţul realităţii" trebuie „să priceapă pînă unde se poate da drumul patimilor ce-i muncesc". Numai că, aprecia Al. Constantinescu, „din nenorocire, de multe ori, cum e şi în cazul de faţă, patima orbeşte pe mulţi". Apoi, făcînd o discretă aluzie la N. Iorga, ministrul liberal a continuat: „Eram în drept să cred că cel puţin în momentul acesta, cînd ţara prin organele ei constituţionale este chemată să subscrie la un act atît de dureros şi pentru ea şi pentru scumpii noştri suverani, eram în drept să cred că se va respecta ceea ce s-a făgăduit în Areopagul fruntaşilor ţării, strînşi abia acum trei zile în jurul regelui îndurerat". Dar, „cu adîncă părere de rău", constata că Partidul Naţional nu-şi ţinea făgăduiala dată de a respecta hotărîrea suveranului. Totodată, Al. Constantinescu a ţinut să respingă „cu toată energia şi cu tot dispreţul" afirmaţiile că Partidul Naţional-Liberal şi suveranul ar fi recurs la „mahinaţiuni clandestine".

Apoi a fost prezentat proiectul de lege privitor la actele civile ale membrilor familiei domnitoare, în legătură cu care n-a cerut nimeni cuvîntul. Puse succesiv la vot, ambele proiecte de lege au fost adoptate în unanimitate, naţionalii şi ţărăniştii abţinîndu-se, ca şi în Adunarea Deputaţilor.

în continuare, senatorii şi deputaţii s-au întrunit într-o şedinţă comună: aici preşedintele Consiliului de Miniştri a citit mesajul regal şi proiectul de lege pentru primirea Regenţei, numită pe baza art. 83 din Constituţie. După aprobarea proiectului de către comisia parlamentară a luat din nou cuvîntul I. I. C. Brătianu, care a spus: „Socotesc de o datorie către conştiinţa mea, să fac un apel călduros la toţi, şi mai ales la adversarii noştri, să uite pentru mai puţin de 24 de ore tot ce ne poate despărţi, să uite persoana şi guvernul care le poate sta în faţă şi să privească numai în viitor eventualităţile pentru care o Regenţă trebuie să fie constituită". In legătură cu componenţa Regenţei, el aprecia că aceasta „prezintă toate caracterele necesare pentru ca să dea încredere tuturor, că va fi ferită de patimile care pot să primejduiască interesele statului. Prin persoanele lor, prin caracterul lor, prin trecutul lor, ele sînt în afară de patimile şi de luptele care ne pot separa. Prin ei înşişi şi prin caracterul instituţiilor cărora aparţin, ei se impun respectului tuturor". Şi I. I. C. Brătianu a încheiat cu un nou apel: „Vă rog înălţaţi-vă pentru cîteva ore, pentru cîteva minute deasupra patimilor, care ne pot despărţi, şi daţi viitorului ţării siguranţa de care are nevoie, votînd Regenţa care vi s-a propus".

A urcat apoi la tribună Iuliu Maniu, care a început cu o rugăminte adresată primului ministru de a-l absolvi ,,de la îndatorirea să răspundă apelului d-sale". Intrînd în fondul problemei, el a arătat că „instituirea Regenţei este o prerogativă regală, iar noi nu voim să discutăm". Preşedintele Partidului Naţional a formulat însă obiecţii asupra necesităţii şi oportunităţii Regenţei de vreme ce regele „se bucură de o sănătate completă". După opinia sa, nu era bine să se constituie alături de rege „o autoritate latentă". In încheiere, Iuliu Maniu a declarat că parlamentarii aparţinînd Partidului Naţional nu vor participa la discutarea acestui proiect de lege, pe care-l socoteau prematur.

Dr. N. Lupu a afirmat că, în faţa ştirii neaşteptate, căzute „ca din senin", a renunţării principelui Carol, partidul sau „şi-a văzut ochii plini de lacrimi" şi silit să primească hotărîrea. El a ţinut să accentueze 'că Partidul Ţărănesc s-a raliat „din primul moment în jurul Coroanei făcînd zid în jurul ei, şi apărînd pe regele Ferdinand cu orice preţ, pînă la moartea noastră". Liderul tă-

rănist a criticat graba cu care fusese depus proiectul de lege pentru primirea Regenţei şi a propus ca acesta să fie amînat măcar pînă la 18 ianuarie, cînd se deschidea sesiunea ordinară a Parlamentului. Şi motiva: „Lăsaţi răgazul necesar pentru a intra în convorbiri cu noi [.. .] De ce să nu ne consfătuim cu toţii împreună, ca să găsim garanţia, ca să găsim chezăşia cea mai bună că vom putea fi feriţi de orice patimă, de orice încercări de a turbura viitorul acestei ţări?". Prin aceasta, dr. N. Lupu voia să arate că partidul său era dispus să răspundă apelului adresat de primul ministru. Şi cum nu se aştepta ca liberalii să accepte propunerea, el a ţinut să-i avertizeze: „băgaţi de seamă ce faceţi. Veţi fi acuzaţi că aţi făcut o Regenţă de partid şi va fi rău pentru ţară". In încheiere, dr. N. Lupu a declarat, în numele parlamentarilor ţărănişti: „Noi ne opunem instituirii Regenţei, nu discutăm această Regenţă şi ne abţinem de la vot".

Fără alte intervenţii, proiectul de lege pentru primirea Regenţei a fost adoptat în unanimitate, naţionalii şi ţărăniştii neparticipînd la vot.

Cele trei legi adoptate — pentru acceptarea renunţării lui Carol şi proclamarea lui Minai ca moştenitor, pentru modificarea Statutului Casei Regale şi pentru primirea Regenţei — constituie ceea ce s-a numit „actul de la 4 ianuarie 1926".

Acest act marca o serioasă dereglare a mecanismului parlamentar-constituţional, punea într-o situaţie delicată însăşi instituţia monarhică, avînd implicaţii asupra formei de guvernămînt. El a provocat vii frămîntări în viaţa politică, a determinat importante regrupări de forţe, care s-au răsfrînt asupra evoluţiei regimului politic din România. Aşa cum remarca C. Argetoianu, criza dinastică „a devenit peste noapte pivotul politicii româneşti. Oamenii politici şi partidele au fost supuşi unei noi clasificări şi socotiţi apţi sau inapţi pentru guvernare după cum puteau fi sau nu bănuiţi că ar favoriza o eventuală revenire a prinţului"[94].

Desigur, actul de la 4 ianuarie 1926 însemna o consolidare a poziţiilor Partidului Naţional-Liberal. De la Curte fusese înlăturat principalul adversar al lui I. I. C. Brătianu, fusese eliminat omul care se opunea în mod catego-

---

[91] C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* în Arh. CC. al P.C.R., fond 104, dos. 8595, f. 2331.

ric tendinţei şefului liberal de a-şi subordona monarhia. Comentînd acest act şi apreciind că prin deciziile luate influenţa dominatoare a lui Brătianu la Curte crescuse considerabil, N. Iorga nota: „Acum nu mai erau doi stăpîni în România, ci unul singur: Ion Brătianu. Dinastia de Argeş biruise cu totul pe cea de Sigmaringen"[95].

Un adept al lui I. I. C. Brătianu scria la rîndul său: „Buzdugan şi Miron Cristea, oameni capabili, de o mare autoritate profesională şi de un imens prestigiu, erau personal devotaţi lui Ionel Brătianu şi subordonaţi total lui. Prinţul Nicoiae, sub influenţa mamei lui şi intimidat de personalitatea lui Ionel Brătianu, se alia «fără murmur» celor doi colegi de Regenţă. Iar regina Măria, sub influenţa totală a lui Barbu Ştirbey, era instrumentul docil, ca-re-i aducea la picioarele lui Ionel Brătianu serviciile tuturor membrilor familiei sale"[96]. Aşadar, prin alcătuirea Regenţei din oameni fără experienţă politică, dominaţi de personalitatea lui I. I. C. Brătianu, Partidul Naţional-Liberal şi-a consolidat poziţiile în viaţa politică a României.

Deplin satisfăcut de situaţia creată, guvernul liberal a declarat închise discuţiile privind „actul de la 4 ianuarie", susţinînd că oricine încerca să facă agitaţie pe această temă era un trădător. Pentru a exercita un control deplin asupra presei, guvernul a introdus o severă cenzură. Totodată, a cerut legaţiilor României să informeze guvernele şi opinia publică internaţională că principele Carol a renunţat de bună voie, din motive personale, la prerogativele sale şi că noua ordine dinastică stabilită la 4 ianuarie avea un caracter definitiv.

Partidul Poporului era mulţumit de soluţia dată crizei dinastice, deoarece îşi dovedise loialitatea faţă de rege şi faţă de I. I. C. Brătianu, cu ajutorul cărora spera să ajungă la putere. Prin poziţia sa neşovăitoare, Al. Averescu se vedea propulsat în vîrful piramidei favoriţilor politici în preajma apropiatei crize de guvern.

Situaţia Partidului Naţional la Curte se deteriorase, mai ales datorită atitudinii lui N. Iorga. De aceea, Iuliu Maniu ■depunea stăruitoare eforturi de a convinge „factorul constituţional" că partidul său considera chestiunea succesiunii la Tron ca rezolvată şi orice discuţie publică asu-

---

9* N. Iorga, O *viaţă de om,* p. 625
ral ^T de V B ăd*SCU *Scurt ist oric al Partidului Naţional-Libe-*
SÎÎ&M I-S.I.S.P. de pe Ungă CC. al P.C.R., fond 3,

pra ei ca neavenită. In consecinţă, regele putea să încredinţeze puterea Partidului Naţional, fără teamă că acesta s-ar atinge de ,.chestia închisă".

Partidul Ţărănesc socotea că prin atitudinea avută a făcut un pas mare spre obţinerea guvernului[97]. Un fruntaş ţărănist scria: „D. Brătianu a fost laş; d. Averescu a fost brutal; Partidul Naţional a fost şovăitor; Partidul Ţărănesc singur a fost just în hotărîrea sa. In urma acestor fapte, situaţia Partidului Ţărănesc s-a schimbat. Astăzi, nici chiar cei mai înverşunaţi adversari ai ţărăniştilor nu pot tăgădui sentimentele dinastice şi marile însuşiri politice ale Partidului Ţărănesc"[98]. O gazetă ţărănistă afirma că Partidul Ţărănesc „a dat dovada unei maturităţi politice şi a unei lealităţi dinastice pe care n-a putut-o proba nici umsl din partidele celelalte", ba chiar că el ,,a dat o superbă lecţie de politică înaltă tuturor celorlalte organizaţii politice"[99]. Convinşi că în curînd regele îi va chema la guvern, ţărăniştii au devenit mai exigenţi în tratativele lor cu Partidul Naţional, susţinînd că acum ei trebuie „să gireze pentru naţionali" la palat[100].

P.C.R. aprecia că „Renunţarea prinţului moştenitor român constituise un eveniment de importanţă politică generală"[101]. Comuniştii au văzut în „actul de la 4 ianuarie" o nouă etapă pe calea întăririi dominaţiei Partidului Naţional-Liberal, considerat a fi principalul exponent al marii burghezii industriale şi bancare, interesată în intensificarea exploatării maselor populare, în limitarea drepturilor şi libertăţilor democratice. Cunoscutul militant comunist, David Fabian, scria că hotărîrea principelui Carol de a renunţa la prerogativele sale a fost determinată de „intrigile şi instigaţiile clicii Brătianu"[102], iar un docu-

---

87 Ioan Seurtu, *Din viaţa politică a României. Întemeierea şt activitatea Partidului Ţărănesc (1918—1926),* Bucureşti, Edit. Litera, 1975, p. 155.

93 T. Teodorescu-Branişte, *Situaţia Partidului Ţărănesc,* în „Cuvîntul liber", III, nr. 43 di» 9 ianuarie 1926.

»9 *Situaţia Partidului Ţărănesc,* în „Secera Muscelului", Cîmpulung, IV, nr. 7, din ianuarie 1926.

100 I. Vinea, *Ţărăniştii la putere,* în „Facla", VIII, nr. 266 din 24 ianuarie 1926.

181 E. Socor, *Substratul politic al renunţării la Tron a prinţului moştenitor român,* în „La corespondance internaţionale", VI, nr. 2- din 9 ianuarie 1926.

102 David Fabian, *Situaţia politică din România, Ibidem,* nr. 143 din 29 decembrie 1926; vezi şi Simion Cutişteanu şi Gh. I. *lo~*niţă, *David Fabian,* Bucureşti, 1972, p. 235.

<nent al CC. al P.C.R. considera câ Regenţa era alcătuită din agenţi nemijlociţi ai liberalilor", avînd menirea să asigure Partidului Naţional-Liberal „dominarea directă şi absolută a puterii de stat"[103].

2. „CARLISM" SAU REPUBLICA?

La 11 ianuarie 1926, regele Ferdinand adăuga un codicil la testamentul său, prin care nu lăsa lui Carol nici un fel de avere în ţară, partea lui de moştenire fiind rezervată în bani şi în efecte. Ferdinand cerea ca imobilele din Valea Prahovei şi din Bucureşti, indispensabile viitorului rege, „să revină urmaşului meu la Tronul României din familia mea", adică lui Mihai, iar în timpul minorităţii sale să se bucure de ele regina Măria. Codicilul se încheia cu urarea ca cerul să-1 ajute pe Carol „în noua viaţă ce singur şi împotriva voinţei noastre şi-a ales-o şi să facă urmările acestei alegeri cît mai uşoare pentru el şi pentru ţară"[1].

Dîndu-se curs dorinţei lui Carol de a i se acorda un nume de persoană particulară, regele a hotărît ca el să poarte numele de Carol Caraiman, „în amintirea locului unde s-a născut", iar pentru a-i facilita şederea în străinătate, la 11 februarie 1926, i s-a eliberat un paşaport diplomatic pe numele de Carol Caraiman.

Fostul principe moştenitor, care păstra în continuare calitatea de cetăţean român, dispunea de o avere considerabilă*.

---

[103] Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă CC. al P.C.R., Cota A XI-6, inv. nr. 1547.

[1] „Monitorul oficial", nr. 160 din 22 iulie 1927; *Acte si corespondenţa* ..., p. 22.

* El deţinea acţiuni şi titluri la mari întreprinderi industriale şi financiare, ca: Banca Generală a Ţării Româneşti, Banca Romanească, „Steaua Română", „Reşiţa", „Creditul Minier" care se cifrau, m ianuarie 1926, la suma de 6 887149,2 Iei El era proprietarul moşiei Mănăstirea, de lîngă Olteniţa, din ale cărei •rffn" mIlf ^ ^nar SUma de 2000o franci francezi începînd din septembrie 1926> această sumă se "dica la 40 000 de franci francezi. In cazul în care veniturile moşiei nu ... diferen*a era suportată din fondurile Ca... Carol di«pnea de venituri consistente, care-i ... duca o viaţă „pe picior mare" (Arh. ist. centr., fond •Caisa Regală. Carol Caraiman, dos. nr. 1/1926, f. 1—3, 18, 112).

Deşi regele şi guvernul au insistat ca fostul principe să se stabilească într-o localitate obscură, departe de orice publicitate, Carol s-a instalat, împreună cu Elena Lupescu, la Paris*, sub motiv că dorea să urmeze cursurile Facultăţii de Istorie şi Filosofie din Capitala Franţei.

Actul de la 4 ianuarie a suscitat ample comentarii în presa internaţională, îndeosebi din Franţa, Marea Britanie, Italia şi S.U.A. Tonul a fost dat de ziarul francez „Le Matin" care, la 7 ianuarie 1926, a **publicat** articolul *Adevărul în chestiunea abdicării principelui Carol,* în care ziaristul Bogholm reda o discuţie avută cu Carol la Sinaia, cu puţin timp înainte de plecarea sa din ţară. Concluzia ziaristului era următoarea: „Credinţa mea este că prinţul n-a renunţat la Tron pentru motive sentimentale, după cum pretind legaţiunile României, cu tot mai multă tărie, prin comunicatele lor. Hotărîrea este urmarea unei înverşunate lupte pe care el a purtat-o împotriva ministerului celor doi fraţi Brătianu, adevăraţii stîlpi ai României de foarte mulţi ani care erau sprijiniţi de către regina Măria"-[3].

Presa burgheză internaţională, amatoare de „senzaţii tari", a pus în circulaţie zvonuri dintre cele mai fanteziste, privitoare la criza dinastică din România, nedîndu-se în lături de la publicarea unor false interviuri date

* In primele luni de şedere la Paris, Carol a avut de suportat şicanele primei sale soţii, Zizi Lambrino, care locuia aici. La 4 martie 1926 ea a introdus acţiune judiciară la Tribunalul civil de Sena, cerînd ca fostul principe să-i plătească suma de 10 milioane franci francezi pentru întreţinerea ei ca soţie legitimă şi a fiului lor Mircea Lambrino. Pus în dificultate, Carol a cerut sprijinul Legaţiei române din Franţa şi al guvernului român, care n-au pregetat să i-1 ofere cu largheţe. Totodată, Carol cerea să se ia măsuri severe de „tăiere a fondurilor" acordate fostei sale soţii. „Scumpa şi adorata" Zizi din 1918—1919 devenise pentru el „o infamă şantajistă", care trebuia pusă „cu botul pe labe" şi lovită atît de puternic încît „să nu se mai poată ridica niciodată". La 17 noiembrie 1926 Tribunalul civil de Sena şi-a declinat competenţa în judecarea procesului intentat de Zizi Lambrino, astfel că sentinţa Tribunalului de Ilfov din 9 ianuarie 1919 rămînea valabilă. Satisfăcut de rezultat, Carol cerea ca guvernul român să „ia măsuri de îndepărtare a acestei hidre", care urmărea să-i facă şicane. Ameninţată cu întreruperea pensiei viagere, Zizi Lambrino a fost nevoită să pună surdină acţiunilor sale împotriva lui Carol. (Arh. ist. centr., fond. Carol II. Arh. personală, dos. II — 96/1926, f. 30; fond Casa Begală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, f. 262, 263, 271, 299, 308).

[2] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, f. 50.

de Carol. In faţa acestei situaţii, fostul principe, preocupat de problemele personale şi nedorind să se facă agi-taţie în jurul numelui său, a trimis la 2 februarie 1926 o scrisoare patriarhului Miron Cristea în care afirma: „Mulţi cred că am fost victima unui complot, că am fost silit să fac pasul cunoscut. Pot asigura pe I.P.S.Ta că am acţionat după singura mea voinţă şi complet conştient de fapta mea"[3]. De asemenea, el asigura pe C. Biamandy, ministrul României la Paris, că nu va da nici un fel de explicaţii vreunui ziarist, din partea oricui ar veni, în legătură cu situaţia sa[4].

Marile partide politice din România nu au acordat o atenţie specială situaţiei lui Carol după 4 ianuarie 1926. Şi aceasta pentru că atenţia lor era concentrată spre apropiata schimbare de guvern, deoarece mandatul de patru ani al parlamentului expira în martie 1926. Principalii pretendenţi erau Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc.

Convinşi că prin atitudinea lor faţă de criza dinastică au cîştigat un ascendent serios asupra suveranului, liderii Partidului Ţărănesc au cerut Partidului Naţional încheierea unui acord de guvernare pe baza repartizării egale a ministerelor, a locurilor în parlament şi a funcţiilor administrative[5]. Regele, care urmărea cu atenţie evoluţia acestor negocieri, îi mărturisea lui Iuliu Maniu îngrijorarea că naţionalii s-ar putea lăsa „încălecaţi" de ţărănişti. Pentru a-l linişti pe suveran, Iuliu Maniu i-a dat cuvîntul de onoare că, dacă i se va încredinţa conducerea guvernului, iar I. Mihalache şi Virgil Madgearu „s-ar apuca de nebunii, el nu va lăsa să treacă nici 24 de ore ca să prezinte demisia tuturor"[6]. Suveranul s-a arătat mulţumit de răspuns, exprimîndu-şi disponibilitatea de a încredinţa mandatul formării noului guvern lui Iuliu Maniu. Văzînd că nu puteau obţine rezultatul scontat, ţărăniştii au rupt tratativele privind o listă comună de guvernare cu Partidul Naţional[7].

Tocmai acum, cînd principalii pretendenţi la succesiune se acuzau reciproc de nesinceritate, s-a produs demi-

---

[3] *Acte şi corespondenţă ...,* p. 19.

[4] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, *f.* 230.

[5] *Partidul Naţional şi realizarea acordului cu ţărăniştii* în „Adevărul", 39, nr. 12920 din 28 ianuarie 1926.

[6] N. Budişteanu, *Mărturii contimporane. Regele Ferdinand* p. 60.

[7] *Comunicat,* **în* „Aurora", VI, nr.** 1310 din 20 martie 1926.

sia guvernului liberal (27 martie 1926). Comentând acest act, N. lorga scria: „Astfel Ion Brătianu se retrase, după ce mersese unde vroise şi întărise astfel declaraţia sa mîndră că Partidul Liberal, adică el, stăpînul absolut al acestui partid, vine la putere şi pleacă de la putere cînd îi place"[8].

La 28 martie 1926 regele a primit succesiv pe Al. Averescu, şeful Partidului Poporului, pe N. lorga, preşedinte al Partidului Naţional, şi pe I. Mihalache, preşedintele Partidului Ţărănesc, propunîndu-le să realizeze un guvern de concentrare politică, iar în caz de nereuşită să prezinte liste separate. Conform înţelegerilor stabilite, N. lorga 1-a propus ca prim-ministru pe Iuliu Maniu. Formula utilizată avea să fie prezentată astfel de N. lorga: „Majestate, din toată inima şi fără nici un sentiment de jignire, recomand Majestăţii Voastre pe domnul Maniu şi nu sînt aşa de bătrîn încît să nu sper că voi ajunge a împărtăşi cîndva şi eu mulţumirea şi onoarea de a servi pe Majestatea Voastră"[9]. I. Mihalache şi Al. Averescu au admis, în principiu, ideea guvernului de concentrare.

Dorind să arate că se conformează sugestiei suveranului, Al. Averescu a propus fuziunea imediată şi „fără condiţii"[10] a Partidului Poporului, Partidului Ţărănesc şi Partidului Naţional şi formarea unui guvern unitar. Şefia noului partid şi a guvernului trebuia să fie încredinţată generalului Al. Averescu. Liderii naţionali au respins oferta, întrucît considerau că Partidul Naţional îşi putea asuma singur misiunea de a alcătui noul cabinet. La rîndul lor, ţărăniştii apreciau că numai un guvern naţional-ţără-nesc putea să „împiedice pe liberali de a-şi continua guvernarea sub preşedinţia generalului Al. Averescu"[11].

La insistenţele Partidului Ţărănesc au reînceput tratativele între Iuliu Maniu şi N. lorga pe de o parte şi I. Mihalache şi dr. N. Lupu pe de alta, în vederea formării guvernului de coaliţie. Dar, deşi ţărăniştii erau dispuşi să facă mari concesii[12], Iuliu Maniu nu a acceptat alcătuirea unei liste comune de guvern; după lungi concilia-

---

[8] N. lorga, *Istoria românilor,* voi. X, p. 452—453. [8]
[9] „Viitorul", XXI, nr. 6216 din 3 noiembrie 1928.
[10] *Mersul crizei politice,* în „îndreptarea", VIII, nr. 73 din 30 martie 1926.
[11] *Cum s-a rezolvat criza de guvern,* în „Aurora", VI, nr. 1320 din 1 aprilie 1926.
[12] N. lorga, *Memorii,* voi. V, p. 115.

bule, s-a convenit ca atît I, Mihalache, cît şi N. Iorga să prezinte regelui liste de partid, făcînd fiecare precizarea că un guvern naţional-ţărănesc „se poate constitui într-o org(u3 La noua audienţă I. Mihalache, N. Iorga şi Al. Averescu au înfăţişat suveranului liste de partid, urmînd ca regele să decidă asupra noului guvern. Convinşi că vor fi chemaţi la putere, liderii Partidului Naţional şi ai Partidului Ţărănesc au început o nouă rundă de tratative pentru definitivarea listei guvernului de concentrare. In timp ce Iuliu Maniu împărţea ultimele posturi în cabinetul pe care se pregătea să-1 prezideze[14], Al. Averescu. era chemat la Palat şi însărcinat de regele Ferdinand cu. formarea noului guvern. în ziua de 30 martie, ora 13, noul cabinet depunea jurămîntul în faţa regelui Ferdinand, Cîteva ore mai tîrziu, generalul Eracle Nicoleanu, prefectul poliţiei Capitalei, a venit acasă la Iorga — unde continuau pertractările între ţărănişti şi naţionali — pentru a-i informa despre constituirea guvernului Al. Averescu şi a-i atenţiona să nu pună „la cale ceva", căci trupele erau pregătite să intervină. Martor al scenei, C. Argetoianu nota: „Maniu şi Mihalache, galbeni de ciudă au asigurat pe prefectul poliţiei că nu se va întîmpla nimic şi l-au însărcinat să transmită «tot dispreţul lor» celui care a pus la cale «această adevărată lovitură de stat»"[15], adică lui Ion I. C. Brătianu.

Astfel era rezolvată mult aşteptata problemă a succesiunii guvernului liberal. Soluţia dată nu exprima, îrs fond, opţiunea lui Ferdinand, ci a preşedintelui Partidului Naţional-Liberal. Regele nu-şi putuse concretiza promisiunea de a-1 chema pe Maniu la putere, nici dorinţa de a se realiza un guvern de coaliţie. In schimb, I. I. C. Brătianu îşi onorase asigurarea dată în 1924 lui AL Averescu şi odată cu aceasta continuitatea operei de guvernare, mai ales menţinerea Constituţiei din martie 1923,, precum şi respectarea actului de la 4 ianuarie 1926. Un ziar contemporan aprecia cu deplin temei: „Nimeni nu trebuie să uite că actul de naştere al guvernului actual este tocmai evenimentul de la 4 ianuarie, cînd Averescu: a consimţit să facă jocul loviturii liberale". In schimbul: angajamentelor luate în această chestiune, Partidul Po-

" *Cum s-a rezolvat criza de guvern, loc. cit.*

" M. Teodorian-Carada, *Efimeridele,* p. 132.

C. Argetoianu, *Pentru cei de miine,* în Arh. CC. al P.C.B., fond 104, dos. 8595, f. 2436.

porului „a fost adus tocmai ca o garanţie indispensabilă pentru dinastia Brătianu că în tot timpul cît Partidul Liberal va sta în opoziţie, nu se va putea încerca nici o schimbare cu privire la modificarea succesiunii la tron"[16], împotriva unui guvern condus de Iuliu Maniu manevrase I. I. C. Brătianu deoarece naţionalii şi ţărăniştii reprezentau interesele burgheziei mici şi mijlocii, ostilă marii burghezii industriale şi bancare; I. I. C. Brătianu a speculat cu abilitate atitudinea liderilor Partidului Naţional faţă de criza dinastică, convingîndu-1 pe rege că aducerea lui Maniu la putere punea sub semnul întrebării actul de la 4 ianuarie[17].

Cu toată strădania Partidului Ţărănesc de a cîştiga încrederea regelui, monarhul nu putea uita cuvintele ofensatoare ce i-au fost adresate de unii ţărănişti. De asemenea, suveranul se temea că masele care urmau Partidul Ţărănesc ar putea trece peste capul conducătorilor şi impune unele revendicări democratice. Liberalii au alimentat aceste temeri ale regelui, susţinînd că în Partidul Ţărănesc ar exista elemente „revoluţionare" care aşteptau un moment prielnic pentru a se manifesta. Partidul Naţional-Liberal a lansat, zvonul că s-ar pregăti anumite mişcări în ţară, ba chiar că s-ar putea declanşa o lovitură de stat militară şi era absolută nevoie de o mînă „tare" la cîrma guvernului.

Ştirea creării guvernului Al. Averescu a fost primită „cu mulţumire"[18] de liberali. Era şi firesc, deoarece noul cabinet era, în cea mai mare parte, rodul urzelilor de culise ale lui I. I. C. Brătianu. în plus, la cererea expresă a şefului Partidului Naţional-Liberal, Al. Averescu a acceptat să numească în fruntea Ministerului de Finanţe pe I. Lapedatu, adept al politicii „prin noi înşine", doctrină •economică promovată de liberali, iar la conducerea Ministerului de Interne pe Octavian Goga, care se declara adversar neîmpăcat al fostului principe. întrebat de Al. Vaida-Voevod ce ar face dacă ar afla că „desmoştenitul" s-a întors în România, O. Goga a răspuns: „l-oi lua între baionete şi l-oi expedia din ţară"[19].

>ᵉ „România", IV, nr. 767 din 19 mai 1926.

[17] Pamfil Şeicaru, *Istoria partidelor naţonal, ţărănist şi naţional-ţărănist,* voi. II, Madrid, 1963, p. 146.

[18] *Guverne omogene şi rivalităţi personale.* în „Viitorul", XIX. nr. 5425 din 1 aprilie 1926.

[19] „D.A.D.", nr. 66, şedinţa din 13 mai 1929, p. 2474.

Partidul Naţional îşi exprima indignarea pentru modul în care s-a rezolvat criza şi aprecia consultarea şefilor de partid drept „o farsă" a regelui, care a fost „concepută, lucrată şi pusă în scenă de marele regizor al diabolismului intrigant, d-1 Ion Brătianu"[20].

Partidul Ţărănesc afirma că Al. Averescu era „umbra d-lui Ion Brătianu"[21] şi că noul guvern s-a constituit în urma manevrelor de culise ale liberalilor, care au specu-lat dezbinarea între partidele din opoziţie şi mai ales gre-şelile Partidului Naţional[22].

La rîndul său. Partidul Comunist Român aprecia că adu-cerea la putere a generalului Al. Averescu reprezenta un succes al forţelor reacţionare şi un faliment „lamentabil" al politicii promovate de conducătorii Partidului Naţional şi ai Partidului Ţărănesc care, urmărind să cîştige bună-voinţa regelui, renunţaseră la orice acţiune de masă-[3], lă-sîndu-se angrenaţi în jocul culiselor politice.

Deoarece în vara anului 1926 regele Ferdinand urma să facă o vizită în Franţa, generalul N. Condeescu a fost trimis la Paris pentru a pregăti întîlnirea suveranului cu „fiul rătăcitor". Condeescu i-a arătat fostului principe că regele ar fi dispus să-1 ierte, dacă se despărţea de Elena Lupescu şi îşi relua viaţa alături de principesa Elena[24]. Discuţia dintre Carol şi Ferdinand, din iulie 1926, n-a dat nici un rezultat. Preşedintele Consiliului de Miniştri, Al. Averescu, avea să scrie: „prinţul a crezut că i s-a întins puntea. El a pus condiţiuni pentru întoarcere. Regele s-a arătat nemulţumit: *«să* nu pună condiţiuni, ci să pri-mească""[25]. După întrevedere, Ferdinand a spus primului ■său sfetnic: „Ni jamais, ni a tout prix"*, ceea ce 1-a de-terminat pe Al. Averescu să afirme că „în sufletul regelui se produsese un reviriment, pe care mi 1-a destăinuit şi care reviriment tindea spre o conciliere a suveranului cu fiul său"[26]. La o concluzie similară ajunsese şi Iuliu Ma-

[20] *Intre graniţele absurdului,* în „Patria", Cluj, VIII, nr. 72 din *1* aprilie 1926.
[21] *Noul guvern,* în „Ţărănismul", I, nr. 50—51 din 4—11 apri lie 1926.
[22] „Aurora", VI, nr. 1329 din 14 aprilie 1926.
[23] *Muncitorimea şi situaţia politică,* Bucureşti, Editura B.M.Ţ., 1926, p. 1.
[24] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. -5/1927, f. 56
[25] Dionisie Nobilescu, *Restauraţia,* Bucureşti, 1930, p. 34.
* Nici niciodată, nici cu orice preţ.
[26] „îndreptarea", IX, nr. 111 din 18 iunie 1930.

niu, care scria că in urma acestei întrevederi „sentimentele regelui Ferdinand evoluiază în mod favorabil" împăcării cu CaroP[7].

In octombrie 1926 Carol s-a întîlnit la Paris cu regina Măria, aflată în drum spre S.U.A.[28]. Aceasta s-a dovedit mult mai intransigentă: „El a greşit grav — a declarat ea ziariştilor — şi cu toate că inima unei mame este deschisă pentru orice iertare, o regină nu poate întotdeauna să şteargă o greşeală comisă în contra statului, nici să absolve o lipsă de la obligaţiunile superioare"[29].

Intre timp relaţiile dintre Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc se îndreptau cu paşi repezi spre fuziune. N. Iorga s-a declarat împotriva fuziunii, deoarece el şi partizanii lui erau sacrificaţi în favoarea ţărăniştilor[30], şi a hotărît să-şi ia libertatea de acţiune, reconstituind vechea sa organizaţie sub numele de Partidul Naţional[31]. A. Argetoianu a anunţat că nu acceptă fuziunea cu Partidul Ţărănesc, întrucît programul noului partid nu-i inspira încredere.

întrunite la 10 octombrie 1926, congresele celor două partide au hotărît în unanimitate fuziunea, luînd astfel fiinţă Partidul Naţional-Ţărănesc[32]. Referindu-se la semnificaţia fuziunii, Al. Vaida-Voevod declara: „Ceea ce Majestatea Sa a dorit: partide mari şi omogene, iată, s-a împlinit. Ţara dispune de Partidul Liberal şi de partidul nostru"[33]. Reţine atenţia faptul că primul dintre cele 10 principii care ităteau la baza Partidului Naţional-Ţărănesc era „monarhia constituţională", care sintetiza concepţia potrivit căreia „regele domneşte dar nu guvernează".

Prin crearea Partidului Naţional-Ţărănesc, I. I. C. Brătianu avea în faţă un adversar redutabil, care se opunea

---

[27] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 4.
[28] *Ibidem,* dos. 32/1925,. f. 258.
[29] *Declaraţiile suveranei despre întrevederea cu jiul său.* în „Adevărul", *39,* nr. 13148 din 27 octombrie 1926.
[30] N. Iorga, *Memorii,* voi. V, p. 152.
*' Idem, *Manifestul către ţară,* în „Neamul românesc", XI, nr. 123 din 11 octombrie 1926.
[12] Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României (1926—1947). Studiu critic privind istoria Partidului Naţional-Ţărănesc,* Bucure.şti, Edit. Ştiinţifica şi Enciclopedică, 1983, p. 45—67.
" *D-l Vaida-Voevod despre noul partid,* în ,.Adevărul", 39, nr. 13136 din 13 octombrie 1926.

cu înverşunare dominaţiei politice a Partidului Naţional-Liberal. In lupta sa pentru putere, noul partid nu a ezitat să susţină revenirea lui Carol în ţară şi anularea actului de la 4 ianuarie 1926.

Prilejul s-a ivit chiar în toamna aceluiaşi an, cînd regele Ferdinand a fost ţintuit la pat de boala necruţătoare care-1 măcina (cancer). Presa şi unele agenţii internaţionale au lansat zvonul că suveranul României ar fi pe moarte şi că s-ar fi pus la cale un complot care urmărea să-1 aducă pe Carol în ţară[34]. Deoarece speculaţiile pe această temă se înmulţeau, ministrul de Externe I. M. Mitilineu s-a văzut nevoit să adreseze tuturor Legaţiilor României o telegramă cu următorul conţinut: „Ştirile răspîndite de ziare şi agenţii telegrafice referitoare la un complot ce s-ar fi descoperit în ţară pentru întronarea fostului principe Carol sînt cu totul inventate"[35].

Alte ziare susţineau că regele însuşi dorea să-1 aducă pe Carol în patrie. Astfel, „Daily Mail" din 27 noiembrie 1926 scria că „Dorinţa supremă personală a regelui Ferdi nand este să-1 vadă pe fiul său Carol. El este gata să revie asupra angajamentelor prin care prinţul Carol a re nunţat la tron, dacă se va vedea că acesta va merita să fie succesor"[36]. #

Sănătatea regelui Ferdinand devenea tot mai precară; regina Măria a fost nevoită să-şi întrerupă turneul în S.U.A., fiind rechemată urgent în *ţară*[31]*;* în zilele de 6 şi 8 decembrie, regele a fost supus unor operaţii chirurgicale*.

Fiind la curent cu situaţia din România, Carol a hotărît să iasă din rezerva pe care şi-o impusese, iar la 8 decembrie 1926 făcea prima declaraţie publică după renunţarea la prerogativele sale de moştenitor al Coroanei. Textul ei, apărut în ziarul parizian de mare tiraj „Le Matin", era următorul: „A trecut un an de zile. Nu-mi întrerup tăcerea ca să vă spun cine ştie ce secrete. De cîtva timp în urmă se răspîndeşte cu insistenţă zvonul că aş proiecta o lovitură de stat, zvon crezut chiar în cercurile care ar

---

[34] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, f. 102.

[35] *Ibidem.*

[36] *Ibidem,* dos. 2/1926, f. 60.

[87] *Ibidem,* f. 157.

* I s-a extirpat o parte din intestinul gros, grav afectat da cancer.

trebui să fie mai bine informate. Ei bine, desmint în mod absolut orice intenţie despre vreo lovitură de stat. Cunosc interesele şi situaţia ţării mele — care îmi preocupă gîndurile necontenit —, le cunosc prea bine ca să încerc vreo aventură care i-ar putea face rău"[38]. Aşadar, el dezminţea zvonurile că ar încerca să recurgă la o lovitură de stat, dar nu şi pe cele că ar urmări să revină în ţară, lăsînd astfel să planeze un echivoc semnificativ.

Se pare că regele, care-şi simţea sfîrşitul aproape, era realmente îngrijorat de perspectiva ca România să fie condusă de o Regenţă şi înclina spre repunerea lui Carol în drepturile sale, cu condiţia de a se despărţi de Elena Lupescu şi a relua căsătoria cu principesa Elena. Aşa se explică faptul că, avînd aprobarea suveranului, Al. Averescu a trimis la Paris pe colonelul Al. Manoilescu pentru a discuta cu fostul principe o eventuală „formulă de reîntoarcere"[39]. Carol s-a arătat însă circumspect faţă de emisarul primului ministru, mulţumindu-se să-i înmîneze» la 16 decembrie, o scrisoare în care afirma: „Dorinţa mea sinceră şi nestrămutată este de a fi util patriei şi tronului, cu asentimentul regelui. Aş voi, ca şi dv., ca zvonurile pătimaşe [privitoare la o aşa zisă lovitură de stat} să înceteze cu un moment mai devreme"[40].

In public, Al. Averescu făcea declaraţi ferme în favoarea actului de la 4 ianuarie. Pentru a nu fi luat prin surprindere, guvernul a dispus noi măsuri de supraveghere a fostului principe, cerînd, în acest scop, sprijinul Ministerului de Interne al Franţei[41].

La rîndul lor, unii oameni politici români au început să facă tatonări pe lîngă fostul principe, pentru a-i afla intenţiile şi a realiza, eventual, o colaborare. Astfel, la începutul lunii decembrie 1926, fruntaşul naţional-ţărănist M. Popovici i-a comunicat regelui că a hotărît să-1 viziteze pe Carol la Paris. Suveranul 1-a împuternicit să-i transmită acestuia că „dacă înţelege să facă oarecari corecturi în viaţa sa, el are calea întoarcerii deschisă"[42]. M. Popovici a plecat la Paris cu mandat din partea lui Iu-

---

[38] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 2/1926, f. 26.
[39] N. lorga, *Memorii,* voi. V, p. 178.
[40] Dionisie Nobilescu, *Restauraţia,* p. 33.
[41] **Arh.** ist. centr., fond Casa Regală, dos. 32/1925, f. 178—179.
[42] *Dezbaterile procesului Manoilescii,* în „Adevărul", 40, nr. Î3469 din 13 noiembrie 1927.

îlu Maniu să spună fostului principe că Partidul Naţional-Ţărănesc era gata să iniţieze o acţiune pentru anularea actului de la 4 ianuarie, „cu condiţia să părăsească pe d-na Lupescu"[43]. în discuţiile avute în decembrie 1926 şi în ianuarie 1927 cu M. Popovici, Carol a afirmat că actul său de renunţare n-a fost influenţat de Elena Lupescu; la rîndul ei, aceasta a spus că era gata să se despartă de Carol pentru a-i înlesni revenirea la calitatea de moştenitor al Coroanei[44].

Faptul că liberalii îngrădeau libertatea de mişcare a guvernului, supunîndu-1 unui adevărat control, a nemulţumit profund pe averescani. Mulţi fruntaşi ai Partidului Poporului cereau lui Al. Averescu să promoveze, cu hotărîre, o politică independentă faţă de I. I. C. Brătianu; conştienţi că nu aveau forţa necesară pentru realizarea acestui deziderat, ei se pronunţau pentru fuziunea cu Partidul Naţional-Ţărănesc. La rîndul lor, unii naţional-ţărănişti s-au arătat sensibili la o colaborare cu Partidul Poporului, care beneficia de faptul că se afla la guvern.

Tratativele dintre Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Poporului, începute la sfîrşitul anului 1926, înaintau greu, mai ales datorită faptului că naţional-ţărăniştii îşi suspectau partenerii că nu aveau curajul să se detaşeze de liberali[45]. Pentru a forţa mîna lui Al. Averescu, Iuliu Maniu ia cerut ca problema dinastică să nu fie considerată închisă, ci ca una „ce urmează să fie rezolvată"[46]. La rîndul său, I. Mihalache — care nu vedea cu ochi buni o eventuală fuziune între cele două partide, socotind-o compromiţătoare pentru naţional-ţărănişti[47] — a hotărît, cu avizul lui Maniu, să facă o declaraţie publică în legătură cu actul de la 4 ianuarie 1926, care să-1 oblige pe Al. Averescu să ia o atitudine clară.

La 24 ianuarie 1927, cu ocazia unei întruniri naţional-ţărăniste desfăşurate la Craiova, I. Mihalache, după ce a

---

[43] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 5.

[44] *Ibidem,* fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, *t.* 216.

[43] *In legătură cu „tratativele" în curs,* în „Adevărul", 39, nr. 13 179 din 19 decembrie 1926.

[46] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 6; *„Tratativele" dintre domnii general Averescu şi Iuliu Maniu,* în „îndreptarea", VIII, nr. 21 din 28 ianuarie 1927.

[47] *Fuziunea cu averescanii e o imposibilitate spune d. Ion. Mihalache,* în „Adevărul", 40, nr. 13 207 din 6 ianuarie 1927.

arătat piedicile insurmontabile care stăteau în calea fuziunii Partidului Naţional-Ţărănesc cu Partidul Poporului, a abordat deschis problema crizei dinastice: „Punctul nostru de vedere în chestia actului de la 4 ianuarie a fost limpede şi a rămas acelaşi. S-a pus multă grabă şi nu credem că s-a dat cea mai bună soluţie [...] credem că interesul ţării este garantat prin întronarea principiului de monarhie constituţională. Socotim că acest principiu este mai asigurat prin revenirea prinţului Carol, decît printr-o Regenţă de 13 ani, care de fapt pune un partid politic pe tron, cu atribuţii de monarh, dar fără răspunderea morală a monarhului [...] Cum la 4 ianuarie s-a făcut un act pe baza unui acord între Coroană şi ţară — tot aşa pe baza unui acord între Coroană şi ţară se poate reveni"[48]. Declaraţia vicepreşedintelui Partidului Naţional-Ţărănesc — prima luare de poziţie publică în favoarea revizuirii actului de la 4 ianuarie făcută de un lider politic — a provocat îngrijorare în tabăra liberalilor.

Pentru „clarificarea" problemelor, a fost tipărită, la tipografia „Independenţa", aparţinînd Partidului Naţional-Liberal, broşura *Ţara şi dinastia. Fapte şi documente privitoare la regular ea succesiunii la tron,* care conţinea: declaraţia lui Carol din 28 decembrie 1925, comunicatul Consiliului de Coroană din 31 decembrie 1925, legile adoptate de Adunarea Naţională Constituantă la 4 ianuarie 1926, declaraţiile făcute de I. I. C. Brătianu şi Al. Avereseu în această problemă, precum şi scrisoarea regelui Ferdinand adresată preşedintelui Consiliului de Miniştri la 28 noiembrie 1926. Concluzia era limpede formulată: „In faţa acestor hotărîri regale, consfinţite prin votul Adunărilor Naţionale şi prin sprijinul tuturor factorilor politici de răspundere, ţara întreagă urmează cu încredere şi devotament calea impusă de interesele superioare ale statului şi ale dinastiei, pentru că numai astfel dinastia poate rămîne mai departe pîrghia de susţinere a ţării întregite şi numai astfel vom feri neamul de primejdia uneltirilor duşmănoase dinlăuntru şi din afară"[49].

Liberalii nu s-au mulţumit să tipărească şi să răspîndească gratuit, pe cuprinsul întregii ţări, această broşură, ci au exercitat puternice presiuni asupra guvernului. Ast-

[48] „Cuvîntul", III, nr. 669 din 27 ianuarie 1927.
[49] *Ţara şi dinastia. Fapte şi documente privitoare la regularea succesiunii la tron,* [Bucureşti, Tipografia Independenţa], 1927, p. 28—29.

fel, I. I. C. Brătianu a avut o întrevedere cu O. Goga, atrăgîndu-i atenţia asupra necesităţii ca Ministerul de Interne să dea dovadă de fermitate şi să nu îngăduie repunerea în discuţie a actului de la 4 ianuarie 1926[50].

In consecinţă, guvernul a confiscat ziarele care tipăriseră declaraţia lui I. Mihalaehe şi a interzis publicarea oricărui material privitor la revizuirea actului de la 4 ianuarie. Secretarul general al Preşedinţiei Consiliului de Miniştri a convocat pe ziarişti pentru a le citi următoarele instrucţiuni: „Domnilor, nu există evenimente în curs; nu există nici un fel de chestiune privitoare la succesiunea Tronului; nu există nici o chestiune a Regenţei. Veţi binevoi dar a nu pomeni nici un cuvînt despre aceste trei chestiuni. Sînt dator să vă previn că orice abatere de la aceste instrucţiuni va avea drept consecinţă confiscarea ziarelor"[51]. Comentînd atitudinea guvernului, naţional-ţărăniştii spuneau: „A fost de ajuns să bată d. Ionel Brătianu din picior, pentru ca guvernul d-lui general Averescu să revină asupra punctului de vedere adoptat, reluînd iar părerea liberală. Sînt toate acestea dovezi precise că averescanii nu pot avea încrederea nimănui. Pe credinţa lor nu se poate pune nici o bază . .. Averescanii nu manifestă nici măcar un început de emancipare de sub tutela liberalilor, graţie cărora de altfel au venit la putere; cum s-ar putea deci încrede cineva în «independenţa»- lor? Şi fără asemenea independenţă orice discuţii sînt de prisos"[52]. Aluzia se referea, evident, la tratativele ce aveau loc între Partidul Poporului şi Partidul Naţional-Ţărănesc

Insuşindu-şi declaraţia lui I. Mihalaehe, Comitetul de Direcţie al Partidului Naţional-Ţărănesc, întrunit la 31 ianuarie—1 februarie, a dat publicităţii un comunicat în care se afirma că „faţă de împrejurările actuale [...] se impune revizuirea pe cale legală a actelor de la 31 decembrie 1925 şi 4 ianuarie 1926. In acest scop, Partidul Naţional-Ţărănesc crede oportună convocarea unui Consiliu de Coroană"[53].

---

[50] *Restabilirea acordului Averescu—Brătiatiu,* în „Adevărul", 40, nr. 13 223 din 27 ianuarie 1927.

[51] *Punct. — dar...*, în „Aurora", VII, nr. 1568 din 29 ianuarie 1927.

[52] *Cum se prezintă situaţia politică,* în „Cuvîntul", III, nr. 671 din 29 ianuarie 1927.

[53] *Partidul Naţional-Ţărănesc cere revizuirea actului de la 4 ianuarie 1926, ibidem,* nr. 675 din 3 februarie 1927.

Guvernul Al. Averescu a interzis publicarea comunicatului şi a confiscat ziarele care-1 tipăriseră. Acest fapt a determinat protestul lui Virgil Madgearu, de la tribuna Adunării Deputaţilor; totodată, el a cerut preşedintelui Consiliului de Miniştri să explice temeiul legal al unui asemenea act[51]. Răspunzînd, Al. Averescu a amintit că liderii naţionali şi ţărănişti prezenţi la Consiliul de Coroană din 31 decembrie 1925 aderaseră la hotărîrea regelui şi a apreciat că după acea dată nu intervenise nimic nou, care să justifice o schimbare de atitudine. După ce a justificat actul confiscării ziarelor prin faptul că nu putea admite „să se nască în spiritul naţiunii noastre un echivoc", Al. Averescu a continuat pe un ton categoric: „atît timp cît suveranul îmi va acorda încrederea sa, în limitele prerogativelor mele de şef al guvernului, voi apăra ordinea în ţară şi orişicine se va încumeta, va încerca să se aventureze într-o întreprindere, după mine cu desăvîrşire riscantă şi nechibzuită, se va izbi de autoritatea guvernului, de toată severitatea legilor, fără absolut nici o cruţare. Eu consider chestiunea închisă. Nu are dreptul nici un partid să o ridice şi nu are nimeni dreptul să vină şi să turbure liniştea în ţară şi să rătăcească minţile"[55].

Declaraţia lui Al. Averescu demonstra limpede că — dincolo de gîndurile sale intime privitoare la viabilitatea actului de la 4 ianuarie — el se solidariza public cu liberalii, respectîndu-şi angajamentul de a promova o politică de continuitate.

Discursul lui I. Mihalache a oferit dr. N. Lupu pretextul, aşteptat, pentru a părăsi Partidul Naţional-Ţărănesc. La 19 februarie 1927, dr. N. Lupu a pus bazele Partidului Ţărănesc; noul partid aprecia că punerea în discuţie a actului de la 4 ianuarie 1926 constituia „o adevărată crimă"[36].

Pe de altă parte, Partidul Naţional-Ţărănesc, considerînd că era prematur să acţioneze pentru modificarea „ordinei constituţionale" stabilite la 4 ianuarie 1926, a renunţat, în februarie 1927, să mai agite această problemă.

Stimulat de faptul că unii oamenii politici români căutau să stabilească o legătură cu el şi de comunicatul

[54] „D.A.D.", nr. 38, şedinţa din 3 februarie 1927, p. 1032.
[55] *Ibidem,* p. 1034—1035.
[w] „Aurora", VII, nr. 1588 din 21 februarie 1927.

Partidului Naţional-Ţărănesc din 1 februarie, Carol a făcut noi declaraţii politice. într-un interviu acordat agenţiei americane: „International News Service", în februarie 1927, el afirma: „M-am născut ca prinţ şi toată educaţia mea era îndreptată înspre pregătirea pentru tron. Pentru libertatea mea de astăzi pot să răspund. Eu însumi însă am sentimentul ca şi cum aş fi provocat aparenţa că vreau să ocolesc datoriile şi obligaţiile care mi-au fost impuse chiar de naşterea mea"[57]. Aşadar, ei susţinea că renunţarea la obligaţiile sale de principe moştenitor era doar „o aparenţă".

La rîndul său, Elena Lupescu publica un interviu în ziarul englez „Daily Expres" din 6 martie 1927 în care afirma: „prinţul Carol nu a renunţat la tron şi la Coroană pentru mine, aşa cum a fost făcută să creadă lumea, mulţumită unor zvonuri defăimătoare. Nu sînt nici o sirenă, nici o Circe, nici un vampir... Nu sînt decît o prietenă loială, iar nu o piedică la îndatoririle prinţului Carol".

Alexandru Averescu aprecia că după aproape un an de guvernare îşi consolidase poziţia[58], astfel că putea ieşi de sub tutela lui I. I. C. Brătianu. în consecinţă, socotindu-se stăpîn pe situaţie, Al. Averescu i-a cerut lui I. I. C. Brătianu să-1 lase să guverneze aşa cum crede el, în conformitate cu programul Partidului Poporului. Vexat de acest răspuns, trufaşul şef al Partidului Naţional-Liberal a replicat imediat: „Va să zică, după ce te-am adus la guvern, acum vrei să te ridici şi să mă domini?. .. Nu mai am încredere în d-ta"[59]. Cu aceasta soarta guvernului Al. Averescu era pecetluită. Partidul Naţional-Liberal a declanşat o amplă campanie, prin care căuta să acrediteze ideea că ţara se găsea într-o situaţie extrem de dificilă şi că se impunea colaborarea tuturor partidelor „de ordine" în cadrul unui guvern de „uniune naţională"[60]. 1.1. C. Brătianu era ferm hotărît să impună respectarea actului de la 4 ianuarie 1926 şi a manevrat în vederea re-

---

[57] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, f. 181.

[58] Vezi, pe larg, Gh. I. Florescu, *Partidul Poporului în perioada celei de a doua guvernări (martie 1926—iunie 1927),* în „Anuarul I.I.A.", Iaşi, XIV, 1977.

[59] Alexandru Averescu, *Uzurparea de la 4 iunie,* Bucureşti* Atelierele grafice „Îndreptarea", [f.a.], p. 11.

[60] Mihail Rusenescu şi Ioan Saizu, *Viaţa politică în România^ 1922—1928,* Bucureşti, Edit. Politică, 1979, p. 217.

cunoaşterii acestuia de către toate forţele politice, inclusiv de către naţional-ţărănişti.

In ziua de 27 mai 1927, regele, bolnav, a plecat din Bucureşti la vila sa de la Scroviştea (Prahova). Cu acest prilej, Ferdinand i-a spus lui Al. Averescu — care în calitate de prim-ministru îl însoţea — că este informat despre o campanie violentă a opoziţiei coalizate ce se va dezlănţui în contra guvernului şi că acea campanie ar putea fi evitată numai prin constituirea unui guvern de uniune naţională[61]. Al. Averescu a căutat să-1 „liniştească", afirmînd că nu vedea cum s-ar putea coaliza o opoziţie atît de dezbinată şi nici platforma pe care s-ar realiza această colaborare. La 31 mai Al. Averescu a primit în scris cererea suveranului de a se forma un guvern de uniune naţională. în aceeaşi zi, regele a trimis prin C Hiott cîte o scrisoare şefilor partidelor politice prin care le exprima dorinţa de a se constitui un asemenea cabinet. Al. Averescu, care nu împărtăşea ideea guvernului de uniune naţională, a dezminţit „zvonul", iar O. Goga a dispus confiscarea ziarelor care comentau apelul regelui către şefii de partide. Acest fapt a suscitat vii şi ample comentarii, nelipsind afirmaţiile potrivit cărora guvernul intenţiona să introducă un regim de dictatură[62].

Al. Averescu a cerut o audienţă la suveran pentru a clarifica lucrurile, dar de la Scroviştea i-a sosit o a doua scrisoare care confirma pe prima şi însărcina pe preşedintele Consiliului de Miniştri să ia iniţiativa constituirii guvernului de uniune naţională. După unele ezitări, Al. Averescu a trimis la 2 iunie cîte o scrisoare lui I. I. C Brătianu, luliu Maniu, dr. N. Lupu, N. Iorga şi A. C. Cuza invitîndu-i pentru o discuţie la Preşedinţia Consiliului de Miniştri[83].

Dar la ora indicată nu s-au prezentat decît N. Iorga şi A. C. Cuza, care de altfel nici nu-şi vorbeau unul altuia din 1920. Astfel, Al. Averescu a trebuit să constate eşecul demersurilor sale[64].

în după amiaza zilei de 4 iunie, Al. Averescu s-a deplasat la Scroviştea unde a arătat regelui că, deşi nu cre-

---

[61] Alexandru Averescu, *Situaţia politică de azi,* Bucureşti, [1927], p. 15.

[62] N. Iorga, *Supt trei regi,* p. 409; „Viitorul", XX, nr. 5791 din 17 iunie 1927; „Cuvîntul", III, nr. 784 din 15 iunie 1927.

[63] „îndreptarea", IX, nr. 125 din 3 iunie 1927.

[64] *Preşedintele Consiliului de Miniştri cere avizul şefilor de partide,* în „Neamul românesc", XII, nr. 57 din 5 iunie 1927.

*^

dea în utilitatea cabinetului de uniune naţională — întru-cît numai guvernele de partid pot fi omogene şi puternice[65] —, era convins că dacă i se va acorda un răgaz de două zile va putea constitui cabinetul dorit de suveran. Regele a rămas însă pe poziţie, fără a-i cere însă demisia.

Dar, abia întors în Bucureşti, pentru a prezida şedinţa Consiliului de Miniştri, Al. Averescu a fost vizitat de mareşalul Palatului, C. Hiott, care i-a prezentat decretul regal de demisie a guvernului şi de însărcinare a lui Barbu Ştirbey cu misiunea de a constitui noul cabinet[66]. Pentru a respecta formele legale, Al. Averescu şi-a scris mai întîi cererea de demisie, apoi a iscălit decretul regal, fără să intuiască faptul că acesta avea să fie ultimul document pe care avea să-1 semneze în calitate de ministeriabil, că prin însuşi acest fapt Partidul Poporului avea să cadă la periferia vieţii politice. C. Hiott a urmărit cu vădită mirare uşurinţa cu care generalul părăsea puterea (circula doar zvonul că pregătise o lovitură de stat, câ fuseseră ordonate mişcări de trupe, comandanţii corpurilor de garnizoană primind însărcinări speciale, că se pregătea aducerea lui Carol în ţară etc.)[67]. După plecarea lui C. Hiott, Al. Averescu a revenit în şedinţa Consiliului de Miniştri unde, solicitat să spună ce s-a întîmplat, a răspuns sec: „Mai nimic. Mi-a adus un decret ca să-1 semnez. Un decret prin care prinţul Ştirbey este numit prim-ministru în locul meu"[68].

Iniţial, I. I. C. Brătianu se gîndise la un guvern de „uniune naţională" prezidat de generalul C. Prezan, dar regele — care cunoştea relaţiile foarte proaste între acesta şi Al. Averescu —■ s-a opus, arătînd că primul ministru demisionar putea să considere această numire ca un act personal împotriva sa[69]. Astfel că sorţii au căzut asupra lui Barbu Ştirbey, principalul personaj al camarilei regale.

---

[65] Alexandru Averescu, *Ce guvern are ţara?,* în „îndreptarea", IX, nr. 150 din 2 iulie 1927.
[66] *Constituirea noului guvern,* în „Aurora", VII, nr. 1675 din 7 iunie 1927.
[67] *Criza şi răspunderile,* în „îndreptarea", IX, nr. 132 din 11 iunie 1927.
[68] Mircea Ştefan Cioroiu, O *viaţă de prestigiu. Alexandru Ave— rescu, mareşal al României,* Bucureşti, 1938, p. 176.
[69] C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine...,* în Arh. CC. al P.C.R., fond 104, dos. 8596, f. 460.

El a fost numit în fruntea guvernului ca urmare a insistenţelor reginei Măria, ferm hotărîtă să ia parte la conducerea treburilor statului. Primind, în mai 1927, o telegramă de omagiu din partea secţiei din Tîrgu Mureş a Ligii Culturale, în care se spunea că „regina a crezut, a luptat şi a suferit" în anii războiului pentru întregirea patriei, aceasta a răspuns că „va gîndi, va lupta şi va suferi" şi de aici înainte, afirmîndu-şi astfel public intenţia de a interveni activ în viaţa politică după moartea regelui Ferdinand[70]. Pînă şi Simona Lahovary ■— doamnă de onoare a reginei Măria — s-a văzut nevoită sâ noteze în memoriile sale: „îmi ajung la ureche: omul de pe stradă spune fără înconjor că regina şi-a adus ibovnicul (de fapt foloseşte un cuvînt mai tare), glume proaste, zefle-meli, plus indignarea"[71].

B. Ştirbey avea avantajul de a fi un adversar înverşunat al fostului principe, astfel încît era limpede că va face totul pentru a împiedica o eventuală încercare a acestuia de a reveni în ţară. Se adăuga faptul că el nu era înscris în nici un partid politic, dar era în relaţii personale bune cu aproape toţi liderii politici burghezi. Regele spera că B. Ştirbey va reuşi să creeze guvernul de uniune naţională, care trebuia să constituie „o chezăşie de linişte şi pace"[72] în momentul morţii sale.

în noaptea de 4/5 iunie şi în dimineaţa zilei de 5 iunie B. Ştirbey a avut consultări cu reprezentanţii principalelor partide politice burgheze în vederea constituirii guvernului de uniune naţională. Intr-un timp record el a reunit să obţină acordul Partidului Naţional-Liberal, Partidului Naţional-Ţărănesc, Partidului Ţărănesc şi al grupărilor conduse de C. Argetoianu şi Stelian Popescu, constituind noul guvern, care a depus jurămîntul în dimineaţa zilei de 5 iunie 1927.

Şi de această dată Ion I. C. Brătianu şi-a impus voinţa regelui Ferdinand. Suveranul considera că cea mai bună soluţie pentru curmarea luptelor politice şi pentru desfăşurarea unei activităţi rodnice era aceea a guvernului de concentrare, prin colaborarea tuturor partidelor burgheze. Totuşi, regele a trebuit să accepte soluţia urzită de

---

[70] N. Iorga, *Supt trei regi,* p. 409.

[71] *„Dragoste filială" la Curtea regală. Jurnalul Simonei La hovary,* în „Magazin istoric", nr. 4/1974, p. 94.

[72] „Aurora", VII, nr. 1674 din 6 iunie 1927.

preşedintele Partidului Naţional-Liberal, sprijinit de regina Măria*.

întrunit sub preşedinţia lui Barbu Ştirbey, la 6 iunie, noul guvern dădea publicităţii un manifest către ţară, prin care-şi exprima voinţa de a asigura „temeiurile dinastiei naţionale, urmînd în totul hotărîrii M. S. regelui relative la succesiunea la tron şi la desemnarea Regenţei"[73]. Astfel, printr-o abilă manevră, liberalii au reuşit să-i solidarizeze public pe naţional-ţărănişti cu actul de la 4 ianuarie. In aceeaşi zi s-a anunţat dizolvarea Corpurilor legiuitoare şi organizarea de noi alegeri la 7 iulie pentru Adunarea Deputaţilor şi în zilele de 10—14 iulie pentru Senat.

Alcătuit din „miniştri care se urau între ei şi n-aveau nici un sentiment şi nici o stimă pentru un conducător răsărit prin surprindere, mulţumită unor uneltiri personale pe drept osîndite de conştiinţa publică"[74], guvernul s-a dovedit total ineficient. La cererea lui I. I. C. Brătianu miniştrii liberali şi-au prezentat demisia, provocînd o criză de guvern, astfel că în ziua de 20 iunie B. Ştirbey şi-a depus mandatul.

Imediat regele a însărcinat cu formarea guvernului pe I. I. C. Brătianu. După numai trei săptămîni, ideea guvernului de colaborare era astfel abandonată. In locul unui guvern de uniune naţională, se constituia un guvern de partid, cu deosebirea că în locul lui Al. Averescu era acum I. I. C. Brătianu.

La 22 iunie noul guvern a depus jurământul în faţa unui rege aproape muribund. I. I. C. Brătianu ţinea să-şi afirme cu pregnanţă autoritatea: „Am primit greaua în-

---

* Mihail Manoilescu nota: „Instalarea în fruntea guvernului a lui Ştirbey, care nu apăruse pînă atunci pe faţă în viaţa publică — după cum într-o casă decentă nu apar niciodată la vedere pe un balcon anumite obiecte de întrebuinţare intimă — constituia nu numai o culme a lipsei de pudoare, ci şi o culme a imprudenţei politice. Totodată lumea — şi chiar unii liberali ia care bunul simţ învingea sectarismul de partid — socoteau îndrăzneaţă afişare a Ştirbey în clipa în care bunul rege îşi trăia ultimele zile, drept impietate. Din ce întunecată şi apocaliptică tragedie shachesperiană putuse scoate Ionel Brătianu acest scenariu de groază, în care agonia soţului trebuia să fie prezidată de trufia de învingător a prietenului?" (Mihail Manoilescu, *Jurnal, loc. cit.,* p. 152)

[73] Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 16/1927, f. 95;
„Viitorul", XX, nr. 5783 din 8 iunie 1927.

[74] N. Iorga, *O viaţă de om,* p. 693.

sârcinare ce mi-aţi dat cu conştiinţa deplină a răspunderii ce este legată de ea, dar şi cu hotărîrea de a o duce la bun sfîrşit spre deplina satisfacţie a nevoilor ţării şi a dorinţelor Coroanei"[73]. In cuvîntul său, regele Ferdinand şi-a exprimat regretul că guvernul de uniune naţională nu s-a putut realiza: „Fie că ideea aceasta este poate iluzia mea, fie că ea nu este încă destul de coaptă". El a ţinut să-şi exprime dorinţa ca guvernul să nu piardă din vedere ,,spiritul de reconciliere"[76].

Aducînd la cunoştinţa opiniei publice faptul constituirii guvernului prezidat de I. I. C. Brătianu, ziarul „Viitorul" afirma că obiectivul fundamental al acestuia era acela de a respecta întru totul „cele legal statornicite" la 4 ianuarie 1926[77].

Cea dintîi grijă a preşedintelui Consiliului de Miniştri a fost aceea de a „aduce la respect" pe principele Caroi. spre care începeau a se îndrepta tot mai mulţi oameni politici, doritori să pună capăt dominaţiei liberalilor. La insistenţa lui I. I. C. Brătianu suveranul a trimis la Paris în ziua de 4 iulie pe generalul E. Baliff, şeful Casei Militare a regelui, cu următoarele instrucţiuni: „să demonstreze cît mai limpede cu putinţă că nu există, pentru prinţ, decît o singură alternativă: să fie consecvent cu el însuşi în viaţa pe care împotriva dorinţei tuturor a vrut să şi-o creeze şi să respecte în mod loial şi fără reticenţe consecinţele inexorabile ale renunţării sale la tron". Totodată, regele arăta că „este indispensabil ca principele să facă, fără nici o întîrziere, o declaraţie publică, declaraţie care să nu lase pentru nimeni nici o îndoială şi care să taie scurt agitaţiile celor care, în scop criminal, vor să se servească de persoana lui"[78]. E. Baliff ducea cu el şi o epistolă a lui I. I. C. Brătianu către fostul principe O;rol, în care liderul liberal afirma că scrisoarea de renunţare din 28 decembrie 1925 era „manifestarea voinţei unui bărbat matur, care, în plină cunoştinţă a drepturilor şi datoriilor sale şi a consecinţelor lor, voia conştient şi cinstit să renunţe la o situaţie a cărei răspundere n-o primea şi să-şi asigure noi condiţiuni de viaţă". In *con-*

[73] *Solemnitatea jurămlntului noului guvern,* în ,.Aurora", VII. nr.

1689 din 24 iunie 1927.
[76] *Ibidem.*
[77] *In faţa noului guvern,* în „Viitorul", XX, nr. 5796 din 23 iunie 1927.
[78] *Acte şi corespondenţă ...,* p. 23—24.

cluzie, şeful guvernului cerea ,,fiului şi nepotului de rege [. . .] să împiedice pe cît depinde de dînsul, încercările criminale" ale celor care urmăreau să schimbe actul de la 4 ianuarie, asigurîndu-1 că acest gest va fi „cel mai mare şi neasemuit serviciu" pe care-1 putea face patriei[79]. Discuţia lui E. Baliff cu Carol n-a dat nici un rezultat, fostul principe refuzînd categoric să facă declaraţiile cerute de rege.

In faţa acestei situaţii, la 15 iulie 1927, Ferdinand a încredinţat lui I. I. C. Brătianu o scrisoare pentru a face uz de ea atunci cînd va socoti necesar. în scrisoare, regele — după ce-i ura lui Carol ,,viaţă cinstită şi fericită în noua soartă pe care şi-a croit-o împotriva silinţelor noastre" — afirma foarte limpede: „cer ca să nu se mai întoarcă în ţară decît, precum s-a legat, cînd autorităţile legale îi vor îngădui. Trebuie ca fiul meu Carol să caute astfel să impună oricăror rătăciţi respectul situaţiunii legale, create prin renunţarea sa la tron". Totodată, suveranul făcea apel ,,la toţi bunii şi cinstiţii cetăţeni ai ţării să ajute din toate puterile lor ca să înlesnească liniştea şi propăşirea statului"[80].

Pe de altă parte I. I. C. Brătianu ■— îngrijorat de perspactiva revenirii pe neaşteptate a fostului principe în ţară —- telegrafia lui G. Diamandy: „Este absolut necesar ca de acum încolo să ştiu precis şi în toate zilele ce face şi unde se află principele Carol. Vă rog deci să interveniţi clin nou şi în mod hotărît pe lîngă Sarraut [ministrul de Interne al Franţei]. Organizaţi prin Siguranţa franceză şi un serviciu plătit pentru înlesnirea supravegherii lui. Bineînţeles, cheltuielile necesare le vom acoperi de îndată ce ni le veţi indica"[81].

în acest context, alegerile parlamentare din 7 iulie 1927 căpătau o importanţă cu totul particulară: cîştigarea lor de către Partidul Naţional-Liberal însemna impunerea actului de la 4 ianuarie 1926, în timp ce succesul opoziţiei deschidea perspectiva readucerii lui Carol în ţară[82]. Hotărît să apere „ordinea constituţională" existentă, guvernul

---

9 Scrisoarea lui Ion I. C. Brătianu către fostul principe Carol, în „Viitorul", XXIII, nr. 6678 din 16 mai 1930; *Acte şi corespondenţă ..., p.* 25—26.

[80] „Monitorul oficial", nr. 158 bis din 22 iulie 1927.

8* Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 32/1925, f. 127.

[81] Vezi, pe larg, Ioan Scurtu, *Partidele politice in alegerile parlamentare din iulie 1927,* în „Anuarul I.I.A.", Iaşi, XIV, 1977.

a trimis la 25 iunie o circulară prefecţilor prin care le cerea să confişte toate afişele sau manifestele electorale „incendiare şi subversive" şi să aresteze pe cei care le difuzau[83]. Insistînd asupra necesităţii ca cele stabilite la 4 ianuarie 1926 să fie respectate întocmai, ziarul ,.Viitorul" scria că guvernul era decis să „facă zid împotriva tuturor acelora ce s-ar încerca, luptînd contra acestei hotărîri, să zdruncine temeliile statului"[84].

Dincolo de afirmaţiile guvernului, rămîne faptul că, pentru a lovi în liberali, un>ii politicieni nu s-au dat în lături de la prezentarea lui Carol ca un „salvator" şi „reformator", creînd astfel o gravă confuzie în rîndul maselor*.

Este meritul P.C.R. că a înţeles sensul real al propagandei desfăşurate în favoarea fostului principe şi a intervenit cu promptitudine pentru clarificarea opiniei publice. Intr-un amplu articol, intitulat *„Carlism" sau republică?* publicat de David Fabian în „Lupta de clasă" din iunie 1927 se reliefa semnificaţia politică a agravării crizei dinastice: „Sfîrşitul apropiat al regelui Ferdinand deschide în viaţa politică a României un şir de complicaţii şi o perioadă de conflicte de care poate depinde întreaga ei evoluţie ulterioară". Exprimînd poziţia principială a

---

[83] Arh. ist. centr., fond Ministerul de Interne (în continuare Min. de Int.). dos. 606/1927, f. 10.

[84] „Viitorul", XX, nr. 5797 din 24 iunie 1927.

* Astfel, Partidul Naţional prezidat de N. Iorga şi-a axat propaganda electorală pe combaterea actului de la 4 ianuarie 1926, cerînd în mod deschis revenirea lui Carol în ţară pentru a se asigura astfel „continuitatea firească a dinastiei". La rîndul său, liderul naţional-ţărănist Al. Vaida-Voevod declara: „Cîrtd însă voinţa unui întreg neam ar pretinde revizuirea actului de la 4 ianuarie, oare ce putere ar mai reprezenta acel «peter de hîrtic»?'. Într-un manifest naţional-ţărănist, difuzat în judeţul Romanaţi, se putea citi: „Un rege în agonie şi inconştient a găsit de cuviinţă să aducă iar la cîrmă acel partid [Naţional-Libe-ral] pe care ţara nu 1-a vrut. Partidul Naţional-Ţărănesc voieşte să adună în fruntea ţării pe prinţul Carol, care s-a înscris ca român în acest partid şi rare şi-a dat cuvîntul că o să ia toate moşiile boierilor şi vi le dă vouă. Al vostru e pămîntul, prinţuî Carol vi-1 dă". Un alt manifest, redactat în versuri, glăsuia: „Tu prinţ pribeag prin alte ţări / întoarce gîndu-n fapt de seară / Spre mîndra şi întristata ţară / De aci din răsărit de zori /... Să vii, să vii ca un Mesia / Să dărîmi culcuşul tiraniei / Şi de pe cerul României / Să ştergi odată Brătienia /". („Neamul românesc", XII, nr, 73 din' 1 iulie 1927; „Patria", Cluj, IX, nr. 120 din 7 iulie 1927; Arh. ist. centr., fond. Min. Justiţiei. Dir. Judiciară, dos. 109/1927, f. 3).

partidului faţă de forma de guvernămînt, organul teoretic al CC. al P.C.R. sublinia: „Proletariatul nu poate în genere lua, înăuntrul unui stat monarhic, o atitudine de indiferenţă faţă de problema: monarhie sau republică", arătînd că el trebuie să se pronunţe în mod ferm pentru un regim republican „cu conţinut muncitoresc-ţărănesc"[83].

Punînd în evidenţă caracterul de clasă al monarhiei, baza economică şi temeiurile politice ale colaborării atît de strînse a regelui Ferdinand cu Partidul Naţional-Liberal, în articol se afirma: „Persoana regelui dacă nu determină desfăşurarea istoriei, nu este însă o chestiune indiferentă pentru siguranţa stăpînirii burgheziei financiare române. Un rege, de astăzi sau de mîine, care nu prezintă garanţii de disciplină şi solidaritate pentru burghezia financiară dominantă, constituie un pericol pentru însăşi dominaţia ei". Aici se afla, în fond, geneza actului de la 4 ianuarie 1926.

Analizînd dinamica raporturilor de clasă, poziţia diferitelor partide politice burgheze, P.C.R. a surprins cu exactitate faptul că, în lupta împotriva dominaţiei liberale, partidele din opoziţie nu ezitau să agite „chestia închisă", să se solidarizeze cu fostul principe Carol. Acest joc politicianist era însă deosebit de periculos, deoarece putea crea o gravă confuzie în mintea maselor. P.C.R. atrăgea atenţia că „Legenda «earlistă»- poate deveni un nou mit, un steag de raliere pentru masele mic-burgheze orăşeneşti şi ţărăneşti şi de derutare a unor pături ale muncitorimii chiar, dacă intervenţia proletariatului va întîrzia. Carol «prigonit şi surghiunit de Brătianu», poate deveni în imaginaţia maselor populare «mîntuitorul» ţării şi al «neamului», pentru că el poate fi prezentat ca o «victimă a duşmanului comun», a oligarhiei liberale. Propriile lor năzuinţi şi nădejdi de luptă şi de izbîndă masele le pot uşor, în asemenea situaţie, atribui prinţului Carol. Carlismul poate creşte astfel pînă la proporţiile unei mişcări de masă".

Demascînd esenţa de clasă a acestei manevre, în document se arăta: „Comuniştii trebuie să demaşte partidele «carliste» din opoziţie sau grupurile capitaliste de la guvern, care vor să prezinte lupta lor burgheză contra finanţei liberale pentru cucerirea unui loc mai rentabil în sis-

---

[85] I. Podpolnicu [David Fabian], *„Carlism" sau republică?,* în „Lupta de clasă", II, nr. 4—5 din iunie 1927.

ternul de exploatare capitalistă a poporului român, drept o luptă a maselor. Comuniştii trebuie să arate maselor că aceste partide şi grupuri nu se ridică contra regimului existent, ci stau pe tărîmul menţinerii lui şi urmăresc doar să-l folosească pentru interesele lor".

Ca atare, P.C.R. considera că trebuia combătut cu hotărîre curentul „carlist", iar masele să fie convinse că numai republica populară — „o republică a muncitorilor şi ţăranilor" — poate reprezenta interesele tuturor celor ce muncesc[88].

La rîndul său, Partidul SociaKDemocrat, prin glasul lui L. Ghelerter, arăta: „Noi, socialiştii, sîntem de părere că chestiunea dinastiei şi formei de guvernămînt este de o mică importanţă [. ..] Dinastia este o formă trecătoare [.. .] Noi nu agităm acolo unde folosul mulţimii este îndoielnic. Dar dacă este vorba ca chestiunea pornită la 4 ianuarie să se transforme într-o chestiune a dinastiei Brătianu, atunci P.S.D. îşi va înzeci forţele pentru a împiedica o aventură neavenită pentru ţară"[87].

Pentru a cîştiga alegerile, Partidul Naţional-Liberal a apelat la sprijinul aparatului de stat. Comandantul jandarmeriei, generalul Davidoglu, a convocat pe comandanţii de brigăzi şi regimente, precum şi alţi ofiţeri superiori, pentru a le comunica „dorinţa regelui" ca Partidul Naţional-Liberal să cîştige alegerile şi a acţiona în consecinţă[S8]. Aşa cum sublinia un document al P.C.R., liberalii urmăreau „să zdrobească fără milă toate acele grupări care au vrut să folosească problema succesiunii la tron ca o unealtă a luptei politice. Căci, în situaţia dată, tocmai această problemă este aceea care pentru liberali constituie punctul nevralgic, întrueît viitorul nestingherit al dominaţiei lor depinde de felul cum vor rezolva această problemă"[8*'5].

Cum era de aşteptat, alegerile parlamentare au fost cîştigate de liberali. Reţine în mod special atenţia faptul că Partidul Poporului, abia plecat de la guvern, n-a reuşit să întrunească decît 1,93y0 din totalul voturilor pe ţară, neputînd să-şi trimită nici un reprezentant în Adunarea Deputaţilor. Aşa cum remarca un ziar contemporan, „Brătianu a crezut cu este momentul venit să dea o lecţie ave-

8S *Ibidem,*
87 „Dimineaţa", XXIII, nr. 7395 din 6 iulie 1927.
88 „Neamul românesc", XII, nr. 75 din 3 iulie 1927.
s Arh. *CC.* al P.C.R., fond 1/1927, mapa nr. 119.

rescanilor pentru necredinţa lor"[89]. O situaţie similară s-a petrecut cu Partidul Naţional, care a obţinut doar 1,02% din voturi, astfel încît însuşi N. Iorga şi-a pierdut locul pe care-1 deţinuse mai mult de un deceniu în forul legislativ suprem al României. Dîndu-şi seama că a cam exagerat cu exigenţele anticarliste, guvernul nu i-a pus contracandidat lui N. Iorga într-o alegere parţială, astfel încît acesta a reuşit, în scurtă vreme, să revină în parlament.

Deoarece starea sănătăţii regelui devenise critică, guvernul a hotărît convocarea Corpurilor legiuitoare pentru 17 iulie, în loc de 27 iulie cum se stabilise iniţial. In seara zilei de 19 iulie, odată cu validarea a jumătate plus unul din totalul mandatelor, Adunarea Deputaţilor şi Senatul s-au declarat legal constituite. Cîteva ore mai tîrziu s-a anunţat moartea regelui Ferdinand. Tratamentul cu gramul de radiu, adus cu avionul din Belgia, într-un conteiner ce cîntărea 275 de kg n-a ajutat la nimic[90].

Comunicatul oficial, dat publicităţii în dimineaţa zilei de 20 iulie 1927, afirma că regele a murit la orele 2,15[91]; potrivit unor informaţii el ar fi încetat din viaţă cu 34 de ore mai înainte[92], dar vestea a fost tăinuită pentru a se putea constitui noile Corpuri legiuitoare deoarece, în caz contrar, urma să se întrunească Parlamentul dizolvat, în care averescanii deţineau majoritatea mandatelor, iar I. I. C. Brătianu a căutat să evite o asemenea eventualitate.

în ziua de 23 iulie regele Ferdinand a fost înmormîntat — „cu o pompă vană şi rece"[93] — în biserica mănăstirii Curtea de Argeş, alături de înaintaşul său Carol I.

Cei 13 ani de domnie a regelui Ferdinand au marcat în istoria României evenimente importante: neutralitatea, intrarea în război, succesele iniţiale şi eliberarea unei părţi a Transilvaniei, retragerea armatei române şi ocuparea a două treimi din teritoriul naţional de către forţele inamice, reorganizarea armatei şi strălucitele victorii de la Mărăşti, Mărăşeşti şi Oituz, apoi încheierea păcii de la Buftea-Bucureşti, noua mobilizare a armatei române în

---

[89] „Neamul românesc", XII, nr. 86 din 16 iulie 1927.
[90] A. P. Samson, *Memoriile unui gazetar. 1927—1937,* Bucureşti Edit. Cartea Românească, 1979, p. 18.
™ „Monitorul oficial", nr. 158 bis din 20 iulie 1927. [92] M. Teodorian-Carada, *Efimeridele,* p. 139. [83] N. Iorga, *Supt trei regi,* p. 413.

toamna anului 1918. Dar cel mai mare eveniment a fost făurirea statului naţional unitar, prin unirea Basarabiei, Bucovinei şi Transilvaniei cu patria mamă. A urmat o perioadă de mari reorganizări interne — jalonate de reforma electorală şi de cea agrară, de modernizarea structurilor economice, de avîntul vieţii cultural-ştiinţifice. Pe plan extern, confirmarea prin tratate a Marii Uniri şi făurirea sistemului de alianţe menit să asigure pacea şi statu-quo-ul teritorial în această zonă a Europei. Ultimii ani de domnie au fost marcaţi de dereglarea mecanismului constituţional privind succesiunea la tron, cu importante implicaţii asupra formei de guvernămînt. Dincolo de avatarele unei vieţi politice adesea agitate, se impune realitatea că poporul român a parcurs o etapă importantă pe drumul progresului, al înfăptuirii idealurilor sale naţionale.

CAPITOLUL VI

CRIZA DINASTICĂ
(iulie 1927 — iunie 1930)

1. REGE LA 6 ANI. MARILE AGITAŢII POLITICE ASUPRA „CHESTIEI ÎNCHISE"

In după-amiaza zilei de 20 iulie a avut loc şedinţa comună a Adunării Deputaţilor şi Senatului în cadrul căreia cei trei regenţi — principele Nicolae, patriarhul Miron Cristea şi Gh. Buzdugan — au depus următorul jurământ: „Jur credinţă Maiestăţii Sale regelui Mihai I. Jur a păzi Constituţiunea şi legile poporului român, a menţine drepturile lui naţionale şi integritatea teritoriului"[1].

Guvernul a luat măsuri de siguranţă, pentru a împiedica orice manifestaţie ostilă actului de la 4 ianuarie, sau o eventuală încercare a lui Carol de a veni în ţară; starea de asediu a fost extinsă la scara întregii ţări, iar presa a fost supusă unei severe cenzuri. Mai mulţi ofiţeri şi oameni politici — între care N. Iorga — au fost atenţionaţi să nu facă propagandă în favoarea fostului principe[2]. Sub pretextul prevenirii unor mişcări revoluţionare au fost arestaţi aproape 700 de membri ai P.C.R. şi ai sindicatelor unitare[3]. De asemenea au fost arestaţi unii membri ai Partidului Naţional-Ţărănesc, cunoscuţi pentru vederile lor filocarliste[4]. Din ordinul guvernului, supravegherea lui Carol a devenit foarte strictă, agenţii Siguranţei trimişi din România informau Bucureştiul asupra oricărei deplasări a fostului principe[5]. .

---

[1] „D.A.D.", *ni.* 5, şedinţa din 20 iulie 1927.
[2] N. Iorga, *Memorii,* voi. V, p. 238; Idem, *Supt trei regi,* p, 413.
[3] Arh. C.C. al P.C.R., fond 1, mapa 68/1928.
[4] Arh. ist centr., fond Min. Just. Dir. Judiciară, dos. 28/1927, f. 15; fond Preşed. Cons. de Min., dos. 15/1928, f. 250.
[5] *Ibidem,* fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927,

în ziua de 25 iulie a fost dată publicităţii *Proclamaţia înaltei Regenţe,* în care aceasta se angaja să asigure regelui Mihai I „putinţa să domnească peste o ţară care prin dezvoltarea ei firească şi neîntreruptă să răspundă aşteptărilor puse de marii lui înaintaşi în viitorul României"[6].

La 2 august a fost adoptat proiectul de lege pentru fixarea listei civile a Casei Regale, potrivit căreia regele Mihai dispunea de 22 milioane lei (dintre care 6 milioane pentru regenţii Miron Cristea şi Gh. Buzdugan), principele Nicolae de 7 milioane, regina Măria de 20 milioane, iar principesa Elena (mama lui Mihai) de 7 milione lei[7]. Erau sume considerabile, menite să asigure familiei domnitoare — în rîndul căreia intrau acum şi doi regenţi — un trai îmbelşugat pe seama maselor muncitoare. A doua zi, 3 august, s-au operat unele modificări în Statutul Casei Regale, care precizau că Regenţa exercita unele prerogative ale şefului acestei Casei

Guvernul n-a socotit necesar să elaboreze un Statut al Regenţei, care să reglementeze modul de funcţionare a acesteia şi să aibă în vedere unele situaţii-limită, precum cazurile de boală, nedemnitate sau moarte a unui regent. Acest fapt va crea serioase complicaţii, ce aveau să fie rezolvate într-un mod cu totul subiectiv. în şedinţa Consiliului de Miniştri din 25 iulie, prezidată de principele Nicolae, s-a stabilit că, de regulă, la rezolvarea problemelor de stat vor participa toţi regenţii, dar că se putea îucra şi în doi. In cazul unui dezacord între cei trei, hotărîrea se lua cu majoritate de voturi[9].

Prin intrarea în funcţiune a Regenţei începea o etapă nouă în istoria vieţii politice din România. In acel moment pentru toată lumea era limpede că instituţia monarhiei devenise un decor, şi că întreaga putere se afla, de fapt, în mîinile lui I. I. C. Brătianu, preşedintele Partidului Naţional-Liberal[10]. Forma de guvernămînt rămînea

---

« „Monitorul oficial", nr. 162 din 25 iulie 1927.

[7] *Ibidem,* nr. 174 din *9* august 1927; Arh. ist. eentr., fond Casa Regală. Regenţă-Mihai, dos. 10/1927, f. 14.

[8] Arh. ist. centr., fond. Preşed. Cons. de Mirt., dos. 17/1927, f. 308; „D.A.D.", nr. 21 şedinţa din 3 august 1927, p. 509—512.

[9] *Consiliul de Miniştri de la Palatul regal,* în „Aurora", VII, nr. 1717 din 27 iulie 1927.

'° Marcel Ştirban, *Din istoria României. 1918—1921. Probleme ale vieţii politice, economice şi sociale,* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1987, p. 117—119.

aceeaşi, dar între principalele componente ale sistemului politic s-au produs mutaţii importante.

Patriarhul Miron Cristea şi Gh. Buzdugan — care-şi datorau înalta demnitate de regenţi lui I. I. C. Brătianu — erau covîrşiţi de personalitatea acestuia. Principele Nicolae — care nu avea nici o vocaţie pentru politică şi accepta sarcina de regent ca o povară de care s-ar fi debarasat cu bucurie — recunoştea, şi el, autoritatea deplină a lui I. I. C. Brătianu. Intr-un anumit sens, acesta este momentul cînd dominaţia preşedintelui Partidului Naţional-Liberal a ajuns la zenit.

Socotind că trecuse „hopul", guvernul a hotărît să elibereze pe cei arestaţi la 20 iulie 1927[11] şi a ridicat, la 12 august, starea de asediu şi cenzura preventivă, în schimbul angajamentului luat de ziarişti că nu vor publica articole privitoare la „chestia închisă"[12].

Convins de puterea şi de capacitatea sa politică, I. I. C. Brătianu manifesta un dispreţ suveran faţă de Regenţă şi de membrii familiei regale. Astfel, cînd la 31 iulie 1927, Gh. Buzdugan i-a cerut explicaţii în legătură cu desfiinţarea Subsecretariatului de Stat de la Ministerul de Finanţe şi trecerea lui la Preşedinţia Consiliului de Miniştri, I. I. C. Brătianu a replicat sec că „n-are de dat explicaţii"[13]. De asemenea, la 2 august, cînd principele Nicolae s-a pronunţat pentru colaborarea tuturor partidelor pentru a învinge greutăţile ce stăteau în faţa ţării, şeful guvernului a declarat, pe un ton categoric, că „nu simţea nevoia" unei asemenea colaborări[14]. După ce ani în şir cultivase speranţele reginei Măria că în timpul Regenţei va juca un rol politic de marcă, acum I. I. C. Brătianu nu era dispus, să tolereze veleităţile acesteia. Cînd regi-navăduvă 1-a informat că dorea să plece la Paris pentru a discuta cu Carol anumite probleme de familie, şeful Partidului Naţional-Liberal s-a opus cu cuvintele: „Dacă mă mai plictisiţi cu afacerile dvs. familiale, voi proclama republica"[15].

---

[11] Arh. CC. al P.C.R., fond 1, mapa 68/1928.
[12] *Ridicarea cenzurii,* în „Aurora", VII, nr. 1734 din 14 august 1927; N. Iorga, *Memorii,* voi. V, p. 244.
[13] N. Iorga, *Supt trei regi,* p. 415.
[14] „Indreptarea", IX, nr. 178 din 4 august 1927.
[15] Arh. ist. centr., fond Ministerul Propagandei Naţionale (în continuare se va cita M.P.N.). Presa Externă, dos. 64, f. 10; fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 3/1927, f. 1.

Dar, nu odată cele mai temerare ascensiuni sînt urmate de căderi spectaculoase. Un document al P.C.R. din octombrie 1927 aprecia că, după moartea regelui Ferdinand, liberalii „nu mai pot manevra cu ajutorul unui -«rege» care putea trezi anumite iluzii, ci azi e evident că pe tron se află aceiaşi liberali care pot fi găsiţi şi în jurul tronului. Vetoul regelui în favoarea liberalilor s-a prefăcut în mod vizibil pentru oricine într-un veto al liberalilor în propria lor favoare"[16].

Dacă în timpul vieţii regelui partidele din opoziţie nu aveau întotdeauna curaj să-l acuze deschis pe suveran că este înfeudat liberalilor, acum criticile la adresa Regenţei — care întruchipa instituţia monarhică — au devenit directe. Acest fapt a ieşit în evidenţă chiar în şedinţa Corpurilor legiuitoare din 25 iulie 1927, cînd luliu Maniu a declarat că Regenţa a fost alcătuită „fără concursul liber exprimat al naţiunii", adică al naţional-ţărăniştilor. Totodată, el a afirmat că Regenţa, care exista în fapt, avea obligaţia să asigure respectarea strictă a legalităţii şi drepturilor cetăţeneşti, şi, în primul rînd, să dizolve parlamentul pentru a se organiza alegeri libere[17]. Declaraţia preşedintelui Partidului Naţional-Ţărănesc a fost imediat respinsă de I. I. C. Brătianu, ca fiind „în contrazicere cu elementarul simţ politic reclamat de la cei care năzuiesc a reprezenta interesele obşteşti"[18].

Aşadar, încă din momentul morţii regelui Ferdinand se conturau două grupări, cu vederi substanţial diferite, privind instituţia Regenţei: o grupare ■— în frunte cu Partidul Naţional-Liberal — care acţiona pentru menţinerea actului de la *4* ianuarie pe baza căruia fiinţa Regenţa, în timp ce o altă grupare — reprezentată în primul rînd de Partidul Naţional-Ţărănesc — recunoştea Regenţa doar ca un fapt împlinit, supunînd-o unor critici virulente, ameninţînd cu anularea actului de la 4 ianuarie şi cu aducerea lui Carol în ţară.

Astfel, fostul principe devenea „un steag" al adversarilor guvernării liberale[19]. Avea dreptate Simona Lahovary cînd aprecia că sub ameninţarea unei Regenţe care să

» Arh. I.S.I.S.P. de pe lingă CC. al P.C.R., cota A Xl-b, nr. inv. 1547; vezi şi *Monarhia...*, p. 308.
" „D.A.D.", nr. 6, şedinţa din 25 iulie 1927, p. 128.
i» *Ibidem, p.* 131.
19 Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă *CC.* al P.C.R., cota A XI-6, nr. inv, 1547.

dureze 15 ani „opoziţia se transformă în carlism, fără entuziasm pentru persoana principelui, ci în convingerea — omenească, dealtfel — că cui pe cui se scoate"-[0].

încurajat de evoluţia evenimentelor din ţară şi întrezărind şanse reale de a deveni rege, fostul principe a socotit că sosise momentul să revendice tronul. La 31 iulie el a făcut o declaraţie ziarului parizian „Le Matin" în care ţinea să precizeze că, „pentru un motiv de demnitate", a fost „silit de împrejurări grave de către persoane şi prin mijloace asupra cărora cred de cuviinţă să mă abţin de a da astăzi lămuriri", să renunţe la prerogativele sale de moştenitor al Coroanei. Carol susţinea că „legendele de ordin sentimental" ce au fost răspândite „nu au nici o legătură eu hotărîrea mea". Exprimîndu-şi deschis veleităţile de pretendent la tron, Carol conchidea: „Această situaţie îmi dă dreptul să intervin personal f.. .] niciodată n-aş putea pregeta de a *mă* supune poporului meu şi de a răspunde chemării sale, cînd ea s-ar îndrepta către mine"-[1].

Aceasta era prima declaraţie publică în care fostul principe îşi exprima dorinţa de a reveni în ţară pentru a ocupa tronul. Guvernul a interzis publicarea ei în presa românească şi a confiscat ziarele străine venite în România, în care era cuprinsă declaraţia lui Carol. Totodată, a fost dat publicităţii un comunicat — numai pentru presa străină — în care se afirma că declaraţiile fostului principe „n-au avut nici un răsunet"[22] în ţară.

Pentru a preîntîmpina orice încercare a lui Carol de a •veni în România, I. G. Duca a elaborat, la sugestia lui I. I. C. Brătianu, la 20 august 1927, documentul intitulat *Instrucţiuni permanente în vederea unei eventuale reîntoarceri clandestine în ţară a fostului principe Carol.* Documentul avea în vedere diferitele ipoteze în care Carol s-ar putea întoarce în ţară şi modul în care organele Ministerului de Interne trebuiau să acţioneze. Astfel, dacă fostul principe era identificat la graniţă, autorităţile erau obligate să-i interzică intrarea în ţară, iar dacă era depistat în interiorul ţării trebuia imediat arestat şi expediat — sub o severă pază — la Bucureşti. Instrucţiunile

[M] *„Dragoste filială" la Curtea Regală. Jurnalul Simonei Lahovary,* în „Magazin istoric", nr. 4/1974, p. 92.

[2I] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 2/1927, f. li.

[22] *Ibidem,* f. 9.

prevedeau că în eventualitatea că acesta ar opune rezistenţă, trebuia arestat cu forţa, iar la nevoie „se va face uz de armă pînă la sfărîmarea completă a rezistenţei"[23].

Pe măsură ce se contura perspectiva revenirii lui Caroî pe tron, la Paris şi în ţară, s-a constituit un grup de susţinători ai acestuia — numiţi „carlişti" — care-şi propunea să creeze un curent de opinie în favoarea fostului principe.

în fruntea acestui grup se afla Elena Lupescu care, spre deosebire de Zizi Lambrino, nu ţinea să devină „principesă de Hohenzollern" şi regină a României, mulţumindu-se cu rolul de amantă, confidentă şi sfătuitoare a lui Carol. Ea declara, în orice ocazie, că n-a contribuit cu nimic la hotărîrea lui Carol din decembrie 1925 şi că nu va constitui niciodată un obstacol în calea întoarcerii lui în ţară; ei îi plăcea să se erijeze în „prietena loială" a fostului principe într-o vreme cînd toţi îl părăsiseră[24]. Prin mîna ei trecea întreaga corespondenţă a lui Caroî[25], ea era prezentă la orice discuţie politică a acestuia, fie direct, fie din camera alăturată. Elena Lupescu a ajuns astfel să ţină în mînă toate firele activităţii politice a fostului principe, luînd parte sau influenţînd adesea adoptarea deciziilor. Carol avea o deplină încredere în ea. răsplătind-o din plin; eleganţa Elenei Lupescu ajunsese să fie invidiată de cele mai bogate femei din Europa*.

Un alt carlist de marcă era Barbu Ionescu, pe numele său adevărat Leibovici, fost funcţionar la o întreprindere petrolieră de pe Valea Prahovei, fugit din ţară pentru a nu fi arestat în urma unor escrocherii. Spirit întreprinzător, se căsătorise cu o belgiancă din „lumea bună", devenind principalul acţionar al fabricii de automobile „Minerva" din Bruxelles. El s-a decis să „ponteze" pe fostul principe Carol, sperînd că va deveni „stîlpul economic" al României după urcarea acestuia pe tron. In consecinţă, a finanţat un număr important de ziare din Occident pentru a face propagandă în favoarea întoarcerii lui Carol în ţară şi, personal, s-a aflat adesea în preajma acestuia.

---

[23] *Ibidem,* dos. 5/1927, f. 186.
[24] *Ibidem,* dos. 4/1927, f. 4
[25] *Ibidem,* dos. 5/1927, f. 304.
* La un concurs desfăşurat la Biarritz ea a primit premiul „Femeia cea mai bine îmbrăcată" *(Memoriile doamnei Elena Lupescu,* Bucureşti, 1928, p. 49).

O influenţă deosebită a dobîndit pe lîngă fostul principe Constantin (Puiu) Dumitrescu, student la Facultatea de Drept din Paris, fiul colonelului Constantin Dumitrescu, şeful Cercului de recrutare din Constanţa. Descurcăreţ şi bine informat, Puiu Dumitrescu a cîştigat rapid încrederea lui Carol, care 1-a angajat în funcţia de secretar particular. Susţinînd că fostul principe fusese prigonit de vechii politicieni datorită „ideilor noi" pe care dorea să le aplice, Puiu Dumitrescu căuta să ralieze în jurul acestuia un număr cît mai mare de oameni politici şi de afaceri, doritori să ajungă cît mai rapid în vîrful piramidei economice şi politice.

Funcţia de secretar particular al prinţului a fost îndeplinită, pentru o perioadă, de Nicolae Gatoski, fost prefect al judeţului Bacău. Văzînd că în Partidul Poporului, al cărui membru era, nu avea perspective, N. Gatoski a încercat să devină „mîna dreaptă" a viitorului rege.

Un înfocat susţinător al lui Carol era şi Ioseph Bogdan, licenţiat al Facultăţii de Drept din Iaşi. El se stabilise la Paris în 1925, devenind secretarul grupului studenţilor români de la Facultatea de Drept din Capitala Franţei[26]. Ioseph Bogdan îşi asumase sarcina de a face propagandă în favoarea lui Carol printre studenţii români din Franţa şi de a organiza manifestaţii „de simpatie" în favoarea acestuia.

Carlist notoriu era şi Mircea Mihail, pe numele său iniţial Melic S. Mendel, plecat din ţară la sfîrşitul primului război mondial, condamnat, în 1921, la 10 luni recluziune de autorităţile italiene pentru escrocherie. Ulterior s-a ■stabilit la Paris, devenind corespondent al mai multor ziare din România[27]. Graţie relaţiilor pe care le avea în lumea presei, el a reuşit să publice în presa internaţională, mai ales în cea franceză, UH număr important de articole în favoarea lui Carol.

Din acelaşi grup făcea parte şi Hugo Backer, fiul unui ■dentist din Craiova. Condamnat pentru dezertare din armata română, el a beneficiat în 1913 de o amnistie, după -care a plecat în Occident. Expulzat pentru escrocherii din Suedia, Hugo Backer s-a stabilit în Franţa. Inteligent şi dinamic, el a ajuns secretarul particular al lui Bertrand

---

[36] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, 1 326—327. [2'] *Ibidem,* f. 325.

de Jouvenal (reprezentantul Franţei la Societatea Naţiunilor). De asemenea, Hugo Backer a reuşit să creeze o agenţie de publicitate la Paris şi să întreţină legături strînse cu redacţia ziarului „Le Matin", în care a publicat numeroase articole procarliste.

In jurul lui Carol se mai aflau alte cîteva persoane, de ambe sexe, sperînd că micile servicii făcute în „exil" vor fi răsplătite în anii de domnie. Cunoscutul ziarist T. Teodorescu-Branişte aprecia că la Paris, în preajma fostului principe, se alcătuise „o curte restrânsă, pestriţă şi ciudată *[...]* O curte în care aventurierul politic se întîlnea cu curtezana de mare lux, bancherul cu omul veşnic ocupat, dar fără nici o profesiune, omul de afaceri cu gazetarul în căutarea unui interviu de senzaţie, naivul devotat [...] cu agentul secret trimis din ţară tocmai ca să-1 spioneze. Toţi aceştia aşteptau ora, ora cea mare... Cînd Carol va urca treptele tronului, fiecare dintre ei va da «lovitura». Toţi vor pune mîna pe o părticică din putere şi din ţară, vor face afaceri, se vor îmbogăţi, în umbra acestui principe, pe care l-au înconjurat în anii grei ai exilului"[28].

Printre susţinătorii lui Carol se aflau şi cîteva persoane aparţinînd corpului diplomatic: Petre Ciolan (consulul României la Paris), Alexandru Cretzeanu (ministrul ţării noastre la Washington), N, Tătăranu (ataşatul militar al României în Franţa).

Şi în ţară s-a constituit, treptat, o grupare carlistă, alcătuită din bancheri, ziarişti, ofiţeri, oameni politici de mîna a doua.

Un devotat slujitor al fostului principe era generalul N. Condeescu, administratorul averii personale a lui Carol, omul de contact cu familia regală, cu autorităţile, precum şi cu oamenii politici.

Unul dintre cei mai apropiaţi colaboratori ai fostului principe era colonelul Paul Teodorescu, cu care se împrietenise încă din vremea cînd Carol îndeplinea funcţia de inspector general al armatei. Colonelul Teodorescu fusese implicat în „afacerea avioanelor Fokker" şi spera nu numai într-o reabilitare, dar şi într-o strălucită carieră militară şi politică sub domnia lui Carol al II-lea.

[28] T. Teodorescu-Branişte, *Creanga putredă,* în „Magazin istoric", nr. 12/1971, p. 20—21.

Fervent adept al fostului principe era şi colonelul Ga-briel Marinescu, caracterizat de Zaharia Boilă ca „prototipul ofiţerului activ carierist, afacerist, parvenit, plin de suficienţă"[29]. El reprezenta acea categorie de ofiţeri care năzuia să joace un rol politic major, urmărind lichidarea „desmăţului partidelor politice"[30] şi instaurarea unui regim autoritar.

Printre adepţii lui Carol se numărau: maiorul Victor Precup, colonelul aviator Andrei Popovici, generalul N. Racoviţă, generalul Teodor Tăutu, generalul Anton Hol-ban, generalul Ernest Baliff, colonelul Ştefan Zăvoianu, colonelul August Stoika, colonelul Gujdu, căpitanul Ni-colau, căpitanul Ştefănescu, căpitanul Gotcu[31] ş.a., care — deşi nu erau la curent cu planurile urzite de carlişti —, susţineau că repunerea fostului principe în drepturile lui ar fi un bine pentru autoritatea şi prestigiul statului român.

Dintre oamenii de afaceri, cel mai activ sprijinitor al lui Carol era Aristide Blank. Concurat de gruparea financiară susţinută de Partidul Naţional-Liberal, A. Blank era adeptul politicii „porţilor deschise", întreţinînd strânse relaţii cu capitaliştii străini. El a acordat fostului principe importante sume de bani, în speranţa că sub domnia lui Carol al Il-lea întreaga viaţă economică a României va pivota în jurul Băncii Marmorosch, Blank et comp.

O intensă activitate în favoarea lui Carol a desfăşurat Nae Ionescu, profesor universitar, proprietarul ziarului „Cuvîntul". El aspira să devină „îndrumătorul spiritual" al vieţii politice sub regele Carol al Il-lea.

Dintre carliştii proveniţi din rîndul oamenilor politici se distingea Mihail Manoilescu, economist şi sociolog de prestigiu. Tînăr şi ambiţios, el a sesizat că i se închidea cariera politică odată cu compromiterea Partidului Po porului, din care făcea parte şi care nu-i oferise decît postul de subsecretar de stat la Ministerul de Finanţe. Neîmpăcîndu-se cu soarta de naufragiat politic, M. Ma noilescu s-a ataşat rapid de fostul principe, cu convinge rea că sub domnia acestuia va juca un rol de primă im portanţă. * n

[29] Zaharia Boilă, *Memorii,* în Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă CC. al P.C.R., fond XV, dos. 113, f. 152.
[30] *Ibidem,* f. 153.
[31] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Regenţă-Mihai, dos. 16/1927, f. 2.

In grupul carlist se mai integrau, prin activitatea lor, î. Axinte (fost prefect averescan), Niehifor Crainic (ziarist şi profesor universitar), precum şi mulţi funcţionari de la Fundaţia culturală „Principele Carol".

O analiză, oricît de sumară, a grupului carlist ne conduce la concluzia că el avea o componenţă eterogenă: diferiţi ziarişti, profesori, ofiţeri, funcţionari, bancheri, afacerişti, aventurieri, oameni politici. Toţi doreau să ajungă cit mai sus cu ajutorul lui Carol, fiind convinşi că în cadrele politice existente nu puteau spera la o ascensiune spectaculoasă. Se pronunţau pentru un regim de ordine şi autoritate, împotriva dominaţiei Partidului Naţional-Liberal, ca şi a permanentei agitaţii politice — cu un puternic iz demagogic — **desfăşurată** de partidele din opoziţie. Pe această platformă, ei găseau sprijin la unii oameni politici animaţi de sentimente sincere privind viitorul României.

Intre adepţii lui Carol existau dese contacte, mai ales la Paris. Nu s-a constituit însă o organizaţie, cu un statut bine precizat, care să cuprindă pe toţi carliştii. Aceasta şi pentru că între ei existau multe suspiciuni şi divergenţe, fiecare căutînd să se plaseze, pe cont propriu, cît mai aproape de fostul principe. Nici Carol nu s-a preocupat să dea un cadru bine organizat grupării care-1 susţinea şi a căutat să tragă maximum de folos de pe urma activităţii fiecăruia, fără a se angaja concret faţă de cineva. In mod deliberat, fostul principe căuta să atragă de partea sa un număr cît mai mare de persoane, chiar dintre foştii lui adversari, lăsînd să se înţeleagă că atunci vînd va fi pe tron, privirea sa se va îndrepta spre cei care l-au sprijinit în „zilele negre".

Carliştii căutau să speculeze nemulţumirea maselor împotriva liberalilor, să le inoculeze ideea că fostul principe n-a plecat de bună voie din ţară, ci silit de I. I. C. Brătianu, că el era singurul în măsură să pună capăt dominaţiei Partidului Naţional-Liberal şi să întroneze un nou regim.

Sesizînd faptul că acest curent tindea să se dezvolte pe terenul unor profunde nemulţumiri populare împotriva guvernului liberal, P.C.R. aprecia: „Carlismul poate deveni un pericol real, adică să prindă chiar în masele istovite ale ţărănimii şi ale micii burghezii de la oraşe, care nu pot duce mai departe mizeria ca pînă acuma, să

devină speranţa maselor înşelate veşnic de politicieni"[32]. De aceea, lupta împotriva curentului carlist, de clarificare a maselor în legătură cu substratul politic şi social al crizei dinastice a devenit o coordonată a activităţii Partidului Comunist Român.

Dar oricît de intensă era propaganda carliştilor ea nu putea fi realmente periculoasă decît în măsura în care se sprijinea pe activitatea unor partide sau grupări politice cu influenţă în opinia publică[33].

Făcînd din actul de la 4 ianuarie un mijloc de agitaţie politică şi de presiune asupra guvernului liberal, Partidul Naţional-Ţărănesc nu a ezitat să stabilească legături cu Carol. In vara şi toamna anului 1927 fostul principe a fost vizitat succesiv la Paris de: Virgil Madgearu, M. Popovici, Citta Davilla, V. V. Tilea şi Victor Cădere, care s-au făcut mesagerii dorinţei lui Iuliu Maniu de a sprijini reîntoarcerea lui Carol în ţară cu condiţia despărţirii sale de Elena Lupescu[34]. Această insistenţă apărea cu atît mai necesară cu cît în memoriile sale, publicate de presa americană, în septembrie 1927, Elena Lupescu îşi exprima hotărîrea de a nu-l părăsi niciodată pe fostul principe.

Deoarece Carol dădea răspunsuri echivoce, naţional-ţărăniştii au dezminţit categoric ,.zvonurile" că ar fi tratat cu el, sau că ar „unelti" împotriva „înaltei Regenţe"[33].

Partidul Naţional continua să se pronunţe pentru revenirea lui Carol în ţară, iar N. Iorga a avut repetate întrevederi cu acesta în Capitala Franţei, cu ocaria cursurilor pe care le ţinea la Sorbona. De asemenea, Ion Sîn-Giorgiu şi Al. Cuzin, membri marcanţi ai Partidului Naţional, îşi făcuseră un obicei din a-l vizita pe Carol. Cînd Al. Averescu i-a propus fuziunea Partidului Poporului cu Partidul Naţional, N. Iorga a răspuns că el dorea un al doilea mare partid „de ordine" care să scape ţara „de aservirea la o clică de familie şi la tiranicul ei şef" (aluzie la I. I. C. Brătianu), dar a accentuat asupra ideii că aceasta trebuia „să ţie deschisă uşa ţării aceluia care, azi, cu

[32] „Tînărul leninist", nr. 12 din noiembrie 1927.
[33] Aron Petric, *Criza dinastică (1927—1930),* în „Anale ist.", nr. 2—3/1968, p. 190.
[34] A. L. Easterman, *King Carol, Hitler and Lupescu,* Londra, 1942, p. 51.
[35] Arh. ist. rentr., fond M.P.N., Presa Externă, dos. 38, f. 66.

atîta înţelepciune, reclamă ceea ce după orice omenie i se cuvine", adică lui Carol[36].

La rîndul său, Al. Averescu, convins că nu-şi mai putea reface popularitatea şi că nu mai avea şanse să reintre în graţiile lui I. I. C. Brătianu, a început să vadă în întoarcerea lui Carol şi în sprijinul său modalitatea cea mai sigură de a ajunge la putere. Sesizînd această evoluţie, în septembrie 1927, Carol şi-a trimis un emisar la Niirnberg (unde Averescu se afla la o cură), invitîndu-1 la o discuţie în Capitala Franţei. Lui Averescu i s-a părut însă prematură şi oarecum imprudentă o asemenea întîlnire. A pretextat că nu putea vizita Parisul fără a-1 vedea pe preşedintele Franţei şi a-i mulţumi pentru Cordonul Legiunii de Onoare pe care i-1 acordase. Or, neavînd la e) nici decoraţia, nici costumaţia adecvată (frac şi jachetă) nu se putea deplasa la Paris. Generalul a dat în schimb însărcinarea lui O. Goga să-1 viziteze şi să discute cu Carol în numele Partidului Poporului. Imprudentă însărcinare, căci Goga — fire ambiţioasă şi dornică de ascensiune politică — va reuşi să cîştige încrederea lui Carol şi să-1 discrediteze pe Averescu. Cel care cu cîteva luni în urmă, în calitate de ministru de Interne, **declarase** că-j va împuşca pe Carol în cazul în care ar încerca să vină în ţară, mergea acum la Paris să discute cu ex-principele, socotind că astfel îşi va satisface mai lesne aspiraţiile politice.

I. I. C. Brătianu urmărea cu atenţia încordată activitatea carliştilor şi mai ales contactele diferiţilor oameni politici cu fostul principe. Se pare că în acele momente dificile, preşedintele Partidului Naţional-Liberal se gîn■dea la eventualitatea instaurării unui regim republican în România*. Cert este că, deocamdată, hotărît să dea o lo-

[3B] Th. Necşa, *Criza dinastică din 1926—1330,* în „Studii. Rev. ist.", nr. 6/1957, p. 50.

* In memoriile ziaristului A. P. Samson găsim următoarea relatare: „In iunie *X933* la o masă de vagon restaurant la care se a/Ia şi Cezar Petroscu, I-am auzit pe Victor Iamandi spunînd că dara Ionel Brătianu mai trăia şase luni, România ar fi devenit republică. Şeful liberalilor — explica Iamandi — n-avea nici o încredere în principele Nicolae şi în patriarh, iar pe Buzdugan fi considera un jurist onest, dar nu o figură de suprafaţă capabilă să se opună presiunilor în favoarea revenirii lui Carol pe tron. Soluţia Titulescu preşedinte de republică i se părea mult mai bună. Mai întîi, odată schimbată forma de stat, ar fi fost xault mai greu să se revină la monarhie. In al doilea riad, Titu-

vitură decisivă celor care unelteau împotriva actului de .la 4 ianuarie şi să ofere „un exemplu, pentru a dovedi că pe această chestiune nu se şovăie"[37], I. I. C. Brătianu a dispus arestarea lui M. Manoilescu.

Plecat în ziua de 9 octombrie 1927 la Paris, M. Manoilescu ducea cu el o scrisoare a lui N. Iorga prin care Carol era rugat să confirme în scris autenticitatea declaraţiei din 31 iulie 1927[M]. Din Capitala Franţei, M. Manoilescu a trimis o telegramă deschisă unui prieten în care-1 anunţa că „în curînd vom veni"[39]. La rîndul său, Caroî declara, la 21 octombrie, Agenţiei Havas că „dacă ţara mă va chema voi răspunde chemării [. . .] Nu sînt pretendent care agită, dar nu mă dezinteresez de chestiunea constituţională a României"[40]. La 23 octombrie M. Manoilescu se întorcea în ţară aducînd cu sine cinci scrisori pe care Carol le adresase lui *N.* Iorga, I. I. C. Brătianu, Iuliu Maniu, A. C. Cuza şi Al. Averescu. Prin aceste scrisori, cu conţinut identic, şefii principalelor partide politice burgheze erau informaţi că declaraţiile din 31 iulie erau autentice; totodată, fostul principe îşi exprima dorinţa ca „ele să fie aduse la cunoştinţa ţării şi ca să se dea poporului posibilitatea legală de a mă judeca în mod liber şi conştient"[41]. Ajungînd la punctul de frontieră Episcopia Bihorului, M. Manoilescu a fost supus unei severe percheziţii, în urma căreia i s-au confiscat cele cinci scrisori şi alte documente „compromiţătoare". Pe această bază guvernul a dispus arestarea sa în gara Timiş, aflată în zona stării de asediu*.

laseu se bucura şi înăuntru şi în afară de un asemenea prestigiu înezt înlăturarea lui apărea imposibilă. Un guvern naţional-ţără-«ist supraveghiat de **Titulescn** devenea suportabil şi cel mai important partid de opoziţie ar fi consimţit astfel la instaurarea republicii. Cît priveşte stînga, indiferent de nuanţe, ea nu putea refuza sprijinul ei unei mişcări republicane". (A. P. Samson, *Memoriile unui gazetar,* p. 20).

[37] *Ce s-a urmărit prin arestarea d-lui Manoilescu,* în „Adevărul", 40, nr. 1.3454 din 27 octombrie 1927.

[33] *Procesul Manoilescu, Ibidem,* nr. 13465 din 9 noiembrie 1927.

[M] „Viitorul", XX, nr. 5911 din 4 noiembrie 1927.

[40] Arh. ist. centr., fond M.P.JV., Presa Externă, dos. 38, f. 56.

" *Ibidem,* fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 2/1927. *i, 9; Scrisoarea adresată şefilor de partide,* în „Adevărul", 40, nr. 13462 din 5 noiembrie 1927.

* M. Manoilescu a fost arestat de doi inspectori de siguranţă din Capitală, pe baza ordinului verbal al prim-comisarului regal al Corpului al II-lea Armată, deşi localitatea Timiş se afla în •zona Corpului al V-lea Armată.

în dimineaţa zilei de 24 octombrie, Consiliul de Miniştri a dat publicităţii un comunicat în care se afirma că M. Manoilescu, „îneercînd să facă pe agentul de transmisiune al celor care uneltesc tulburarea ordinei constituţionale a statului, guvernul a dispus arestarea lui şi trimiterea lui în judecata Curţii Marţiale"[4]-.

M. Manoilescu a fost depus la închisoarea Jilava*, iar în locul scrisorilor destinatarii au primit cîte o copie din partea Ministerului de Interne. Simultan au fost arestaţi mai mulţi carlişti printre care: colonelul Paul Teodorescu, colonelul St. Zăvoianu, Ion Axinte din Iaşi, Ilie Arjoca şi Ion C. Pavel din Craiova[43].

Guvernul a început o vastă campanie de propagandă, afirmînd că M. Manoilescu era vinovat de „complot împotriva statului", drept care va fi pedepsit cu cea mai mare asprime. Ziarul „Aurora" — oficios al Partidului Ţărănesc—dr. *N.* Lupu, devenit colaborator în guvern al liberalilor — sublinia: „Pilda care se dă azi cu trimiterea în judecată a d-lui Manoilescu va deschide, nădăjduim, şi ochii celor mai orbi. Vor şti şi cei care scontau eventuale tulburări pentru a le putea exploata în folosul situaţiei lor politice, că se află în faţa unui guvern hotărît, care RU cunoaşte **bariere** în calea datoriei sale sfinte de apărător al ordinei constituţionale. Şi, nădăjduim, agitaţiile vor înceta"[44].

Gh. Tătărescu, subsecretar de stat la Ministerul de Interne, şi-a asumat rolul de a „demonstra" vinovăţia Jui M. Manoilescu. EI susţinea că acesta „urmărea schimbarea ordinei dinastice", că a plecat la Paris, „pentru a prinii ultimele dezlegări", şi a aduce în ţară „ultimul cuvînt"[43]. Gh. Tătărescu afirma că Manoilescu avea elaborat un plan concret de acţiune pe care începuse sa-l

[42] *D, Manoilescu a fast depus astăzi la Jilava,* în „Viitorul", XX, nr. 5903 din 26 octombrie 1927.

* Lui M. Manoilescu i s-au pus la dispoziţie două cămăruţe, „mici dar curate şi vesele ca într-o locuinţă de boiernaş de ţara". Ii ena îngăduit să facă plimbări zilnice pe cîmpul din preajma închisorii, fiind însoţit de un ofiţer, care-i oferea, în secret, presa zilnică (M. Manoilescu, *op. cit, loc. cit.,* f. 178—179).

[43] Arh. ist. centr., fond Preşed Cons. de Min., dos. 21/1927, f. 108; fond Casa Regală. Regenţă-Mihai, dos. 31/1925, f. 150.

[44] *Linişte...*, în „Aurora", VII, nr. 1797 din 27 octombrie 1927.

[45] *Acuzaţiile ce se aduc d-lui Manoilescu,* în „Adevărul", 40, nr. 13462 din 5 noiembrie 1927.

traducă în practică*; şi se folosea de un cifru convenţional pentru a nu se opera cu numele cunoscute**.

Arestarea lui Manoilescu a prilejuit partidelor din opoziţie o nouă campanie împotriva guvernului liberal. După ce cu numai cîteva luni în urmă presa naţional-ţărănistă îl acuzase pe M. Manoilescu că propagă idei fasciste, de nuanţă mussoliniană, contrare spiritului democratic care trebuia să guverneze statul român, imediat ce a afJat de arestarea lui a început să-1 apere ca pe o victimă a „despotismului liberal"[4]". De asemenea, presa averescană şi cea iorghistă condamna cu energie actul arestării fostului subsecretar de stat.

N. Iorga a adresat regenţilor un apel public să înlăture de la putere pe „uzurpatorii liberali", luliu Maniu declara că singura soluţie pentru rezolvarea situaţiei create era demisia imediată a guvernului I. I. C. Brătianu, iar Al. Averescu a întocmit un memoriu de protest către Regenţă şi a iniţiat o largă acţiune de solidarizare cu M. Manoilescu[4]'.

Guvernul se menţinea ferm pe poziţia sa; I. I. C. Brătianu afirma, în şedinţa Adunării Deputaţilor din 27 octombrie 1927, că oricine se împotriveşte ordinei consti-

♦ In acest sens, erau citate următoarele notiţe făcute de Manoilescu la 18 iulie: „[Carol] vrea să revină şi dacă se poate înainte ca Mihai să fie rege. Cere însă de la noi toţi de aici [din ţară] fapte... Şi are dreptate". Se cita şi următorul pasaj: „Cei trei şefi de partide: Averescu. Maniu, Iorga — (dacă e şi Cuza cu atît .mai bine) să se declare făţiş contra Regenţei şi pentru Carol [...] să-şi afirme credinţa lor repetat, pînă la obsesie, în Parlament, în presă (cit vor fi lăsaţi), în întruniri şi în propaganda directă a partizanilor". („Adevărul", 40, nr. 13462 din 5 noiembrie 1927).

•* Ziaristul C. Gongopol „descifra" astfel codul „folosit" de carlişti: „Bubi complotistul, adică generalul Averescu, învoin-du-se cu Yasiiică frt Andrei (Maniu—Mihalaehe) şi cu d. Iorga, nedesemnat printr-un alt nume, — ar fi urmat să declare peste tot şi totdeauna, că-1 vor pe Gică (prinţul Carol), deoarece s-au săturat de Constantin, de Costel (Ionel şi cu Vintilă) şi de asociatul lor Mitică (d. Barbu Ştirbey). La această propagandă făţişă şi directă prin Parlament, presă, întruniri, ar mai fi luat parte desigur Emil (d. O. Gogn), Victorel (d. Madgearu) eventual şi alţii". *(C.* Gongopol, *Săptămîni... 1924—1929,* Craiova, Edit. Ramuri, **ff.a.]** p. 108).

48 *Cearta oligarhiei,* în „Socialismul", XXI, nr. 42 din 30 octombrie 1927,

47 Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Regenţă-Mihai, dos. 12/1927, f. *2; întrevederea Averescu—Maniu,* în „Adevărul", 40, nr. 13455 din 28 octombrie 1927.

tuţionale stabilite „este inamic al statului" şi „se va izbi de neclintita noastră hotărîre". Totodată, făcînd aluzie la fostul principe, şeful guvernului declara că era inamic al statului cel care „năzuieşte, prin oricare mijloace, să ia Coroana de pe capul suveranului legitim, căruia ea, potrivit Constitutiunii, îi revine, prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, din clipa cînd, după hotărârea regelui Ferdinand, s-a luat act, cu îndeplinirea tuturor formelor legale, de renunţare la tron, după singura voinţă şi complet conştient de fapta sa, aşa cum însuşi a declarat acela care pînă atunci fusese principe moştenitor"[48].

Luînd cuvîntul în replică, Iuliu Maniu — după ce a declarat că era de acord că unele probleme, precum „existenţa naţională, integritatea statului nostru şi instituţiunea monarhică, prin urmare Coroana", nu puteau fi atinse — a declarat: „eu cred că naţiunea este suverană şi are dreptul să discute orice chestiune care interesează viitorul ei", astfel încît, atunci cînd „interesul ţării ar pretinde să se discute această chestiune, partidul nostru nu s-ar putea da îndărăt de a o discuta". Iuliu Maniu a cerut guvernului să demisioneze pentru a se organiza alegeri libere[49].

Pentru a nărui şi cea mai mică speranţă pe care, eventual, şi-o putea pune Partidul Naţional-Ţărănesc, I. I. C. Brătianu s-a simţit dator să declare pe loc că Partidul Naţional-Liberal era hotărît să-şi continue „opera de consolidare naţională, pe care, zilnic, apare tot mai clar, că nu sînt alţii capabili s-o realizeze"[50].

împotriva arestării lui M. Manoilescu a vorbit şi P. Papacostea, în numele Partidului Poporului. Dar a intervenit imediat I. G. Duca, amintindu-i de declaraţiile lui Al. Averescu din februarie 1927, şi cerîndu-i să se „răfuiască" mai întîi cu preşedintele partidului din care făcea parte[51].

Deoarece presa internaţională găsise un nou prilej de a face speculaţii în legătură cu situaţia din România, I. I. C. Brătianu a trimis ziarului „Daily Mail" o telegramă, la cererea direcţiei acestuia, care s-a şi publicat în

---

[48] „D.A.D.", nr. 5, şedinţa din 27 octombrie 1927, p. [43] **43.**
Ibidem, p. 44—45.
[50] *Ibidem,* p. 45—46.
[51] *Ibidem,* p. 47.

numărul din 27 octombrie. Şeful guvernului român declara că în România exista un „calm complet", doar fostul subsecretar de stat la Ministerul de Finanţe, M. Manoilescu şi „un grup neînsemnat", au încercat o acţiune în favoarea ex-prinţului Carol. Avînd în vedere acţiunea lui M. Manoilescu şi documentele ce s-au găsit, „guvernul a crezut că nu trebuie să se reţină de la a întreprinde o acţiune împotriva lui, conform cu cerinţele legii". Preşedintele Consiliului de Miniştri ţinea să se ştie şi în afara hotarelor ţării că succesiunea la tron era o chestiune hotărîtă, asupra căreia nu se mai putea discuta, şi încheia cu afirmaţia că opinia publică din România „priveşte afacerea Manoilescu ca un simplu incident"[52].

Carol a replicat imediat, într-un interviu acordat ziarului „L'Intransigeant": „Am spus şi repet că nu mă voi amesteca niciodată în politica ţării mele pentru a aduce tulburări şi pentru a exercita violenţe. Dar am adăugat că dacă opinia publică ar îndrepta către mine un apel, aş considera o laşitate să mă sustrag acestui apel". El a dezvăluit că de trei luni „unii şefi de partide, şi în special ai Partidului Naţional-Ţărănesc", i-au cerut să facă o nouă declaraţie în legătură cu succesiunea la tron, dar el a refuzat, considerînd că gestul era prematur. Pînă la urmă a cedat, trimitînd răspunsul prin M. Manoilescu. Dar acesta a fost arestat, acuzat de înaltă trădare, depus la o închisoare militară şi adus în judecata unei Curţi Marţiale. Şi Carol viza direct pe şeful guvernului: „Ori situaţia este paşnică, liniştea domneşte în România şi astfel de măsuri dictatoriale sînt cel puţin uimitoare. Ori opinia este în adevăr mişcată, este dispusă să-şi primească prinţul şi toate măsurile de constrîngere, de teroare sînt mijloace menite să înăbuşe expresiunea voinţei populare". In încheierea interviului său, Carol făcea o mărturisire plină de înţelesuri: „Aştept să-mi sune ora, dacă această oră trebuie să sune într-o zi"[53].

Aflat în străinătate. Gr. Filipescu dădea şi el un interviu ziarului parizian „L'Oeuvre", afirmînd că „prinţul Carol a trebuit să renunţe la tron în urma unei campanii minunat înscenată" împotriva lui de Ion I. C. Bră-

---

■ Ce *scrie presa străină,* în „Adevărul", 40, nr. 13462 din 5 noiembrie 1927.

[33] *In jurul declaraţiilor prinţului Carol, Ibidem.*

tianu, ajutat de cumnatul său prinţul Ştirbey, şi conchidea că „prinţul este o victimă" a lui Brătianu'[4].

Din ordinul lui I. I. C. Brătianu, ministrul român la Paris, C. Diamandy, a intervenit la Ministerul de Externe al Franţei, cerind încetarea campaniei din presa franceză în legătură cu criza dinastică din România. De asemenea, C. Diamandy a avut la *9* noiembrie o discuţie cu reprezentanţii agenţiei Havas, arătîndu-le că „nu este îngăduit unei agenţii care are legături cu Quai d'Orsay şi se bucură de un oarecare prestigiu să răspîndească. chiar cînd sînt culese din alte ziare străine, defăimaţiuni contra familiei regale şi a ţării, dezminţite a doua zi **atît** de usturător de faptele înseşi. Nu este iarăşi îngăduit Agenţiei Havas să se facă indirect, prin interviuri, agentul de propagandă a celor ce voiesc să răstoarne ordinea constituţională definitiv stabilită într-un stat amic şl aliat"'[5].

Pentru a face imposibilă publicarea în presa românească a unor articole privind criza dinastică, **guvernul** a reintrodus, la 8 noiembrie, cenzura preventivă.

Două zile mai tîrziu, la 10 noiembrie 1927, începea, în faţa Tribunalului Militar al Corpului II Armată, procesul lui M, Manoilescu. Prin ordonanţa definitivă citită în prima şedinţă el era acuzat de atentat contra siguranţei statului, încercare de a provoca tulburări în *V\ră,* uneltire împotriva Constituţiei şi **a** succesiunii la tron[56].

Căutînd să creeze o stare de spirit defavorabilă lui M. Manoilescu, guvernul a pus în circulaţie, la 11 noiembrie, broşusa *Acte şi corespondenţă relative la renunţările la tron ale fostului principe. 1918—1919—1925.* După ce se prezentau principalele documente care au condus la hotărîrile din 4 ianuarie 1926, în această broşură se afirma: „Prin renunţarea repetată şi irevocabilă a fostului principe moştenitor, situaţiunea este definitivă. Formele constituţionale cu care această renunţare a fost investită, după cererea regelui Ferdinand care pînă în ajunul morţii a ţinut să-şi afirme hotărîrea nestrămutată, au închis definitiv această chestiune [...] Cine caută să turbure li-

---

[54] *Un interviu al d-lui Gr. Filipescu, Ibidem,* nr, 13463 din 6 noiembrie 1927.

[55] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Regenţă-Mihai, des. 31/1925, f. 156.

[56] *Ordonanţa definitivă în procesul Manoilescu,* în „Adevărul", 40. nr. 13464 din 8 noiembrie 1927.

niştea ţării cu această chestiune, care n-are nici o altă soluţiune constituţională este răzvrătitor din punctul de vedere legal, antidinastic din punctul de vedere monarhic şi deci inamic al neamului din punctul de vedere naţional"[57]. Broşura a fost înmînată gratuit parlamentarilor şi trimisă tuturor magistraţilor şi ofiţerilor din ţară, precum si funcţionarilor publici. Protestînd împotriva acestui sistem de propagandă, deputatul naţional-ţărănist Gh. Măcărescu susţinea că broşura era „de natură a turbura şi agita conştiinţa naţională"[58]. Răspunzînd acestei afirmaţii, ministrul de Interne I. G. Duca a declarat că guvernul era hotărît să îngăduie „toate actele şi documentele care pot confirma ordinea legală existentă"[59].

în aceeaşi zi, guvernul a depus în parlament un proiect de lege prin care se considerau infracţiuni contra liniştei şi ordinei publice acţiunile ce aveau ca scop uneltiri împotriva aşezămintelor prevăzute de Constituţie, a formei de guvernămînt sau a aşezării monarhice, precum şi agitaţiile sau încercările de agitaţie din care ar rezulta un pericol pentru siguranţa statului. Acest proiect de lege avea rolul de a completa „legea Mârzescu" din decembrie 1924, introducînd în cadrul infracţiunilor privind siguranţa statului şi acţiunile îndreptate împotriva actului de la 4 ianuarie 1926. Pedepsele prevăzute erau deosebit de grele: închisoare de la 6 luni la 5 ani şi amendă de la 10 000 la 100 000 lei şi interdicţie corecţională. De aseinenea, se pedepseau cu închisoare corecţională de la 6 luni la 2 ani, cu amendă de la 5 000 la 50 000 Iei şi interdicţie corecţională acei care răspîndeau prin viu grai, prin scris sau prin orice fel de mijloace „ştiri tendenţioase privitoare la schimbarea aşezămintelor prevăzute de Constituţie, a formei 5s guvernămînt sau a aşezării monarhice". Proiectul de lege preciza că funcţionarii publici şi cei ai aşezămintelor puse sub controlul statului, precum şi membrii clerului de orice categorie, „care se vor face culpabili de faptele de mai sus, vor fi suspendaţi din funcţiune în momentul deschiderii acţiunii publice în contra lor, reţinîndu-li-se şi salariul. Condamnarea atrage pierderea definitivă a funcţiunii"[60].

[37] *Acte şi corespondenţă* ..., p, 29.

[53] „D.A.D.", nr. 13, şedinţa din 11 noiembrie 1927, p. 160.
Ibidem. Ibidem, p. 176.

Criticînd proiectul de lege, fruntaşul naţional-ţărănist D. R. Ioaniţescu îl aprecia ca un ..atentat la viaţa partidelor politice", vexatoriu şi inutil[61]. La rindul său, luliu Maniu declara că legea ce va fi adoptată era lipsită de „orice valoare legală şi de orice forţă obligatorie"[62]. Pe-un ton foarte categoric a vorbit şi Al. Vaida-Voevod: „această lege o vom combate în permanenţă". Adresîndu-se liberalilor, el avertiza: „vom sări în ajutorul acelor victime pe care le veţi persecuta invocînd această lege* ca să vă creaţi diversiuni şi spre a vă construi un pretext de a salva situaţia d-voastră privilegiată"[63]. Un punct de vedere similar exprima şi Gr. Iunian, care nega existenţa unei mişcări carliste, susţinînd că era vorba doar „de împotrivire la regimul d-voastră de ilegalitate şi abuzuri"[64].

Combătut de toate partidele din opoziţie, proiectul de lege a fost totuşi adoptat de majoritatea liberală la 23 noiembrie 1927[65].

Forţele democratice au condamnat cu hotărîre Jegea adoptată. Ziarul „Socialismul", organul central al P.S.D., aprecia că legea cuprindea „dispoziţiuni periculoase care pot face din ea un instrument pentru prigonirea mişcării democratice şi muncitoreşti. De aceea, lupta cea mai energică se impune împotriva acestei legi — nu pentru că apără ordinea succesiunii la tron, care este lipsită de importanţă directă, ci pentru că este un nou atac împotriva drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti"[66].

In timpul procesului, M. Manoilescu a respins în mod categoric acuzaţiile ce i s-au adus, susţinînd că el a lucrat într-un cadru exclusiv legal. Explicîndu-şi acţiunea, M. Manoilescu spunea: „cred în posibilitatea revizuirii actului de la 4 ianuarie. Actul acesta e o lege ordinară, care poate fi lovită de nulitate ca oricare alta"[67]. *Apoi* el a arătat că a lucrat pentru ca fostul principe Carol să intre în Regenţă (fapt perfect legal), că nu a urmărit să agite opinia publică, dovadă că s-au tipărit scrisorile pe care

---

61 *Ibidem,* p. 177.
62 *Ibidem,* nr. 17, şedinţa din 13 noiembrie 1927, p, 229.
63 *Ibidem,* nr. 16, şedinţa din 12 noiembrie 1927, p. 213.
64 *Ibidem,* p. 224.
65 *Ibidem,* nr. 17, şedinţa din 13 noiembrie 1927, p. 236.
66 *Legea pentru apărarea ordinei monarhice a fost votată, în* „Socialismul", XXI, nr. 45 din 20 noiembrie 1927.
67 *Dezbaterile procesului Manoilescu,* în „Adevărul", 40, nr. 13469 din 13 noiembrie 1927.

el l-a adus fără să se fi produs vreo mişcare de masă. În pledoaria sa, M. Manoilescu a arătat că nu s-a ***întâlnit*** cu Iuliu Maniu şi cu Nicolae Iorga din luna iulie şi deci nu a acţionat împreună cu ei pentru realizarea vreunui plan. În legătură cu utilizarea cifrului, el a susţinut că nu a făcut-o pentru probleme politice, ci pentru o afacere comercială, invocînd numele lui Kaufman şi al lui Margulies de la Banca de Credit. Călătoria la Paris a calificat-o ca fiind de afaceri, el deplasîndu-se în aceste scopuri în străinătate la fiecare două luni. Revenind la chestiunile care făceau obiectul procesului, M. Manoilescu şi-a reafirmat vechea simpatie faţă de Carol şi a declarat că „Nu d-na Lupescu, pentru care n-am nici o consideraţie, e cauza renunţării"[68].

Acuzatul a propus nu mai puţin de 110 martori, între care fostul principe Carol, şefi de partide (I. I. C. Brătianu, Iuliu Maniu, Al. Averescu, N. Iorga) şi alţi oameni politici (I. Mihalache, Al. Vaida-Voevod, Virgil Madgearu, M. Popovici, I. G. Duca, *N.* Titulescu, O. Goga)[69]. Cum era de aşteptat, mulţi dintre ei nu s-au prezentat, dar aproape toţi cei care au vorbit la proces au susţinut că arestarea lui M. Manoilescu era un act ilegal.

Astfel, Al. Averescu a afirmat că ordonanţa definitivă, prin care se cerea condamnarea, era „un monument de exageraţiuni legate în aparenţă prin silogisme, în realitate prin sofisme"[70]. Şeful Partidului Poporului a folosit prilejul oferit pentru a dezvălui public evoluţia poziţiei regelui Ferdinand faţă de actul de la 4 ianuarie 1926*. I. Mihalache a declarat că el n-ar ezita nici un moment să-l achite pe M. Manoilescu, deoarece a făcut un act care este „expresiunea sentimentului general al ţării"[71]. Preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc a spus că actul de la 4 ianuarie putea fi supus revizuirii pe cale legală şi că nici o piedică constituţio-

---

[68] *Ibidem.*
[69] „Adevărul", 40, nr. 13464 din 8 noiembrie 1927.
[70] Dionisie Nobilescu, *Restauraţia,* p. 32.
* în timpul procesului s-a făcut apel la o scrisoare a regelui Ferdinand (datată Sinaia, iulie *1927),* prin care suveranul afirma că singura soluţie capabilă să asigure propăşirea şi întărirea ţării era urcarea lui Carol pe Tron. După atente cercetări, s-a constatat că scrisoarea fusese plăsmuită de Hugo Backer (Ştefan Floresco, *L'affaire Carol,* Paris, 1928; Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, f. 214).
[71] Dionisie Nobilescu, *op. cit.,* p. 30.

nală nu exista în calea proclamării lui Carol — *uave* continua să fie cetăţean român — ca regent[72]. Idei similare au susţinut şi alţi martori (între care, Virgil Madgearu, Al. Vaida-Voevod, M. Popovici, O. Goga, I. Petrovici). N. Iorga a fost foarte categoric: „Eu declar că-l voi vedea mereu [pe Carol]. Nimeni nu-mi poate lua acest drept". După ce a ridiculizat ordonanţa definitivă, şeful Partidului Naţional a susţinut că „s-a inventat o revoluţie de bal mascat, ca guvernul să-şi treacă legea de ieri [privind completarea legii Mârzescu din decembrie 1924]"[73].

Dezbaterile au luat un curs cu totul nefavorabil guvernului liberal. Procesul a oferit partidelor din opoziţie un bun prilej de a ataca concentric guvernul şi a facilita apropierea şi chiar colaborarea lor pe o platformă antiliberală. Totodată, procesul a evidenţiat ideea, prezentă la liderii partidelor din opoziţie, că fostul principe Carol putea intra în Regenţă, deoarece el nu renunţase la cetăţenia română. Prin aceasta, însuşi temeiul actului de la 4 ianuarie era pus sub semnul întrebării.

Dar surpriza s-a produs la 14 noiembrie ora 2 noaptea, cînd Consiliul de judecată a hotărît, cu 3 voturi pentru şi 2 contra, achitarea lui M. Manoilescu*. Aşadar, ceea ce trebuia să fie o lovitură dală carliştilor s-a transformat într-un răsunător eşec pentru guvern. In faţa acestei situaţii. Consiliul de Miniştri a dat publicităţii un comunicat în care se arăta: ..Consiliul de Război al Corpului II Armată, cu trei voturi contra două, a achitat pe d. Manoilescu. Guvernul a socotit că este necesar să dea un exemplu chiar la o primă încercare pentru a se opri tentativele mai serioase [. . .] Consiliul de Război, făcînd abstracţie de consecinţe, a crezut că nu e cazul să aplice legea în toată rigoarea ei"[74]. Ziarul „Viitorul" nu a ezitat să critice hotărârea Consiliului de Război, socotind-o nejustă şi generatoare de fapte grave. Totuşi, ministrul de Interne I. G. Duca a fost nevoit să declare în parla-

---

[72] *Dezbaterile procesului Manoilescu,* în „Adevărul", 40, nr. 13469 din 13 noiembrie 1927.

[73] *Dezbaterile procesului Manoilescu, Ibidem,* nr. 13470 din 15 noiembrie 1927.

* Consiliul de judecată era alcătuit din: col. Gh. Vlădescu, maior C. Chirculescu, maior Victor Precup, căpitan Ion Tănăsescu, căpitan Traian Ursa Pentru achitarea lui M. Manoilescu au votat: Victor Precup, Ion Tănăsescu şi Traian Ursu (M. Manoilescu, *Jurnal,* voi. I, *loc. cit.,* p. 243—244),

[74] „D.A.D.", nr. 18, şedinţa din 17 noiembrie 1927, p. 242.

ment că guvernul „se înclină" în faţa **verdictului** pronunţat de justiţie[75].

Hotărîrea din 14 noiembrie este o dovadă indubitabilă a faptului că în sistemul politic al României exista posibilitatea reală de a lua decizii în dezacord complet cu guvernul, iar acesta trebuia să le respecte.

Astfel, în prima ciocnire directă cu carliştii, I. I. C. BrAtianu a suferit un grav eşec. Referindu-se Ia sentinţa **din** 14 noiembrie, un ziarist scria: „Desigur, nu rareori .se întîmplă ca vrînd capul altuia, vînătorul să şi-1 piardă pe al lui. Mulţi nu sînt departe să admită acest risc preşedintelui Consiliului [. . .] în orice caz, legenda **«capului»** său este în primejdie. Cel mai straşnic adversar nu-i putea improviza dramatica aventură, pe care singur **şi-o** filmează"[76].

Achitarea lui M. Manoilescu a fost primită cu mare satisfacţie de partidele din opoziţie. Iuliu Maniu afirma că verdictul Consiliului de Război ,,este cea mai grozavă condamnare" a lui Ion I. C. Brătianu şi cerea ca guvernul liberal să demisioneze imediat, pentru a ceda puterea naţional-ţărăniştilor[77]. Comentînd aceste declaraţii, ziarul „Aurora" scria cu maliţie: ,,Un partid democratic care revendică puterea pe baza unui verdict dat de o instanţă militară — iată un lucru pe care numai d. Maniu îl poate concepe cu gravitate şi susţine cu seriozitate"[78].

In fond, aşa cum sesiza P.C.R., dincolo de aspectul său juridic, procesul lui M. Manoilescu a constituit „un episod în lupta ce se dă între aceste două grupări capitaliste [liberală şi naţional-ţărănistă] pentru exploatarea maselor"[79].

încă de la 4 noiembrie Partidul Naţional-Ţărănesc a anunţat organizarea primului său congres în ziua de 20 noiembrie 1927 la Alba Iulia[80], conceput sub forma unei mari adunări populare menită să demonstreze forţa partidului, să determine Regenţa să demită guvernul liberal şi să-1 cheme pe Iuliu Maniu la putere. Dar guvernul liberal a refuzat să admită ţinerea proiectatei adu-

---

[75] *Ibidem,* p. 243.

[76] C. Gongopol, *Săptămini..., p. 109.*

[77] *Partidele politice şi achitarea d-lui Manoilescu,* în ,.Adevă rul", 40, nr. 13471 din 16 noiembrie 1927.

[78] „Aurora", VII, nr. 1818 din 20 noiembrie 1927.

[78] *Chestia Manoilescu, în* „Tînărul leninist", nr. 12 din noiembrie 1927.

[80] *Convocare,* în „Dreptatea", I, nr. 16 din 4 noiembrie *1927.*

nări, invocînd, între altele, şi motivul că Partidul Naţional-Ţărănesc nu avea o poziţie clară în „problema constituţională", menţinîndu-se într-un „echivoc periculos".

Guvernul ţinea tot mai greu piept presiunilor opoziţiei, cînd a căzut, ca un trăsnet, vestea morţii lui I. I. C. Brâtianu la 24 noiembrie 1927. Omul care urcase Partidul Naţional-Liberal pe cele mai înalte culmi din istoria sa, care reuşise să-şi impună punctul de vedere asupra marilor acţiuni politice din România ultimului deceniu şi jumătate, care izbutise să-şi subordoneze, în fapt, însăşi instituţia monarhiei, dispărea pe neaşteptate*. Decesul acestei personalităţi „a fost pentru liberali o pierdere ireparabilă"[81].

N. Iorga aprecia, cu deplin temei, că în acea zi de 24 noiembrie 1927 se sfîrşea „o dominaţie fără pereche ca autoritate în lunga serie a cabinetelor ministeriale din epoca intitulată constituţională"[82].

Regenţa a numit în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri pe Vintilă Brătianu, devenit preşedinte al Partidului Naţional-Liberal. Dar acesta nu era plămădit „din aluatul din care se dospesc cîrmuitorii de ţări şi de noroade"[83], iar partidul său va intra într-un evident declin.

Vintilă **Brâtianu** s-a menţinut ferm pe linia apărării actului de la 4 ianuarie 1926. In ziua de 27 noiembrie 2927 el a cerut lui C. Diamandy să facă demersuri pe lîngă guvernul Franţei „pentru a-i arăta interesul ce-1 are de a evita României, pe teritoriul ei, orice încercare de a turbura ordinea legală de noi"; de asemenea, să exprime rugămintea „să întărească supravegherea principelui Carol, atît în ceea ce priveşte deplasările sale, cît şi în jurul aerodroamelor de unde el ar putea încerca o plecare spre România"[84]. Peste două zile, 29 noiembrie, Diamandy informa pe Vintilă Brătianu că a discutat cu Aristide Briand, care „mi-a dat asigurarea că guvernul

* I. I. C. Brătianu a murit după o operaţie de amigdalită, urmată de o infecţie generalizată.

[81] Maurice Bauinont, *La faiUite de la Paix (1918—1939),* Paris, 1946, p. 356.

[82] N. Iorga, *Istoria românilor,* voi. X, p. 455.

[83] M. Theodorian-Carada, *Efimeridele,* p. 139.

[84] Arh. ist. rentr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1927, f. 213.

francez nu va neglija nimic, pentru a ne da întregul său concurs"[83].

în acele zile de noiembrie 1927, Carol s-a menţinut într-o rezervă aproape totală, mulţumindu-se să savureze în linişte vestea dispariţiei celui mai redutabil adversar al său.

La începutul lunii decembrie 1927, Partidul Naţionai-Ţărănesc şi-a reluat „campania de răsturnare" a liberalilor de la putere[86]. Ea era concepută ca o amplă acţiune de mobilizare a maselor împotriva guvernului; în acest scop au fost pregătite adunări naţional-ţărăniste la nivelul comunelor, judeţelor, provinciilor şi al întregii ţări. Adunările locale, desfăşurate în perioada decembrie 1927—februarie 1928, s-au bucurat de participarea unui mare număr de cetăţeni, nemulţumiţi de politica guvernului liberal. Nu o dată, în cadrul acestor adunări a fost atacată Regenţa, întrucît menţinea Partidul Naţional-Liberal la putere, împotriva „voinţei naţionale". Uneori, s-au auzit glasuri în favoarea fostului principe; astfel, avocatul Victor Artenie şi-a încheiat discursul rostit în oraşul Bîrlad cu cuvintele: „Trăiască regele Carol al II-lea"[37].

Fără a se pronunţa deschis şi ferm pentru revizuirea actului de la 4 ianuarie 1926, Partidul Naţional-Ţărănesc cultiva cu grijă echivocul, cerînd puterea din mîinile Regenţei, dar vehiculînd şi numele fostului principe. Liderii naţicnal-ţărănişti şi-au dat seama că cea mai eficientă metodă de a impresiona Regenţa şi de a lovi în Vintilă Brătianu era „şantajul cu prinţul Carol"[88]. In acest sens, este semnificativ interviul dat de Iuliu Maniu ziarului „Petit Parisien", apărut în presa românească la 29 decembrie 1927: „Ceea ce ne desparte de liberali nu este chestia dinastică. Divergenţa este mult mai însemnată. Ne deosebim asupra însăşi principiilor de guvernămînt, ne deosebim asupra felului de a administra şi a guverna România". Declaraţia că Partidul Naţional-Ţărănesc respecta ordinea constituţională existentă era estompată de elogiile aduse fostului principe: „Prinţul Carol este un

---

[35] *Ihidem,* f. 187.

[88] *Campania de răsturnare a guvernului,* în „Dreptatea", I, nr. 44 din 7 decembrie 1927.

[87] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 4/1927, f. 13.

[88] C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia...,* p. 383.

om inteligent, bine înzestrat, simpatic şi bine pregătit pentru a fi rege. Cred că ar fi fost un rege foarte bun pentru noi[a]. Totodată, el acuza Regenţa că „favorizează pe liberali" şi declara că partidul sau nu putea tolera acest fapt. în cazul că regenţii continuau pe această linie, naţional-ţărăniştii se vor „considera absolut liberi, dacă vom socoti în acel moment, fie să facem apel la prinţ, fie să instituim republica"[89].

Comentînd acest interviu, Lucreţiu .Pătrăşeanu, militant de frunte al P.C.R., scria: „Făcând din Carol o victimă a oligarhiei [liberalilor], se poate crea o legendă, se poate face din el o figură centrală, în care masele — în special burghezia mică şi mijlocie —, cît şi o parte din ţără-nime — să vadă ^salvatorul»"[00]. De aceea, liderul comunist arăta necesitatea unei activităţi intense de clarificare a maselor, subliniind că dezrobirea lor nu putea veni din partea lui Carol, ci din lupta hotărâtă. în front unic, a tuturor celor exploataţi.

După o suită de adunări opoziţioniste organizate de Partidul Naţional-Ţărănesc ia nivelul judeţelor, în ziua de 17 martie 1928, luliu Maniu a avut o lungă audienţă la Regenţă, în cadrul căreia a cerut demisia guvernului naţional-liberal şi aducerea Partidului Naţional-Ţărănesc la putere[91]. Patriarhul Miron Cristea a observat că aceste cereri se întemeiau pe ideea că Regenţa există nu numai de fapt, dar şi de drept, şi a sugerat ca Partidul Naţional-Ţărănesc să facă o declaraţie publică în acest sens. luliu Maniu a replicat că asupra unei asemenea chestiuni numai un parlament liber ales putea să se pronunţe, lăsând astfel să planeze un echivoc profitabil pentru naţicnal-ţărănişti. A doua zi, 18 martie 1928, s-a desfăşurat în Bucureşti o mare adunare opoziţionistă la care au luat parte circa 40 000 de persoane, între care şi mulţi comunişti, care au făcut propagandă pentru amnistie, suspendarea proceselor intentate Sindicatelor Unitare, pentru legalizarea P.C.R.[92], imprimând astfel adunării un ca-

[89] *Interviul ă-lui luliu Maniu,* în „Adevărul", 40, nr. 13507 din 29 decembrie 1927.

[90] A. Moldoveanu [Lucreţiu Pătrăşeanu], *Un interviu al ă-lui Maniu,* în „Deşteptarea", II, nr. 1 din 1 ianuarie 1928; Lucreţiu Pătrăşeanu, *Texte social-politice (1921—1938),* Bucureşti, Edit. Politică, 1975, p. 91.

[91] „Curentul", I, nr. 70 din 20 martie 1928.

[92] N. Petreanu şi I. Coman, *Partidul Naţional-Ţărănesc la porţile puterii,* în „Magazin istoric", nr. 8/1970, p. 52.

racter radical. Naţional-ţărăniştii au rostit din nou ameninţări la adresa guvernului şi a Regenţei. Virgil Madcearu afirma că era pentru ultima dată cînd Partidul Naţional-Ţărănesc îşi spunea cuvîatul în mod paşnic: ,Dacă glasul nostru nu va fi ascultat nici astăzi, vom mîna masele care ne urmează necondiţionat pe alte căi pentru că avem conştiinţa că facem operă de salvare naţională"[93]. Iar I. Mihalache conchidea: „Camarazi! Puneţi baioneta şi faceţi piramide. înalta Regenţă să privească şi să înţeleagă că de nu, va veni a doua comandă: «Năvăliţi,. ura!»"[94].

xA.dunarea a votat o moţiune în care se cerea: „Guvernul să părăsească puterea. Regenţa să încredinţeze puterea d-lui Iuliu Maniu fără amînare"[93]. Documentul a fost prezentat regenţilor de preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc. Cu acest prilej, Gh. Buzdugan a declarat că o decizie cu privire la demisia guvernului liberal va fi luată la „momentul oportun" şi că Regenţa va analiza situaţia cu obiectivitate, lăsînd să se înţeleagă că nu se va lăsa impresionată de presiunea străzii[96].

Nemulţumit de răspuns, şi perseverînd pe calea aleasă, Comitetul Central Executiv al Partidului Naţional-Ţărănesc a hotărît organizarea Congresului general al partidului şi a unei mari adunări „naţionale" la Alba Iulia[97].

Fixate iniţial pentru 22 aprilie şi amînate apoi pentru 6 mai, Congresul şi adunarea erau menite ■— în concepţia liderilor Partidului Naţional-Ţărănesc — să arate Regenţei popularitatea de care. acest partid se bucura în rîndul maselor şi să impună chemarea lui la putere. In cadrul propagandei desfăşurate problema monarhiei a ocupat un loc important. Virgil Madgearu susţinea că adunarea trebuia să ducă la eliberarea „factorului constituţional de cătuşele cu care e legat" şi care-1 împiedicau să-şi îndeplinească rolul de arbitru între partidele politice[98]. într-un interviu acordat ziarului „Corriere de la Sera" din Milano, Iuliu Maniu aborda problema crizei dinastice în următorii termeni: „Atît timp cît a trăit regele Ferdinand, ne-am urat întotdeauna ca el să revină

!? "Adevănil", 41. nr. 13575 din 20 martie 1928." „Dreptatea", II, nr. 130 din 21 martie 1928 9J *Ibidem*. ^6 N. Iorga, Supt *trei regi*, p. 421—422
J V?^eptatea" n> nr- 130 din 21 martie 1928. *Ibidem*, nr. 148 din 10 aprilie 1928

asupra hotărîrii sale şi să-1 recheme pe Carol [...] ii;ste desigur de preferat un rege propriu-zis unei Regenţe"[99].

De asemenea, naţional-ţărăniştii au stabilit strînse contacte cu Carol, încercînd să realizeze cu el un acord de colaborare pe o platforma antiliberală. Intre altele, se avea în vedere sincronizarea acţiunilor, astfel încît fostul principe să sosească în ţară în ziua de 6 mai 1928, aterizînd la Alba-Iulia, în mijlocul participanţilor la marea adunare organizată de Partidul Naţional-Ţărănesc.

Pe de altă parte, ministrul de Interne a ţinut să reamintească prefecţilor de judeţe instrucţiunile din 20 august 1927 privind eventuala reîntoarcere clandestină în ţară a fostului principe Carol, de aplicarea cărora — în caz de necesitate — îi făcea direct răspunzători. De asemenea, Consiliul de Miniştri a hotărît, la 3 mai 1928, ca I. G. Duca să ia toate măsurile de siguranţă, civile şi militare, pentru ca „abcesul să crape la Alba Iulia şi puroiul să nu poată curge în afară"[100].

Pe măsură ce se apropia ziua de 6 mai, Carol devenea tot mai activ: primea corespondenţi ai presei internaţionale, dădea interviuri pline de optimism, făcea vizite, lăsînd tuturor impresia că se afla în ajunul ocupării tronului. La 21 aprilie, Carol, însoţit de Elena Lupescu, a plecat de la Paris la Bruxelles, iar de aici a trecut la 28 aprilie Canalul Mînecii în Marea Brltanie, unde a fost găzduit în vila lui Barbu Ionescu de lîngă Londra.

La cererea ministrului de Interne, I. G. Duca, legaţiile României din Franţa, Belgia, Olanda, Germania şi Marea Britanie[101] urmăreau îndeaproape, prin agenţi de siguranţă, activitatea lui Carol. Din telegrama adresată de C. Em. Laptev, însărcinatul cu afaceri al României la Londra, lui I. G. Duca aflăm că guvernul englez era hotărît să interzică orice acţiune politică a lui Carol pe teritoriul Marii Britanii şi, mai ales, să împiedice o eventuală încercare a acestuia de a pleca cu avionul spre România[102].

---

93 Arh. ist. centr., fond M.P.N. Presa Externă, dos. 18S, f. 8.

10» C. Argetoianu, *op. cit,,* în Arh. CC. al P.C.R., fon.! 104, dos. 8560, f. 1001.

101 Ion Bodunesm şi Ion Rusu-Şirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute,* voi. III, Bucureşti, Edit. Militară, 1975, p. *29.*

"2 Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1929, f. 58.

In ziua de 4 mai, Carol a avut o întîlnire cu un ziarist de la „Evening News", căruia i-a declarat că „este o minciună" că a părăsit ţara şi a renunţat la tron pentru o femeie[103]. La discuţie a participat şi Barbu Ionescu, care a spus explicit că principele vrea să se întoarcă în tară pentru a-şi ocupa tronul[104]. Apoi Carol a făcut declaraţii presei engleze, elogiind Partidul Naţional-Ţărănesc, care avea „un program sănătos şi cu speranţă de reuşită"[103]. Simpatia deschisă a lui Carol faţă de Partidul Naţional-Ţărănesc avea un dublu scop: pe de o parte el căuta să profite de popularitatea dobîndită de acest partid în rîndul alegătorilor din România, iar pe de altă parte, să cîştige încrederea capitaliştilor străini, care susţineau venirea naţional-ţărăniştilor la putere pentru a traduce în practică doctrina lor economică exprimată îri lozinca „porţilor deschise".

A doua zi era difuzat la Londra „manifestul de la Gladstone". Elaborat — după cît se pare — de grupul carlist din ţară[106], manifestul a fost adus în Marea Britanie de generalul N. Condeescu şi tipărit la Gladstone cu banii lui Barbu Ionescu[107]. Pe prima pagină — care avea înscrise cuvintele *Românii. Nu uitaţi pe fiul regelui Ferdinand!* — se afla fotografia lui Carol, în uniformă de general de aviaţie, semnătura lui autografă, cu menţiunea „în exil". Pe pagina următoare era tipărit manifestul intitulat *Poporului României* Mori'[08] în care Carol afirma: „Declar că am părăsit ţara fără voia mea, forţat de împrejurări nenorocite [.. .] Am fost silit, pe de o parte, de o neînţelegere asupra direcţiei în care ţara era condusă de un guvern — consecinţele le simţim încă astăzi —, iar pe de altă parte, de triste conflicte matrimoniale". Şi apoi, foarte clar: „Vreau să mă înapoiez, prin voi-nţa voastră, spre a conduce România la locul ce i se cuvine în lume şi spre a continua opera celor doi mari regi ai noştri. Doresc să mă înapoiez la copilul meu şi să fac din el un demn urmaş al dinastiei".

Conform planului stabilit, „manifestul de la Gladstone" trebuia să ajungă în România în dimineaţa zilei de 6 mai

---

103 *Ibidem,* f. 61.
104 *Ibidem.*
105 *Ibidem, î.* 63.
io, QW11 P£tric' Criza di*nastică..., loc. cit.,* p. 191.
ies *ir* n Floresco- *L'affaire Carol,* Paris, 1929. p. 123. „ , - XeZ\ ZXiul manifestului în Arh. ist. centr., fond Casa Regala. Carol Caraiman, dos. 6/1928 f 1—4

ţi sa fie răspîndit în rîndurile participanţilor la adunarea nalional-ţărănistă de la Alba lulia, iar după cîteva ore să sosească şi Carol, în entuziasmul celor peste 100 000 de cetăţeni aflaţi pe platoul istoricei cetăţi. Peste cîteva zile, la 10 mai, fostul principe urma să fie proclamat rege al României. Sarcina transportării manifestului' în România a fost asumată de Dutley Heathert, corespondent al ziarelor „Daily Expres" şi „Daily Mail"; el a plecat cu avionul la Budapesta, de unde trebuia să trimită în România[109] mai multe pachete cuprinzînd documentul menţionat.

Cu cîteva zile înainte; N. Gatoski a fost trimis la Bucureşti pentru a lua legătura cu conducătorii Partidului Naţional-Ţărănesc şi a asigura o coordonare a acţiunilor[110]. De asemenea, Barbu lonescu a închiriat de la societatea „Imperial Airway" două avioane, avînd trei locuri fiecare, în vederea transportării cîtorva ziarişti doritori să asiste la adunarea de la Alba lulia[111]. în realitate, pasagerii erau fostul principe Carol (căruia i s-a procurat un paşaport fals, pe numele „căpitanul Le Mesureur") şi cîţiva dintre intimii săi colaboratori.

Convins că planul era perfect, Carol a făcut noi declaraţii presei engleze, afirmînd că „sînt de aşteptat evenimente importante care pot hotărî soarta tronului" în România[112]. Pînă la urmă, s-a dovedit că speranţa lui Carol şi a adepţilor săi nu era îndreptăţită. Dutley Heathert a ajuns la Budapesta, dar în urma intervenţiei legaţiei române guvernul • maghiar i-a confiscat manifestele; N. Gatoski n-a putut determina pe luliu Maniu să se declare public pentru revenirea lui Carol în ţară; de asemenea, alertat de guvernul de la Bucureşti, Ministerul de Interne al Marii Britanii a pus sub o stricta supraveghere pe fostul principe al României[113]. La 6 mai, ora 4 dimineaţa, autorităţile engleze au interzis decolarea celor două avioane de pe aeroportul Croydon, sub motiv că pasagerii „nu aveau actele în regulă"[114].

---

los Arh. ist. centr., fond M.P.N. Informaţii, dos. 44, f. 94.
[110] C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* în Arh. CC. al P.C.R., fond 104, dos. 8596, f. 955—957; 975—976. .■
[111] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1929, f. 44.
>[12] „Viitorul", XXI, nr. 6068 din 13 mai 1928. [11J] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1929, f. 44.
[iU] *Ibidem,* f. 44—46.

Participanţii Ia adunarea de Ia Alba Iulia au scrutat în zadar cerul pentru a zări avionul care trebuia să-1 aducă pe fostul principe. „Surpriza senzaţională" de care vorbeau naţional-ţărăniştii nu s-a produs.

Congresul Partidului Naţional-Ţărănesc a adoptat o moţiune prin care condamna în termeni energici guvernul prezidat de Vintilă Brătianu şi „pretindea" Regenţei să încredinţeze mandatul de formare a unui nou cabinet lui Iuliu Maniu[115]. Adunarea şi-a însuşit moţiunea, iar participanţii au jurat să nu înceteze lupta împotriva guvernului „numit printr-un decret stors mişeleşte regelui Ferdinand, pe patul de moarte"[116].

Apoi liderii Partidului Naţional-Ţărănesc au cerut participanţilor să se împrăştie, socotind că „demonstraţia de popularitate" fusese făcută. în fond, Partidul Naţional-Ţărănesc a folosit masele doar ca un mijloc de presiune în vederea obţinerii puterii, iar nu pentru a le satisface dezideratele vizînd o viaţă mai bună şi mai dreaptă[117].

La 7 mai, I. G, Duca telegrafia legaţiilor României că adunarea de la Alba Iulia „s-a terminat în linişte, fără nici un incident". El preciza că „nu s-a făcut nici o aluziune" la chestiunea dinastică; ea este socotită de toţi „ca definitiv închisă". De asemenea, ministrul de Interne al României aprecia: „Nu este de mirare că principele Carol îşi dă seama atît de puţin de realitatea lucrurilor, căci a căzut în mîinile unei bande de aventurieri şi escroci cunoscuţi, care-1 împing la cele mai nesocotite atitudini"[118], într-o altă telegramă, din aceeaşi zi, se cerea Legaţiei din Londra să dea un comunicat oficial prin care să atragă atenţia presei să nu fie indusă în eroare de declaraţiile fostului principe Carol: „Acesta a renunţat de bună voie şi de **mai** multe ori la Coroana României, nu are sprijinul nimănui într-o chestie definitiv închisă şi definitiv rezolvată conform Constituţiei şi legilor ţării. înseşi declaraţiile fostului principe Carol că are concursul Parti-

---

[115] „Dreptatea", II, nr. 168 din 9 mai 1928

[116] *Ibidem.*

[17] Emilian Bold, *Consolidarea unităţii naţional-statale româ- S^Ve eCOnOmice> Politice Şi'sociale (1918-1940),*

ă- Regenţă-Mihai, dos.

cuiul Naţional-Ţărânesc au fost dezminţite prin atitudinea acestui partid la întrunirea din Alba Iulia"[119].

într-adevăr, aflînd de eşecul de la Londra, naţional-ţărăniştii nu au cerut revenirea lui Carol pe Tronul României. Mai mult, la 14 mai, Iuliu Maniu declara că chestiunea succesiunii la Tron este „definitiv închisă pentru toată lumea". La rîndul său, Carol — afectat de oportunismul liderilor naţional-ţărănişti, care s-au adresat Regenţei, din mîinile căreia sperau să obţină puterea — într-o convorbire cu un ziarist german a dezaprobat acţiunea Partidului Naţional-Ţărănesc de mobilizare a maselor împotriva guvernului legal aflat la putere[120].

In telegrama din 7 mai, adresată lui Laptev, I. G. Duca, după ce-şi exprima satisfacţia pentru torpilarea încercării lui Carol de a veni în România, ruga guvernul britanic să arate fostului principe „că nu îi se va mai acorda ospitalitatea pe teritoriul englez dacă continuă să abuzeze de ea, dedîndu-se la acte contra regimului constituţional al unui stat amic(v[121]. îndată ce acţiunea decolării a eşuat, Barbu Ionescu S-a prezentat la ministrul de Interne, Wiliams Hicks, cerîndu-i scuze pentru neplăcerile pricinuite şi rugîndu-1 să admită şederea lui Carol în Marea Britanie încă un anumit timp, în schimbul angajamentelor că fostul principe nu va desfăşura nici un fel de activitate politică[122]. Foreign Office a cerut însă ca în termen de 2—*3* zile, Carol să părăsească Marea Britanie. Problema a ajuns şi în dezbaterea Camerei Comunelor, unde ministrul de Interne a fost interpelat asupra condiţiilor în care fostul principe a intrat în Marea Britanie şi a valorii paşaportului său[123]. în faţa acestei situaţii, Barbu Ionescu a adresat o petiţie Ministerului de Interne englez în care afirma că fostul principe era străin de toată acţiunea ce fusese pusă la cale. Barbu Ionescu lua asupra sa întreaga răspundere a incidentului creat, dar nu uita să afirme că principele Carol era socotit „de

»[9] *Ibidem,* fond Casa Regală. Carol Caraimau, dos. 5/1929, f. 66.

[120] „Curentul", I, nr. 121 din 16 mai 1928.

[121] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 5/1929, f. 64.

[122] *Ibidem.* fond Casa Regală. Regenţă-Mihai, dos. 33/192», *t.* 26.

[123] *Uneltirile împotriva dinastiei,* Bucureşti, 1930, p. 29.

milioanele de români" ca „adevăratul lor rege"[124]. După multe stăruinţe, invocând motivul că fostul principe era bolnav, guvernul a admis şederea lui în Marea Britanie pînă la 16 mai. In acea zi Carol traversa din nou Canalul Mînecii, profund afectat de răsunătorul eşec al primei sale tentative de a se reîntoarce în ţară.

Din nereuşita acestei încercări fostul principe a desprins cîteva concluzii preţioase: în primul rînd, să nu mai mizeze pe un anumit partid politic, care-şi urmărea scopurile sale proprii, iar în caz de reuşită putea pretinde „recunoştinţa" noului rege; în al doilea rînd, că se impunea activizarea curentului carlist din ţară pentru a crea o opinie de masă favorabilă „restauraţiei"; în al treilea rînd, că trebuia acţionat cu mai multă discreţie şi prudenţă pentru a înşela vigilenţa guvernului român şi a evita intervenţia unor cabinete străine, capabile să-i zădărnicească întregul plan. Documentele atestă faptul că din mai 1928, Carol a mizat mai puţin pe acţiunile spectaculoase, menite să-i creeze publicitate la rubrica ştirilor senzaţionale şi mai mult pe fapte concrete, minuţios pregătite, atît în ţară cît şi în străinătate, fără a se angaja faţă de vreun partid sau om politic.

La rîndul său, guvernul a obţinut un important succes pe linia discreditării fostului principe şi, credea Vintilă Brătianu, a înlăturării ultimului pretext al acestuia de a reveni în ţară: la sugestia guvernului, în ziua de 7 iunie 1928, principesa Elena, mama regelui Mihai, a adresat primului preşedinte al Curţii de Apel din Bucureşti o petiţie prin care solicita desfacerea căsătoriei sale cu' Carol, deoarece acesta o părăsise şi locuia în străinătate, „unde duce în mod public o viaţă absolut inconciliabilă cu demnitatea căsătoriei"[125]. în aceeaşi zi, Curtea de Apel a trimis o citaţie **lui** Carol, de a se prezenta la proces în ziua de 21 iulie 1928, făcîndu-i cunoscut că în caz contrar hotărîrea se va lua în lipsă[126]. De asemenea, regina Măria a scris o lungă scrisoare Elenei Lupescu prin care-i cerea să-1 sfătuiască pe Carol să accepte divorţul de principesa Elena şi s-o ia pe dînsa de nevastă[127]. Carol a re-

---

^125 ^126 Regenţâ-Mihai, do?. oficial". nr. 123 din 8 iunie 1928. [127] C Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* în *Monarhia...,* p. 389.

fuzat să se prezinte la proces*, trimiţînd printr-un avocat o scrisoare prin care-şi exprima regretul că o lege specială prevedea un regim de excepţie pentru membrii familiei regale, deosebit de cel al dreptului comun. El ţinea să declare că nu „înţelege a adera la cererea de despărţire", căci a sperat întotdeauna ,,într-o reconciliere". Fostul principe preciza că pentru a se apăra trebuia să explice mai întîi „motivele de ordin politic care au provocat situaţia actuală", dar că îşi rezerva acest drept pentru momentul cînd va crede de cuviinţă şi faţă de cine va socoti cu cale[128]. Cum era de aşteptat, în şedinţa secretă din 21 iulie, Curtea de Apel a pronunţat sentinţa de divorţ, întrucît Carol părăsise domiciliul conjugal, fapt ce constituia „o insultă gravă adusă soţiei"[129].

Intre timp, campania de răsturnare a guvernului, desfăşurată de naţional-ţărănişti, a continuat. In fiecare duminică şi în zilele de sărbătoare au fost organizate întruniri antiliberale în cadrul cărora Regenţa era somată să încredinţeze puterea lui Iuliu Maniu. Simultan, mai mulţi lideri ai Partidului Naţional-Ţărănesc făceau turnee în ţările occidentale, cu scopul declarat de a torpila împrumutul extern solicitat de guvernul liberal. Cu acest prilej, naţional-ţărăniştii au reluat legătura cu fostul principe. Astfel, în iulie 1928, Vîrgil Madgearu a avut, din însărcinarea lui Maniu, o întrevedere cu Carol, promiţîndu-i sprijinul Partidului Naţional-Ţărănesc pentru dobîndirea tronului în schimbul angajamentului de a se despărţi de Elena Lupescu**. Dar toată pledoaria secretarului

---

* De altfel, este greu de crezut că guvernul ar fi îngăduit prezenţa lui Carol în România.

128 ,,Monitorul oficial", nr. 144 din 24 iulie 1928.

129 *Ibidem.*

** Pamfiî Şeicaru descrie astfel această vizită: „Fără menajamente, Virgil Madgearu a pus problema Elena Lupescu. In definitiv prinţul Carol ar fi suportat cu resemnare vehementul rechizitoriu al lui Virgil Madgearu, dacă Elena Lupescu n-ar fi ascultat —■ deşi nu era prezentă — pe mandatarul Partidului Naţional-Ţărănesc. în salonul vilei de la Neuilly se găsea o bibliotecă plină cu cărţi, dar al cărei fund nu era un perete; biblioteca fusese pusă într-o deschizătură care comunica cu camera alăturată. Elena Lupescu acoperise acea deschizătură cu o pînză de culoarea acajou. In timpul unei convorbiri a prinţului la care ea nu putea fi prezentă, asculta netulburată, aşezată pe un scaun în dosul bibliotecii. Totul era aranjat cu măiestria unui regizor de teatru. Prinţul oferea vizitatorului un fotoliu, situîndu-l cu spatele la bibliotecă, iar el se aşeza în fotoliu cu faţa la bibliotecă. Virgil Madgearu, conform obiceiu-

general al Partidului Naţional-Ţărănesc s-a dovedit a fi zadarnică. ;

In acest timp, Carol acţiona pentru a-şi realiza legături cît mai numeroase, pentru câştigarea unui număr cît mai mare de aderenţi, ceea ce a provocat îngrijorarea guvernului de la Bucureşti. într-o telegramă din 13 octombrie 1928, ministrul C. Argetoianu atrăgea atenţia membrilor Legaţiei române din Franţa că fostul principe „şi-a constituit un stat major colnpus din cetăţeni aparţinînd statului român, cu ajutorul cărora săvîrşeşte acte menite să turbure liniştea şi ordinea internă a statului român"[130]. El aprecia că Parisul devenise principalul centru de activitate al lui Carol şi al adepţilor săi. In acest sens, C. Argetoianu cita declaraţiile prin care fostul principe revendica Tronul, tipărirea proclamaţiei sale din iulie 1927, aranjarea unui birou de expediere în ţară a acesteia, precum şi a altor publicaţii, scoaterea unui timbru repre-zentînd pe Carol, organizarea unui serviciu de curieri şi emisari cu misiunea de a aduce directivele lui Carol în România. în consecinţă, ministrul român cerea lui C. Dia-mandy să intervină „cu toată insistenţa pe lîngă guvernul francez şi chiar pe lîngă domnul Poincare spre a se lua măsurile de constrîngere cele mai eficace spre a zădărnici încercările subversive ale fostului principe Carol şi ale agenţilor săi pe teritoriul francez"[131]. Acest document este sugestiv pentru aprecierea credinţelor politice ale lui C. Argetoianu, care după 8 iunie 1930 va deveni unul dintre cei mai înfocaţi susţinători ai regelui Carol al II-lea.

In ţară carliştii continuau să desfăşoare o activitate susţinută, căutînd să profite de divergenţele dintre cele două mari partide politice burgheze. Ei răspîndeau decla-

---

lui Ini, îşi alcătuise un dosar al Elenei Lupescu, meticulos ca pentru o interpelare. Poseda tot ce ar fi trebuit să zguduie simţul de demnitate al prinţului; ea Un detectiv strînsese o serie de fapte, nu prea măgulitoare pentru amant. In numele lui Iuliu Maniu îi cerea ca anularea actului de la 4 ianuarie 1926 să fie condiţionată de ruperea legăturilor cu Elena Lupescu. Carol a ascultat in linişte, iar cînd secretarul general al Partidului Naţional-Ţaranesc şi-a sfîrşit rechizitoriul a spus doar atît: «D-na f'™a Lupescu mi a avut nici un rol determinant în decembrie . Kog sa nu confundaţi motivele politice cu ceea ce este iw *rT* Particulară»". (Pamfil Şeicaru, *op. cit,* p. 154). 5/1929 fi4 1St# Centr" fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos.

[131] *îbidem,* f. 15.

raţia lui Carol din 31 iulie 1927 şi manifestul din 5 mai *1928,* urmărind să menţină la ordinea zilei problema revenirii lui Carol. Scopul unora dintre ei era limpede formulat de colonelul aviator Andrei Popovîci, într~o scrisoare adresată lui Carol: „A venit vremea să se lipească pentru o epocă de vreo 5—10 ani bilet de închiriere pe parlament şi să se declare imediat dictatura"[132].

Pentru a consolida Regenţa, Vintilă Brătianu a început să susţină necesitatea ca principele Nicolae să devină „prim regent" şi să joace astfel un rol conducător în politica României. Dar principele, angrenat în complicate afaceri sentimentale, a răspuns că singura lui dorinţă era să fie „eliberat" din Regenţă. Atunci, Vintilă Brătianu a căutat să o atragă pe regina Măria, stimulîndu-i veleităţile de a juca un rol de seamă în viaţa politică a României. In acest scop, „Viitorul" a publicat mai multe articole elogioase la adresa reginei văduve, iar unii lideri liberali acreditau ideea că aceasta ar trebui inclusă în Regenţă în locul principelui Nicolae[133],

Totodată, preşedintele Consiliului de Miniştri a făcut demersuri pe lîngă Gh. Buzdugan pentru a-i demonstra necesitatea ca Partidul Naţional-Liberal să fie menţinut la putere. Fără succes însă. Referindu-se la această chestiune, M. Theodorian-Carada aprecia că „Buzdugan s-a ridicat la o independenţă nebănuită, care mi-a întărit credinţa că rău se păcălesc cei ce~şi înehipuiesc că e abil să pună înainte oameni de paie. La anumite înălţimi paiele se aprind singure, cînd nu le pun foc alţii. Cei ce ard sînt tocmai cei ce ridică paiele prea sus"[134]. Gh. Buzdugan, înţelegînd că trebuia să se dea satisfacţie opiniei publice» care cerea îndepărtarea Partidului Naţional-Liberal de la guvern, şi dorind să consolideze poziţiile Regenţei, socotea necesară chemarea Partidului Naţional-Ţărănesc la putere, întrucît prin aceasta ar dispărea cauza care-i determina pe liderii naţional-ţărănişti să acţioneze în direcţia aducerii fostului principe Carol în ţară.

La *3* noiembrie 1928, Vintilă Brătianu a demisionat, act ce marca încheierea unei faze din evoluţia României interbelice, aceea caracterizată prin dominaţia liberalilor.

La *8* noiembrie Regenţa a încredinţat mandatul lui Iu-

»[3] *Ihidem. i 1.*
[133] **M. I. iCostian,** *op. cit.,* p. 27.
[111] M. Thoodorian-Carada, *Efirnarideîe, p. 136.*

fiu Maniu, care la 10 noiembrie a constituit primul guvern national-ţărănist din istoria românilor.

Instalat la putere, Iuliu Maniu şi-a nuanţat mult atitudinea faţă de criza dinastică; el nu-şi mai putea permite să agite ,.chestiunea constituţională" aşa cum procedase în opoziţie. Fiind de mulţi ani în relaţii proaste cu patriarhul Miron Cristea şi neavînd încredere în principele Nieolae, Iuliu Maniu a căutat să-1 „capaciteze" pe Gh. Buzdugan. Şeful guvernului a acţionat pentru alegerea lui Lică Buzdugan, fiul regentului, ca deputat pe listele Partidului Naţional-Ţărănesc, avînd astfel un canal permanent deschis spre Regenţă. In declaraţiile lor publice, liderii national-ţărănişti proslăveau rolul parlamentului — în care, după alegerile generale din decembrie 3928, deţineau o covârşitoare majoritate — ca expresie a suveranităţii naţionale şi păstrau o semnificativă tăcere asupra rolului „factorului constituţional".

Pe măsură ce timpul trecea, Regenţa se dovedea a fi o instituţie tot mai şubredă şi lipsită de autoritate. Contribuia la aceasta din plin principele Nicolae, care în loc să fie coloana de rezistenţă a Regenţei, dovedea un total dezinteres politic. La numai cîteva săptămîni după ce devenise regent, principele Nicolae intrase în relaţii cu Ioana Săveanu, născută Dumitrescu, soţia avocatului Radu Săveanu, fiul fruntaşului liberal N. N. Săveanu*. Intrucît

---

* C- Argetoianu descrie astfel începutul idilei dintre principele Nicolae şi Ioana Săveanu: „De o frumuseţe discutabilă, dar înzestrată cu toate atracţiile viciului, deşteaptă şi şireată, prinsese în mrejele ei pe tînărul Săveanu (fiiil lui Nicuşor Săveanu, fostul ministru şi viitorul preşedinte al Camerei), vicios şi el, dar prostănac, îndestul ca să o ia de nevastă. Prinţul a cunoscut-o la „Automobil-Club", unde doamna venea deja să dejuneze cu soţul şi cu amantul ei, d-Z B., amîndoi membri ai cercului. Practica femeie făcea, cum zice francezul «d'une pierre deux coups» [împuşca doi iepuri dintr-un foc] şi putea astfel ■să-şi elaboreze în linişte programul zilei. In patima lui sportivă, prinţul Nicolae a întîrziat într-o zi prin birourile clubului şi a *rămas* la dejun şi el. Intîlnirea a fost decisivă, adevărat „coup de foudre" [amor fulgerător], Nicolae îşi găsise femeia vieţii lui... Cei doi tineri şi-au jurat dragoste şi credinţă pe viaţă. Scandalul a izbucnit într-o zi cu soare la poarta „Automobil-Clubului". Prinţul dejuna cu iubita şi soţul ei, coborîseră cîteştrei scara şi, cînd să se despartă, d-na Săveanu în loc să se urce în maşina conjugală, s-a urcat în a prinţului şi şterge-o fara nici o explicaţie! Săveanu a sărit în a lui şi după ei! Au iuat-o la goană spre Şosea: prinţul înainte şi Săveanu după *el.* in dreptul palatului principesei Elena, prinţul a oprit maşina,

chestiunea devenise de notorietate publică, Radu N. Săveanu a intentat divorţ, astfel că la 7 aprilie 1928 Tribunalul de Ilfov a decis desfacerea căsătoriei[133]. Cîteva luni mai tîrziu, la 4 februarie 1929, Ioana Dumitrescu obţinea aprobarea Consiliului de Miniştri de a-şi schimba numele de Dumitrescu în acela de Dolete[136], care i se părea — ei şi principelui Nicolae — mai „nobil". Comportarea principelui Nicolae era foarte departe de ţinuta pe care trebuia s-o aibă un regent*.

Toate încercările făcute pentru a-i trezi principelui Nicolae sentimentul datoriei s-au dovedit zadarnice. Obligaţiile de regent îi pricinuiau o stare de nervozitate, cu atît mai mult cu cît era convins că numai datorită lui Caro! ajunsese în această funcţie. Iată ce scria fratelui său Carol la 17 ianuarie 1929: „ ... Mă zbat ca un nebun să pot să îmi ţin capul pe umeri [...] nu voi fi mirat dacă dictatura va trebui instaurată peste un an, poate chiar mai devreme. Guvernul încearcă să facă bine, însă slnt mulţi proşti şi fără experienţă, f. ..] Regenţa este o porcărie fără autoritate şi cu trei capete, grea de dus şi proastă conducătoare. Mare prostie ai făcut să te eari, dar ce mai, dacă nu erai tu, eram eu. Acuma să vedem cum putem că împăcăm capra şi varza"[137]. Carol a căutat

---

a scos garda palatului şi tocmai sosea şi Sâveanu cu ochii beliţi — nu s-a jenat sâ ordone arestarea supărătorului soţ. S-a urcat apoi la volan lîngă damă şi a plecat liniştit înainte. In faţa scandalului, căci toată lumea a aflat cele întîmplate, tînărul Săveanu, silit probabil şi de ai lui, a cerut divorţul" (C. Arge-toianu, *op. cit.,* în *Monarhia...,* p. 460).

[135] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 65/1931, f. 16.

[136] *Ibidem, î, 19.*

* Automobilist pasionat şi petrecăreţ din fire, principele Nicolae se înjura birjăreşte cu alţi .şoferi şi provoca adesea scandaluri publice. Astfel, într-o zi 1-a pălmuit, în plină stradă, pe profesorul universitar Emanoil Antonescu, deoarece acesta nu se dăduse suficient de repede la o parte din calea maşinii princiare, silindu-1 pe Nicolae să oprească. într-o altă zi, regentul a hotărît, din proprie iniţiativă, să împrejmuiaseă cu sîrmă ghimpată o parcelă din pădurea Snagov, pe care a decis să-şi construiască un palat. Guvernul, pus în faţa faptului împlinit, a stabilit ca Ministerul Agriculturii şi Domeniilor să doneze acea parcelă principelui Nicolae, oferindu-i şi 4 milioane de lei pentru construirea palatului. Cu un alt prilej guvernul a oferit lui Nicolae o importantă sumă de bani, cu care acesta a cumpărat un imobil pe strada Modrogan, pe care 1-a dăruit amantei sale Ioana Dumitrescu, devenită Dolete.

[137] Arh. ist. centr., fond Carol II. Arh. personală. Secretariat, dos. V-515/1929, f. 1—3.

să speculeze cît mai mult starea de spirit a fratelui său, scnindu-i, la 4 februarie 1929, că „ar fi nevoie mai mult ca oricînd să fim unul lîngă altul, căci pentru unul singur e greu, dar fiind doi, cu acelaşi suflet, cu acelaşi sînge, s-ar putea face mult. [...] Tu eşti înconjurat de duşmani apropiaţi şi mai îndepărtaţi. Cu «porcăria cu trei capete», cum îi zici [se vede că lui Carol i-a plăcut această caracterizare făcută Regenţei], nu trebuie sperat că va fi destulă tărie să răzbească. Trebuie găsită o altă soluţie, şi aia s-o găsim sfătuindu-ne împreună"[138].

In vara anului 1929, divergenţele dintre guvern şi opo-zjţfe — privind politica economică şi socială, precum şi sistemul de organizare administrativă a ţării — s-au accentuat. La 10 iulie Vintilă Brătianu a convocat pe toţi şefii de organizaţii judeţene ale Partidului Naţional-Liberal pentru a le comunica hotărîrea conducerii partidului său de a se retrage din parlament. Vintilă Brătianu a reuşit să convingă şi pe AL Averescu ca parlamentarii Partidului Poporului să părăsească Adunarea Deputaţilor şi Senatul, în semn de protest faţă de politica guvernului naţional-ţărănesc în general şi faţă de proiectul legii administrative în mod special, şi să-şi intensifice campania opoziţionistă[139]. încercarea liderului liberal de a stabili un acord în „problema constituţională", în sensul angajării ferme pe linia respectării actului de la 4 ianuarie 1926, s-a izbit însă de refuzul generalului Al. Averescu. Astfel încît, pe acest teren, Partidul Naţional-Liberal ră-mînea singurul partid care ataca cu vehemenţă guvernul.

Campania liberalilor nu era lipsită de temei. Cu prudenţa care-1 caracteriza, Iuliu Maniu nu înceta să se ocupe de problema eventualei întoarceri a lui Carol în ţară. Formele şi metodele concrete de acţiune cunoşteau o gamă destul de largă. Astfel, în vara anului 1929 el a avut repetate discuţii cu principesa Elena, mama regelui Mihai, susţinînd că acţiunea de divorţ, inspirată de liberali, nu a fost utilă şi că cel mai bine ar fi să revină, pentru a putea relua căsătoria cu Carol, în eventualitatea întoarcerii lui în ţară.

Cu multă precauţie şi discreţie, Iuliu Maniu a continuat să ţină legătura cu fostul principe. în acest scop s-a folo-

[Ua] *Jbidem,* fond Principele Nicolae. Arh. personală, dos. V-3 bis/1930, f. 2—4.

IM *Retragerea reprezentanţilor partidelor din opoziţie din earlament,* în „Viitorul", XXV, nr. 6426 din 17 iulie 1929.

sit de Petre Ciolan, consulul României în Franţa, precum şi de mai mulţi fruntaşi naţional-ţărănişti, între care: Virgil Madgearu, M. Popovici, Gr. lunian, Gh. Gh. Mironescu, Sever Bocu, Aurel Leucuţia[140]. Unii dintre aceştia se bucurau de încrederea deplină a lui Carol, care-i folosea şi ca informatori personali. Astfel, în scrisoarea din 1 mai 1929, care începea cu „Alteţă regală", Aurel Leucuţia îl informa pe Carol asupra situaţiei din ţară şi a activităţii guvernului, trimiţîndu-i, totodată, proiectul legii pentru organizarea administrativă; Aurel Leucuţia scria că i-a vorbit lui Vaida despre nemulţumirea principelui în legătură cu faptul că i se desfăceau scrisorile la poştă, drept care ministrul de Interne a hotărît luarea de măsuri pentru pedepsirea vinovaţilor. *In* scrisoare, Aurel Leucuţia îşi exprima speranţa că „nu am omis nimic din ceea ce aţi binevoit a-mi încredinţa"[141].

In toată acţiunea sa, luliu Maniu urmărea, aşa cum singur avea să mărturisească în 1934, un obiectiv precis: „întîi să am asigurări din partea A.S.R. prinţul Carol căт împotriva informaţiunilor pe care le aveam de la cele mai apropiate persoane din jurul său, înţelege să domnească în mod constituţional şi nu prin prieteni personali, şi apoi, că se va despărţi de d-na Lupescu, a cărei fatală influenţă asupra prinţului Carol îşi arunca înainte umbra"[142].

Dar Carol nu se ridicase împotriva dominaţiei lui I. I. C. Brătianu pentru a o accepta pe cea a lui luliu Maniu. Prin reţeaua sa de informatori, ca şi prin publicaţiile pe care le primea cu regularitate — „Monitorul oficial", „Universul", „Cuvîntul", „Adevărul" — el cunoştea bine situaţia din ţară, caracterizată prin rapida compromitere a guvernului naţional-ţărănesc.

Tatonările erau în plină desfăşurare cînd s-a produs, pe neaşteptate, descompletarea Regenţei, ca urmare a morţii lui Gh. Buzdugan, la 7 octombrie 1929, în urma unui abces de prostată. Situaţia a devenit gravă, deoarece nu exista un statut al Regenţei, care să stabilească modalităţile de procedare în eventualitatea decesului sau a incapacităţii unuia dintre regenţi. C. Stere mărturisea că,

---

[1!0] Arh. ist. cen.tr., fond Carol II. Arh. personală, dos» 11-150/1929, f. 1.

[141] *Ibidem,* fond Casa Regală. Carol Caraiman, dos. 3/192&, f. 6—7.

»[2] *Ibidem,* fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 7.

încă înainte de moartea lui Gh. Buzdugan, a discutat cu Iuliu Maniu o asemenea problemă, propunînd şefului gu-vernului elaborarea unei soluţii bine chibzuite. Dar „dom-nul prezident", „zîmbind, cu acel aer smerit pe care îl dă conştiinţa superiorităţii" a răspuns că avea soluţia deja pregătită[143]. Cînd starea sănătăţii lui Gh. Buzdugan s-a înrăutăţit, C. Stere a propus din nou lui Iuliu Maniu să se discute în forurile statutare ale Partidului Naţional-Ţărănesc problema eventualei vacanţe în Regenţă. Dar, pe un ton foarte familiar — neobişnuit la Iuliu Maniu — i-a sugerat să nu vorbească cu nimeni despre această chestiune, deoarece va discuta el „cu cine trebuie"[144]. In fond, „domnul prezident" urmărea să evite orice dezba-tere în sînul Partidului Naţional-Ţărănesc pe această temă.

Odată cu anunţarea morţii lui Gh. Buzdugan, s-a făcut cunoscută hotărîrea de convocare a Corpurilor legiuitoa-re[145] pentru 9 octombrie, ora IO[146]. De asemenea, Consiliul de Miniştri a preluat asupra sa exercitarea prerogativelor regale pînă la completarea Regenţei. Această ho-tărîre a dat naştere la vii discuţii, deoarece articolul 81 din Constituţie prevedea că prerogativele regale treceau asupra Consiliului de Miniştri în momentul morţii suve-ranului. Dar, în cazul respectiv, regele era în viaţă, pre-cum şi doi dintre cei trei regenţi; apoi era cunoscut faptul că Regenţa funcţionase, luînd şi hotărîri, atunci cînd principele Nicolae s-a aflat în străinătate, sau cînd patriarhul a fost bolnav. Deci se crease o anumită stare de fapt, ca Regenţa să lucreze şi cu doi dintre cei trei regenţi. Cu toate acestea, şeful guvernului a decis să considere Regenţa ca inexistentă prin moartea lui Gh. Buzdugan, dar să menţină calitatea de regent pentru principele Nicolae şi pentru patriarhul Miron Cristea.

Reacţia partidelor din opoziţie a fost promptă şi nega-tivă, întrunit în ziua de 7 octombrie sub preşedinţia lui Vintilă Brătianu, Comitetul Executiv al Partidului Naţio-nal-Liberal a apreciat că preluarea de către guvern a pre-

143 C. Stere, *Preludii...,* p. 125.

144 *Ibiclem,* p. 126.

145 Despre ansamblul activităţii parlamentare din anii 1928—1933, vezi Klaus Beer, *Zur Entwicklung des Partein-und parlamentssystemus in Rumänien 1928—1933,* Frankfurt a M., Bern,

146 „Monitorul oficial", nr. 224 din 7 octombrie 1929.

rogativelor regale constituia „un act contrariu Constituţiei şi de natură să ştirbească grav autoritatea instituţiunii Regenţei", deoarece Tronul nu era vacant, iar Regenţa continua să funcţioneze. Partidul Naţional-Liberal declara că „nu poate participa la şedinţa Parlamentului, nevoind — indiferent de persoana ce s-ar alege — să consfinţească o procedură arbitrară şi un precedent primejdios pentru interesele Coroanei şi pentru normala dezvoltare a statului"[147]. La rîndul său, Comitetul de Direcţie al Partidului Poporului declara că „interpretarea dată de guvern art. 81 din Constituţie este arbitrară, contrară spiritului şi literei Constituţiei şi de aceea consideră ca o uzurpaţiune dreptul ce declară că are să exercite puterile constituţionale ale regelui". Totodată, Partidul Poporului observa că decretul de convocare nu fusese semnat de Regenţă. în consecinţă, Partidul Poporului respingea „orice contact cu guvernul care s-a pus el însuşi în afară de lege"[148].

Preşedinţii celor două partide, Vintilă Brătianu şi Al. Averescu, au prezentat regenţilor protestul lor energic împotriva „loviturii de stat" la care recursese guvernul. Ei au propus convocarea unui Consiliu de Coroană, care să desemneze un nou regent; acesta urma să fie propus de Regenţă printr-un mesaj similar celui semnat de regele Ferdinand la 4 ianuarie 1926. O opinie similară avea şi dr. N. Lupu, preşedintele Partidului Ţărănesc.

Iuliu Maniu ţinea să dea asigurări că „parlamentul va alege liber, prin vot secret, persoana desemnată pentru această înaltă funcţiune, guvernul neînţelegînd să propuie vreun candidat"[149]. Pentru a da impresia că decesul lui Gh. Buzdugan îl pusese într-o situaţie dificilă, că era gata să primească sfaturi, că singura lui preocupare era de a se găsi persoana cea mai indicată pentru a ocupa înalta demnitate de regent, Iuliu Maniu a făcut vizite şefilor de partide care acceptau să colaboreze cu guvernul, precum şi altor oameni politici în scopul discutării situaţiei create, în cadrul acestor întîlniri el nu făcea nici o propunere, dar obiecta la toate cele care i se prezentau: regina

---

[147] „Viitorul", XXII, nr. 6498 din 9 octombrie 1929. [118] *Partidul Poporului în faţa loviturii de stat,* în „Îndreptarea", XI, nr. 209 din 8 octombrie 1929.

[149] „Dreptatea", XXII, nr. 6498 din 9 octombrie 1929.

Măria[150]*, generalul C. Prezan, Gh. Gh. Mironescu[131] etc. Iuliu Maniu a evitat să se consulte cu membrii guvernului pe care-1 prezida — care-şi asumase răspunderea situaţiei —• Şi cu conducerea Partidului Naţional-Ţărănesc* :. Şedinţa Adunării Deputaţilor[152] a fost deschisă de Ştefan Cici'o-Pop care, după ce a făcut un elogiu regentului

---

1[50] Pamfil Şeicaru, *op. cit.,* p. 157.

* Regina Măria considera că „ceea ce a făcut ea pentru ţară îi dă dreptul de a-şi spune cuvîntul în afacerile ţării", cu alte cuvinte de a face parte din Regenţă. Iuliu Maniu a acceptat ideea ca regina să intre în Regenţă, dar numai în locul principelui Nicolae, apreciind că nu era îngăduit ca din acest organism să facă parte doi membri ai familiei regale, care l-ar pune în minoritate pe cel de al treilea membru al Regenţei (Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *1926—1930. In culisele crizei dinastice, însemnările lui R. Bossy,* în „Magazin istoric", nr. 9/1986, p. 36— 37).

[151] N. Iorga, *Memorii,* voi. V, p. 263.

** După insistenţe deosebite, Maniu a acceptat discutarea acestei probleme în Biroul Partidului Naţional-Ţărănesc; şedinţa a început la ora 18, în ziua de 8 octombrie, cu participarea lui Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voevod, I. Mihalache, Gr. Iunian, M. Popovici şi C. Stere. In timpul şedinţei Iuliu Maniu s-a mulţumit să asculte, nespunînd nimic despre soluţia pe care „o avea", în timp ce ceilalţi susţineau, fiecare, „o altă formulă". „Fratele Alexandru", în elanul său caracteristic, 1-a propus regent pe „fratele Iuliu", dar acesta, modest, a refuzat, deoarece — cum avea să motiveze mai tîrziu — „nu vreau măriri şi în al doilea rînd vreau să lucrez în sensul convingerilor mele politice". Deşi s-a dezbătut îndelung problema completării Regenţei, „după patru ceasuri de solemnă pisare a apei în piuă" nu s-a luat nici o decizie. Imediat s-a întrunit Consiliul de Miniştri, care, după dezbateri sterile ce s-au prelungit către ora 3 dimineaţa, şi-a suspendat şedinţa pînă la ora 8. Atunci trebuia să se ia o hotărîre, deoarece la ora 10 erau convocate Corpurile legiuitoare în vederea alegerii noului regent.

In ziua de 9 octombrie, la ora 8, Iuliu Maniu, de felul său foarte punctual, n-a venit la şedinţa Consiliului de Miniştri. Imediat s-a dat alarma şi a început o febrilă căutare a primului ministru; s-a aflat că el plecase de la ora 7 de acasă, dar unde anume nu se ştia. C. Stere descrie astfel atmosfera din acele momente: „Se scurgeau penibile, într-o tensiune indescriptibilă minute după minute, sferturi de ceas după sferturi de ceas, ceasuri, se adunase şi colegiul parlamentar; şi iarăşi se scurgeau, în incinta Camerii, în aceeaşi tensiune febrilă, minute, sferturi de oră şi ceasuri. Primul ministru nu era nicăieri de găsit". Şedinţa Consiliului de Miniştri nu s-a putut ţine, membrii guvernului deplasîndu-se în Dealul Mitropoliei, unde parlamentarii se adunaseră deja. (C. Stere, *Preludii...,* p. 128—129; „Dreptatea", X, nr. 2603 din 3 iulie 1936).

[152] Relatare după „Dezbaterile Adunării Deputaţilor", şedinţa din 9 octombrie 1929 (fără număr).

«dispărut, a vorbit despre „grija de a investi cu marea demnitate rămasă vacantă, o persoană care, ridicată deasupra patimilor şi frămîntărilor luptelor politice, să aibă tactul şi autoritatea de a domoli şi al cărui ideal în viaţă **şi** permanentă preocupare să fie înălţarea neamului nostru la rolul de factor important în realizarea progresului general al omenirii şi de apărător iubit şi respectat al civilizaţiunii latine".

Au mai rostit cuvinte de omagiu la adresa lui Gh. Buzdugan: Iuliu Maniu, N. Iorga, V. Tomescu, Hans Otto Eoth, G. Bethlen, Meyer Ebert, dr. N. Lupu. Ultimul a declarat că prin moartea lui Buzdugan „aşezămîntul instituit de regele Ferdinand la 4 ianuarie 1926 a fost zdruncinat", şi a propus organizarea unui Consiliu de Coroană, la care să participe cei doi regenţi, membrii guvernului şi şefii de partide. Faptul că un asemenea Consiliu nu s-a ţinut era apreciat ca „o mare greşeală", contribuind la hotărîrea celor două partide de a nu participa la şedinţă. Mergînd pe aceeaşi linie, dr. N. Lupu cerea ca „alesul de astăzi al parlamentului să corespundă necesităţilor superioare ale ţării", în mod special să fie „o persoană necontrolată politiceşte, capabilă de a ţinea un echilibru şi cumpănă dreaptă în lupta dintre partide. O persoană care să respecte aşezămintele democratice dobîndite de România în urma marelui război şi să lucreze temeinic, cu dragoste şi cu pricepere, la consolidarea lor". Şi ţinea să declare: „Dacă persoana propusă va corespunde acestor postulate, ne vom da şi noi adeziunea, trecînd peste greşeala de la început'*.

După această parte introductivă, s-a intrat în ordinea de zi propriu-zisă, adică alegerea celui de-al treilea regent. A luat cuvîntul Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului de Miniştri, care a arătat că Regenţa trebuia întregită, şi a cerut membrilor Reprezentanţei Naţionale să se „scoboare" în conştiinţa lor, „ridicîndu-şi" inimile şi sufletele spre „atotputernicul, cu rugămintea ca să ne lumineze pe toţi. Iar d-voastră să vă exercitaţi acest drept de vot secret, precum prescrie Constituţia, şi precum conştiinţa şi sentimentul datoriei naţionale a d-voastră vă dictează". Apoi, şeful guvernului a cerut suspendarea şedinţei pentru un sfert de oră, pentru ca senatorii şi deputaţii **să-şi** poată pregăti buletinele de vot.

Şedinţa n-a putut fi suspendată, pentru că a intervenit N. Iorga, care a spus între altele: „O Adunare ca să ia

o hotărîre, trebuie să aibă convingerea că se găseşte în drepturile ei. Dreptul acestei Adunări a fost atins de anumite critici", care după opinia sa nu erau întemeiate, întrucît nu se putea face o cooptare hotărîtă de cei doi regenţi şi propusă apoi aprobării Parlamentului, pentru că a ataca hotărîrea lor însemna a ataca pe suveran. Făcînd aluzie la opinia exprimată de unii oameni politici, în special liberali, de a fi aleasă în Regenţă regina văduvă Măria, N. Iorga a spus că, într-adevăr, în trecut, Regenţa era formată din soţia suveranului absent pentru cîteva săptămîni, sau din mama suveranului minor aşezat în scaun, dar, aprecia el, rezultatele au fost „dezastruoase" şi a amintit de doamna lui Ieremia Movilă care, deşi animată de gînduri bune, a distrus întreaga ei dinastie. După părerea lui N. Iorga persoana cea mai indicată pentru această demnitate era un magistrat.

A luat imediat cuvîntul Ioan Flueraş, care a declarat: „Partidul Social-Democrat consideră că instituţiunea monarhiei prin prerogativele politice cu care înzestrează Coroana, constituie o restrîngere esenţială a principiului suveranităţii populare, care trebuie să stea la baza oricărui stat modern şi care nu poate fi realizat pe deplin decît în republica democratică. Partidul Social-Democrat, deşi este în principiu adept al formei de guvernămînt republicane, nu poate rămîne indiferent atunci cînd, pe baza legilor existente, se alege unul din conducătorii statului". După această afirmare a convingerilor sale republicane, Partidul Social-Democrat protesta împotriva modului de acţiune a guvernului naţional-ţărănist. I. Flueraş preciza că alegerea trebuia „să fie conştientă", candidaţii să fie cunoscuţi din vreme, iar această cerinţă nu era îndeplinită: „Nici opinia publică, nici deputaţii şi senatorii chemaţi să aleagă n-au cunoscut dinainte pe candidaţi, n-au avut vreme nici să-şi scruteze conştiinţa şi să vadă dacă alegerea care se face astăzi corespunde intereselor prezente şi viitoare ale ţării". în consecinţă, grupul parlamentar social-democrat nu-şi „putea lua răspunderea pentru hotărîrea de azi".

Preşedintele Consiliului de Miniştri a intervenit pe un ton neobişnuit de dur pentru un om ca el: „Tot ce a spus d. deputat Flueraş este atît de mult în contra gîndirii, firii şi tradiţiei neamului românesc şi atît de mult în contra rezonamentului drept şi just, încît cred că ar fi o impietate de a intra în discuţiunea celor spuse de d-sa. Tor

ce mă mărginesc a zice, este: «Trăiască monarhia. Trăiască dinastia română. Trăiască România întregită»".

După suspendarea şedinţei, parlamentarii naţional-ţărănişti au fost convocaţi la o consfătuire, în cadrul căreia Vaida-Voevod a propus alegerea în Regenţă a lui C. Sărăţeanu, consilier la înalta Curte de Casaţie[133]. Cum cei mai mulţi nici nu auziseră de acesta, Vaida-Voevod a fost nevoit să repete numele şi să precizeze că el „trebuie votat". Imediat, pe toate buletinele de vot a fost înscris numele lui Constantin Sărăţeanu, după care acestea au fost împărţite deputaţilor şi senatorilor.

La reluarea şedinţei s-a trecut la vot, al cărui rezultat a fost următorul: votanţi — 493, voturi anulate — 1, voturi albe — 10. C. Sărăţeanu a întrunit 445 voturi, generalul C. Prezan — 22, principele Carol — 9, Andrei Rădulescu — *3,* T. Sauciuc-Săveanu — 1, N. lorga — 1, mitropolitul Bălan — 1. Astfel, C. Sărăţeanu a fost ales regent. A urmat o pauză de 15 minute pentru pregătirea ceremoniei de depunere a jurămîntului.

Apariţia noului regent a reprezentat, pentru cei prezenţi, o surpriză dezagreabilă*. Ziaristul C. Gongopol nota: „Un «Deus ex-machina» este adesea primit cu aplauze. Noul regent a fost întîmpinat de către Adunare cu exclamaţii care l-au intimidat foarte"[134].

Atmosfera a fost atît de penibilă, încît Ştefan Cicio-Pop a uitat să-1 salute. După ceremonia depunerii jurămîntului, preşedintele Adunării nu i-a dat — aşa cum s-ar fi cuvenit — cuvîntul, mulţumindu-se să strige: „Trăiască Regele!", „Trăiască augusta dinastie!", „Trăiască înalta Regenţă!", „Trăiască România Mare şi eternă!", „Să trăiască noul regent!". Un sfîrşit, „aproape comic"[155], nota N. lorga.

---

*[33] *Comedia constituţională de ieri,* în „Viitorul", XXII, nr. 6500 din 11 octombrie 1929.

* Iată descrierea lui Pompiliu Pop Mureşan: „Un bătrîn înalt şi uscat, care abia vorbeşte. Face impresia că şi-a pierdut de mult dacă nu memoria, controlul asupra ei. E un om cu un picior în groapă. Penibil. Iuliu Maniu e însă mulţumit. De acum înainte are un picior serios în Regenţă. Manechinul va juca aşâ cum îl va trage de sfori din culise. E tocmai ceea ce îi trebuie lui Iuliu Maniu". (Pompiliu Pop Mureşan, *Adevărul despre Iuliu Maniu,* Bucureşti, 1946, p. 97).

[154] C. Gongopol, *Săptămîni..* ■, p. 162.

*[S5] N. lorga, *Memorii,* voi. V, p. 364.

2. FALIMENTUL REGENŢEI. RESTAURAŢIA

Prin alegerea lui C. Sărăţeanu în Regenţă, această instituţie a suferit o grea lovitură. Pentru toată lumea apărea limpede că nu s-a urmărit creşterea prestigiului Regenţei, ci influenţarea — sau mai bine zis — înfeudarea ei politică. Este adevărat că nu exista un regulament care să precizeze modul de rezolvare a unei asemenea situaţii, însă, dacă s-ar fi luat în considerare principiul care a stat la baza alcătuirii Regenţei în 1926, locul lui Gh. Buzdugan trebuia luat de Andrei Rădulescu, primul preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie. Pe C. Sărăţeanu mulţi îl socoteau om cult, cu o solidă pregătire juridică, dar aprecierea quasiunanimă era aceea că nu întrunea calităţi politice care să-1 indice pentru înalta funcţie de regent*. C. Sărăţeanu a ajuns să ocupe această demnitate numai datorită manevrelor lui Iuliu Maniu.

La 9 octombrie 1929 Maniu a reuşit să neutralizeze complet influenţa Partidului Naţional-Liberal asupra Regenţei; astfel, liberalii — care avuseseră un puternic punct de sprijin la Palat — se vedeau acum înlăturaţi într-o manieră categorică. în acelaşi timp, Iuliu Maniu a asigurat partidului în fruntea căruia se afla o înrîurire covîrşitoare asupra Regenţei. Nu este lipsit de semnificaţie faptul că şeful guvernului şi-a luat ca secretar particular pe Relu Măldărescu, unul din nepoţii lui C. Sărăţeanu, prin intermediul căruia se informa asupra activităţii noului regent şi a Regenţei în general.

Pe de altă parte, prin alegerea făcută, Iuliu Maniu urmărea să exercite presiuni asupra lui Carol pentru a-1 sili să accepte condiţiile pe care el i le punea în vederea reîntoarcerii în ţară**.

---

* C. Sărăţeanu s-a născut la Buzău în anul 1862. Cele mai importante funcţii pe care le-a deţinut au fost următoarele: procuror la Curtea de Apel din Iaşi (1900), secretar general al Ministerului de Justiţie (1903), consilier la înalta Curte de Casaţie şi Justiţie (din 1905), ministru de Interne (ianuarie—martie 1918). Desemnarea Ini în această ultimă funcţie a fost socotită, la vremea respectivă, „o glumă" a generalului AI. Averescu. *(N.* Iorga, *Istoria românilor,* voi. X, p. 396).

** De altfel, însuşi Maniu avea să declare în 1936: „Şi am ales pe marele bărbat, pe Sărăţeanu, care mi-a făgăduit că dacă naţiunea română va voi pe rege, nu se va opune. Despre acest plan ştia numai dl. Vaida Alexandru şi îi mulţumesc că a ţinut secretul pînă la capăt şi astfel l-am putut aduce înapoi pe rege". In fond, Iuliu Maniu recunoştea că C. Sărăţeanu a fost ales re-

Din modul în care a fost ales C. Sărăţeanu o concluzie se degajă cu claritate şi anume: Regenţa nu era „deasupra partidelor", ci o expresie a acestora. De aici şi reacţia atît de energică a principalelor partide din opoziţie şi mai ales a Partidului Naţional-Liberal faţă de actul de la 9 octombrie. Astfel, I. G. Duca spunea: „Printr-o interpretare vinovată a dispoziţiunilor constituţionale şi printr-o îndrăzneaţă procedare, d-1 Iuliu Maniu şi-a însuşit dreptul să desemneze singur pe al treilea regent şi să supună alegerea sa personală ratificării de formă a Parlamentului său cu demisiile în alb. Şi pe cine a ales? Pe un înalt magistrat, o persoană foarte respectabilă desigur, dar care fiind rudă de aproape cu d-nii Popovici şi Vaida, d. Maniu şi-a închipuit că va fi în Regenţă instrumentul măruntelor sale interese de partid". Şi fruntaşul liberal conchidea: „Tentativa d-lui Maniu de-a coborî Regenţa la nivelul combinaţiilor sale de partid şi de familie rămîne şi constituie o gravă atingere adusă unei instituţii care prin natura ei trebuie să fie un arbitru suprem în afară şi deasupra tuturor partidelor politice"[1]. O opinie similară avea şi Partidul Poporului, care declara că guvernul, „neţinînd seama nici de prevederile Constituţiei, nici de indicările cuminţeniei politice, a recurs la procedee arbitrare"[2], lovind astfel grav în prestigiul Regenţei.

Comentînd actul din 9 octombrie 1929, P.S.D. aprecia că doar formal alegerea noului regent s-a făcut în conformitate cu prevederile Constituţiei, pentru că, în fond„ guvernul „a procedat greşit şi antidemocratic"[3]. Ziarul „Socialismul" conchidea: „Se poate afirma, aşadar, că alegerea s-a făcut fără cunoştinţă de cauză, prin surpriză, fără participarea opiniei publice, care şi ea ar fi trebuit să-şi dea indicaţiile asupra persoanei noului regent"[4].

Nu numai opinia publică, dar nici chiar conducerea Partidului Naţional-Ţărănesc şi membrii guvernului nu au avut o contribuţie la desemnarea regentului. Efectele n-au întîrziat să se producă. Alegerea lui C. Sărăţeanu în Re-

---

gent în mod condiţionat *(Cuvîntarea d~lui Iuliu Maniu la Vinţul de Jos,* în „Dreptatea", X, nr. 2603 din 3 iulie 1936).

[1] „Viitorul", XXII, nr. 6510 din 23 octombrie 1929.

[2] „Îndreptarea", XI, nr. 211 din 10 octombrie 1929.

[3] *Partidul Social-Democrat şi problema Regenţei,* în „Soqialismul", XXIII, nr. 42 din 13 octombrie 1929.

* *Ibidem,* . .

genţă a declanşat o gravă criză în sînul Partidului Naţional-Ţărănesc. Deosebit de revoltat era Grigore Iunian, care, în calitate de ministru al Justiţiei, nu fusese consultat într-o problemă constituţională atît de importantă*. Potrivit unor afirmaţii, Iunian ar fi ajuns la concluzia că alegerea lui Sărăţeanu făcea parte din planul lui Maniu de a proclama republica; „vrea să fie preşedinte de republică"[5] a spus Iunian lui Gafencu. La rîndul său, I. Mihalache, care în ajunul alegerii regentului „părea căzut din nori, cu desăvîrşire dezorientat"[6], a adresat la 10 octombrie o scrisoare publică lui Iuliu Maniu în care cerea retragerea **lui** M. Popovici din guvern, deoarece o soră a acestuia era căsătorită cu C. Sărăţeanu şi, conform Constituţiei, nici un membru al familiei domnitoare nu putea fi ministru. în caz contrar, ameninţa I. Mihalache, cei 5 miniştri ţărănişti îşi vor prezenta demisia[7].

Iuîiu Maniu a trebuit să-1 sacrifice pe cumnatul noului regent**, astfel că la 14 octombrie, M. Popovici a demisio-

---

* Cu cîteva săptămîni înainte, Gr. Iunian prezentase Consiliului do Miniştri un proiect de lege prin care se preconiza ca pensionarea pentru limită de vîrstă a consilierilor de la Curtea cie Casaţie să scadă de la 70 de ani la 68 de ani, întrucât, datorită vîrstei înaintate, deveneau incapabili să mai îndeplinească această demnitate. Pentru a argumenta, el a citat cazul lui C. Sărăţeanu, care era complet depăşit de sarcinile ce-i reveneau. In urma opoziţiei lui M. Popovici şi a lui Vaida, Gr. Iunian a renunţat la proiectul său de lege. Oricum, rămînea problema: cel ce era socotit un consilier incapabil a fost desemnat în cea mai înaltă demnitate de stat. („Universul", XLVII, nr. 239 din 16 octombrie 1929).

[5] Grigore Gafencu, *Însemnări politice,* în „Magazin istoric" nr. 12/1981, p. 25.

[6] C. Stere, *Preludii...*, p. 127.

[7] *Criza de guvern,* în „Universul", XLVII, nr. 238 din 14 octombrie 1929.

** Un ziarist consemna afirmaţia unui fruntaş al grupării ţărăniste: „Am votat fără să ne dăm seama pe cine votăm. Lămuriţi ulterior, cerem retragerea... d-lui Mihai Popovici din guvern" pentru că sora ministrului de Finanţe era soţia noului regent. Iar art. *95* din Constituţie prevedea că „Nici un membru al familiei regale nu putea fi ministru" şi Regenţa din care făcea parte C. Sărăţeanu exercita prerogativele regale. Pe drept cuvînt, ziaristul C. Gongopol se întreba: „Scrupul de conştiinţă sau de procedare? Dacă d. Maniu n-ar fi făcut o taină din persoana candidatului, care avea să fie propus cu ţidule poligrafiate «liberei conştiinţe şi judecăţi a Adunării Naţionale», d. Sărăţeanu era mai puţin cumnat? Şi dacă rudenia înseamnă un «atu* guvernamental, el s-ar fi putut râsfrînge numai asupra unui singur ministru?" (C. Gongopol, *Săptămîni...,* p. 162).

nat, interimatul Ministerului de Finanţe fiind preluat de preşedintele Consiliului de Miniştri.

Ţărăniştii s-au declarat, momentan, mulţumiţi cu aceas tă rezolvare, deşi — dacă ar fi fost consecvenţi cu ei în şişi — trebuiau să ceară şi demisia lui Al. Vaida-Voevod, care era văr cu Sărăţeanu, şi chiar a primului ministru care, deşi cunoştea bine aceste relaţii de rudenie, a impus alegerea noului regent. Zarva făcută de I. Mihalache, iz bucnirea crizei în Partidul Naţional-Ţărănesc şi în guvern,. ca şi modalitatea de rezolvare, au pus într-o lumină din tre cele mai proaste pe noul regent, care îşi începea acti vitatea sub cele mai rele auspicii. , ■.

într-o vreme cînd tensiunea politică creştea neîncetat, Regenţa se dovedea incapabilă să stăpînească situaţia, să joace rolul de ,,arbitru" între partide, fiind depăşită de evenimente. Deşi formal sistemul de guvernământ nu s-a modificat, practic monarhia nu avea nici o putere politică, devenise un instrument în mîna partidului aflat la cîrma ţării. Patriarhul îi declara lui Octavian Goga că nu putea lua nici o hotărîre, deoarece el nu reprezenta „decît 33 de procente"[8], iar lui Nicoiae Iorga îi mărturisea: „Regenţa nu merge pentru că n-are cap. Prinţul îşi fumează ţigările, Sărăţeanu cercetează cărţile, eu, un preot, nu pot decît să încerc a împăca"[9]. Şi totuşi,. Regenţa era, conform Constituţiei, „capul statului", însă, autoritatea ei era minată şi nimeni nu credea în mod sincer în capacitatea ei.

Un factor de cea mai mare importanţă, care a înrîurit considerabil evoluţia vieţii politice, inclusiv sistemul de guvernămînt, 1-a constituit intensificarea luptei revoluţionare a maselor[10]. încă de la începutul anului 1929 au avut loc numeroase acţiuni greviste, între care cele de la Uzinele „Lemaitre" din Bucureşti, Industria Sîrmei (Cîmpia Turzii), Fabrica de Celuloză din Zărneşti, întreprinderile Metalurgice din Sibiu, „Astra" (Arad), Uzinele şl Domeniile Reşiţa, ale muncitorilor forestieri din Valea

---

[8] Octavian Goga, *Jurnal politic,* în „Revista de istorie şi teo rie literară", nr. 4/1985, p. 167.
[9] N. Iorga, *Memorii,* voi. V, p. 373.
[10] Vezi, pe larg, Ilie Ceauşescu, *P.C.R. — stegarul luptelor revoluţionare din anii 1929—1933,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1971; N. G. Munteanu şi Gh. I. Ioniţă, *Un veac de istorie* o *minierilor de pe Jiu,* Bucureşti, 1971; M. C. Stănescu şi M. Silvian» *Lupeni ieri şi azi,* Bucureşti, Edit. Politică, 1983.

Mureşului, ale minerilor din Anina. Cea mai mare bătălie de clasă din perioada de început a crizei economice a fost greva muncitorilor de la Lupeni, desfăşurată în august 1929, înăbuşită în sînge de autorităţile locale. Clasele dominante sperau că prin această represiune vor intimida muncitorimea şi o vor sili să accepte cu resemnare exploatarea şi nedreptatea. Aceste calcule s-au dovedit însă greşite. Deşi înfrîntă, greva muncitorilor de la Lupeni a marcat un moment însemnat în procesul de afirmare a clasei muncitoare pe arena vieţii social-politice.

în perioada imediat următoare s-au înregistrat noi acţiuni revoluţionare, dintre care se remarcă greva lucrătorilor de la Atelierele C.F.R. din Cluj (mai 1930). Partidul Comunist Român îşi reorganiza activitatea pentru a putea conduce, cu şi mai mult succes, lupta maselor populare împotriva exploatării capitaliste, a încercărilor guvernanţilor de a arunca greutăţile crizei pe umerii oamenilor muncii.

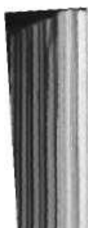
Creşterea avîntului revoluţionar a produs o vie îngrijorare în tabăra burgheziei, care-şi vedea poziţiile ameninţate. In acest context carliştii şi-au intensificat activitatea.

Ei şi-au făcut simţită prezenţa chiar în incinta Parlamentului. Astfel, în ziua de 9 octombrie 1929, cu ocazia alegerii noului regent, generalul N. Racoviţă, Nae Ionescu şi Nichifor Crainic nu s-au sfiit să facă, deschis, propagandă „carlistă"[11]. Nu poate fi trecut cu vederea faptul că, cu acelaşi prilej, 9 parlamentari au votat pentru alegerea lui Carol în Regenţă. La 28 noiembrie deputatul naţional-rţărănist D. Mânu a urcat la tribuna parlamentului în postura de apărător al fostului principe, întrebînd guvernul de ce „nu ia nici o măsură împotriva calomniatorilor prinţului Carol, tatăl Majestăţii Sale regelui Mihai I", susţinând că ponegrirea „tatălui regelui nostru ştirbeşte prestigiul Coroanei şi al micului nostru rege, căci hula ce se aduce tatălui se răsfrînge şi asupra fiului"[12]. El făcea aluzie la unele articole publicate în oficiosul liberal „Viitorul", care-1 prezentau pe Carol ca un aventurier, fără nici un fel de calităţi politice. în ziua de 12 decembrie, N. Cornescu declara în Senat că „actul de la 4 ianuarie 1926 este mai mult decît o nedreptate" şi a cerut repa-

---

[11] N. Iorga, *Memorii,* voi. V, p. 364.

[12] D.A.D.", nr. 5, şedinţa din 28 noiembrie 1929, p. 76.

11

rărea acesteia, pentru ca „să redăm liniştea sufletească *în* ţară, să redăm armonia în sinul familiei regale"[13].

Carliştii se manifestau activ şi în coloanele presei. Ziarul „Cuvîntul" desfăşura o adevărată campanie în favoarea lui Carol, reproducînd unele documente şi materiale privitoare la criza dinastică, într-o formă trunchiată şi tendenţioasă, urmărind să demonstreze că fostul principe n-a renunţat de bună voie la prerogativele sale, ci silit în urma manevrelor şi presiunilor lui I. I. C. Brătianu. într-unui din articolele sale, intitulat *Renunţarea,* Nae Ionescu punea întrebarea: „Are principele Carol moralmente dreptul să se întoarcă în ţară atunci cînd ar crede de cuviinţă?". Şi tot el răspundea: „Categoric, da!"[34].

Cel mai înfocat carlist devenise principele Nicolae, care dorea să scape cît mai repede de demnitatea de regent pentru a se consacra, fără nici o reticenţă, aventurilor sale sentimentale cu Ioana Dolete-Săveanu. Profitînd de faptul că deţinea funcţia onorifică de inspector general al armatei, principele Nicolae a întreprins adevărate turnee pe la regimentele din ţară, arătînd ofiţerilor că singura soluţie pentru rezolvarea situaţiei critice din România era aducerea lui Carol[13]. în urma unor întrevederi cu Iuliu Maniu, principele Nicolae a primit agrementul guvernului de a pleca la Paris pentru a se întîlni cu Carol în ziua de 18 iulie în vederea discutării cîtorva „probleme de familie"[1]". Era vorba despre conflictul iscat între el şi regina Măria, care făcea presiuni pentru a obţine calitatea de „prim-regentă". In consecinţă, principele Nicolae a propus „arbitrajul" lui Carol[17], în calitate de frate mai mare şi — într-un anumit sens — cap al familiei domnitoare.

Carliştii nu se sfiiau să folosească pentru propaganda lor tot felul de zvonuri alarmiste şi situaţii care nu aveau nici o legătură cu criza dinastică*.

[13] „D.S.", nr. 8, şedinţa din 12 decembrie 1929, p. 117.

" „Cuvîntul", VI, nr."l834 din 1 iunie 1930.

[1S] T. Teodorescu-Branişte, *Creanga putredă,* în „Magazin istoric", nr. 12/1971, p. 25.

»* Arh. ist. rentr., fond Casa Regala, dos. 30/1934, f. 10.

[17] *Ibidem,* fond Casa Regală. Regenţă-Mihai, dos. 23/1929, f. 1.

• Astfel, ei dădeau o extensiune extraordinară activităţii unor bande de tîlhari ce acţionau în diverse zone ale ţării, mai ales In Delta Dunării, inventau conflicte de graniţă, pentru a crea în sufletele cetăţenilor o stare de nesiguranţă şi de teamă. Arderea bisericii din Costeşti (Argeş) în care au murit 108 loeuî-

Principala lor preocupare era aceea de a discredita sistemul de guvernare existent, afirmând că în România trebuia instaurat un regim de ordine şi autoritate. In acelaşi timp, ei căutau să acrediteze ideea că numai prin venirea lui Carol situaţia ţării putea fi îndreptată. Manifestele şi broşurile editate şi răspîndite de carlişti, care făceau tot felul de promisiuni demagogice, aveau ca motto apelativul: „Să vină salvatorul"*.

In documentele care nu erau destinate publicităţii obiectivele reacţionare ale unor carlişti erau formulate fără echivoc. Astfel, într-o scrisoare adresată lui Carol la 18 aprilie 1930, Victor Vorobochievici argumenta necesitatea venirii acestuia în ţară pentru a lichida principalele instituţii democratice —- parlamentul şi partidele politice — şi a instaura un regim de mînă forte, deoarece „Aceste două instituţii, parlamentul şi partidele politice, cu principiul ce-1 au la bază, democraţia, sînt neputincioase a da viaţă statului românesc"[18].

Cu toată propaganda lor, carliştii nu reprezentau o forţa capabilă să influenţeze decisiv evoluţia crizei dinastice.

---

tori, a antrepozitelor din Botoşani şi distrugerea a 150 de vagoane de cereale, precum şi incendiul izbucnit la liceul din Craiova erau prezentate ca „semne" rău prevestitoare ale forţei divine.

* Intr-un asemenea manifest citim: „Cetăţeni, ţara noastră este în grea suferinţă şi trece azi prin tot felul de convulsiuni pentru că-i lipseşte un stăpîn, care să rămînă arbitrul cu autoritate deasupra partidelor politice. Ţara noastră a avut unul, care este însă astăzi departe de noi, dar al cărui suflet palpită pentru noi. Poporul nostru, care a iubit şi iubeşte din tot sufletul pe prinţul Carol, consideră actul de la 4 ianuarie 1926 ca o crimă. Cetăţeni, actul este nul. Fiţi gata în orice moment a readuce pe prinţul Carol. Cetăţeni, nedreptatea făcută prinţului şi ţării trebuie reparată prin orice mijloc şi cît mai repede. Juraţi voi şi copiii voştri credinţă prinţului şi fiţi gata în orice moment pentru ziua sosirii lui, pentru că el este salvatorul". Intr-un alt manifest se adresa următorul apel: „mergeţi din casă în casă şi spuneţi rudelor, prietenilor şi cunoscuţilor voştri că dezbinarea, mizeria şi nedreptatea nu vor înceta în ţara noastră decît odată cu întoarcerea lui Carol salvatorul, singurul care va putea duce naţiunea pe drumul cel bun". Caracterul demagogic al unor asemenea manifeste este evident, ţelul reacţionar al earliştilor fiind ascuns cu dibăcie în fraze menite să semene în mintea tuturor o speranţă. (Gabriel Marinescu, Ion Modreanu, Constantin Buruiană, *Carol al II-lea, regele românilor. Cinci ani de domnie. 8 mnie 1930—8 iunie 1935,* Bucureşti, 1935, p. 31—32).

Arh- ist- **«mtr.,** fond Carol II. Arh. personală, dos. *V*— 715/

Cheia rezolvării acesteia se afla în mîinile partidelor politice.

Deşi traversa o perioadă critică în istoria sa, P.C.R. a militat consecvent împotriva instituţiei monarhice, a demascat esenţa de clasă, reacţionară, a carlismului, a mobilizat masele la luptă împotriva orînduirii capitaliste.

P.S.D. se pronunţa pentru un regim republican, dar manifesta un anumit dezinteres faţă de criza dinastică, apreciind că muncitorilor le era indiferent dacă în fruntea statului se afla o Regenţă sau un rege.

Dintre partidele burgheze, cel mai consecvent se dovedea a fi Partidul Naţional-Liberal. Ziarul „Viitorul" a desfăşurat o vie agitaţie împotriva revizuirii actului de la 4 ianuarie, susţinînd că fostul principe nu numai că nu era în drept, dar era şi incapabil să domnească. In zilele de 1—4 mai 1930 a avut loc Congresul general al Partidului Naţional-Liberal, în cadrul căruia s-a reafirmat hotărîrea partidului de a apăra „ordinea constituţională" existentă şi de a nu îngădui „ca această chestiune vitală pentru statul nostru să alcătuiască obiect de speculaţiuni politice sau să slujească interese josnice şi trecătoare de partid"[19]. La 13 mai 1930, Vintilă Brătianu a adresat o scrisoare şefilor de organizaţii judeţene ale Partidului Naţional-Liberal, cerîndu-le „ca fără întârziere să ia atitudine hotărîtă prin care să se afirme intangibilitatea ordinei constituţionale stabilite la 4 ianuarie 1926 şi să pună capăt tuturor tentativelor de a redeschide o chestiune definitiv închisă"[20]. Totodată, liberalii au hotărît să tipărească o nouă broşură, cuprinzînd, pe lîngă actele oficiale aie renunţării lui Carol (publicate în cele două broşuri anterioare) şi documente privind „complotul de la Londra şi echivocul naţional-ţărănist".

Pe de altă parte, Vintilă Brătianu încerca să-1 cointereseze pe principele Nicolae în menţinerea Regenţei şi avansa ideea că el ar putea fi ,,prim-regent". In broşura pregătită de liberali se scria: „Fostul principe Carol nu mai poate domni. Chiar dacă Dumnezeu ne-ar lipsi de oblăduirea regelui Mihai, succesorul nu poate fi tatăl său care, renunţând la drepturile sale, nu le mai poate revendica, ci numai acel arătat de orînduirea monarhică şi de

---

[19] *Congresul general al Partidului Naţional-Liberal,* în „Viitorul", XXII, nr. 6667 din 3 mai 1930.

ao *Partidul Naţional-Liberal, Regenţa şi guvernul, Ibidem,* nr. 6675 din 13 mai 1930.

legile ţării, adică A.S.R. principele Nicolae. Tot astfel, după moartea regelui Carol, Coroana nu ar fi putut fi revendicată de principele Wilhelm de Hohenzollern, csre renunţase la dînsa, ci a revenit fratelui său mai **tîrtăr,** Ferdinand, desemnat prin legile ţării ca moştenitor al Tronului"-[1]. Dar principele A[1]icolae nu numai că nu era încîntat de asemenea avansuri, ci se simţea realmente deranjat. Referindu-se la atacurile pe care ziarele Partidului Naţional-Liberal le îndreptau împotriva lui Carol, principele Mcolae spunea: „N-ar trebui să se uite că cel atacat este tatăl regelui şi fratele meu. Şi mă întreb cum concep unii relaţii personale cu mine, cînd îngăduie insulte la adresa fratelui meu?"[1'2].

Eşuînd în tentativa de a-1 atrage pe principele Nicolae, Vintilă Brătianu şi-a îndreptat din nou privirile către regina Măria. Ziarul „Viitorul" a publicat cîteva articole elogioase la adresa acesteia, lăsînd să se înţeleagă că ar fi de dorit ca ea să intre în Regenţă în locul principelui Nicolae. Dar se pare că însăşi regina ajunsese la concluzia că o asemenea eventualitate era greu de realizat, **mai** ales că Nicolae se declara pentru revenirea lui Carol.

Adeseori, liberalii se erijau în critici şi sfătuitori ai regenţilor. Cea mai gravă acuzaţie era aceea de incompetenţă. Astfel, într-un articol intitulat *Partidul Naţional-Liberal, Regenţa şi guvernul,* publicat în „Viitorul" din 13 mai 1930, citim: „înalta Regenţă astăzi neluînd atitudinea pe care ţara o aşteaptă şi pe care împrejurările şi îndatoririle ei i-o impun, nu rămîn decît două alternative: sau să lăsăm agitaţia să se întindă şi rătăcirea să cuprindă spiritele, sau ca Partidul Naţional-Liberal să ia el apărarea unui mare interes naţional şi prin atitudinea sa hotărîtă şi neschimbată din primul ceas, să pună capăt acestor periculoase frămîntări".

în campania sa anticarlistă şi pentru apărarea actului de la 4 ianuarie, care viza, ca un obiectiv de bază, înlăturarea guvernului naţional-ţărănist, Vintilă Brătianu a încercat să atragă şi Partidul Poporului. Generalul Averescu era de acord cu campania ,,de răsturnare" a cabinetului prezidat de Iuliu Maniu, nu însă şi cu aceea împotriva lui Carol. Cu toate insistentele **lui** Vintilă Bră-

---

[21] *Acte şi documente. Uneltirile împotriva dinastiei,* fBucureşti. Tipografia Independenţa, 1930], p. 4—5.
[a] *„Chestia închisă" — centrul discuţiilor politice,* în „Adevărul", 43, nr. 14 225 din 13 mai 1930.

tianu. şeful Partidului Poporului a refuzat să facă o declaraţie categorică împotriva revenirii lui Carol în ţară şi în favoarea apărării „ordinei constituţionale" stabilite la 4 ianuarie 1926[23].

Campania liberalilor împotriva naţional-ţărărnştilor viza îndeosebi politica economică promovată, care afecta în mod vizibil poziţiile marii burghezii industriale şi bancare. Totodată, naţional-ţărăniştii erau acuzaţi că „complotează la lumina zilei" împotriva „ordinei constituţionale" existente[24].

Dar Partidul Naţional-Liberal nu mai era organizaţia impunătoare din vremea lui I. I. C. Brătianu. Contradicţiile interne deveneau tot mai evidente, tinzînd să degenereze în sciziuni. Astfel, Ioan (Jean) Th. Florescu, fost ministru de Justiţie, a înfiinţat în 1929 un organ de presă propriu intitulat „Omul liber", care în multe probleme — inclusiv în cea privind criza dinastică — se afla în divergenţă cu conducerea oficială a Partidului Naţional-Liberal şi în special cu Vintilă Brătianu.

Pe de altă parte, Gh. Brătianu, fiul lui I. I. C. Brătianu, adunase în jurul său un grup de „tineri liberali", doritori să se emancipeze de „tirania bătrînilor" şi să realizeze o „primenire" a cadrelor şi programului partidului. Deocamdată el făcea declaraţii de fidelitate faţă de conducerea Partidului Naţional-Liberal şi îşi afirma devotamentul faţă de „ordinea constituţională" stabilită la 4 ianuarie 1926[25], dar pentru cunoscătorii situaţiei din interiorul partidului era limpede că — mai devreme sau mai tîrziu — o ruptură era inevitabilă.

La rîndul său, C. Argetoianu — care nu-şi putuse materializa ambiţiile cu care intrase în 1927, imediat după moartea lui I. I. C. Brătianu, în Partidul Naţional-Liberal — manifesta o tendinţă tot meii independentă faţă de conducerea partidului. El nu participa la campania împotriva lui Carol, şi căuta punţi de legătură cu fostul principe.

Interesant este faptul că, în timp ce „Viitorul" desfăşura o susţinută campanie împotriva lui Carol şi pentru apărarea actului de la 4 ianuarie, directorul acestui ziar, Alexandru Mavrodi, se întîlnea cu fostul principe la Paris, mărturisindu-i că va fi fericit să strige din balconul

-J C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine,* în *Monarhia...,* p. 397. ** *Echivocul continuă,* în „Viitorul", XXII, nr. 6663 din 27 aprilie 1930.

25 „Mişcarea", XXIV, nr. 116 din 27 mai 1936.

redacţiei oficiosului liberal „Trăiască regele Carol al II-lea"[26]. De asemenea, în timp ce Partidul Naţional-Liberal edita broşuri anticarliste, fostul ministru C. Baiiu avea întrevederi cu Carol la Paris, declarînd presei că acesta era .„animat de sentimente mărețe, întărite printr-o inteligenţă cu adevărat creatoare"[27]. La rîndul lor, tinerii, dar foarte ambiţioşii, Richard Franasovici şi Gh. Tătărescu spuneau că rău face „jupînul" [Vintilă Brătianu] că persistă în greşeala de a susţine actul de la 4 ianuarie[28].

In- fond, Partidul Naţional-Liberal, aflat într-un evident declin, măcinat de contradicţii interne, se dovedea incapabil să stăvilească curentul carlist şi, oricît de paradoxal ar părea, prin agitaţia pe care o făcea în jurul crizei dinastice contribuia la crearea unui climat de incertitudine în legătură cu actul de la 4 ianuarie.

Partidul Poporului continua să aibă o atitudine ostilă faţă:.;de guvernul naţional-ţărănist, cerînd înlăturarea lui imediată de la conducerea ţării. Deoarece Regenţa nu se deeiiea să ia o asemenea hotărîre, averescanii nu ezitau să o atace în termeni duri, ba chiar să-i conteste existenţa ca instituţie. Astfel, la Congresul Partidului Poporului, din 23, martie 1930, Al. Averescu nu se sfia să declare: „Nu. mai pot avea încredere în hotărîrile Regenţei, pentru ca am făcut urîta experienţă că a vorbi cu trei persoane înseamnă a vorbi în văzduh [. ..] Eu, personal cel puţin, consider că este o umilinţă fără folos de a mai bate la o uşă pe care am găsit-o, în mai multe împrejurări serioase, zăvorită". Şi conchidea: „din propria mea pornire însă nu mai am nimic de cerut Regenţei, nici măcar de propus"'-'[9]. Un vorbitor la Congres, Iancu Anastasescu, din judeţul Dîmboviţa, a făcut apel la principele Carol, cerîndu-i să sară „în ajutorul ţării", iar în sală s-a scandat: „Să vină principele Carol!"[30]. Era pentru prima dată cînd la un congres general al unui partid politic din România se făcea apel deschis la fostul principe, iar Regenţa era declarată o instituţie falimentară.

Văzînd că popularitatea i se năruie definitiv şi că Partidul Naţional-Liberal nu mai putea „face şi desface to-

---

[26] Dsonisie Nobilescu, *Restauraţia,* p. 38.
[27] *Audienţa d-lui Banu la principele Carol,* în „Cuvîntul", VI, nr. 1816 din 14 mai 1930.
[28] Dionisie Nobilescu, *op. cit.,* p. 39.
[28] *Congresul Partidului Poporului,* în „Adevărul", 43; nr. 14 187 din 25 martie 1930. [30] *Ibiăem.*

tul", în România, Al. Averescu s~a orientat tot mai ferm spre sprijinirea întoarcerii lui Carol. După mai multe sondaje, şeful Partidului Poporului a acceptat să aibă o întrevedere cu fostul principe în localitatea elveţiană Bellizona, aflată la 60 km de graniţa cu Italia. Intîlnirea a avut loc în ziua de 25 aprilie 1930 şi s-a axat pe problema anulării actului de la 4 ianuarie. Averescu a pledat pentru revenirea lui Carol în ţară, cu condiţia să se despartă de Elena Lupescu şi să reia căsătoria cu principesa Elena. La un moment dat, fostul principe, care auzise de atîtea ori această condiţie, a întrebat ex-abrupto pe şeful Partidului Poporului: „Ce-ai face, dacă te-ai *tren* într-o bună zi cu mine în Bucureşti?". La care generalul, descumpănit, a răspuns: „Aş zice bun venit! In orice caz, din partea noastră nu va fi de temut o atitudine ostilă!"[31]. Potrivit afirmaţiilor lui Averescu, la Bellizona s-a stabilit ca Partidul Poporului sa pregătească atmosfera pentru reîntoarcerea lui Carol în ţară, iar în septembrie 1930 să aibă loc o ncuă întîlnire între cei doi, pentru a discuta stadiul pregătirilor şi modalităţile concrete de revenire[32].

Întors în ţară, Al. Averescu a avut o înitrevedere cu Vintilă Brătianu, pe care 1-a informat despre discuţia avută cu Carol şi despre hotârîrea acestuia de a ocupa **tronul.** Rezultatul a fost că şeful Partidului Naţional-Liberal şi-a intensificat campania împotriva lui Carol, susţinând că actul de la 4 ianuarie nu putea fi în nici un caz pus sub semnul întrebării. De asemenea, Al. Averescu a adresat o circulară confidenţiala către organizaţiile judeţene ale Partidului Poporului, cerîndu~le să-şi exprime în scris poziţia faţă de criza dinastică. Interesant este că toate organizaţiile s-au pronunţat pentru întoarcerea lui Carol[33].

Aşadar, Partidul Poporului nu numai că nu era dispus să opună o rezistenţă revenirii lui Carol, ci din contra, îşi schimbase radical atitudinea din decembrie 1925 — ianuarie 1926 şi acţiona în sensul anulării acjtului de la 4 ianuarie. Cel mai fervent „carlist" devenise Oetavian Goga, care îndeplinea şi rolul de „om de legătură" între

[31] *Adevărul despre Bellizona,* în „Îndreptarea", XIV, nr. 52 din 7 martie 1932.
[32] *Ibidem.*
[33] *Şedinţele Comitetului de Direcţie al Partidului Poporului din zilele' de 11 şi 14 iunie 1930,* în „îndreptarea", IX, nr. 111 din 18 iunie 1930.

Al. Averescu şi principele Carol, căruia i-a făcut mai multe vizite la Paris.

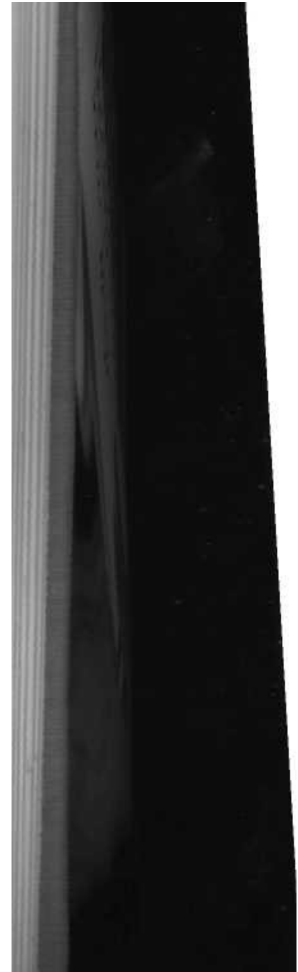
Partidul Naţional, prezidat de N. Iorga, fusese de la început favorabil întoarcerii lui Carol. N. Iorga a avut mai multe întrevederi cu ex-prinţul, care-l „cerceta" la Paris, cu ocazia lecţiilor ţinute la Sorbona. Atitudinea lui N. Iorga era justificată atît prin speranţele pe care şi le punea în propria-i ascensiune politică, cît şi prin concepţia sa monarhică, prin dorinţa de a se reface prestigiul monarhiei, grav afectat prin instituirea Regenţei şi disputele politice pe care criza dinastică le-a generat*. Aşadar, preşedintele Partidului Naţional era în aşteptarea revenirii lui Carol în ţară, socotind că modalitatea concretă de rezolvare a crizei dinasitice nu prezenta o importanţă deosebită.

Partidul Ţărănesc nu manifesta un interes special: faţă de criza dinastică, acest fapt fiind prin el însuşi semnificativ: dr. N. Lupu şi adepţii săi nu mai considerau necesar să susţină actul de la 4 ianuarie. Intrat în divergenţă cu liberalii, partidul se detaşase de aceştia şi în legătură cu atitudinea faţă de fostul principe.

Partidele burgheze ale naţionalităţilor conlocuitoare nu participau la disputa politică generată de criza dinastică; ele se situau, în activitatea concretă, de partea guvernului.

Organizaţiile de extrema dreaptă —; L.A.N.C. şi Legiunea Arhanghelul Mihail (care în aprilie 1930 şi-a creat secţia politică numită Garda de Fier) — priveau cu simpatie propaganda carliştilor, socotind că revenirea fostului principe va crea climatul propice restrîngerii drepturilor şi libertăţilor democratice, instituirii unui regim dictatorial.

Partidul care avea cel mai greu cuvînt de spus în această problemă era Partidul Naţional-Ţărănesc, deoarece se afla la putere. El era tot mai mult frămînrtat de

* Intr-o scrisoare adresată lui Carol la 27 martie 1930, *N.* Ior ga afirma: „Eu aştept cu aceleaşi sentimente, pe care şi faţă de cple mai neînchipuite greşeli şi jigniri eu tot le-am păstrat, in ciuda tuturora şi chiar a mea însumi. Aştept şi eu şi aşteaptă Şi aiţn, incepînd cu unul din sufletele cele mai sfinte pe care ie-am cunoscut [aluzie la principesa Elena]. Şi nu se poate să aş eptam în zadar. Concentrarea oamenilor care pot ceva, în ju de dr^tamenmt? '- e Z datorie a oricui- R^111 sînt forme, forme *(Arh TJ n t* T1",' 1Orme de în?elare de sine care se duc". V-635/1930 f 2) " ^ Personală- Secretariat, dos.

crize interne, generate de modul în care Iuliu Maniu înțelegea să guverneze, de contradicțiile dintre naționali și țărăniști privind aplicarea programului partidului și ocuparea unor demnități în stat.

Înlăturarea lui M. Popovici din guvern, în octombrie 1929, a determinat o puternică reacție a naționalilor, în special a lui Al. Vaida-Voevod, împotriva țărăniștilor și mai ales a lui Grigore Iunian. Șicanat zi de zi și nemaiputînd suporta atitudinile „domnului prezident". Gr. Iunian s-a văzut nevoit să demisioneze din guvern, invocînd ca motiv dezacordul său față de legea pentru apărarea onoarei[34]. Demisia i-a fost acceptată la 6 martie 1930, locul său în fruntea Ministerului Justiției fiind luat de „naționalul" Voicu Nițescu. Imediat după demisie, Gr. Iunian a plecat la Paris, unde s-a întîlnit cu Carol, căruia î-a sugerat să se întoarcă într-un termen cit mai scurt în România[3]'".

Intre timp, contradicțiile din sînul Partidului Naționtal-Țărănesc s-au accentuat și ca urmare a faptului că liberalii repuseseră pe tapet „cazul Stere". De această data, Iuliu Maniu — care aștepta de mult un moment favorabil — s-a decis să se debaraseze de incomodul lider țărănist. La 27 martie 1930, cu ocazia unui festival organizat la Opera Română pentru comemorarea Unirii Basarabiei cu România, a avut loc. — nu fără știrea lui Iuliu Maniu[311] ■— un incident cu o evidentă tentă politică: trei generali* au părăsit în mod ostentativ sala în momentul în care oratorul a pronunțat numele lui C. Stere. Datorită intervenției aparatului propagandistic pus în mișcare de liberali, incidentul — în fond minor — a căpătat o extindere extraordinară. H. Cihosky s-a solidarizat cu generalii protestatari prezentîndu-și demisia din funcția de ministru de Război[37]. Într-o discuție avută cu C. Stere, Iuliu Maniu a afirmat că situația creată îl adusese în situația de a cere Regenței să primească demisia guvernului. înțelegînd că era supus unui adevărat șantaj, la 4 aprilie **1930,** C- Stere a demisionat din Partidul Național-Țărănesc[38].

[91] *Demisia d-lui Iunian,* în „Adevărul", 43, nr. 14167 din 1 martie 1930.
[35] „D.A.D.", nr. 56, ședința din 13 martie 1935, p. 1617.
[36] C. Stere, *Preludii...,* p. 144.
* Este vorba de generalii inspectori de armată Gh. Mărdârescu, Nicolae Petala și V. Rudeanu.
[31] **„Viitorul",** XXII, 'nr. 6646 din 5 aprilie 1930.
[38] Vezi textul demisiei, în C. Stere, *Preludii...,* p. 254—255.

După multe ezitări, în mai 1931, el a pus bazele unei noi organizaţii politice — Partidul Ţărănesc-Democrat.

Dincolo de manevrele liberalilor sau ale lui Iuliu Maniu, incidentul de la Opera Română a evidenţiat un fapt îngrijorător: generalii şi-au impus punctul de vedere într-o problemă **politică,** au creat guvernului o situaţie delicată. Cu alte cuvinte, exista teama ca armata să scape de sub controlul autorităţii civile, fapt fără precedent în istoria modernă a României. Şi aceasta pentru că Regenţa — care conform Constituţiei exercita şi prerogativa de „cap al puterii armate" —■ nu se bucura de autoritate. în consecinţă, carliştii aveau la dispoziţie un nou argument în favoarea revenirii lui Carol şi anume „nevoia unui şef al armatei"[39].

In activitatea practică de guvernare acţiunile coercitive au început să predomine. Pe lîngă măsurile represive menţionate, guvernul a venit cu proiecte de legi privind „apărarea liniştei şi creditului ţării", „apărarea onoarei", „împotriva aiarmismuiui", care au fost votate de parlamentarii naţionai-ţărănişti.

In această atmosferă încărcată, Iuliu Maniu căuta să se folosească de criza dinastică pentru a lovi în toţi adversarii guvernului şi a-şi consolida propria-i poziţie. Ambiţia lui era ,,să-şi ducă cît mai multă vreme barca printre stînci, să evite coliziunile fatale şi să nu închidă nici o portiţă în urma lui"[M].

Ministerul de Interne, în fruntea căruia se afla ./ratele" Al. Vaida-Voevod, confisca atît ziarele care-1 atacau, cît şi pe cele care-1 lăudau pe fostul principe. Această acţiune a dat naştere la vii dispute în Parlament. Astfel, deputatul social-democrat Iacob Pistiner afirma: „Totdeauna a fost cea mai nenorocită politica de a crede că prin suprimarea publicaţiunilor se suprimă şi faptele publicate"[41]; la rîndul său, dr. *N.* Lupu, fiind'de **acord că** nu trebuia să se vorbească de „chestia închisă", afirma că „aceasta nu dă drept guvernului ca vrînd să distrugă şoarecii, să dea foc morii [...] Nu există mijloc mai bun de a face o idee să progreseze decît a o tine ascunsă si latentă««.

Insemnări ***politice,*** în „Magazin istoric'

op. cit., în ***Monarhia***..., **p. 393.**

n A TV«' 40 ?edin*a di« 26 martie 1930, p. 1370.

„D.A.D. , **nr.** 41 şedinţa din 28 martie 1930, p. 1430.

Răspunzînd, ministrul de Interne, Al. Vaida-Voevod, susţinea că nu se putea îngădui discutarea „ordinei con stituţionale" existente; „Nimeni nu poate, să se atingă de ideea de regalitate şi suprema autoritate în acest stat, astăzi, este înalta Regenţă". Şi apoi declara categoric." „Orice atac îndreptat la Regenţă şi orice încercare de a discuta ordinea constituţională vor întîmpina toată rezis tenţa noastră"[43]. Această declaraţie era identică cu cea fă cuta de Al. Averescu în *1927,* împotriva căreia Partidul Naţional-Ţărănesc — atunci în opoziţie — protestase cu toată hotărîrea. :. . . . . . . ■

Iuliu Maniu însă justifica confiscarea presei prin aceea că nu putea admite să fie discutată „chestiunea închisă", nici să fie ponegrit tatăl regelui ţării[44].

In fond, poziţia Partidului Naţional-Ţărănesc faţă de criza dinastică era departe de a fi unitară. Iuliu Maniu continua să manevreze, urmărind nu numai să se menţină deasupra valului, dar să şi domine situaţia, impunîndu-i cursul dorit de el, în timp ce în public se pronunţa în favoarea actului de la 4 ianuarie şi făcea repetate declaraţii de fidelitate faţă de Regenţă, în culise îşi intensifica contactele cu fostul principe, de.la care urmărea să obţină angajamente ferme. Omul pe care Iuliu Maniu îl desemnase pentru a trata cu Carol era Petre Ciolan; atribuţiile limitate ale acestuia (transmiţător de mesaje în ambele sensuri), ca şi faptul că el nu avea nici o bază politică, arată limpede ca Iuliu Maniu miza pe „factorul timp". Şeful guvernului român continua să afirme că era gata să sprijine revenirea lui Carol în ţară, cu următoarele condiţii: recunoaşterea regimului'parlamentar-constituţional, despărţirea de Elena Lupescu, refacerea căsătoriei cu principesa Elena*,

---

[43] *Ibidem,* nr. 40 .şedinţa din 26 martie 1930, p. 1371.

[44] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 10.

* După una din întrevederile sale cu Carol, Petre Ciolan raporta lui Iuliu Maniu: „I-a eîteva minute apare d-na JUipescu care, după salutul de rigoare, fără preambul, se adresează direct mie, debitînd, ca o lecţie învăţată pe. dinafară, următoarele: «Eu ştiu, d-le Ciolan, pentru ce d-l Maniu se opune revenirii Alteţei Sale. El crede că eu voi veni în ţară după Alteţa Sa şi voi face dificultăţi. Ei bine, declar aci în faţa Alteţei Sale, că este cea mai mare eroare. Eu am fost lingă Alteţea Sa un tovarăş de suferinţă. L-am încurajat în momente de întristare, l-am îngrijit cînd a fost bolnav, i-am întreţinut moralul sănătos şi plin de încredere şi voi !fi cea mai fericită cînd Alteţea Sa se va reîntoarce. In ziua cînd Alteţa Sa regală îşi va relua Tronul

Dacă Iuliu Maniu îşi luase ca aliat timpul, fiind convins că, pînă la urmă, tactica sa va reuşi, alţi fruntaşi national-ţărănişti erau îngrijoraţi că partidul lor ar putea fi depăşit de evenimente. Ei se temeau că fostul principe va reveni în ţară cu sprijinul altor partide care, evident, vor trage toate foloasele „restauraţiei". In plus, unii dintre aceştia, plasaţi pe un loc secundar în ierarhia Partidului Naţional-Ţă'rănesc, nutreau speranţa că, sprijinind revenirea lui Carol, vor fi propulsaţi cu ajutorul acestuia pe primul plan al vieţii politice. Asupra lui Maniu se exercitau puternice presiuni din partea grupării ţărăniste în frunte cu Gr. Iunian şi I. Mihalache, precum şi a grupării „Chemariste" din Transilvania condusă de V. V. Tilea care cereau ca Partidul Naţional-Ţărănesc să aibă un rol activ şi decisiv în reîntoarcerea lui Carol, pentru a profita din plin de pe urma acestui act.

„Domnul prezident", continuîndu-şi manevrele, a luat o măsură care a provocat o vie îngrijorare în tabăra liberalilor: a numit, la 14 aprilie 1930, pe generalul N. Condee[r]cu, cunoscut carlist, în fruntea Ministerului de Război. De asemenea, la propunerea lui Iuliu Maniu, Regenţa a aprobat prelungirea sesiunii parlamentare, care în mod normal se încheia la sfîrşitul lunii aprilie. Cu acordul tacit al şefului guvernului, unii miniştri în funcţiune l-au vizitat pe Caro! la Paris; totodată, mai multe proiecte de lege — între care şi cel privind reorganizarea armatei — au fost trimise lui Carol spre „avizare"[47].

La sfîrşitul lunii mai, fostul principe l-a însărcinat pe Victor Precup să-l întrebe pe Iuliu Maniu ce atitudine ar lua dacă, într-o bună zi, „se va hotărî să vină în ţară[1]'. Şeful guvernului a cerut să i se comunice că el îşi' pro-

~~spre fericir~~ea ţării, eu voi dispare pentru totdeauna şi nici nu vreau să se vorbească despre mine». *A* intervenit apoi Carol, care a ţinut să precizeze: ~d-na nu a fost niciodată o piedică' pentru mine, niciodată nu s-a opus planurilor mele de a mă reîntoarce, precum s-a vorbit pe contul ei. Nu voi uita însă de-votamrirtul ru rare m-a îngrijit în exilul meu şi îi voi purta o curată recunoştinţă»". Petre Ciolan arăta în raport că după citeva minute Carol „l-a concediat" fără a mai discuta altceva conducindu-l, Puiu Dumitrescu i-a atras atenţia în felul următor. „Ma ai auzit ce ţi-a spus A. S. regală? Eşti singurul căruia ^„;ai - f[raţu] oficiale relativ la situaţia d-nei Lupescu. [toa] [as ta t] «te pentru ca tu să o transmiţi stăpînului tău".

>07 oen r' ona CaSa Regală> dos- 30/1934, f. 9). nrfi/îpJ *[a]Pararea ordinei constituţionale,* în „Viitorul",

, nr. 6681 din 20 mai 1930.

pusese ea, în timpul vacanţei politice de vară, să facă o călătorie în Franţa şi atunci va discuta cu Carol problema revenirii în ţară[46]. Pînă atunci, Maniu îl ruga stăruitor pe fostul principe să nu întreprindă vreo acţiune. Dar factorul timp încetase de a mai fi un aliat pentru preşedintele Consiliului de Miniştri.

Analizînd situaţia din ţară, ca şi poziţia României pe arena internaţională, Carol a ajuns la concluzia că erau întrunite condiţiile pentru întoarcerea sa în ţară. Criza economică înainta cu paşi mari, făcînd noi victime, mai ales în rîndul maselor populare. Marile mişcări sociale loveau puternic în însăşi bazele orînduirii capitaliste. Frămîntările din sînul partidelor politice burgheze s-au accentuat. Regenţa se dovedea incapabilă, găsindu-se, practic, în pragul falimentului.

Carol îşi conturase'" destul de limpede planurile politice, îşi fixase direcţiile prioritare în oare urma să acţioneze şi oamenii pe care se putea bizui. Un document elaborat cu puţin înainte de venirea lui în ţară ne edifică asupra concepţiei şi modului de acţiune a acestuia[47]. Pe pian economic preconiza gravitare'a în jurul cercurilor financiare de la Geneva, Paris, Bruxelles, Londra şi Berlin. De asemenea, avea în vedere crearea unui institut bancar pentru agricultură, încurajarea micii -economii, reducerea rolului Băncii Naţionale a României, revizuirea regimului de privilegii în industrie. Si tuîndu-se pe o poziţie antiliberală, dorind să lovească în marea burghezie industrială .şi financiară legată' de Partidul Naţional-Liberal, Carol era adeptul politicii ,,porţilor deschise" şi a „colaborării" neîngrădite cu capitaliştii străini. In acest sens, el se gîndea la concesionarea unor bunuri şi sectoare, precum podurile, electricitatea, turismul, navigaţia, organizarea porturilor, silozurile: Din punct de vedere politic, Carol era decis să utilizeze în" scop propriu contradicţiile din sînul partidelor politice şi dintre oamenii politici. Astfel, el ştia cu lux de amănunte despre contradicţiile din sînul guvernului şi al Partidului Naţional-Ţărănesc după alegerea lui C. Sărăţeanu, despre neînţelegerile dintre Al. Averescu şi O. Go'ga, precum şi despre cele din

---

[46] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 10.

♦[T] *Jbidem,* fond Carol II. Arh. personală, dos. III—174/1929, f. 3—17; vezi şi V. Arimia, *Carol al Il-lea: „Eu voi U intr-o zi subiectul tuturor intrigilor",* în „Magazin istoric", nr. 5/1968, p. 71—73.

sînul Partidului Naţional-rLiberal. De asemenea, el aprecia că „Regenţa a devenit un simplu oficiu de înregistrare sau, pur şi simplu, de protocol". Garol conchidea că în general „este un marasm vizibil, datorită crizei, lipsei de orientare şi poate, de asemenea, datorită lipsei unei personalităţi de seamă de mare anvergură". O asemenea personalitate se considera el însuşi, care trebuia să revină pe Tron. în acest scop îşi propunea să ţină o legătură mai strînsă cu agenţiile internaţionale de presă, să „flateze" corpul diplomatic, să acţioneze la Geneva, în cercurile financiare, la cancelariile străine şi în opinia publică. în interior, îşi dorea să influenţeze guvernul, armata şi opinia publică. Merită subliniat faptul că ex-prinţul era decis să lucreze cu extremă prudenţă, să menţină întotdeauna o rezervă utilă, să folosească pe cît mai mulţi, să fie stăpîn pe situaţie, să creeze o ierarhie a oamenilor politici în ordinea utilităţii şi nu a importanţei lor, să-şi asigure rolul de „arbitru suprem". Acest plan, care avea să stea *la* baza viitoarei gale domnii, demonstrează cu claritate faptul că el era hotărît să asigure primatul, monarhiei în viaţa politică a României. . .

Din analiza întreprinsă, Carol desprindea concluzia că existau condiţii favorabile revenirii lui în ţară, fără sprijinul direct al vreunui partid politic, dar profitînd de divergenţele existente între ele. Acţiunea trebuia realizată prin surprindere, punînd principalii factori politici în faţa faptului împlinit; ▪▪▪▪▪▪▪

în consecinţă, el a convocat pentru ziua de 27 mai 1930 la castelul Coesmes (aflat la 180 km de Paris) o consfătuire la care au participat: Nicolae Tătăranu (ataşatul militar al României în -Franţa), Puiu Dumitreseu (secretarul său particular) şi Victor Precup. Cu acest prilej s-a pus la punct planul revenirii Iui Carol în ţară. Acesta urma să părăsească Franţa într-un automobil, deplasîndu-se la Miinchen, unde trebuia să urce la bordul unui avion care sâ-1 aducă în ţara. S-a prevăzut o escală de alimentare la Someş-sat (lîngă Cluj), după care avionul urma să pornească spre Bucureşti şi să aterizeze pe platoul din preajma palatului regal de la Cotroceni. în cadrul consfătuirii s-a decis ca Nicolae Tătăranu să se deplaseze la Miinchen pentru a închiria un avion, iar Victor Precup sa se întoarcă la Bucureşti pentru a avea o discuţie „de sondaj« cu Iuliu Manlu, după care să meargă \a

Grupul II Aviaţie din Someş-sat pentru a organiza primirea lui Carol[48].

Conform celor stabilite, la 3 iunie, Carol, împreună cu Puiu Dumitrescu şi Nicolae Gatoski, au plecat de la Paris spre Miinchen, unde au ajuns la 5 iunie.

Intre timp, Victor Precup a sosit în România şi la 4 iunie a fost primit de Iuliu Maniu, căruia a comunicat planul lui Carol de revenire în ţară, afirmînd că acesta conta pe „bunăvoinţa" şefului guvernului. In consecinţă, 1-a rugat să îmbrăţişeze ideea „restauraţiei". Maniu a declarat că, după opinia sa, Carol trebuia să mai aştepte pînă în vară, dar dacă s-a decis să facă singur acest pas, el îl va primi „cu toată bunăvoinţa" şi nu-i va face „nici o greutate"[49]. Neputînd furniza data precisă a revenirii lui Carol, Precup a declarat lui Maniu că va fi ţinut la curent de maiorul Ion Nicoarâ. într-adevăr, la ora 12 noaptea, Nicoară 1-a informat pe şeful guvernului că fostul principe Carol va sosi în Bucureşti a doua zi, în jurul orei 18. Totodată, maiorul Nicoară a mai spus lui Iuliu Maniu că partizanii lui Al. Averescu, împreună cu Gr. Iunian, au ţinut o consfătuire intimă acasă la M. Manoilescu, în cadrul căreia s-a discutat problema organizării de către ei a „restauraţiei". Mai tîrziu, Iuliu Maniu avea să afirme că această informaţie — mai ales aceea a participării lui Gr. Iunian, care s-a dovedit a fi eronată —, i-a impus „o reticenţă desăvîrşită şi o discreţiune îndoită"[50]. Singurul om pe care 1-a informat asupra situaţiei create a fost Al. Vaida-Voevod.

Preşedintele Consiliului de Miniştri n-a considerat necesar să aducă la cunoştinţa guvernului şi a conducerii Partidului Naţional-Ţărănesc veştile pe care le deţinea, în vederea stabilirii unui plan concret de acţiune. Lucrînd de unul singur, Iuliu Maniu a comunicat colonelului adjutant Manolescu „să-1 înscrie la audienţă" la principele Nicolae pentru a-i anunţa lucruri „extrem de importante". De asemenea, a cerut generalului N. Condeescu, ministrul armatei, ca împreună cu generalul Nicolae Samsonovici, şeful Marelui Stat Major, să ia măsurile necesare pentru a pune în alarmă trupele Corpurilor de Armată din Cluj şi Iaşi, să consemneze ofiţerii în cazărmi,

---

[48] *Cum a venit regele Carol în ţară,* în „Dimineaţa", XXVI, ftr, 8429 din 12 iunie 1930.

*» Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 11. [50] *Jbidem,* f. 12.

sub motiv că trebuie să fie gata să facă faţă unor eventuale incursiuni teritoriale din partea Ungariei sau a U.R.S.S.

Spre Seară, Iuliu Mâniu a comunicat principelui Nicolae veştile despre venirea lui Carol. Acesta „a primit surprins, dar cu mult calm, ştirile raportate"[51].

In dimineaţa zilei de 6 iunie, Carol expedia următoarea telegramă amicilor săi din ţară: „Sosesc cu întreaga familie. Gică"[52]. Avînd asupra sa un paşaport fals, pe numele Eugen Nicolas[53], fostul principe s-a îmbarcat în avionul închiriat de Tătăranu în schimbul sumei de 44 000 franci francezi[54]. După survolarea teritoriului Austriei şi Ungariei, avionul (marca „Farman") a avut o pană de ulei, fiind nevoit să aterizeze la Vadul Crişului. Intrucît aparatul nu sosise la ora fixată pe aerodromul Grupului II Aviaţie din Someş-sat, căpitanul Cristescu a fost trimis să cerceteze fîşia aeriană pe care trebuia să vină Carol. Foarte curînd a descoperit avionul aflat în pană; după alimentarea acestuia cu ulei, cele două avioane au pornit spre Cluj. Dar, un nou ghinion! „Farmanul" lui Carol a capotat,' avînd o defecţiune de motor. Atunci, fostul principe s-a urcat la bordul avionului pilotat de Cristescu şi la ora 19 a aterizat pe aerodromul Grupului II Aviaţie. Aici a fost întîmpinat de Victor Precup şi de colonelul Dahinten, care luaseră măsuri pentru securitatea pretendentului la Tronul României. După o scurtă pauză, la ora 19,25, Carol s-a urcat într-un avion marca „Poetz" pilotat de căpitanul Opriş, pornind spre Bucureşti.

Intre timp, Puiu Dumitrescu şi N. Gatoski sosiseră cu un avion special în Capitală pentru a rezolva problema primirii şi găzduirii lui Carol.

în Bucureşti, zvonurile despre sosirea fostului principe începuseră să se întindă. Confirmarea acestora s-a făcut, indirect, chiar în incinta Adunării Deputaţilor. Aici se discuta proiectul de lege privind avocaţii şi se hotărîse prelungirea şedinţei pentru a se ajunge **cît** mai curînd la votarea lui. Dar, pe la ora 19, C. Angelescu, subsecretar de stat ia Ministerul de. Interne, a apărut pe banca mi-

---

[51] *Ibidem,* f. 13—14.

sa ':A^evărul". 43, nr. 14247 din 8 iunie 1930.

f. 1. 'St Pentr_' fond Caro1 H_ Arh- personală, dos. 18/1930,

[54] „Adevărul", 43, nr. 14247 din 8 iunie 1930.

nisterială şi a spus ceva la urechea lui Voicu Niţescu, ministrul Justiţiei. Acesta s-a dus imediat la preşedintele Adunării Deputaţilor, care, după cele aflate de la Voicu Niţescu, a declarat, brusc, ridicarea şedinţei. Cei prezenţi au făcut imediat legătura cu zvonurile care circulau privitoare la revenirea lui CaroP"'.

Ministrul de Interne Al. Vaida-Voevod şi prefectul Poliţiei Capitalei, generalul Eracle Nicoleanu, au aşteptat avionul care făcea cursa Paris—Bucureşti, dar observînd câ printre pasageri nu se afla şi Carol, au plecat liniştiţi.

Defecţiunile tehnice înregistrate de avionul închiriat la Miinchen au dus la o anumită dereglare a planului stabilit: Carol n-a putut ajunge în termenul planificat în Capitală, astfel încît a fost aşteptat în zadar de cei cîţiva iniţiaţi pe platoul de la Cotroceni. Aceştia, văzînd că se lăsase noaptea, au socotit că planul se amînase şi s-au risipit, în speranţa că vor primi noi veşti.

La rîndul său, căpitanul Opriş n-a riscat o aterizare la locul stabilit iniţial, ci s-a îndreptat spre aeroportul Băneasa, care avea instalaţie pentru iluminatul pistei. Era ora 22,05 cînd comandantul aeroportului, maiorul aviator Alexandru Cantacuzino-Paşcanu — care tocmai se pregătea să plece — a observat semnalul unui avion care cerea permisiunea să aterizeze. Comandantul a ordonat aprinderea luminilor, astfel că aparatul a aterizat în bune condiţiuni. A coborît mai întîi căpitanul Opriş, apoi Carol, care avea faţa acoperită cu o eşarfă neagră. Fostul principe a trăit un moment de panică, văzînd că nu-1 aştepta nimeni; el şi-a exprimat teama că a fost trădat şi iăsat la discreţia politicienilor.

Aflînd că persoana misterioasă era Carol, Cantacuzino-Paşcanu s-a oferit să-1 ducă, cu maşina sa, la cazărmile regimentelor 2 şi *9* vînători, pentru a-1 pune în contact cu coloneii Paul Teodorescu şi Gabriel Marinescu. După o scurtă vizită făcută la aceste unităţi militare, care l-au luat „sub protecţia" lor, Carol s-a îndreptat spre palatul Cotroceni[56]. Aici a fost întîmpinat de principele Nicolae, care I-a îmbrăţişat cu bucurie. Tocmai în acel moment au intrat cu maşina pe poarta palatului Al. Vaida-Voevod şi Eracle Nicoleanu, care s-au grăbit să se facă nevăzuţi[57].

[53] *A.S.A. principele Carol a sosit aseară în Capitală,* în „Cu-vîntul", VI, **nr.** 1841 din 8 iunie 1930.

[5S] „Adevărul", 43, **nr. 14247** din 8 iunie 1930.

[57] Armând Călinescu, *Memorii-notiţe,* în Arh. *CC.* al P.C.R., **fond** 104, dos. **10** 013, **f. 30.**

Au urmat cîteva ore hotărîtoare pentru destinul lui Carol şi într-o bună măsură pentru evoluţia vieţii politice din România timp de un deceniu. In fond, reuşita sau eşecul acţiunii lui Carol depindea în întregime de guvern, în acel moment, guvernul, care jurase credinţă regelui *M'hsd* I, era dator să apere legile ţării, inclusiv pe cele din 4 ianuarie 1926. Dar guvernul, şi în primul rînd şeful acestuia, Iuliu Maniu. s-a angajat pe linia concesiilor, ,a recunoaşterii faptului împlinit.

Instalat'la Cotroceni, Carol i-a dat telefon lui Iuliu Maniu, care a acceptat invitaţia de a avea împreună o discuţie*. Cu acest prilej şeful guvernului a înţeles că

* Discuţia, reprodusă de Zaharia Boilă pe baza mărturisirilor făcute de Maniu, a decurs In felul următor: «,— Domnule Maniu, am sosit!

— Bine aţi venit, Alteţă. Vă aşteptăm la Preşedinţie, unde -vă este amenajat **lin** apartament. Vă socotim — deocamdată — oaspetele guvernului.

O clipă de ezitare şi tăcere. Ex-prinţul continuă:

— Rămîn mai bine la Cotroceni, dar aş vrea să vă vorbesc,

r — Cum doriţi, Alteţă. Am să mă duc la Cotroceni!"

Astfel) la ora 1 noaptea, „domnul prezident" sosea la Cotroceni, recunoseînd prin chiar acest fapt ca legală reîntoarcerea .lui **Carol.**

Discuţia dintre şeful guvernului şi pretendentul la tron, la care asista — fumîndu-şi ţigările şi fără a scoate o vorbă — şi principele Nicolae, a cunoscut momente de maximă intensitate, fiecare interlocutor urmărind să încline fn mod decisiv balanţa de partea sa. Carol a afirmat că sosise în ţară deoarece cunoştea că „situaţia politică este din re în ce mai grea" şi dorea să fie ..util" în acţiunea de redresare a României. Iuliu Maniu a recu noscut că guvernul său avea de întîmpinat multe greutăţi şi a apreciat că venirea fostului principe a creat o situaţie „de fapt şi de drept peste care nu putem trece uşor". El a ţinut să de clare că, personal, nu se putea angaja să acţioneze' pentru de tronarea regelui Mihai, căruia i-a jurat credinţă, dar că optează pentru o soluţie care „necesită două condiţiuni fundamentale": prima, „de ordin formal", era aceea ca unul dintre regenţi, „pro ţ , n z , iar în locul său să fie ales Carol; într-o următoare etapă, guvernul urma să propună abrogarea actului de la 4 ianuarie 1926 şi astfel tronul revenea fiului mai mare al regelui Ferdinand. A doua condiţie, era de tond : „un obligament al Alteţei Voastre de a reface căsătoria cu principesa Elena, de a vă despărţi de doamna Lupescu adică de a nu perrmte reîntoarcerea ei în ţară, cu un cuvînt de a nu con.inua m nici un chip raporturile de pînă acuma". Referi-,PriT condiţie, Carol nu a spus nimic, dar la cea de a a „replicat imediat: „De d-na Lupescu m-am despărţit defi- ” dSff»! Promf oa nU Va reveni in &TM> de?i "U vâd cum în . 7», si se Poate interzice unui cetăţean român de a nu reveni . ţai a, daca doreşte". De asemenea, a atras atenţia „domnului

babil- Sărăţeanu, să demisioneze, iar în locul său să fie ales
ît ăt tă

pretendentul la tron nu era dispus să accepte angajamente concrete[58]. La rîndul său, Carol s-a convins că şeful guvernului acceptase venirea lui în ţară ca un fapt împlinit.

Noaptea de 6/7 iunie 1930 a fost la palatul Cotroceni o noapte albă. Prin faţa fostului principe, acum pretendent la tron, s-au perindat oameni politici, ziarişti şi ofiţeri, unii invitaţi, alţii veniţi din proprie iniţiativă, pentru a depune „mărturie de credinţă" faţă de cel ce avea să devină regele României.

De la naţional-ţărănişti au venit I. Mihalache, Grigore Iunian (invitaţi) şi Aurel Leucuţia (din proprie iniţiativă), cunoscuţi adepţi ai „restauraţiei". Prin primirea la Cotroceni a acestor lideri, Carol ţinea să sublinieze, din pri-

---

prezident" că divorţul fusese cerut de principesa Elena şi nu de el, că împăcarea era o chestiune personală, de ordin sentimental. **Maniu** a intervenit, contrazicîndu-l categoric: „După cele cîte s-au întîmplat şi cum s-au întîmplat; principesa avea toate motivele să ceară divorţul, căci altmintrelea rămînea într-o postură ridicolă". Apoi şeful guvernului a reliefat cauza care-l determina să insiste asupra acestei chestiuni, considerate de el esenţiale: „împăcarea cu principesa Elena înseamnă o corectare a principiilor etice şi a poruncilor creştine, grav lezate tocmai prin atitudinea Alteţei Voastre. Principesa Elena este mama regelui de acum, respectiv al viitorului moştenitor al Tronului. După toate uzanţele Constituţionale şi sociale ea trebuie să devină regină. In orice caz, menţinînd regalitatea într-o ţară, Curtea regală nu se poate lipsi de decorul unei regine". Şi, atingînd punctul cel mai vulnerabil pentru Carol, Iuliu Maniu a declarat că „în nici un caz regina nu putea fi înlocuită prin tolerarea unei metrese regale, care, ca şi în trecut şi în atîtea alte ţări, va excela prin amestecul ei direct în treburile politice. Şi apoi împăcarea cu principesa Elena este doar pecetluirea făgăduielii solemne de a nu continua legăturile cu doamna Lupescu". Aşadar, nu era vorba de o simplă şi omenească chestiune de familie, ci de faptul că, ajungînd rege, Carol nu-şi va putea permite orice, că el va trebui să ţină cont de opinia guvernului, ba chiar va trebui să accepte toate îngrădirile pe care legea fundamentală a ţării le punea în calea unui regim monarhic autoritar.

Tenacitatea şi mai ales argumentele lui Maniu l-au indispus mult pe Carol, care a trebuit să depună mari eforturi pentru a-şi frîna accesul de furie care-l cuprinsese. Dîndu-şi seama că avea o situaţie incertă, că „domnul prezident" putea să facă uz de legile în vigoare şi să ceară expedierea lui peste graniţă, Carol s-a mărginit să declare că, deşi vede „altfel situaţia", era gata să primească formula, „bineînţeles în principiu". (Zaharia Boilă, *Memorii,* în Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă *CC.* al P.C.R., fond XV, dos. 113, f.-157—165).

[58] Barbara Cartland, *The scandalous life of King Carol,* New York, 1957, p. 137—139.

mele ore ale sosirii sale în ţară, „că Maniu nu-i totul în Partidul Naţional-Ţărănist şi că mai sînt şi alţii"[59]. Aceştia n-au dat nici o importanţă problemei „morale" ridicate de Maniu. Pentru ei prezenta interes numai latura juridică, modalitatea în care Carol putea fi proclamat rege. Pornind de la teza constituţională potrivit căreia puterea emană de la naţiune, iar naţiunea era reprezentată de Parlament, Gr. Iunian a arătat că Corpurile legiuitoare existente puteau anula actul de la 4 ianuarie şi proclama pe Carol rege. Liderii naţional-ţărănişti menţionaţi considerau că prin contribuţia sa decisivă la actul „restauraţiei", Partidul Naţional-Ţărănesc îşi asigura o lungă perioadă de guvernare şi dădea o lovitură nimicitoare principalului său adversar politic ■— Partidul Naţional-Liberal. Ei se temeau că „scrupulele morale" ale „domnului prezident" puteau nărui poziţia Partidului Naţional-Ţărănesc, punîndu-l în conflict cu viitorul rege. Ulterior, Iuliu Maniu avea să se plîngă că prin atitudinea lor, cei care s-au prezentat la Cotroceni în noaptea de 6,7 iunie i-au dărîmat „tot planul" de acţiune. ,,Planul meu era — avea să mărturisească Maniu — ca A.S.R. prinţul Carol să intre în Regenţă: în timpul foarte scurt al funcţiei sale de regent, să se anuleze divorţul cu principesa Elena, şi să se aranjeze definitiv chestiunea d-nei Lupescu. Toate acestea terminate în cîteva săptămîni, să fie proclamat rege prin concursul şi cu consensul Regenţei"[60].

La ora 2,30, Al. Averescu a fost înştiinţat de venirea lui Carol şi invitat la Cotroceni. Din discuţia avută cu acesta, şeful Partidului Poporului a dedus că era vorba de intrarea fostului principe în Regenţă. Carol i-a sugerat ca Partidul Poporului să organizeze o manifestaţie de simpatie în ziua de 7 iunie pe la orele 12—12,30[61].'

N. Iorga a aflat abia la 5 dimineaţa despre sosirea lui Carol. Iată ce nota în memoriile sale: „Sînt trezit la ceasurile 5 de Dumitrescu, secretarul prinţului Carol, şi de Cădere, secretarul de la Justiţie. Îmi anunţă sosirea cu avionul a prinţului. E la Cotroceni. A fost primit de

rjc" T- Teodorescu-Branişte, *Creanga putredă,* în „Magazin isto-
« *Arh.* ist. ce'ntr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 17.
şedinţele Comitetului de Direcţie al Partidului Poporului am zWede *13 şi 14 iunie 1930,* în „îndreptarea", IX, nr. 111 din

Prinţul ^{d}**t**

jurul a ca
1932, P. r f

beral refuză această colaborare,' regele riscă să devină prizonierul Partidului Naţional-Ţărănesc. în încheiere, Carol a declarat că îndată ce va fi proclamat rege va cere formarea unui guvern de concentrare, în care ar dori să-1 includă şi pe Gh. Brătianu. Reprezentantul „tinerilor liberali" s-a declarat de acord cu anularea actului de la 4 ianuarie şi urcarea lui Carol pe tron, exprimîndu-şi speranţa că va putea determina Partidul Naţional-Liberal să meargă pe făgaşul colaborării cu noul monarh. După audienţă, Gh. Brătianu 1-a vizitat din nou pe Vintilă Brătianu, căruia i-a comunicat conţinutul discuţiei. Revoltat de atitudinea nepotului său, şeful Partidului JNaţional-Liberal a refuzat să mai discute cu el şi 1-a dat pur şi simplu afară din casă.

în acest timp, regenţii aveau atitudini contradictorii: dacă principele Nîcolae era alături de Carol, Miron Cristea părea ofensat de întorsătura pe care o luaseră evenimentele, de evoluţia cărora era în totală ignoranţă. La rîndul său, C .Sărăţeanu, trezit din somn de Gh. Gh. Mironescu la ora 4 dimineaţa, a rămas foarte surprins de vestea sosirii lui Carol[65].

Ştirea despre întoarcerea lui Carol fusese aflată repede de ziarişti, dar guvernul refuza să dea vreun fel de lămuriri. Abia la ora 2,30 noaptea Preşedinţia Consiliului de Miniştri a comunicat: „A.S. regală principele Carol a sosit, aseară, cu avionul în Capitală. A.S. regală a luat contact cu A.S. regală principele regent Nicolae şi cu d. Iuliu Maniu, preşedintele Consiliului de Miniştri. Un Consiliu de Miniştri se întruneşte spre a aviza. In toată ţara domneşte ordine şi linişte"[66]. Majoritatea ziarelor apărute în primele ore ale dimineţii anunţau pe prima pa&ină, cu litere groase, vestea revenirii lui Carol. „Cuvîntul" saluta evenimentul cu apelativul: „Trăiască salvatorul României Mari".

Nichifor Crainic, unul dintre cei mai înfocaţi carlişti, scria: „Ceea ce m-a mirat în decursul acelei zbuciumate zile fde 7 iunie 1930] a fost lipsa marilor manifestaţii populare care să aclame pe cel sosit, arătîndu-i că inima mulţimii bate pentru el"[07]. în faţa acestei situaţii, Nichi-

Gft. Gh. Mironescu, *Restauraţia, în Zece ani de domnie ai* ™ *Regelui Carol al II-lea,* voi. I, Bucureşti, 1940, p. 37—38. Ţ „Universul", XLVIII, nr. 127 din 8 iunie 1930.
Niehifor Crainic, *De ziua Restauraţiei,* în „Apărarea naţio nala", XII, nr. 24 din 9 iunie 1935.

for Crainic s~a dus la locotenent-colonelul Şt. Zăvoianu, şeful Organizaţiei foştilor ofiţeri şi invalizi de război, împreună cu care a „colindat Capitala", pentru a găsi participanţi la o manifestaţie procarlistă. La rîndul său, Corneliu Zelea Codreanu, aflat la Iaşi, a cerut telefonic fruntaşilor Gărzii de Fier din Bucureşti să mobilizeze pe toţi legionarii la o demonstraţie de simpatie faţă de Carol[68]. Abia în după amiaza zilei de 7 iunie a putut fi organizată o manifestaţie sub lozinca „Trăiască regele Carol". Jn faţa Preşedinţiei Consiliului de Miniştri (palatul Cantacuzino), participanţii au fost salutaţi de I. Mihalache, Sever Bocu, Eduard Mirto şi Virgil Potârcă. După o scurtă oprire în piaţa palatului din Calea Victoriei, manifestanţii s-au îndreptat spre palatul Cotroceni. Singurul om politic mai cunoscut care s-a alăturat acestora a fost A. C. Cuza, preşedintele L.A.N.C.

Iuliu Maniu continua să susţină alegerea lui Carol în Regenţă. Aurel Leucuţia a făcut o nouă vizită la Cotroceni pentru a vedea dacă fostul principe acceptă propunerea preşedintelui Consiliului de Miniştri. Dar Carol — care se vedea înconjurat de un cerc larg de sprijinitori — a declarat limpede că doreşte să fie proclamat rege. Aflînd acest răspuns, Iuliu Maniu a exclamat consternat: „Nemaipomenit! ""■'. In acel moment şi~a dat seama că, practic, întregul său plan dăduse faliment.

In Consiliul de Miniştri, deschis la ora 8,30, discuţiile au fost aprinse şi contradictorii; pînă la urmă, propunerea lui Iuliu Maniu ca fostul principe să fie proclamat regent n-a obţinut majoritatea. Singurul care a votat ■fără rezerve pentru formula lui Maniu a fost Virgil Mad■gearu[70]. Astfel, pentru prima dată de la constituirea cabinetului său, „domnul prezident" era pus în minoritate.

întrunit în dimineaţa zilei de 7 iunie. Comitetul Executiv al Partidului Naţional-Liberal a hotărît să rămînă ,.in chestia constituţională cu nestrămutată hotărîre la punctul de vedere de apărare a ordinei legale stabilite prin actul regelui Ferdinand din 4 ianuarie 1926"[71]. Luînd cuvmtul cu acest prilej, I. G. Duca a spus: „De mult cu-

[68] Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu, *Garda de Fier. Organizaţie teroristă de tip fascist,* Ed. Ii-a, Bucureşti, Edit. Politică, 1980, p. 60.

[69] Zaharia Boilă, *op. cit, loc. cit,* f. 172.

[70] *Ibidem,* f. 175.

[71] *Ilotărîrea de astăzi a Comitetului Executiv al Partidului Naţional-Liberal,* în „Viitorul", XXII, nr. 6698 din 8 iunie 1930.

getam la această chestiune şi în dese rînduri mi-am pus în conştiinţa mea judecata acestei chestiuni care bănuiam că va surveni, cum s-a şi întâmplat. Am scrutat tot ce-mi putea spune judecata şi conştiinţa mea şi două motive: unul de ordin etic şi altul de ordin politic şi naţional mă împiedică definitiv să primesc soluţia de azi. Am fost prea strîns legat de opera regelui Ferdinand I şi a lui Ion I. C. Brătianu, am slujit ţara sub conducerea acestora în timpuri care prin nimic nu se pot şterge, aşa încît este firesc să urmez în totul hotărîrea lor. Aş considera că mă dezonorez făcînd altfel, şi deci, să sfîrşesc cariera mea politică cu un act de dezonoare". El a apreciat că „Fapta de astă noapte este cea mai primejdioasă aventură ce s-a putut face şi este tot ce poate aduce mai mult rău consolidării noastre naţionale şi situaţiunii ţării în toate privinţele". Totodată, a dat asigurări că de la această poziţie .„nimic în lume nu mă va abate"[72]. Potrivit unor surse, I. G. Duca ar fi declarat că „preferă să i se taie mîna decît s-o întindă aventurierului"[73]. După numai cîteva zile el avea să regrete amarnic aceste afirmaţii, punîndu-le pe seama dorinţei subiective de a nu supăra pe Vintilă Brătianu, care-1 suspecta că vrea să-i uzurpe şefia partidului[74].

Intre timp, parlamentarii începuseră să se adune în localul Adunării Deputaţilor din Dealul Patriarhiei. M. Manoilescu, Nae Ionescu, M. Cornescu, generalul Racoviţă şi alţi carlişti se felicitau reciproc, trăind — după aprecierea lui N. Iorga — „un adevărat triumf"[73]. în momentul cînd în sala de şedinţe a apărut Ştefan Cicio-Pop, generalul Racoviţă i s-a adresat cu cuvintele: ,,D-le preşedinte, noi nu ieşim de aici fără alegerea lui Carol ca rege!". La care acesta a replicat tăios: „Mie nu mi se poate vorbi astfel, d-le general; eu mi-s preşedintele Adunării Deputaţilor"[76]. Apoi a anunţat că, deoarece nici un membru al guvernului nu se afla pe banca ministerială, şedinţa se amînă pentru a doua zi, la ora 11.

Imediat, o delegaţie alcătuită din circa 30 de parlamentari naţional-ţărănişti a pornit spre Consiliul de Miniştri

---

[72] *Ibidem.*
[73] *N.* Iorga, *Supt trei regi,* p. 437; Zaharia Boilă, *op. cit., loc. cit.,* i. 147.
[74] C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia...*, p. 408.
'-[1] N. Iorga, *Memorii,* voi. Vi, p. 1.
[76] ..Universul", XLVIII, nr. 128 din 9 iunie 1930.

pentru a exprima dorinţa lor ca fostul principe să fie proclamat rege şi a insista ca guvernul şi partidul să nu pună piedici în calea acestui obiectiv. Iuliu Maniu a ascultat împietrit punctul de vedere exprimat de reprezentanţii „voinţei naţionale". „Am văzut — avea să scrie el mai t'rziu — că problema a ajuns pe o pantă de unde nu mai putea fi întoarsă, am prevăzut urmările rele ale faptului ca A.S.R. principele Carol va fi proclamat rege fără a fi aranjat chestiunea principesei Elena şi a d-nei Lupescu"[77].

Acum singura lui preocupare era să găsească formula de retragere din fruntea guvernului pentru a nu prezida un act care se săvîrşea împotriva voinţei sale. Ea a fost repede găsită; sub motiv că „nu a putut realiza în sînul cabinetului acordul asupra chestiunii constituţionale", la ora 18, el a prezentat demisia guvernului. Totodată, îşi motiva această decizie prin considerente de ordin „moral" şi anume că nu putea contribui la detronarea regelui Mihai I, căruia îi jurase credinţă.

Iuliu Maniu 1-a propus ca succesor pe I. Mihalache, vicepreşedinte al Partidului Naţional-Ţărănesc şi unul din cei mai fervenţi susţinători ai „restauraţiei". Dar I. Mihalache n-a îmbrăţişat această propunere, deoarece nu dorea să apară un „uzurpator", fapt ce putea duce la amplificarea divergenţelor dintre naţionali şi ţărănişti. A circulat ideea constituirii unui guvern de 24 de ore, alcătuit din naţional-ţărănişti, la care să participe şi dr. IV. Lupu, *N.* Iorga, Gh. Brătianu şi O. Goga. Nu era însă vremea tratativelor, astfel încît Regenţa a încredinţat sarcina prezidării noului cabinet lui Gh. Gh. Mironescu. După •c'teva rre de Ja demisia lui Iuliu Maniu, mai exact la 21,30, noul guvern depunea jurămîntul la palatul din Calea Victoriei. Adresîndu-se miniştrilor, principele Nicolae a spus: „Sînteţi chemaţi să realizaţi un vis al regelui Ferdinand şi dvs. sînteţi cei mai indicaţi să-1 realizaţi"[78].

Gh. Gh. Mironescu a prezentat Regenţei spre aprobare lin proiect de lege prin care se abrogau articolele 6 şi 7 din Statutul Casei Regale, potrivit cărora Carol pierduse drepturile politice şi pe acela de a se întoarce în ţară timp de 10 ani, începînd din 1926. La rîndul lor, patriarhul Miron Cristea şi C. Sărăţeanu şi-au prezentat derni-

---

[77] **Arh.** ist. **ceritr.,** fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 18. [79] „Universul", XLVIII, nr. 128 din *9* iunie 1930.

sia din Regenţă, motivînd că „Prin actul îngăduit de guvern se atinge grav prestigiul Regenţei şi se calcă articolele 6 şi 7 din legea de la 4 ianuarie 1926. In acest fel nu mai putem admite această încălcare, care ne pune în situaţia de a nu mai fi credincioşi regelui căruia i-am jurat credinţă"[79].

In primele ore ale dimineţii de 8 iunie, guvernul a dat publicităţii următorul comunicat: „înalţii regenţi sanctitatea sa patriarhul Miron Cristea şi C. Sărăţeanu au demisionat din înaltele lor posturi prevăzute de art. 83 din Constituţie. Reprezentanţa Naţională a fost convocată azi, duminecă, 8 iunie, pentru a decide asupra exercitării prerogativelor regale"[80].

încă din zorii zilei de 8 iunie, Gh. Gh. Mironescu a efectuat un adevărat turneu pe la şefii partidelor politice pentru a-i pune la curent cu măsurile pe care guvernul le preconiza[81]. Dacă dr. N. Lupu a fost de acord cu anularea actului de la 4 ianuarie şi proclamarea lui Ca-rol ca rege, Al. Averescu s-a arătat rezervat: „Domnule Mironescu, eu iau act de comunicarea d-tale. Trebuie să văd mai întîi hotărîrea parlamentului"[82]. La rîndul său, N. lorga a luat şi el „act" de informaţiile primite, fără a exprima vreun punct de vedere. Discuţia cu Vintilă Bră-tianu a fost, după aprecierea lui Gh. Gh. Mironescu, „într-adevăr dramatică"[83], deoarece şeful Partidului Na-ţional-Liberal refuză să recunoască faptul împlinit al sosirii fostului principe şi cerea ca guvernul să apere actul de la *4* ianuarie. Această rezistenţă avea însă un caracter pasiv, Vintilă Brătianu neavînd curajul să vină în parlament pentru a-şi susţine punctul de vedere de la tribuna celui mai înalt for politic al României. In acele momente decisive, liderii Partidului Naţional-Liberal stăteau închişi în clubul lor central, urmărind, cu îngrijorare şi teamă, desfăşurarea evenimentelor.

Conform hotărîrii anunţate, în ziua de 8 iunie au avut loc şedinţele Adunării Deputaţilor şi Senatului pentru

---

[71] „Adevărul", 43, nr. 14248 din 10 iunie 1930.
[H] *ibidem.*
" loan Srurtu. *Poziţia partidelor politice faţă de actul Restauraţiei din S iunie 1930,* în „Pagini de istorie românească şi universală", II, nr. 1/J985, p. 104.
[82] *x. x. x., Adevărul despre Bellizona,* în „îndreptarea", XIV, nr. 32 **din** 7 martie 1932.
•" *Gh.* Gh. Mironescu, *Restauraţia, loc. cit.,* p. 39.

a dezbate şi hotărî în problema succesiunii la tron[84]. Lucrările Senatului s-au desfăşurat sub preşedinţia lui Paul Bujor. Preşedintele Consiliului de Miniştri, Gh. Gh. Mironescu, a prezentat proiectul de lege pentru abrogarea articolelor 6 şi 7 din legea privitoare la actele civile ale familiei domnitoare. La propunerea lui Gică Ştefănescu, directorul ziarului naţional-ţărănist „Dreptatea", s-a adoptat un amendament la proiectul depus de guvern potrivit căruia „Legea promulgată prin înalt decret regal nr. 13 din 4 ianuarie 1926, prin care s-a primit renunţarea Alteţei Sale regale principele Carol la succesiunea Tronului şi la toate drepturile, titlurile şi prerogativele de care, în virtutea Constituţiei şi Statutelor familiei regale se bucură ca principe moştenitor al României şi ca membru al familiei regale, se anulează". Pus la vot, proiectul de lege, împreună cu amendamentul, a întrunit 182 bile albe şi 1 neagră, fiind astfel adoptat de Senat.

In continuare, Apostol Popa a citit proiectul de lege din iniţiativă parlamentară prin care principele Minai, devenit moştenitorul tronului, primea titlul de „Mare Voievod de Alba Iulia". Poiectul a fost adoptat — fără discuţii — cu 178 voturi pentru, 1 contra.

Simultan s-au desfăşurat, sub preşedinţia lui Ştefan Cicio-Pop, lucrările Adunării Deputaţilor. Raportul la proiectul de lege privind anularea actului de la 4 ianuarie 1926 a fost prezentat de Pompiliu Ioaniţescu, care a spus: „Cînd acela care a fost A. S. regală principele Carol urmează a fi repus în toate drepturile sale, Comisiunea Camerii a găsit că Adunarea este datoare" a admite anularea actului de la 4 ianuarie. în cuvîntul său, N. Iorga a afirmat că actul de la 4 ianuarie nu a avut niciodată putere legală, deoarece nu se putea renunţa la o succesiune care nu era încă deschisă; în plus, actul de renunţare nu fusese semnat în faţa ministrului României în Italia sau măcar a unui notar public din acea ţară. *In* concluzie, N. Iorga declara că Adunarea Deputaţilor trebuia să adopte o hotărîre de „recunoaştere a unui act de elementară dreptate, care restabileşte în conştiinţa ţării respectul faţă de dinastia întreagă şi îngăduie unei familii să privească în viitor, ceea ce dorim cu toţii". Fără alte discuţii, proiectul de lege a fost adoptat cu 310 voturi pentru şi 1 contra.

[84] Relatare după „D.S.", nr. 49 şedinţa din iunie 1930, şi „D.A.D.", nr. 42 şedinţa din 8 iunie 1930.

A urmat proiectul de lege prin care se acorda lui Mihai titlul de „Mare Voievod de la Alba Iulia". Proiectul a provocat revolta lui N. Iorga, care a afirmat că titlul era „nepotrivit" şi „ridicol", că tot ,,clanul nostru istoric •şi toată lumea de oriunde va rîde de acest titlu". Protestul său a răsunat însă în pustiu, deoarece fusese aranjat ca totul să meargă „şnur", iar majorităţile parlamentare nu erau dispuse să piardă timpul cu consideraţii desprinse din istorie. Nemaifiind şi alţi vorbitori, proiectul a fost adoptat cu 293 voturi pentru şi 5 contra.

La ora 13,20 au început lucrările comune ale Adunării Deputaţilor şi Senatului, sub preşedenţia lui Ştefan Ci■cio-Pop. Erau prezenţi 496 membri, dintre care 185 senatori şi 311 deputaţi. Un public numeros, mai ales „doamne din lumea bună", se afla în tribune pentru a asista la un inedit spectacol şi a-1 revedea pe cel ale cărui aventuri sentimentale făcuseră înconjurul globului.

Luînd primul cuvîntul, Grigore Iunian — care juca şi rolul de jurist şi pe cel de regizor[85] — a propus, în numele „cîtorva sute" de membri ai Adunării (între care M. Manoilescu, Nichifor Crainic, A. C. Cuza, I. Petrovici, generalul Racoviţă, Ionel Lupescu), următorul proiect de lege:

„Articol unic. Corpurile legiuitoare întrunite într-o singură Adunare şi constituite în Reprezentaţiunea Naţională declară anulată legea promulgată prin înaltul decret regal nr. 13, publicată în «Monitorul oficial» nr. 4 din 5 ianuarie 1926, prin care s-a primit renunţarea principelui Carol la succesiunea tronului şi la toate drepturile, titlurile şi prerogativele de care, în virtutea Constituţiei şi a Statutelor Regale, se bucura, ca principe moştenitor şi membru al familiei domnitoare. Declară, de asemenea, anulată legea promulgată prin înaltul decret regal nr. 14 din 4 ianuarie 1926, prin care Reprezentanţa Naţională primeşte Regenţa numită de Majestatea Sa, regele Ferdinand I. In consecinţă, pe temeiul art. *77* şi 79 din Constituţie, Reprezentaţiunea Naţională constată că succesiunea tronului României se cuvine de drept Alteţei Sale regale principelui Carol, coborîtor direct şi legitim în ordine de primogenitură bărbătească a regelui Ferdinand I«.

" N. Iorga, *Memorii,* voi. VI, p. ?

A urcat apoi la tribună Gh. Gh. Mironescu, preşedintele Consiliului de Miniştri, care deţinea şi interimatul Ministerului de Justiţie; el a afirmat că Reprezentanţa Naţională fusese convocată pentru a completa cele două locuri rămase vacante în Regenţă, în urma demisiei regenţilor Miron Cristea şi C. Sărăţeanu, dar că guvernul era de acord ca propunerea prezentată de deputatul Gr. Iunian să fie discutată de Reprezentanţa Naţională, care „să hotărască cum va găsi de cuviinţă". Iuliu Maniu a declarat că majoritatea parlamentară primeşte această propunere „şi se alătură cu însufleţire ca Reprezentanţa Naţională să declare ca moştenitor al tronului pe Alteţa Sa regală principele moştenitor Carol".

Văzînd că dezbaterile mergeau în direcţia proclamării lui Carol ca rege, Al. Ayerescu a renunţat să mai vorbească, sub pretext că nu avea un costum adecvat momentului. O. Goga a modificat pe loc declaraţia prin care Partidul Poporului se pronunţa pentru intrarea lui Carol în Regenţă — dîndu-i un nou sens, de adeziune la proclamarea lui ca rege — şi a citit-o de la tribuna Reprezentanţei Naţionale. În document se arăta că Partidul Poporului „s-a văzut dator" să respecte actul de la 4 ianuarie 1926, care exprima hotarîrea categorică a principelui Carol şi voinţa suveranului. „Astăzi situaţia este cu desăvîrşire schimbată", afirma .0. Goga, întrucît „în cursul vremii", în atitudinea regelui Ferdinand „au intervenit orientări care înlăturau cu totul punctul de vedere' al primelor sale deciziuni", iar principele Carol a revenit asupra declaraţiei sale „şi cere însuşi ratificarea acestei modificări din partea Corpurilor legiuitoare". în consecinţă, Partidul Poporului „se închina" în faţa noii situaţii şi ura noului rege „ani mulţi spre binele celor mulţi".

Dr. N. Lupu, preşedintele Partidului Ţărănesc, a citat cuvintele pe care le rostise la 4 ianuarie 1926 şi anume că Partidul Ţărănesc fusese nevoit să accepte cu „lacrimi" şi cu „sufletul îndurerat" înlăturarea lui Carol. Socotind că cea mai mare scădere a vieţii publice era lipsa de unitate în conducere, de autoritate şi de continuitate în guvernare, dr. N. Lupu îşi exprima credinţa că acestea vor fi înlăturate prin proclamarea lui Carol ca rege, fiind convins că el „va înţelege interesul superior al neamului românesc". In concluzie, preşedintele Partidului Ţărănesc s-a pronunţat pentru anularea actului de la 4 ianuarie

1926, încheindu-şi discursul cu lozinca „Trăiască regele **Carol** al II-lea".

A. C Cuza a declarat că L.A.N.C. „se închină cu profund respect" înaintea regelui Carol al II-lea. La rîndul său, C. Garoflid a ţinut să afirme că Liga Agrară „salută cu bucurie" urcarea pe Tron a principelui Carol.

Reprezentanţii naţionalităţilor conlocuitoare s-au declarat pentru anularea actului de la 4 ianuarie 1926 şi proclamarea lui Carol ca rege.

O notă aparte a făcut deputatul social-democrat Lothar Rădăceanu, care — după ce a reamintit poziţia principială exprimată de P.S.D. **la** 9 octombrie 1929 — a ţinut să afirme că, „independent de schimbările de persoane ce s-ar petrece în aşezarea regimului nostru monarhic, interesele bine pricepute de ordin naţional şi internaţional ale ţării reclamă în mod imperios asigurarea tuturor condiţiHrir de dezvoltare democratică şi lărgirea lor, în ritmul general al Europei civilizate. De aceea, clasa muncitoare, ale cărei interese se confundă cu interesele mari ale ţării, va continua cu toate puterile să îndrepte întreaga ei acţiune pentru statornicirea definitivă a regimului democratic, singura garanţie pentru dezvoltarea normală a României".

Luînd cuvîntul spre finalul dezbaterilor, N. Iorga şi-a exprimat acordul faţă de proclamarea lui Carol ca rege, după care — cu excepţionala-i putere de prevedere — a afirmat că „astăzi amurgul se lasă asupra vieţii de partid". Sdeotindu-se un „vechi sfătuitor din zile grele" al principelui, el declara că avea obiceiul să sărute buzele cînd **sîrit** amare, „fiindcă atunci cînd sînt dulci le sărută toată lumea". De aceea, a ţinut să adreseze un îndemn ,.prietenilor" viitorului rege: să ajute cu un sfat, iar nu pentru vreo răsplată. Astfel, el îşi formula destul de clar opoziţia faţă de camarilă, care era pe cale de a se constitui. Totodată, N. Iorga a chemat partidele să nu mai continue „politica de ură personală" şi să colaboreze pentru binele ţării.

Preşedintele Consiliului de Miniştri a conchis că Reprezentanţa Naţională avea să hotărască reintrarea „în făgaşul normal, de la care o întocmire artificială ne-a îndepărtat". El a încheiat strigînd: „Trăiască Majestatea Sa regele Carol al II-lea!".

A urmat votul cu bile. Liberalii, averescanii şi social-demoeraţii n-au participat. Rezultatul a fost: 485 bile

albe şi 1 neagră. Preşedintele Adunării a constatat că, prin votul său, Reprezentanţa Naţională 1-a proclamat rege pe Carol, fiul mai mare al regelui Ferdinand. După ce a adresat regenţilor mulţumiri pentru activitatea desfăşurată, preşedintele a suspendat şedinţa.

La reluare, Carol — „spătos şi voinic"[86] — a apărut în uniformă de general de aviaţie, însoţit de principele Nicolae, de membrii guvernului şi de alte persoane oficiale. După depunerea jurămîntului, regele Carol al II-lea a rostit un discurs în care, deşi a insistat asupra ideii că nu venea cu gînduri de răzbunare şi că a şters din inimă „şi cea din urmă umbră de mîhnire", a ţinut să afirme că pribegia i-a fost silită, că n-a renunţat de bună voie la drepturile şi la obligaţiile ce-i reveneau în calitate de moştenitor al Tronului, ci silit „de aceia care au încercat prin acţiunea lor nechibzuită să rupă legătura indisolubilă dintre mine şi tot ce simte româneşte". Lăsînd să se înţeleagă că regele Ferdinand fusese silit să accepte îndepărtarea fiului său de la Tron, Carol a susţinut că sufletul acestuia „se bucură a-şi vedea împlinit ultimul său gînd şi cea mai fierbinte a sa dorinţă". Noul rege şi-a declarat hotărîrea de a strînge „într-un mănuncHi pe toţi cei care au voinţa şi puterea de a colabora pentru propăşirea patriei" şi a adresat un apel la toţi românii, „fără deosebire de opinie politică", să se strîngă în jurul Tronului[87].

Desigur, elementele subiective au jucat un rol important în reuşita restauraţiei, dar factorul determinant al succesului 1-a constituit necesitatea resimţită de burghezia românească în anii crizei economice de a-şi vedea apărate interesele în cadrul unui regim monarhic stabil. Din acest punct de vedere, burghezia, în ansamblul ei, a preferat un rege tînăr şi viguros unei Regenţe lipsite de prestigiu şi autoritate.

Vestea urcării lui Carol pe Tron a fost primită favorabil pe plan mondial, mai ales că acesta s-a angajat să continuie politica externă de pace şi cooperare internaţională promovată de România după primul război mondial. In plus, prezenţa unui rege în fruntea statului reprezenta, pentru liderii politici din ţările capitaliste, o garanţie a stabilităţii de regim în această parte a Europei. Acest fapt rezultă limpede din telegramele de felicitare

---

[86] *Ibidem,* p. 3.

[87] *Cuvîntările M, S. Regelui Carol II,* Bucureşti, 1940, p. 13—15.

adresate lui Carol al II-lea de şefii de state şi de guverne de pe diferitele meridiane ale globului[88].

într-o telegramă adresată secretarului particular al regelui, Alexandru Duiliu Zamfirescu, însărcinatul cu afaceri al României în Ţările de Jos, scria: „proclamarea Majestăţii Sale a fost primită aici drept o dovadă de seriozitate a poporului nostru şi cercurile economice şi financiare din Olanda consideră situaţiunea noastră ca fiind pe deplin consolidată"[89]. La rîndul său, Carol al II-lea a ţinut să dea asigurări capitaliştilor străini că se vor bucura de toată solicitudinea sa. în declaraţia făcută trimişilor speciali şi corespondenţilor presei străine, la 11 iunie 1930, regele a spus: „Cineva dintre d-voastră îmi cere să declar dacă sînt pentru primirea capitalului străin în România în aceleaşi condiţiuni cu acelea de care se bucură capitalul român. îmi pare bine că mi s-a pus această întrebare, pentru a lămuri un punct pe care îl consider important. Puteţi asigura cercurile financiare străine de toată solicitudinea mea. Sînt convins că punerea în valoare a marilor bogăţii ale ţării şi ridicarea ei economică cere colaborarea cu finanţa străină"[90].

Regele Carol al II-lea şi susţinătorii lui au ţinut să declarie, în repetate rînduri, că restauraţia a fost expresia „voinţei naţionale", şi nu a unor partide sau grupări politice. Ei au adoptat teza că fostul principe a fost chemat „de ţară" sau de „popor".

în fond, Carol a profitat de situaţia grea existentă în România ca urmare a crizei economice, care s-a extins în domeniul social şi în cel politic, de divergenţele existente între partidele politice burgheze şi în sînul acestora. Dar fără acordul acestora — determinat de calcule politice foarte meticulos elaborate — este greu de presupus că actul de la 8 iunie 1930 ar fi avut loc.

Din acest punct de vedere, rolul cel mai important 1-a avut Partidul Naţional-Ţărănesc. Aflat la guvern şi deţinînd majoritatea absolută în Corpurile legiuitoare, acest partid a acceptat venirea fostului principe în ţară, a aprobat anularea actului de la 4 ianuarie şi urcarea lui Carol Pe tron.

88 Vezi textele acestor telegrame în Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol II, dos. 89/1930 şi dos. 142/1930.
89 *Ibidem,* dos. 98/1930, f. 1—2.
90 *Regele vorbeşte presei străine,* în „Dimineaţa", XXVI, nr. «430 din 13 iunie 1930.

Partidul Poporului, Partidul Naţional, Partidul Ţărănesc şi partidele naţionalităţilor conlocuitoare au contribuit şi ele, prin votul lor, la proclamarea lui Carol ca rege al României. In comunicate speciale sau în cuvîntări ale liderilor lor politici, aceste partide şi-au exprimat satisfacţia pentru „restauraţie" şi deplinul lor devotament faţă de regele Carol al II-lea.

Singurul partid burghez care rămăsese ostil actului de la 8 iunie era Partidul Naţional-Liberal[91]. La 9 iunie 1930 a avut loc şedinţa Comitetului Executiv al acestui partid, în cadrul căreia Vintilă Brătianu a ţinut să declare că renunţarea lui Carol la prerogativele sale n-a fost un act impus, ci ,,s-a făcut de bună voie", şi a protestat împotriva faptului că Ferdinand fusese prezentat de noul rege ca „o unealtă a unui partid politic". Şeful Partidului Naţional-Liberal a acuzat pe regenţi că şi-au călcat jurămîntul şi a apreciat că evenimentul de la 8 iunie era „Actul disperat al unui guvern care crede să-şi refacă situaţia în acest mod", conehizînd că „restauraţia" reprezenta „o simplă încercare de aventură, fără durată mare". Luînd cuvîntul, I. Inculeţ **întreba:** „Putem să recunoaştem validitatea acestui act?" Şi răspundea: „Nu!". Dar tot el ţinea să precizeze: „Noi nu luptăm pentru restabilirea Regenţei, care n-a ştiut să-şi facă datoria. O lăsăm să se prăbuşească. Ne luăm însă, i— să se ştie — toată libertatea de a hotărî în chestia constituţională". In sfîrşit, I. G. Duca era optimist: „dreptatea e cu noi şi biruinţa e cu noi"[92]. La această şedinţă s-a hotărît excluderea lui Gh. Brătianu din Partidul Naţional-Liberal,. deoarece încălcase disciplina de partid, aderînd la ideea anulării actului de la 4 ianuarie 1926[93].

După şedinţa Comitetului Executiv a fost dat publicităţii *Manifestul Partidului Naţional-Liberal către ţară,* în care se conchidea: „ne aflăm în faţa unei aventuri primejdioase pentru interesele generale ale ţării şi compromiţătoare pentru însuşi principiul monarhic"[94].

[91] Vezi şi I. N. Lebedev, *„Jeleznaia gvardia", Carol II i Ghitler,* Moscova, 1963, p. 19.
[82] *Şedinţa de ieri a Comitetului Executiv al Partidului Naţional-Liberal,* în „Viitorul", XXII, nr. 6699 din 10 iunie 1930.
[93] Constantin C. Giurescu, *Amintiri,* voi. I, Bucureşti, Edit, Sport-Turism, 1976, p. 253.
[S4] „Viitorul", XXII, nr. 6699 din 10 iunie 1930.

La 12 iunie 1930, Vintilă Brătianu a trimis o circulară către preşedinţii organizaţiilor judeţene ale Partidului Naţional-Liberal, prin care le cerea să convoace de urgenţă membrii partidului pentru „a le face o expunere-asupra acestei grave probleme, dîndu-le explicaţiuni]e necesare asupra manifestului prin care partidul nostru şi-a fixat atitudinea faţă de schimbarea ordinei constituţionale", în document se sublinia necesitatea ca Partidul Naţional-Liberal „să rămînă aceeaşi forţă disciplinată şi conştientă" care 1-a impus în viaţa politică a României; în acest sens se cerea urmărirea zilnică a organului de presă „Viitorul" în care se fixa atitudinea partidului faţă de problemele la ordinea zilei. Caracteristic pentru modul de a gîndi şi a acţiona, pentru concepţia liderilor Partidului Naţional-Liberal este următorul paragraf: „partidul nostru nu urmăreşte nici turburarea ordinei, nici învrăjbirea între fiii ţării, ci înţelege să fie, şi astăzi ca totdeauna, un factor de concordie naţională"[95].

în fond, Partidul Naţional-Liberal era complet debusolat. Clădirea Clubului Central şi cea a ziarului „Viitorul" „aveau aspectul unor clădiri părăsite, cu porţile ferecate, cu obloanele trase; cu firmele smulse. în toate aceste clădiri, unde aproape clipă de clipă forfotea un număr mare de oameni, cîţiva bărbaţi cu figurile răvăşite se strecurau fantomatic prin încăperile goale[u'Jti]. Ziarul „Viitorul" era scris aproape în întregime de I. G. Duca şi de Vintilă Brătianu; conducerea partidului nu mai ştia cine a rămas în partid, la cine putea să apeleze, pe cine putea conta. Carliştii organizau, fără contenire, manifestaţii ostile în faţa clubului central al Partidului Naţional-Liberal; la chioşcuri nu se mai primeau ziarele liberalilor, iar afişele lor erau smulse. S-a ajuns ca un număr de 40 de generali pensionari, rămaşi credincioşi Partidului Naţional-Liberal, îmbrăcaţi în uniformă, cu Ordinul „Mihai Viteazul" pe piept, mergînd în grup, să împartă pe Calea Victoriei şi pe bulevardele Capitalei ziarul „Viitorul"'-'[7].

Dacă Partidul Naţional-Ţărănesc privea cu vădită satisfacţie degringolada din sînul Partidului Naţional-Liberal, sperînd că se prăbuşea principalul său concurent în lupta pentru putere[9*], Partidul Naţional, condus de N. Ior-

---

" Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol II, dos. 3/1933, f. 1. Amedeu Bădescu, *op. cit., loc. cit.*, f. 42 [97]
Ibidem, f. 43. [88] „Dreptatea", IV, nr. 803 din 16 iunie 1930.

ga, manifesta un sentiment de îngrijorare: ,.Regele CarolII e al ţării. Împotriva lui nu se poate ridica un partid conştient de rolul lui şi de răspunderile lui. Partidul Liberal mai are încă vreme să se reculeagă, şi să priceapă ... Noi dorim cu sinceritate ca Partidul Liberal să judece stările de azi, şi să vadă înalta lui datorie"[99].

Punctul de vedere al conducerii Partidului Naţional-Liberal nu era însuşit de mulţi membri, care — într-un fel sau altul — cereau reluarea relaţiilor cu noul suveran. La întrunirea partizanilor săi, din 15 iunie 1930, I. Th. Florescu ţinea să se desolidarizeze public de „atitudinea duşmănoasă şi nedemnă faţă de rege a conducerii Partidului Liberal"[100].

La rîndul său, Gh. I. Brătianu a declarat în Adunarea Deputaţilor: „Majestatea Sa regele Carol al II-lea urcîndu-se pe tronul României în ziua de 8 iunie 1930, membrii Partidului Naţional-Liberal, credincioşi înaltei lor tradiţii monarhice, îşi afirmă neţărmuritul lor devotament faţă de rege, simbolul unităţii statului şi al prestigiului său"[101]. De asemenea, Gh. Brătianu a adresat un apel către ţară în care se spunea: „Un partid de ordine şi de guvernămînt poate duce o luptă cît de îndîrjită împotriva altui partid, împotriva oricărui guvern, el nu poate duşmăni sau bănui pe regele României. Trebuie să spulberăm orice urmă de echivoc. Partidul Naţional-Liberal, credincios adevăratelor tradiţii, trebuie să păşească cu fruntea sus la lumina zilei şi să reia legăturile sale normale şi fireşti cu purtătorul Coroanei"[102]. Totodată, el dădea acţiunii sale şi sensul primenirii programului şi ideologiei liberale, al luptei „împotriva sclerozei bancare eare-1 ameninţa"[103]. în fond, Gh. Brătianu urmărea să preia şefia Partidului Naţional-Liberal, după moartea lui Vintilă Brătianu, îndepărtîndu-1 pe I. G. Duca. In acest sens, ni se pare semnificativ un articol apărut în ziarul ,.Mişcarea" din 19 iunie, în care Gh. Brătianu era prezentat drept „fiul şi demnul urmaş al marelui Ion I. C.

---

[99] *Greşelile conducerii liberale,* în „Neamul românesc", XXV, **tir.** 126 din 11 iunie 1930.

[100] *Marea întrunire cetăţenească de la sala Amiciţia,* în „Omul liber", II, nr. 168 din 18 iunie 1930.

">i *Declaraţiile d-lui Gh. I. Brătianu de la Cameră,* în „Mişcarea" XXIV, nr. 135 din 19 iunie 1930.

W2 *Apelul d-lui Gh. I. Brătianu către, ţară, Ibidem,* nr. **138** din 22 iunie 1930.

[103] Constantin C. Giurescu, *op. cit.,* p. 253.

B
rătianu"[104]. In expunerea făcută la 18 iunie în faţa aderenţilor săi din Iaşi, Gh. Brătianu afirma: „Fiul lui Ion I. C. Brătianu nu poate fi exclus din partidul de care-l leagă nedespărţit şi sîngele şi tradiţia"[105]. Gh. Brătianu a fost urmat de cîţiva lideri de marcă, între care C. Banu, Istrate Micescu, I. Vasilescu-Valjean, precum şi de mai tinerii Atta Constantinescu, Mihai Antonescu, Constantin C. Giurescu ş.a. In aceleaşi zile şi-a anunţat demisia din Partidul Naţional-Liberal şi Ion Sîn-Giorgiu, care va deveni unul dintre informatorii de bază ai lui Carol al II-lea[106].

Suveranul privea cu multă simpatie acţiunea lui Gh. Brătianu. Comentînd primirea acestuia de către rege,. ziarul „Mişcarea" afirma că „Suveranul s-a interesat de acţiunea pe care o desărvîrşeşte, în cercuri tot mai largi, şeful nostru"[107]. In cursul lunii iulie Gh. Brătianu a fost primit de Carol al II-lea de trei ori; de asemenea, în cadrul întrunirilor organizate de georgişti se trimiteau telegrame de omagiu către rege, la care acesta răspundea cu satisfacţie şi îndemnuri de succes[108].

Acţiunea lui Gh. I. Brătianu, fiul lui I. I. C. Brătianu, devenit „persona grata" a noului suveran, a provocat *o* vie îngrijorare în tabăra liberală. Vintilă Brătianu, dar mai ales I. G. Duca, au dezlănţuit o campanie extrem de dură la adresa lui Gh. Brătianu, cu scopul de a-l compromite şi a-i torpila încercarea de a atrage după el întregul Partid Naţional-Liberal. In acelaşi timp, era limpede că urcarea lui Carol pe tron constituia un fapt împlinit şi ca atare trebuiau găsite punţi de legătură cu noul suveran. Dar starea de spirit cvasigenerală a membrilor partidului nu era acceptată de Vintilă Brătianu, care se menţinea pe o poziţie rigidă.

Pe de o parte se remarcă activitatea tinerilor liberali, care cereau primenirea programului şi ideologiei, democratizarea organizaţiei partidului. Pe de altă parte, exponenţii marii burghezii industriale şi bancare îşi exprimau temerea că noul rege va adopta măsuri împotriva instku-

104 „Mişcarea", XXIV, nr. 135 din 19 iunie 1930.
105 *Jbidem,* nr. 136 din 20 iunie 1930.
106 „Omul liber", II, nr. 162 din 11 iunie 1930.
107 „Mişcarea", XXIV, tir. 141 din 26 iunie 1930.
108 *Ibidem,* nr. 150 din 6 iulie 1930; nr. 155 din 12 iulie 1930; nr. 158 din 16 iulie 1930; nr. 166 din 25 iulie 1930; nr. 169 din 29 iulie 1930

ţiilor economice liberale. Ei nu puteau omite faptul că printre cei chemaţi în audienţă de Carol al II-lea s-a numărat şi Dim. Burileanu, guvernatorul Băncii Naţionale[109]. Treptat, se constată o desolidarizare de poziţia iniţială şi un efort de căutare a punţilor de legătură cu Palatul. Astfel, într-o declaraţie făcută presei străine, I. G. Duca afirma: „Avîndu-şi stabilit punctul său de vedere în ultima criză constituţională, Partidul Naţional-Liberal rămîne în espectativă [. ..] Nu sîntem un partid revoluţionar; rămînem un partid monarhic. Nu ne solidarizăm cu ceea ce s-a petrecut. Lăsăm celorlalţi răspunderea şi aşteptăm"[110]. Într-un discurs, rostit în ziua de 24 iunie 1930 la Deva, Gh. Tătărescu spunea: „Atitudinea de ieri o cunoaşteţi: desolidarizare pentru actele săvîrşite şi espectativă. A fi adoptat o altă poziţie ar fi însemnat un acces de laşitate colectivă", în urma căruia suveranul însuşi „ne-ar fi privit cu dezgust şi am fi oferit ţării cea mai monstruoasă schimbare la faţă înregistrată în analele noastre politice". Şi „tînărul liberal" a conchis că ziua de 8 iunie a închis un ciclu istoric şi a deschis un altul: ,,Ne-am închinat în faţa puterii faptelor şi am recunoscut noua ordine instituită, adoptând atitudinea de aşteptare". Declaraţiile noului rege că respectă Constituţia „deschid perspective noi şi conducerea partidului le va lua, la timp, în serioasă considerare pentru a conforma atitudinea partidului în faţa acestor perspective"[111]. Luînd cuvmtul la 30 iunie 1930 la adunarea de la Odorhei, preşedintele organizaţiei Partidului Naţional-Liberal din acest judeţ, Augustin Pordea, afirma: „partidul, în decursul întregului său trecut, a dat dovadă că este monarhic şi dinastic [. ..] în interesul ţării, Partidul Naţional-Liberal doreşte ca domnia M.S. regelui Carol al II-lea să fie cît mai înţeleaptă şi mai folositoare. Partidul recunoaşte noua stare de fapt ce s-a creat"[112].

Sub puternica presiune a colaboratorilor săi, Vintilă Brătianu a trebuit să ceară audienţă la regele Carol al

---

[108] „Dreptatea", IV, nr. 802 din 15 iunie 1930.

[110] *Declaraţiile d-lui Duca,* în „Viitorul", XXII, nr. 6705 din 17 iunie 1930.'

[111] *Justificarea unei atitudini, Ibidem,* nr. 6713 din. 26 iunie 1930.

[112] *Manifestaţia de solidaritate a Partidului Naţional-Liberal din Odorhei,* în „Universul", XLVIII, nr. 149 din'3 ' iulie 1930.

II-lea, care i-a fost acordată în ziua de 9 iulie 1930*. Referindu-se la acest moment, ziarul „Universul" scria: „Audienţa pe care d. Vintilă Brătianu a avut-o la M.S. regele înseamnă reluarea raporturilor normale între Partidul Naţional-Liberal şi Coroană"[113]. După audienţă a avut loc o consfătuire la locuinţa lui Vintilă Brătianu, în urma căreia s-a decis trimiterea unei circulare către organizaţiile judeţene, în care să se arate că partidul „a reluat legăturile cu Coroana". Partidul Naţional-Liberal susţinea că era gata să contribuie, cu toate forţele, la scoaterea ţării din impasul în care se afla, „dînd tot concursul său unei vieţi normale de stat"[114].

în ziua de 15 iulie a fost primit în audienţă celălalt fruntaş al Partidului Naţional-Liberal — I. G. Duca. Cu acest prilej, adepţii lui Gh. Brătianu au venit în piaţa palatului, unde au răspîndit manifeste conţinînd discursul lui Duca din 7 iunie. Pentru a se evita o încăierare între cele două tabere liberale a fost nevoie de intervenţia poliţiei. Aşadar, „delfinul" Partidului Naţional-Liberal a

---

* Comentînd acest moment, Amedeu Bădescu scria: „Vintilă Brătianu a fost constrîns de partid să meargă la Carol II, să-i prezinte supunerea partidului, să-i explice, în mod penibil, noua poziţie, trebuind să-1 convingă, lucru şi mai greu, de logica şi necesarul atitudinii din trecut a Partidului Liberal. Îmbătrînit cu 2—3 ani de înfrîngere, trăind intens drama sfîrşitului politic al familiei sale, numai cu cîţiva ani în urmă în apogeul puterii şi hegemoniei politice, copleşit de grave responsabilităţi faţă de Partidul Liberal, creat şi condus la culmi de importanţă istorică de familia sa, şi al cărui crepuscul trebuia să-1 prezideze, Vintilă Brătianu trist, avînd imprimată pe figură toată amărăciunea şi umilinţa din lume, se îndrepta spre Canossa". Şi autorul continuă: „întîlnirea a fost deprimantă pentru Vintilă Brătianu. Regele 1-a primit rece, ironic şi a ascultat distrat spusele adversarului înfrînt, neputînd să-şi ascundă ostilitatea. Tot atît de glacial 1-a concediat, fără să dea nici un răspuns declaraţiei de acceptare şi de supunere ce i se făcea.

Cu lacrimi în ochi, bătrînul şef, spunea celuilalt conducător al partidului: «Mi-am făcut datoria... Au fost cele mai grele momente din viaţa mea».

Indiferenţi faţă de drama umană a bătrînului lor şef, cîţiva fruntaşi ai partidului au răspuns în cor: «Nu-i nimic, ce să-i faci? nu se putea altfel. Dar ceea ce este important, greul, s-a făcut... obstacolul prim a fost înlăturat... Proaste sau bune, raporturile cu regele s-au luat»" (Amedeu Bădescu, *op. cit., loc. cit.,* f. 48).

[113] *După audienţa d-lui Vintilă Brătianu la M.S. regele,* în „Universul", XLVIII, nr. 158 din 12 iulie 1930.

[114] *Partidul Naţional-Liberal si Coroana, Ibidem,* nr. 159 din 13 iulie 1930.

preferat să se umilească, decît să-şi încheie cariera politică, aşa cum promisese cu cinci săptămîni în urmă.

Astfel, toate partidele politice burgheze recunoşteau restauraţia. In fond, acest act corespundea intereselor generale, de clasă, ale burgheziei româneşti. într-un fei sau altul — prin politica promovată şi prin atitudinea adoptată în perioada crizei dinastice —partidele burgheze au contribuit, chiar fără voia lor, cum a fost cazul Partidului Naţional-Liberal, la înfăptuirea lui.

Organizaţiile politice ale clasei muncitoare şi-au manifestat, în continuare, opţiunea lor republicană, exprimîndu-şi totodată îngrijorarea faţă de evoluţia regimului politic şi a formei de guvernămînt din România după 8 iunie i930.

Partidul Social-Demoerat aprecia că muncitorimea „nu are de apărat sau de afirmat nici un interes de ordin dinastic. Republicană prin program şi convingere, ea consideră cele petrecute la 8 iunie 1930 ca un fapt împlinit. Neavînd nici un motiv de a apăra ordinea constituţională stabilită de liberali, ea nu este împinsă nici la negarea ordinei noi statornicite de parlamentul naţional-ţărănesc, după cum — pe de altă parte — nimic nu o determină să o susţină". Dacă din punct de vedere principial, P.S.D.. se declara dezinteresat de schimbările de persoane ce aveau loc în cadrul instituţiei monarhice, el era foarte preocupat de consecinţele politice ale acestor schimbări. Dintr-un asemenea punct de vedere, se iveau probleme de o importanţă crucială pentru evoluţia regimului politic: ,,Se va menţine regimul parlamentar şi constituţional,, atît măcar cît 1-a putut cuceri poporul român pînă în prezent? Va veni, poate, o eră de accentuată dezvoltare progresivă. Sau ne aşteaptă dictatura militară, autocraţia după model iugoslav, predominarea elementelor reacţionare,, care de atîta timp pîndesc momentul oportun? [. ..] **Aici,** în această întrebare — arăta Partidul Social-Demoerat — rezidă marele interes politic, care trebuie să conducă muncitorimea, în toate atitudinile ei, faţă de noua situaţie: interesul menţinerii condiţiilor elementare de dezvoltare politică democratică, care s-au înfiripat, destul de timid, în ultimii doi ani. Dacă am putut menţine şi chiar lărgi bruma de libertăţi ce există sub regimul oligarhic, cu atît mai mult avem dreptul să pretindem azi, ca ceea ce a existat pînă acum, să nu fie ameninţat de noul re-girn". Stabilind orientarea de viitor a social-democratilor

documentul afirma: „în această direcţie trebuie să se îndrepte toate străduinţele noastre şi în servirea acestui mare interes sîntern datori a munci cu toate puterile la înălţarea mişcării noastre muncitoreşti care nu va putea trăi fără democraţie"[115].

Partidul Socialist al Muncitorilor din România a criticat atitudinea „neutrală" a P.S.D., care nu-şi propunea să mobilizeze masele împotriva monarhiei, pentru un regim republican. Partidul Socialist al Muncitorilor din România aprecia urcarea lui Carol pe Tron drept o „restaurare militară" şi o „înjugare a parlamentarismului", împotriva căreia clasa muncitoare trebuia să se ridice cu hotărîre, „pentru realizarea integrală a socialismului"[116].

Afectat de lupta fracţionistă care-i măcina rîndurile, P.C.R. nu a putut adopta, în acele zile, o atitudine activă, în documentele ulterioare, P.C.R. a calificat evenimentul de la 8 iunie 1930 ca un act reacţionar*, menit să consolideze poziţiile marii burghezii şi ale moşierimii; comuniştii subliniau necesitatea luptei hotărîte pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice, împotriva regimului monarhic, pentru republică[117].

Actul restauraţiei monarhice a încheiat o etapă de mari frămîntări politice şi a deschis o alta, cu multe necunoscute, în fond, forma de guvernămînt rămînea aceeaşi — monarhie-constituţională — dar modul în care noul suveran avea să-şi îndeplinească mandatul, să uzeze de prerogativele sale depindea de o multitudine de factori, în primul rînd de raportul dintre diferitele clase şi categorii sociale, de însăşi acţiunea partidelor politice.

[115] *Situaţia nouă şi muncitorimea,* în „Socialismul", XXIV, nr 26 din 15 iunie 1930; vezi şi Constantin Titel Petrescu, *Socialismul în România,* (la.), p. 414—415. 1930° *NoUa descălecare*> în „Proletarul", III, nr. 23 din 1—12 iulie

„i TT1? multe documente ale P.C.R. din anii 1930—1933 Carol M ": iej L era considerat fascist, ba chiar „capul" tuturor fasciştilor din România.

lîngă ı al PCRı Cota A

CAPITOLUL VII

LUPTA ÎMPOTRIVA TENDINŢELOR AUTORITARE ALE REGELUI CAROL AL II-LEA

(iunie 1930—mai 1934)

1. ÎNCERCĂRI DE CONDUCERE A ŢARII „PESTE PARTIDE". EŞECUL GUVERNULUI'DE „UNIUNE NAŢIONALA"

In scara zilei de 8 iunie 1930 Gh. Gh. Mironescu şi-a depus mandatul pentru a da noului rege posibilitatea de a începe consultări în vederea formării unui nou guvern. Urmărind să pună în practică ideea „cabinetului de uniune naţională" — în fapt, de guvernare peste capul partidelor existente — Carol al II-lea a sondat opinia principalilor lideri politici.

Reţine atenţia faptul că suveranul a consultat nu numai şefii de partid, ci şi alţi oameni politici, urmărind — de la bun început — să vadă ce breşe se pot face în partidele politice constituite. Astfel, din Partidul Naţional-Ţărănesc a primit, pe **lingă** Iuliu Maniu, Gh. Gh. Mironescu (preşedintele Consiliului de Miniştri demisionar), Ştefan Cicio-Pop (preşedintele Adunării Deputaţilor), Traian Bratu (preşedintele Senatului) şi pe Gr. Iunian şi I. Mihalache. Din Partidul Naţional-Liberal a primit pe Gh. Brătianu, general A. Văitoianu şi Atta Constanţinescu, din Partidul Poporului pe Al. Averescu, O. Goga şi generalul C. Coandă.

Intenţiile suveranului au fost dezvăluite în discuţia din 8 iunie 1930 avută cu N. Iorga: „Vreau un ministeriu de concentrare supt o conducere care să nu fie a unui şef de partid [.. .] Vreau ca ministeriul să nu fie dat în arendă unui şef de guvern; miniştrii care mă reprezintă pe mine, eu să-i numesc"[1]. N. Iorga a aderat întrutotul la această idee, declarînd că era gata să-1 sprijine *pe* suveran în realizarea ei. Dr. N. Lupu s-a arătat şi el favorabil gu-

[1] N. Iorga, *Învingătorul,* în „Neamul românesc", XXV, nr. 130 din 15 iunie 1930.

vernului de concentrare, dar a aperciat că în condiţiile menţinerii parlamentului un guvern prezidat de Iuliu Maniu era inevitabil[2]. La rîndul său, Al. Averescu s-a pronunţat împotriva cabinetului de concentrare, susţinînd că numai guvernele omogene, de partid, erau viabile'.

Iuliu Maniu, primit de rege în după amiaza zilei de 9 iunie, a fost însărcinat să constituie guvernul, dar acesta a refuzat*. El urmărea să-1 aducă pe noul rege în situaţia de a înţelege că Partidul Naţional-Ţărănesc era factorul decisiv al vieţii politice şi, pe de altă parte, să tranşeze în sensul vederilor sale contradicţiile din sînul Partidului Naţional-Ţărănesc, mai ales dintre naţionali şi ţărănişti. Totodată, el voia să vadă care va fi reacţia celorlalte partide politice şi în special a Partidului Naţional-Liberal faţă de prima criză de guvern declanşată sub domnia lui Carol al H-lea.

în faţa acestei situaţii, suveranul a încredinţat mandatul de formare a noului guvern generalului C. Prezan. In discuţia cu generalul C. Prezan, Vintilă Brătianu a declarat că întrucît regele a afirmat că respectă Constituţia, nu putea fi însărcinat cu formarea guvernului un militar, ci un om politic. In consecinţă, nu-i putea da nici un concurs, dar că „nu va face nimic care să împiedice liniştita dezvoltare a statului şi scoaterea lui din greutăţile prin care trece"[4]. Dr. N. Lupu şi Al. Averescu au acceptat, în principiu, să sprijine formarea unui guvern al generalului Prezan[5]. Singurul şef de partid care şi-a oferit concursul

[2] M. I. Costian, *Regele Carol //...*, p. 57.

[3] „îndreptarea", IX, nr. 111 din 18 iunie 1930.

* Comentînd acest act, oficiosul naţional-ţărănist scria: ,.Din cercuri autorizate aflăm următoarele în legătură cu declinarea de către d. Maniu a însărcinării de a forma guvernul. D. Iuliu Maniu cu totul devotat M.S. regelui Carol al II-lea, şi noii ordine de lucruri întemeiate şi cu concursul său, nu putea să primească înalta însărcinare cu nare îl onora M.S. regele, decît cu sinceră mulţumire şi înaltă onoare. A declinat-o însă din două motive, ambele de o egală importanţă. Unul personal. De 15 ani, d. Maniu trăieşte cea mai grozavă luptă şi neîntreruptă activitate politică publică, fără cel mai mic repaus. De aici a urmat o serioasă zdruncinare a sănătăţii sale, care pretinde un imediat repaus de cîteva luni. Apoi, în momentul de faţă, d-sa nu găseşte indispensabilă prezenţa sa în fruntea guvernului. Din contra. Acesta este al doilea motiv". *(In jurul crizei ministeriale,* in „Dreptatea", IV, nr. 800 din 13 iunie 1930)

PTM "C? r7Ze *făcute de d-l Vintilă Brătianu cl-lui general Prfan,* m „Viitorul", XXII. nr. 6703 din 14 iunie 1930.

nr. 801 T n r a ^ *

necondiţionat a *fost N.* Iorga; el i-a declarat că acceptă să primească ministerul pe care-1 vor refuza toţi, sau chiar să nu i se atribuie nieiunul[1]'.

Partidul Naţional-Ţărănese a adoptat, aparent, o atitudine binevoitoare faţă de ideea constituirii unui guvern de colaborare. Şi aceasta deoarece era limpede că situaţia unui nou guvern depindea de atitudinea deputaţilor şi senatorilor naţional-ţărănişti. Evident, un guvern care nu s-ar fi bucurat de sprijinul parlamentar al naţional-ţărăniştilor era virtualmente căzut, iar Carol nu putea trece la dizolvarea Corpurilor legiuitoare care-1 proclamaseră rege cu numai cîteva zile în urmă.

Intrucît C. Prezan a eşuat în tentativa sa, iar regele nu mai avea nici o soluţie, la 13 iunie Iuliu Maniu a fost însărcinat din nou cu constituirea guvernului; de această dată, preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc a acceptat, în schimbul angajamentului suveranului că se va încorona la Alba îulia împreună cu Elena în septembrie 1930[7], ceea ce însemna neadmiterea revenirii Elenei Lupescu în ţară. In aceeaşi zi, noul guvern a depus jurămîntul în faţa regelui Carol al II-lea.

Tentativa de constituire a unui cabinet ,,peste partide" a suscitat, mai ales în presa internaţională, multe comentarii nefavorabile noului suveran, care era acuzat de tendinţe dictatoriale. De aceea, în primul său interviu acordat presei străine, Carol al II-lea a trebuit să declare: „sînt convins că suveranul trebuie să rămînă în limitele Constituţiei. Toate sforţările mele vor tinde către o colaborare sinceră cu guvernul şi cu parlamentul"[8]. Aceeaşi idee a fost reluată în interviul acordat ziarului ,,Paris Midi": „mă voi menţine în cadrul strict constituţional deasupra partidelor, veghind în continuu la păstrarea libertăţilor cetăţeneşti şi a ordinei publice"[9].

Una dintre primele iniţiative ale noului guvern a fost elaborarea proiectului de lege prin care lista civilă a regelui era fixată la 40 milioane lei anual, sumă aprecia-

---

[8] *D. general Prezan desemnat de rege,* în ..Neamul românesc", XXV, nr. 128 din 13 iunie 1930.

' Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 19.

[8] *Regele vorbeşte presei străine,* în „Dimineaţa", XXVI, nr. 8430 din 13 iunie *1930.*

[9] *Majestatea Sa regele Carol al Iî-lea vorbeşte d-lui Ion* VIţianu, *trimisul special al ziarului „Paris Midi", în* „îndreptarea", IX, nr. 118 din 30 iunie 1930.

tă în expunerea de motive ca fiind „foarte redusă în comparaţie atît cu listele civile ale altor suverani actuali, cît şi cu' cele care le primeau regii României înainte de război". Proiectul de lege menţinea dotaţiile ce reveniseră în trecut reginei Măria, M. S. Elena şi Marelui Voievod Mihai, „statul român urmînd să continue a-şi îndeplini datoriile sale de recunoştinţă"[10]. Totodată, se fixa că regina Măria beneficia de 20 milioane, M. S. Elena de 7 milioane, iar Mihai de 7 milioane lei. Luînd cuvîntul cu acest prilej, N. Iorga a propus ca întreaga sumă să fie încredinţată regelui, deoarece împărţirea propusă era „imposibilă"'; în mod concret, el avea în vedere pe Elena, căreia nu i se putea acorda o sumă mai mică decît a reginei văduve. Iuliu Maniu a replicat că problema ridicată de N. Iorga era „interesantă", dar că ea nu putea fi rezolvată de Adunarea Deputaţilor, ci cu concursul hotărî tor al regelui[11]. Proiectul a fost adoptat, în forma propusă, cu 140 bile albe şi 4 negre[12].

Afirmaţiile privitoare la lista civilă a lui Carol al II-lea sînt numai în parte adevărate; în primul rînd, această sumă trebuie raportată la situaţia generală a finanţelor statului român*; apoi, trebuie luată în calcul averea lui Carol, care a crescut mereu, el devenind cel mai mare capitalist din România. în acest scop, regele nu a ezitat să ceară, şi să obţină, scutiri de taxe vamale şi de impozite, să-şi însuşească unele bunuri ale statului, să accepte cadouri substanţiale din partea unor mari industriaşi şi ban-

---

10 „D.A.D.", nr. 75, şedinţa din 18 iunie 1030, p. 3378.

11 *Ibidem,* p. 3883.

12 *Ibidem,* p. 3885.

* Astfel, în exerciţiul financiar 1933—1934 s-au acordat din buget pentru problemele privind nevoile sociale ale întregii clase muncitoare din România suma de 54 664 501 lei. In al doilea rînd, la lista civilă se adăugau substanţialele donaţii de care beneficiau membrii familiei regale, precum şi averea personală a acestora. Conform calculelor efectuate la 30 mai 1930, Carol poseda o avere (bani lichizi, acţiuni, titluri, depozite) cifrată la 70 374 371,57 lei. Numeric, Carol poseda 1211 acţiuni Ja Banca Generală'a Tarii Româneşti,] 500 la Reşiţa, 3 750 la Fabrica de hîrtie Buşteni, 1250 la Fabrica de postav Azuga, 3 098 la Letea, 5 714 la Societatea de ciment „I. G. Cantacuzino". 800 la Fabrica de bere Azuga, 500 la Creditul Minier ş.a. (Arh. ist. centr, fond Casa Regala. Carol II, dos. 220/1930, f. 3; dos. 210/1930, f. 91; V. Anescu, *noiui monarhiei in jefuirea şi exploatarea poporului roman, în aservirea economică a ţării faţă de puterile imperialiste,* în „Analele Institutului de istorie a partidului...", nr. 6/1962, p. 87).

cheri*. Calea cea mai importantă a constituit-o însă obţinerea unui număr considerabil de pachete de acţiuni la întreprinderile industriale şi bancare din ţară şi din străinătate. S-a realizat astfel o strînsă legătură între monarhie şi marii capitalişti — precum N. Malaxa, O. Kaufraann, N. Shapira, I. Gigurtu, Max Auschnitt. Cu sprijinul activ al regelui s-a constituit, treptat, o nouă grupare a marii burghezii legată de comenzile statului, interesată în subordonarea acestuia.

Regele a profitat din plin de criza de guvern din 8—13 iunie pentru a lua hotărîri a căror semnificaţie n-a fost sesizată atunci de liderii politici, preocupaţi de problema formării noului cabinet. El şi-a luat foarte în serios rolul de şef al Casei Regale. în numai cîteva zile a făcut o adevărată ,,curăţenie" la palat, înlocuind cea mai mare parte a personalului, din vremea regelui Ferdinand şi a Regenţei, cu „oameni noi", care-i erau total devotaţi. Cea mai importantă schimbare a fost înlocuirea lui Constantin Hiott din funcţia de mareşal al palatului cu generalul Constantin Ilasievici[13]. De asemenea, a instituit funcţia de secretar particular al regelui care a fost încredinţată lui Puiu Dumitrescu[J/i]. Florian Marinescu, directorul Casei Regale şi al contabilităţii, a fost numit administratorul Casei Regale[15].

Din suita acestor schimbări, una a avut consecinţe politice majore: înlocuirea generalului Eracle Nicoleanu, prefectul Poliţiei Capitalei, cu colonelul Gabriel Marinescu, instalat în acest post la 11 iunie 193O[IC].

Pentru a o anihila din punct de vedere politic pe regina Măria, Carol al II-lea i-a interzis pur şi simplu mamei sale să mai desfăşoare vreo acţiune publică sau să aibă dis-

---

* Se spune că la 7 iunie 1931 N. Malaxa şi Max Auschnitt s-au prezentat la palat cu o servietă în care existau 100 milioane de lei pe care au oferit-o regelui cu această motivare: „Majestate, industria grea vă este profund recunoscătoare pentru tot ce aţi făcut şi vă roagă să primiţi această sută de milioane de lei ca o modestă contribuţie pentru operele de asistenţă ale Palatului". Carol nu numai că n-a refuzat această substanţială „atenţie", dar le-a strîns mina şi i-a decorat pe cei doi. (Alexandru Gârneaţă, *Adevărata istorie a unei monarhii. Familia de Hohenzollern.* Bucureşti, Edit. Cartea Românească, (f.a.), p. 110).

[13] „Dreptatea", IV, nr. 801 din 14 iunie 1930.

[u] „Universul", XLVIII, nr. 133 din 15 iunie 1930.

[13] *Ibidem.*

[16] *Instalarea noului prefect al Poliţiei Capitalei, în* „Dreptatea", IV, nr. 800 din 13 iunie 1930.

cutii cu oamenii politici; la 16 iunie 1930 ea a trebuit să se stabilească la castelul din Balcic[17]. Carol a interzis accesul lui B. Ştirbey la Curte şi a pus o echipă specială de informatori să-1 urmărească pas cu pas, pentru a-1 prinde „complotînd" împotriva suveranului[18]. în aceste condiţii, B. Ştirbey a hotărît să se autoexileze, venind foarte rar în ţară şi evitînd orice discuţii cu caracter politic[19].

De asemenea, Carol a decis ca fosta sa soţie să poarte titlul de „Majestate", iar nu de regină, fapt ce dovedea limpede că nu era dispus să-şi refacă familia.

Rămasă în Franţa, Elena Lupescu se temea că ,,ochii care nu se văd se uită", de aceea a insistat foarte mult să vină cît mai repede în ţară. La 15 iunie ea îi scria lui Carol: „Acum n-am decît o dorinţă: să fiu cît mai curînd lîngă tine"[20]*. Deşi ştia că va avea de înfruntat opoziţia primului său sfetnic, Carol a cerut lui M. Manoilescu să plece la Paris pentru a o aduce pe Elena Lupescu în ţară.

în ziua de 12 august 1930 Elena Lupescu sosea în România însoţită de M. Manoilescu. în staţia de frontieră Episcopia Bihorului se găseau Eugen Bianu (directorul Siguranţei) şi Ilie Rău (inspector de Siguranţă la Oradea). Manoilescu a cerut celor doi să nu cerceteze compartimentele 9 şi 10, căci acolo se găsea soţia sa care dormea. La Sinaia, M. Manoilescu a coborît împreună cu Elena Lupescu, pe care a condus-o la castelul Foişor[21]. Ilie Rău a venit la Bucureşti, unde a relatat preşedintelui Consiliului de Miniştri despre cele petrecute la frontieră.

---

[17] *M.S. regina Măria la Balcic, Ibidem,* nr. 804 din 18 iunie 1930. .

[IS] Vezi notele informative, în Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol II. dos. 67/1930.

[10] „Dreptatea", IV, nr. 801 din 14 iunie 1930.

[20] Arh. ist. centr., fond Carol II. Arh. personală, dos. V-651/1930 f. 6—7.

* într-o scrisoare, clin 15 iunie 1930, ea recurgea Ja formule sentimentale: „Sînt 9 zile de cînd ai plecat dar mi se par 9 ani, un veac mai bine. Sînt rău bolnavă, aici mă distruge totul, am temperatură continuă 39,5, îţi dai seama tu? De ce oare mi-e teamă? Nu vreau să pierd dragostea, căci îţi jur că mă omor. Dumnezeu e bun şi sigur că voi fi curînd lîngă tine îngerul meu drag, lmgă acela care îmi dă viaţa toată". Apoi, din nou reapărea teama de o eventuală împăcare a lui Carol cu Elena: , Ce e cu voiajul ce spuneai pentru Of? / Elena / [...] Cred că trebuie ca mama sa plece şi pa în voiaj". *(Ibidem,* f. 10). 113 f j rna Boilă, Mer***norii,*** în Arhiva I.S.I.S.P., fond XV, dos.

Atunci Maniu a decis să meargă personal la Episcopia Bihorului pentru a cerceta problema. Dar în drum a **primit** un telefon de la Virgil Madgearu, care i-a confirmat că într-adevăr Elena Lupescu sosise în ţară. Maniu s-a oprit la Sinaia, cerînd audienţă la Carol al II-lea*, căruia i-a prezentat demisia, dar suveranul nu i-a acceptat-o.

Dacă în primele luni de la venirea ei în ţară Elena Lupescu a stat ascunsă la Sinaia, evitînd orice legături cu alte persoane, peste puţină vreme s-a mutat într-o impozantă vilă din Aleea Vulpache (Bucureşti), fiind nu o dată văzută şi în palatele regale. Se constituia, în a doua jumătate a anului 1930, camarila regală, care a jucat un rol important în viaţa politică a României timp de un deceniu.

Principala figură a camarilei era Elena Lupescu** care a ştiut să manevreze în aşa fel încît să-1 sugestioneze pe rege că oricine era împotriva ei era şi împotriva lui, şi ca atare trebuia înlăturat şi chiar distrus. A avut abilitatea de a nu se lăsa prinsă în mrejele anumitor prietenii, dispensîndu-se fără nici o urmă de regret de oricine i se părea că ar căuta să-i submineze poziţiile. Deşi acţiona din umbră, Elena Lupescu a reuşit să eclipseze numeroşi oameni politici cu experienţă. De asemenea, rudele acesteia au beneficiat din plin de favorurile regale. Este suficient să amintim că una dintre primele acţiuni ale lui Carol al II-lea a fost introducerea unor noi uniforme pentru armata română, care puteau fi procurate de la un singur furnizor — avocatul Dumbrăveanu, vărul Elenei Lu-

---

* Zaharia Boilă relatează conţinutul discuţiei, început astfel: „— Inexact, replică tăios regele, sînteţi informat greşit.

— Stat bine informat Majestate. Ea a fost introdusă în ţară de către ministrul Manoilescu în mod clandestin.

— Ilepet, domnule Maniu, sînteţi greşit informat. Am auzit şi ea că ar exista la Sinaia o doamnă pe care o cheamă la fel ca pe doamna Lupescu [este vorba despre o spălătoreasă].

— O fi existînd o atare persoană, nu mă interesează. Susţin că doamna Lupescu cea de care am vorbit este în ţară.

— Eu nu m-am întîlnit cu ea". *(Ibidem,* f. 186—187).

** P. Şeicaru scria: „Carol nu putea fi acaparat decît de o femeie care, admiţînd că n-ar fi avut un temperament excepţional, aducea o vastă experienţă în legăturile cu bărbaţii, de pe urma cărora a căpătat o mare tehnică. O femeie vulgară, indecentă, stăpînind toate vicleşugurile de alcov, ştiind să reîmprospăteze, pînă la epuizare, dorinţa partenerului, ştiind să-şi domine oboseala şi care, în loc de un leşinat sentimentalism, să-i servească o pitorească trivialitate" (Pamfil Şeicaru, *op. cit.,* p. 111).

v

pescu[22], iar construcţia noului palat regal a fost încredinţată tot unei rude apropiate a acesteia.

Cel de-al doilea om al camarilei era Constantin (Puiu) Dumitrescu, numit secretar particular al regelui, pe la care trecea întreaga corespondenţă politică a suveranului. El ajunsese un sfetnic apropiat al suveranului, care-1 consulta sau îl folosea ca purtătorul său de cuvînt în relaţiile cu oamenii politici. Acesta nu a ezitat să ceară şi să obţină de la Carol al II-lea numirea tatălui său, generalul Constantin Dumitrescu — şeful Cercului de recrutare de la Constanţa — în funcţia de inspector general al jandarmeriei din România.

Personajul cu cea mai largă platformă politică din camarila regală era M. Manoilescu, aureolat de titlul de „martir" al luptei pentru restauraţie. El a fost inclus în toate guvernele din perioada 1930—1931 în calitate de „om al regelui".

Nae Ionescu, filosof şi ziarist de talent, spera să devină „ideologul" noului regim ce trebuia să-1 aibă în frunte pe regele Carol al II-lea. El a jucat un rol important în cultivarea unor idei de dreapta, prodictatoriale în presa românească, iar ziarul său, „Cuvîntul", era de fapt un organ pus la dispoziţia camarilei regale. Nae Ionescu spera să realizeze o colaborare între Carol al II-lea şi legionari, pentru a asigura regimului im „dinamism tineresc". Stăruind pe această cale, Nae Ionescu va sfîrşi prin a deveni „teoreticianul" Gărzii de Fier.

Felix Wicder — ..gentlemen cu aspect occidental, elegant şi simpatic"[23], cum îl caracteriza C. Argetoianu — avea avantajul unei averi impresionante şi al unei soţii frumoase, atît de necesară pentru decorul camarilei. Inteligent şi deosebit de abil, Wieder manevra mai ales prin intermediul lui Puiu Dumitrescu.

Considerat expert în probleme financiare, Aristide Blank căpătase încrederea lui Carol ca urmare a largului sprijin material pe care i-1 acordase în anii exilului, a masivelor daruri pe care i le făcea Elenei Lupescu — între care şi suma de 11 milioane de lei cu care aceasta a cumpărat, pe numele soţiei generalului C. Dumitrescu, casa din Aleea vulpache, devenită centrul intrigilor politice din Romă-

---

.. TT^T 5erbănesco, *Histoire de la francmasonerie universelle,* Voi. III, Paris, 1966, p. 399.

C. Argetoianu, *op. cit.,* In *Monarhia...,* p. 423.

nia. în februarie 1934, Elena Lupescu a intrat şi legal în posesia acestui imobil, fără a mai avea nevoie de intermediar-'[1]. De asemenea, Puiu Dumitrescu a beneficiat din plin de fondurile oferite de A. Blank. Se adaugă faptul că atît regele cît şi A. Blank erau „victimele unei imaginaţii ipertrofiate şi a unor anomalii de ordin sexual"[25], astfel încît aveau în permanenţă un subiect favorit de discuţie.

N. Tabacovici, unul dintre directorii Băncii Marmorosch, Blanck et Comp., a intrat în rîndurile camarilei prin mijlocirea proprietarului acestei bănci; el a dovedit o capacitate extraordinară de adaptare, cîştigînd deplina încredere a lui Carol al II-lea şi a Elenei Lupescu, prin graţia cărora a devenit preşedintele Consiliului de administraţie şi director economic al Regiei C.F.R.

Un alt membru de bază al camarilei era Al. Mavrodi, ,,fost actor de mîna a doua la Teatrul Naţional din Iaşi"[26], fost director al ziarului liberal „Viitorul", preţuit de Carol şi de Elena Lupescu pentru informaţiile pe care le putea oferi despre „bătrînii liberali".

Camarila urmărea să conducă din umbră viaţa economică şi social-politică a României şi, de aceea, a acţionat cu perseverenţă pentru creşterea rolului monarhiei în viaţa de stat, pentru un regim de autoritate'-[7].

Deoarece presa internaţională acorda spaţii largi aventurilor sentimentale ale lui Carol, precum şi faptului că el intenţiona să introducă un regim dictatorial în România, regele a indicat luarea unor măsuri de contrapropagandă. In acest scop au fost folosiţi membrii corpului diplomatic şi s-au afectat fonduri speciale Ministerului de Externe*.

---

[21] Arh. ist. centr., fond Carol II. Arh. personală, dos. VII-771/f.a., f. 1.

[85] C. Argetoianu, *ap. cit.,* în *Monarhia...,* p. 424.

[26] Ioan Massoff, *Intre viaţă şi teatru,* Bucureşti, Edit. Minerva, 1985, p. 185.

[87] Ioan Scurtu, *Acţiuni da opoziţie ale unor partide şi grupări politice burgheze faţa de tendinţele dictatoriale ale regelui Carol al II-lea (iunie 1930—februarie 1938),* în „Rev. ist.", nr. 3/1978, p. *'SUI.*

* La 12 septembrie 1930, Gr. Gafencu, subsecretar de stat la Ministerul de Externe, a trimis o telegramă cifrată tuturor ataşaţilor de presă români în care se spunea:

„1. Informaţiile privitoare la viaţa intimă a Majestăţii Sale regelui, în legătură cu noi planuri de căsătorie sau legături cu

Intre timp, relaţiile dintre suveran şi „primul său sfetnic" au devenit încordate. Iuliu Maniu insista pentru „încoronarea" lui Carol al II-lea la Alba Iulia, ca „rege al tuturor românilor"; prin această acţiune liderul naţional-ţărănesc urmărea, în principal, încoronarea nu numai a lui Carol, ci şi a Elenei — mama lui Mihai —, ceea ce ar fi însemnat recunoaşterea ei ca regină şi, în consecinţă, îndepărtarea Elenei Lupescu-'[8], adică a principalului personaj al camarilei.

Petru a forţa nota, Iuliu Maniu a recurs la o acţiune extremă, prezentîndu-şi demisia la 8 octombrie, sperînd că astfel îl va determina pe Carol să cedeze. Era, aşa cum aprecia N. Iorga: „o ciocnire între voinţa regelui şi aceea, •care nu cunoaşte margini, a preşedintelui de Consiliu"[29]. Maniu a invocat motivul că se simţea obosit, cu sănătatea ■zdruncinată, astfel încît avea nevoie de un concediu de odihnă. Dar, de această dată, Carol al II-lea a admis „îndreptăţirea" motivelor invocate[30].

Demisia lui Iuliu Maniu, şi mai ales motivaţia adusă, a îmbrăcat o formă protestatară, platonică. Pamfil Şeicaru aprecia, cu deplin temei, că octombrie 1930 ,,a fost un moment decisiv, cînd se putea impune regelui cămaşa de forţă a simţului de răspundere, ceea ce implica şi teama de reacţia spiritului public. Personal, desigur, Iuliu Maniu a apărut ca un om politic de o pilduitoare rigiditate morală, dar Partidul Naţional-Ţărănesc, prin faptul că nu s-a solidarizat cu şeful lui, a dat dovadă că era gata la toate tranzacţiile. Pe de altă parte, era adevărat

---

persoane străine de Curtea Regală şi de familia Maiestăţii Sale trebuiesc numaidecît categoric dezminţite.

2. Vă veţi da toată silinţa să preveniţi asemenea informaţii şi campanii de acord cu şeful Misiunii de care depindeţi, prin intervenţii directe pe lingă ziare, agenţii de presă şi asociaţii de **presă**.

3. Veţi da cît mai multă publicitate informaţiilor exacte cuprinse în interviurile şi articolele unor ziarişti străini care au fost primiţi de Majestatea Sa la Bucureşti şi la Sinaia şi care şi-an dat seama atît de atmosfera în care regele Carol lucrează cît şi de cuvintele şi de vederile sale adevărate.

*■ Veţi insista asupra hotărîrii Majestăţii Sale, exprimată în mai multe rînduri în mod precis şi categoric, să domnească în spiritul Constituţiei şi al legilor fundamentale ale ţării" (Arh ist centr., fond M.P.N. Presa Externă, dos 289, f 1—2)

Arh. ist. centr., fond M.P.N. Presa Externă, dos. 303. f. 1—4. ^

N. Iorga, *Doi ani de restauraţie,* p. 22.

După demimunea d-lui Maniu, în „Dreptatea", IV nr 901 ■din 9 octombrie 1930.

că Iuliu Maniu n-a cerut partidului sâ treacă la opoziţie, şi zadarnic se va căuta în presă o declaraţie prin care să se fi explicat cauzele demisiei, pentru a solidariza opinia publică cu atitudinea lui[31].

Dorinţa conducătorilor Partidului Naţional-Ţărănesc de a se menţine la putere a dus la constituirea unui guvern naţional-ţărănist, prezidat de Gh. Gh. Mironescu, la 10 octombrie 1930.

Guvernul a luat unele măsuri pentru limitarea efectelor crizei, între care desfiinţarea a cinci subsecretariate de stat, dreptul unui funcţionar de a primi un singur salar, chiar dacă acesta ocupa mai multe funcţii, reducerea personalului legaţiilor României. Prin politica concretă desfăşurată, guvernul Gh. Gh. Mironescu a căutat să arunce greutăţile crizei pe seama maselor. Profitînd de ocazie, Carol al II-lea a declarat public că renunţă să se încoroneze la Alba Iulia. într-un interviu acordat ziarului „Daily Mail" din 4 decembrie 1930 el a spus: „Faţă de marile probleme de ordin cu totul urgent ale României, încoronarea nu poate fi o chestiune de actualitate, cu atît mai mult cu cît această solemnitate implică mari cheltuieli, care nu se pot face în timpurile de faţă, cînd se cere şi statului, ca şi fiecărui cetăţean în parte, mari economii"[32].

Din a doua jumătate a anului 1930 se constată o activizare a forţelor de dreapta, care se pronunţau pentru introducerea unui regim de autoritate monarhică. într-un memoriu înaintat regelui la 20 septembrie 1930, L.A.N.C. afirma: „Remediul crizei generale stă numai în înlăturarea partidelor ca organe de guvernare, restabilind Constituţia. Regele să-şi numească miniştrii săi direct, şi nu prin şefii de partid."[33] Memorii cu un conţinut similar curgeau pe adresa suveranului, fiind trimise de persoane diverse a căror preocupare comună era instaurarea unui guvern de „autoritate". Dintre acestea, cel mai reprezentativ a fost semnat de C. Argetoianu la 2 august 1930 în care se propuneau măsurile concrete pe care guvernul „naţional" — instalat de rege peste capul partidelor politice — trebuia să le ia[34].

---

[31] Pamfil Şeicaru, *op. cit.,* p. 172.

[32] *Un interviu al M.S. regelui,* în „Dreptatea", IV, nr. 952 din 6 decembrie 1930.

[33] *Dictatura partidelor şi „guvernul constituţional",* în „Apărarea naţională", IX, nr. 20 din 28 septembrie 1930.

[34] C. Argetoianu, *op. cit,* în *Monarhia...,* p. 417.

Principalele partide burgheze au luat atitudine împotriva acestei campanii. Astfel, organul de presă al Partidului Naţional-Ţărănesc scria: „De bine de rău, ceea ce are mai bun ţara — cu unele excepţii bineînţeles — face parte din partidele şi grupările politice". După ce arăta că nu era vorba doar de cele cîteva persoane care alcătuiau guvernul, ci de întregul aparat de stat, care însemna un număr mare de oameni cu experienţă politică, ziarul ţinea să sublinieze că „în conducerea unei ţări nu contează numai capacitatea şi bunăvoinţa demnitarilor — ci şi programul de guvernămînt, care trebuie aplicat unitar de oameni crescuţi în aceeaşi ideologie"[3^].

în memoriul elaborat de Vintilă Brătianu pentru a fi supus în septembrie 1930 aprobării Comitetului Central al Partidului Naţional-Liberal se arăta: „Urmînd concepţia modernă a monarhiei, care nu mai este socotită de ■drept divin şi nici ca scop, ci ca mijloc pentru o asigurare mai temeinică a propăşirii statului şi neamului, Partidul Naţional-Liberal, care a slujit în trecut vreme de 70 de ani acest regim, a socotit azi de a lui datorie să înlesnească Coroanei continuarea operei celor doi regi predecesori". In continuare, şeful Partidului Naţional-Liberal ţinea să accentueze faptul că „Iugoslavia nu poate să servească ca exemplu de imitat în ţara noastră, unde trebuie să se asigure funcţionarea normală a regimului monar-hic-constituţional, a principiului potrivit căruia «regele domneşte dar nu guvernează»"[36].

In septembrie 1930, Al. Averescu a avut o audienţă la suveran, în cadrul căreia i-a arătat că „s-au pus foarte multe nădejdi în revenirea sa în ţară [. ..] Neproducîndu-se nici o îmbunătăţire, ci din contra, situaţia înrăutăţindu-se mereu, a început a-şi face drum decepţia; ea a cuprins pătura intelectuală, şi în acel moment începea să se infiltreze în straturile de jos"[37]. El a arătat că numai un guvern omogen de partid putea face faţă situaţiei[38].

în timp ce din inspiraţia camarilei se acredita ideea

în [a]fară de partide, în „Dreptatea", IV, nr. 831 din 19 iulie

^ Arh. ist. centr., fond Casa Regală, Carol II, dos. 40/1930, £• !■■ 15.

Cuvîntarea d-lui mareşal Averescu rostită în şedinţa de la 0 iunie 1932 a Comitetului de Direcţie al Partidului Poporului, «1 ..îndreptarea", XVI, nr. 127 din 13 iunie 1932.

Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol II, dos. 110/1930, i. <5y

unui guvern „peste partide", Puiu Dumitrescu a fost însărcinat să transmită conducerilor Partidului Naţional-Liberal şi Partidului Poporului dorinţa suveranului ca acestea să revină în parlament pentru a-şi demonstra voinţa de normalizare a vieţii politice. Partidul Poporului a acceptat — „din deferentă faţă de Coroană"[39] — să-şi reia locul în Adunarea Deputaţilor şi în Senat, deşi aprecia că motivele care au determinat retragerea lui, în august 1929, continuau să existe. La rîndul său, Comitetul Executiv al Partidului Naţional-Liberal a publicat un comunicat în care se arăta că, în urma apelului făcut de rege, parlamentarii liberali îşi reiau locurile în Corpurile legiuitoare; totodată se făcea următoarea remarcă semnificativă: „Partidul se pune în serviciul Coroanei spre a o ajuta la normalizarea vieţii politice şi la restabilirea funcţionării actualului nostru regim constituţional"[40].

în mesajul de deschidere a Corpurilor legiuitoare, la 15 noiembrie, regele Carol al II-lea a strecurat următoarea frază, căreia atunci nu i s-a sesizat adevărata semnificaţie: „Fericit de a mă găsi în mijlocul domniilor voastre, ţin să afirm din nou dorinţa şi speranţa mea de a vedea conlucrînd în mod armonic toate forţele vii ale naţiunii la consolidarea şi neîncetata înălţare a patriei"[41].

Ideea avea să fie preluată şi amplificată de C. Argetoianu, în cadrul unui aşa-zis interviu publicat în ziarul „Universul" din 30 noiembrie 1930, în realitate im text al cărui conţinut fusese fixat de însuşi regele Carol al II-lea. Vorbind ca şi cum nu ar fi făcut parte din nici un partid politic, ba chiar ca un adversar al acestora, C. Argetoianu critica atît partidul de la guvern cît şi pe cele din opoziţie pentru că nu aveau „o idee clară despre soluţiile cerute" de situaţia grea a ţării: „Vechiul organism de stat trebuie nu numai îmbrăcat în ţoale noi, dar şi toate obiceiurile noastre trebuie primenite". El cerea adoptarea unui „ritm nou" în conducerea statului, întemeiat ca o „autoritate neştirbită", pe „disciplină morală şi fizică". Cel ce putea întrona acest „ritm nou" era, după opinia sa, numai regele Carol al II-lea în care el vedea „chezăşia unui viitor mai bun şi a realizării menirii noastre ca

[39] *Partidul Poporului şi reintrarea în parlament,* în „Universul", XLVIII, nr. 285 din *16* noiembrie 1930.
[40] *întrunirea Comitetului Executiv al Partidului Liberal, Ibide.m.*
[41] *Deschiderea sesiunii Corpurilor legiuitoare, Ibidem,* nr. ,286 din 17 noiembrie 1930.

popor". Pentru înfăptuirea acestuia, suveranul trebuia „scutit de alte preocupări", cum ar fi cele privind situaţia familială, precizând că divorţul iniţiat de M. S. Elena „este şi rămîne definitiv", iar cei care discută această problemă „fac rău ţării şi bine nimănui".

Profund iritat de acest interviu, Vintilă Brătianu a convocat la 2 decembrie Comitetul Executiv al Partidului Naţional-Liberal, declarînd că atitudinea lui C. Argetoianu „este un act de indisciplină faţă de partid şi o nesocotire condamnabilă a directivelor acestuia"[42]. La 10 decembrie 1930, Comitetul Central al Partidului Naţional-Liberal constata că, prin atitudinea sa, C. Argetoianu s-a pus în afara partidului, ceea ce echivala, de fapt, cu excluderea lui din Partidul Naţional-Liberal.

Acesta a fost ultimul act de autoritate al lui Vintilă Brătianu, deoarece peste 12 zile îşi găsea sfîrşitul la moşia sa din Mihăeşti (Vîlcea). Aşa cum remarca un bun cunoscător al istoriei Partidului Naţional-Liberal, „Vintilă Brătianu lua cu el în mormînt orice veleitate de hegemonie şi de dominaţie a Partidului Liberal şi a familiei Brătianu, în viaţa publică şi naţională a poporului român"[43]*.

Noul şef al Partidului Naţional-Liberal, I. G. Duca — fire suplă, cu o largă viziune asupra complexităţii vieţii politice — a acţionat de o manieră mult mai dibace pentru a apropia Partidul Naţional-Liberal de putere şi de a o dobîndi într-un viitor cît mai apropiat. în discursul rostit cu prilejul alegerii sale, I. G. Duca a spus: „Partidul National-Liberal stă cu hotărîre astăzi ca întotdeauna

---

[42] *Cum s-a produs excluderea d-lui Argetoianu,* în „Dreptatea", IV, nr. 951 din 5 decembrie 1930.

[43] Amedeu Bădescu, *op. cit,* voi. I, *loc. cit.,* f. 53.

* Grigore Gafencu aprecia că pe neaşteptate „a dispărut din viaţa noastră politică personalitatea cea mai jenantă. Vintilă Brătianu jena pe rege, căruia nu i s-a supus decît pe jumătate şi desigur cu numeroase rezerve mintale, jena partidul său, pe care îl îndepărta de rege şi deci de putere, jena pe Duca, îndepărtîndu-1 de şefie, jena partidul nostru [P.N.Ţ.], viaţa parlamentară şi viaţa politică, deoarece era un element de permanentă fricţiune şi iritare, jena viaţa noastră economică, instituţiile bancare şi industriale ce trăiau sub teroarea lui, financiarii străini care-1 considerau drept o continuă primejdie pentru plasamentele lor în România. Acest om, de o aparenţă modestă, s-a întins într-atîta în această ţară, moştenită de la tatăl lui, incit nu e om care să nu fi resimţit ca o sarcină prezenţa lui" (Grigore Gafencu, *însemnări politice,* în „Magazin istoric", nr. 12/1981, p. 27).

în slujba ţării şi în slujba Coroanei f...] Partidul Naţio-nal-Liberal stă în slujba Coroanei cu devotamentul lui întreg şi cu lealitatea cea mai desăvîrşită. Călăuzit de aceste sentimente, el înţelege să ajute din toate puterile lui pe M. S. regele Carol al II-lea în greaua şi înalta sa misiune""[4].

între timp, situaţia economică a ţării continua să se agraveze. Încasările bugetare nu atingeau nici jumătate din prevederile planificate, întrucît populaţia devenise realmente insolvabilă. In acest context, lupta de clasă a luat amploare, cuprinzînd categorii sociale tot mai largi. în fruntea acestor lupte se afla proletariatul. La 29 ianuarie 1931 circa 10 000 de muncitori au demonstrat pe Calea Griviţei din Bucureşti, împotriva curbei de sacrificiu recent introdusă de guvern[43]. Autorităţile au intervenit cu brutalitate, două persoane fiind ucise[46]. Frămîntările ţărăneşti creşteau în intensitate; avînd în vedere starea de tensiune existentă la sate, partidele politice au început să se preocupe de problema datoriilor agricole. Guvernul a venit în martie 1931 cu un proiect de lege contra eametei, care punea unele stavile în calea cămătarilor abuzivi[47].

O parte a claselor dominante a început să vadă în regimul de autoritate monarhică o soluţie viabilă pentru apărarea ordinei sociale existente.

Dintr-o analiză obiectivă a situaţiei eoncrete din România se desprindea concluzia că lupta politică depăşea adesea limitele fireşti, negarea adversarului politic, acuzaţiile reciproce, vocabularul suburban deveniseră o practică; climatul astfel creat nu îngăduia luarea unor măsuri ■eficiente pentru stăvilirea ravagiilor crizei economice. Frământările din sînul partidelor politice, disidenţele şi fricţiunile creau adesea un spectacol dintre cele mai puţin agreabile. Pe acest fond, apelul la ordine îşi avea o anumită raţiune de stat. Unii oameni politici afirmau că regele nu trebuia să fie un simplu arbitru în disputa dintre

---

[4] *D. I. G. Duca a **fost** proclamat şef al Partidului Liberal, în* „Universul", XLVIII, nr. 326 din 30 decembrie 1930.

[4i] Ilie Ceauşescu, *P.C.R. — stegarul luptelor revoluţionare din anii 1929—1933,* p. 196.

[45] A. Munte, *Sînge.',* în „Aurora", X, nr. 38 din 5 februarie. 1931.

" „D.A.D.", nr. 63 şedinţa din 12 martie 1931, p. 1305.

partidele politice, ci avea dreptul de a interveni efectiv în acţiunea de guvernare.

La începutul anului 1931, C. Argetoianu a redactat, ia cererea regelui, o „proclamaţie către români", care trebuia afişată în momentul instaurării guvernului de „uniune naţională"[48].

înţelegînd că nu puteau face faţă situaţiei extrem de grele a ţării, generată în primul rînd de accentuarea crizei economice, unii fruntaşi naţional-ţărănişti au început să accepte ideea guvernului de „uniune naţională". Astfel, la consfătuirea majorităţilor parlamentare, din ianuarie 1931, I. Mihalache afirma că guvernul nu refuza „colaborarea nimănui". Şi făcînd o aluzie la zvonurile că regele dorea înlăturarea naţional-ţărăniştilor de la putere, el declara: „Cînd împrejurările o vor cere — fiindcă nici un guvern nu este etern —■ guvernul va şti cel dintîi că pleacă, iar nu cafenelele care trag cu urechile pe la scara de serviciu"[49].

Criza s-a declanşat prin demisia din guvern a lui M. Manoilescu, sub motiv că prin votul din 1 aprilie 1931, Adunarea Deputaţilor îi anulase proiectul de lege privind înfiinţarea unei societăţi pentru industria chimică; deşi parlamentul a revenit asupra deciziei iniţiale şi a adoptat proiectul de lege, M. Manoilescu şi-a menţinut demisia[50]. Dîndu-şi, seama că actul lui M. Manoilescu era sugerat din „înalt ordin", Gh. *Gh.* Mironescu a depus mandatul guvernului la 4 aprilie 1931.

Pentru realizarea planurilor sale, învăluite în formula guvernului de „uniune naţională", regele a încredinţat mandatul de constituire a acestuia lui Nicolae Titulescu> ministrul României la Londra şi reprezentantul ţării noastre la Societatea Naţiunilor. Acceptînd această misiune^ de la 10 aprilie Titulescu a avut întrevederi separate cu şefii partidelor politice, dar, după repetate încercări, n-a putut ajunge la un rezultat pozitiv[51].

Apreciind că tensiunea dintre partidele politice ajunsese la punctul culminant, că acestea nu erau capabile de a stabili un front comun, regele a decis să intervină ener-

---

* Ioan^Scurtu, *Acţiuni de opoziţie..., loc. cit.,* p. 392.
Consfătuirea majorităţii parlamentare, în „Dreptatea", V, nr. 1C48 din 4 aprilie 1931.
f „Viitorul", XXIII, nr. 6949 din 3 aprilie 1931.
" Vezi detaîii în Octavian Goga, *Jurnal politic,* în „Revista OP istorie şi teorie literară", nr. 2—3/1986 şi nr. 4/1986.

gic pentru a-şi impune propria-i voinţă. în consecinţă el a chemat la 14 aprilie pe şefii partidelor politice într-o audienţă colectivă, adresîndu-li-se pe un ton energic, ultimativ: „De cînd m-am urcat pe tronul glorioşilor regi Carol I şi Ferdinand, am fost dus de gîndul de a strînge într-un singur mănunchi forţele vii ale ţării. Astăzi am găsit că a sunat ceasul ca această dorinţă să se îndeplinească". El a cerut ca „pînă mîine seară înţelegerea între partide să fie desăvîrşită, aşa ca acest guvern ce-1 doresc din tot sufletul şi din adîncul conştiinţei mele să se poată înfăptui chiar în acea zi [. . .] Dacă, din păcate, guvernul *de* uniune naţională nu se va înfăptui, eu unul nu voi purta nici o răspundere, avînd conştiinţa că am făcut toate sforţările ce le poate face un suveran în această împrejurare"[52]. Şefii partidelor păreau uluiţi. Doar N. lorga a luat cuvântul pentru a declara că este nevoie de supunere faţă de cuvîntul regelui şi că el o va face. Dr. N. Lupu a întrebat care va fi programul economic al acestui guvern, dar suveranul a replicat tăios: „Sînt sătul de programe"[53].

Aflînd despre înlăturarea, la 16 aprilie, a regelui Alfons al XlII-lea al Spaniei, Carol al II-lea n-a avut curajul să meargă pîriă la capăt. El a chemat la palat pe N. lorga căruia i-a încredinţat mandatul de a prezida noul guvern. Odată cu decretul de numire, Carol i-a dat şi lista cabinetului. Era pentru prima dată cînd un rege al României îşi permitea acest gest. N. lorga nu i-a dat nici o atenţie, scriind, ceva mai tîrziu, că lista „Aceea sau oricare alta, îmi era indiferent", deoarece „Nu era vorba, ca într-un guvern al meu, cu oamenii mei, care să mă cunoască, să mă stimeze şi să mă iubească, de a avea o iniţiativă în toate ministerele, ci numai de a încerca sfaturi prieteneşti, pe care le primeşte cine vrea"[5"5].

Linia politică era trasată de rege, care socotea că guvernul nu trebuia să răspundă în faţa vreunui partid sau grupări politice, ci numai a sa personal. La ceremonia depunerii jurămîntului de către noul guvern, Carol al II-lea afirma că miniştrii „s-au descătuşat" de apartenenţa la partidele politice şi că „deslegaţi de orice interes, în afară de cel al binelui ţării, sînt sigur că veţi lucra aşa îneît să corespundeţi aşteptărilor tuturor". Răspunzînd, N. lor-

---

[52] *Suveranul vorbeşte* ***şefilor*** *de partide,* în „Neamul românesc", XXV, nr. 8.3 din 16 aprilie 1931.

[53] N. lorga, *Doi ani de restauraţie, p.* 39. **

Ibidem, p. 44.

ga declara: ,,Vom face tot ce putem ca să răspundem încrederii Majestăţii Voastre f. . .] La vîrsta mea omul nu mai e dominat de nici o ambiţie deşartă, ci numai de dorinţa de a face bine şi de a isprăvi frumos [. . .] Astfel sper că Majestăţii Voastre nu-i va părea rău de momentul cînd *a* crezut în noi"[55].

Un atent cercetător al activităţii lui Carol al II-lea, aprecia că guvernul Iorga „constituie replica pe care regele o dădea partidelor politice care nu au înţeles să răspundă la apelurile ce li s-au adresat şi era în acelaşi timp o lecţie pentru ele, arătîndu-le că ţara se poate conduce la nevoie şi cu un guvern în afara partidelor"[56]. Într-adevăr, suveranul făcuse un pas hotărît pe calea instaurării unui regim personal, folosindu-se de N. Iorga, ale cărui sentimente monarhice erau bine cunoscute şi care, neavînd un partid puternic, nu ţinea prea mult la existenţa partidelor politice.

Carol al II-lea a mizat pe prestigiul personal al lui N. Iorga, punînd în fruntea guvernului un om ale cărui sentimente patriotice şi de iubire faţă de popor nu puteau fi puse la îndoială. N. Iorga a acceptat acest post în speranţa că va putea face „puţin bine" ţării, că va realiza "unele îmbunătăţiri, mai ales în domeniul învăţământului. De asemenea, nu pot fi neglijate nici ambiţiile politice ale lui N. Iorga, care dorea, după o atît de lungă carieră politică, să ocupe funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri. Într-o declaraţie făcută ziariştilor străini, N. Iorga spunea: „Mi-am oferit spatele meu destul de voinic ca un sfînt Cristofor pentru ca să susţin ideea monarhică şi persoana regelui, căruia îi aparţin din toată inima"[57].

Noul preşedinte al Consiliului de Miniştri şi-a inaugurat'activitatea prin vizite la şefii partidelor politice, cărora le-a lăsat cîte o scrisoare în care-şi exprima speranţa că guvernul său, „fără caracter de partid", se va bucura de înţelegerea şi sprijinul partidelor respective[58]. în primul moment liderii partidelor politice au avut o atitudine de espectativă. Partidul National-Tărănesc declara

---

Solemnitatea depunerii jurămîntului, în „Neamul românesc", XXVI, nr. 87 **din** 20 aprilie 1931.

5b M. I. Costian, *op. cit.,* p. 83.

11 D. prim-ministru N. Iorga vorbeşte presei străine, în „Neamul românesc", **XXVI, nr. 87** din **20 aprilie** 1931.

53 Scrisorile preşedintelui Consiliului către şefii de partide, ***Jbidem.***

că-şi va fixa poziţia după ce va vedea guvernul „la acţiune"[59]; Partidul Naţionai-Liberai afirma că era în aşteptarea „soluţiilor precise" ale cabinetului[60], iar Partidul Poporului se declara alături de acesta „în actele folositoare ţării", precizînd că-1 va combate în cele dăunătoare"'[1]. L.A.N.C. îşi exprima satisfacţia pentru inaugurarea guvernării „în afară şi fără partide, în care cuvîntui M. S. regelui să fie hotărâtor"[62].

Cîştigarea alegerilor parlamentare, fixate pentru 1 iunie la Adunarea Deputaţilor şi 4—6 iunie la Senat, era o problemă vitală pentru guvern şi pentru politica iniţiată de Carol al II-lea. De aceea, au fost luate măsuri speciale: trecerea lui C. Argetcianu în fruntea Ministerului de Interne la 6 mai,. înlocuirea prefecţilor naţional-ţărănişti cu sprijinitori ai guvernului, încheierea de carteluri electorale cu numeroase organizaţii şi asociaţii profesionale, precum şi cu unele organizaţii politice. Dar, pentru a-şi asigura victoria în alegeri, guvernul avea nevoie de sprijinul unui partid puternic, cu aderenţă în rîndul maselor şi cu experienţă în ducerea luptei electorale.

La sugestia regelui, C. Argetoianu a încheiat un cartel electoral cu I. G. Duca, în baza căruia Partidul Naţionai-Liberai candida pe listele Uniunii Naţionale, avîndu-şi rezervate 80 de locuri în Adunarea Deputaţilor şi 20 în Senat[63]. Acest cartel electoral a creat o adevărată senzaţie în opinia publică, iar aprecierile au mers de la considerarea lui ca un act de mare înţelepciune, pînă la acuzaţia de sinucidere politică.

Evident, nu sentimentele, ci raţiunile politice au condus spre realizarea acestui cartel. Carol al II-lea a urmărit să asigure victoria în alegeri a guvernului de „uniune naţională", care urma să beneficieze de sprijinul unui partid puternic, bine organizat, cu bogate resurse financiare. Explicînd scopul încheierii acestui cartel, I. G. Duca spunea: „Să răspundem, în vremurile grele de astăzi, la apelul de destindere şi uniune naţională al Majestăţii Sale regelui şi să ne menţinem neştirbită situaţiunea noastră de opozi-

[59] „Dreptatea". V, nr. 1061 din 22 aprilie 1931. [69] „Viitorul", XXIII, nr. 6963 din 21 aprilie 1931. [81] „Îndreptarea", XIII, nr. 73 din 21 aprilie 1931. [62] „Apărarea naţională", IX, nr. 14 din 26 aprilie 1931. P *Acordul electoral dintre guvern şi liberalii ducişti,* în „Cuvîntui", VII, nr. 2170 din 8 mai 1931.

ţie precumpănitoare în împrejurările actuale"[04]. Fără îndoială, încheierea cartelui a fost determinată de dorinţa liderului Partidului Naţional-Liberal de a-şi dovedi loialitatea faţă de rege, precum şi de hotărîrea de a devansa Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţional-Liberal {Gn. Brătianu), pentru a se menţine pe primul plan al vieţii politice. Cartelul avea un caracter limitat, după alegeri Partidul Naţional-Liberal putîndu-şi lua libertatea de acţiune. Chiar dacă el afecta prestigiul şi tradiţiile liberale, cartelul era rezultatul unei tactici care s-a dovedit utilă pentru Partidul Naţional-Liberal, cel puţin din trei motive: a limitat spărtura făcută prin plecarea lui *Gh.* Brătianu, a apropiat partidul de putere, 1-a impus în centrul vieţii politice, creîndu-i un larg cîmp de vizibilitate asupra activităţii regelui şi a guvernului.

In timpul campaniei electorale, N. Iorga a evidenţiat marile greutăţi prin care trecea ţara, criticînd vehement partidele politice — acuzate că ele şi numai ele purtau răspunderea situaţiei dezastruoase a statului — şi a promis că va „îndrepta" situaţia existentă. Este de remarcat faptul că manifestele electorale ale Uniunii Naţionale aveau imprimat chipul regelui Carol al IT-lca pentru a sublinia şi mai mult că acesta dorea obţinerea victoriei de către guvern.

Partidele burgheze din opoziţie şi-au axat campania electorală pe ideea apărării regimului parlamentar-constituţional, luînd atitudine — mai mult sau mai puţin făţiş — împotriva tendinţelor autoritare ale regelui.

La rîndul lor, Partidul Soeial-Democrat şi Blocul Muncitoresc-Ţărănesc, au insistat asupra necesităţii de a fi menţinute şi extinse drepturile şi libertăţile cetăţeneşti[65].

Guvernul a reuşit să cîştige alegerile (47,49% din totalul voturilor)[08], dar el şi-a putut asigura majoritatea parlamentară numai datorită „primei electorale" pe care a primit-o în baza legii din martie 1926. Dacă adăugăm faptul că cel mai important aport electoral a venit din partea Partidului Naţional-Liberaî, apare şi mai limpede situaţia precară a guvernului.

---

[64] *Şedinţa Comitetului Central al Partidului Naţional-Liberal, în* „Viitorul", XXIII, nr. 7007 din 16 iunie 1931.

[So] Arh. I.SJS.P. de pe lingă CC. al P.C.R., Cota A XV-1, nr. inv. 325; „Sorialismtii", XXV, nr. 20 din 17 mai 1931.

[68] „Monitorul oficial", nr. 131 din 10 iunie 1931.

Aşa cum sesiza P.C.R., alegerile „trebuiau să însemneze, pentru viaţa statului român, sfîrşitul regimului de partid"[67], dar ele au dovedit viabilitatea regimului parJamentar-eonstituţional întemeiat pe partidele politice. O semnificaţie deosebită au avut-o succesele înregistrate de partidele inuneitoreşti, mai ales de B.M.Ţ., care întrunea — pentru prima dată în istoria sa — peste 2% din totalul voturilor pe ţară, trimiţîndu-şi 5 reprezentanţi în forul legislativ suprem al României. Aceştia au fost însă invalidaţi, fără motive temeinice[68].

Dintre legile adoptate din iniţiativa guvernului Iorga—Argetoianu se cuvin a fi subliniate cea pentru conversiunea datoriilor agricole şi cea privind învăţămîntul, ambele votate în aprilie 1932. în ansamblul său însă, guvernul Iorga n-a găsit soluţiile de rezolvare a marilor probleme care confruntau ţara. Criza economică a înaintat în ritm galopant, atingînd punctul ci maxim la sfîrşitul anului 1931, lovind grav în nivelul de trai al tuturor categoriilor de oameni ai muncii, ceea ce a avut ca efect o dramatică accentuare a conflictelor sociale.

Pe lîngă ătrt de complicatele probleme economice şi sociale, guvernul a trebuit să se implice şi în unele chestiuni ale familiei domnitoare, să consume importante fonduri materiale ale statului român pentru rezolvarea acestora.

Astfel, la 26 iulie 1931, cu ocazia căsătoriei principesei Ileana cu Anton de Habsburg, guvernul a trebuit să doneze miresei — la cererea expresă a regelui — un colan de briliante în valoare de 2 800 000 lei[69]. Carol al II-lea a folosit prilejul pentru a scăpa de sora sa vitregă şi a da o nouă lovitură reginei Măria, care o considera pe Ileana copilul ei favorit[70]. Sub motiv eă prezenţa unui Habsburg pe teritoriul României ar fi putut da naştere la nemulţumiri, mai ales în Transilvania, Carol a acceptat căsătoria numai cu condiţia ca tînăra pereche să se stabilească în străinătate, putînd veni în ţara cel mult o lună pe an, şi atunci cu aprobarea sa[71].

---

[67] *Alegerile de la 1 iunie,* în „Tînărul leninist", VI, nr. 3 din 1 august 1931.

[68] S. Cutişteanu şi Gh. I. loniţă, *Electoratul clin România In anii interbelici,* Cluj-Napoea, Edil Dacia, 1981, p. 195.

[69] C. Argetoianu, *op. cit.,* in *Monarhia* ,.. , p. 146.

[70] Terence Elsberry, *Mărie of România,* p. 236.

[71] C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia...,* p. 440—441.

Noi probleme s-au ivit în legătură cu principele Nicolae, care a căutat să-şi oficializeze legătura cu Ioana Dolete*, precum şi cu relaţiile dintre Carol al II-lea şi fosta sa soţie, Elena**, aplanate pe seama bugetului statului.

Şi toate acestea, în timp ce erau aplicate noi taxe, precum timbrul special de 1 leu pe pîine, taxe pe actele juridice, pe produsele petroliere; în decembrie 1931 a fost introdusă curba „de sacrificii", prin care se fixa un impozit suplimentar de 15% asupra salariilor. Nivelul de trai al maselor cobora vertiginos. în acest sens, ni se pare sugestivă rezoluţia votată de congresul Federaţiei corpului didactic din 29 mai 1932, în care se arăta: „cei 40 000 de învăţători sînt muritori de foame. Din bugetul prădat

---

* Cei doi s-au căsătorit în localitatea Tohani (Buzău). Deoarece articolul 13 din statutul Casei Regale prevedea că un membru al familiei domnitoare nu se poate căsători fără consimţămîntul regelui, în decembrie 1931 Tribunalul de Ilfov a anulat această căsătorie. De asemenea, Carol al II-lea, de comun acord cu guvernul, a decis ca principele Nicolae să se stabilească în străinătate, primind în schimb o sumă iniţială de 500 000 lei, iar apoi cîte 50 000 de franci pe lună. Dar în aprilie 1932 Nicolae s-a întors pe neaşteptate în ţară. După violente discuţii între Carol al II-!ea şi Nicolae, s-a ajuns Ia un nou aranjament, .şi anume ca principele Nicolae să plece în străinătate pentru ,,a-şi căuta sănătatea", timp de un an, fără a avea vreo calitate oficială şi neputîndu-se prezenta drept căsătorit cu Dolete, primind, în continuare, sumele de bani stabilite. (C. Argetoianu, *op. cit., loc. cit.,* p. 484; 493—497).

** La 17 februarie 1932 s-a ajuns la un acord între Carol şi Elena potrivit căruia aceasta se obliga să nu stea mai mult de patru luni în România, ea putînd lua pe Mîhai *încă* două luni pe an cu ea în străinătate. Acordul prevedea asigurarea unui trai corespunzător situaţiei de mamă a principelui moştenitor, regele trebuind să-i verse anual o rentă de 7 200 000 de lei (din lista civilă achitată de statul român). Elena se angaja să înceteze orice acţiune de defăimare a regelui, atît prin organele de presă din străinătate, cît şi în sînul familiilor domnitoare înrudite sau împrietenite cu dînsa; ea se angaja să-şi stabilească domiciliul în Florenţa, unde urma să-şi cumpere o casă; pentru cumpărarea acelei case şi pentru spesele de instalare, regele se obliga să verse, odată pentru totdeauna, suma de 30 000 000 lei; principesa ceda regelui vila ei de la Mamaia şi ferma de la Crevedia. Carol i-a cerut ministrului C. Argetoianu „să găsească o soluţie", adică să plătească statul angajamentele financiare luate de suveran. In consecinţă, au fost luate 27 de milioane de la fondul timbrului de aviaţie, cu care guvernul a cumpărat vila de la Mamaia şi 3 milioane din fondul de încurajare a agriculturii pentru ferma de la Crevedia; pînă la urmă, ferma a fost vîndută generalului Condeescu, astfel că guvernul a suportat „numai" 28 din cele 30 de milioane lei. *(Ibidem,* p. 438—439).

şi sărăcit nu s-a găsit nici un ban pentru aceea care sînt creatorii de conştiinţă românească. De şase luni învăţătorii nu au mai primit salarii"[72].

Efectele crizei se făceau tot mai puternic simţite, cle-reglînd întregul mecanism economic al ţării. în octombrie 1931 s-a prăbuşit Banca Marmorosch, Blank et comp.,, fapt ce a impresionat nu numai opinia publică, dar şi pe Carol al II-lea, întrucît era în joc soarta unuia dintre oamenii de bază ai camarilei. Regele a avut grijă să-1 ajute pe A. Blank, insistînd pentru numirea lui în fruntea consiliului de administraţie al Societăţii Discom, care se ocupa de distribuirea produselor Regiei Monopolurilor Statului.

Unul din efectele prăbuşirii Băncii Marmorosch, Blank et comp. a fost intrarea lui M. Manoilescu în dizgraţia regelui, deoarece n-a intervenit eficient, în calitate de guvernator al Băncii Naţionale, pentru salvarea Iui A. Blank[73]. Sub presiunea lui Carol al II-lea, Mihail Manoilescu a fost nevoit în noiembrie 1931 să-şi prezinte demisia din funcţia de guvernator al Băncii Naţionale a României[74], după care accesul lui la palat a fost tot mai limitat. Astfel era înlăturat din rîndul camarilei unul dintre oamenii de bază ai acesteia.

Pe de altă parte, după prăbuşirea Băncii Marmorosch, Blank et Comp., influenţa lui A. Blank la palat a scăzut, pe primul plan trecînd marii industriaşi Nicolae Malaxa şi Max Auschnitt. N. Malaxa era unul din principalii acţionari la Uzinele Copşa Mică-Cugir, la Reşiţa şi la „Astra" (Arad), era proprietarul uzinelor care-i purtau numele din Bucureşti, el deţinînd prioritate în privinţa comenzilor de stat pentru apărarea naţională şi pentru materialul rulant necesar C.F.R. N. Malaxa a ajuns unul dintre cei mai bogaţi oameni din România, care imediat după urcarea lui Carol pe tron şi-a făcut repede drum spre palat[75].

Urmărindu-şi politica de măcinare a partidelor politice, regele şi-a găsit un preţios instrument în O. Goga. Pentru a lovi în Al. Averescu, Carol al II-lea a încurajat veleităţile politice ale lui O. Goga, exprimîndu-şi chiar sprijinul

[72] „Universul", XLIX, nr. 148 din 31 mai 1932.

[73] Cristian Popişteanu, Dumitru Preda, Mihai Retegan, *22. octombrie 1931 o joie neagră,* în „Magazin istoric", nr. 1/1982, p. 42.

[74] N. Iorga, *Doi ani de restauraţie,* p. 83.

[75] C. ArgetoianU, *op. cit.,* In *Monarhia...,* p. 427.

faţă de proclamarea acestuia ca preşedinte al Partidului Poporului. Al. Averescu — care iniţial îi acordase lui O. Goga mînă liberă în a trata în numele Partidului Poporului cu regele — a sesizat manevra lui Carol al II-lea. în noiembrie 1931 el i-a cerut lui O. Goga să propună suveranului să aibă relaţii directe cu şeful partidului[76]. De asemenea, Al. Averescu a adresat o interpelare în Senat în legătură cu primejdiile care ameninţau regimul constituţional, după care a început o virulentă campanie de presă împotriva camarilei. Ziarul „îndreptarea" scria: „Azi, puterile regelui îşi au izvorul aici, jos, în voinţa naţională. Drepturile lui nu pot fi sacre, fiindcă sînt date de oameni"[77].

O. Goga a trimis scrisori, telegrame şi emisari la preşedinţii organizaţiilor judeţene pentru a-i atrage de par-3a sa, căutînd să-i convingă că acţiunile lui Al. Averescu loveau „în prestigiul regal" şi că Partidul Poporului nu va fi chemat la putere atîta timp cît în fruntea lui se va afla mareşalul Al. Averescu.

în ziua de 12 martie a avut loc întrunirea adepţilor lui O. Goga, care l-au proclamat pe acesta preşedinte al Partidului Poporului. La sfîrşitul întrunirii s-a trimis ,,o lungă şi pompoasă telegramă regelui" (după aprecierea ziarului „Îndreptarea"), la care' suveranul a răspuns cu o semnificativă promptitudine. In ziua de 10 aprilie 1932 a avut loc Congresul adepţilor lui O. Goga[78]. Deschizând lucrările, acesta a ţinut să adreseze primul său cuvînt „de închinare" regelui, pe care-1 asigura „de credinţă şi devotament". Congresul a hotărît ca partidul să se numească Partidul Naţional-Agrar şi a ales în funcţia de preşedinte pe Octavian Goga[79]. Cu acest prilej, O. Goga a declarat că lua pe umerii săi sarcina de a conduce noul partid „dintr-un sentiment de datorie pentru alţii şi dintr-o pornire de jertfă pentru mine"[80].

Referindu-se la sciziunea din Partidul Poporului şi la afirmaţiile că cei ce s-au desprins ,,s-au dus la rege",

---

[75] *Şedinţa Comitetului de Direcţia al Partidului Poporului,* în „îndreptarea", XIX, nr. 64 din 21 martie 1932.

[77] „îndreptarea", XIV, nr. 48 din 2 martie 1932.

[n] *Congresul Partidului National-Agrar,* în **„Ţara** noastră", XI, nr. 2 din 13 aprilie 1932.

[70] *Politics and political parties in Roumania,* London, 1936, p. 171.

[io] *Congresul Partidului Naţional-Agrar,* în „Ţara noastră", XI, nr. 2 din 13 aprilie 1932.

Al. Averescu ţinea să precizeze că el n-a atacat pe suveran, ci a cerut respectarea Constituţiei; accentul mai puternic pe care 1-a pus în unele momente s~a datorat faptului că „şi tendinţa de nesocotire a Constituţiei a devenit mai îndrăzneaţă şi mai făţişă"[81].

Fără îndoială, O. Goga şi-a găsit aderenţi în Partidul Poporului, deoarece sub conducerea lui Al. Averescu partidul evoluase spre scăderea catastrofală a popularităţii. De aceea, O. Goga avea dreptate cînd spunea că membrii Partidului Poporului riscau să fie „respectaţi ea o amintire istorică. Ca *o* medalie a unei strălucite glorii militare pe o perină într-o mare vitrină"[82]. Cornentînd actul înfiinţării noului partid, organul de presă al P.S.D. aprecia că O. Goga speră „a deveni el omul zilei" în schimbul linguşirilor ,,pe care le debitează la picioarele Tronului"[83],

O privire oricît de fugară asupra celor petrecute în martie-aprilie 1932, arată că, de la urcarea lui Carol al II-lea pe tron, aceasta a fost cea de a doua sciziune produsă, după cea din Partidul Naţional-Liberal, în iunie 1930. Obiectivul pe care regele şi 1-a propus — acela de slăbire a partidelor politice — începea să se realizeze.

Deşi se declara „deasupra partidelor", guvernul depindea, în fond, de acestea, mai ales de Partidul Naţional-Liberal. După o perioadă de „politeţe civilizată"[84], partidele burgheze au luat, rînd pe rînd, atitudine împotriva guvernului de „uniune naţională", care se dovedea incapabil să rezolve multele şi complexele probleme ale României. Conducerea Partidului Naţional-Liberal îşi precizase încă din iunie 1931 atitudinea: „întregul proces de evoluţiune şi dezvoltare a statului român — de la închegarea pînă la întregirea lui — constituie o ilustrare prea vie şi prea elocventă a contribuţiei hotărîtoare pe care partidele politice serioase şi conştiente de menirea lor au adus-o în această operă istorică, pentru ca problema partidelor în sine să mai poată fi pusă într-o discuţiune şi inutilă şi dăunătoare"[85]. După o perioadă de espectativă

[81] *Marea manijestaţiune politică a Partidului Poporului. Dis-;ul d-lui mareşal Averescu,* în „îndreptarea", XVI, ar. 87 *cursul* 18 aprilie 1932.

[82] *Congresul Partidului Naţional Agrar, loc. cit.*

[83] *Uneltiri primejdioase,* în „Socialismul", XXVI, nr. 17 din 24 aprilie 1932.

[84] N. lorga, O *viaţă de om,* p. 737.

[85] *Partidele,* în „Viitorul", XXIII, nr. 7006 din *U* iunie 1931.

binevoitoare, Partidul Naţional-Liberal a luat atitudine potrivnică guvernului[80]. La 17 aprilie 1932, acest partid a declarat că era pregătit să ia „răspunderea situaţiei"[87].

Celălalt mare partid burghez, Partidul Naţional-Ţărănesc, nu a încetat să condamne guvernul de „tehnicieni", care trăia „în afara regimului constituţional", şi să ceară reîntoarcerea la regimul politic normal şi constituţional[88]. Iuliu Maniu a demisionat la 22 iunie 1931 în mod ostentativ de la preşedinţia partidului, afirmînd că a lupta împotriva guvernului echivala cu o luptă împotriva Riveranului, la care el nu voia să se angajeze[89]; conducerea provizorie a Partidului Naţional-Tărănesc a fost preluată de I. Mihalache.

Preşedintele Partidului Poporului, Al. Averescu, a continuat cu şi mai multă înverşunare campania împotriva camarilei. O deosebită impresie a creat articolul *Madame du Barry,* publicat în „îndreptarea" din 26 mai 1932, în care mareşalul Averescu făcea o evidentă analogie între „ţiitoarea" regelui Ludovic al XV-lea şi Elena Lupescu.

O adevărată senzaţie a produs în opinia publică articolul *Minciuna stă cu regele la masă,* tipărit la 2 noiembrie 1931 de Stelian Popescu în „Universul", cel mai răspîndit ziar din România. Autorul afirma că cele descrise de Vlahuţă nu au dispărut, „ba din contra, continuă cu şi mai mare intensitate", drept care cerea „să înlăturăm minciuna care a fost instalată la masa regelui"[90].

Intre timp, situaţia financiară a ţării s-a deteriorat considerabil. La 26 mai 1932, Charles Rist, expertul străin pe lingă Banca Naţională a României, a întocmit un raport care constituia un adevărat rechizitoriu la adresa guvernului, despre care se spunea că a mînuit „fără chibzuială" finanţele publice[91].

[6G] *România în pragul anului 1932. Declaraţiile d-lui Duca, Ibidem,* XXIII, nr. 7176 din 1 ianuarie 1932.

[87] *Partidul Naţional-Liberal a deschis lupta pentru răsturnarea guvernului şi salvarea ţării, Ibidem,* nr. 7267 din 19 aprilie 1932.

[83] *Marele Congres provincial din vechiul regat al Partidului Naţional-Tărănesc,* în „Dreptatea", VI, nr. 1350 din 2 aprilie

[69] *Retragerea din viaţa politică a d-lui Iuliu Maniu, Ibidem,* nr. 1112 din 24 iunie 1931.

[80] Stelian Popescu, *Predică în pustiu,* Bucureşti, Edit. Universul, 1941, p. 17—19.

[91] N. Iorga, *Memorii,* voi. VI, p. 406.

Constatînd situaţia grea a ţării şi incapacitatea guvernului de „tehnicieni", regele a convocat un Consiliu de Miniştri la palat în ziua de 31 mai 1932, orele 16,00. Deschizînd şedinţa, suveranul a citit o declaraţie, cu o introducere „istorică": „Rostul întrunirii Consiliului de Miniştri de astăzi este unul care-şi găseşte obîrşia în vechile obiceiuri ale pămîntului nostru. Voievozii ţărilor româneşti întruneau în zilele de grijă pe boierii divanului spre a cerceta nevoile timpurilor. Astăzi un suveran constituţional îşi întruneşte Consiliul de Miniştri spre a ehibzui asupra problemelor care domină situaţia de azi." Era, în aceste cuvinte, o recunoaştere a situaţiei grele a ţării, pe care guvernul de „tehnicieni", constituit de el, n-o putuse ameliora. Intrînd apoi în subiect, Carol al II-lea a cerut ca guvernul ,,să rezolve chestiunea plăţii salariilor funcţionarilor publici şi soldele oştirii"[92].
După trei ore de dezbateri, s-a hotărît constituirea unei comisii ministeriale restrînse, care sâ elaboreze un proiect de măsuri financiare concrete ce urmau a fi supuse discuţiei următorului Consiliu de Miniştri, anunţat pentru ziua de 9 iunie. Şedinţa fiind declarată închisă, cei mai mulţi miniştri au părăsit palatul. Chemat de rege, N. Iorga, după ce a observat că cele 8 zile acordate guvernului semănau cu un ultimatum, a declarat că nu vedea cum cabinetul ar putea găsi soluţiile imediate cerute într-un termen atît de scurt. Şi a conchis: „deeît a tîrî o astfel de situaţie încă o săptămână, prefer o demisie imediată, dacă regele are o soluţie"[93]. Atunci Carol a replicat că existau oameni politici care aveau pregătite soluţiile trebuitoare. Primul ministru a înţeles aluzia regelui, şi a scos o foaie de hîrtie pe care a scris: „în faţa greutăţilor bugetare pe care nu văd cum le-ar putea rezolva deplin şi imediat un guvern care nu se reazimă pe un puternic partid, rog pe Majestatea Voastră să primească demisia cabinetului pe care am avut un an de zile şi mai bine dureroasa sarcină de a-1 prezida". Drept răspuns, regele 1-a sărutat, scuzîndu-se ca-1 amestecase „într-o astfel de încurcătură"[94]. Vestea căderii guvernului de „tehnicieni" a fost primită cu satisfacţie de partidele politice. „Viitorul" afirma că guvernul a căzut „sub povara greşelilor numeroase şi

[92] *Guvernul a demisionat şi demisia a fost primită,* în „Dreptatea", VI, nr. 1398 din 2 iunie 1932.
[93] N. Iorga, *Doi ani de **restauraţie,*** p. 122.
[94] Idem, *Memorii,* voi. VI, p. 408—410.

grave pe care le-a făcut"[05], iar „Dreptatea" aprecia că bilanţul guvernării Iorga—Argetoianu era „înspăimântător"[93]. Ziarul averescan „îndreptarea" saluta căderea guvernului „zămislit în afară de cadrul partidelor politice, împotriva prevederilor Constituţiei, normei şi tradiţiei româneşti"[97], iar un manifest al Partidului Naţional-Libe-ral (Gh. Brătianu) susţinea că guvernul s-a prăbuşit „sub povara întreită a incapacităţii, uşurinţei şi neputinţei sale"[08]. Comentînd actul căderii guvernului, P.S.D. aprecia că el dovedeşte în mod clar falimentul sistemului politic antidemocratic care s-a aplicat în România".

Principala concluzie care se desprinde în urma căderii guvernului Iorga—Argetoianu este aceea că încercarea regelui Carol al II-lea de a institui un regim în afara partidelor politice a eşuat[100].

Fără îndoială, eşecul guvernului de „uniune naţională" a constituit o lovitură pentru regele Carol al II-lea,. dar şi o lecţie. El a înţeles că pentru a izbuti în planurile sale trebuia să lucreze mai metodic, fără grabă, pentru a măcina organismele specifice democraţiei burgheze şi, în primul rînd, marile partide politice.

2. ALTE METODE, ACELAŞI OBIECTIV

Părînd a rămîne consecvent planurilor sale, Carol al II-lea a încredinţat, la 3 iunie 1932, mandatul de a forma un guvern de „uniune naţională" lui Nicolae Titulescu. Dar tentativele sale au eşuat, astfel că regele 1-a numit în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri pe Al. Vaida-Voevod cu misiunea de a organiza noi alegeri parla-

[85] *Prima zi a crizei de guvern,* în „Viitorul", XXIV, nr. 7302 din 3 iunie 1932.
[96] *Regimul anarhiei şi al dezordinei,* în „Dreptatea", VI, nr. 1383 din 21 mai 1932.
[97] *De ce s-a prăbuşit guvernul,* în „Îndreptarea", XVI, nr 122 din 4 iunie 1932.
[98] *Manifestul Partidului Naţional-Liberal,* în „Mişcarea", XXV, nr. 461 din 15 iunie 1932.
" *Partidul Social-Democrat şi criza politică,* în „Socialismul", XXVI, nr. 24 din 12 iunie 1932. [100] M. I. Costian, *op. cit.,* p. 105.

mentare, la 17 iulie pentru Adunarea Deputaţilor şi la 20 —26 iulie pentru Senat.

Acest act a provocat nedumerire în opinia publică şi într-o bună parte a lumii politice. Ocolirea lui Iuliu Maniu nu era întîmplătoare; ea se înscria în tactica regelui de a îndepărta de la demnitatea supremă oamenii politici care se opuneau planurilor sale. Lui Carol i s-a părut, şi nu s-a înşelat, că Vaida era un om concesiv şi uşor de atras de partea sa; de aceea a iniţiat o acţiune sistematică de cultivare a acestuia, în scopul detaşării lui de Iuliu Maniu.

In fond, cercurile palatului încercau să producă o sciziune în rîndurile naţional-ţărăniştilor, după ce anterior reuşiseră să rupă Partidul Naţional-Liberal şi Partidul Poporului. Oficiosul liberal „Viitorul" aprecia că soluţia dată crizei constituia ,,o imposibilitate morală, politică şi constituţională"[1], deoarece Partidul Naţional-Ţărănesc era principalul vinovat pentru situaţia critică în care se găsea România. Fostul preşedinte al Consiliului de Miniştri. N. lorga, declara că firma guvernului de alegeri „nu poate înşela nici pe cel din urmă dintre naivi", şi că soluţia dată crizei reprezintă o „tristă surprindere"[2]. Partidul Poporului, după ce îşi exprima satisfacţia pentru faptul că prin constituirea guvernului Vaida ,,s-a făcut — în principiu — un pas real spre normalizarea vieţii politice", afirma că acest pas era ,,cu totul anulat prin alegerea partidului, căruia s-a încredinţat puterea"[3].

P.C.R. aprecia că aducerea lui Al. Vaida-Voevod la putere marca un nou atac general „asupra nivelului de trai al maselor muncitoare"[4], astfel încît singurul răspuns al oamenilor muncii era lupta împotriva guvernului şi a exploatării în general, pentru apărarea şi lărgirea drepturilor şi libertăţilor democratice.

Cum era şi firesc, campania electorală a fost axată pe problemele economice şi sociale, atît de presante în acea perioadă. De asemenea, un rol important 1-a ocupat problema formei de **guvemămînt,** a locului şi rolului monarhiei în sistemul politic din România.

1 *Soluţia de neînchipuit,* în „Viitorul", XXIV, nr. 7307 din 8 iunie 1932.

2 N. lorga, *In clipa tristei surprinderi,* în ,.Neamul românesc", XXVII, nr. 130 din 7 iunie 1932.

3 *Comunicat,* în „Îndreptarea", XVI, nr. 126 din 11 iunie 1932.

4 *Alegeri, guvern nou!,* în „Scînteia", II, nr. 6 din 1 iulie 1932.

In ceea ce priveşte Partidul Naţional-Ţărănesc se constată faptul că în timp ce membrii guvernului se rezumau la fraze generale privind conducerea ţării „pe drumul constituţionalismului şi parlamentarismului", Iuliu Maniu a iniţiat o campanie „pe cont propriu" împotriva camarilei[5].

Partidul Naţional-Liberal cerea încrederea alegătorilor pentru „apărarea intereselor generale primejduite şi pentru restabilirea acordului necesar între ţară şi Coroană, care trebuia să rămînă, ca şi în trecut, arbitrul imparţial în lupta dintre partide şi prin aceasta, pavăza permanentă a regimului nostru monarhic şi constituţional"[6], într-o circulară către preşedinţii organizaţiilor judeţene, I. G. Duca ţinea să precizeze că Partidul Naţional-Libe-rai „se găseşte în raporturi normale cu Coroana"[7], iar „Viitorul" nu ezita să-1 critice pe Maniu pentru campania sa împotriva camarilei, care ducea la compromiterea suveranului*.

Partidul Poporului şi-a desfăşurat propaganda sub lozinca „Trăiască Constituţia"[9], condamnînd cu asprime tendinţele de nesocotire a acesteia de către rege şi de instaurare a unui regim personal. In plină campanie electorală. Al. Averescu a publicat, sub semnătura X.X.X., o suită de articole împotriva camarilei regale. într-un asemenea articol se afirma că întotdeauna camarila a fost „groaza guvernelor serioase şi nenorocirea ţărilor. Alcătuite din oameni fără scrupule şi fără răspundere, care se .insinuează în favoarea monarhilor, exploatînd slăbiciunile şi viţiile lor, camarilele au impus totdeauna măsuri, ale căror roade trebuiau să cadă în propriile mîini, dar a căror răspundere apasă pe umerii guvernelor obligate să le exercite". Analizînd evoluţia camarilei în România, Al. Averescu ajungea la concluzia că „Epoca de aur a unei adevărate camarile în istoria dinastiei noastre se deschide abia acum, după înlăturarea Regenţei"[10]. Preşedintele Partidului Poporului a demascat fără cruţare ac-

[5] *Declaraţiile d-lui Iuliu Maniu făcute ziariştilor la Cluj,* în „Dreptatea",' VI, nr. 1403 din 8 iunie 1932.
[6] „Viitorul", XXIV, nr. 7310 din 19 iunie 1932.
[7] B.C.S. Colecţii speciale, fond St. Georges, Pachet CCII, dos. 2.
[8] *O primejdie pentru ţară şi Coroană. După declaraţiile d-lui Maniu,* în „Viitorul" XXIV, nr. 7323 din 29 iunie 1932.
[9] „îndreptarea", XVI, nr. 143 din 4 iulie 1932.
IQ * * * *Camarila, Ibidem,* nr. 149 din 11 iulie 1932.

ţiunile lui Carol al II-lea şi ale camarilei sale vizînd distrugerea organismelor politice constituite; la o întrunire electorală el declara: „Văzîndu-se că manevra cu desfiinţarea partidelor nu a reuşit, s-a trecut la o alta, mai puţin înţeleaptă, aceea a fărâmiţării partidelor prin intrigi"[11].

Partidul Naţional-Liberal (Gh. Brătianu) se considera un instrument de guvernare „viu şi puternic" în slujba „Coroanei şi a ţării"[12], iar Partidul Liberal-Democrat (I. Th. Florescu) ţinea să-şi exprime „încrederea nelimitată" în regele Carol al II-lea[13].

N. Iorga a decis ca partidul său să-şi reia activitatea, după o întrerupere de un an şi jumătate, sub vechiul nume de Partidul Naţionalist-Democrat. Intervenind în dezbaterile privind rolul Coroanei, el aprecia că suveranul trebuia să domnească „pe deasupra partidelor, şi, dacă e nevoie, contra lor". Făcînd o evidentă aluzie la camarilă, *N.* Iorga ţinea să accentueze că el se referea la rege, nu la „acei care vreau să i se facă stăpîni". Rămînînd fidel sprijinitor al lui Carol al II-lea, el se pronunţa împotriva celor care urmăreau „anularea politică" a suveranului[1'].

După ce a peregrinat prin şase formaţiuni politice, C. Argetoianu şi-a creat, la 8 iunie 1932 — adică, exact în ziua în care se îmglineău doi ani de la restauraţie — o organizaţie proprie — Uniunea Agrară, menită să-i ofere instrumentul necesar manevrelor sale politice. In alegerile parlamentare Uniunea Agrară s-a prezentat în cartel cu Partidul Naţionalist-Democrat, sub numele de Uniunea Naţională, pentru a crea iluzia unităţii de vederi între principalele figuri ale precedentului guvern.

Partidul Conservator, înfiinţat de Gr. Filipescu in martie 1932, aprecia că atacurile la adresa regelui constituiau „un mijloc sigur de a aduna voturi". Deşi declara că nu ştia dacă în România exista realmente o camarilă, Gr. Filipescu relata — în plină campanie electorală —■ o serie de cazuri în care „prietenii regelui" recurgeau la şantaj

---

[11] *Discursul d-lui mareşal Averescu rnstit la marea adunare a Partidului Poporului de la Chişinău, Ibidem,* nr. 132 din 14 iu lie *1932.*

[12] *Manifestul Partidului Naţional-Liberal (Gh. Brătianu), în* „Mişcarea", XXV, nr. 461 din 15 iunie 1932.

[13] *Congresul Partidului Liberal-Democrat,* în „Universul", XLIX, nr. 168 din 21 iunie 1932.

[14] N. Iorga, *Pentru ce s-a făcut restauraţia,* în „Neamul româ nesc", XXVII, nr. 145 din 28 iunie 1932.

împotriva oamenilor politici, drept care le sugera „să devină ceva mai discreţi"[15].

Prezent pentru prima dată într-o confruntare electorală, Partidul Naţional-Agrar declara: „Am aruncat mănuşa tuturor partidelor, pe care le socotim putrede din temelie". După ce aprecia că „România a ajuns la cea mai gravă răspîntie", că ţara se găsea „la gura prăpastiei", acest partid afirma că îşi propunea să îndeplinească „o reformă radicală", la baza căreia era pusă ideea monarhică, apreciată drept „garanţia cea mai temeinică a existenţei noastre de stat naţional"[16]. în timpul campaniei electorale, O. Goga şi-a îndreptat cu precădere atacurile împotriva lui Iuliu Maniu, acuzîndu-1 că, prin atitudinea sa, ştirbeşte „prestigiul Coroanei"[17].

B.M.Ţ. s-a pronunţat pentru satisfacerea revendicărilor imediate ale tuturor categoriilor de oameni ai muncii, pentru un regim cu adevărat democratic, împotriva oricăror tendinţe dictatoriale^, şi în primul rînd a celor manifestate de regele Carol al II-lea[19].

Alegerile din 17 iulie 1932 s-au încheiat cu victoria Partidului Naţional-Ţărănesc; faptul cel mai sugestiv îl constituie procentul de numai 2,28o/o din totalul voturilor[20] obţinut de Uniunea Naţională*, precum şi numărul foarte mic de voturi înregistrat de partidele care-şi manifestau sprijinul faţă de politica autoritară a lui Carol al fl-lea.

Intrucît, prin organizarea alegerilor, guvernul îşi îndeplinise misiunea, Al. Vaida-Voevod şi-a depus mandatul. Regele i-a cerut lui Iuliu Maniu să constituie un nou cabinet, dar acesta a refuzat, astfel că la 11 august Al.

---

[15] Grigore Filipescu, *Prietenii regelui,* în „Epoca", nr. 1038 din 13 iulie 1932.

[18] *D. Octavian Goga vorbeşte ţării. Manifestul Partidului Naţtonal-Agrar,* în „Ţara noastră", XI, nr. 62 din 29 iunie 1932

[17] *Pe drumul marilor răscoliri populare. Declaraţiile d-lui Octavian Goga asupra situaţiei politice, Ibidem,* nr. 50 din 15 iunie

»[8] *Alegeri, guvern nou!,* în „Scînteia", II, nr. 6 din 1 iulie 1932- vezi şi Florea Dragne, *Blocul Muncitoresc-Tărănesc,* în *Organizaţii de masa...,* voi. I, p. 306

» Arh. I.S.I.S.P., cota Ab. XVI-2, nr. inv. 471

* wTw 1 Oficial"' partea J-a — nr. 173 din 26 M^ 1932. nu af! '-' Presedinte al Consiliului de Miniştri, *N.* Iorga, tumeaf?!™? '? Adunarea Deputaţilor, el trebuind să se mulţumească cu locul de senator de drept.

Vaida-Voevod a depus din nou jurământul, de astă dată în calitate de preşedinte al unui guvern naţional-ţărănist. Pe de altă parte, la 30 iulie 1932, Iuliu Maniu'a decis să revină la conducerea efectivă a Partidului Naţional-Ţărănesc pentru a-şi putea exercita rolul de control asupra cabinetului. Referindu-se la sensul acestei manevre, Eugen Goga scria: „Vrea Partidul Naţional-Ţărănesc să-şi păstreze şeful? Atunci s-o spună limpede, să plece de la guvern şi să lase locul liber pentru aceia care nu se îndoiesc de rolul pe care trebuie să-1 aibă Coroana în viaţa constituţională a ţării. Nu vrea Partidul Naţional-Ţărănesc aceasta? Atunci să-1 îngroape pe Iuliu Maniu sub părul de la Bădăcin, eliminîndu-1 cu desăvîrşire djîj cadrele organizaţiei lui"[21].

în septembrie 1932 între primul ministru Al. Vaida-Voevod şi ministrul de Externe N. Titulescu s-a produs o gravă neînţelegere în legătujjă cu relaţiile româno-sovietice. în timp ce primul era pentru încheierea unui pact de neagresiune între România şi Uniunea Sovietică, cel de-al doilea socotea că mai întîi trebuia ca guvernrJ sovietic să recunoască integritatea teritorială a României şi apoi să se meargă mai departe[2]-. în mod ostentativ, N. Titulescu şi-a dat demisia din fruntea Ministerului de Externe, fapt ce 1-a determinat pe Al. Vaida-Voevod să depună mandatul guvernului la 17 octombrie.

Iuliu Maniu a căutat să profite de ocazie pentru a impune regelui unele condiţii, între care: mînă liberă în guvernarea şi administrarea ţării; refacerea căsătoriei cu M.S. Elena (şi deci alungarea Elenei Lupescu); respectarea prevederilor constituţionale; dreptul guvernului de a numi sau destitui orice funcţionar de stat, inclusiv din fruntea Siguranţei, Poliţiei Capitalei, Căilor Ferate; Puiu Duj»itrescu şi oricare funcţionar de la Curte să fie îndepărtat imediat ce se va vedea că atitudinea lui politică contrazice atitudinea şi politica guvernului[23]. Carol a acceptat aceste condiţii, în prezenţa lui N. Titulescu şi a lui Gh. Gh. Mironescu, deoarece a chema un alt partid la putere

---

[21] Eugen Goga, *între rege şi Maniu,* în „Ţara noastră", XV, nr. 88 din 22 iulie 1932.

[22] *Declaraţiile d-lui Al. Vaida-Voevod asupra demisiei d-lui Ti tulescu si negocierile cu Rusia,* în „Dreptatea", VII, nr. 1503 din 1 octombrie 1932.

[23] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 20—21: Zaharia Boilă, *op. cit., loc. cit.,* f. 235—236.

însemna dizolvarea parlamentului ales abia în urmă cu două luni, iar Partidul Naţional-Ţărănesc se dovedea a fi solidar cu şeful său. Bineînţeles, că opinia publică nu a fost informată asupra acestui acord, iar Carol şi Maniu căutau să prezinte relaţiile dintre ei într-o lumină cit mai roză.

Regele Carol al Il-lea nu s-a arătat doritor să traducă în viaţă promisiunile făcute lui Iuliu Maniu, mai ales aceea a refacerii căsătoriei cu Elena. La rîndul ei, Elena nu voia să renunţe la divorţ, astfel că Iuliu Maniu a trebuit să gireze semnarea unei noi convenţii între Caro! al Il-lea şi fosta lui soţie*. Cu aceasta se năruia şi speranţa liderului naţional-ţărănist de a o vedea alungată pe Elena Lupescu de la Curte.

---

* Cu aprobarea regelui, la 1 noiembrie 1932 între guvern şi Elena a intervenit o convenţie, care completa acordul clin 17 februarie 1S32 şi punea capăt diferendelor existente sau viitoare între suveran şi fosta lui soţie. Documentul preciza că E!ena va putea sta în România, dar orice sosire şi orice plecare trebuia adusă în timp util Ja cunoştinţa guvernului şi nu putea avea Joc decît cu agrementul prealabil al regelui şi cu consimţămîntul guvernului român. In timpul şederii ei în România, Elena primea vizita lui Minai „pe cît de des posibil, ţinînd seamă de împrejurări şi consideraţiile de studii". Dacă Elena nu va fi stat în ţară 6 luni pe an, ea avea dreptul de a primi vizita Iui Mihai timp de două luni în Elveţia; dacă Elena dorea ca vizita lui Mihai să aibă loc pe teritoriul unei ţări străine, alta deoît Klveţia, ea trebuia să obţină în prealabil agrementul regelui şi eonsimţămîntul guvernului român pentru alegerea acelei ţări. Lista civilă anuală a Elenei era de 7 000 000 lei, plătibilă direct de Ministerul de Finanţe şi liberă de orice sarcină. Elena a primit la semnarea convenţiei 8 milioane lei, reprezentînd restul din preţul de vînzare al palatului din Mamaia, astfel încît întregul preţ de vînzare de 26 milioane lei i-a fost complet achitat; documentul preciza că Elena nu contribuia la întreţinerea palatului de pe Şoseaua Kiselev decît proporţional cu durata şederii sale în România.

Aşadar, faţă de convenţia din 17 februarie 1932, Elena obţinea unele avantaje în plus: putea sta oricît în România, nu numai 4 luni, cum se prevăzuse în prima convenţie, putea avea alături de ea pe Mihai un termen mai lung (nu doar cel mult 6 luni pe an), obţinea plata listei civile direct de guvern, fără a mai depinde material de Carol al Il-lea. Totodată, cu prilejul semnării convenţiei, ea a trebuit să se angajeze că se va abţine de la orice declaraţie de presă sau manifestare publică referitoare direct sau indirect, la statul român şi la membrii dinastiei şi tamiliei regale române. In şedinţa din 4 noiembrie 1932, Consiliul de Miniştri a aprobat acordul încheiat între guvernul român şi Elena. La rmdul său, Carol al Il-lea a declarat în scris că primeşte convenţia semnată de Elena şi preşedintele Consiliului de Miniştri. fPamftl Şeicaru, *op. cit.,* p 186—187)

Intre timp divergenţele din sînul Partidului Naţional-Ţărănesc se îndreptau spre o nouă ruptură. La 20 noiembrie 1932, Grigore Iunian a anunţat crearea Partidului Ţărănesc-Radical, pe o platformă burghezo-democratică. Chiar dacă între Gr. Iunian şi rege n-a existat o înţelegere prealabilă, este limpede că scindarea Partidului Naţional-Ţărănesc se înscria pe linia manevrelor suveranului de a măcina principalele partide politice, după cum nu poate fi omis faptul că acţiunea lui Gr. Iunian a fost sprijinită de ziarul „Cuvîntul" — care timp de un an a fost un veritabil organ de presă al Partidului Ţărănesc-Radical; cum directorul acestui ziar era Nae Ionescu — membru de bază al camarilei —, apare şi mai limpede faptul că Gr. Iunian a „rulat" în plasa lui Carol al II-lea. Totodată, atacurile vehemente ale lui Gr. Iunian împotriva lui Maniu conveneau de minune regelui şi camarilei sale.

La începutul anului 1933 s-a declanşat o surprinzătoare criză de guvern. Generalul C. Dumitrescu, tatăl lui Puiu Dumitrescu, secretarul particular al regelui, a adresat, cu prilejul Anului Nou, un ordin către jandarmi în care-i felicita pentru modul cum şi-au făcut datoria, deşi au avut de făcut faţă unor mari greutăţi materiale[24]. Cu acelaşi prilej, colonelul Gabriel Marinescu a ţinut să infirme „zvonurile" despre eventuala sa demitere, precizând: „Sînt şi rămîn prefect al Poliţiei Capitalei, numit prin decret regal şi numai prin decret regal pot fi înlocuit"[25]. Cel pus în cauză era, în ambele cazuri, ministrul de interne Ion Mihalache; acesta a prezentat regelui un decret privind înlocuirea lui C. Dumitrescu şi a lui G. Marinescu, dar Carol a refuzat să-1 semneze, ceea ce semnifica o solidarizare cu atitudinea lor. în faţa acestei situaţii, I. Mihalache şi-a înaintat demisia din funcţia de ministru de interne la 8 ianuarie 1933[26], pe'care suveranul a primit-o. Văzînd poziţia regelui, luliu Maniu a prezentat demisia întregului guvern la 12 ianuarie[27]. Carol nu s-a lăsat intimidat, ci a acceptat demisia, numindu-1 la 14 ianuarie în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri pe Al. Vai-

---

[24] „Adevărul", 47, nr. 15 036 din 8 ianuarie 1933.
[23] Ioan Scurtu, *Acţiuni de opoziţie... , loc, cit.,* p. 395.
[£S] *Criza de guvern a izbucnit,* în' „Cuvîntul", IX, nr. 2 769 din 9 ianuarie 1933.
[27] *Guvernul Maniu a demisionat, Ibidem,* nr. 2 774 din 14 ianuarie 1933.

da-Voevod. Acesta a menţinut pe cei doi membri ai camarilei în posturile lor, recunoscînd astfel „în chip formal amestecul personal al regelui în afacerile privitoare Ia guvernarea ţării"[28].

Şedinţa Adunării Deputaţilor din 31 ianuarie 1933, a prilejuit expunerea poziţiei partidelor politice faţă de schimbarea de guvern. Vorbind în numele P.S.D., L. Rădăceanu aprecia că guvernul Maniu „a fost trîntit de un prefect de poliţie, pe care nu a putut să-1 scoată din slujbă. Nu guvernul a avut aşadar puterea de a numi şi destitui funcţionarii statului, ci o putere ocultă şi iresponsabilă, despre care Constituţia nu glăsuieşte nimic". El aprecia că s-a creat „o situaţie nemaipomenit de ruşinoasă şi inadmisibilă pentru guvern, parlament şi ţară". In consecinţă, P.S.D. cerea intrarea grabnică în viaţa constituţională normală[29].

Preşedintele Partidului Ţărănesc, dr. N. Lupu, făcea constatarea că modul de schimbare a guvernelor este „în dezacord complet cu modul de conducere în monarhiile moderne constituţionale". Şi argumenta: ,.Să nu se tragă din culise schimbările de regimuri şi de guvern. In practica constituţională, cel puţin în Anglia, nu doamna de onoare şi secretarul particular al regelui, dar chiar servitorii palatului sînt numiţi de guvern, cu asentimentul lui. Da! Nu-mi este indiferent cine stă în permanenţă rot la cot cu Măria Sa regele, şi joacă pocker şi-i spune azi una, mîine alta şi poimîine alta; pentru că acela care stă în permanenţă, îi sugerează mai mult decît mine, care vin numai de două ori pe an să-i spun o vorbă bună şi dreaptă". După ce arăta pericolul pe eare-1 reprezenta camarila pentru viaţa de stat, preşedintele Partidului Ţărănesc conchidea: „Asemenea forţe ascunse, asemenea cancere latente care stau chiar în preajma tronului, este datoria d-voastră [a membrilor guvernului] şi a noastră a tuturor să le extirpăm imediat"[30] Caracterizînd atitudinea noului prim-ministru faţă de suveran, dr. N. Lupu i se adresa cu cuvintele: „dacă regele zice că eşti cămilă, zici şi d-ta că eşti cămilă, dacă regele zice că eşti elefant, zici şi d-ta că eşti elefant"[31].

Anibal Teodorescu, reprezentantul Partidului Poporu-

---

29 ^A^Ă\ ™ U ^cent^J" ^fond^- ^Mp^-N. Presa Externă, dos. 279, f. 77. nr. 30,

m, p . n s m .

« *Ibidem,* nr. 32 şedinţa din 3 februarie 193.3, p. 952.
şedinţa din 31 ianuarie 1933, p. 902.

lui, aprecia că în ultima vreme aveau loc prefaceri politice „uimitoare", la baza cărora stătea „o forţă ocultă, pe care astăzi [poporul] nu o poate lămuri încă bine, dar care într-o zi se va dezvălui singură, sfărîmă cu perseverare şi fărâmiţează partide serioase, adică acele organisme ale vieţii politice, prin care el a respirat în trecut şi a luptat întotdeauna cu succes"[32].

Preşedintele Partidului Naţional-Liberal, I. G. Duca, după ce a afirmat că partidul său se situa „pe terenul vieţii strict constituţionale" şi-a axat discursul pe reliefarea contradicţiilor din sînul Partidului Naţional-Ţărănesc, în special dintre Iuliu Maniu şi Al. Vaida-Voevod, declarînd că nu putea accepta „să se introducă în viaţa politică a României sistemul guvernelor cu două politici şi nici măcar cu două politici succesive, ci cu două politici concomitente", deoarece prin aceasta se alimentează concepţiile potrivit cărora partidele erau perimate şi ca atare ele trebuiau distruse. Aşadar, deşi cunoştea bine manevrele camarilei, el arunca întreaga vină asupra Partidului Naţional-Ţărănesc, a cărui demisie de la guvern a cerut-o în termeni categorici[33]. în fond, I. G. Duca urmărea să tragă foloase de pe urma slăbirii naţional-ţărăniştilor, fără a ataca cîtuşi de puţin camarila, ci menajînel-o în speranţa că-i va facilita drumul spre putere.

Conducătorul celuilalt partid liberal, Gh. Brătianu, propunea naţional-ţărăniştilor să iasă din echivoc şi să explice limpede opiniei publice calea pe care înţelegeau să meargă[34]. O opinie similară ■ exprima preşedintele Partidului Naţional-Agrar, O. Goga, care cerea ca Partidul Naţional-Ţărănesc să-şi lămurească poziţia;, altfel, „orice discuţie va avea caracterul unei discuţiuni la căpătîiuî unui mort. Şi atunci, domnii mei, lămuriţi echivocul, scoateţi mortul din casă [aluzie la Maniu] şi numai atunci vom vorbi şi vom putea lucra înainte"[35].

Gr. Iunian s-a situat pe poziţia apărării regelui, afirmîad că acesta avea dreptul să numească miniştrii şi funcţionarii statului, astfel încît n-a fost vorba de nici un conflict între guvern şi suveran[36]. La rîndul său, C. Argetoianu a apreciat că dezbaterile însemnau o „pier-

---

3- *Ibidem,* p. 922.

33 „D.A.D.", nr. 30, şedinţa din 31 ianuarie 1933, p. 904—905.

34 *Ibidem,* p. 906.

35 *Ibidem,* p. 901.

3S *Ibidem,* p. 914.

dere de vreme" şi a conchis: „Vă rog să puneţi capăt 3a această discuţiune *şi* să intrăm, mulţumită guvernului, cît mai repede, în discuţiuni mai serioase"[37].

La această dezbatere, de mare importanţă politică, luliu Maniu n-a participat, pentru a clarifica opinia publică asupra cauzelor demisiei guvernului său. în absenţa lui, Al. Vaida-Voevod a putut să declare în Adunarea Deputaţilor: „indiferent că în fruntea guvernului este Iuliu Maniu ori sînt eu, principiile de bază, tactica şi metodele oricărui guvern ieşit din sînul partidului nostru sînt şi trebuie să rămînă aceleaşi"[38].

în timpul crizei de guvern, camarila a întreprins un act politic îndrăzneţ — şi anume arestarea, la 15 ianuarie 1933, fără aprobarea ministrului de Justiţie, a lui Grigore Forţu. Acesta întemeiase în a doua jumătate a anului 1930 organizaţia Blocul Cetăţenesc pentru Mîntuirea Patriei, avînd ca organ de presă gazeta „Drum nou", care milita pentru recunoaşterea drepturilor de regină pentru Elena, mama lui Mihai şi „eliberarea" suveranului de sub influenţa camarilei[39]. Apreciind că prin activitatea sa Gr. Forţu „ştirbea" prestigiul Coroanei, cercul Elenei Lupescu a hotărît arestarea acestuia. Vestea a provocat o vie nemulţumire în rîndul principalelor partide politice, fiind larg comentată în presa de mare tiraj[40]. Era pentru prima dată cînd camarila îşi permitea să priveze de libertate un adversar politic; după cîteva săptămîni Gr. Forţu a fost eliberat, dar faptul rămîne ca atare.

în ziua de 28 ianuarie 1933 guvernul Al. Vaida-Voevod a semnat „planul de la Geneva", care a provocat o vie nemulţumire în rîndul maselor populare, precum şi protestul partidelor politice din opoziţie, şi a unei părţi din Partidul Naţional-Ţărănesc. Deşi a fost aprobat de Adunarea Deputaţilor la 12 aprilie 1933[41], planul de la Geneva n-a mai fost pus în aplicare.

Conflictele sociale din anii crizei economice au culminat cu luptele muncitorilor ceferişti şi petrolişti din ianuarie-februarie 1933, cea mai aprigă bătălie de clasă din perioada interbelică şi totodată prima mare ridicare la

---

[37] *Ibidem, p.* 904.

[illegible] 30, Şedinţa din 31 ianuarie 1933, p. 916.

[illegible] ceann, *Partidele politice*..., p. 8—9.

[illegible] arestării *profesorului Gr. Forţu,* în „Adevărul", 47, nr. 15 043 din 17 ianuarie 1933.

[41] „D.A.D.", nr. 90, şedinţa din 12 aprilie 1933, p. 4332.

luptă & proletariatului european de după instaurarea fascismului hitlerist la putere în Germania (30 ianuarie 1933). Intre obiectivele politice ale muncitorilor ceferişti se aflau şi apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice, lichidarea organizaţiilor fasciste, recunoaşterea organelor alese de muncitori ca exponente ale intereselor acestora ş.a. Din acest punct de vedere, luptele din ianuarie-febi'uarie 1933 au o mare semnificaţie politică, eonstituindu-se într-o viguroasă replică dată tendinţelor autoritare ale regelui Carol al Il-lea. La 16 februarie guvernul Vaida a trecut la reprimarea sîngeroasă a muncitorilor de la Atelierele Griviţa din Bucureşti, fapt ce a provocat un val de indignare în întreaga ţară, precum şi pe plan internaţional.

Regele a avut partea lui de contribuţie la acest act represiv: în calitate de comandant suprem al armatei a avizat utilizarea acesteia împotriva muncitorilor; conducerea operaţiunilor militare a fost încredinţată lui Gabriel Marinescu, prefectul poliţiei Capitalei, membru de bază al camarilei; somaţia adresată muncitorilor de locotenent-colonelul Romulus Hotineanu în dimineaţa zilei de 16 februarie s-a făcut în numele regelui Carol al Il-lea. In~tr-un interviu acordat ziarului francez „Le Journal" la 21 februarie 1933, regele, după ce recunoştea că a trecut „printr-o încercare", declara pe un ton categoric că „ordinea va fi păzită cu orice preţ"*[2].

Cîteva săptămîni mai tîrziu, la 10 martie 1933 s-a dat îri vileag „afacerea Skoda" —■ una dintre cele mai controversate probleme din istoria burgheziei româneşti. Pe lîngă aspectul indubitabil — activitatea de spionaj a lui Bruno Seletzki, reprezentantul firmei Skoda în Bucureşti — s-a conturat un altul: contractul conţinea angajamentul luat de guvern ca România să-şi lichideze industria de armament, cu toate consecinţele negative care decurgeau de aici. Acest ultim aspect a fost speculat de marii industriaşi N. Malaxa, Max Auschnitt ş.a., care au insistat pe lîngă regele Carol al Il-lea, convingîndu-1 de necesitatea creării unei industrii naţionale de armament, la care el să participe cu pachete de acţiuni substanţiale. Faptul că acest contract fusese semnat în timpul guvernului prezidat de Iuliu Maniu oferea lui Carol al Il-lea şi

[42] Apud *1933. Luptele revoluţionare ale muncitorilor ceferişti ii petrolişti,* Bucureşti, Edit. Politică, 1971, p. 496.

camarilei sale şansa- de a-1 compromite şi scoate din viaţa politică pe liderul naţional-ţărănist.

Pe fondul agitaţiei provocată de „afacerea" Skoda s-au amplificat divergenţele din sînul Partidului Naţional-Ţărănesc. Faptul că guvernul Vaida acceptase ideea că a existat o „afacere" Skoda, a nemulţumit profund pe Iuliu Maniu. Pe de altă parte, guvernul, pentru a intra cît mai mult în graţiile regelui, a exercitat o cenzură strictă asupra declaraţiilor lui Maniu, neîngăduind publicarea atacurilor directe, nominale, la adresa camarilei[43].

Iuliu Maniu şi-a înaintat la 2 aprilie 1933 demisia din funcţia de preşedinte al Partidului Naţional-Ţărănesc. Fără a zăbovi asupra motivelor politice ale acestei decizii. Comitetul Central Executiv a primit demisia, alegîndu-1 la 6 mai ca preşedinte pe Al. Vaida-Voevod[44]. In discursul rostit cu acest prilej, Vaida a declarat că va acţiona pe baza ideii monarhice, „care ne obligă a ne grupa cu toţii în jurul regelui- Carol al Il-lea"[45]. Era evident că noul preşedinte urmărea să imprime Partidului Naţional-Ţărănesc o atitudine sensibil deosebită de cea a lui Maniu faţă de monarhie.

Pe de altă parte, Zaharia Boilă — nepotul lui Iuliu Maniu — a tipărit manifestul intitulat A *bătut ceasul,* prin care ataca în termeni deosebit de aspri camarila şi în special pe Elena Lupescu[48]. Cu toată cenzura exercitată de guvern,- presa a publicat largi extrase din acest manifest, iar ziarele de mare tiraj din Occident i-au acordat un spaţiu considerabil[41].

între timp, nemulţumirile grupării ţărăniste împotriva politicii guvernului Vaida au început să răbufnească cu putere. La 10 septembrie 1933, în cadrul Congresului tineretului naţional-ţărănesc, desfăşurat la Cîmpulung (Muscel), I. Mihalache s-a pronunţat pentru adoptarea unui nou program al partidului şi revitalizarea ideologiei ţărăniste, între altele, el a spus: „Suveranul trebuie şi în fapt, ca şi după Constituţie, lăsat realmente fără răspun-

[43] Pamfil Şeicaru, *op. cit.,* p. 191.
[4] „Dreptatea", VII, nr. 1686 din 8 mai 1933.
[43] *Ibidem.*
[46] A *bătut ceasul,* Cluj, 1 septemhrie (un exemplar se află la Biblioteca Academiei R.S. România).
[41] Zaharia Boilă, *Memorii, loc. cit.,* f. 267.

derea actului de guvernămînt, nici direct, nici indirect [. . .] Responsabilitatea primului ministru implică mînă

liberă în alcătuirea întregului cabinet, inclusiv ministrul de Război, cu care răspunde de programul elaborat de suveran şi ţară şi implică de asemenea mînă liberă asupra tuturor funcţionarilor publici"[48].

Deşi între gruparea ţărănistă şi cea manistă existau importante deosebiri de vederi, ele se situau pe o platformă comună îndreptată împotriva guvernului Vaida a cărui demisie o cereau[49].

Era evident că guvernul Vaida — fără sprijin solid în propriul partid, total compromis în ochii opiniei publice, trezind îngrijorarea aliaţilor — nu mai putea dura. Regele era pe deplin conştient de acest lucru, dar cîmpul lui de manevră nu era prea larg. Cei de la care el spera, fie că-1 dezamăgiseră, fie că încă nu se afirmaseră. Gh. Brătianu n-a fost ceea ce regele dorise — un instrument docil în manevrele sale politice; „tînărul" liberal nu era un carierist politic, dispus să facă orice tranzacţie. Din contra, el înţelegea să-şi exprime deschis opiniile, să respingă fără echivoc punctele de vedere ale regelui cu care el nu era de acord, să vină cu soluţii proprii. Partidul lui Gh. Brătianu era un partid slab, fără o largă aderenţă populară, astfel încît nu putea pretinde, în mod serios, să i se încredinţeze puterea. Octavian Goga era în plină ascensiune, dar încă departe de a putea deveni preşedintele Consiliului de Miniştri, iar Gr. Iunian — prin exigenţele sale democratice — nu inspira suficientă încredere lui Carol. Al. Averescu şi dr. N. Lupu — prin atitudinile luate faţă de camarilă — nu puteau candida la şefia guvernului, mai ales că se aflau în fruntea unor partide mici. Experienţa cu N. Iorga şi cu C. Argetoianu era prea recentă, iar rezultatele ei nu-1 puteau îndemna să-i readucă pe primul plan al scenei politice. Aşa încît rămînea ca cea mai probabilă soluţie aducerea Partidului Naţio-nal-Liberal la putere.

Erau desigur unele obstacole majore în calea realizării acestui obiectiv: suveranul nu putea şi nu voia să uite instrucţiunile date de I. G. Duca în calitate de ministru de Interne la 20 august 1927 şi nici discursul rostit de acesta la 7 iunie 1930; el ştia bine că I. G. Duca fusese principalul colaborator al lui 1.1. C. Brătianu, la a cărui şcoală politică se formase, astfel încît concepţia lui po-

---

[43] *Congresul tineretului naţional-ţărănist de la Cîmpulung,* In „Dreptatea", VII, nr. 1793 din 13 septembrie 1933. [11] „Viitorul", XXV, nr. 7711 din 4 octombrie 1933.

liticâ era structurată pe ideea că partidele politice constituiau elementul fundamental al vieţii publice şi deci nu putea accepta manevrele regelui vizînd lichidarea sistemului partidist. Carol al II-lea ştia că Partidul Naţional-Liberal era un partid puternic, greu, dacă nu chiar imposibil de manevrat, că aici se găseau cei mai mulţi dintre adversarii săi politici care, chiar dacă nu se manifestau făţiş, aveau capacitatea şi tenacitatea necesară pentru a rezista presiunilor. La toate acestea se adăuga faptul că Partidul Naţional-Liberal era organizaţia politică cu cea mal solidă bază economică şi dirija, practic, aproape întreaga reţea bancar-industrială a ţării. împotriva aducerii lui Duca erau doi membri marcanţi ai camarilei: Nae Ioneseu şi Nicolae Malaxa. în timp ce primul se temea că şeful Partidului Naţional-Liberal va lua măsuri împotriva Gărzii de Fier, faţă de care el manifesta o deosebită simpatie şi în care-şi punea mari speranţe, cel de-al doilea se gîndea că marea burghezie liberală ar putea să se întărească şi mai mult, periclitîndu-i poziţiile economice dobîndite de el în ultimul timp.

Existau însă şi mulţi factori care acţionau în favoarea aducerii Partidului Naţional-Liberal la putere: acest partid se organizase temeinic în anii de opoziţie, redevenise un partid viguros, şi — bazat pe realizările guvernărilor trecute — pretindea că era singurul în stare să rezolve multiplele probleme ale ţării. Deoarece Partidul Naţional-Liberal reprezenta o stavilă serioasă în calea manevrelor regale, măcinarea şi compromiterea lui era pentru Carol o necesitate: „eu nu pot pune în practică programul nostru pînă nu am încercat şi uzat pe liberali; pînă nu am făcut dovada că nici ei nu pot scoate căruţa din noroi"[50] — spunea regele lui C. Argetoianu. Se adăuga faptul că Partidul Naţional-Liberal şi I. G. Duca personal, aveau întinse relaţii în străinătate — inclusiv cu cercurile guvernamentale de la Paris şi Londra. în calitate de rege, Carol trebuia să ţină seama de simpatia pe care cercurile guvernamentale şi financiare occidentale o manifestau pentru Partidul Naţional-Liberal şi în special pentru I. G. Duca. Este de subliniat faptul că regele era interesat în iniţierea unor acţiuni eficiente pentru redresarea economică a ţării, pentru rezolvarea unor probleme presante şi asigurarea stabilităţii în ţară, iar Partidul Naţional-Li-

[50] C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia*.... p. 506.

beral dispunea şi de cadrele şi de forţa politică necesare îndeplinirii acestor obiective. In sfîrşit, Carol nu dorea să-şi atragă ostilitatea marii burghezii liberale, ci urmărea un plan mult mai dibace — şi anume cointeresarea acesteia în întreprinderile economice de stat, cărora intenţiona să le dea o largă dezvoltare, şi în colaborarea ei cu monarhia. Pentru aducerea lui I. G. Duca la guvern se pronunţa şi cea mai mare parte a camarilei, în frunte cu Elena Lupescu. Rolul cel mai important în eliminarea neîncrederii în şeful Partidului Naţional-Liberal 1-a avut Richard Franasovici şi soţia sa, care erau în relaţii foarte cordiale cu Elena Lupescu. De asemenea, o contribuţie substanţială au adus Felix Wieder şi Puiu Dumitrescu, intimi ai regelui Carol al II-lea. I. G. Duca însuşi nu a ezitat să facă o vizită Elenei Lupescu, prezentîndu-i omagiile sale, recunoscînd astfel rolul pe care aceasta îl juca în viaţa politică a României.

La 3 octombrie 1933, a fost publicat *Programul de guvernare* al Partidului Naţional-Liberal, al cărui prim punct prevedea: „Aplicarea sinceră a regimului parlarhentar-constituţional prin respectarea prerogativelor tuturor puterilor constituţionale"[51], formulă ambiguă, în care. se regăsea dibăcia politică a lui I. G. Duca. în toamna anului 1933, Partidul Naţional-Liberal era pe deplin pregătit să reia frînele guvernului. Pentru a precipita evenimentele şi a se impune ca singurul pretendent la succesiune, Partidul Naţional-Liberal a hotărît să convoace o mare adunare publică la Bucureşti în ziua de 15 noiembrie, cînd se deschidea sesiunea Corpurilor legiuitoare[52].

La rîndul său, Vaida a cerut audienţă pentru 7 noiem brie. Întrebat de ziarişti dacă intenţiona să-şi prezinte mandatul, Vaida a declarat: „De ce să plecăm? Aş putea-o face numai în următoarele cazuri: dacă aş fi bolnav —- şi nu sînt; dacă n-aş mai avea încrederea Coroanei; dacă n-aş avea încrederea parlamentului; dacă s-ar produce un eveniment extern care să reclame o schimbare majoră de regim. Ori toate acestea nu se întîmplă"[53]. Ieşind de la rege, preşedintele Consiliului de Miniştri s-a întreţinut

[51] „Viitorul", XXV, nr. 7710 din 3 octombrie 1933.
[52] *Partidul Naţional-Liberal proclamă rezistenţa cetăţenească împotriva guvernului Vaida, Ibidem,* nr. 7733 din 9 octombrie 1933.
[53] *tn ajunul crizei de guvern,* în „Cuvîntul", XX, nr. 3068 din 9 noiembrie 1933.

cu ziariştii In aceşti termeni: „Majestatea sa mi-a spus unele noutăţi interesante; la rîndul meu am adăugat şi eu unele lucruri interesante"[54]. Cel mai interesant lucru a fost că regele şi-a exprimat nemulţumirea faţă de activitatea guvernului, lăsînd să se înţeleagă că demisia acestuia era inevitabilă. Peste două zile, la 9 noiembrie, Al. Vaida-Voevod şi-a depus mandatul.

Consultaţi de rege, Gh. Brătianu, O. Goga, Gr. Iunian, C. Argetoianu, Gr. Filipescu, Al. Averescu, I. Th. Florescu şi dr. N. Lupu s-au pronunţat, cu anumite nuanţe, pentru un guvern de alegeri[55]; în mod ostentativ, toţi au lăsat suveranului cîte o copie după discursul rostit de I. G. Duca la 7 iunie 1930 în problema restauraţiei.

Regele a încredinţat mandatul de constituire a noului guvern lui I. G. Duca, sugerîndu-i să realizeze o colaborare cu O. Goga şi cu Gh. Brătianu — faţă de care suveranul dorea să-şi manifeste recunoştinţa pentru atitudinea lor politică. Dar cei doi nu au acceptat cele cîteva ministere oferite de Duca, deoarece aceasta ar fi însemnat anihilarea lor politică, astfel că, la 14 noiembrie, s-a format un guvern pur liberal. Cu prilejul depunerii jurămîntului, I. G. Duca şi-a exprimat „mulţumirile recunoscătoare" pentru încrederea acordată, asigurîndu-1 pe suveran de „întregul devotament" al guvernului. La rîndul său, Carol al II-lea şi-a afirmat hotărîrea de a lucra „în cea mai strînsă colaborare" cu guvernul[56]. Astfel, la trei ani şi jumătate după discursul privind actul restauraţiei şi cinci ani de la circulara prin care se cereau măsuri drastice împotriva lui Carol, mcrgîndu-se pînă la lichidarea fizică a acestuia, I. G. Duca devenea primul sfetnic al regelui Carol al II-lea.

Noul guvern a fost primit cu ostilitate de toate partidele din opoziţie, care-1 caracterizau ca fiind o expresie a manevrelor camarilei regale. Iuliu Maniu declara că guvernul era „un făt al forţelor oculte"[57], iar într-un document al Partidului Naţional-Ţărănesc se afirma că Partidul Naţional-Liberal „a venit la cîrmă sfărîmat şi umi-

[34] *Ibidem.*

[55] Emilia Sonea şi Gavrilă Sonea. *Viaţa economică şi politică* a *României. 1933—1938,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978, p. 52.

[58] *Constituirea noului guvern naţional-liberal,* în „Viitorul", XXV, nr. 7748 din 16 noiembrie 1933.

[57] *Declaraţiile, d-lui Iuliu Maniu la Cluj,* în „Dreptatea", VII, •nr. 1351 din 18 noiembrie 1933.

căi

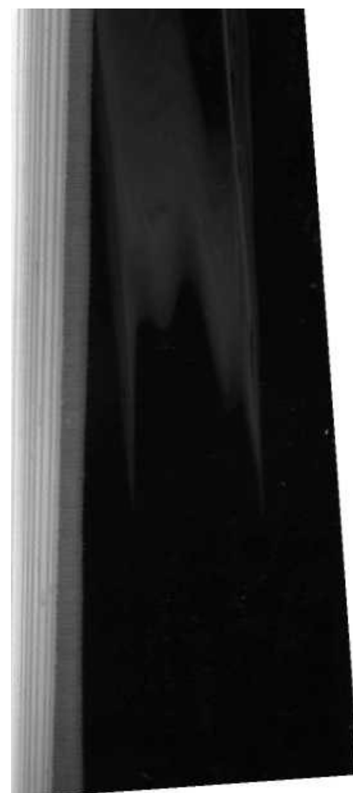
icului *s?rolT*[a] *for*^*ide*$_P$[n] Partea PS Pri

Recunoscînd că tactica sa „a dat greş" şi că „în politică nu se iartă greşeli, ori din ce motive ar fi comise"[62], *Al.* Vaida-Voevod a demisionat la 21 noiembrie 1933 din fruntea Partidului Naţional-Ţărănesc, locul său fiind luat de Ion Mihalache[63]. Noul preşedinte s-a pronunţat pentru un contact „cît mai intim între ţărănime şi rege", pentru înlăturarea „vîrcolacilor" care „falsifică normala apropiere între cele două realităţi vii care asigură consolidarea noastră de stat"[64].

Dacă Al. Vaida-Voevod n-a luat parte activă la campania electorală, iar Ion Mihalache a insistat asupra necesităţii consolidării Partidului Naţional-Ţărănesc — din punct de vedere organizatoric, politic şi ideologic —, Iuliu Maniu s-a consacrat aproape exclusiv demascării camarilei ret

Partidul Poporului şi-a axat campania electorală pe criticarea camarilei regale. Astfel, Grigore Trancu-Iaşi declara: „eu cred că este mai vinovat acel care aplică în viaţa politică românească formula austriacă «divide et impera». Scopul? Dictatura!"[66]'. Iar Al. Averescu ţinea să afirme: „atîta timp cît la guvern se ajunge prin poarta din dos şi pe brinci, eu nu voi ajunge la guvern"[67]. Peste cîteva luni însă el nu va ezita să forţeze tocmai acea poartă din dos. Dr. D. Gerota, recent înscris în Partidul Poporului, îşi exprima hotărîrea de a lupta „pentru salvarea regelui, dacă va mai fi posibil"[68].

Partidul Naţional-Liberal (Gheorghe Brătianu) şi-a concentrat propaganda politică spre combaterea liberalilor „ducişti", precum şi a camarilei care-i adusese la putere. La o întrunire electorală Gh. Brătianu declara: „Sînteni şi rămînem monarhici [...] Nu vom dezarma pînă nu vom da Coroanei întreaga ei putere de a hotărî şi întreaga ei

---

32 *Consfătuirea majorităţilor parlamentare,* în „Dreptatea", VII, nr. 1851 din 17 noiembrie 1933.

63 *D-l Ion Mihalache, preşedinte al Partidului Naţional-Ţărănesc, Ibidem,* nr. 1855 din 23 noiembrie 1933.

«* *Ibidem.*

65 *Declaraţiile d-lui Iuliu Maniu la Cluj,* în „Dreptatea", VII,, nr. 1851 din 18 noiembrie 1933; *Şedinţa Comitetului provincial pentru Ardeal şi Banat al Partidului Naţianal-Ţărănesc, Ibidem,* nr. 1861 din 30 noiembrie 1933; *Grandioasa întrunire naţional-ţărănistă din Capitală, Ibidem,* nr. 1978 din 19 decembrie 1933.

68 „îndreptarea", XVI, nr. 249 din 15 noiembrie 1933.

87 *Ibidem.*

68 *Ibidem.*

libertate de a alege. Nu vom dezarma pînă nu vom smulge din rădăcini buruienile care înăbuşe scaunul domnesc al ţării"[69].

Partidele muncitoreşti s-au pronunţat pentru apărarea drepturilor şi libertăţilor democratice şi pentru extinderea lor, pentru o efectivă participare a maselor la conducerea treburilor statului. între punctele programatice susţinute de Liga Muncii — organizaţie legală condusă de P.C.R. — se număra alungarea regelui din ţară şi instaurarea unui regim republican[70].

Pe de altă parte, Uniunea Agrară, Partidul Naţional-Agrar şi Partidul Nationalist-Democrat se pronunţau pentru sporirea rolului monarhiei în viaţa de stat şi condamnau campania anticamarilistă dusă de alte partide şi de unii oameni politici. O notă deosebită făcea L.A.N.C., care cerea desfiinţarea ,.dictaturii partidelor", „restabilirea regelui în toate drepturile ce i le acordă Constituţia, de a colabora efectiv la guvernare şi nu a fi numai o ficţiune"[74].

Campania electorală s-a desfăşurat într-o atmosferă extrem de încordată, mai ales ca urmare a puternicului atac la care guvernul era supus atît de forţele de stînga, cît şi de cele de dreapta. Dacă forţele burghezo-democratice acuzau guvernul că era rodul acţiunilor de culise ale camarilei, cele de dreapta susţineau că I. G. Duca a fost adus la putere cu concursul capitaliştilor englezi şi francezi pentru a dizolva Garda de Fier.

De această atmosferă încărcată încercau să profite din plin legionarii, care pregătiseră liste de candidaţi în 68 din cele 71 de judeţe[72]. Corneliu Zelea Codreanu le cerea să fie „gata de moarte", precizînd: „în lupta care se deschide nici unul dintre noi nu vom admite poziţia laşă de a supravieţui unei striviri nedrepte şi infame a Gărzii de Fier"[73].

în mai 1933 luaseră fiinţă primele „echipe ale morţii", menite să asasineze o serie de oameni politici şi de afa-

---

*> *Declaraţiile* ***d-lui*** *Gh. I. Brătianu la Iaşi,* în „Mişcarea", XXVI, nr. 872 din 5 decembrie 1933.

[70] Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă *CC.* al P.C.R., Cota A XVII-19, tir. inv. 562.

[71] „Apărarea naţională", X, nr. 50 din 26 noiembrie 1933.

[72] „D.A.D.", nr. 7, şedinţa din 9 februarie 1934, p. 162.

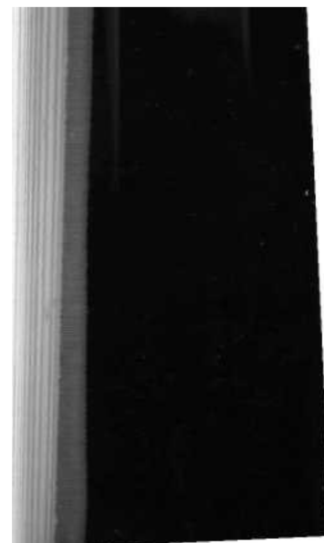
[73] *Garda de Fier şi alegerile viitoare, în* „Cuvîntul", IX, nr. 3076 din 17 noiembrie 1933.

ceri adversari ai Gărzii de Fier. îndemnaţi de Codreanu, legionarii au recurs la numeroase acte de violenţă, la care autorităţile au răspuns cu promptitudine*.

întrunit la *9* decembrie 1933, Consiliul de Miniştri a adoptat, pe baza expunerilor lui Ion Inculeţ (ministru] de Interne) şi Victor Antonescu (ministrul Justiţiei), un Jurnal prin care Garda de Fier era desfiinţată, deoarece, acţionînd prin teroare şi violenţă, urmărea schimbarea „ordinei legale în stat" şi stabilirea „unui regim social şi politic contrar celui statornicit atît prin Constituţie, cît şi prin tratatele de pace"[74]. Hotărîrea guvernului I. G. Duca avea la bază voinţa Partidului Naţional-Liberal de a apăra regimul parlamentar-constituţional şi a reprima o organizaţie care introdusese terorismul ca armă de luptă politică şi urmărea instaurarea unui regim dictatorial, de a menţine orientarea politicii externe a României spre Franţa şi Marea Britanie, de a pune capăt agitaţiei pe care legionarii o făceau în favoarea colaborării cu Germania.

Carol al II-lea şi-a dat consimţămîntul pentru dizolvarea Gărzii de Fier, ba a şi insistat în acest sens, deoarece, în campania lor împotriva guvernului Duca, legionarii nu ezitaseră să atace camarila, inclusiv pe Elena Lupescu, pe care o acuzau că a influenţat decizia regelui în vederea aducerii la putere a unui partid cunoscut pentru atitulinea sa antifascistă. De asemenea. Garda de Fier căuta

ofere ea o alternativă la regimul politic existent, ceea ce, evident, nu putea conveni lui Carol al II-lea, care urmărea să folosească pe membrii acestei organizaţii doar ca masă de manevră în slujba planurilor sale şi nimic mai mult. în plus, dorinţa lui Codreanu de a schimba orientarea politicii externe a României nu era acceptată de Carol, adept convins al orientării franco-anglofile. De altfel, Nicolae Titulescu ţinuse să arate regelui că Garda

---

* Astfel, legionarii din Iaşi au încercat să organizeze o manifestaţie, la 25 noiembrie, dar au fost împiedicaţi de poliţie. In urma schimburilor de focuri au fost ucişi 3 legionari şi uii plutonier. La 26 noiembrie au avut loc ciocniri între legionari şi autorităţi în comuna Eschibaba (judeţul Tulcea) în urma cărora au **murit** 7 persoane. în aceeaşi zi s-au înregistrat ciocniri violente între legionari şi autorităţi în mai multe sate din judeţul Dîmboviţa. (Arh. ist. centr., fond M.P.N. Informaţii, dos. 382, f. 2—3; „Cuvîntul", IX, nr. 3086 din 27 noiembrie 1933; nr. 3087 din 28 noiembrie 1933; nr. 3089 din 29 noiembrie 1933).

[74] „Monitorul oficial", nr. 286 din 9 decembrie 1933.

de Fier se afla în slujba hitlerismului şi succesul ei ar duce la creşterea influenţei Germaniei în România, ceea ce putea provoca nemulţumirea guvernelor de la Paris şi de la Londra. Nu este întîmplător faptul că într-un interviu acordat ziarului francez „L'intransigeant" Carol al II-lea a declarat: „Cine a urmărit evoluţia noastră politică şi economică şi-a putut da seama de largul sprijin pe care l-am găsit totdeauna în Franţa. Sînt cel dîntîi să apreciez cum se cuvine acest sprijin şi fericit să mă folosesc de acest prilej pentru a exprima ataşamentul sincer ce-1 păstrez Franţei. în raporturile noastre cu această ţară noi nu vedem numai posibilitatea de a ne menţine o situaţie în scopuri egoiste, ci garanţia păcii la care ţinem din tot sufletul pentru folosul tuturor popoarelor"[75].

I. G. Duca era perfect conştient de pericolul la care se expunea prin actul dizolvării Gărzii de Fier. Intr-o discuţie cu Constantin Argetoianu, preşedintele Partidului Kaţional-Liberal afirma: „Ştiu, Argetoianu, că îmi risc viaţa, dar nu pot să fac altfel (.. .) trebuie să merg pînă la capăt, orice s-ar întâmpla"[70].

Dizolvarea Gărzii de Fier a potolit violenţele din timpul campaniei electorale, dar n-a micşorat tensiunea politică. Alegerile s-au încheiat cu victoria Partidului Naţional-Liberal, care a obţinut 300 din cele 387 mandate în Adunarea Deputaţilor[77].

In ziua de *29* decembrie 1933, preşedintele Consiliului de Miniştri a sosit la Sinaia pentru a prezenta suveranului rezultatele alegerilor şi a discuta unele probleme de stat, între care şi numirea unui nou guvernator al Băncii Naţionale a României. I. G. Duca 1-a propus pe Alexandru Ottulescu, dar regele s-a opus, întrucît acesta era om de încredere al lui Constantin I. C. Brătianu şi voia să diminueze poziţiile brătienilor în cadrul principalei instituţii financiare a ţării. După o discuţie aprinsă, s-a convenit asupra numirii lui Grigore Dumitrescu. De la castelul Peleş, I. G. Duca a mers la vila lui Emil Costinescu, cumnatul lui C. I. C. Brătianu, pentru a-i aduce la cunoştinţă decizia, privind guvernatorul Băncii Naţionale a României, apoi seara, a plecat la gară. Aici, îl aştepta o echipă de trei legionari care, profitînd de faptul că preşedintele Consiliului de Miniştri nu era păzit, iar peronul

[75] „Adevărul", 47, nr. 15 326 din 20 decembrie 1933.
[78] C. Argetoianu, *op. cit.,* In *Monarhia...*, p. 511.
[77] „Monitorul oficial", nr. 300 din 29 .decembrie 1933.

1

gării nu era luminat au aruncat o petardă pentru a provoca panică. Unul dintre ei, N. Constantinescu, s-a apropiat de I. G. Duca, omorîndu-1 cu cinci gloanţe de revolver.

Potrivit unor aprecieri, acest act criminal a fost încurajat de cercurile conducătoare de la Berlin"[8]. Vestea asasinatului a provocat o vie indignare în opinia publică internă şi internaţională. Toate partidele politice din România au condamnat acest odios atentat.

Asupra rolului şi mai ales a răspunderii regelui Carol al II-lea, punctele de vedere sînt foarte variate — de la aprecierea că el n-a avut nici un amestec, pînă la învinuirea că a contribuit direct la suprimarea lui I. G. Duca. Analiza faptelor concrete poate contribui la elucidarea acestei probleme: dizolvarea Gărzii de Fier s-a făcut prin Jurnal al Consiliului de Miniştri, iar nu prin decret regal; preşedintele Consiliului de Miniştri a fost asasinat după ce se întorcea de la o audienţă avută la rege; peronul gării din Sinaia era neluminat, iar pentru apărarea şefului guvernului nu au fost luate cele mai elementare măsuri de siguranţă; aflînd do uciderea primului său sfetnic, regele a cerut ca trupul neînsufleţit al acestuia să fie transportat imediat la Bucureşti; după multe stăruinţe a acceptat ca el să fie depus în camera de gardă de ia Castelul Peleş; suveranul n-a participat la funeraliile organizate în ziua de 2 ianuarie 1934. în timp ce poliţia a reuşit să aresteze pe asasini, şeful Gărzii de Fier n-a putut fi găsit; Codreanu se afla ascuns la familia Cernăianu, rudă cu Elena Lupescu, iar regele ştia acest lucru[73].

Există şi alte fapte, care pot conduce spre o altă interpretare: precedentele hotărîri de dizolvare a Gărzii de Fier (din 1931 şi 1932) au fost luate tot prin Jurnale ale Consiliului de Miniştri; audienţa a fost cerută de I. G. Duca şi nu impusă de Carol al II-lea; nu regele era cel care răspundea de securitatea persoanei primului ministru, aşa încît învinuirile pe această temă nu sînt fondate; apoi, documentele atestă că regele fusese cuprins de o teamă cumplită, avînd sentimentul că va fi el însuşi lichidat de legionari; de aceea,_ a întărit paza Castelului

[78] Mihai Făta şi Ion Spălăţelu, *Garda de Fier — organizaţie teroristă de tip fascist,* ed. a Ii-a, p. *92*—93. [w] AL Gh. Savu. *Dictatura regală,* p. 72.

Peleş şi a evitat orice deplasare — renunţînd la intenţia iniţială de a participa la funeraliile lui I. G. Duca*. ,

Faptele concrete arată că nu regele Carol al Il-Jea a „creat evenimentul", respectiv uciderea lui I. G. Duca. Dar aceleaşi fapte demonstrează limpede că dispariţia lui I. G. Duca a uşurat manevrele ulterioare ale suveranului, care s-a văzut, dintr-o dată, scăpat de un om politic incomod, adept convins al regimului parlamentar-constituţional întemeiat pe partidele politice şi prin urmare adversar al planurilor autoritare ale regelui. De asemenea, I. G. Duca era un om integru, care nu putea fi atras pe linia afacerismului şi a căpătuielii pe seama statului, şi ca atare camarila şi Carol găseau în el un serios obstacol în calea planurilor lor de îmbogăţire rapidă. Asasinarea lui Duca a avut însemnate urmări pentru situaţia Partidului Naţional-Liberal, a poziţiilor monarhiei în viaţa de stat, a ansamblului vieţii politice din România. Unele consecinţe au fost resimţite imediat, altele după mai multe luni şi chiar ani.

în dimineaţa zilei de 30 decembrie regele a numit în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri pe dr. C. Angelescu — cel mai vechi ministru din cabinetul existent. în aceeaşi zi guvernul a introdus starea de asediu şi cenzura[80] şi a declanşat o larga acţiune de arestare a legionarilor, pornind de la aprecierea că I. G. Duca a căzut victimă „unui vast complot, din care fac parte toţi conducătorii grupării anarhice ce se intitulează Garda de

---

* Cunoscător al stării de spirit din „sferele înalte", C. Argetoianu scria: „Uciderea Iui [Duca] aruncase spaimă în guvern, la palat şi mai ales în camarilă. Fiecare se credea osîndit,. socotea că doborîrea lui Duca fusese numai un început şi tremura pentru zilele lui [...] In ziua înmormîntării, miniştrii s-au dus la Ateneu ca şi cum ar fi ieşit din tranşee la atac. Regele a anunţat că vine, apoi că nu vine, în fine că iar vine... Toţi erau convinşi că o bombă îi va curăţa pe toţi! Pînâ şi locul Unde urma să se desfăşoare ceremonia nu a fost fixat decît în ultimul moment şi abia a putut să se hotărască guvernul între Ateneu şi biserica Sf. Gheorghe! In fine, în cele din urină s-a hotărît Ateneul — şi s-a mai hotărît ca regele să nu vie!". Şi cu ironia-i caracteristică, C. Argetoianu continua: „Am aflat cu toţii şi cu un supliment de întristare că Majestatea Sa era gripată şi că regreta din suflet că nu putea aduce un ultim salut credinciosului său prim sfetnic" (C. Argetoianu, *op. cit,,* în *Monarhia...,* p. 519—520).

[80] „Monitorul oficial", nr. 301 bis din 30 decembrie 1933.

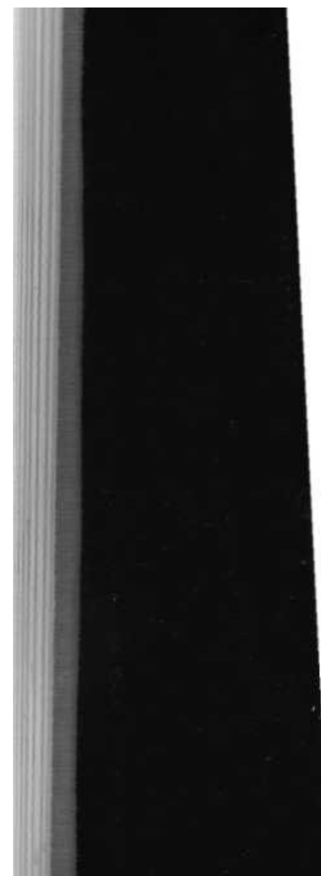
Fier. Aceştia au înarmat mîna ucigaşilor şi le-au dat ordin de asasinat"[81].

Printre cei arestaţi s-a aflat şi Nae Ionescu, acuzat că prin articolele sale din „Cuvîntul" a incitat la asasinat*. Acest act marca înlăturarea din rîndul camarilei a celui care, ani în şir, fusese principalul promotor al carlismului în România, iar apoi se străduise să devină teoreticianul „noului regim"[82]. Nae Ionescu se va angaja pe linia colaborării strînse cu Garda de Fier, devenind ideologul acestei organizaţii fasciste.

Tot cu acest prilej a fost arestat şi Mchifor Crainic, redactor al ziarului „Calendarul", care afirmase că dizolvarea Gărzii de Fier fusese rodul manevrelor camarilei şi condamnase în termeni energici Jurnalul Consiliului de Miniştri din 9 decembrie 1933[83]. De asemenea, a fost închis şi dr. V. Gomoiu — preşedintele Uniunii Ofiţerilor în Rezervă, şi conducătorul aşezămintelor „Principesa Elena" —, care făcuse propagandă împotriva camarilei şi mai ales a Elenei Lupescu. Totodată, a fost suspendat ziarul „Drum nou" scos de Gr. Forţu, adversar declarat al camarilei, apreciindu-se că prin articolele publicate ştirbea prestigiul Coroanei; de asemenea, dr. D. Gerota a avut de suportat o severă anchetă la domiciliu[84]. Aşadar, profitînd de valul de arestări declanşat de guvern, Carol al II-lea a găsit prilejul de a se răfui cu unii dintre adversarii săi, care nu aveau nici o legătură cu asasinarea lui I. G. Duca.

Sub motiv că primejduiau ordinea socială existentă s-au luat noi măsuri represive împotriva P.C.R. şi a organizaţiilor sale de masă. Cu timpul, vom constata situaţia oarecum paradoxală că, deşi starea de asediu şi cenzura au fost introduse ca o reacţie împotriva Gărzii de Fier, ele vor fi utilizate în primul rînd împotriva forţelor revoluţionare, democratice, iar legionarii se vor bucura de o largă toleranţă din partea guvernului liberal.

Soluţia dată crizei de guvern la 30 decembrie 1933 avea

---

[81] *Măsurile de ordine şi de pedepsire a vinovaţilor,* în „Viito rul", XXV, nr. 7788 din 4 ianuarie 1934.

* In articolul intitulat *Măcelul,* Nae Ionescu scria: „Toate trebuiesc plătite. Şi cele rele desigur" („Cuvîntul", XI, nr. 3114 din -25 decembrie 1933).

[82] Mircea Eliade, *Autobiography, volume I. 1907—1937. Journey £st, Journey West,* San Francisco, 1981, p. 280—281.

[83] „Patria", Cluj. XVI, nr. 1 din 1 ianuarie 1934.

[84] „D.A.D.", nr. 32, şedinţa din 24 martie 1934, p. 1155.

un caracter provizoriu, singurul care credea în durata acesteia fiind dr. C. Angeleseu. Regele a căutat să profite de situaţia creată, de disensiunile din Partidul Naţional-Liberal pentru a găsi o formula convenabilă planurilor sale politice. în primul rînd, el nu dorea în nici un caz să încredinţeze mandatul lui Constantin I. C. Brătianu* deoarece era sigur că acesta păstra măcar ceva din înverşunarea fraţilor săi Ion şi Vintilă Brătianu. De asemenea» Carol ştia că în rîndul „bătrînilor" liberali avea mulţi adversari, declaraţi sau nedeclaraţi.

în consecinţă, el s-a orientat spre „tinerii" care, insuficient legaţi de marea finanţa liberală, puteau fi mai lesne atraşi şi manevraţi. In plus, aceştia, neavînd — în arhitectura existentă a Partidului Naţional-Liberal —„ perspectiva de a conduce guvernul, dar doritori să o-facă. aveau să poarte recunoştinţă celui ce i-a propulsat în fruntea ţării.

Şansele cele mai serioase le avea Richard Franasovici, pentru care s-a şi întocmit un proiect de decret regal de numire în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri[85]. Dar, pe lîngă faptul că nu era o figură politică de marcă, Richard Franasovici provenea dintr-o familie de sîrbi stabiliţi în Banat, care primise cetăţenia română abia în 1906. De aceea, Richard Franasovici a renunţat la gîndul de a deveni prim-ministru, recomandîndu~l pe prietenul său Gheorghe Tătărescu. Acesta produsese regelui o bună impresie datorită talentului oratoric şi ma~leabilităţii sale.

Faptul că Gheorghe Tătărescu fusese colaborator apropiat al lui I. G. Duca şi îndeplinea funcţia de secretar general al Partidului Naţional-Liberal era de natură să diminueze ostilitatea „bătrînîlor" liberali. Decretul de numire a lui Gh. Tătărescu în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri a fost semnat de rege la 3 ianuarie 1934, fără consultarea prealabilă a forurilor conducătoare ale Partidului Naţional-Liberal.

întrunit la 4 ianuarie, Comitetul Central al Partidului Naţional-Liberal a ales ca preşedinte al partidului pe C. I. C. Brătianu. Propunerea a fost susţinută, din motive tactice, de Gh. Tătărescu, care în discursul său a afirmat: „Mi-am făcut datoria faţă de toţi şefii cu credinţă şi de-

[85] C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia*.... p. 522—523.

-votament. Cu acelaşi devotament voi sluji pe al treilea Brătianu"[80].

Numirea lui Gh. Tătărescu în funcţia de preşedinte al guvernului şi alegerea lui C. I. C. Brătianu în aceea de şef al Partidului Naţional-Liberal a provocat vii discuţii.; Era evident că regele se grăbise cu numirea guvernului înainte de alegerea şefului partidului, punînd Comitetul Central al Partidului Naţional-Liberal în faţa faptului împlinit. Comentînd acest act, ziarul „Dreptatea" aprecia că el „apare ca o răsturnare a întregii arhitecturi politice a Partidului Liberal"[87]. Din motive tactice, pentru a nu forţa de la început nota, Gh. Tătărescu a acceptat să menţină componenţa guvernului stabilită de I. G. Duca şi s-a angajat să continue programul anunţat de acesta. Primind această satisfacţie, conducerea Partidului Naţional-Liberal n-a ridicat alte probleme în faţa lui Gh. Tătărescu şi implicit a regelui.

Cel care a creat suveranului probleme serioase a fost *N.* Ţitulescu; el a condiţionat rămînerea sa în fruntea Ministerului de Externe de dreptul guvernului de a avea autoritate deplină asupra Siguranţei şi Jandarmeriei (vinovate de neluarea măsurilor necesare pentru apărarea vieţii' lui I. G. Duca), precum şi de înlăturarea de la Palat a Iui Puiu Dumitrescu, acuzat că a acordat subvenţii băneşti Gărzii de Fier şi a informat pe Corneliu Zelea Codreanu despre măsurile preconizate de guvern împotriva legionarilor[88].

Aflat sub impresia, actului asasinării lui I. G. Duca şi pentru a evita o dezbatere publică privind cauzele neparticipării lui N. Ţitulescu în guvern — care puteau dezvălui, acţiunile sediţioase ale camarilei şi, pe de altă parte, de a trezi susceptibilitatea guvernanţilor de la Paris şi Londra asupra orientării politicii externe a României — regele a acceptat aceste condiţii.

In ianuarie 1934 generalul Stîngaeiu, şeful Siguranţei, a trebuit să-şi ia concediu fără limită, iar generalul C. Dumitrescu a fost înlăturat din funcţia de comandant al Corpului de jandarmi[89]. Regele s-a hotărît greu pentru

---

[86] B.C.S. Colecţii speciale, fond St. Georges, pachet XLI, dos. 25, f. 26—27; „Viitorul". XXV. nr. 7789 din 5 ianuarie 1934.

[87] „Dreptatea", VIII, nr. 1891 din 6 ianuarie 1934.

[88] Arh. ist. centr., fond M.P.N. Presa Externă, dos. 472. f. 2, dos. 279, f. 80.

[89] *Ibidem,* fond Casa Regală, dos. 119/1934, f. 7.

luarea unei decizii împotriva lui Puiu Dumitrescu — unul dintre cei mai vechi colaboratori şi confidenţi ai săi. Tocmai atunci s-a descoperit **compiofiuî** pus la cale de colonelul Victor Precup. Acest ofiţer avusese un rol important în achitarea lui M. Manoilescu în noiembrie 1927, fapt ce a contribuit la dezvoltarea curentului „earlist",. şi a participat efectiv la venirea lui Carol în ţară la 6 iunie 1930. Profund nemulţumit de modul în care regele înţelegea să domnească, de influenţa pe care o exercita asupra sa camarila, Victor Precup — împreună cu alţi ofiţeri — a pus la cale un complot ce viza lichidarea fizică a lui Carol al II-lea şi a Elenei Lupescu în noaptea de 8 aprilie 1934. Dar, cu cîteva ore înainte de producerea atentatului, complotul a fost descoperit[90]. în urma unei instrucţii sumare, la 21 aprilie 1934 Tribunalul mjjitar a decis condamnarea lui Victor Precup şi a altor 12 ofiţeri la cîte 10 ani temniţă grea, sub acuzaţia de atentat la viaţa regelui şi încercare de răsturnare a guvernului legal al ţării. Elena Lupescu s-a folosit de acest moment critic pentru a se descotorosi de Puiu Dumitrescu*. Ca urmare a stăruinţei Elenei Lupescu şi a intransigenţei lui N. Titulescu — deşi între ei nu exista nici un acord prealabil — regele Carol al II-lea 1-a demis pe secretarul său

---

>• *Ibidem,* fond M.RN. Presa Externă, dos. 273, f. 21; des. 530, f. 2; dos. 572, f. 2.

* Ameţit de înălţimea la care ajunsese în viaţa *politică* a României, sigur de locul pe care-1 deţinea, Puiu Dumitrescu începuse să creadă că-i era permis totul. El a mers pînă la a spune regelui *că* Elena Lupescu, prin luxul şi atitudinea ei sfidătoare, a creat o proastă impresie în ţară şi în străinătate, aducînd numeroase fapte concrete şi sugerînd trimiterea ei peste graniţă pentru o perioadă mai lunga. Carol al II-lea a informat-o pe Elena Lupescu despre cele relatate, astfel îneît soarta acestuia a fost pecetluită. „Reclamaţia" venea pe un fond de iritare a Elenei Lupescu, generat de situaţia familială a secretarului particular al regelui. In vara anului 1933, Puiu Dumitrescu a intrat în relaţii cu Ella Mânu, rămasă văduvă în urma morţii lui Henri Mânu, cu care era decis să se căsătorească. Dar Elena Lupescu „care trăia în linişte cu madam Jenny (soţia lui Puiu Dumitrescu), s-a temut de madam Ella, înzestrată cu mijloace de seducere pe care, ca o femeie hîrşită în meserie, le-a apreciat la justa lor valoare. Lupta în perspectivă, lupta posibilă în tot cazul, iată cenu convenea de loc d-nei Lupescu". Pe acest fond a venit intervenţia lui N. Titulescu, de care Elena Lupescu a ştiut sâ profite, pentru a-şi acoperi propriile-i manevre. (C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia..., p.* 532).

particular, eerîndu-i să părăsească România. Puiu Dumitrescu s-a stabilit în Franţa, unde n-a mai desfăşurat nici o activitate politică; toate căinţele ulterioare şi strădaniile de a reintra în graţiile lui Carol şi ale Elenei Lupescu au eşuat[91].

Astfel, N. Titulescu „a obţinut prin d-na Lupescu o mazilire pe care, pe cale politică, ar fi obţinut-o mai greu, dac-ar fi obţinut-o"[92]. Mai mult, regele a cerut ca Ministerul de Interne să efectueze o anchetă asupra abuzurilor săvîrşite de generalul C. Dumitrescu în timpul cît a fost şeful jandarmeriei. Presa a fost din belşug alimentată cu informaţii asupra ilegalităţilor comise, iar generalul a fost trimis în faţa justiţiei. La 18 mai 1935 el a fost condamnat la 5 ani închisoare pentru abuz de putere şi sustragere de bani publici[93]. Peste puţin timp C. Dumitrescu a murit în temniţă, iar cererea lui Puiu Dumitrescu de a face: autopsia cadavrului a fost refuzată, fapt ce a făcut să planeze bănuiala că generalul a fost otrăvit[94].

în vara anului 1934, Carol s-a dispensat de un alt „erou" al restauraţiei — colonelul N. Tătăranu, fost ataşat militar al României la Paris. Acesta şi-a permis să spună regelui că opinia publică era împotriva Elenei Lupescu, fapt ce i-a atras detaşarea la regimentul din Bolgrad, departe de culisele Palatului şi, în general, de centrul vieţii politice[95].

Modificările din structura camarilei survenite în 1934 marchează o schimbare în privinţa metodelor şi mijloacelor de acţiune ale lui Carol al II-lea. în primul rînd, el s-a dispensat de doi oameni — Nae Ionescu şi Puiu Dumitrescu — care desfăşurau activitate mai ales pe tărîm politic şi care fuseseră adesea ţinta atacurilor grupărilor interesate în apărarea regimului parlamentar-constituţional, acuzaţi că influenţează actele politice ale suveranului. Prin renunţarea la serviciile unui secretar particular, Carol al II-lea a vrut să demonstreze că era decis să lucreze direct cu oamenii politici, înlăturînd „zidul" pe care Puiu Dumitrescu îl putea ridica între suveran şi reprezentanţii „voinţei naţionale".

---

[81] Arh. ist. centr., fond Carol II. Arh. personală. Secretariat, dos. V-600/1935, f. 1—5.

[92] C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia* ..., p. 533.

[83] *Condamnarea generalului Dumitrescu,* în „Aurora", XIV, nr. 82 din 23 mai 1935.

[91] Pamfil Şeicaru, *op. cit.,* p. 228.

■ Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 1/1935, f. 3.

Aceste modificări au întărit poziţiile Elenei Lupescu, care a devenit, practic, singura „sfătuitoare" de nădejde a regelui, fără a mai avea de suportat concurenţa unor oameni ambiţioşi, deveniţi incomozi, ca Nae lonescu şi Puiu Dumitrescu. Ceilalţi membri ai camarilei — în frunte cu N. Malaxa şi Felix Wieder — şi-au concentrat atenţia spre **problemele** economice, urmărind să se infiltreze cît mai puternic în marile întreprinderi şi bănci, să constituie nucleul în jurul căruia să graviteze noua grupare monopolistă — interesată în instaurarea unui regim de autoritate regală. Omul „de casă" al lui Carol şi al Elenei Lupescu a devenit Ernest Urdăreanu, care — în calitate de mareşal al Palatului — s-a implicat în numeroase afaceri, era acţionar la cele mai mari întreprinderi industriale din România[90]'.

Din 1934 s-a observat tot mai limpede voinţa lui Carol al II-lea de a-şi lărgi sfera de activitate, atrăgînd de partea sa oameni din partidele politice, care să acţioneze conform planurilor sale, să macine din interior aceste organisme fundamentale pentru regimul parlamentar-coastituţional. Totodată, regele avea în vedere o mai intensa activitate de influenţare a activităţii guvernului din interior, prin miniştrii săi. Această metodă directă, **urmărită** cu perseverenţă, avea avantajul, pentru Carol al Il-lea» de a fi mai acoperită şi ca atare mai puţin şocantă **pentru** opinia publică, dar mult mai eficientă decît acea ,.indirectă", folosită în perioada 1930—1933.

Intre timp, s-au încheiat cercetările privind asasinarea lui I. G. Duca. în cîteva săptămîni au fost eliberaţi cei ce nu avuseseră o legătură directă cu actul din 29 decembrie — între care şi Nae lonescu. Pe lista inculpaţilor figurau,, alături de cei 3 asasini, principalele căpetenii legionare: Corneliu Zelea Codreanu — care se predase de buna voie autorităţilor[97] — şi Gh. Cantacuzino-Grănicerul, acuzaţi de complot împotriva ordinei de guvernămînt existente. Ordonanţa definitivă arăta că crima de la 29 decembrie 1933 n-a fost actul individual al asasinilor, deoarece ei au executat o hotărâre luată de conducerea Gărzii de Fier, care, prin întreaga ei activitate, urmărea subminarea statului român, instaurarea unui regim dictatorial.

---

[96] Barbara Cartland, *The scandălous life of King Carol,* p. 163. [87] *Arestarea lui Corneliu Zelea Codreanu,* în „Dreptatea", VIII. nr. 1949 din 16 martie 1934.

Regele Carol al II-lea nu dorea distrugerea Gărzii de Fier, ci, din contră, o socotea utilă pentru manevrele sale politice, în primul rînd deoarece prin programul şi activitatea sa lovea în regimul parlamentar-constitutional întemeiat pe partidele politice. De aceea, el a acţionat în sensul achitării căpeteniilor legionare, sperînd că astfel va obţine recunoştinţa acestora. într-adevăr, la 29 martie 1934 legionarii au organizat o manifestaţie de simpatie faţă de rege, defilînd pe Calea Victoriei. în mod ostentativ, faţă de alte partide şi grupări politice, Carol a ieşit în balconul palatului regal, salutîndu-i cu bucurie[98].

Procesul asasinilor lui Duca a avut un final neaşteptat. în preajma pronunţării sentinţei, în sala Consiliului de-Război şi-a făcut apariţia generalul Gh. Moruzzi, prieten intim al regelui, care s-a retras în camera de deliberare şi, după trei sferturi de oră, a revenit în **sala** de dezbateri, adresîndu-se generalului Gh. Cantacuzino-Grănicerul cu cuvintele: „Dragă Zizi, vei face pastele acasă"[99]. într-adevăr, prin sentinţa pronunţată la 5 aprilie, asasinii morali — liderii Gărzii de Fier — au fost achitaţi, fiind condamnaţi numai făptaşii crimei din 29 decembrie 1933 (la muncă silnică pe viaţă).

Acest act a constituit o puternică încurajare pentru legionari, care se ştiau acoperiţi de „augustul suveran".. Unul dintre fruntaşii Gărzii de Fier afirma: „Noi, gardiştii, sîntem profund recunoscători regelui că a supravegheat ca cercetările justiţiei militare să se facă în cea mai strictă legalitate. Am ieşit din închisoare cu două sentimente întărite: adînc devotament pentru rege şi încrederea deplină în armată. Am vrea ca Majestatea Sa să ştie că tineretul din întreaga ţară, care ascultă de lozinca Gărzii, îi stă necondiţionat la dispoziţie. Mai mult încă, noi toţi sîntem de părere că punem forţa naţională a tineretului la dispoziţia suveranului, care s-o utilizeze cum va crede de cuviinţă"[100].

Achitarea legionarilor a marcat o înfrîngere a guvernului şi a celor care puseseră actul asasinatului pe seama Gărzii de Fier ca organizaţie şi nu a unor indivizi izolaţi.

---

[98] M. Fătu şi I. Spălăţelu, *op. cit.,* p. 115.
[89] *Ibidem,* p. 98.
[100] Arh. ist. oentr., fond Casa Regală, **dos.** 19/1934, f. 13.

La 10 decembrie 1934, generalul Gh. Cantacuzino-Grănicerul a anunţat crearea partidului „Totul pentru Ţară", iar la 20 martie 1935, Ministerul de Justiţie a aprobat înfiinţarea noului partid[101]. Conform normelor de organizare a acestei organizaţii preşedintele partidului era subordonat şefului mişcării legionare, Corneliu Zelea Co-dreanu[102].

în acest cadru complex şi contradictoriu — marcat de asasinarea lui I. G. Duca, luarea de măsuri împotriva legionarilor, apoi de achitarea căpeteniilor Gărzii de Fier, de complotul pus la cale de colonelul Victor Precup, de mutaţiile survenite în sînul camarilei, ca şi de alte frământări politice — a avut loc o nouă tentativă a lui Carol al II-lea de a instaura un regim autoritar în România. Regele nu avea suficientă încredere în Gh. Tătărescu, care nu putuse fi ales preşedinte al Partidului Naţional-Liberal şi părea a fi subordonat acestui partid. Faptul că Gh. Tătărescu prezentase demisia guvernului[103] în urma sentinţei în procesul asasinilor lui I. G. Duca a nemulţumit pe rege. El nu i-a primit demisia, dar a luat în calcul eventualitatea înlăturării guvernului şi a înlocuirii lui cu un regim de mînă forte.

La mijlocul lunii decembrie 1933, I. Pangal, fost subsecretar de stat în guvernul Iorga, om de casă al Elenei Lupescu, a plecat în Franţa pentru a discuta, cu gruparea masonică din care făcea parte, problema instaurării unui regim autoritar în România. înainte de deplasare, el a fost primit de Carol al II-lea, care şi-a exprimat speranţa că va obţine sprijinul necesar pentru un „guvern de autoritate"[10"]. La 28 ianuarie 1934, I. Pangal s-a întors în ţară cu răspunsul favorabil[105]. Sfătuindu-se cu I. Pangal şi C. Argetoianu, regele a decis să atragă în această acţiune pe Al. Averescu. Avînd în vedere campania antica-marilistă a lui Al. Averescu opţiunea era paradoxală, dar, în fapt, regele urmărea obiective politice precise. El ştia că Averescu se bucura de un mare prestigiu în armată, dar Partidul Poporului nu mai reprezenta o reală forţă politică, astfel că mareşalul nu putea spera să ajungă pe căile normale, parlamentare, la putere. De aceea, era de

---

101 M. Fătu şi I. Spălăţelu, *op. cit.,* p. 119.
102 *Politics and Political Partis in Roumania,* p. 233.
W3 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 119/1934, f. 2. 104 C. Argetoianu, *op. cit.,* în *Monarhia...,* p. 514.
103 *Ibidem,* p. 531.

t

presupus că lui îi va surîde ideea de a deveni preşedinte al Consiliului de Miniştri cu ajutorul regelui. Odată prins AL Averescu în acest joc, se neutraliza unul dintre adversarii de marcă şi se dădea a lovitură tuturor celor care îşi făcuseră din lupta împotriva camarilei şi pentru apărarea regimului parlamentar-constituţional un obiectiv principal. Oportunismul lui Al. Averescu trebuia să arate că, în fond, această luptă nu era sinceră, ci urmărea doar dobîndirea puterii, fie şi pe uşa din dos.

Aşa cum era de aşteptat, Al. Averescu a acceptat la 5 februarie ideea constituirii unui guvern de autoritate. Dar asupra obiectivelor şi a componenţei acestuia au apărut serioase deosebiri între suveran şi mareşal, fiecare căutînd să fie, în ultimă instanţă, principalul beneficiar al schimbării ce se preconiza[106]. Carol dorea să-1 utilizeze pe Averescu doar ca decor pentru un regim de autoritate regală, în timp ce mareşalul urmărea un guvern de autoritate personală acceptat de suveran. Pentru a forţa mîna regelui, la 11 mai 1934 ziarul „îndreptarea" a publicat un comunicat prin care Partidul Poporului şi Partidul Naţional-Liberal (Gh. Brătianu), luînd în considerare „evenimentele politice din ultimul timp şi posibilitatea unor împrejurări grave ce se pot ivi în viaţa noastră politică",, se angajau să colaboreze strîns, în vederea adoptării unor hotărîri comune. Documentul fusese pregătit încă din octombrie 1933 şi era îndreptat împotriva amestecului camarilei în viaţa publică; difuzîndu-1 acum, Averescu recurgea la un şantaj politic, mai ales că se vorbea de *o* eventuală aderare a lui Iuliu Maniu la acest acord[107].

După îndelungi tatonări, la 19 mai Carol a trimis — prin I. Pangal — o schiţă de program, în care se preconiza' suveranul va prezida Consiliul de Miniştri; miniştrii vor fi răspunzători numai faţă de rege; reducerea numărului de membri ai Adunării Deputaţilor, care să aibă numai rolul de a vota proiectele de legi, iar nu şi dreptul de a interpela şi controla activitatea guvernului; sesiunile parlamentare să nu mai aibă o anumită durată, ele urmînd a fi convocate şi închise prin decret regal. Totodată, Carol a cerut ca modificarea Constituţiei să se efectueze în momentul constituirii noului guvern. Proiectul noii Constituţii fusese elaborat de I. Pangal, care se ghidase după

[106] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 142/1934, f. 69.
[107] *Jbidem,* dos. 11/1934, f. 5.

legea fundamentală a Japoniei[108]. Dar AL Averescu nu înţelegea să fie un simplu executant, astfel că a întocmit şi el un proiect de program în care se propunea modificarea Constituţiei pe cale parlamentară, iar guvernul să se sprijine pe un partid politic, adică Partidul Poporului, în acest spirit el a cerut includerea în guvern a unui număr mare de membri ai partidului său[109].

Pînâ la urmă, atît Averescu, cît şi regele au renunţat la ideea constituirii unui nou guvern. La 29 mai relaţiile între cei doi au fost rupte[110]. Cîteva luni mai tîrziu, Al. Averescu avea să afirme că suveranul, care i-a „jucat o farsă", era „complet lipsit de caracter"[111]. în consecinţă, preşedintele Partidului Poporului şi-a reluat campania împotriva camarilei. Dar aderenţa acestei campanii a scăzut considerabil, deoarece opinia publică a aflat, e drept că tîrziu şi incomplet, despre faptul că şeful Partidului Poporului fusese gata, la un moment dat, să facă jocul regelui. De aceea, sinceritatea acţiunii anticarliste desfăşurată de Al. Averescu era pusă sub semnul întrebării.

La neînţelegerile dintre Al. Averescu şi Carol s-au adăugat şi alte cauze care au făcut ca plănuita lovitură de stat să eşueze: intervenţia ministrului Franţei la Bucureşti, care a transmis regelui îngrijorarea guvernului de la Paris faţă de o schimbare de regim în România[112]; nernulnmiiref! manifestată de regele Aloksandru al Iugoslaviei faţă de aducerea Ia putere a lui Al. Averescu, socotit de el „omul Italiei", cu care ţara sa se afla în relaţii încordate; reacţie fermă a principalelor partide burgheze, în special a Partidului Naţional-Ţărănesc. Chiar în acel timp, mai exact la 11 martie 1934, s-a realizat fuziunea Partidului Naţional-Ţărănesc cu Partidul Ţărănesc-dr. N. Lupu. Susţinînd necesitatea fuziunii, dr. *N.* Lupu spunea: „cînd vîntul de dreapta, care bate peste frontiere, şueră şi la noi — atunci trebuie să întărim baricadele democraţiei"[113]. Fuziunea a avut ca principal obiectiv întărirea capacităţii Partidului Naţional-Ţărănesc de a apăra regimul burghezo-democratic. După ce arăta situaţia grea a ţării,

[m] *Ibidem, î. 8.* t"[9] *Ibidem, î.* 44. [110] *Ibidem, f.* 34. «« *Ibidem,* dos. 1/1935. f. 2. [112] *Ibidem,* dos. 11/1934, f. 155.

iw *Reîntregirea Partidului Naţional-Ţărănesc,* în „Dreptatea", VIII, nr. 1946 din 13 martie 1934.

I. Mihalache declara: „Pretutindeni mijesc amatorii de aventură şi dintre cei îmbătrîniţi care nu au curaj să se adreseze nici inimilor şi nici conştiinţelor şi care aşteaptă să-şi satisfacă ambiţiile lor personale cu învestitura de sus şi uzind de mijloace de constrîngere faţă de cei de jos [aluzie la Al. Averescu şi C. Argetoianu], cît şi precocii amatori de dictatură care se silesc înainte de a termina cu cartea să rezolve, cu gloanţele, problemele politice ale ţării [alr.de la legionari]"[114]. O puternică impresie a creat declaraţia preşedintelui Partidului Naţional-Ţărănesc de solidarizare cu guvernul Gh. Tătărescu, în acel moment critic al existenţei acestuia. Justificând această poziţie, I. Mihalache, după ce amintea că de la venirea lui Carol în ţară au avut loc 9 schimbări de guverne, conchidea: „E imposibil să construieşti ceva solid dacă oricînd te poţi trezi cu cărămida în cap [...] E necesar ca ţara sâ-şi recapete liniştea şi guvernele să nu mai fie dărîmate prin nu ştiu încă ce forţe [.. .] N-am sfătui în nici un caz să se facă un guvern personal. Guvern personal a mai fost şi guvernul Iorga care nu a reuşit"[115]. La rîndul său, dr. N. Lupu interpreta astfel evoluţia evenimentelor: „N-am sprijinit pe liberali cînd am oprit căderea guvernului. Am apărat un principiu, principiul constituţional al apărării voinţei populare"[116]. La cele prezentate trebuie adăugat faptul că nereuşita ultimei manevre a lui Carol al II-lea de a forma un guvern „peste partide" s-a datorat raportului general existent între forţele democratice şi cele de dreapta, care înclina în mod decisiv în favoarea primelor.

Deşi a utilizat o gamă largă de metode şi mijloace, regele nu şi-a putut atinge obiectivul urmărit cu atîta insistenţă. Dar el n-a dezarmat, ci a continuat, cu şi mai multă energie, pe drumul pe care se angajase încă de la 8 iunie 1930.

Forma de guvernămînt, — monarhie constituţională — pusă în faţa unor încercări de modificare din partea monarhului, şi-a dovedit viabilitatea, iar partidele politice continuau să fie factorul decisiv al vieţii politice.

---

[114] *Ibidem.*
[115] „Dreptatea", VIII, nr. 2010 din 5 iunie 1934.
[116] *Ibidem,* nr. 2042 din 14 iulie 1934.

CAPITOLUL VIII

MARI CONFRUNTĂRI INTRE FORŢELE DEMOCRATICE ŞI CELE DE DREAPTA
(mai 1934—februarie 1938)

1. PENTRU APĂRAREA REGIMULUI DEMOCRATIC, ÎMPOTRIVA ORICĂREI DICTATURI

După eşuarea tentativei de constituire a unui guvern de autoritate prezidat de Al. Averescu, Carol s-a orientat ferm pe linia realizării ţelului urmărit prin intermediul lui Gh. Tătărescu, care avea avantajul că se afla deja la putere, dispunea de o anumită suprafaţă politică, era — cel puţin formal — sprijinit de un mare partid politic, era înzestrat cu reale calităţi de manevrier politic.

în fond, Carol îşi găsise omul pe care şi-1 dorea, dispus să-i accepte tutela politică şi chiar capriciile cele mai ciudate*.

Printr-un întreg sistem de legi iniţiate de Gh. Tătărescu la sugestia regelui s-a urmărit fortificarea guvernului, limitarea activităţii forţelor burgheze din opoziţie, luarea de măsuri ferme împotriva organizaţiilor revoluţionare, în frunte cu P.C.R., consolidarea poziţiei economice a grupării industrial-bancare avînd în frunte pe Carol al Il-lea.

---

* A. P. Samson povesteşte în memoriile sale o scenă semnificativă:

Carol al Il-lea împreună cu Gh. Tătărescu, Ricnard Franasovici şi alte persoane oficiale an participat la inaugurarea şoselei între Silişte şi Tîrgu Jiu, care traversa Carpaţii. In fruntea convoiului se afla regele într-o maşină Ford, avînd alături pe Tătărescu. „Carol, ca să se distreze pe socoteala primului său sfetnic, a început să gonească fantastic pe marginea prăpastiei. Fordul groazei zbura cu peste 120 pe oră. Tătărescu sta nemişcat şi părea că face o rugăciune. Din cînd în cînd, regele se uita la primul său ministru şi îl încuraja cu rafale de rîs ştrengăresc, Intr-un tîrziu s-a făcut Un scurt popas. Tătărescu avea pe faţă Un strat de praf ca o mască aplicată cosmetic. Toţi aveau această mască, dar el parcă mai mult ca alţii. S-a apropiat de Franasovici şi i-a spus: «Mă Rişar, mai treci şi tu lîngă el, că eu nu mai

Pe această linie se înscrie legea pentru apărarea ordinei de stat, promulgată la 7 aprilie 1934, potrivit căreia grupările şi partidele politice trebuiau să-şi desfăşoare activitatea în limitele legilor şi principiilor constituţionale ale statului român. Pe această bază guvernul putea trece la dizolvarea oricărei organizaţii care punea „în pericol siguranţa ordinei de stat sau a ordinei sociale", precum şi a celor care „în propaganda sau în acţiunea lor organizează sau recurg la formaţiuni de luptă înarmate"[1].

Starea de asediu şi cenzura introduse în momentul asasinării lui I. G. Duca au fost succesiv prelungite, devenind o permanenţă a întregii perioade de guvernare a lui Gh. Tătărescu. Dar, ascuţişul lor a fost direcţionat nu spre legionari, ci spre organizaţiile antifasciste, democratice şi revoluţionare; cenzura a fost folosită în mod constant împotriva partidelor şi grupărilor politice ostile tendinţelor autoritare ale regelui Carol al Il-lea şi activităţii camarilei. Forţele democratice au protestat împotriva acestor practici, iar unii conducători ai Partidului Naţional-Liberal, între care şi C. I. C. Brătianu, socoteau că ele erau inutile şi deci nefolositoare ţării[2].

Un rol important în procesul de degradare a democraţiei burgheze din România 1-a avut legea deplinelor puteri, din 9 iulie 1934, prin care guvernul era împuternicit să rezolve operativ „problemele urgente", pe cale de decrete-legi în perioada dintre sesiunile parlamentare[3]. Uzînd şi abuzînd de această lege, guvernul a trecut la adoptarea unui număr mare de decrete-legi, pe care le supunea apoi spre aprobare în bloc Corpurilor legiuitoare. In acest fel s-a legalizat ocolirea parlamentului, care era convocat în sesiuni scurte, deoarece guvernul îşi asuma o parte a atribuţiilor Reprezentanţei Naţionale.

---

rezist»-. Dar Vodă 1-a poftit alături tot pe primul său ministru [...] In aceeaşi goană nebună, Vodă şi Tătărescu au ajuns la Tîrgu Jiu [...] Scena de pe marginea prăpastiei mi-a sugerat, totdeauna, precum spuneam, un răspuns la întrebarea: Pe cine va prefera Carol ca prim-ministru? Cui îi va da guvernul? Răspunsul era: li va prefera pe acel om politic pe care mi l-aş putea închipui în Fordul de munte în locul lui Tătărescu. Cu alte cuvinte, pe acel om politic căruia regele ştie că îi este îngăduit să-i rîdă în nas, gonind maşina după propria lui fantezie" (A. P. Samson, *Memoriile unui gazetar,* p. 190).

[1] „Monitorul oficial", nr. 83 din 7 aprilie 1934.

* Emilia Sonea şi Gavrilă Sonea, *op. cit.,* p. 143.

[1] „Monitorul oficial", nr. 155 din 9 iulie 1934.

Această metodă a fost criticată de forţele democratice, de partidele burgheze din opoziţie, precum şi de „bătrînii" liberali. Făcînd o evidentă aluzie la tendinţa guvernului de a ocoli Corpurile legiuitoare, preşedintele Adunării Deputaţilor, N. N. Săveanu, spunea la 16 noiembrie 1934: „Permiteţi-mi însă să reamintesc că azi mai mult ca oricînd se cere să menţinem cît mai sus prestigiul parlamentului [.. .] regimul parlamentar este cea mai puternică garanţie a păstrării libertăţilor publice, libertăţi cucerite cu greutate şi cu jertfă"".

Evident, nu era vorba de o schimbare a formei de guvernămînt, parlamentul continuînd să aibă rolul primordial în sistemul politic al ţării. Tătărescu nu a guvernat prin decrete-legi, ci a utilizat pe o scară mai largă decît în oricare perioadă din istoria României (exceptînd anii de război) funcţia legislativă a puterii executive. Guvernul — pe baza aprobării parlamentului — elabora decretelege privind anumite sectoare ale vieţii publice. Prin sistemul depunerii în bloc spre ratificare a deeretelor-lege adoptate de guvern nu se puteau desfăşura dezbateri aprofundate asupra fiecăruia dintre ele, aşa cum se încetăţenise în practica vieţii politice din România. Un studiu comparativ arată că în 1934—1937 s-a înregistrat o anumită diminuare a funcţiei legislative şi de control asupra executivului din partea Corpurilor legiuitoare. în ansamblul său, regimul politic din ţara noastră continua să funcţioneze pe baza Constituţiei din 1923, avînd un caracter burghezo-demoeratic.

în 1934—1936 cercurile apropiate regelui au desfăşurat o intensă propagandă vizînd modificarea Constituţiei. încă de la sfîrşitul anului 1934 Caro] al II-lea a însărcinat pe cîţiva oameni politici de încredere să redacteze textul unei noi Constituţii, care să prevadă numirea unui număr important de senatori de către rege, reducerea numărului deputaţilor, creşterea prerogativelor regale. Gh. Tătărescu împărtăşea ideea modificării Constituţiei, afirmînd că aceasta „are lacune şi imperfecţiuni", „cuprinde dispoziţiuni care s-au dovedit în practică insuficiente pentru a asigura adaptarea vieţii statului la nevoile vremurilor, după cum alte dispoziţiuni reclamate de aceste nevoi lipsesc"[5]. La rîndul său, C. I. C. Brătianu se declara

[4] „D.A.D.", nr. 2, şedinţa din 16 noiembrie 1934, p. 6. [i] *Declaraţiile d-lui prim-ministru Gheorghe Tătărescu,'* în „Viitorul", XXVIII, nr. 8233 din 28 iunie 1935.

categoric „în contra unei revizuiri a Constituţiei [. . .] Nu ne putem angaja la o astfel de aventură, care nu este nici necesară, nici oportună şi care este periculoasă"", împotriva modificării Constituţiei în sensul preconizat de rege, s-au ridicat şi partidele din opoziţie, atît cele burgheze, cît şi cele muncitoreşti, astfel îneît guvernul s-a văzut nevoit să abandoneze dezbaterile publice pe această temă.

în prima jumătate a anului 1935 au avut loc unele schimbări în componenţa guvernului, care au marcat întărirea poziţiilor „tinerilor" liberali pe seama „bătrînilor". Vii comentarii a stîrnit numirea ca ministru de Justiţie a lui Vaier Pop, înscris în Partidul Naţional-Liberal abia în februarie 1934, ceea ce însemna o încălcare a tradiţiei, care cerea un stagiu îndelungat în acest partid înainte de ajungerea pe banca **ministerială®"[8].**

Nemulţumirea „bătrînilor" liberali faţă de activitatea guvernului a devenit tot mai puternică; la 6 decembrie 1935, C. I. C. Brătianu înainta regelui un memoriu intitulat sugestiv: *De ce nu pot avea încredere în d-l Tătcresen,* în care se arăta că guvernul promova o politică opusă doctrinei şi programului Partidului Naţional-Liberal. Şeful partidului afirma, între altele, că el nu era de iteord cu permanentizarea stării de **asediu** şi a cenzurii, cu intenţia guvernului de a modifica Constituţia în sensul lărgirii prerogativelor regale. Carol al IT-lea însă nu numai că n-a cerut guvernului să revină pe linia programatică a Partidului Naţional-Liberal, ci din contra, a acţionat pentru înlocuirea lui C. I. C. **Brătianu** prin Gh. Tătărescu la preşedinţia acestui partid[7].

Congresul general al Partidului Naţionni-Liberal anunţat pentru 9 iulie 1936 a fost precedat de ample dispute politice, inclusiv privind persoanele care urmau a fi alese în conducerea partidului. Deşi au consumat multă energie, nici una din grupări nu a reuşit să influenţeze. decisiv masa participanţilor, astfel că la Congres a fost ratificată alegerea lui C. I. C. Brătianu în funcţia de preşedinte şi a lui Gh. Tătărescu în cea de secretar generai al Partidului Naţional-Liberal. Totuşi,- gruparea „tinerilor" liberali a obţinut o anumită satisfacţie prin include-

[6] *Un interviu cu d. C. I. C. Brătianu, Ibidem,* nr. 8232 din 27 iunie 1935.

[6bis] Arh. ist. centr. fond Casa Regală, dos. 6/1936, f. 2.

• *Ibidem,* dos. 6/1936, f. 2.

rea în Statutul partidului a unui articol care prevedea că secretarul general îl înlocuia pe preşedinte în cazul absenţei acestuia din ţară sau al indisponibilităţii[8].

După 9 iulie 1936 divergenţele dintre „tineri" şi „bătrîni" au continuat să se adîncească. Pentru a-şi întări poziţiile, „bătrinii" acţionau pentru fuziunea cu partidul lui Gh. Brătianu şi restabilirea dominaţiei familiei Brătianu; pe de altă parte, „tinerii" s-au apropiat şi mai mult de rege, desconsiderând în mod vădit doctrina, programul şi hotărîriie Partidului Naţional-Liberal[9].

Acest fapt a ieşit pregnant în evidenţă peste puţină vreme, la 29 august 1936, cînd, fără avizul lui C. I. C. Brătianu, Gh. Tătărescu a procedat, de comun acord cu Carol al II-lea, la remanierea guvernului sub pretextul omogenizării acestuia. Principala schimbare a constat în înlăturarea lui N. Titulescu din fruntea Ministerului de Externe[10]. Acest act a fost rezultatul unui complex de factori ţinînd atît de evoluţia situaţiei internaţionale — caracterizată prin eşuarea politicii de securitate colectivă —, cît şi de presiunea forţelor de dreapta din interior, de voinţa lui Carol al II-lea, care a urmărit să se dispenseze de colaborarea cu un om dificil, avînd o fire dominatoare şi un mare prestigiu internaţional. Carol a scăpat la 29 august 1936 de un înverşunat adversar al camarilei şi al regimului dictatorial. Este semnificativ faptul că actul înlăturării lui Titulescu a fost primit cu deplină satisfacţie de forţele de dreapta şi criticat de cele antidictatoriale. Prin demiterea lui N. Titulescu regele a preluat practic în mîinile sale conducerea politicii externe a României.

Contradicţiile dintre cele două grupări din sînul acestui partid s-au accentuat în cursul anului 1937. Mari dispute au existat în legătură cu conducerea organizaţiei din Transilvania a Partidului Naţional-Liberal: „tinerii" l-au instalat pe Vaier Pop ca preşedinte al acestei organizaţii, în locul lui Alexandru Lapedatu, care făcea parte din gruparea „bătrînilor" liberali; modificarea nu a fost acceptată de preşedintele partidului, iar ameninţările cu

---

[8] „Dimineaţa", 32, nr. 10 611 din 9 iulie 1936.
[3] Emilia Sonea şi Gavnilă Sonea, *op. cit.,* p. 149—150.
[10] Vezi, pe larg, Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, *1966* (cap. IX); *Titulescu şi strategia păcii.* Coordonator Gh. Buzatu, Iaşi, Edit. Junimea, 1982 (cap. XI).

excluderea curgeau dintr-o parte şi din cealaltă[11]. Alte neînţelegeri s-au dezvoltat în legătură cu „întregirea" forţelor liberale. în faţa insistenţelor lui C. I. C. Brătianu pentru fuziunea cu Gh. Brătianu, gruparea „H" — în frunte cu Victor Iamandi, Petre Ghiaţă şi Petre Bejan — a declarat că va părăsi partidul dacă se realiza această contopire[12].

Faptele menţionate arată că unul dintre marile partide politice burgheze, măcinat de contracţii interne, devenea tot mai slab şi ca atare incapabil să se opună forţelor dictatoriale. Mai mult, o grupare importantă a acestui partid — şi anume aceea care deţinea conducerea guvernului — urma, în fond, directivele politice ale z-egelui.

Paralel cu acţiunile vizînd subordonarea guvernului Tătărescu şi măcinarea Partidului Naţional-Liberal, Carol al II-lea şi camarila sa au urmărit cu perseverenţă discreditarea tuturor partidelor şi oamenilor politici ce se opuneau tendinţelor de instaurare a unui regim autoritar, crearea unor organizaţii de manevră, atragerea unor oameni politici de marcă, încurajarea tuturor forţelor care, într-o formă sau alta, erau potrivnice regimului democratic, parlamentar-constituţional. Aceste manevre au avut loc într-un context foarte complex, generat de lupta forţelor democratice împotriva pericolului fascist, de rezistenţa principalelor partide burgheze şi a unor lideri politici faţă de tendinţele autoritare ale regelui, precum şi de apariţia şi dezvoltarea unor contradicţii acute între Carol al II-lea şi Corneliu Zelea Codreanu[13].

Lupta dintre Carol al II-lea şi adversarii săi — de toate nuanţele — a cunoscut momente dramatice, de o mare intensitate şi numai abilitatea deosebită a suveranului, oportunismul unor fruntaşi politici, precum şi contextul internaţional au făcut ca, pînă la urmă, balanţa victoriei să încline de partea regelui.

---

[11] „Dreptatea", XI, nr. 2970 din 12 octombrie 1937.

[12] „Patria", Cluj, XIX, nr. 256 din 13 noiembrie 1937.

[33] Vezi, pe larg, Lucreţiu Pătrăşcanu, *Sub trei dictaturi* (cap. II şi III); Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* (cap. II ţi III); Emilia Sonea şi Gavrilă Sonea, *op. cit.,* (cap. IV, V, VII); Florea Nedelcu, *De la Restauraţie la dictatura regală. Din viaţa politică a României. 1930—1938,* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1981 (cap. II); Ioan bcurtu, *Viaţa politică din România. 1918—1944* (cap. IV); Idem* *Dm viaţa politică a României. Studiu critic privind istoria Partidului Naţtonal-Ţărănesc* (cap. IV).

încă din prima jumătate a anului 1934, pe terenul luptei împotriva tendinţelor autoritare ale regelui au început să se producă anumite regrupări politice, colaborări şi alianţe care nu erau de conceput în anii anteriori. Dintre acestea se detaşează întîlnirea dintre Iuliu Maniu şi C. I. C. Brătianu din iunie 1934, în cadrul căreia cei doi lideri politici au căzut de acord asupra necesităţii de a lupta pentru menţinerea regimului parlamentar-constituţio -nai[14].

în ziua de 28 iunie 1934 a avut loc o întîlnire între **Iuliu** Maniu, Al. Averescu şi Gr. Filipescu în cadrul căreia s-a discutat despre necesitatea desfăşurării unei campanii publice împotriva modificării Constituţiei, pentru înlăturarea lui Gabriel Marinescu din funcţia de prefect al poliţiei Capitalei şi expulzarea Elenei Lupescu din ţară[15]. Alice Sturdza. cumnata lui Gli. Brătianu, s-a deplasat de mai multe ori la Bădăcin cu mesaje din partea şefului Partidului Naţional-Liberal-georgist, care insista asupra unei acţiuni coordonate pe întreg teritoriul ţării, vizînd combaterea camarilei şi eliminarea ei din jurul Tronului[10].

Gh. Brătianu s-a străduit să extindă cercul „constituţionalilor", atrăgîndu-1 şi pe Gr. lunian, dar acesta socotea că acţiunea era ineficientă[17]; el dorea să evite orice colaborare cu Partidul Naţional-Ţărănesc şi nu era dispus să se angaloee într-o mişcare împotriva Coroanei, care i-ar fi anulat orice şansă de ajungere la putere. Partidul Radical-Ţărănesc, deşi se menţinea pe o poziţie izolaţio**nistă,** s-a pronunţat pentru apărarea regimului parlamentar-constituţional, apreciind că dictatura „ar păstra toate relele de azi, aducînd în plus suprimarea libertăţilor publice şi a dreptului de critică la lumina zilei"[18]. în februarie 1935 Gh. Brătianu a încercat să-1 atragă în acţiunea sa anticamarilistă pe Corneliu Zelea Codreanu, însă acesta a refuzat[19].

Adversarii lui Carol al Il-lea au organizat diferite întruniri, au tipărit manifeste, au strecurat articole în presă,. au folosit uneori tribuna parlamentară. Astfel, parti-

---

[u] *In jurul întrevederii dintre domnii Iuliu Maniu ?i Dinu Brătianu,* în „Dreptatea". **VIII,** nr. 2030 din 29 iunie 1934.
[13] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 11/1934, f. 100, '
[18] ***Ibidem,*** dos. **6/'i935, f. 1.** ....
[17] *Ibidem,* **f.** 16. ' '
" **„Deşteptarea",** III. nr. 48 din 3 februarie 1935, •[9]
Arh.' ist. centr., fond Casa Regala, cbs. 6/1P35. f. 17.

cipînd la adunarea organizată la Bădăcin cu prilejul zilei sale de naştere — în ianuarie 1935 — luliu Maniu a ţinut un discurs .anticamarilist, pe care însă cenzura 1-a forfecat, făcîndu-1 neinteligibil[20]. în aceeaşi lună a avut loc o întrunire a Partidului Naţional-Liberal (Gh. Brâtianu), în sectorul Albastru din Bucureşti, în cadrul căreia ,.duduia" a fost atacată „în termenii cei mai vehemenţi şi mai vulgari"[21]. La 26 mai s-a desfăşurat o nouă întrunire, în sala „Gib" din Bucureşti, cu participarea reprezentanţilor Partidului Poporului şi ai Partidului Naţional-Liberal (Gh. Brătianu), care a prilejuit noi şi incisive critici 3a adresa camarilei[22].

în ianuarie 1935 Gh. Brătianu şi Al. Averescu au difuzat, în ţară şi în străinătate, un manifest comun în care era atacată cu violenţă camarila şi mai ales Elena Lupescu[23]. O metodă similară a folosit luliu Maniu, în martie 1935, cînd a întocmit un memoriu în care prezenta atitudinea sa faţă de criza dinastică, conchizînd că situaţia creată după restauraţie „este departe de a fi normală"[24].

în replică, Gabriel Marinescu, împreună cu I. Modreanu şi C. Buruiană au publicat cartea *Carol al H-lea, regele românilor. Cinci ani de- domnie. 8 iunie. 1930—8 iunie 1935,* în care se aduceau laude nemăsurate suveranului şi sistemului său de guvernare*.

Aflat în slujba camarilei, Ion Pitulescu, directorul general al Societăţii P.T.T. (Poştei, Telegrafului şi Telefonului), crease un birou special de informaţii, culegînd date despre activitatea oamenilor politici, pe care le transmitea Elenei Lupescu. în raportul datat 1 decembrie 1934 se arăta că luliu Maniu agită spiritele, „pregătind astfel drumul spre un atentat, pe care d-sa doreşte ca poporul

---

[20] *Sărbătorirea d-lui luliu Maniu,* în „Dreptatea", IX, nr. 2185 din 11 ianuarie 1935.

[21] Arh. ist. rentr., fond Casa Regală, dos. 6/1935, f. 5.

[22] *Ibidem,* f. 41.

[23] *Ibidem,* f. 6.

[24] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1934, f. 22.

* Iată, spre exemplificare, cum era prezentat momentul sosirii lui Carol în seara zilei de 6 iunie 1930: „Nesfîrşite urale izbucneau frenetic din piepturile mulţimii. Doamnele cu şiroaie de lacrimi pe obraz fluturau batiste în aer" (p. 35). Evident, imaginaţia autorilor era prolifică, mai ales dacă amintim că la aeroport nu se găseau nici măcar cei cîţiva ofiţeri care trebuiau **să-1** Sntîmpine, iar Carol a coborît din avion avînd faţa acoperită cu o eşarfă pentru a nu fi recunoscut.

să-l săvîrşească asupra dv."; că Gr. Filipescu şi Virgil Madgearu „constituie doi pivoţi puternici, pe care d-l Maniu se sprijină în ţară pentru distrugerea dv."[25]. Memoriul conţinea informaţii privind activitatea altor oameni politici — între care Gr. Trancu-Iaşi, Nae Ionescu —, despre situaţia Partidului Naţional-Ţărănesc, Partidul Poporului, asociaţiei „Cultul Patriei", propunînd şi soluţii de neutralizare a campaniei îndreptate împotriva Elenei Lupescu, de atragere a unor oameni politici şi ziarişti, de schimbare a unor funcţionari superiori din aparatul de stat. In februarie 1935 Gh. Brătianu a reuşit să intre în posesia copiilor de pe trei asemenea rapoarte şi intenţiona să le citească de la tribuna Adunării Deputaţilor; acelaşi lucru urma să-l facă Gr. Filipescu în Senat. Iuliu Maniu i-a susţinut pe cei doi, îndemnîndu-i să ceară îndepărtarea Elenei Lupescu din ţară şi destituirea directorului general al P.T.T.[26]. Situaţia devenise destul de gravă de vreme ce informatorul Ion Sîn-Giorgiu sugera ca, din „înalt ordin", Pitulescu să depună o reclamaţie la Tribunalul de Ilfov, prin care să ceară anchetarea cazului, astfel ca guvernul să uzeze de argumentul că rapoartele respective erau declarate false chiar de cel învinuit[27]. Pînă la urmă, Gh. Brătianu şi Gr. Filipescu n-au avut curaj să ridice în parlament problema activităţii directorului general al P.T.T., temîndu-se că ar fi si ei expuşi unor atacuri pentru procedee similare (Gr. Filipescu în calitate de preşedinte al Societăţii de Telefoane intercepta convorbirile de la Palat şi de la Aleea Vulpache).

Un nou moment de tensiune s-a ivit în decembrie 1934, cînd a devenit public conflictul dintre locţiitorul şefului Marelui Stat Major, generalul I. Antonescu, şi generalul Paul Angelescu, ministrul de Război, om de încredere al regelui[28]. Generalul Antonescu întocmise un plan de reorganizare a armatei române, pe care ministrul de Război a căutat să-l împiedice, ceea ce a provocat reacţia vehementă a autorului, care n-a ezitat să-şi acuze superiorul de incapacitate şi afacerism. Atitudinea lui

---

[25] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Carol II. Arh. pers., dos. VIII—934/1935, f. 2.

[26] *Ibidem,* dos. 6/1935, f. 18.

[27] *Ibidem.*

[28] Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. de Min., dos. 15/1934, f. 246—247; „Tâmpul", IV, nr. 1217 din 20 septembrie 1940; nr. 1215 din 19 septembrie 1940; nr. 1218 din 21 septembrie 1940.

I. Antonescu a nemulţumit adînc pe Carol al II-lea; în plus, bunele relaţii pe care generalul le avea cu N. Titulescu dăduseră de gîndit suveranului şi camarilei. In consecinţă, Carol al II-lea a hotărît destituirea lui I. Antonescu şi numirea generalului N. Samsonovici în fruntea Marelui Stat Major. Totodată, guvernul a decis să interzică orice discuţie pe această temă şi a confiscat ziarele „Epoca" şi „Universul", care publicaseră articole elogioase la adresa lui I. Antonescu şi criticau actul înlocuirii sale. Ridicînd problema de la tribuna Adunării Deputaţilor, Virgil Madgearu se declara respectuos faţă de prerogativele regale, dar ţinea să observe că schimbarea s-a făcut cu „mare uşurinţă"[29], idee susţinută, în termeni mult mai energici, de Gh. Brătianu[30]. Este demn de reliefat că însuşi C. I. C. Brătianu a ţinut să ia cuvîntul pentru a-şi exprima „preocuparea" faţă de situaţia creată şi care interesa apărarea integrităţii teritoriale a României[31]. Răspunzînd, Gh. Tătărescu a apreciat dezbaterea ca „profund deplorabilă şi dăunătoare intereselor permanente ale armatei şi ale ţării"[32], cerînd curmarea oricărei discuţii care punea în cauză un act al suveranului.

Tribuna parlamentului a început să fie tot mai des folosită de adversarii camarilei. La 30 ianuarie 1935 Atta Constantinescu afirma hotărîrea Partidului Naţional-Liberal (Gh. Brătianu) de a „smulge din rădăcini buruienile care înăbuşe scaunul domnesc, împiedicînd raporturile necesare între Coroană şi ţară[33], iar Iuliu Maniu — într-un lung discurs rostit la 13 martie 1935 — a atacat direct camarila, susţinînd că „în ţara noastră sînt anumite forţe oculte care împiedică o guvernare reală"[34].

Pe de altă parte, Carol, cu concursul guvernului, a depus mari eforturi pentru a-1 implica în „afacerea" Skoda pe Iuliu Maniu. Dar, pînă la urmă, comisia de anchetă parlamentară, alcătuită din 30 de deputaţi şi 23 de senatori, nu a putut demonstra existenţa unor vinovaţi autentici, iar cei trimişi în faţa instanţei — generalul H. Cihoski, semnatarul contractului, Romul Boilă şi col.

---

[29] „D.A.D.", nr. 16, şedinţa din 14 decembrie 1934, p. 278. [30] *Ibidem.*
[31] *Ibidem,* p. 281.
[32] *Ibidem,* p. 282.
[33] *Jhidem,* nr. 25, şedinţa din 30 ianuarie 1935, p. 575.
[34] *Ibidem,* nr. 56, şedinţa din 13 martie 1935, p. 136—137.

Sică Georgeseu — au fost achitaţi la 21 februarie 1935, cînd toată zarva în jurul acestei „afaceri" s-a stins.

Pentru a contracara activitatea lui Maniu, regele a încurajat tendinţele centrifuge ale lui Al. Vaida-Voevod. începînd cu mijlocul anului 1934, Vaida, urmînd îndemnul regelui, a început să atace, direct sau prin adepţii săi, pe luliu Maniu, precum şi orientarea generală a partidului.

Stimulaţi de regele Caro! ai II-lea, „vaidiştii" erau decişi să treacă la ruperea partidului, căutînd să dea o bază programatică acţiunii lor. în acest spirit, Vaida a cerut ca programul Partidului Naţional-Ţărănesc să cuprindă ideea naţionalistă „numerus valahicus" (stabilirea în toate instituţiile şi întreprinderile a unei proporţii între „valahi" şi celelalte naţionalităţi). Deoarece Comitetul. Executiv Central nu a acceptat această propunere, Vaida a pornit într-un turneu de propaganda prin ţară, în favoarea „valahismului". La 25 februarie 1935, el a anunţat constituirea unei noi organizaţii politice — Frontul Românesc, întrunită în ziua de 5 martie, Delegaţia Permanentă a dezavuat atitudinea lui Vaida, atrăgînd atenţia că ea era în contradicţie cu hotărîrile Oornitetului Central Executiv[35]. între timp vaidiştii au încercat să acapareze conducerea organizaţiilor judeţene ale Partidului Naţional-Ţărănesc, ridicîndu-se deschis împotriva hotărîrilor conducerii centrale. :!n faţa acestei situaţii. Delegaţia Permanentă, întrunită la 13—14 martie 1935, a hotărît să-1 desărcineze pe Vaida din funcţia de preşedinte al organizaţiei naţional-ţărăniste din Transilvania[36]. Partidul Naţional-Ţărănesc era al treilea partid politic (după Partidul Naţional-Liberal şi Partidul Poporului) care suferea sciziuni provocate şi de disputele privind rolul monarhiei şi în special al lui Carol al II-lea în sistemul de guvernămînt al ţării.

întemeierea Frontului Românesc, la 25 februarie 1935, nu a modificat echilibrul forţelor politice din România. In fond, lozinca naţionalistă lansată de AL Vaida-Voevod figura, **tatr-o** forma sau alta, şi în programul altor partide şi organizaţii politice — L.A.N.C., Partidul Naţional-Agrar, Totul pentru Ţară. Evident, trecerea deschisă a

---

[35] *Şct'.inţa Delegaţiei Permanente a Partidului Naţional-Ţărănes<;* în „Dreptatea",' IX, nr. 2230 din 7 martie 1935. '[4] *lbidcm,* ar. 2239 din 16 martie 1935.

lui Vaida de partea forțelor de dreapta a creat o anumită impresie, deoarece el fusese în trei rînduri președintele Consiliului de Miniștri. Dar, Al. Vaida-Voevod n-a reușit să creeze un partid puternic, să atragă după sine majoritatea organizațiilor național-țărăniste din Transilvania pentru a-l izola pe Maniu. Frontul Românesc a fost, practic, o organizație politică minoră, iar Vaida a realizat mai puțin decît a sperat camarila[37]. Prin plecarea lui din Partidul Național-Țărănesc s-a creat un larg cîmp de manevră pentru Iuliu Maniu, care nu mai avea de întîmpinat în sînul partidului o rezistență atît de înverșunată. Formal, șeful organizației provinciale din Transilvania a devenit M. Popovici, dar capacitatea și autoritatea lui politică nu ridicau nici un fel de probleme pentru Maniu. Modul în care s-a produs plecarea lui Vaida a oferit lui Iuliu Maniu prilejul de a-l taxa pe el și pe adepții lui drept „slugi ale Coroanei"[38].

Pe linia afirmării curentului favorabil întăririi rolului monarhiei în viața de stat se înscrie fuziunea Partidului Național-Agrar cu L.A.N.C. la 14 iulie 1935, în urma căreia a luat ființă Partidul Național-Creștin. Noul partid a fost urzit în culisele palatului regal și era menit să slujească planurile politice ale lui Carol al II-lea[39]. în programul Partidului Național-Creștin[40] figurau puncte ca: modificarea Constituției în vederea reducerii numărului de deputați și a creșterii rolului Senatului, întărirea puterii executive, sporirea atribuțiilor regelui ș.a. Pentru înțelegerea sensului activității noii organizații, sînt definitorii declarațiile făcute de O. Goga: „Partidul Național-Creștin crede în lupta pentru păstrarea neștirbită a prestigiului regalității. Noi sîntem monarhici și vrem ca regele să stăpînească țara [. ..] Cine se ridică împotriva lui este un cui, un dușman. Dacă voi fi odată la guvern o să-i iau de guler pe asemenea indivizi, căci nu se poate lucra în pace fără cinstea pe care o datorăm regelui"[41]. Toamna anului 1935 a fost dominată de campania împotriva guvernului Tătărescu. La 11 septembrie, conducerea Partidului Național-Țărănesc a anunțat organizarea

[37] Arh. ist., centr., fond Casa Regală, dos. 6/1935, f. 20—21.
[38] *Ibidem.*
[39] Florea Nedelcu, op. *cit.,* p. 184.
[40] *Actul de constituire și programul Partidului Național-Creștin,* în „Apărarea națională", XII, nr. 29—30 din 21 iulie 1935.
[41] „Universul", 53, nr. 269 din 29 septembrie 1936.

unei mari demonstraţii în Bucureşti, în ziua de 14 noiembrie[42], care trebuia să arate „factorului constituţional" popularitatea de care se bucura acest partid şi necesitatea ca el să fie chemat la putere. Iuliu Maniu a cerut ca, folosind acel prilej, naţional-ţărăniştii să atace cu vehemenţă camarila[43], dar preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc s-a opus categoric.

Pe de altă parte, la sugestia lui Gh. Tătărescu, liderul Partidului Naţional-Creştin, O. Goga a anunţat că va organiza o întrunire a partidului său în Bucureşti, tot la 14 noiembrie 1935, ceea ce deschidea perspectiva unor serioase ciocniri cu naţional-ţărăniştii.

Deoarece Partidul Naţional-Ţărănesc şi-a exprimat hotărîrea de a ţine adunarea „în orice condiţii"[44], Carol al II-lea a intervenit direct, la 8 noiembrie chemîndu-1 pe Mihalache în audienţă. Cu acel prilej, suveranul i-a declarat că „Partidul Naţional-Ţărănesc, în momentul crizei, va fi primul factor şi cel mai important, iar el, Mihalache, cel mai de încredere om politic din acest partid"[45]. Scopul politic fiind atins, Partidul Naţional-Ţărănesc a dat publicităţii un comunicat în care anunţa că „situaţia politică este schimbată", drept care „hotărăşte suspendarea demonstraţiei proiectate pentru 14 noiembrie"[46]. Referindu-se la această decizie, Partidul Comunist aprecia că liderii naţional-ţărănişti au „capitulat faţă de rege"[47], iar Partidul Naţional-Ţărănesc a suferit — după cum scria L. Pătrăşcanu — „o gravă pierdere de prestigiu"[48].

Un rezultat însemnat al renunţării la adunarea din 14 noiembrie a fost constituirea unei grupări centriste în sînul Partidului Naţional-Ţărănesc. în ianuarie 1936, Armând Călinescu a adresat un memoriu lui I. Mihalache-prin care arăta că, deoarece Partidul Naţional-Ţărănesc nu se mai baza pe sprijinul decisiv al maselor pentru a ajunge la putere, trebuia adoptată calea cîştigării bunăvoinţei.

---

42 „Dreptatea", IX, nr. 2376 din 12 septembrie 1935.
43 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 6/1935, f. 50.
44 „Dreptatea", X, nr. 2390 din 29 septembrie 1935.
45 Armând Călinescu, *Memoni-notiţe, loc. cit., î.* 13.
46 „Dreptatea", X, nr. 2421 din 12 noiembrie 1935.
47 Arh. CC. al P.C.R., fond. 1, mapa 97/1936, f. 1.
48 Lucreţiu Pătrăşcanu, *Sub trei dictaturi,* p. 96.

Coroanei[49]*. Gruparea centristă (Armând Călinescu, Minai Ralea, Nicolae Costăchescu, Mihail Ghelmegeanu, Vir-gil Potârcă ş.a.) aprecia că salvarea ţării de pericolul fascist şi propria ei ascensiune politică consta în instaurarea unui regim de autoritate în frunte cu Carol al II-lea. La rîndul său regele a cultivat stăruitor aceste atitudini politice, a stabilit relaţii strînse cu „centriştii" din Partidul Naţional-Ţărănesc, căutînd să-i contrapună lui Iuliu Maniu.

Amînarea demonstraţiei a dovedit că tactica lui I. Mihalache era şovăitoare, incertă. Aflînd de condiţiile în care fusese amînată adunarea, Maniu şi-a exprimat convingerea că regele „nu s-a angajat şi că dealtminteri ne va trage chiulul"[50].

In această conjunctură politică, P.C.R. şi-a intensificat activitatea vizînd apărarea intereselor fundamentale ale maselor, ale întregului popor, împotriva exploatării capitaliste, a ofensivei partidelor şi grupărilor de dreapta, inclusiv a cercurilor palatului regal[51]. Analizînd situaţia concretă din România, încă din februarie 1935, Plenara CC. al P.C.R. s-a pronunţat pentru realizarea Frontului Popular Antifascist, care să cuprindă, alături de partidele clasei muncitoare, şi unele partide politice burgheze, în special Partidul Naţional-Ţărănesc. Hotărîrile Plenarei[52]

---

49 Arh. ist. centr., fond M.P.N., Presa internă, dos. 379/1938, f. 185.

* Călinescu se afla deja în atenţia regelui Carol al II-lea. In-tr-o notă informativă semnată de I. Sîn-Giorgiu la 8 februarie 1935 citim: „îndrăznesc la sfîrşitul acestui paragraf să amintesc Majestăţii Voastre pe Armând Călinescu. Nu o fac în calitate de prieten al său, fiindcă legăturile noastre sînt rare şi întîmplă-toare. Din informaţiile pe care le deţin mii-am putut da seama că Armând Călinescu joacă un rol din ce în ce mai însemnat pe lîngă Mihalacho. El este informatorul, consilierul şi executorul lui Mihalache. E în acelaşi timp un sincer devotat al Tronului şi un adversar al punctului de vedere susţinut de Maniu. Pe deasupra e şi un om tînăr, cult, talentat şi înzestrat cu un foarte fin simţ politic. îndrăznesc a propune Majestăţii Voastre să acorde lui Călinescu deosebită atenţie, în credinţa că el ar putea deveni cu timpul foarte folositor Majestăţii Voastre" *(Ibidem,* fond Casa Regală, dos. 6/1935, f. 10—11).

50 Armând Călinescu, *Memorii, loc. cit.,* f. 16.

51 Titu Georgescu, *între două revoluţii,* Craiova Edit. Scrisul Românesc, 1974, p. 296—298.

5\ loan Scurtu {coordonator), Gheorghe Z. Ionescu, Eufrosina Popescu, Doina Smîrcea, *Istoria României între anii 1918—1944. Culegere de documente,* Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1982, p. 296—299.

au avut un mare rol pentru orientarea activităţii P.C.R., care a renunţat, în mare parte, la aprecierile stîngiste, dogmatice la adresa partidelor burgheze, taxate în bloc, pînă atunci, ca fiind fasciste sau fascîzante. Din păcate, guvernul Tătărescu a fost considerat ca avînd un caracter profascist, ceea ce, evident, nu corespundea realităţii, ridicînd greutăţi în calea colaborării cu burghezia liberală antifascistă, care se pronunţa pentru apărarea regimului burghezo-democratic. Prin intermediul organizaţiilor sale de masă şi ale presei legale, P.C.R. a desfăşurat o susţinută activitate de clarificare politică a maselor, de antrenare a lor în lupta antifascistă. Pe această linie au fost obţinute importante succese, concretizate în acordurile de Front Popular de la Băcia, Bucureşti şi Ţebea {septembrie—decembrie 1935).

în alegerile parlamentare parţiale din februarie 1936 organizate în judeţele Hunedoara şi Mehedinţi, forţele democratice s-au prezentat unite, desfăşurînd o susţinută activitate antifascistă[53]. In timpul campaniei electorale, „maniştii" au agitat „problema constituţională"; după îndelungi insistenţe, Maniu a renunţat să ia cuvîntul la întrunirea de la Deva, unde intenţiona să atace deschis — în faţa miilor de participanţi — camarila şi în special pe Elena Lupescu[54]. Alegerile s-au încheiat cu victoria categorică a candidaţilor Frontului Popular, „demonstrînd cu putere hotărîrea maselor populare de a bara calea fascismului"[55] în România.

Încurajat de succesele obţinute, **CC.** al P.C.R. a adresat conducerii Partidului Naţional-Ţărănesc noi propuneri de colaborare pe o platformă antifascistă. *In* mai 1936, P.C.R. a lansat un manifest prin care masele erau chemate să participe la adunările organizate de Partidul Naţional-Ţărănesc pentru a le imprima un puternic caracter antifascist[58].

---

53 Vezi, pe larg: P. Constantinescu-Iaşi, *Lupta pentru formarea Frontului popular din România,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1968; Gh. I. Ioniţâ, *P.C.R. şi masele populare,* ed. a II-a, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1978; Nicolae Jurca, *Mişcarea socialistă şi social-democrată din România. 1934—1944,* Bucureşti, Edit. Litera, 1978.

54 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 6/1936, f. 2—3.

55 Nicolae Ceauşescu, *Istoria poporului român. Culegere de texte,* Bucureşti, Edit. Militară, 1983, p. 526.

56 Arh. *CC.* al P.C.R., fond 1, mapa 78/1936, f. 2.

Cea mai mare întrunire din cadrul noii campanii de rǎsturnare a guvernului, organizatǎ de Partidul Naţional-Ţǎrǎnesc, s-a desfǎşurat în Bucureşti la 31 mai 1936, cu participarea a peste 50 000 de persoane dintre care numeroşi comunişti şi alţi militanţi antifascişti. în cadrul adunǎrii a fost abordatǎ şi problema tendinţelor autoritare ale regelui Carol al II-lea[57]. Astfel, I. Mihalache afirma cǎ „avem datoria de a lupta pentru înlǎturarea oricǎror influenţe lǎturalnice, care pericliteazǎ mecanismul constituţional şi otrǎvesc viaţa publicǎ. Avem datoria sǎ ne opunem tendinţelor de absolutism monarhic ce încolţesc în aceastǎ ţarǎ"[58] *.

Adunarea s-a înscris printre cele mai mari acţiuni antifasciste din România. Ea a constituit, totodatǎ, o expresie o voinţei maselor de a respinge orice regim autoritar, inclusiv unul avînd în frunte pe Carol al II-lea.

Maniu n-a participat la adunarea de Ia Bucureşti, dar şi-a continuat campania împotriva camarilei. Vorbind la 26 iunie 1936 în Vinţu de Jos, el şi-a îndreptat din nou atacurile împotriva Elenei Lupescu, deoarece „a adunat în jurul sǎu o ceatǎ de aventurieri, care au acaparat conducerea ţǎrii şi şoptesc la urechile regelui visuri dictatoriale"[59].

La rîndul sǎu, regele Carol al II-lea urmǎrea cu atenţie evoluţia contradicţiilor din cadrai Partidului Naţional-~~Ţǎrǎnese,~~ cǎutînd sǎ le amplifice. La 24 iulie 1936, Ga-

[57] Arh. ist. centr., fond M.P.N., Presa Externǎ, dos. 741, f. 2.

[58] *Formidabila manifestaţie naţional-ţǎrǎnistǎ,* în „Dreptatea", X, nr. 2578 din 2 iulie 1936.

* Simultan s-au organizat mari adunǎri opoziţioniste şi în alte oraşe din ţarǎ. Vorbind la adunarea desfǎşuratǎ în Iaşi, *N.* Costǎchescu a spus: „Eu socot cǎ nu-i este permis nimǎnui sǎ calce hotǎrîrile Comitetului Central, atît timp cît se aflǎ sub steagul partidului [...•] Dacǎ este cineva în partid care preconizeazǎ altǎ tacticǎ, s-o impunǎ partidului, pentru a fi urmatǎ şi sǎ-şi ia rǎspunderea cu toate consecinţele care ar urma. Dar sǎ facem dificultǎţi lui Mihalache în partid, cînd toţi sînt coalizaţi contra lui, este o infamie [...] Acela care i-ar face dificultǎţi lui Mihalache în aceste momente ar fi un trǎdǎtor. Avem un preşedinte, avem o singurǎ tacticǎ şi datoria noastrǎ este sǎ stǎm zid în jurul şefului". Apoi, manifestîndu-se ca un autentic „centrist" apǎrǎtor al regelui, liderul naţional-ţǎrǎnist conchidea: ..Orice tacticǎ ar întrebuinţa partidul nostru, un lucru nu se va putea niciodatǎ admite: lipsa de respect pentru Coroanǎ". Ce] vizat era, evident, Iuliu Maniu. *(Marile manifestaţii naţional-ţǎrǎniste din ţarǎ, Ibidem).*

[59] Arh. ist.'centr., fond Casa Regalǎ, dos. 30/1936, f. 1—4.

briei Marinescu a declarat lui Armând Călinescu: „Ar trebui să faceţi ceva şi e momentul. Nu e adevărat că M. Sa nu vrea pe I. Mihalache. Lămuriţi chestia cu comunismul şi chestia Maniu şi veţi avea imediat puterea"[60]. Urmînd aceste sugestii, Ion Mihalache, într-o cuvîntare rostită la Cîmpulung-Muscel, în ziua de 27 iulie, ţinea să precizeze din nou: „Tactica partidului urmată de preşedintele său, este, în două cuvinte: Respect faţă de prerogativele Coroanei, respect faţă de prerogativele ţării [...]; iar faţă de suveran, mărturisirea francă a adevărului cu respect, dar fără teamă de consecinţe şi nu în funcţie de perspectivele puterii"[61].

In acelaşi timp, Virgil Madgearu a chemat pe ziarişti, f ăcîndu-le o declaraţie prin care a atacat activitatea guvernului şi încercarea miniştrilor liberali de a se prezenta ca executanţi ai voinţei regale: „Ei sînt miniştri responsabili şi dacă se aşează în postura de păpuşi, legate de sfori trase de alţii, nu fac decît să-şi agraveze poziţia lor politică şi morală, precum şi pe aceea a primului ministru Gh. Tătărescu. Această încercare este o impostură, deoarece regele, care a jurat să respecte Constituţiunea, cînd s-a suit pe Tron, a declarat că înţelege să fie un monarh constituţional şi s-a manifestat prin declaraţiuni solemne, în repetate rînduri, potrivnic dictaturii, nu poate să aprobe o politică diametral opusă legămintelor celor mai sacre şi convingerilor sale clar exprimate"[62]. Evident, prin aceste formulări, Virgil Madgearu căuta să atragă atenţia lui Carol al II-lea asupra obligaţiilor ce şi le asumase şi a caracterului neconstituţional al manevrelor pe care le întreprindea.

Pe de altă parte, dr. N. Lupu, vicepreşedinte al Partidului Naţional-Ţărănesc, s-a manifestat în mod ferm împotriva pericolului fascist, pronunţîndu-se pentru unitatea forţelor democratice în lupta pentru bararea drumului spre putere a organizaţiilor de dreapta. El nu a acordat însă atenţia necesară manevrelor lui Carol al II-lea vizmd instaurarea unui regim dominat de autoritatea monarhiei.

Acest mozaic de opinii, acţiunile divergente, contradicţiile interne, exprimate adesea public, subminau forţa

---

[60] Armând Călinescu, *op. cit., loc. cit., f. 3.*

[161] *Discursul d-lui Ion Mihalache ţinut la Cîmpulung-Muscel în Ziua de 21 iulie 1936,* (fja.), p. 16.

[62] „Dreptatea", X, nr. 2639 din 18 august 1936.

Partidului Naţional-Ţărănese, capacitatea sa de a influenţa viaţa politică a României, de a apăra regimul burghezo-democratic întemeiat pe Constituţia din 1923.

Dintre acţiunile anticarliste şi republicane din această perioadă se remarcă cele ale cunoscutului medic chirurg Dimitrie Gerota. El a tipărit şi multiplicat la locuinţa sa publicaţia clandestină „Crezul nostru", pe care o distribuia prin poştă unui mare număr de intelectuali din întreaga ţară. In articolul *Monarhia cu camarilă sau Republică?,* publicat la 18 noiembrie 1935, dr. Gerota scria: „Ne-am fi aşteptat ca cel puţin după suirea pe tron şi după ce a jurat pe Constituţie, regele Carol II să aibă o atitudine de demnitate şi conformă acelui jurămînt. Dar realitatea a fost alta: regele Carol II a dovedit şi de astă dată că nici vîrsta, nici rolul de rege nu l-au schimbat; el a rămas acelaşi om, cum a fost prinţul Carol; legile ţării pentru el n-au valoare; interesele ţării sînt subordonate intereselor şi ambiţiilor sale personale; morala şi etica sînt fleacuri bune pentru alţii; jurămînt, cuvînt de onoare, adevăr, ruşine . . . preţuiesc pentru regele Carol tot atît cît istoria documentată ne spune că preţuiau pentru prinţul Carol al României. El nu numai că nu s-a gîndit să strîngă şi să consolideze partidele politice, pentru a le utiliza în folosul ţării, ci, din contră, el este autorul destrămării şi fragmentării acestor partide în 16 grupuleţe, pentru ca acum, în deriziune, să apeleze la unirea lor". După asemenea aprecieri, dr. Dimitrie Gerota desprindea o concluzie fundamentală: „Cel mai just răspuns pe care poporul român trebuie să-1 dea ar fi *proclamarea Republicii. . .* Republica într-un stat democrat este starea superioară a dezvoltării politice, este negaţiunea monarhismului şi a absolutismului"[63].

Acuzat de Ies majestate, dr. Gerota a fost arestat şi depus la închisoarea Malmaison; în semn de protest, studenţii de la Facultatea de Medicină au declarat grevă şi au făcut cunoscut, prin manifeste lipite pe zidurile maî multor clădiri din Bucureşti, că dacă profesorul lor„ „arestat pentru a fi spus adevărul", nu va fi eliberat, ef vor întinde greva la toate facultăţile de medicină dintară. Pentru a nu incita şi mai mult spiritele, guvernul a decis punerea doctorului Gerota în libertate. Dar profe-

[63] Acad. Ioan Făgărăşanu şi Ioana Ursu, *Dr. Dimitrie Gerota^ „Republica — stare superioară a dezvoltării politice a democraţiei",* în „Magazin istoric", nr. 4/1979, p. 35.

sorul şi-a continuat activitatea împotriva camarilei şi a lui Carol al II-lea, astfel că la sfîrşitul anului 1936 a fost arestat din nou şi depus la Jilava. Procesul însă a fost amînat succesiv, deoarece autorităţile şi regele însuşi nu doreau să dea prea mare extindere acestui caz, astfel că ir. Dimitrie Gerota a fost curînd eliberat din închisoare[04].

în cursul anului 1936 au survenit unele mutaţii în relaţiile dintre rege şi Garda de Fier. Regele urmărea în mod constant să-i folosească pe legionari în vederea realizării propriilor sale scopuri politice. Dar treptat — bizuindu-se pe sprijinul masiv primit de la Berlin — aceştia nu s-au mai mulţumit cu rolul de masă de manevră, afişîndu-şi tot mai zgomotos hotărîrea de a introduce o dictatură proprie, de tip fascist. Acest fapt a provocat reacţia fermă a forţelor democratice, în frunte cu P.C.R., care a desfăşurat o vastă acţiune de demascare a ideologiei şi practicilor legionare, evidenţiind faptul că aceştia — aflaţi în slujba fascismului hitlerist — constituiau un mare pericol pentru existenţa României ca stat independent şi suveran, pentru soarta democraţiei în ţara noastră[65].

Pe de altă parte, atitudinea lui Corneîiu Zelea Codreanu a dat de gîndit regelui Carol al II-lea. încă din 1935 apăruseră unele semne care atestau deteriorarea raporturilor dintre suveran şi Codreanu. O expresie a noului curs ce se contura în relaţiile dintre cei doi o constituie manifestaţia legionară desfăşurată la 15 februarie 1935 în faţa palatului regal, împotriva interzicerii unei conferinţe a lui Nae Ionescu. Manifestaţia a fost împrăştiată de armată, iar în timpul ciocnirilor au fost răniţi mai mulţi gardişti[66].

Tot în această perioadă s-au înregistrat primele contacte ale unor fruntaşi ai mişcării legionare cu Maniu şi Gh. Brătianu, cunoscuţi pentru atitudinea lor anticamarilistă[67].

Deşi se iviseră serioase asperităţi, suveranul nu-şi pierduse speranţa că va reuşi să manevreze, în continuare, mişcarea legionară. Semnificativ este faptul că, la indicaţia lui Carol al II-lea, guvernul a autorizat ţinerea Congresului studenţilor legionari la Tîrgu Mureş (2—5 apri-

---

[64] *Ibidem.*
[65] Gh. I. Ionuţă, *P.C.R. şi masele populare,* p. 35—39.
[66] C. ArgetoianU, *op. cit., loc. cit.,* dos. 8613, f. 435.
[67] Arh. tist. **cerrtr.,** fond Casa Regală, dos. 6/1935, f. 49.

lie 1936). Cu cîteva zile înainte de Congres, regele 1-a primit pe Gheorgne Furdui, conducătorul studenţilor legionari, căruia i-a înmînat suma de 100 000 de lei din caseta personal ă[es], iar ministrul de Interne, 1. Inculeţ şi subsecretarul de stat Eugen Titeanu au asigurat, din fondurile Ordinei Publice ale Ministerului de Interne, banii necesari pentru transportul şi cazarea delegaţilor[69]. In drum spre Tîrgu Mureş, legionarii, îmbrăcaţi în uniforme şi înarmaţi, au profanat placa pusă în gara Sinaia pentru a omagia memoria lui I. G. Duca, iar la Congres au anatemizat partidele politice şi regimul democratic, exprimîndu-şi hotărîrea de a cuceri puterea şi a instaura o dictatură fascistă. Echipele morţii urmau să lichideze o serie de fruntaşi politici, cunoscuţi pentru vederile lor antifasciste — ca N. Titulescu, dr. N. Lupu, Virgil Madgearu, Victor lamandi, Armând Călinescu ş.a.

Atitudinea legionarilor a provocat indignarea tuturor forţelor democratice, inclusiv a partidelor politice interesate în menţinerea regimului burghezo-democratic. In-tr-un memoriu adresat regelui la 6 aprilie 1936, I. Mihalache sublinia că guvernul a pierdut controlul asupra situaţiei interne, că toleranţa faţă de legionari a atins cote periculoase pentru existenţa statului român şi cerea luarea de măsuri hotărîte pentru curmarea activităţii Gărzii de Fier[70]. Primit de rege la 25 mai 1936, Armând Călinescu a expus pe larg „pericolul Gărzii de Fier", criticînd „metodele teroriste care duc la război civil şi scăderea autorităţii puterilor din stat". Consemnînd această întrevedere, fruntaşul naţional-ţărănist sTia: „Opinez pentru represiune, arăt că aceasta n-o poate face decît un guvern nou, cu autoritate şi rezemat pe o mare forţă populară"[71]. împotriva legionarilor au luat atitudine şi C. I. C. Brătianu, Victor lamandi, George Fotino şi alţi militanţi liberali[72].

Modul cum a fost conceput Congresul — ca o manifestaţie de forţă a legionarilor, desfăşurarea acestuia — cu critici vehemente nu numai la adresa partidelor, dar şi

---

[68] M. Fătu şi I. Spălăţelu, *op. cit.,* ed. I, p. 115. •
Florea Nedelcu, *op. cit.,* p. 189.
[70] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 37/1937, f. 1—*i.*
[71] Armând Călinesou, *op. cit., loc. cit.,* f. 48.
[72] *Concluzii imediate,* în „Dreptatea", X, nr. 2542 din 10 apri-1936.

a „forţelor oculte care întunecă Coroana regală"[73], adoptarea deschisă a metodei suprimării fizice a adversarilor — între aceştia Elena Lupescu şi Gabriel Marinescu, membri de bază ai camarilei; violenţele de dinainte şi mai ales după congres; reacţia opiniei publice, inclusiv a aproape unanimităţii oamenilor politici, au contribuit la ruptura dintre Carol al Il-lea şi Codreanu.

Pornind pe calea confruntării cu regele, legionarii au difuzat manifestul intitulat *Duduia,* în care se prezenta pe larg rolul Elenei Lupescu şi al rudelor sale în viaţa politică şi economică a ţării, reţeaua de informatori de care ea se folosea. Documentul o înfăţişa pe Elena Lupescu ca o „Esteră" modernă, ale cărei sfaturi regele le executa „ad-litteram"[74] *.

La 5 noiembrie 1936, Corneliu Zelea Codreanu a adresat regelui şi oamenilor politici un memoriu în care se spunea: „cerem ca Majestatea Voastră să pretindă tuturor celor ce conduc sau îşi manifestă păreri cu privire la politica externă că răspund cu capul pentru directivele pe care şi le însuşesc. Aşteptăm de asemenea acelaşi gest de mare curaj şi de cavalerism şi din partea Majestăţii Voastre, în. ceea ce priveşte linia regală de politică externă a României"[75]. Pe acest ton agresiv, şeful Gărzii de Fier pretindea abandonarea alianţelor tradiţionale ale ţării şi alăturarea ei la statele fasciste.

Mişcarea legionară devenea tot mai greu de ţinut în frîu de guvern şi de Carol al Il-lea. La începutul lunii

---

[73] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 13/1936, f. 5.

[7i] *Ibidem,* dos. 12/1936, f. 14—17.

* La începutul lui aprilie 1936 s-au făcut unele încercări de a redeschide procesul asasinării lui I. G. Duca, în lumina unor noi mărturii. N. Constantinescu-Bordeni, deputat georgist, a cerut instituirea unei comisii de anchetă parlamentară, în vederea clarificării depline a împrejurărilor în care a fost asasinat fostul primmînistru şi a tragerii la răspundere a tuturor vinovaţilor. Problema era deosebit de complexă, deoarece ţintea obiective variate. In timp ce liberalii „bătrîni" urmăreau ilegalizarea partidului Totul pentru Ţară, georgiştii, averescanii şi adepţii lud Iuliu Maniu, căutau să implice masiv camarila, inclusiv pe Elena Lupescu, iar legionarii, la rîndul lor, să discute despre un plan de asasinare a lui Codreanu pus la cale din inspiraţia Palatului. Cum nici una dintre grupările aflate în dispută nu avea curajul să ia „taurul de coarne", s-a acceptat, în mod tacit, ideea **lui** Vaier Pop de a se lăsa Ministerului de Justiţie timpul necesar pentru elucidarea împrejurărilor în care a fost asasinat I. G. Duca. *{Ibidem, î.* 1—10).

?5 *Circulările căpitanului. 1934—1937, p.* 81—82.

februarie 1937 au fost aduse în ţară corpurile lui Ion Moţa şi Vasile Marin, legionari căzuţi în Spania, în timp ce luptau alături de trupele franchiste. La catafalcurile celor doi fuseseră depuse coroane de flori din partea lui Adolf Hitler şi a lui Benitto Mussolini, iar la ceremonia funerară organizată la Bucureşti au participat reprezentanţii diplomatici ai Germaniei, Italiei, Japoniei, Portugaliei şi Spaniei franchiste; în felul acesta ţările fasciste ţineau să sublinieze sprijinul lor faţă de legionari şi totodată să le dea mai multă autoritate pe plan intern. Re-ferindu-se la atmosfera în care s-au desfăşurat funeraliile lui Moţa şi Marin, N. lorga scria: „Codreanu a defilat ca un suveran după carul funebru, lumea căzînd în genunchi şi închinîndu-se". Şi conchidea: „Măsuri trebuie luate imediat, pînă nu încep asasinatele"[76].

Devenise limpede că raporturile dintre rege şi „căpitan" trebuiau clarificate pe deplin; timpul compromisurilor şi tatonărilor trecuse. La sfîrşitul lunii februarie 1937 a avut loc o întrevedere secretă între Carol şi Corneliu Zelea Codreanu. Regele — bun tactician, urnărind să-1 determine pe şeful Gărzii de Fier să-şi dezvăluie intenţiile reale — a afirmat că „simpatizează foarte mult" mişcarea legionară, că vrea să înlăture guvernul Tătărescu şi să instaureze un regim personal, bazat pe mişcarea legionară. I-a cerut să-1 proclame „căpitanul" mişcării legionare, iar el, suveranul, îl va numi pe Codreanu şeful guvernului. Acesta n-a acceptat însă oferta, afirmînd că legionarii nu erau încă pregătiţi pentru guvernare, iar în privinţa şefiei a arătat că legionarii i-au jurat lui credinţă şi nu altcuiva, şi că această credinţă nu putea forma obiect de traficare politică[77]. Astfel, relaţiile amicale dintre rege şi legionari au luat sfîrşit. In decursul anilor, Garda de Fier adusese importante servicii lui Carol al TI-lco, prin activitatea ei îndreptată împotriva forţelor democratice, a partidelor, prin crearea unui climat de insecuritate socială, prin cultivarea ideii de dictatură. Dar acum, cînd legionarii revendicau puterea pentru ei, Carol a decis declanşarea unei lupte vizînd lichidarea lui Codreanu. In ziua de 23 februarie regele a cerut o remaniere a guvernului. Cu acest prilej, Gh. Tătărescu — foarte receptiv la orice schimbare „de front" dictată de

[76] N. lorga, *Memorii,* voi. VII, p. 398.

[77] Zaharia Boilă, *Memorii, loc. cit., f.* 303.

suveran — a preluat conducerea Ministerului de Interne, fiind secondat, ca subsecretar de stat, de Gabriel Marinescu. Cu acest prilej s-a evidenţiat faptul că înlăturarea lui N. Titulescu în august 1936 n-a avut drept cauză omogenizarea cabinetului, astfel încît acesta să fie alcătuit numai din membri ai Partidului Naiional-Liberal, întrucît Gabriel Marinescu nu era membru ai acestui partid. Totodată, se oficializa intrarea camarilei în guvern; sensul includerii lui Gabriel Marinescu în cabinet a fost evidenţiat de acesta într-o discuţie cu Armând Călinescu: relaţiile dintre Carol şi legionari au ajuns într-un asemenea stadiu încît „dacă nu-i suprimă el pe ei, va cădea el şi Rex apoi victime"[78]. Gh. Tătărescu declara că guvernul său „nu va tolera ca violenţa să fie ridicată la rangul de principiu şi nici sfidarea să fie transformată în sistem"[79]. Preşedintele Consiliului de Miniştri a evitat să menţioneze că se ajunsese în acea situaţie ca urmare a toleranţei manifestate de guvern faţă de legionari.

Pentru a scoate tineretul de sub influenţa legionarilor şi a-1 educa în spiritul monarhic, din iniţiativa regelui s-a creat, la 4 aprilie 1936, Oficiul de Educaţie a Tineretului Român. Conform decretului de înfiinţare, acest oficiu se ocupa de „studiul, îndrumarea şi aplicarea educaţiei tineretului", precum şi de „coordonarea şi controlul activităţii tuturor instituţiilor de stat şi a asociaţiilor de iniţiativă particulară, care au de scop educarea tineretului"[80].

După un an şi jumătate, prin decretul-lege din 7 octombrie 1937, s-a hotărît înfiinţarea Străjii Ţării, menită să asigure „unitatea de doctrină, de principii şi de execuţie"[81] a activităţilor vizînd educaţia copiilor şi tineretului. Proslăvirea „marelui străjer", a lui Carol al II-îea, constituia, în fond, scopul fundamental al acestei organizaţii, în toate formele ei de manifestare. încercarea de a inocula tineretului idei monarhice n-au dat însă rezultatele scontate de rege.

La rîndul lor, legionarii nu s-au lăsat impresionaţi de atitudinea suveranului. La 1 martie 1937 ei au încercat să-1 asasineze pe Traian Bratu, rectorul Universităţii din

---

[78] Armând Călinescu, *Memorii, loc. cit., i.* 33. [78] *Declaraţiile d-lui Gh. Tătărescu,* în „Viitorul", XXVIII, nr. 8591 din 1 septembrie 1936.

[80] *Enciclopedia României,* voi. I, p. 486.

[M] „Monitorul oficial", nr. 297 din 7 octombrie 1937.

Iaşi, cunoscut militant antifascist, membru de onoare al Partidului Naţional-Ţărănesc[82], act ce a provocat o vie senzaţie, demonstrînd, încă o dată, caracterul terorist al Gărzii de Fier şi necesitatea luptei hotărîte — a tuturor forţelor democratice — împotriva pericolului fascist. în sfîrşit, guvernul Tătărescu a început să ia unele măsuri împotriva legionarilor: închiderea temporară a Universităţilor şi evacuarea căminelor studenţeşti; interzicerea formaţiunilor paramilitare şi a uniformelor; limitarea propagandei legionare. Totuşi, guvernul n-a trecut la măsuri decisive pentru curmarea activităţii Gărzii de Fier.

Ca urmare a deteriorării relaţiilor dintre rege şi legionari se constată o intensificare a contactelor vizînd stabilirea unei punţi de legătură între Iuiiu Maniu şi Corneliu Zelea Codreanu. La 11 martie 1937 în casa inginerului Ionică din Bucureşti a avut loc o întrevedere între Corneliu Zelea Codreanu şi Zaharia Boilă; cu acest prilej, şeful legionarilor a afirmat că regele urmărea să-1 suprim-, că a înţeles clar că „două săbii nu încap într-o teacă". De aceea, ei propunea o alianţă cu Iuiiu Maniu[83]. Ceva mai tirziu, la 22 aprilie, Corneliu Zelea Codreanu s-a întîlnit cu Gh. Brătianu, cu care a discutat despre necesitatea unei acţiuni comune împotriva lui Carol al II-lea. Astfel se contura, în secret, frontul comun Maniu—Codreanu—Brătianu, care avea să ducă la pactul de neagresiune din noiembrie 1937[84].

După ce ani în şir îşi dovedise dezinteresul pentru viaţa politică, principele Nicolae, revoltat de faptul că fratele său, regele Carol, refuza să recunoască legalitatea căsătoriei contractate în 1931 cu Ioana Dolete, a decis să recurgă la un „şantaj politic": a intrat în legătură cu Garda de Fier, oferindu-i sprijin material[85]. Aflînd, regele a sugerat lui Gh. Tătărescu să ceară prinţului Nicolae să plece într-o călătorie în străinătate, dar acesta a refuzat categoric.

Pentru a forţa o hotărîre, Carol al II-lea a decis convocarea Consiliului de Coroană în seara zilei de 9 aprilie 1937. Erau prezenţi membrii guvernului, preşedinţii Cor-

---

[K] *Rectorul Traian Bratu,* în .Dreptatea", XI, nr. 2793 din 3 martie 1937.
[83] Zaharia Boilâ, *Memorii, loc. cit.,* f. 30o. [34]
Florea Nedeicu, op. *cit.,* p. 200. [8:5] *Ibiclem.*

purilor legiuitoare, mareşalul Prezan şi şefii partidelor politice burgheze (C. I. C. Brătianu, I. Mihalache, AL Averescu, N. Iorga, Al. Vaida-Voevod, C. Argetoianu, O. Goga, Gh. Brătianu, Gr. Iunian şi Gr. Filipescu). Pentru a se evita prezenţa lui Iuliu Maniu s-a renunţat la convocarea foştilor preşedinţi ai Consiliului de Miniştri, iar pentru a nu fi invitat şi Corneliu Zelea Codreanu au fost chemaţi numai şefii partidelor reprezentate în parlament[86]. Luînd primul cuvîntul, regele a afirmat că situaţia creată în ultima vreme de principele Nicolae impunea o soluţie imediată, care nu putea fi decît înlăturarea lui din rîndul familiei domnitoare. După raportul prezentat de preşedintele Consiliului de Miniştri, care conchidea că trebuia aplicat imediat articolul 13 din Statutul Casei Regale, au urmat discuţii care au evidenţiat, în fond, scopurile politice ale fiecărui vorbitor. Astfel, N. Iorga a avansat o ipoteză privind soarta dinastiei îrt cazul dispariţiei regelui (pentru că, zicea el, „oameni sîntem şi putem muri mai iute decît credem") şi a propus-să se retragă lui Nicolae calitatea de membru al familiei domnitoare, dar să rămînă prinţ, pentru orice eventualitate; C. Argetoianu s-a pronunţat, cum era de aşteptat,, pentru aplicarea întocmai a articolului 13 din Statutul Casei Regale, socotind că pe primul plan trebuia să se afle creşterea autorităţii monarhiei; Al. Averescu, după ce a făcut unele aluzii privind situaţia familiară a lui Carol, a conchis că principele Nicolae trebuia decăzut din drepturile sale; Al. Vaida-Voevod a propus o nouă intervenţie pe lîngă principe, dar regele a citit o scrisoare pe care o primise cu cîteva ore în urmă de la Nicolae, prin care acesta declara că nu renunţă la căsătoria contractată. Ceilalţi vorbitori s-au declarat întru totul de acord cu propunerea guvernului. Consiliul de Coroană i-a aplicat lui Nicolae articolul 13 din Statutul Casei Regale, folosit în 1925 şi împotriva lui Carol, hotărînd să-1 înlăture din rîndul membrilor familiei domnitoare. Astfel, principele Nicolae pierdea toate drepturile şi prerogativele derivînd din această calitate[87].

---

[86] C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine ....* în *Monarhia,* p. 549.
[87] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Principele Nicolae. Per sonale, dos. I—4/1937, f. 1; *Principele Nicolae nu mai face parte din familia domnitoare. Consiliul de Coroană,* în ..Dreptatea", XI, nr. 2827 din 11 aprilie 1937.

Dacă celelalte partide politice au acceptat hotărîrea Consiliului de Coroană fără comentarii, Garda de Fier a difuzat, la 11 aprilie 1937, un comunicat-circulară, în care se critica „lichelismul primului ministru care vorbeşte de echivoc şi prestigiul dinastiei, cînd admite prezenţa şi amestecul în treburile statului a d-nei Lupescu". Documentul, semnat de generalul Gh. Cantacuzino-Grănicerul, şeful partidului Totul pentru Ţară (formă legală sub care activa Garda de Fier), aprecia că principele Nicolae a fost înlăturat deoarece „nu a vrut să se plece în faţa d-nei Lupescu"[88].

Agitaţia legionarilor n-a avut însă efect, deoarece atitudinea imorală a principelui Nicolae era prea bine cunoscută de opinia publică pentru a trezi un sentiment de solidaritate. De altfel, la 15 aprilie, el a adresat o scrisoare preşedintelui Consiliului de Miniştri prin care declara că se conformează hotărîrii Consiliului de Coroană şi se angaja să părăsească ţara, să nu desfăşoare nici un fel de activitate politică, să nu se întoarcă în ţară decît cu consimţămîntul regelui, să nu acorde sprijin vreunei instituţii publice fără aprobarea suveranului, să nu participe la nici o întreprindere, afară de proprietăţile sale, fără aprobare. Totodată, consimţea să primească din partea guvernului României cîte 500 000 lei pe lună începînd cu 1 aprilie 1937[89].

Decizia luată de Carol al II-lea constituia un adevărat monument al ipocriziei, dacă avem în vedere că el însuşi ducea o viaţă imorală, iar Elena Lupescu influenţa din umbră destinul politic al României. Pe de altă parte, aventurile sentimentale ale principelui Nicolae aruncau noi poveri asupra finanţelor statului român.

în noiembrie 1937 se împlineau patru ani de la venirea liberalilor la putere, astfel că discuţiile privind succesiunea s-au înteţit. Cele mai mari şanse le avea Partidul Naţional-Ţărănesc, care dispunea de un program cuprinzător, de cadre cu experienţă, se bucura de o reală aderenţă în rîndul maselor.

La Congresul general al Partidului Naţional-Ţărănesc, întrunit în ziua de 4 aprilie 1937, I. Mihalache a cerut „încredere desăvîrşită, sprijin nelimitat şi necondiţionat şi disciplină de fier, fără de care nu este posibilă lupta.

---

[88] Arh. ist. cent.-., fond Casa Regală, dos. 12/1937, f. 7. [m] *Ibidem. t.* 1—4.

nu este posibilă izbînda"[90]; referitor la tactica de urmata a spus: „Aşteptăm să se facă dreptate Partidului Naţio-nal-Ţărănesc. Partidul Naţional-Ţărănesc aşteaptă liniştit soluţia normală şi logică a succesiunii"[91]. Aceasta însemna abandonarea luptei, a maselor, mergîndu-se numai pe linia captării bunăvoinţei regelui, în vederea chemării partidului la putere.

Imediat după Congres, Iuliu Maniu a plecat în străinătate, unde a rămas trei luni, încetînd orice activitate politică. Fiind solicitat de Codreanu pentru o acţiune comună anticarlistă, Maniu i-a transmis prin Zaharia Boilă: „acum nu ne putem întîlni. Dar în toamnă situaţia se va schimba radical şi atunci ne putem vedea"[92].

Nici Partidul Naţional-Liberal georgist nu a scăpat atenţiei regelui Carol al II-lea şi camarilei sale; efortul principal a fost îndreptat spre diminuarea poziţiilor lui Gh. Brătianu şi atragerea unor fruntaşi ai acestui partid. Fără prea mare efort, au fost captaţi, în ianuarie 1935, Constantin C. Giurescu şi C. Toma; aceştia au început să la atitudine împotriva politicii anticatiiste promovată de Gh. Brătianu. în februarie 1935, Ion Sîn-Giorgiu scria satisfăcut regelui: „ţin să aduc la cunoştinţă Maiestăţii Voastre că poate conta pe loialitatea integrală a lui Giurescu şi a grupului său. între Brătianu şi Giurescu prăpastia se sapă tot mai mult. Giurescu a intervenit recent pe lingă Brătianu, cerîndu-i răspicat să atenuieze atacurile la adresa Coroanei şi ameninţînd cu plecarea"[93]. Gh. Brătianu nu şi-a modificat însă poziţia faţă de Carol al II-lea, ba chiar a acţionat cu mai multă hotărîre pentru realizarea unei colaborări cu Maniu şi Codreanu. Totodată, ideea reîntregirii forţelor liberale nu 1-a părăsit, îngăduind desfăşurarea unor noi tratative cu „bă-trînii" liberali. Dar camarila a manevrat cu promptitudine pentru torpilarea fuziunii dintre cele două partide liberale.

Profitînd de răcirea relaţiilor dintre legionari şi rege, ca şi de frămîntările prin care treceau principalele partide burgheze, O. Goga căuta să-şi croiască drum spre putere, prin noi declaraţii de fidelitate faţă de suveran. La rîndul său, Carol al II-lea şi camarila au mizat mult

---

[90] „Dreptatea", XI, nr. 2822 din 6 aprilie 1937.
[91] *Ibidem,* nr. 2853 din 18 mai 1937.
[92] Zaharia Boilă, *op. cit., loc. cit.,* f. 306.
[93] Arh. ist. centr., for.d Casa Regală, dos. 6/1935, f. H.

pe Partidul Național-Creștin în crearea unei atmosfere nefavorabile venirii Partidului Național-Țărănesc la putere. O. Goga a făcut repetate și vehemente declarații, susținînd că un guvern Mihalache „ar însemna un premiu pentru politica lui Iuliu Maniu, ar deschide astfel cele mai sumbre perspective în ordinea internă"[94]. Totodată, el aprecia că ar exista pericolul declanșării unui război civil[95], partidul său neacceptînd să se știrbească prestigiul și autoritatea Coroanei.

Așadar, sfîrșitul anului 1937 găsea viața parlamentară într-un evident regres, principalele partide burgheze într-o situație dificilă, măcinate de contradicții, democrația burgheză într-o criză tot mai profundă, guvernul transformat într-un cabinet cvasipersonal al regelui, forțele opoziționiste divizate, ceea ce, evident, convenea de minune lui Carol al II-lea. Momentul realizării mult rîvnitului său regim de autoritate se apropia.

2. RÂUL CEL MAI MIC

în ziua de 9 noiembrie 1937, regele Carol al II-lea a primit în audiență pe O. Goga, Gh. Brătianu, Gr. Fili-pescu, Al. Vaida-Voevod și Grigore Iunian, care au susținut, cu toții, formarea unui guvern de concentrare sau de alegeri. Iorga s-a pronunțat pentru menținerea lui Tătărescu, iar Argetoianu considera alegerile inutile, trebuind instaurat un regim autoritar. Președintele Partidului Național-Liberal, C. I. C. Brătianu, a pledat pentru un guvern național-țărănesc[1].

I. Mihalache, primit la 12 noiembrie, a arătat că partidul său era pregătit să preia conducerea țării, dar regele i-a cerut să se gîndească timp de 24 de ere dacă poate realiza „o colaborare cu Vaida"[2]. A doua zi, președintele Partidului Național-Țărănesc a comunicat suveranului că nu putea accepta o asemenea colaborare; regele i-a spus

---

[94] „Apărarea națională", XIV, nr. 21 din 25 mai 1937. [95] *Ibidem,* nr. 45 din 12 noiembrie 1937.

[1] Arh. ist. centr., fond Casa Regaîă, dos. 2/1937, f. 1—2; „Dimineața", 33, nr. 11 098 din 12 noiembrie 1937.

[2] Armând Călinescu, *op. cit., loc. cit.,* f, 55.

că aceasta era „condiţia sine qua non"[3]. Mihalache n-a avut dibăcia de a oferi o colaborare lui Vaida în asemenea condiţii încît acesta să o refuze, ci a făcut imediat publică discuţia cu regele. Cum era de aşteptat, Delegaţia Permanentă a Partidului Naţional-Ţărănesc a respins îdeea colaborării la guvern cu gruparea lui Vaida[4], iar Mihalache a comunicat, la 14 noiembrie, lui Carol al II-lea această decizie[5].

Considerîndu-se eliberat de promisiunea făcută lui Mihalache în noiembrie 1935, regele a încredinţat din nou mandatul lui Gh. Tătărescu, cerîndu-i să formeze un guvern cu o „bază lărgită". Dintre cei solicitaţi — Gh. Brătianu, Gr. Iunian, Al. Vaida-Voevod, N. Iorga — numai ultimul a acceptat să-şi desemneze doi reprezentanţi în guvern. La ceremonia depunerii jurămîntului, în ziua de 17 noiembrie, atît Tătărescu, cît şi regele au vorbit despre programul de perspectivă ce urma să fie realizat, ceea ce arată că, în gîndirea lor, acesta nu era doar un cabinet de alegeri[6].

Postul cheie — Ministerul de Interne — a fost încredinţat lui Richard Franasovici, secondat, ca subsecretar de stat, de Gabriel Marinescu, oameni de bază ai camarilei.

Noul guvern a anunţat dizolvarea parlamentului şi convocarea corpului electoral pentru alegerea Adunării Deputaţilor la 20 decembrie 1937. Urmărind să asigure succesul guvernului în alegeri, regele a sugerat lui Gh. Tătărescu încheierea unor carteluri electorale. După negocierile purtate, preşedintele Consiliului de Miniştri a semnat, în numele Partidului Naţional-Liberal, carteluri electorale cu Partidul Naţionalist-Democrat, Frontul Românesc şi Partidul German. în acest fel se avea în vedere colectarea de voturi pe listele guvernamentale, dar şi accentuarea divergenţelor din tabăra liberală. într-adevăr, cartelurile cu Frontul Românesc şi cu Partidul German — organizaţii de dreapta, cu evidente înclinaţii spre fascism — a nemulţumit adînc pe „bătrînii" liberali, şi chiar pe unii „tineri" apărători ai regimului democratic.

---

[3] *Ibidem.*

* *Ibidem,* f. 56.

[5] *D. Mihalache a depus mandatul,* în „Dimineaţa", 33, iur. 11102 adin 16 noiembrie 1937.

[8] *Programul noului guvern,* în „Viitorul", XXIX, nr. 8961 din 19 noiembrie 1937.

Astfel, Victor Iamandi, şeful organizaţiei liberale din Iaşi, a refuzat să includă pe lista Partidului Naţional-Liberal din acel judeţ candidaţi ai Frontului Românesc, iar N. Guranda, preşedintele organizaţiei liberale din judeţul Neamţ, a respins cartelul electoral încheiat de guvern[7].

Menţinerea lui Gh. Tătărescu a fost primită cu ostilitate de partidele politice burgheze, care n-au ezitat să critice cu vehemenţă soluţia adoptată de suveran. La rîndul său, P.C.R. aprecia că rezolvarea crizei de guvern „a arătat în mod vădit cît de departe se afla regele de Constituţie şi de respectarea voinţei poporului"[8]. Comuniştii subliniau necesitatea unirii tuturor forţelor democratice, considerînd că aceasta era singura cale pentru apărarea regimului burghezo-democratic aflat într-o grea cumpănă a existenţei sale[9]. în acest scop, P.C.R. a elaborat un program care trebuia să stea la baza activităţii forţelor democratice: apărarea şi lărgirea drepturilor cetăţeneşti, menţinerea regimului parlamentar-constituţional, interzicerea organizaţiilor fasciste, desfiinţarea stării de asediu şi a cenzurii, libertate de organizare, presă, cuvînt, demonstraţie, apărarea păcii, susţinerea politicii de securitate colectivă. Totodată, programul cuprindea măsuri concrete, privind îmbunătăţirea situaţiei materiale, sociale şi sanitare a muncitorilor, funcţionarilor, ţăranilor, meseriaşilor, micilor comercianţi şi industriaşi, femeilor, tinerilor şi soldaţilor[10].

Prin soluţia dată crizei de guvern s-a văzut limpede că tactica „de aşteptare a bunăvoinţei regelui a suferit un eşec"[11], astfel încît I. Mihalache trebuia să părăsească preşedinţia Partidului Naţional-Ţărănesc. într-adevăr, la 23 noiembrie 1937, Comitetul Central Executiv al Partidului Naţional-Ţărănesc a primit demisia lui Mihalache şi a ales în funcţia de preşedinte pe Iuliu Maniu*. Acesta

---

[7] Ioan Scurtu, *Lupta partidelor politice în alegerile parlamentare din decembrie 1937,* în „Studii. Rev. ist.", nr. 11967, p. 147—148.

[8] „Seînteia", VII, din 15 decembrie 1937.

[9] Arh. I.S.I.S.P., Cota Ab XXII, nr. inv. 1013.

[10] *Ibidem,* Cota A XXI-7, nr. inv. 982.

[11] *Ibidem,* Cota Ab XXII-11, nr. inv. 1013.

* In cadrul şedinţei, I. Mihalache a declarat: „Regimul constituţional al ţării este astăzi la o răspîntie istorică. [...] nu este vorba de a părăsi planul social şi programatic naţional al Partidului Naţional-Ţărănesc. Nu e vorba de a angaja vre-un *le)* de

a acţionat rapid pentru închegarea unui front îndreptat împotriva politicii Jui Carol al II-lea. La 25 noiembrie, Iuliu Maniu, Gh. Brătianu şi Cornelia Zelea Codreanu au semnat un pact de neagresiune electorală, potrivit căruia partidele pe care ei le reprezentau se angajau „să apere libertatea şi să asigure corectitudinea alegerilor", să „înconjoare actele şi limbajul de violenţă şi de denigrare", fapt ce „nu împiedică afirmarea ideologiei proprii şi discuţia de bună credinţă"[12]. Prin semnarea pactului, Iuliu Maniu a efectuat o manevră tactică, avînd ca obiectiv înfrîngerea guvernului Tătărescu în alegeri şi cîştigarea acestora de către Partidul Naţional-Ţărănesc; totodată, el a urmărit să ferească pe naţional-ţărănişti de violenţele legionarilor.

Dar, aşa cum practica a demonstrat, Maniu a comis o gravă eroare. încheierea unui pact de neagresiune între cel mai mare partid burghezo-democratic şi cea mai periculoasă organizaţie fascistă — a cărei principală armă de luptă era teroarea şi asasinatul — a creat o mare derută în opinia publică, a avut consecinţe dintre cele mai grave pentru soarta unităţii de luptă a forţelor democratice[13].

Corneliu Zelea Codreanu, încurajat de atmosfera creată prin încheierea pactului de neagresiune, şi-a permis să facă declaraţii categorice privind schimbarea orientării politicii externe a României: „Eu sînt contra marilor democraţii ale Occidentului, eu sînt contra Micii înţelegeri, eu sînt contra înţelegerii Balcanice şi n-am nici un ataşament pentru Societatea Naţiunilor în care nu cred. Eu sînt pentru o politică externă a României alături de

---

luptă personală cu suveranul ţării. Nu e vorba nicî de a atinge prerogativele regale. Problema este: hotărîţî sâ rămînem în regîmul sincer monarhic constituţional". Dar' lupta pe acest teren putea fi dusă „cu coeficienţi maximi, cu un potenţial politic şi moral sporit" de Iuliu Maniu, care reprezenta „simbolul luptei constituţionale", drept care i-a cerut să preia preşedinţia Partidului Naţional-Ţărânesc. Răspunzînd, Iuliu Maniu a declarat: „D-ta eşti comandant. D-ta ai dat o ultimă comandă, să ocup locul d-tale. Am ascultat întotdeauna comanda d-tale şi cînd nu-mi plăcea; trebuie să ascult $i această ultimă comandă" *(D. Maniu proclamat şef al Partidului Naţional-Ţărănesc,* în „Dimineaţa", 33, nr. 11111 din 25 noiembrie 1937).

[12] „Dreptatea", XI, nr. 3008 din 2(3 noiembrie 1937.

[13] S. Cutişteanu şi Gh. I. Ioniţă, *Electoratul din România (n anii interbelici,* p. 279—283; Florea Nedelcu, op. *cit.,* p. 202—209; loan Scurtu, *Viaţa politică..., 1918—1944,* p. 190—194; Minai Fătu şi Ion Spălăţelu, *Garda de Fier...,* p. 172—177.

Roma şi Berlin ... în 48 de ore după biruinţa Mişcării legionare, România va avea o alianţă cu Roma şi cu Berlinul"[14].

Campania electorală s-a dovedit a fi decisivă pentru soarta regimului politic din România. Partidul Comunist îşi elaborase linia politică pornind de la ideea că Partidul Naţional-Ţărănesc era o puternică forţă antifascistă, lansînd chiar lozinca „Front Popular în frunte cu P.N.Ţ.!" încheierea pactului de neagresiune a pus pe comunişti într-o situaţie foarte grea, mai ales că — cu toate eforturile depuse — nu l-au putut determina pe Maniu să denunţe alianţa cu legionarii, şi nici să semneze un acord de colaborare cu organizaţiile democratice.

Ca urmare a cartelurilor încheiate de guvern cu Frontul Românesc şi cu Partidul German, precum şi a pactului de neagresiune semnat de Partidul Naţional-Ţărănesc cu Garda de Fier, în campania electorală nu s-au înfruntat, aşa cum era normal, forţele democratice cu cele fasciste, ci principalele partide politice burgheze, care se pronunţau pentru menţinerea regimului parlamentar-constituţional, ceea ce a avut ca efect slăbirea atît a Partidului Naţional-Ţărănesc, cît şi a Partidului Naţional-Liberal (pentru că guvernul se prezenta sub firma acestui partid).

Este de remarcat faptul că regele s-a folosit în timpul campaniei electorale de Partidul Naţional-Creştin, contrapunîndu-l principalilor săi adversari — Partidul Naţional-Ţărănesc şi Garda de Fier. La sugestia lui Carol al II-lea, la 1 decembrie 1937, Istrate Micescu s-a înscris în Partidul Naţional-Creştin, din sînul căruia a desfăşurat o intensă campanie împotriva lui Iuliu Maniu, dar mai ales a lui Corneliu Zel ea Codreanu. Referindu-se la declaraţiile de politică externă ale şefului mişcării legionare, Istrate Micescu susţinea că orientarea României „nu se poate schimba de altcineva decît de rege"[15]. Drept răsplată pentru activitatea desfăşurată, la sfîrşitul lunii decembrie 1937, Istrate Micescu avea să fie numit în fruntea Ministerului de Externe.

Desfăşurate într-o stare de confuzie, alegerile parlamentare n-au putut oferi o soluţie pentru criza în care ajunsese regimul politic din România. Rezultatele aces-

---

14 „Buna vestire" din 30 noiembrie 1937 (ediţie specială).

15 „Apărarea naţională", XIV, rar. 50 din 17 decembrie 1937.

tor alegeri[16] au fost într-adevăr surprinzătoare, deoarece: nici un partid n-a obţinut cel puţin 40o/0 din totalul voturilor, guvernul a pierdut alegerile, naţional-ţărăniştii n-au reuşit să le cîştige, forţele de dreapta, în primul rînd Garda de Fier, au înregistrat un număr relativ mare de voturi.

într-adevăr, voturile au cunoscut o dispersare neaşteptată, nu sub raportul numărului de partide (pentru că numai şapte liste au înregistrat peste 2% din total), ci al ierarhiei partidelor politice: pentru prima dată din 1926, cînd s-a instituit prima electorală, — n-a mai existat un cîştigător a cel puţin 40% din totalul voturilor. Pierderea alegerilor de către guvern (35,9% din voturi) a constituit reacţia maselor faţă de politica promovată de acesta timp de patru ani, dar mai ales faţă de transformarea lui într-un cabinet cvasipersonal al regelui. Speranţele puse în potenţa electorală a partidelor care au încheiat cartel (Partidul Naţionalist-Democrat. Frontul Românesc/Partidul German) s-au dovedit a fi neîntemeiate. Evident că divergenţele dintre „tineri" şi „bătrîni" şi-au pus amprenta pe rezultatul înregistrat de Partidul Naţional-Liberal în alegeri.

Principalul partid de opoziţie, Partidul Naţional-Ţărănesc, n-a obţinut succesul scontat; cu 20,4% din voturi nu putea emite, cu temei, pretenţia de a i se încredinţa puterea. Tactica urmată în cei patru ani de opoziţie, plină de inconsecvenţe, puternicele contradicţii interne, mai ales între gruparea lui Iuliu Maniu şi cea a centriştilor, şi-au pus amprenta asupra activităţii partidului în timpul campaniei electorale, slăbindu-i capacitatea de acţiune. Dar cel mai greu a atîrnat în balanţă pactul cu mişcarea legionară, care a făcut ca listele naţional-ţărăniste să nu primească multe dintre voturile celor animaţi de autentice convingeri democratice.

Pentru prima dată în istoria României organizaţia fascistă Garda de Fier se clasa pe locul al treilea cu 15,5% din totalul voturilor. Faptul că şi Partidul Naţional-Creştin a obţinut 9,15% din voturi atestă o reală ofensivă a grupărilor de dreapta, prodictatoriale.

în acele zile a ieşit limpede în evidenţă greşeala tactică a lui Iuliu Maniu, care a supraevaluat rolul lui Tătărescu în cadrul manevrelor lui Carol al II-lea şi a sub-

[16] „Monitorul oficial", nr. 301 din 30 decembrie 1937.

apreciat pericolul Gărzii de Fier. In mod paradoxal, pactul de neagresiune a folosit regelui şi nu lui Iuliu Maniu[17]. încurajată de rezultatul obţinut în alegeri, Garda de Fier ameninţa cu instaurarea unei dictaturi fasciste, teroriste şi cu schimbarea orientării politicii externe a României, ceea ce a creat în opinia publică o stare de profundă îngrijorare. Regele a ştiut să exploateze această stare de spirit şi să imprime vieţii politice un curs nou, în conformitate cu propriile sale obiective.

încă din momentul în care a sesizat că guvernul Tătărescu a pierdut alegerile, Carol al II-lea a luat în calcul o altă formulă şi anume aceea a încredinţării mandatului lui Octavian Goga — preşedinte al Partidului Naţional-Creştin. La 23 decembrie 1937 Armând Călinescu nota: „Văd pe generalul Condeescu şi îi spun să transmită Rex că sînt acelaşi devotat al Coroanei, nu din platitudine, ci din convingere. La ora 3 Condeescu mă cheamă la el. Găsesc pe Urdăreanu, care luase masa împreună şi cu Goga, plecat. Urdăreanu îmi cere cuvîntul de onoare asupra disereţiunii celor ce-mi va comunica. Partidul Naţional-Ţărănesc nu va mai fi chemat la guvern cit va fi Regele, să ştiu că Rex va lupta pînă la ultima limită. S-a hotărît să constituie imediat un guvern Goga cu concursul meu, Ghelmegeanu şi Potârcă. Mă întreabă dacă primesc Ministerul de Justiţie"[18]. Armând Călinescu s-a declarat de acord, cu condiţia ca regele să fie ferm pînă la capăt, ca guvernul să fie compus din oameni serioşi, şi ca în program să figureze şi satisfacerea intereselor ţărănimii, în noaptea de 23/24 decembrie Armând Călinescu a avut o discuţie cu O. Goga, în locuinţa lui Condeescu, care i-a prezentat programul pe care-1 discutase cu regele. A doua zi, Ernest Urdăreanu 1-a întrebat dacă s-au înţeles, deoarece guvernul urma să se constituie peste cîteva zile. La 26 decembrie a avut loc o întîlnire în trei: E. Urdăreanu—O. Goga—Armând Călinescu, în cadrul căreia s-a stabilit formula de colaborare şi componenţa guvernului[19]. A doua zi, Carol i-a primit succesiv pe:

7 Ioan. Scurtu, *Pactul de neagresiune electorală dintre Partidul haţional-Ţărănesc şi Garda* [redacted] *(noiembrie 1937)*, în Studii şi articole de istorie", XLV—XLVI, 1982, p. 170—172.

18 Armând Călinescu, *Memorii,* în Arh. CC. al P C.R., fond 104 dos. 1012, f. 60.

u *Ibidem. t.* 60—62.

Stimefe'p[g]robSS[Ul L Antonescu] 0 A. C. Cuza, rezolvînd STS?" pnVlnd structura noului cabinet.
cembrie STH P[rezen]tat demisia guvernului la 28 de-£!!! £ ';% nd as[l]S[urare]a că va rămîne o speranţă pentru alele ce vor veni20. cîteva ore mai tîrziu O GSa era msamnat oficial cu formarea noului cabinei fără S 3mţii[Sa]n[m]?-/r[CedeZe la obi?nuit^] consultări cu pre! şedmţn partidelor politice. Carol a urmărit mai mu]te obiective: sa dea satisfacţie curentului de dreapta evi

ful Tui C[Şl]Gc^[m]i *■ % PIUSı aVÎnd în Vedere devotamentul lui c. Goga, ae atitea ori exprimat fată de morarhie era limpede ca constituirea noului guvern marca *întâ un* pas ^portant pe calea creşterii rolulu? re.eîu? S 2? *FJ* e 31Г61 Carol al nrlea a f S diSSS public. Este guvernul meu şi trebuie să aibă anrobarpa mea.în ziua în care n-aş fi mulţumit de felul cum gmS neaza, voi cere o schimbare"^. Deoarece guvernul nu *Co?mHlor-L^-l[ament]*^ regole a ^oba[g]t diSvarea corpurilor legiuitoare abia alese şi organizarea de nni alegeri generale pentru 2 martie 1938 olgamZarea de nol Crearea guvernului Goga a fost primită cu ostilitate de toate forţele democratice, antidi?tatoriale Un ri

I" C T 'T " ^ COnfidar

scria: „c ipa promisă în 1930 de rege se apropTa nsă Ca o măsura premergătoare, guvernul Tătăresc^ trebSa 2 cedeze locul unui cabinet Goga"^. "euuid sa

h?;2 ^ecia că guvernul Goga reprezenta cea mai *hlnr t"* f1"'omtei PoP[OTU]^i"23 Şi chema mase lupta pentru mlaturarea lui. Analizînd contextul *sZ* ^htic în care s-a instaurat acest guvern, Partidul

f° Arh. ist. centr., fond Casa Regală dos ^fi/iq^7 f i
"Vntorul" XXIX, nr. 9004 din ?3 ianuarie 1938 '" LB
^'Jorg[3]' /stona *românilor,* voi. X p 49'? w Arh. I.S.I.S.P., Cota XXII-l, nr. inv 986

Comunist considera că actul regelui s-a datorat nereaiizării unităţii de acţiune a clasei muncitoare, efectului produs de încheierea pactului de neagresiune între Iuliu Maniu şi Corneliu Zelea Codreanu, confuziei politice ce a caracterizat campania electorală. Partidul Social-Democrat a avut, în esenţă, o atitudine critică faţă de guvernul Goga. Totuşi, unii conducători — între care Ioan Mirescu şi Ioan Flueraş — au acceptat, la sugestia regelui, să intre în comisiile interimare ale Camerelor de Muncă, instituite de guvern. Acest fapt a provocat o vie **frămm**tare în partid, avînd ca rezultat excluderea celor care au pornit pe linia colaborării cu guvernul[24].

Iuliu Maniu aprecia că guvernul era anticonstituţional şi antidemocratic, ,,o sfidare la adresa naţiunii". Preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc declara: „Va trebui să luptăm pentru înlăturarea unui nou guvern personal pus în fruntea ţării"[25]. Partidul Naţional-Liberal făcea cunoscut că, „neînţelegînd să facă dificultăţi acestui guvern, este decis a rămînea apărătorul hotărît şi credincios al guvernelor pe temeiul strictei legalităţi şi al respectării neştirbite a normelor constituţionale"[25].

La rîndul său, Garda de Fier considera că aducerea Partidului Naţional-Creştin la putere era „un act ostil împotriva legionarilor"[27], o manevră a regelui. Totodată, Codreanu a apreciat măsurile antidemocratice şi antisemite luate de guvernul prezidat de O. Goga.

In ultimele zile ale anului 1937 şi prima decadă a lunii ianuarie s-au produs importante mutaţii în dispozitivul forţelor politice din România, al căror principal sens a fost delimitarea frontului democratic, parlamentar-constituţional, de cel dictatorial.

Un aspect important îl constituie excluderea sau diminuarea poziţiilor grupărilor procarliste în marile partide burghezo-democratice. Astfel, din sînul Partidului Naţional-Ţărănesc au fost eliminaţi, la 29 decembrie 1937, cei care intraseră în guvernul Goga, punîndu-se deschis în slujba planurilor autoritare ale regelui (Armând Călines-cu, Virgil Potârcă, Dinu Simian si V. Rădulescu-Mehe-dinţi)[28].

[24] „Lumea nouă", XXXI, nr. 5 din 30 ianuarie 1938.
[25] „Dreptatea", XII, nrr. 3037 din 4 ianuarie 1938.
[26] „Viitorul", XXIX, rar. 9003 din 12 ianuarie 1938.
[27] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 27/1937, *f.- 6.*
[28] *Ibidem,* fond. M.P.N.,-Presa internă, dos. 379, f. 181.

Pe de altă parte, în primele zile ale lunii ianuarie 1938 s-a anunţat înscrierea în Partidul Naţional-Ţărănesc a lui Nicolae Titulescu şi a colaboratorilor săi Savel Răduiescu, Constantin Vişoianu şi Sergiu Nenişor[29].

Se cuvine remarcat faptul că nu întreaga grupare centristă a părăsit Partidul Naţional-Ţărănesc, astfel încît M. Ralea, M. Ghelmegeanu, Gr. Gafencu, N. Costăchescu au continuat să exercite, din interiorul partidului, presiuni asupra lui Maniu în sensul ruperii oricărei legături cu Codreanu şi a încetării, sau măcar a diminuării, atacurilor împotriva regelui. N. Costăchescu făcea o declaraţie care nu putea fi pe placul lui Maniu: „Pentru mine monarhia este o necesitate vitală a neamului românesc şi atitudinea faţă de monarhie nu poate fi influenţată de accidente şi chestiuni personale"[30].

La 10 ianuarie 1938 s-a realizat fuziunea Partidului Naţional-Liberal cu Partidul Naţional-Liberal — Gh. Brătianu[31]; în urma fuziunii s-a întărit rolul familiei Brătianu în conducerea acestui partid. Gh. Brătianu a devenit vicepreşedinte al Partidului Naţional-Liberal (post nou creat), funcţie superioară celei de secretar general (deţinută de Gh. Tătărescu); totodată, s-a consolidat gruparea ostilă tendinţelor autoritare ale regelui şi care milita pentru menţinerea regimului burghezo-democratic. Subliniind semnificaţia fuziunii, C. I. C. Brătianu aprecia că ea a dus la întărirea rolului Partidului Naţional-Liberal ca „factor indispensabil în funcţionarea regimului parlamentar"[32].

Este de remarcat faptul că Partidul Naţional-Ţărănesc a salutat unirea forţelor liberale, care — scria „Dreptatea" — „s-a făcut cu înfrîngerea ambiţiilor goale ale d-îui Tătărescu, răspunzător faţă de ţară, pentru că a abătut de la calea constituţională un partid constituţional, înlesnind ceea ce se întîmplă astăzi în ţară"[33]. Totuşi, fuziunea

■ *înscrierea cl-lui Nicolae Titulescu şi a prietenilor d-saîe in partidul Naţional-Ţărănesc,* în „Dreptatea", XII, nr. 3037 din 4 ianuarie 1938.

30 „Timpul", II, nr. 250 din 14 ianuarie 1938.

31 Arh. ist. eentr., fond Casa Regală, dos. 36'1937, f. 4.

32 „Viitorul", XXIX, ar. 9004 din 13 ianuarie 1938.

33 Se *anunţă reîntregirea Partidului Naţional-Liberal,* în „Dreptatea". XII, nr. 3043 din 12 ianuarie 1938.

s-a dovedit a fi tardivă, deoarece criza politică a cunoscut o evoluţie rapidă şi dramatică[34].

Frontul Românesc — organizaţie care în timpul crizei de guvern din noiembrie fusese folosită de rege în manevrele pentru împiedicarea venirii Partidului Naţional-Ţărănesc la putere — a intrat, în ianuarie, într-o acută criză internă. In timp ce Al. Vaida-Voevod s-a menţinut într-o poziţie de expectativă, o parte a fruntaşilor acestei organizaţii — D. R. Ioaniţescu (secretar general), I. Gr. Perieţeanu ş.a. — a trecut de partea guvernului prezidat de O. Goga. Practic această organizaţie a început să se destrame.

După alegerile parlamentare din decembrie 1937, Garda de Fier şi-a intensificat activitatea. Ceea ce impresiona era marea risipă de fonduri şi mijloace materiale[35], care proveneau, în ceea mai mare parte, din surse hitieriste. Potrivit unor informaţii, numai în luna februarie 1938 legionarii au primit subvenţii din Germania cifrate la 45 milioane lei[36]. Un alt aspect care atrăgea atenţia era înarmarea masivă a legionarilor, încrîncenarea cu care ei atacau regimul democratic, pe care erau decişi să-1 lichideze. Codreanu lansase lozinca dublării voturilor faţă de decembrie 1937, fiind convins că astfel regele va fi nevoit să cheme pe legionari la putere. Făcîndu-şi tot mai mult cunoscute intenţiile, „căpitanul" declara: „îndată ce vom fi stăpîni pe ţară, vom pune pe toţi politicienii care au contribuit să aducă România în mizeria în care se aflǎ. să construiască o autostradă de la Bucureşti la Berlin"[27]. Marşurile în formaţie, antrenamentele cu armele de foc, crearea „Corpului militar Moţa—Marin"[38] şi a „Corpului legionar al foştilor militari"[39], prevesteau trecerea legionarilor la asaltul asupra puterii.

Activitatea Gărzii de Fier a îngrijorat nu numai forţele democratice, dar şi partidele burgheze, precum şi pe Ca-

---

[34] Aron Petric (coordonator), Gheorghe I. Ioniţă, Iulian *Cârlană,* Ioan Scurtu, Gheorghe Z. Ionescu, Eufrosina Popescu, Vasile Budrigă, Doina Smîrcea, *Istoria României mtrc anii 1918—1981,* Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1981, p. 57.

[35] C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine...,* în Arh. CC. al P.C.R., fond 104, dos. 8626, f. 3228.

[x] Petre Ilie, *Relaţiile dintre Garda de Fier şi Germania nazistă,* în *împotriva fascismului,* p. 89.

[37] C. Argetoianu, *op. cit., loc. cit.,* dos. 8625, f. 3048. [a]

„Buna vestire", III, nr. 263 din 15 ianuarie *1'XiH.* [39]

Ibidem, nr. 281 din 6 februarie 1938.

rol al Il-lea. Conştiinţa faptului că fascismul reprezenta un grav pericol pentru ţară s-a generalizat. Se cuvine menţionat că Partidul Naţional-Liberal a adoptat, încă de la începutul lunii ianuarie 1938, o atitudine de condamnare energică a legionarilor. Oficiosul de presă al acestui partid aprecia că în cazul ajungerii lor la putere, legionarii „ar duce ţara la pieire"[40]. Partidul Radicai-Ţărănesc, Partidul Naţionalist-Democrat, Partidul Conservator au desfăşurat, de asemenea, o campanie energică împotriva Gărzii de Fier.

în faţa repetatelor declaraţii privind schimbarea orientării politicii externe a României, a agresivităţii legionarilor şi a pericolului evident pe care aceştia îl reprezentau pentru viaţa statului român, Iuliu Maniu a decis să ia atitudine publică împotriva lui Corneliu Zelea Codreanu. In discursul rostit la Cluj în ziua de 27 ianuarie, el a declarat pe un ton categoric: „Este direct criminal acel român care, direct sau indirect, vrea să ducă politica externă a României în orbita politicii germane. Căci aceasta este expansionistă, revizionistă şi primejdioasă pentru pacea mondială [.. .] Noi vrem pace şi trebuie să mergem cu cei care vor, la rîndul lor, pacea"[41].

Analizînd situaţia politică din ţară, P.C.R. s-a pronunţat pentru realizarea unui larg front al tuturor forţelor care se pronunţau pentru apărarea regimului parlamen-tar-constituţional, pentru bararea ascensiunii fascismului spre putere, pentru menţinerea sistemului de alianţe ex~ terne făurit după primul război mondial[42]. P.C.R. aprecia acum, în mod just, că în cadrul acestui front trebuia sa intre si Partidul Naţional-Liberaî — socotit în timpul gu^ ■/ernării Tătărescu ca fiind profascist — întrucît aces* part'd luase atitudine fermă împotriva Gărzii de Fier, în favoarea respectării Constituţiei şi a menţinerii orientării politicii externe a României[43].

Partidul Comunist Român afirma: „O înţelegere de luirtă a forţelor unite a tuturor organizaţiilor muncitoreşti cu partidele: naţional-ţărănesc, ţărănesc-radicai, liberalii **Iui** Dinu Brătianu, liberalii georgişti, mai poate salva ţara

---

40 *..Totul pentru Ţară", un pericol pentru liniştea si siguranţa statului, în* „Viitorul", XXIX, *m.* 9021 din 1 februarie 1938.

41 „Dreptatea", XII, nr. S057 din 29 ianuarie 1938.

42 „Scînteia", VIII, ar, 5 din 31 ianuarie 1938.

43 *Ibidem,* iir. 4 din 15 ianuarie 1938,

de domnia lui Cuza şi Goga, mai poate preveni definitiva instaurare a unei dictaturi fasciste"[44]. în ziua de 16 ianuarie 1938 a avut loc o consfătuire — cu participarea delegaţilor Uniunii Democratice, Partidului Socialist (C. Popovici), Madosz-ului, precum şi a unor fruntaşi ai Partidului Radical-Ţărănesc, Partidului Naţional-Ţărănesc, sindicatelor — la care s-a convenit, în principiu, participarea forţelor democratice în alegeri pe liste unice. Au urmat noi întîlniri între reprezentanţi ai P.C.R., P.S.D., Uniunii Democratice, Frontului Plugarilor, Partidului Socialist (C. Popovici), Madosz-ului, Partidului Radical-Ţărănesc, sindicatelor, discuţii cu preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc care ofereau perspectiva creării unui laz-g front al forţelor democratice.

De asemenea, au avut loc întîlniri între fruntaşii Partiduki Naţional-Ţărănesc, Partidului Naţional-Liberal, Partidului Radical-Ţărănesc, Partidului Poporului, Partidului Agrar în vederea găsirii unei soluţii de rezolvare a crizei politice în care se afla ţara[45].

între timp, situaţia guvernului Goga devenise incertă. Contradicţiile dintre grupările care-1 alcătuiau au devenit tot mai acute. Guvernul a adoptat unele măsuri antisemite şi antidemocratice — între care suprimarea ziarelor „Adevărul", „Dimineaţa" şi „Lupta", confiscarea permiselor de circulaţie pe C.F.R. pentru ziariştii evi-ei, trecerea la revizuirea tuturor cetăţeniilor acordate după primul război mondial ş.a. Pe plan extern, deşi Octavian Goga s-a pronunţat pentru o apropiere de Germania şi Italia — trimiţînd, cu prilejul instalării sale, telegrame Iui Hitler şi Mussoiini — Carol al II-lea şi Istrate Ivlicescu au impus linia tradiţională bazată pe alianţa cu Franţa şi Marea Britanie. Vădit nemulţumit de faptul că guvernul nu acţiona în spiritul programului şi ideologiei Partidului Naţional-Creştin, la începutul lunii ianuarie 1938 A. C. Cuza s-a retras la Iaşi, refuzînd să mai participe la activitatea acestuia.

La vechile contradicţii dintre „gogişti" şi „cuzişti" s-au adăugat cele dintre aceştia şi grupul Călinescu. Intrat în guvern ca reprezentant al regelui, Căiineseu a primit Ministerul de Interne cu sarcina expresă de a menţine ordinea; el nu a ezitat să ia măsuri împotriva membrilor

[44] Arh. I.S.I.S.P., Cota XXII-1, nr. inv. 986.

[45] Florea Nedelcu, *op. cit., p.* 339—343.

Partidului Naţional-Crestin care recurgeau la acte de violenţă[46]. Dar, cum era de aşteptat, ascuţişul principal al măsurilor luate de Ministerul de Interne era îndreptat împotriva Gărzii de Fier. Regele a autorizat pe Armând Călinescu să facă uz de arme împotriva legionarilor. Ciocnirile dintre legionari şi autorităţi au devenit tot mai frecvente, soldîndu-se cu victime de ambele părţi. Pe de altă parte, Mihail Sturdza 1-a vizitat pe preşedintele Consiliului de Miniştri, întrebîndu-1 dacă avea cunoştinţă de cele petrecute sub oblăduirea lui. Atunci, O. Goga 1-a rugat pe M. Sturdza să-i mijlocească o întîlnire cu Codreanu, deoarece „ar fi tragic şi comic ca două mişcări naţionaliste să se încaiere şi să se distrugă una pe alta, spre bucuria adversarului comun"[47]. La o concluzie similară ajunsese şi oficiul de politică externă a N.S.D.A.P., care a intervenit direct în disputa dintre Partidul Naţio-nal-Creştin şi Garda de Fier, cerîndu-le să ajungă cît mai repede la un acord[48]. în ziua de 9 februarie 1938 s-a desfăşurat în casa lui I. Gigurtu întîlnirea dintre O. Goga şi Codreanu, în urma căreia s-a convenit ca partidul Totul pentru Ţară să se retragă din campania electorală şi să sprijine listele Partidului Naţional-Crestin pentru ca acesta să cîştige alegerile[49]. Hotărîrea lui Corneliu Zeîea Codreanu era determinată de convingerea că nu va putea face faţă ofensivei forţelor democratice şi, totodată, măsurilor represive sugerate de rege.

Acordul Goga—Codreanu a îngrijorat profund forţele revoluţionar-democratice, precum şi partidele burghezo-democratice. Nedorind să meargă pe drumul propus de P.C.R., şi anume al unui larg front popular antifascist, principalele partide burgheze s-au găsit în situaţia de a opta pentru una din două eventualităţi: autoritatea regală sau dictatura fascistă. Ele au ales prima soluţie, apreciind că astfel se va asigura continuarea politicii externe alături de Franţa şi Marea Britanie, evitîndu-se înglobarea României în sfera de influenţă a Germaniei, că se va încinge o luptă îndîrjită între Carol şi Codreanu în urma căreia atît legionarii cît şi carliştii vor ieşi istoviţi, iar în scurt timp se va putea reveni la regimul parlamentar-consti-

---

** Arh. ist. cen.tr., fond M.P.N., Presa internă, dos. 371, f. 10.

47 Mihail Sturdza, *România şi sfîrşitul Europei,* p. 116.

48 Andreas Hillgiuber, *Hitler, Konig Karol und Marschal An-tO7ipf.cu,* Weisbaden, 1954, p. 15—16.

* Mihail Sturdza, *op. cit.,* p. 116—117.

tuţional. Democraţia burgheză întemeiată pe sistemul partidist se găsea în pragul falimentului.

Iuliu Maniu a depus un memoriu la Palat în care înfăţişa pericolul pe care-l prezenta mişcarea legionară, cerînd regelui „să avizeze"[50]. în acelaşi timp, C. I. C. Brătianu a propus suveranului, în cadrul unei audienţe, un guvern de „concentrare naţională", care să „pacifice spiritele" şi să restabilească ordinea în ţară[51].

Astfel, s-au creat condiţii, interne şi externe, favorabile instaurării unui regim bazat pe autoritatea regală: principalele partide burghezo-democratice nu i se opuneau; Carol demonstrase că nici un partid de dreapta nu era în stare să rezolve marile probleme ale ţării; incertitudinea politică a dus, pe plan economic, la o restrîngere a activităţii întreprinderilor, la o criză a creditului pe piaţă şi la fuga unor capitaluri peste graniţă; consecinţele sociale n-au întîrziat să se resimtă: creşterea şomajului, sporirea preţurilor, accentuarea stării de nesiguranţă a populaţiei. Opinia publică era îngrijorată de creşterea pericolului fascist şi dorea să scape cît mai repede de guvernul Goga. Din multe puncte de vedere acţiunea monarhului putea apărea ca fiind menită să pună capăt crizei politice şi să asigure apărarea intereselor statului român pe plan internaţional. Cercurile conducătoare de *la* Paris şi de la Londra priveau cu multă îngrijorare eventualitatea instaurării unei dictaturi fasciste în Potmânia, care ar fi dus la aruncarea ţării noastre în orbita Germaniei hitleriste. Ele vedeau în Carol al II-lca persoana capabilă să asigure ordinea internă şi orientarea tradiţională a politicii externe a statului român.

---

[50] Ar. CăJinescu, *op. cit., loc.* ***cit.,*** dos. 10012, f. 66. [11] C. Argetoianu, *op. cit., loc. cit.,* dos. 8625, f. 3368.

CAPITOLUL IX

GUVERNAREA MONARHIEI AUTORITARE. ÎNTRE APARENŢE ŞI REALITATE

(februarie 1938 — septembrie 1940)

1. INSTITUŢIONALIZAREA NOULUI REGIM. LUPTA PENTRU REVENIREA LA UN REGIM DEMOCRATIC

După 8 ani de la urcarea pe tron, Carol al II-lea îşi putea realiza obiectivul urmărit, de a face din monarhie factorul decisiv în conducerea ţării.

Primindu-1 pe O. Goga în audienţă, în dimineaţa zilei de 10 februarie 1938, regele i-a anunţat intenţia de a constitui un guvern de uniune naţională. Uluit de cele auzite, Goga ■— care era convins că va avea o lungă perioadă de guvernare — a trebuit să-şi depună mandatul. Au urmat obişnuitele audienţe privind formarea noului guvern. Cei convocaţi — C. Argetoianu, N. Iorga, Al. Averescu, C. I, C. Brătianu — au acceptat necesitatea instituirii unui guvern de autoritate, care să restabilească ordinea în ţară şi să ia măsuri ferme împotriva mişcării legionare[1]. Singur Iuliu Maniu a susţinut că în acel context intern şi internaţional era nevoie „mai mult ca oricînd" să fie menţinut sistemul democratic parlamentar, „lăsînd răspunderea situaţiei integral partidelor politice", iar Coroana să nu se implice în actele de guvernare[2].

în seara aceleiaşi zile s-a constituit guvernul prezidat de patriarhul Miron Cristea, din care făceau parte gruparea centristă desprinsă din Partidul Naţional-Ţărănesc şi gruparea lui Gh. Tătărescu din Partidul Naţional-Liberal, precum şi alţi vechi susţinători ai lui Carol al II-lea (generalul Paul Teodorescu, C. Argetoianu, Voicu Niţescu ş.a.). Ca miniştri secretari de stat au fost numiţi 7 foşti preşedinţi ai Consiliului de Miniştri (Al. Averescu, Arthur Voitoianu, Gh. Gh. Mironescu, AL Vaida-Voevod,

[1] „Neamul românesc", XXXII, nr. 32 din '12 februarie 1933.
'' **Zaharia** Boilă, *Memorii, loc. **cit.**,* f. 320. ' , .. « -

dr. C. Angelescu, N. Iorga şi Gh. Tătărescu) care aveau menirea să acopere cu numele lor regimul monarhic. Este de remarcat că, dintre foştii preşedinţi ai Consiliului de Miniştri, numai Iuliu Maniu şi O. Goga n-au acceptat oferta, iar Barbu Ştirbey n-a fost solicitat de rege.

în discursul rostit în noaptea de 10/11 februarie (ora 1), cu prilejul depunerii jurămîntului de către noul guvern, Carol al II-lea a precizat: „Astăzi sîntem chemaţi a începe o eră nouă în istoria patriei noastre: o eră de îndreptare, o eră în care erorile din trecut trebuiesc corectate cu cea mai adîncă chibzuială"[3]. Semnificative pentru modul în care regele concepea „era nouă", sînt cuvintele cu care s-a adresat membrilor guvernului cînd le-a prezentat textul proclamaţiei către ţară: „Nu vi-1 citesc ca să-1 supun discuţiei d-voastră; mi-am luat răspunderea gestului pe care-1 fac, îmi iau răspunderea anunţării lui. Voi primi şi voi cere chiar unele sugestiuni în ce priveşte formula anumitor pasagii — dar asupra fondului nu admit nici o discuţie"[4].

In proclamaţia difuzată în dimineaţa zilei de 11 februarie 1938, Carol al II-lea afirma că „România trebuie salvată şi sînt hotărît s-o fac", că va păşi „fără şovăire la o cît mai grabnică îndreptare" a stărilor de lucruri din ţară, „va despoliticiza viaţa administrativă şi gospodărească a statului, va alcătui schimbările constituţionale care să corespundă nevoilor noi ale ţării şi năzuinţelor de astăzi ale unei Românii ce trebuie să se întărească"; suveranul făcea precizarea că a păşit pe noua cale „cu toată energia şi convingerea", „mînat de dragostea fără margini pentru ţara pe care am fost chemat s-o cîrmuiesc şi să o apăr", că în timpuri grele „singure mijloacele eroice sînt acelea care pot întări România"[5].

Manifestul guvernului către ţară, difuzat în aceeaşi zi, detalia afirmaţiile, destul de vagi, din proclamaţia regelui. Un obiectiv fundamental îl reprezenta „Curmarea luptelor de dezbinare şi a tuturor acţiunilor de ură şi de aţîţare între fraţi", asigurarea „celei mai desăvîrşite ordini", toţi românii fiind îndemnaţi să răspundă „la chemarea marelui rege, să se strîngă în jurul guvernului său, pentru a-1 sprijini şi ajuta în îndeplinirea istoricei misiuni,

---

[3] *Cuvîntările regelui Carol II. 1930—1940,* voi. II, Bucureşti, 1940, p. 307.
[4] C,. Argetoianu, *op. cit., loc. cit.,* dos. 8626, f. 3443.
, [5] *Cuvîntările regelui Carol II,* voi. II, p. 305—306.

ce i s-a încredinţat, şi să aibă un singur jurămînt: către rege şi patrie"[6].

În ziua de 11 februarie a fost decretată starea de asediu pe întreg cuprinsul ţării, menţinerea ordinei publice şi siguranţei statului trecînd în mîinile autorităţilor militare; au fost numiţi noi prefecţi de judeţe din rîndul ofiţerilor cu grad de locotenent-colonel sau colonel[7]; la 12 februarie a fost revocată convocarea corpului electoral[8]. Aceste măsuri — care vizau distrugerea regimului întemeiat pe partidele politice — nu au întîmpinat rezistenţa opiniei publice, care le-a socotit necesare în acel moment pentru a restabili ordinea în ţară, grav ameninţată de mişcarea legionară.

Asupra caracterului regimului instaurat la 10 februarie 1938 s-au formulat opinii diferite. N. Iorga scria despre „lovitura zăbovită atîţia ani" care se produse, avînd menirea de a da „regelui puterile ce-i lipseau şi întărea autoritatea statului"[9]. Lucreţiu Pătrăşcanu aprecia că la 10 februarie 1938 a fost instaurată „o dictatură cu caracter personal"[10], remarcînd faptul că „România a fost ultimul stat din Balcani care a păşit pe această cale"[11]. O lucrare de sinteză apărută în anii '50, conchidea: „Instaurarea dictaturii regale în ţara noastră a însemnat înscăunarea dictaturii reacţionare fasciste, a capitalului financiar, desfiinţarea libertăţilor cetăţeneşti şi introducerea unei Constituţii de tip fascist şi a altor măsuri fasciste care au înăsprit exploatarea clasei muncitoare"[12]. Al. Gh. Savu a reluat, într-o amplă lucrare monografică, publicată în 1970, studiul acestui regim, dezvoltînd, şi în unele cazuri nuanţînd, ideile lui Lucreţiu Pătrăşcanu[13]. Studii mai recente, analizînd mai îndeaproape contextul intern şi extern, apreciază că „dictatura regală, instaurată în februarie 1938, era un mijloc de apărare a fiinţei: statului român, a integrităţii şi suveranităţii naţionale- contra pericolului din afară — Hitler îşi începuse seria, cuceririlor cu Austria, Cehoslovacia, Polonia şi ineendiase lumea cu cel mai crunt război cunoscut de istorie, iar-

---

6 „Universul", 55, nr, 43 din 13 februarie 1938.
7 ..Monitorul oficial", nr. 34 din U februarie 1938.
8 *Ibidem,* nr. 35 din 12 februarie 1938.
9 N. larga, *Istoria românilor,* voi. X, p. 493.
10 Lucreţiu Pătrăşcanu, *Sub trei dictaturi* p, 13.
11 *Ibidem,* p. 121.
12 *Istoria R.P.R.,* Sub redacţia acad. Mthail Roller, p. 667.
13 Al. Gh. Savu, *Dictatura regală.* Bucureşti, Edit. Politică, 19702.

Ungaria horthystă îşi manifesta preferinţele pentru recucerirea Transilvaniei — şi a pericolului intern, venind din partea organizaţiilor de extremă dreaptă, cu precădere a Gărzii de Fier"[14]. Este evident că, în privinţa caracterului acestui regim, nu s-a spus „ultimul cuvînt", că cercetările ulterioare, pornind de la analiza concretă a faptelor şi nu de la teze şi idei preconcepute, vor aduce noi clarificări, în consens cu adevărul istoric obiectiv.

Imediat după 10 februarie 1938 s-a trecut la instituţionalizarea noului regim. Astfel, Istrate Micescu[15] a redactat textul noii Constituţii, care a fost aprobat de Consiliul de Miniştri şi publicat la 20 februarie. Patru zile mai tîrziu, la 24 februarie, Constituţia a fost supusă cetăţenilor spre „bună ştiinţă şi învoire", votul făcîndu-se „prin declaraţiune verbală înaintea biroului de votare", ţinîndu-se liste separate cu cei care au votat împotrivă. In aceste condiţii — deşi marea majoritate a locuitorilor, mai ales din mediul rural, nu ajunseseră să cunoască textul noii legi fundamentale — s-a anunţat că din cei 4 303 064 cetăţeni care s-au prezentat la vot, 4 297 581 au votat pentru noua Constituţie şi numai 5 843 (0,13%) au votat contra acesteia[16].

In noua Constituţie[17] au fost menţinute unele principii democratice ca: suveranitatea naţională, separaţia puterilor în stat, monarhia ereditară, inviolabilitatea monarhului, responsabilitatea ministerială, rigiditatea constituţională, controlul legalităţii actelor jurisdicţionale, examinarea prealabilă a legilor şi regulamentelor generale din punctul de vedere al tehnicii legislative. Constituţia proclama principalele libertăţi cetăţeneşti: egalitatea în faţa legii (art. 5), libertatea conştiinţei, a muncii, a învăţămîntului, presei, întrunirilor, de asociaţie (art. 10), libertatea individuală (art. 12), inviolabilitatea domiciliului (art. 14), libertatea de a comunica şi publica ideile şi opiniile prin grai, prin scris, prin imagini, prin sunete sau prin orice alte mijloace (art. 22), dreptul de întrunire (art. 24), de asociaţie (art. *26)* ş.a. Ca şi în Constituţia din 1923, se prevedea că aceste libertăţi se exercitau „în

[14] Bmilian Bold, *Consolidarea unităţii naţional-statale române\şti,* p. 155.

[15] N. Iorga, *op. cit., p.* 493.

[13] Arh. ist. centr., fond M.P.N., Presa internă, dos. 379, f. 44—47.

[17] „Monitorul oficial", ar. 48 din 27 februarie 1938.

condiţiile prevăzute de lege", ceea ce permitea o largă posibilitate de eludare a lor.

Noua Constituţie a menţinut principiul potrivit căruia toate puterile statului emană de la naţiune, precum şi pe acela al separării puterilor în stat, dar în realitate acestea erau concentrate în mina regelui. El era declarat „capul statului" (art. 30) şi în această calitate era organul prin care naţiunea, titulara suveranităţii, îşi manifesta toate puterile. Regele exercita puterea legislativă prin Reprezentanţa Naţională, puterea executivă prin guvern, iar hotărîrile judecătoreşti se executau în numele său.

In orice regim de democraţie burgheză, puterea legislativă, parlamentul, este expresia voinţei naţionale, avînd un rol primordial faţă de puterea executivă. Constituţia răsturna acest principiu fundamental, acordînd prioritate puterii executive, respectiv regelui. Guvernul era numit direct de suveran şi răspundea numai în faţa sa. Miniştrii, nemaiavmd o bază parlamentară, depindeau direct de suveran. Acesta putea refuza fără motive sancţiunea legilor adoptate de parlament (art. 31); în timpul cît Adunările legiuitoare erau dizolvate şi în intervalul dintre sesiuni regele putea să facă decrete cu putere de *lege;* semnarea tratatelor politice şi militare cu statele străine nu mai avea nevoie de acordul parlamentului. Erau totodată menţinute drepturile pe care suveranul le avusese prin Constituţia anterioară: convocarea Adunărilor legiuitoare, deschiderea sesiunii prin mesaj, pronunţarea închiderii sesiunii, amînarea convocării şi decizia de dizolvare a acestora; de asemenea, potrivit art. 46, regele avea dreptul de a micşora pedepsele în materii criminale, a numi şi confirma în funcţii publice, a face regulamentele necesare pentru executarea legilor; el era capul oştirii, avea dreptul de a declara război şi a încheia pace, conferea grade militare şi decoraţii române, acredita ambasadorii şi miniştrii plenipotenţiari, putea bate monedă.

Deşi beneficia de drepturi atît de largi, Carol al II-lea a menţinut principiul formulat în Constituţiile anterioare: „Persoana regelui este inviolabilă. Miniştrii săi sînt răspunzători. Actele de stat ale regelui vor fi contrasemnate de un ministru care, prin aceasta însăşi, devine răspunzător de ele. Se exceptează numirea primului ministru, care nu va fi contrasemnată" (art. 44).

^

Constituţia a dat o lovitură votului universal, urcînd limita de vîrstă de la 21 la 30 de ani, fapt ce ducea la excluderea tineretului de la viaţa politică activă. Alegătorii erau împărţiţi în trei categorii, în funcţie de îndeletniciri: agricultură şi muncă manuală, comerţ şi industrie, ocupaţii intelectuale — prin care se încerca o organizare corporatistă a parlamentului. Mandatul deputaţilor era prelungit de la 4 la 6 ani, iar al senatorilor de la 4 la 9 ani. Regele avea dreptul de a numi jumătate din numărul membrilor Senatului, la care se adăugau senatorii de drept, în rîndul cărora au fost incluşi toţi principii familiei regale majori (pînă atunci era numai moştenitorul tronului).

Parlamentul şi-a pierdut o bună parte din principalele lui atribuţii. Validarea mandatelor nu se mai făcea de deputaţi şi senatori, ci de înalta Curte de Casaţie şi Justiţie. Membrii Adunărilor legiuitoare erau obligaţi să depună jurămînt de credinţă faţă de regim (art. 48), ceea ce însemna subordonarea lor puterii executive. Deputaţii şi senatorii aveau dreptul de a adresa întrebări miniştrilor, la care aceştia erau obligaţi să răspundă, dar nu puteau da vot de blam unui ministru sau guvernului. Adunările legiuitoare aveau dreptul de a vota bugetul, dar dacă nu-l adoptau „în timp util" (art. 83), acesta putea fi stabilit de puterea executivă. Astfel, o pîrghie esenţială — care orienta politica economică a statului — putea fi scoasă de sub decizia parlamentului. Deputaţii şi senatorii aveau drept de iniţiativă legislativă, dar numai pentru legile de „interes general", care şi acestea puteau fi respinse prin veto-ul opus de rege.

O noutate consta în introducerea pedepsei cu moartea în timp de pace — pentru atentate împotriva suveranului, membrilor familiei regale, şefilor statelor străine, înalţilor demnitari ai statului. Protestul lui N. Iorga împotriva acestui articol[18] a rămas fără rezultat.

Ca şi Constituţiile din 1866 şi 1923, noua lege fundamentală era menită să apere şi să consolideze dominaţia de clasă a burgheziei, să împiedice lupta revoluţionară a oamenilor muncii[19]. Articolul 7 prevedea: „Nu este îngăduit nici unui român a propovădui prin viu grai sau

---

[18] N. Iorga, *Memorii,* voi. VII, Bucureşti, 1939, p. 461.

[19] Ioan Scurtu, *The evolution of Romania's Constituţional organisation during the interioară period,* în „Analele Univ. Bucureşti. Istorie", XXX, 1981, p. 43—45.

în scris schimbarea formei de guvernămînt a statului, împărţirea ori distribuirea averii altora, scutirea de impozite ori lupta de clasă". Totodată, Constituţia stipula: „Proprietatea de orice natură, precum şi creanţele, atît asupra particularilor, cît şi asupra statului, sînt inviolabile şi garantate ca atare". In acest fel erau consfinţite inegalităţile economice, cu toate consecinţele care decurgeau de aici.

în discursul rostit cu prilejul promulgării Constituţiei, patriarhul Miron Cristea, preşedintele Consiliului de Miniştri, a lansat un vehement atac la adresa partidelor politice, aducînd elogii lui Carol al II-lea: „Astăzi s-a distrus hidra cu 29 capete electorale, care a învrăjbit fără folos pe toţi spre paguba ţării întregi. Astăzi s-a rupt păienjenişul de pe ochii cetăţenilor României întregite, ca să vadă limpede de unde vine mîntuirea: de la eroica hotărîre a Majestăţii tale"[20].

Regimul instaurat la 10 februarie şi instituţionalizat prin Constituţia din 27 februarie 1938, marca o modificare a formei de guvernămînt din România. Monarhia îşi asigura rolul dominant, precumpănitor, în sistemul politic al ţării, parlamentul, guvernul şi chiar puterea judecătorească fiind subordonate regelui Carol al II-lea. In consecinţă, se poate aprecia că regimul însuşi era dominat de autoritatea regală, care se exercita în temeiul Constituţiei din februarie 1938. Practic, s-a trecut de ia forma de guvernămînt monarhie constituţională la cea de monarhie autoritară. Acest regim avea să evolueze pe o curbă sinuoasă, sub impactul mutaţiilor survenite în viaţa internaţională şi a presiunilor la care era supusă România.

La 30 martie 1938, Miron Cristea a prezentat demisia guvernului care, după opinia sa, „a pus bazele noului regim, a dat o nouă Constituţie. Astfel, fiind oarecum terminată construcţia podului pentru a trece pe drumul unei noi vieţi de stat în cadre mai normale, nu mai este absolută necesitate guvernul în formaţiunea sa de azi"[21]. In aceeaşi zi s-a constituit un nou cabinet, prezidat tot de patriarhul Miron Cristea. Din punctul de vedere al structurii politice, guvernul era alcătuit din exponenţi ai grupării liberale conduse de Gh. Tătărescu şi ai grupării naţional-ţărăniste în frunte cu Armând Călinescu

---

[20] „Monitorul oficial", nr. 49 din 1 martie 1938.
[21] *Demisia guvernului,* în „Universiil", 55, nr. 90 din 1 aprilie 1938.

care vor asigura baza tuturor cabinetelor din timpul acestui regim pînă în iulie 1940. Alături de acestea, se aflau membri ai camarilei, militari şi tehnicieni.

Armând Călinescu arăta regelui, la 23 martie 1938, că menţinerea „bătrînilor" era o necesitate etică şi politică pentru a nu-i plasa în tabăra nemulţumiţilor şi pentru a fi utilizată rezonanţa numelui lor în opinia publică, întrucît „e foarte greu să găseşti incolori politiceşte capabili"[22] şi pentru a atrage de partea regimului oameni din partidele constituite. Astfel a apărut ideea alcătuirii unui Consiliu de Coroană, care să gireze activitatea guvernului şi regimul patronat de Carol al II-lea. In ziua de 30 martie a apărut decretul de constituire a Consiliului de Coroană — ca organ permanent, format din membri desemnaţi de rege, care primeau o remuneraţie. Consiliul de Coroană avea un rol consultativ, hotărîrile sale nefiind obligatorii pentru rege. Membrii Consiliului de Coroană purtau numele de consilieri regali şi ocupau la ceremonii locul imediat după preşedintele Consiliului de Miniştri[23]. In noul organism au fost incluşi toţi foştii preşedinţi ai Consiliului de Miniştri care ocupaseră funcţia de ministru de stat fără portofoliu în vechiul cabinet, cărora li s-au adăugat mareşalul C. Prezan şi generalul Ernest Baliff*. Consiliul de Coroană avea, în principal, menirea de ar ,,acoperi" actele regelui, de a crea impresia că suveranul se bucura de încrederea şi sprijinul unor personalităţi marcante ale vieţii publice din România.

La 8 martie s-a discutat în Consiliul de Miniştri problema dizolvării partidelor politice. In timp ce Armând Călinescu şi Al. Vaida-Voevod s-au pronunţat categoric pentru dizolvarea acestora, Gh. Gh. Mironescu afirma: „Partidele au avut scăderi. Dar a le considera ca organizate de răufăcători, asta nu. Dealtminteri vor lucra la întuneric. Nu se pot dizolva"[24]. Carol al II-lea s-a pronunţat categoric pentru interzicerea partidelor politice,, astfel că în ziua de 30 martie s-a publicat decretul-lege

---

[22] Armând Călinescu, *op. cit., loc. cit., i.* 35.
[23] Arh. -st. centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 10/1938, f. 4.
* Ulterior, au mai fost numiţi: A. C. Cuza (1G iunie 1939), Victor Iamandi (23 noiembrie 1939), I. Mihalache (17 aprilie 1940, pînâ la 26 iunie cînd a demisionat). Victor Antonescu (18 aprilie 1940), Nicodim Munteanu, Nicolae Bălan şi Alexandru Niculescti {toţi la 20 august 1940).
[24] Armând Călinescu, *op. cit., loc. cit.,* f. 25.

prin care toate asociaţiile, grupările sau partidele politice erau dizolvate; decretul stabilea că partidele îşi vor putea relua activitatea „în condiţiile şi cu formele prevăzute într-o lege specială ce se va întocmi în acest scop"[25]. Prin acest decret se desfiinţa un element fundamental al democraţiei burgheze, al societăţilor moderne, inclusiv a celei româneşti. Pe aceeaşi linie se înscrie decretul-lege pentru apărarea ordinei în stat, apărut la 15 aprilie, care prevedea că dizolvarea unei grupări sau asociaţii cu caracter politic atrăgea după sine în mod .automat închiderea cluburilor sau localurilor de întruniri ale acestora[26].

Toate aceste măsuri au fost însoţite de o vehementă campanie împotriva vechilor partide. Guvernul a trecut la închiderea şi sigilarea sediilor şi cluburilor tuturor partidelor, la sechestrarea bunurilor şi trecerea lor sub administraţia Ministerului de Finanţe; de asemenea, presa de partid a fost suprimată.

Carol al II-lea a hotărît dizolvarea tuturor partidelor politice, inclusiv a celor care-1 urmaseră în politica sa, deoarece acestea nu se bucurau de aderenţă în mase şi nu puteau constitui o bază solidă pentru noul regim. în consecinţă, suveranul a avut în vedere constituirea unei formaţiuni politice noi, care să înglobeze nu numai grupările care-1 susţinuseră înainte de 10 februarie, dar şi forţe politice recent convertite spre noul regim, cu scopul de a atrage pături cît mai largi de cetăţeni.

Dintre acţiunile pe plan intern se remarcă reforma administrativă, publicată la 14 august 1938[27], pe baza căreia, alături de vechile unităţi — comuna, plasa, judeţul ■— s-a introdus una nouă — ţinutul. Au fost create 10 ţinuturi*, în fruntea cărora se aflau rezidenţi regali, numiţi prin decret de către Carol al II-lea pe o perioadă de 6 ani. Aceştia se bucurau de largi împuterniciri, principala lor sarcină fiind aplicarea întocmai a hotărîrilor guvernamentale, asigurarea ordinei şi liniştei publice în ţinutul respectiv. Conform noii legi, primarii nu mai erau

---

[25] Arh. **ist.** centr., fond Preşed. Cons. Min,., dos. 4/1938, f. 2; .^Monitorul oficial", nr. 75 din 31 martie 1938.

[26] „Monitorul oficiali", nr. 88 din 15 aprilie 1938.

[27] *Ibidem,* nr. 187 din 14 august 1938.

. * Aceste ţinuturi şi reşedinţele lor erau: Olt — Craiova, Argeş — Bucureşti, Mării — Constanţa, Dunării — Galaţi, Nistru — Chişinău, Prut — Iaşi, Suc^va — Cernăuţi, Alba Iulia — Alba Iulia, Crişurilor — Cluj, Timiş —Timişoara. j

aleşi, ci numiţi pe o perioadă de 6 ani de prefect pentru comunele rurale şi urbane nereşedinţe; de rezidentul regal pentru comunele urbane — reşedinţă de judeţ; prin decret regal, la propunerea ministrului de Interne, pentru municipii şi staţiuni balneo-climaterice. Caracterul nedemocratic al legii rezultă şi din faptul că primarii şi prefecţii au preluat o importantă parte a atribuţiilor ce reveneau, pînă atunci, consiliilor comunale şi, respectiv, judeţene, în acest fel regimul îşi asigura un control mai eficient asupra aparatului de stat, eliminînd posibilităţile maselor de a-l influenţa pe calea alegerilor comunale sau judeţene[28].

Regimul, care a „interzis" prin Constituţie lupta de clasă, a făcut tot ce i-a stat în putinţă pentru a împiedica acţiunile revoluţionare ale oamenilor muncii. Pe această linie se înscrie dizolvarea sindicatelor, care în septembrie 1938 cuprindeau 80 000 de membri. Prin decretul-lege din 12 octombrie 1938 s-a hotărît crearea breslelor de lucrători, funcţionari particulari şi meseriaşi[29], care aveau ca obiect „apărarea şi dezvoltarea intereselor profesionale, fără a urmări însă împărţirea de beneficii". Se făcea precizarea că interesele profesionale „sînt limitate prin însăşi natura lor la acelea de ordin industrial, comercial, agricol, tehnic, cultural şi social", excluzîndu-se activităţile politice. De asemenea, decretul menţiona că breslele „îşi exercită activitatea numai pe plan naţional", ele „nu vor putea fi afiliate organizaţiilor cu caracter internaţional sau să fie reprezentate la manifestaţiuni sau congrese internaţionale fără autorizaţia expresă a Ministerului Muncii"; în acest fel se interziceau acţiunile de colaborare şi solidaritate a organizaţiilor oamenilor muncii din România cu cele din alte ţări. Breslele aveau dreptul de a desemna reprezentanţi în Camerele de Muncă şi în Casele de Asigurări Sociale, de a încheia contracte coleetive de muncă, de a desemna delegaţi în comisiile de conciliaţiune sau arbitraj în orice conflict de muncă ivit în circumscripţia lor teritorială. Ele erau concepute ca organizaţii profesionale cu caracter guvernamental. Intre condiţiile de înfiinţare a unei bresle figura şi declaraţia de respectare a Constituţiei şi legilor ţării, de renunţare la orice formă de activitate internă sau externă „contrară

[28] Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* p. 185.

[23] „Monitorul oficial"; nr. 237 din 12 octombrie 1938.

intereselor statului", adică regimului, precum şi de recunoaştere a faptului că breslele „constituie un factor de cooperare activă cu toţi ceilalţi factori ai economiei naţionale".

Urmărind să capteze masele, să le distragă atenţia de la problemele vieţii de zi cu zi, la 22 februarie 1940, Ministerul Muncii a fost împuternicit să înfiinţeze aşezămintele „Muncă şi Voie Bună"[30]; ele aveau menirea să se ocupe de organizarea timpului liber al muncitorilor, funcţionarilor particulari şi meseriaşilor, în vederea „desăvîrşirii lor sufleteşti, morale, intelectuale şi fizice", adică să-i educe în spiritul ataşamentului faţă de regimul instaurat de regele Carol al Il-lea.

Pe aceeaşi linie se înscrie reorganizarea Străjii Ţării, prin decretul-lege din 15 decembrie 1938[31]; toţi băieţii între 7 şi 18 ani şi toate fetele între 7 şi 21 de ani inclusiv, erau în *mod obligatoriu* încadraţi în această organizaţie. Comandantul suprem era regele — „marele străjer" —, căruia toţi străjerii trebuiau să-i jure credinţă. Lozinca organizaţiei era: „Credinţă şi muncă pentru ţară şi rege". întreaga activitate a organizaţiei a fost axată pe proslăvirea instituţiei monarhice şi a lui Carol al Il-lea.

Cu toate masurile luate, cu toată propaganda desfăşurată, mecanismul statal nu reuşea să pună în mişcare masele în direcţia dorită de regim. Armând Călinescu observa: „Guvernul stă pe scenă şi lucrează. Cetăţenii stau în bănci şi aplaudă uneori. Dar nu participă la această acţiune. Ei nu sînt intim legaţi de aceste acţiuni". Şi tot el sesiza pericolul pentru regimul în slujba căruia se afla: „Aceasta poate avea ca rezultat izolarea treptată a guvernului, iar opinia publică ar rămîne disponibilă pentru orice canalizare ocultă sau falsă. Prin urmare, sufletul naţiunii se va dezvolta şi se va manifesta în afară de acţiunea guvernului"[32]. In consecinţă, Călinescu a propus regelui să constituie un. partid nou, deosebit de cele vechi prin denumire, structură şi program. Noul partid trebuia să „acopere" actele regelui, să asigure selecţia cadrelor, să influenţeze tineretul, să consolideze poziţiile regimului pe plan internaţional şi, totodată, să dea o lovitură de graţie vechilor partide, care-şi continuau activitatea *de facio.*

---

a» *Ibidem,* nr. **44** din 22 februarie **1940.**

31 ***Ibidem*, nr.** 292 din 15 decembrie 1938.

32 **Armând** Călinescu, *op. cit., loc. cit., î.* 72.

La 16 decembrie 1938 a apărut decretul-lege privind înfiinţarea Frontului Renaşterii Naţionale[33], al cărui scop declarat era „mobilizarea conştiinţei naţionale în vederea întreprinderii unei acţiuni solidare şi unitare româneşti de apărare şi propăşire a patriei şi de consolidare a statului". Urmărind să dezintegreze vechile partide prin atragerea unor cadre în posturi de conducere, se preciza că Frontul Renaşterii Naţionale era „unica organizaţie politică în stat", orice altă activitate politică decît aceea a [Frontului Renaşterii Naţionale fiind socotită clandestină; contravenienţii erau pedepsiţi cu degradarea civică între ,2—5 ani. Numai Frontul avea dreptul de a fixa şi depune ■candidaturi în alegerile parlamentare, administrative şi profesionale. Şeful suprem al Frontului Renaşterii Naţionale era regele, care îndruma activitatea Consiliului Superi cr Naţional (format din 150 membri), Directoratului ■(numărînd 30 de persoane) şi a celor trei secretari generali (fiecare răspunzînd de cîte o secţie: agricultură şi «luncă manuală; comerţ şi industrie; ocupaţii intelectuale), în întreaga reţea a partidului organele de conducere erau numite pe scară ierarhică, nefăcîndu-se nici un fel de alegeri. La ceremonii şi activităţi oficiale membrii partidului purtau uniforme albastre. Potrivit aprecierilor făcute de oamenii regimului, Frontul Renaşterii Naţionale a fost creat „cu menirea de a fi instrumentul de realizare a unei democraţii purificate"[34]. Terminologia, chiar confuză, este de reţinut, avînd în vedere faptul că noţiunea de democraţie devenise desuetă, fiind scoasă din vocabularul politic oficial.

Armata şi magistratura au fost şi ele „reformate"; sub pretextul „întineririi" corpului de ofiţeri şi de magistraţi s-au făcut masive pensionări, puneri în disponibilitate, transferări, numiri, care au vizat ocuparea tuturor posturilor importante de către oameni devotaţi lui Carol al II-lea. Asemenea „mişcări de cadre" s-au efectuat şi în invăţămînt. Schimbările au fost numeroase — colecţia „Monitorului oficial" stă mărturie — dar ele nu au fost spectaculoase, şocante, ci au îmbrăcat, de fiecare dată, o formă legală.

[33] „Monitorul oficial", *ar.* 293 din 16 decembrie 1938.

[34] Aurelian Bontoiu, *Orientări în ideologia Frontului Renaşterii Naţionale, în. Zece ani de domnie a M.S. Regelui Carol II,* voi. I, Bucureşti, 1940, p. 84.

Paralel s-a desfăşurat o zgomotoasă campanie demagogică. Toate mijloacele de influenţare a opiniei publice au fost mobilizate în acest scop. Prin repetate proclamaţii» manifeste, comunicate se proslăveau opera de „renaştere" şi realizările regimului, se făcea o apologie deşănţată a activităţii lui Carol al II-lea. Acţiuni ca vopsirea gardurilor, săparea de şanţuri, plantarea de pomi, erau prezentate ca realizări de importanţă epocală în istoria poporului român.

Acelaşi obiectiv a fost urmărit prin proslăvirea instituţiei monarhice şi a primilor regi ai României. împlinirea, în 1939, a 100 de ani de la naşterea lui Carol I a prilejuit publicarea cuvîntărilor acestuia (sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu), a unor volume de amintiri şi omagiale, precum si ridicarea statuii sale ecvestre (operă a marelui sculptor iugoslav Ivan Uestroviei) în faţa Palatului regal din Bucureşti. în martie 1939 a fost dezvelită statuia regelui Ferdinand în Chişinău, realizată de Oscar Han. Deşi relaţiile dintre Carol al II-lea şi regina Măria au fost adesea încordate, cu prilejul morţii acesteia (iulie 1938) au fost organizate funeralii naţionale[35] — ultimele de acest fel din istoria monarhiei române.

După moartea lui **ÎHirori** Cristea, în fruntea guvernului a fost numit, la 6 martie 1939, Armând Călinescu. El s-a aflat în permanenţă, de ^a IU letsruane 1938 pînă la moartea sa, la 21 septembrie 1939, în fruntea **Mlnisteru^**lui de Interne, conducînd simultan şi alte ministere, între care cel al Apărării Naţionale. Armând Călinescu a fost omul pe care Carol al II-lea s-a sprijinit în toate acţiunile de politică internă şi externă, socotindu-1 cel mai capabil şi devotat colaborator al său.

La 9 mai 1939 a fost decretată o nouă lege electorală[36], care preciza că aveau drept de vot numai ştiutorii de carte, ceea ce însemna o serioasă limitare a numărului de alegători; votul era exprimat prin scrutin uninominal pe circumscripţii. Numărul deputaţilor s-a redus de la 387 la 258 (cîte 86 pentru fiecare „profesie"). Senatul era alcătuit din 88 de senatori aleşi, 88 numiţi de rege şi un număr variabil de senatori de drept. Femeile au primit drept de vot, dar nu puteau fi alese în Corpurile legiuitoare.

---

[35] „Monitorul oficial", nr. 162 din 18 iulie 1938. [86]
Ibidevi, nr. 106 bis din 9 mai 1939.

Alegerile parlamentare urmau să se desfăşoare la 1 iunie (Adunarea Deputaţilor) şi 2 iunie (Senat). Campania electorală a fost extrem de scurtă, pentru a nu da răgaz oamenilor politici din opoziţie să se manifeste. în listele electorale au fost înscrişi 2 025 123 cetăţeni*, care aveau de ales 258 deputaţi din 462 candidaţi; o treime din totalul candidaţilor erau foşti parlamentari, iar două treimi candidau pentru prima dată[37]. Aşa cum era de aşteptat, alegerile s-au soldat cu victoria Frontului Renaşterii Naţionale, singura organizaţie care a depus liste electorale. Alături de reprezentanţi ai marii burghezii, în parlament au fost aleşi sau numiţi (ca senatori) şi unii intelectuali de prestigiu. *a\ \or\pr* democratice (Mihaîl fciacioveanu," George Enescu, Al. Rosetti, Al. Mâţă, Dim Guşti ş.a.), precum şi mai mulţi social-democraţi (loan Flueraş, losit Jumanca, Carol Bartha, Al. Bartalis ş.a.)[38].

Adunările legiuitoare şi-au început activitatea la 7 iunie 1939; în mesajul de deschidere, Carol al II-lea afirma că acestea „sînt reunite sub semnul renaşterii şi al concordiei naţionale'[1], generate de actul din 10 februarie 1938, cînd el, regele, a intervenit „cu gîndul curat şi cu conştiinţa" că îndeplineşte „un comandament pe care îl Impuneau zilele grele ce treceam şi moştenirea sfîntă a făuritorilor României mari"[39].

Apoi fiecare deputat şi senator a depus următorul jurăniînt: „Jur credinţă regelui Carol al II-lea. Jur să păstrez Constituţiunea şi legile ţării, să menţin unitatea naţională şi să apăr integritatea teritoriului României"[40].

Carol al II-lea se afla în culmea puterii; el era „salvatorul", omul „providenţial", „depozitarul" idealurilor naţionale. Dar în fapt, între propaganda oficială, poleită şi paradisiacă, şi realitatea crudă şi adesea amară exista o sensibilă discrepanţă.

Noul regim nu era, şi nu putea să fie, expresia voinţei şi aspiraţiilor poporului român. El reprezenta interesele unei jjărţi armării burgheziii antifasciste, care pe pian intern se pronunţa pentru restrîngerea drepturilor şi libertăţilor democratice, iar pe plan extern dorea menţinerea orien-

* în decembrie 1937 au fost înscrişi 4.649.163 de cetăţeni.

[37] *Alegerile parlamentare,* în „Timpul", III, nr. **747** din **2 iunie** 1939.

[38] „Monitorul oficial", nr. 128 bis din 6 iunie 1939.

[39] „D.S.", nr. 1, şedinţa clin 7 iunie 193.9, p. 1.

[40] „Monitorul oficial", nr. 127 din 5 iunie 1939.

tării României spre Franţa şi Marea Britanie, consolidarea sistemului de alianţe din care făcea parte, apărarea păcii şi statu-quo-ului teritorial.

Regimul de la 10 februarie 1938 era, în esenţă, expo nentul marii burghezii industriale — interesată mai ales în industria grea metalurgică şi în cea privind înzestrarea armatei — precum şi al marii burghezii bancare. Această grupare s-a format şi dezvoltat în perioada anterioară, fiind dependentă de sprijinul statului, care era princi palul creditor şi cumpărător al produselor realizate. în fruntea acestei grupări se afla însuşi Carol al II-lea, care,, cu o rîvnă rar întîlnită, a achiziţionat pachete de acţiuni
l t di "R
, ţ p
la aproape toate marile întreprinderi din ^ ^ ^
asemenea, treptat, s-a constituit, alături şi adeseori în concurenţă cu capitalul bancar liberal, un nou centru financiar, al cărui exponent era statul şi bugetul său-însăşi Banca Naţională a României a ieşit de sub tutela liberalilor şi a trecut în dependenţă faţă de puterea executivă. Astfel, între stat (reprezentat prin rege şi camarila sa) şi marea burghezie industrială şi bancară s-a realizat o unitate de interese, o interdependenţă, care pe plan politic şi-a găsit expresia în instaurarea regimului monarhiei autoritare.

Era deci firesc ca noul regim să promoveze în plan economic în primul rînd interesele acestei grupări. De altfel, încă de la început Carol al II-lea a iniţiat modificarea organelor de conducere a economiei şi a creat altele noi. Astfel, la 7 aprilie 1938, „Consiliul Superior Economic
<a primit sarcina dejajşlaJb_flr.a planii(gpnfT-ăI~fîCOPQmiţL.aţ
ţarii[41], la" 2 maf~s-a~ creat Comisia specială pentru îndru-
*" marea, încurajarea şi organizarea exporturilor de cereale[42], la 8 aprilie Ministerul Industriei şi Comerţului a fost transformat în Ministerul Economiei Naţionale[43], la 15 octombrie s-a înfiinţat Ministerul înzestrării Armatei[44].

Cu sprijinul direct al statului, s-au detaşat puternic cîţiva mari capitalişti, în fruntea cărora se afla însuşi Carol al II-lea; el era acţionar la „Malaxa", „Uzinele şi Domeniile Reşiţa", „Mica". „S.A. Telefoane", „I.A.R."—Braşov, „Titan—Nădrag—Călan", ..Banloc", „Astra Română", la fabricile de hîrtie „Letea" şi „Buşteni", la

---

[41] *Ibidem,* nr. 81 din 7 aprilie 1938. «
Ibidem, nr. 99 din 2 mai 1938.
[43] *Ibidem,* nr. 82 din 8 aprilie 1938.
[44] *Ibidem,* nr. 240 din 15 octombrie 1938.

fabricile textile Buhuşi şi Azuga, la fabricile de zahăr Lujani, Chitila, Giurgiu şi Sascut; el deţinea mai mult de două treimi din acţiunile întreprinderii forestiere „Cloşani" ş.a. De asemenea, Carol era principalul acţionar la Banca de Credit Român şi deţinea poziţii importante la Banca Naţională a României şi la Banca Românească. Intrucît se practica sistemul ca numele regelui să nu apară întotdeauna, el fiind reprezentat de diferite persoane, nu se poate face o evaluare certă a totalului acţiunilor pe care el le-a avut şi ca atare a averii de care dispunea[45].

Nicolae Malaxa deţinea majoritatea capitalului sau importante pachete de acţiuni la întreprinderile „Malaxa", „Malaxa—Tohanui Vechi", „Malaxa—Tuburi şi oţelărie", „Astra—Arad", „I.O.R.", „Unio Satu Maro", „Compagnie Europeene de Participations Industrielles" (C.E.P.I.) din Monaco, Uzinele şi Domeniile Reşiţa (U.D.R.). La uzinele „Malaxa" comenzile de stat deţineau o pondere de *98<>/o* din producţie, în timp ce comenzile particulare erau de numai 2%, fapt ce explică interesul lui N. Malaxa de a cîştiga bunăvoinţa lui Carol al II-lea, prin acordarea unor cadouri substanţiale şi prin atragerea lui în consiliile de administraţie ale întreprinderilor pe care le conducea.

Max Auschnitt deţinea majoritatea acţiunilor la U.D.R., uzinele Titan—Nădrag—Călan, Socomet, C.E.P.I. După ani lungi de colaborare, între N. Malaxa şi Max Auschnitt a izbucnit un conflict, alimentat de monopolurile germane, *în* timp ce N. Malaxa era pentru o conlucrare strîn-să cu capitalul german, M. Auschnitt era adeptul colaborării cu capitaliştii englezi şi francezi. Regele Carol al II-lea a înclinat spre Malaxa, manevrînd astfel încît Auschnitt să demisioneze din funcţia de preşedinte al Consiliului de administraţie al U.D.R., în locul'său fiind ales, la 19 iulie 1939, Ernest Urdăreanu, ministrul Palatului[46]. La 21 august 1939 noul preşedinte a sesizat Parchetul, care a decis trimiterea lui Auschnitt în judecată sub învinuirea de gestiune frauduloasă, escrocherie şi fals[47]. Procesul s-a încheiat la 16 martie 1940 prin con-

[45] Vezi, în detalliu. *Ancheta întocmită în 1941 privind fraudele din avutul public săvîrşite de regele Carol al II-lea, în Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani, p.* 563—631.

4S Philippe Marguorat. *Le lll-e Reich et le petrole roumain. 193S—1940,* Leiden, I9T7, p. 145.

* „Timpul-', IV, *ni:* 1004 din 18 februarie 1940.

damnarea **lui** Auschnitt la 6 ani închisoare corecţionaîă şi plata a 98 milioane lei şi 166 000 lire sterline. Astfel a sfîrşit unul dintre cei mai mari capitalişti din România perioadei interbelice.

Un alt „stîlp" al regimului a fost Ion Gigurtu, care conducea grupul „Mica" — din care făceau parte „Societatea Mica", „Asociaţia minieră Gh. Şuluţiu", „Pyrit", „Breaza—Zlatna", „Societes Mines d'or de Straja" ş.a. — care exploata bogăţiile aurifere şi metalele neferoase din România. Poziţia sa economică, precum şi întinsele relaţii pe care le avea în Germania au avut un rol hotărîtor în numirea lui I. Gigurtu în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri în vara anului 1940.

Din gruparea monopolistă patronată de Carol al II-lea mai făceau parte Ernest Urdăreanu, Ernest Baliff, loan Bujoiu, Oscar Kaufman, N. Tabacovici, C. Argetoianu, Alexandru Scanavi, precum şi membrii familiei regale.

Se cuvine remarcată preocuparea statornică a lui Carol pentru modernizarea economiei româneşti, pentru dezvoltarea industriei autohtone, în special a celei pentru apărarea naţională. Vizitele făcute în marile întreprinderi industriale, recomandările făcute, recompensele acordate vizau stimularea producţiei, asigurarea unui nivel competitiv pentru produsele româneşti.

Sprijinită de stat, marea burghezie industrială şi bancară şi-a consolidat poziţiile, dobîndind profituri considerabile*. Astfel, profitul' net realizat în 1938—1940 de marile societăţi industriale era considerabil: „Mica" — 47%, „Industria iutei" — 18%, „Astra Română" — 17,5%, „Concordia" — 12o/o, „Malaxa"—300—1000%[48] ş.a. Aceste

* Cointeresarea regelui şi obţinerea sprijinului acestuia a reprezentat o preocupare de seamă a vîrfurilor burgheziei române. Un singur exemplu poate fi semnificativ: în octombrie 1938 £a^_ rol al II-lea a împllinit 45 de ani. Cu acel prilej i s-aū oferit .numeroase daruri, care mai de care mai subsţaatLaJţL. 1tDTuT~Bă7itir^^ţlonale7^1exandru~OtulescuT^~o 3ţii itn bţiiiut aprobarea ^XtonsUltrlUidu COTHfUcere' a acestei instituţii pentru ^i oferi lui. TS'i'ul u^fiărEa a României gravată pe o placă de aur; placa avea I"W~T5 Kfg. KegeTe a apreciat execuţia hărţii, d a r a întrebat: „Unde-j-apsese munţii", in consecinţă, Banca Naţională a "Thai sc"oTT"20~ ae~Sg"aur, realizînd harta în relief. „De astă dată, " sint_mtiBţii: i-.ip6ese munţii"?"In consecin"ţa,~B"ancă* Naţională a ai s 2 a r g r z î ha în elief. „De astă dată, "capul încoronat a tost p"e depun mulţumit. î-a plăcut harta". (Şiră Afexandrescu, *Povestiri* Bucureşti, Bdit. Cartea Românească, "1970, p?81—85j:

[48] *Situaţia clasei muncitoare din România. 1914—1944.* Sub redacţia prof. univ. dr. N. N. Constantinescu, Bucureşti, Edit. Politică,' 1966, p. 361.

profituri au fost obţinute mai ales pe seama intensificării exploatării oamenilor muncii.

în timp ce, spre exemplu, Banca Naţională a acordat în 1939 cu 53o/o mai multe credite pentru marea industrie decît în 1938[49], iar Banca pentru Industrializarea şi Valorificarea Produselor Agricole (creată la 5 decembrie 1938) acorda credite pentru producţia şi valorificarea produselor proprietăţilor mai mari de 5 ha, regimul a decis sporirea orelor de lucru de la 8 la 10 în întreprinderile industriale oricînd necesităţile o impuneau, a interzis dreptul la grevă, a stabilit obligaţia celor concentraţi de a lucra pămînturile moşiereşti.

Toate acestea au făcut ca procesul de concentrare a bogăţiilor la un pol şi al sărăciei la altul să se accentueze, să crească diferenţierile sociale şi, ca o consecinţă a lor, să se intensifice lupta de clasă, cu toate măsurile represive luate de regim. Potrivit datelor statistice, numărul grevelor s-a ridicat în anul 1938 (după 10 februarie) la 80 [50], în 1939 la 87[51], în 1940 (pînă la 6 septembrie) la 24[52]. La acestea se adaugă numeroase alte conflicte colective de muncă, acţiunile maselor de ţărani, funcţionari, meseriaşi etc. Regimul a fost obligat să satisfacă multe dintre revendicările muncitorilor; astfel, în 1938 s-au încheiat 157 contracte colective de muncă cuprinzînd 32 227 de salariaţi, în 1939 s-au semnat 289 contracte interesînd 36 035 salariaţi, iar în 1940 numărul contractelor a crescut la 366 privind 68 244 de salariaţi[53].

In timp ce oficialităţile sărbătoreau împlinirea a zece ani de la urcarea pe tron a lui Carol al II-lea, P.C.R. a dat publicităţii broşura *România sub domnia lui Carol al II-lea Hohenzollern*[54] în care se arăta: „Afară de o clică restrînsă de profitori ai regimului dictaturii regale, toată populaţia muncitoare din România priveşte cu adîncă ură şi revoltă prezenţa de 10 ani a lui Carol Hohenzollern la conducerea ţării [.. .] Cointeresat în majoritatea întreprinderilor bancare şi industriale cu capital românesc

---

[49] Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* p. 234—235.
[50] *Ibidem,* p. 258.
[51] *Ibidem,* p. 368.
[52] *Ibidem,* p. 373.
[53] Ilie Ceauşescu, *Din istoria contractului colectiv în Romă-ua,* Bucureşti, Edit. Politică, 1970, p. 111—112.
[54] Arh. I.S.I.S.P. de pe lingă CC. al P.C.R., Cota Ab-XXIV-3, inv. 1098.

şi străin, regele Carol organizează sub scutul teroarei sîngeroase un jaf nemaipomenit al celor ce muncesc. Prin jocul politicii financiare şi fiscale, prin decretarea legilor economice speciale, el favorizează concentrarea şi cartelarea băncilor şi întreprinderilor industriale, asigurîndu-le cîştiguri ridicate monopoliste în urma scumpirii continue a vieţii". In document se aduceau exemple concrete privind modalităţile de îmbogăţire personală a regelui se sublinia esenţa politicii pe care acesta o promova: „Poreclit de profitorii regimului ca «rege al muncitorilor», Carol Hohenzollern se află de fapt în fruntea capitalului monopolist român, care organizează exploatarea sălbatică a muncitorimii; el ţine în mîinile sale aparatul de stat, care prin teroare şi opresiune sîngeroasă asigură existenţa acestui regim de spoliere neruşinată a celor ce muncesc în această ţară".

Pe plan politic, regimul monarhiei autoritare s-a caracterizat printr-o mare instabilitate şi incoerenţă. Această realitate este oarecum surprinzătoare dacă avem în vedere faptul că, încă din vremea cînd era principe moştenitor, apoi în timpul exilului şi cu deosebire după 8 iunie 1930, Carol se pronunţase pentru întărirea rolului monarhiei în viaţa de stat, pentru un regim autoritar şi se angajase cu toate forţele sale pentru realizarea acestui obiectiv.

jn_ intervalul 10 februarie 1938 — 4 septembrie 1910-
^-au_perinaatiTjTcurrna ţării 9 guverne, prezidate de: Mi-
^ i i P î b i ^ 0 jmarţie^JJO martie,„J.938^^
31ianuarie _ J n e ^ ^ Armând
TJăiinescu ft ^—21 septeTJ^TX^^K77g^
rşp^ e* 1939), C.
T3~~nofembrie 9) G h J
noiembrie

■ ■ (. 1 _ 3 P ^ g] 1940). AcesTŢâpţ ariîîaTîmpeHe baza şuhrecTă a regTmuTuXTîpsa de stabilitate a acestuia.

Larga „adeziune populară" de care se vorbea era iluzorie în condiţiile în care propaganda ostilă regimului era interzisă, presa partidelor politice suprimată, singurele întruniri politice admise fiind cele de adeziune faţă de Carol al II-lea şi politica sa.

Deşi a înghiţit fonduri însemnate, Straja Ţării n-a putut deveni o organizaţie temeinică, nu şi-a dovedit eficienţa sperată de rege. Cei peste 4 milioane de tineri înscrişi în Straja Ţării au fost organizaţi în legiuni, centurii, stoluri, iar conducătorii lor instruiţi în tabere spe-

ciale (pentru apărarea pasivă; formaţii sanitare; poştă şi telegraf; telefon; radiotelefonie; tracţiune mecanira; localizarea incendiilor; ateliere şi industrii etc). Activităţile desfăşurate au căpătat mai mult un caracter tehnic, aspectul politic, de proslăvire a „marelui străjer[44], desfăşurîndu-se formal, neavînd o reală aderenţă în masa participanţilor.

Consiliul de Coroană n-a putut asigura regimului influenţa şi prestigiul urmărite de Carol al II-lea. în momentele critice din vara anului 1940, regele s-a văzut nevoit să invite la şedinţele Consiliului de Coroană oameni politici care-i erau adversari declaraţi şi să asculte din partea lor rechizitorii dintre cele mai dure. Astfel, un organism oficial conceput ca un sprijin al regimului s-a transformat într-un cadru de manifestare a unor persoane ostile regelui Carol al II-lea.

Frontul Renaşterii Naţionale (F.R.N.) n-a putut căpăta consistenţa dorită de rege. Cei peste 3,5 milioane de membri pe care-i avea încă din ianuarie 1939[55] nu se simţeau legaţi între ei, fiind, cei mai mulţi, înscrişi din oficiu (membrii breslelor, funcţionarii de stat ş.a.), iar alţii — doritori să ocupe posturi — din oportunism politic. Frontul nu avea un program şi o ideologie clare. In afară de cîteva lozinci de proslăvire a suveranului şi de justificări, adesea naive, a regimului instaurat la 10 februarie 1938, F.R.N. nu a putut îmbogăţi peisajul politic al ţării cu aproape nimic. El era o anexă, care se manifesta 3a zile festive şi parăzi, cînd o masă de uniforme (albastre sau albe) inunda instituţiile publice şi pieţele. Vechile asperităţi între grupările politice care-l sprijineau pe Carol al II-lea nu numai că nu s-au tocit, dar chiar s-au amplificat, fiecare voind să tragă foloase cît mai consistente de pe urma noului regim. Astfel încît, Frontu? Renaşterii Naţionale „a rămas un conglomerat de grupări, curente, orientări şi tendinţe, care se reuneau pentru a constata că de fapt sînt în dezacord şi care-şi trăiau în realitate viaţa în afara Frontului"[56].

Conştient de acest fapt, la 22 iunie 1940, Carol al II-îea a hotărît transformarea Frontului Renaşterii Naţionale în

[55] *Guvernul Renaşterii Naţionale. Noua eră constituţional* o, [Bucureşti, 1939], p. 12.

[56] Al. *Gh.* Savu, *Sistemul partidelor politice din România. 1919—1940,* Bucureşti, Edit Ştiinţifică şi Enciclopedică, 13 "fi, P- 180-

ParjMul Naţiunii[57], declarat (partid unic,' şi totalitar^, afîaŢ3ub_ conducerea supremă [1]a-gea&lw5?^h~c[c^*st părîTcf erauobligaţi sa se înscrie toţi f_unctionarii_pj.iblici, /brii" gorganelor de ronducerejă"asociaţiilor profesionale^ 'f^eţflBHiconsIhjlor'ger^Mminlstraţie ale întreprinderilor publice şi privă~te~"ş.a. Cey_care~"

b " g 1 j~ i i i l dî

p ş ps yj Ţş|^^ ^xial nrrn5g~auto'mat rey£caţi din funcţie_[bi{]. Dar. "Partidul Naţiunii — datorită evoluţiei rapide a evenimentelor externe — n-a apucat să se organizeze, întrucît regimul însuşi s-a prăbuşit. In speranţa că va obţine bunăvoinţa lui Hitler, Carol al II-lea a promulgat în aceeaşi zi, 22 iunie 1940, decretul-lege pentru „apărarea ordinei politice unice şi totalitare a statului român"[59], care prevedea pedepse grele pentru cei ce făceau propagandă în vederea schimbării organizării politice a ţării, care ar fi constituit asociaţii secrete sau ar fi reconstituit asociaţii dizolvate, precum şi orice fapte care ar fi urmărit să discrediteze Partidul Naţiunii — „organizaţia politică unică" recunoscută de lege.

Parlamentul, căruia Carol afirma că i-a dat un conţinut nou, cu adevărat reprezentativ, s-a dovedit şi el o instituţie incomodă pentru regim. Conform decretului din 3 iunie 1939, deputaţii şi senatorii au fost obligaţi să depună jurământ de credinţă faţă de rege şi să poarte uniforma Frontului Renaşterii Naţionale. între cei care au refuzat, s-au aflat Iuliu Maniu, I. Mihalache, dr. N. Lupu şi C. I. C. Brătianu (senatori de drept), fapt ce a fost comentat în termeni cu totul nefavorabili regelui Carol al II-lea.

în timp ce unii deputaţi au găsit de datoria lor să laude pe rege, care a „salvat" ţara, alţii au adoptat o atitudine critică faţă de regim. Tradiţia parlamentară de şapte decenii creasе o mentalitate democratică, şi anume aceea de a controla activitatea guvernamentală şi a se implica în toate problemele interesînd statul român.

Preşedinte al Adunării Deputaţilor a fost ales Al. Vai-da-Voevod, iar al Senatului — Nicolae Iorga. Dacă Vaida se considera „un simplu chibiţ[60], Iorga înţelegea să joace

---

[57] „Monitorul oficial", nr. 142 din 22 iunie 1940.
[58] *Funcţionari revocaţi pentru că nu au putut prezenta dovada de înscriere în Partidul Naţiunii,* în „România", III, nr. 789 din 9 august 1940.
[5S)] „Monitorul oficial", nr. 142 din 22 iunie 1940.
[m] Q Ghibu, *Ingreajma arbitrajului de la Vie'najrass^* în. Arhiva T5TCîiîb)!~~'

un rol activ, să contribuie la ridicarea prestigiului ad instituţii, precizînd că nu a linguşit „niciodată pe niml că din marea carte a istoriei a învăţat că toate „mq hiile de silă" s-au „prăbuşit", că el nu era capabil ctecît de „pasiunea pentru interesele fundamentale ale ţării şi ale naţiunii"[61]. Pentru a fi sigur că va putea conduce în mod independent şi o perioadă lungă de timp lucrările Senatului, N. Iorga a contribuit la elaborarea unui regulament al „maturului corp", care prevedea ca preşedintele să fie ales pentru întreaga legislatură (de 6 ani), iar nu pentru fiecare sesiune în parte. Acest fapt a alertat pe Carol al II-lea, care nu putea accepta să fie cenzurat de o persoană atît de incomodă şi influentă în opinia publică; de aceea a manevrat pentru înlăturarea lui N. Iorga[62]. Prezentat în şedinţa din 13 iunie 1939, proiectul de regulament a fost respins (cu 88 voturi contra, 49 pentru şi 1 nul)[63]. în faţa acestei situaţii, Iorga a declarat: „Respingerea regulamentului, la a cărui redactare am colaborat, o consider ca voinţa dv. de a fi conduşi altfel decît după ideile pe care le-am enunţat în cuvîntarea mea şi care sînt la baza vieţii mele politice, sprijinite pe păstrarea ordinei în folosul naţiei, care altfel poate cădea în păcate mai grele decît ale vechiului regim"[64]. Peste două zile în funcţia de preşedinte al Senatului a fost ales C. Argetoianu, care a ţinut să precizeze: „în regimul actual cred că nu mai poate fi vorba de drepturi şi nici chiar de drepturi colective, întrucît ele reprezintă însumarea celor individuale, ci numai de îndatoriri, de datorii. Parlamentul actual, în concepţia Constituţiunii din anul trecut, atît Senatul, cît şi Camera, n-au decît o singură datorie: să ajute puterea executivă în confecţionarea legilor şi prin urmare în organizarea statului"[65]. Era astfel formulată — de un fervent susţinător al lui Carol — concepţia privind rolul parlamentului în noul regim.

Cu toate acestea, o anumită opoziţie a continuat să se manifeste în Adunarea Deputaţilor şi în Senat, punînd guvernul şi pe Carol în situaţii delicate. în decembrie

---

[61] „D.S.", nr. 2 şedinţa din 9 iulie 1939, p. 10.
[62] Al. Gh. Savu, *De ce a demisionat Iorga din Senat?,* în „Magazin istoric", mr. 9/1969, p. 85.
& „D.S.", nr. 3 şedinţa din 13 iunie 1939, p. 44.
« *Ibidem.*
« *Ibidem,* nr. 3 şedinţa din 15 iunie 1939, p. 45.

1939, cînd guvernul a depus spre ratificare 260 de decrete-lege, deputatul Carol Pop declara: „credem că această ratificare nu poate fi o simplă formalitate f. . .] Discu-ţiunea aceasta este un fericit prilej pentru noi să exprimăm cîteva deziderate în legătură cu modul cum se legiferează la noi [. ..] Primul deziderat este acela ca de aceste decrete, cu putere de lege, guvernul să facă uz numai în cazuri urgente, în cazuri de extremă necesitate şi în cazuri bine motivate de o necesitate absolută de stat şi de interes general". în continuare, referindu-se la cele 260 de decrete-lege, el afirma că se aflau multe care „prin forma lor, prin conţinutul lor şi prin soluţiunea pe care le dau problemelor la care se referă, nu justifică nici o urgenţă şi nici necesitatea absolută de interes general şi de stat"[66]. Asemenea afirmaţii au fost însoţite de ropote de aplauze din partea deputaţilor.

O discuţie similară a avut loc în martie 1940, cînd au fost depuse spre ratificare 163 de decrete-lege. Deputatul I. Guriţă a evidenţiat „scăderile" sistemului întronat şi necesitatea de a se acţiona pentru „menţinerea prestigiului acestui parlament"[67]. Un alt deputat, I. Marinescu, ţinea să precizeze: „ratificarea aceasta nu este o simplă formalitate; prin ratificare se cere învoirea noastră la cea ce s-a comis, se cere să dăm acestor decrete-lege un caracter de definitivat, de permanenţă. Prin urmare, trebuie să ştim ce se aduce spre ratificare. Ori, domnilor, în loc să ni se aducă, după cum era firesc, după umila mea părere, aceste legi la cunoştinţă, ni s-a dat o tabelă conţinînd titulatura lor. Astfel încît noi nu sîntem în măsură de a aprecia în exercitarea acestui atribut al nostru, legislativ, ce decrete-lege, ratificăm"[68]. Pînă la urmă punctul de vedere oficial a avut cîştig de cauză, dar votul obţinut (86 pentru şi 18 contra)[69], nu era deloc încurajator pentru Carol al II-lea, care constata — cu surprindere — că exista o reală opoziţie în parlament, deşi toţi deputaţii fuseseră aleşi pe listele Frontului Renaşterii Naţionale.

în discuţiile parlamentare s-au ridicat şi alte probleme: deputaţii şi senatorii să nu fie obligaţi să poarte uniformele Frontului Renaşterii Naţionale, necesitatea creşterii

[66] „D.A.D.", nr. 16 şedinţa din 16 decembrie 1939, p. 323.
[67] *Ibidem,* nr. 12 şedinţa din 23 martie 1940, p. 539.
[68] *Ibidem,* p. 579.
[69] *Ibidem,* p. 591.

rolului Corpurilor legiuitoare, să se prezinte rapoarte şi informări privind activităţile diplomatice desfăşurate de guvern etc. Evident, Carol al II-lea nu putea fi mulţumit de modul în care deputaţii şi senatorii îşi înţelegeau rolul în cadrul noului regim; de aceea a hotărît să le ofere cît mai puţin timp pentru discuţii. Şi altfel, sesiunile parlamentare au fost foarte scurte: 7 iunie — 11 iulie 1939, 7 martie — 19 aprilie 1940, şi 3 iulie 1940 (s-a închis în aceeaşi zi), deci în total circa două luni din cei doi ani şi jumătate de existenţă a regimului. Evident, parlamentul n-a fost ceea ce Carol a dorit; de altfel, la 5 iulie 1940 Corpurile legiuitoare au fost dizolvate prin decret regal, deşi — potrivit legii — ele fuseseră alese pe 6 ani.

Breslele de lucrători, funcţionari particulari şi meseriaşi, concepute ca organizaţii de sprijinire a regimului, au cunoscut şi ele o evoluţie spectaculoasă. Iniţial, P.C.R. s-a opus întemeierii breslelor, cerînd reînfiinţarea sindicatelor întemeiate pe principiul luptei de clasă. Dar, treptat, constatînd că breslele cuprindeau un mare număr de membri, că ofereau un cadru legal de manifestare pentru oamenii muncii, Partidul Comunist a decis ca membrii săi să se înscrie în bresle şi să acţioneze pentru transformarea acestora în adevărate organizaţii muncitoreşti. în urma activităţii intense desfăşurate de comunişti, breslele s-au transformat de multe ori în adevărate pîrghii de promovare a intereselor economice şi politice ale clasei muncitoare. Organele de conducere a breslelor au fost constituite, adeseori, din comunişti, social-democraţi, socialişti şi muncitori neorganizaţi politic care se pronunţau pentru unitatea de acţiune a clasei muncitoare. Astfel, unele comitete ale breslelor au devenit organe ale frontului unic muncitoresc, adică exact ceea ce dorise să împiedice regimul.

Breslele au oferit cadrul legal pentru organizarea celei mai mari acţiuni de masă din acea perioadă — 1 Mai.

„Demonstraţia de la 1 Mai 1939 — cea mai mare demonstraţie din Europa acelui an îndreptată împotriva hit**lerfemului** —, acţiune de mare amploare în organizarea căreia rolul hotărîtor i-a revenit tovarăşului Nicolae Ceauşescu, a fost o mărturie elocventă a forţei clasei muncitoare, a capacităţii Partidului Comunist de a mobiliza masele largi populare şi de a le orienta în lupta pentru apărarea intereselor fundamentale ale naţiunii. în viitoarea bătăliilor antifasciste din acei ani, alături de

tovarăşul Nicolae Ceauşescu şi alţi militanţi ai partidului, s-a afirmat, prin atitudinea şa fermă şi activitatea politico-organizatorică desfăşurată, tovarăşa Elena Petrescu-Ceauşescu"[70].

Guvernul a hotărît ca ziua de 1 Mai să fie declarată sărbătoare oficială, convocînd adunări ale breslelor pentru a afirma adeziunea maselor faţă de regim. P.C.R. a transformat aceste întruniri în mari acţiuni de protest împotriva pericolului hitlerist şi a politicii regimului. La întrunirea din sala „Tomis" din Bucureşti oratorii guvernamentali au fost întrerupţi, participanţii manifestînd pentru realizarea frontului patriotic antihitlerist, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de viaţă ale muncitorimii şi libertăţi democratice, pentru apărarea graniţelor şi independenţei României. In sala „Eintracht" numeroşi muncitori s-au pronunţat împotriva agresiunii hitleriste şi a fascismului, pentru drepturi democratice. De la cele două săli de întrunire, muncitorii şi meseriaşii au pornit spre Piaţa Romană şi apoi pe Calea Victoriei în coloane cuprinzînd peste 20 000 de oameni, îndreptîndu-se spre Piaţa Palatului. Aici Carol al II-lea urma să primească defilarea şi să fie ovaţionat pentru politica sa. Dar, spre uimirea oficialităţilor, şi în primul rînd a regelui, manifestanţii au început să scandeze: „Vrem România liberă şi independentă", „Jos fascismul", „Cerem abrogarea pactului economic româno-german", „Jos agresorul hitlerist". Apoi delegaţii ale breslelor de muncitori au depus coroane de flori la Mormîntul Eroului Necunoscut din Parcul Carol (azi Parcul Libertăţii). în toate oraşele şi centrele importante — Iaşi, Timişoara, Arad, Cluj, Reşiţa, Ploieşti, Constanţa, Galaţi, Brăila, Tîrgu Mureş, Oradea, Baia Mare, Bacău, Piatra Neamţ, Alba lulia ş.a. — întrunirile şi demonstraţiile convocate de guvern s-au transformat în puternice manifestaţii antifasciste şi antihitleriste[71].

Astfel, „1 Mai 1939 s-^a transformat într-o puternică manifestare împotriva fascismului si războiului, numărîndu-se printre puţinele manifestări din Europa care au avut loc în condiţiile cînd fascismul era în ofensivă, după

[70] Gh. Surpat, *Centrul vital al naţiunii,* în „Magazin istoric", nr. ! din 1988, p. 2.

[71] Vezi, pe larg, Olimpiu Matichescu, *1 Mai 1939 — moment semnificativ în lupta poporului român împotriva primejdiei fas ciste, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale.* Bucureşti, Edit. Politică, 1974.

Miinchen. Poperul român, sub conducerea comuniştilor, In alianţă cu socialiştii, cu alte forţe democrate, şi-a exprimat voinţa de a face totul pentru a împiedica ascensiunea fascismului, instaurarea dictatui'ii fasciste în România"[72].

Pentru ca asemenea acţiuni să nu se repete, regimul a luat măsuri de restrîngere a activităţii breslelor şi **chiar** de dizolvare a acelora în care comuniştii dobîndiseră poziţii importante. Astfel, încă o instituţie oficială a devenit cadrul de manifestare a ostilităţii faţă de regimul patronat de Carol al II-lea.

în contextul marilor mutaţii din viaţa internaţională, care au afectat puternic şi situaţia României, regele a trecut, în vara anului 1940, la lichidarea instituţiilor pe care el însuşi le crease, întrucît ele se transformaseră în organe de opoziţie faţă de regimul instaurat la 10 februarie 1938.

2. PROBLEME INTERNE... PROBLEME EXTERNE. ABDICAREA LUI CAROL AL II-LEA

Deteriorarea situaţiei internaţionale, declanşarea celui de-al doilea război mondial, lichidarea sistemului de alianţe pe care se întemeia politica externă a României, presiunile tot mai puternice ale Germaniei, pretenţiile revizioniste ale unor vecini şi amputarea teritoriului naţional au pus poporul român în faţa unor situaţii dramatice. Dincolo de ambiţiile şi situaţia unui monarh, asemenea probleme vizau existenţa însăşi a naţiunii noastre, a tuturor claselor şi categoriilor sociale.

Dizolvînd partidele politice la 30 martie 1938, Carol al II-lea n-a avut curajul să treacă la lichidarea lor, întrucît acestea aveau influenţă asupra maselor, stăpîneau pîrghii economice puternice, îşi creaseră întinse relaţii în afara hotarelor ţării.

Partidele favorabile politicii regale — Partidul Agrar (C . Argetoianu), Frontul Românesc (Al. Vaida-Voevod), Partidul Naţionalist-Democrat (N. Iorga), gruparea liberală a lui Gh. Tătărescu şi cea naţional-ţărănistă condusă

[72] Nicolae Ceauşescu, *Istoria poporului român. Culegere de texte,* Bucureşti, Editura Militară, 1983, p. 447.

de Armând Călinescu au primit favorabil actul dizolvării .partidelor politice şi măsurile care au urmat, căutînd să tragă maximum de foloase din partea noului 'regim. La rîndul său, Carol al II-lea a îngăduit ca aceste organizaţii să-şi continue activitatea, în limitele impuse de legisla.ia existentă, concretizată în ţinerea legăturii permanente între conducerile centrale şi organizaţiile judeţene, editarea unor ziare proprii sub titulatură „independentă" ş.a. Membrii acestor partide şi grupări au ocupat funcţii şi demnităţi, oferind principala sursă de cadre pentru regim.

Partidul Maghiar şi-a luat numele de Comunitatea Maghiară, după care şi a aderat în ziua de 17 ianuarie 1939 la Frontul Renaşterii Naţionale, devenind o filială a acestuia[1]. Pe de altă parte, Partidul German, sub numele de Comunitatea Germanilor din România, a devenit o filială a Frontului Renaşterii Naţionale. Cele două organizaţii ale burgheziei şi moşierimii maghiare şi germane s-au depărtat tot mai mult de orientările primite de la Bucureşti, conducîndu-se după indicaţiile Budapestei şi, respectiv, ale Berlinului.

Avînd experienţa muncii ilegale, Partidul Comunist Român s-a adaptat rapid noilor condiţii. La început Partidul Comunist a considerat regimul instaurat la 10 februarie 1938 ca avînd un caracter fascist[2], dar analiza situaţiei concrete a determinait P.C.R. să-şi modifice aprecierile iniţiale. Într-un articol apărut în „Scînteia" din 24 ianuarie 1939 se arăta: „ar fi o mare greşeală să confundăm regimul actual reacţionar şi antipopular cu fascismul şt Frontul Renaşterii Naţionale cu o unealtă directă a acestuia. Duşmanul principal este şi rămîne Garda de Fier".

Comuniştii au militat cu consecvenţă pentru revenirea la un regim democratic, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale, folosind o gamă largă de metode şi mijloace, între care şi cele legale. Astfel, P.C.R. *a* indicat membrilor şi aderenţilor săi să intre în bresle, în Frontul Renaşterii Naţionale, în diferite asociaţii şi societăţi, redacţii de ziare tolerate de regim pentru a le imprima o orientare democratică, antifascistă. Succesele notabile obţinute — din rîndul cărora se detaşează mari-

---

[1] .Timpul", III, nr. 635 din 8 februarie 1939.

* Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă CC. al P.C.R., Cota Ab XXII-13.

le acţiuni din 1 Mai 1939 — au demonstrat justeţea acestei orientări.

Odată cu apariţia **decretului** privind dizolvarea partidelor politice, Partidul Social-Democrat a renunţat la activitatea politică deschisă. Conducerea P.S.D. a fost unitară în a aprecia că trebuiau folosite toate posibilităţile pe care le oferea activitatea legală în sindicate, iar apoi în bresle. în privinţa atitudinii faţă de regim, Comitetul Executiv al P.S.D. a fost puternic divizat. în decembrie 1938, Gh. Grigorovici — preşedintele P.S.D., Ioan Fiueraş — vicepreşedintele P.S.D. şi preşedintele Confederaţiei Generale a Muncii, Eftimie Gherman — **secretarul** Uniunii breslei muncitorilor minieri au semnat manifestul de înfiinţare a F.R.N.; în urma alegerilor parlamentare din 1—2 iunie 1939 au fost desemnaţi 11 deputaţi şi 14 senatori din rîndurile social-democraţilor, unii **dintre** aceştia primind importante funcţii în aparatul politic şi economic (Gh. Grigosrovici — subsecretar de stat la Ministerul Muncii, I. Flueraş — membru în Consiliul Superior Economic ş.a.)[3].

Conducerea P.S.D. a dezavuat aceată atitudine şi a hotărît excluderea din partid a elementelor colaboraţioniste şi reorganizarea activităţii partidului. Social-democraţii s-au încadrat, alături de comunişti, de celelalte forţe democratice şi progresiste în frontul luptei împotriva fascismului intern, rteprezentat de Garda de Fier, şi a celui extern, **pentru** apărarea independenţei şi suveranităţii patriei.

Decretul-lege din 30 martie 1938 a determinat prima luare de atitudine din partea liderilor naţioriai-ţărănîşti şi liberali, care au înţeles că suveranul nu se limita doar la acţiuni împotriva Gărzii de Fier, ci era decis să permanetizeze regimul monarhiei autoritare, distrugînd sistemul democraţiei burgheze întemeiat pe partidele politice.

Iuliu Maniu a declarat că actul dizolvării partidelor politice era neconstituţional, şi preciza: „nu ne socotirii dizolvaţi, ci ne simţim obligaţi a continua activitatea noastră"". La rîndul'său, C. I.C. Brătianu a adresat regelui un memoriu de protest[3] împotriva decretuîui-lege

[3] Nieolae Jurca, *Mişcarea socialistă si social-democrată din România. 1934—1944,* p. 113.

[4] „Ştiri", I,-nr.-2 din 12 aprilie 1938.

[5] Arh. **ist.** ccntr., **fond** Preşcd. Cons. **Min.,** dos. **61/1940, f. 4—5.**

din 30 martie. In şedinţa Delegaţiei Permanente a Partidului Naţional-Liberal din 5 aprilie 1938, C. I. C. Brătianu îşi afirma convingerea că „Mai curînd sau mai tîrziu, tot la acţiunea de partid trebuie să se revie, pentru a da vieţii naţionale un ritm normal"[6]. In instrucţiunile transmise de conducerea centrală organizaţiilor locale se arăta: „Partidul Naţional-Liberal înţelege să-şi păstreze fiinţa, unitatea şi doctrina sa politică spre binele ţării şi .al Coroanei"[7].

Din cele două partide au fost înlăturate elementele care sprijineau regimul autoritar instaurat de rege. Astfel, Gh. Tătărescu a fost declarat, la 5 aprilie 1938, exolus din Partidul Naţional-Liberal[8], funcţia de secretar general al acestui partid fiind încredinţată, încă de la 17 februarie 1938, lui Constantin (Bebe) Brătianu[9]. La rîndul său, Maniu a anunţat înlăturarea din Partidul Naţional-Ţărănesc a lui Minai Ralea, Petre Andrei şi altor fruntaşi naţional-ţărănişti în momentul în care aceştia au acceptat demnităţi din partea lui Carol al II-lea[10].

La începutul lunii aprilie 1938, Iuliu Maniu şi C. I. G. Brătianu au alcătuit un memoriu de protest împotriva dizolvării partidelor, care urma să fie semnat de toţi cei ce intrau sub incidenţa decretului din 30 martie 1938. Acest act a impresionat pe rege, care n-a avut curajul să treacă la dizolvarea de facto a celor două mari partide[11]. Astfel, deşi sediile Partidului Naţional-Liberal şi Partidului Naţional-Ţărănesc au fost închise, administrarea bunurilor acestor partide a fost încredinţată de Ministerul de Finanţe unor persoane de încredere ale lui C. I. C. Brătianu şi Iuliu Maniu; o parte a presei naţional-liberale şi naţional-ţărăniste a continuat să apară sub titluri independente; între conducerile centrale şi organizaţiile locale s-a menţinut o permanentă legătură; liderii celor două partide au putut avea contacte cu reprezentanţii presei occidentale, iar emisarii lor au circulat nestingheriţi peste graniţă; măsurile coercitive au ocolit, de regulă, pe naţional-ţărănişiti şi pe liberali. Intre fruntaşii politici care au avut de suportat rigorile legii s-au numă-

---

[6] B.C.S., fond St. Georges, pachet CCII, dos. 3 (nepaginat).
[7] *Ibidem.*
* *Ibidem.*
[5] *Ibidem,,* dos. 2.
[10] Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 49/1940, f. 2—5.
l<- Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* p. 180.

rat: Virgil Madgearu, secretar general al Partidului Național-Țărănesc (căruia i s-a fixat domiciliu obligatoriu ia mănăstirea Bistrița-Vîlcea în perioada 22 martie ■— 14 aprilie 1940), Ilie Lazăr, Ghiță Popp, Aurel Leucuția sub motiv că au contravenit legii privind apărarea ordinei în stat[12]. Domiciliu forțat i s-a fixat, în martie 1939, lui I. Manolescu-Strunga, fost ministru liberal, precum și lui Ion Sîn-Giorgiu, fostul informator al regelui, sub acuzația de răspîndire a unor știri false[13].

Practic, cele două partide și-au putut continua activitatea, într-o formă mai restrînsă, cu îngăduința autorităților. Evident, nu era vorba de o toleranță dorită, ci de una impusă, Carol căutînd să-și consolideze forțele, pentru a putea trece la lichidarea și în fapit a celor două partide „istorice". Pe de altă parte, Iuliu Maniu și C. I. C. Brătianu s-au situat pe poziția de opozanți, căutînd să speculeze toate slăbiciunile de ordin intern și extern, în speranța că regimul se va prăbuși cît mai curînd. Liderii celor două partide au adoptalt o atitudine protestatară, neangajîndu-se într-o luptă fermă împotriva regimului patronat de Carol al II-lea. Iuliu Maniu a acceptat să poarte discuții cu reprezentanții P.C.R., dar s-a eschivat de la o reală colaborare cu partidul revoluționar al clasei muncitoare. La rîndul său, C. I. C. Brătianu nici n-a vrut să primească delegații P.C.R., fiind ostil oricărei colaborări cu comuniștii.

Partidul Național-Creșitin s-a supus aotului dizolvării, adoptînd o atitudine de expectativă față de regim. După moartea lui O. Goga (mai 1938), acest partid s-a dezmembrat. A. C. Cuza și-a exprimat adeziunea la măsurile antidemocratice luate de regim, fapt ce 1-a determinat pe Carol al II-lea să-1 numească membru al Consiliului de Coroană.

Relațiile dintre regimul monarhiei autoritare și Garda de Fier au cunoscut o evoluție extrem de sinuoasă și contradictorie. Apreciind că ceasul biruinței legionare „încă nu a sunat", la 21 februarie 1938. Corneliu Zelea Codreanu a dat o circulară prin care hotăra încetarea activității partidului Totul pentru Țară și a mișcării legionare[14].

j* „România nouă", VII, nr. 1 din 7 octombrie 1940.
, 5 artie 1939.
M1„ st- Piatra Neamț, fond Prefectura jud. Neamț, dos. 58/1938 (nepaginat).
„Curentul", XII, nr. 4003 din 25 martie 1939.
Pi

Avînd dinainte un (aparat clandestin, „căpitanul" spera să-şi poată continua activitatea în forme ilegale şi, totodată, să evite represiunile pe care era sigur că regele le va declanşa împotriva Gărzii de Fier. El îşi lua ca aliat timpul, fiind convins că presiunile Germaniei îl vor sili pe Carol al Il-iea să-şi modifice atitudinea faţă de legionari.

/ Anexarea Austriei de către Germania la 12 martie 11938 a demonstrat în mod clar rolul trădător pe care-1 / jucau agenturile hitleriste, faptul că acestea nu ezitau I să ceară intervenţia trupelor germane şi desfiinţarea statelor suverane. Impresionat de acest eveniment, Carol al II-lea şi colaboratorii săi — în primul rînd Armând Că-linesou — au hotărît să treacă la distrugerea Gărzii de Fier.

Motivul imediat al declanşării represiunilor anitilegionare 1-a constituit o scrisoare pe care Codreanu a adresat-o la 26 martie 1938 lui N. Iorga, prin care acesta era acuzat de „necinste sufletească"[15]*. In ziua de 16 aprilie, în urma sesizării lui N. Iorga, Corneliu Zelea Codreanu a fost arestiat şi condamnat, peste trei zile, la 6 luni închisoare pentru ultragiu adus unui ministru în funcţiune[16]. In timp ee se desfăşura procesul, au fost efectuate descinderi la locuinţele unor cadre legionare, iar în noaptea de 18/19 aprilie au fost arestaţi şi internaţi în lagăr numeroşi legionari[17].

Pe baza documentelor găsite în Casa Verde (sediul central al Gărzâi de Fier), lui Codreanu i s-a intentat un nou proces, fiind condamnat în ziua de 27 mai 1938 —

---

[15] Vezi, textul scrisorii, în Mihail Sturdza, *România şi sfîrşitul Europei,* p. 355—356.

• Presa din 30 martie 1938 anunţa că N. Iorga a înapoiat scrisoarea cu următoarea menţiune: „Se trimit înapoi, cu cea mai îndreptăţită indignare, aceste cuvinte nesocotite din partea cuiva, care, amintindu-şi cît sînge s-a vărsat de el si de pe urma faptelor sale, ar trebui să se coboare în conştiinţa sa pentru a se pocăi, evitînd ţării primejdiile ce se adună asupra ei". Totodată, el a sesizat Parchetul militar, care a decis trimiterea „căpitanului" în judecată „pentru ultragiu faţă de un ministru în exerciţiul legal al funcţiunii sale". *(Comunicat privind trimiterea d-lui Corneliu Z. Codreanu în judecată,* în „Universul", 55, nr. 88 din 30 martie 1938).

[15] *Condamnarea d-lui Corneliu Z. Codreanu,* în „Universul", 55, nr. 110 din 21 aprilie JJJ3JL * ~

[17] *Reprimarea agitaţiilor Gărzii de Fier, Ibideni,* nr. 112 din 23 aprilie 1938.

pe baza rechizitoriului scris do Armând CălinescuM la 10 ani muncă silnică pentru crima de deţinere şij producere în public de acite secrete interesînd sigura..ᵥa statului, uneltire contra ordinei sociale şi răzvrătire.

Pentru a evita noi măsuri represive din partea regelui, Codreanu a indicat legionarilor să se supună, să nu riposteze pentru a nu periclita viaţa celor închişi[19]. Această tactică era menită să salveze cadrele şi Garda de Fier de la distrugere, în speranţa că timpul va acţiona în favoarea lor. Pe această bază, numeroşi legionari au trimis regelui memorii prin care-şi declarau devotamentul lor faţă de Coroană, cerînd clemenţa acestuia[20].

„Acordul" de la Miinchen, din 29 septembrie 1938, prin care Franţa şi Marea Britanie au sacrificat Cehoslovacia pentru a satisface poftele anexioniste ale Germaniei, a complicat foarte mult şi situaţia României. Este de remarcat că guvernul român a avut o atitudine pe deplin loială faţă de un stat aliat. _La 18 octombrie 1938 ministrul., de Externe al Poloniei, colonelul Joseph Beck. în cadrul .un-ei discuţii~ăvute cu Carol al ll-lea la Galaţi, a propus~(i { caRomânia să participe ia împărţirea Cehoslovaciei, pre-)
."Tuind localităţile de graniţă în care existau un ma"re~rmmăr '
de români._Kegele a respins~âceăstă propuneFe^ arătîiîcT~ca~
'_Jiornîamj[jÎL^^ de c'Ii^
pefe de restr!şîe~prTrrcare trece un prieten[21]./*

X^ezmembrarea"Tyqţinslnyapipi a avut consecinţe extrem de negative pentru ţara noastră, care a pierdut un aliat. ^credincios şi principala sursă de aprovizionare cu armă-, ~ment. Ue aşemşnea^aoeşt act a marcatTdezagregarea MicH* Înţelegeri, care constituia unul din punctele de sprijin aie politicii" externe româneşti în lupta împotriva revizionismului horthyst.

Intr-un memoriu trimis în acele zile de Iuliu Maniu şi C. I. C. Brătianu lui Carol al II-lea i se cerea să revină „la vechile principii constituţionale", pentru realizarea solidarităţii tuturor cetăţenilor ■ conştienţi ai ţării[22].

[18] Armând Călinescu, *Memorii-notite.* în Arh. *CC.* al P.C.R., forTd 104, dbs.Tinni, f. 46. "

[19] Arh. "st. Piatra Neamţ, fond Prefect, jud. Neamţ, dos. 247/ 1938 (nepăginat). ""; ' ....

[20] „Universul", 55, nr. 334 din 7 decembrie 1938.

[21] Viorica Mqisuc, *Diplomaţia României şi problema apărăriij suveranităţii şi independenţei naţionale in perioada martie 1938 -f mai 1940,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1971, p. 86—87.

[22] Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 61/1940, f. 2—3.

La rîndul său P.C.R. — în articolul sugestiv intitulat *Nori grei deasupra României,* publicat în „Scîmteia" din 25 noiembrie 1938 — se pronunţa pentru „un regim democratic" care să mobilizeze întregul popor „la o puternică, largă şi hotărîtă mişcare pentru apărarea independenţei ţării şi libertăţii ei interne şi externe".

Nemulţumit de faptul că guvernul român s-a declarat împotriva dezmembrării Cehoslovaciei, precum şi de tărăgănarea discuţiilor privind încheierea unor noi acorduri economice româno-germane, Hiller a decis să intensifice presiunile asupra României. Aceste presiuni se exercitau în momentul cînd dezinteresul Marii Britanii şi Franţei pentru ţările mici din estul şi sud-estul Europei era exprimat fără rezerve.

în acest context, regele Carol al Il-lea a întreprins vizite la Londra (15—18 noiembrie) şi Paris (19—-21 noiembrie), solicitînd sprijin economic şi politic pentru a respinge presiunile Germaniei. în mod concret, el a cerut extinderea relaţiilor comerciale, îndeosebi prin sporirea exportului românesc, acordarea unor credite jpentru înzestrarea armatei române, sporirea livrărilor de armament. Dar cele două guverne au evitat să-şi ia vreun angajament, ceea ce însemna, în fond, că România nu iputea conta pe sprijinul Marii Britanii şi Franţei[23].

încă înainte de a pleca la Londra, Carol al Il-lea a avut în vedere o eventuală vizită în Germania, trimiţând pe Gh. Brătianu, Atta Constantinescu şi C. Argetoianu să-i pregătească terenul[24]. La întoarcerea spre ţară, regele a hotărît să se oprească în Germania, dînd vizitei sale un caracter particular[55]. La 24 noiembrie Carol al Il-lea s-a întîlnit cu Adolf Hitler la Berehtesgaden[26]. Aflînd despre eşecul vizitelor de la Londra şi Paris, Hitler a căutat să intimideze pe *rege,* adresîndu-i-se în termeni ultimativi: „România este chemată acum de a se hotărî pentru Reich sau contra lui, clar, răspicat, deschis, cinstit şi sincer, dar imediat, nu mai Itiîrziu, cînd ar avea cuţitul la gît". în

[23] Vezi, pe larg, Ioan Talpeş, *România în faţa expansiunii Germaniei naziste şi a atacurilor revizioniste (30 septembrie 1938 13 aprilie 1939),* în „Rev. ist.", nr. 9/1976.

[24] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 64/1938, f. 1.

[25] „Universul", 55, nr. 323 din 26 noiembrie 1938.

[26] Conţinutul discuţiei în *Les archives secretes de la Wilhelmstrasse,* voi. V, livre 1, Paris, 1953, doc. 226.

mod concret, fiihrerul a cerut ca România să se retragă din Societatea Naţiunilor, să denunţe toate tratatele oficiale şi secreite, precum şi convenţiile militare şi economice, să încheie un tratat de alianţă cu Germania, care să devină baza întregii politici interne şi externe a ţării, să aducă Garda de Fier la putere. în schimb, declara fiihrerul, Germania era dispusă să garanteze graniţele României, să determine Ungaria şi Bulgaria _să-şi modereze la maximum pretenţiile teritoriale. Carol ă declarat ca ei nu putea denunţa Tratatul de la Versailles, nu era de acord cu părăsirea Societăţii Naţiunilor şi nu putea aduce pe Corneliu Z. Codreanu în fruntea guvernului român. El a afirmat că România era gata să păstreze o neutralitate binevoitoare faţă de Germania, că acceptă încheierea unui tratat economic româno-german de lungă durată, dezvoltarea industriei de război şi în general a industriei grele româneşti cu colaborarea industriaşilor şi tehnicienilor germani. Cei doi interlocutori s-au despărţit într-o atmosferă încordată, care 1-a determinat pe Carol să creadă că va fi lichidat în trenul cu care călătorea spre ţară.

Pe măsura creşterii presiunilor exercitate de Germania asupra României, legionarii au început să devină tot mai activi: răspmdeau manifeste, broşuri şi alte materiale de propagandă, organizau atentate, adresau scrisori de ameninţare diferiţilor oameni politici. In seara zilei de__2£L fioiembrie 1938 un grup de legionari__a_ încercat să-l asa- _.sineze~pe~ f'lorian Şteianeseu^G"oangă, rectorul Uniyerşi^, 1 taţii din Cluj[27]. Acest atentat a avut loc la număT~cîtev3 zile după ce Hitler ceruse lui Carol al II-lea, pe un ton imperativ, aducerea legionarilor la putere. In acest context, regele a decis lichidarea principalelor căpetenii le-_ gionâre. In noaptea de 29/30 noiembrie 1938 au fost omo-- JDlL— îri_ţianp^ cie erau transportaţi dela închisoarea din' Rîmnicu Sărat la cea din Jilava ^"l^octreanu şi iiTţi~T3 legionari[28].

"~^Clpin1ă~publică democratică şi-a exprimat acordul cu această măsură. O delegaţie a Uniunii Democratice şi Madosz-ului a prezentat lui Armând Călinescu un me-

[27] *Atentat împotriva rectorului Universităţii din Cluj,* în „Universul", 55, nr. 327 din 30 noiembrie 1938.

[28] Ştefan Palaghiţă, *Garda de Fier spre reînvierea României,* Buenos-Aires, 1951, p. 102—103.

moriu în care se spunea: „De ani de zile am denunţat opiniei publice româneşti rolul de trădare al Gărzii de Fier, rolul ei de spionaj şi agentură a statelor revizioniste agresoare [• ..] lichidarea bandelor de asasini şi spioni, în frunte cu Corneliu Codreanu, o considerăm ca o măsură curajoasă de salvare a independenţei ţării"[29]. Pe de altă parte, conducătorul Partidului Naţional-Liberal a trimis regelui un memoriu în care afirma că nu aprobă uciderea lui Codreanu, deşi, din punctul de vedere al raţiunii de stat, ea era justificată[30]; la rîndul său, Iuliu Maniu a cerut, tot printr-un memoriu, „pedepsirea guvernului asasin"[31].

Sub impresia lichidării „căpitanului", numeroase cadre legionare au dat declaraţii de „supunere şi renunţare la orice acţiune interzisă de legi". Printre aceştia s-au numărat Nae Ionescu, Radu Meitani, col. Ştefan Zăvoianu[32]. Ca urmare a legămîntului de credinţă faţă de regim, în decembrie 1938 au fost eliberaţi 131 de legionari[33].

Aflînd de uciderea „căpitanului", Hitler a ordonat restituirea imediată a decoraţiilor pe care Carol le acordase lui Goering şi altor demnitari germani cu ocazia vizitei sale[34]; de asemenea, în mod ostentativ, cărţile lui Codreanu au fost puse în vînzare în librăriile germane, iar Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la Bucureşti, a fost rechemat în concediu „sine die", lăsînd să se înţeleagă că, în curînd, va urma ruperea relaţiilor diplomatice cu România.

Guvernul român a depus eforturi pentru ameliorarea relaţiilor cu Berlinul. Astfel, la începutul anului 1939 au fost **trimişi** în Germania, în misiuni de informare, Gh. Brătianu, Atta Constantinescu şi N. Malaxa, care au purtat discuţii cu Hermann Goering şi Helmuith Wohlthat;

---

[29] Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu, *op. cit.,* p. 230—231.

[30] Platon Chirnoagă, *Istoria politică şi militară a războiului României contra Uniunii Sovietice,* Madrid, Edit. Carpaţi, 1965, p. 91.

[31] Zaharia Boilă, *Memorii,* în Arh. I.S.I.S.P. de pe lingă CC. al P.C.R., fond 6, dos. 113, f. 329.

[32] „Universul", 55, nr. 338 din 11 decembrie 1938.

[33] *Punerea în libertate a internaţilor din lagărul de la Vaslui, Ibidem,* nr. 350 din 23 decembrie 1938.

*[4] Andreas Hillgrubor, *op. cit.,* p. 30.

de asemenea, ministrul de Externe Gr. Gafencu a avut convorbiri la Bucureşti cu dr. G. Stelzer consilierul Legaţiei germane, şi cu gen. Alfred Gerstenberg, propunînd încheierea unui acord economic de lungă durată între cele două ţări, care să ţină seama de cerinţele Reichului, iar în schimb Germania să garanteze graniţa de vest a României şi să nu mai sprijine pretenţiile revizioniste ale Ungariei.

Delegaţia economică germană, condusă de Wohlthat, a sosit în Bucureşti la 13 februarie, fiind primită în aceeaşi zi de Carol al II-lea, care şi-a exprimat sprijinul pentru încheierea eu succes a tratativelor[35]. Pretenţiile germane au descumpănit însă pe rege, întrucît nu era vorba de un tratat încheiat între două ţări suverane, ci de subordonarea economică a ţării noastre; în acest scop, delegaţii germani au propus „adaptarea" economiei româneşti la nevoile Reich-ului, mai ales în ceea ce priveşte agricultura; dezvoltarea unei industrii ger-mano-române de petrol, exploatarea în comun a resurselor subsolului şi a pădurilor din România ş.a.

Delegaţia română la tratative opunea o rezistenţă dîrză, cînd, la 14 martie 1939, trupele naziste au invadat Cehoslovacia, călcînd în picioare acordul de la Mtinehen, iar la 15 martie Hitler a intrat în Praga. Marea Britanie şi Franţa, deşi garantaseră noile graniţe ale Cehoslovaciei stabilite la Miinchen, s-au mulţumit să facă declaraţii că aceasta era ultima agresiune pe care o mai tolerau.

Poporul român şi-a manifestat solidaritatea activă cu popoarele Cehoslovaciei, acordîndu-le sprijin material şi moral. La rîndul său, guvernul Călinescu, avînd în vedere situaţia de la graniţa de nord-vest şi vest a ţării, a hotărît mobilizarea armatei. într-un apel lansat la 17 martie 1939 de CC. al P.C.R. se arăta: „Partidul Comunist din România dă alarma! Să fie pregătit de luptă întreg poporul român [. . .] P.C.R. declară: comuniştii vor lupta cu arma în mînă în primele rînduri. Uniţi-vă cu toţii într-un singur front puternic contra lui Hitler şi a aliaţilor săi revizionişti"[30].

Consemnând starea de spirit din acele zile, N. Iorga «cria: „Cei care au alergat la regiment duc în sufletele

[85] Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* p. 282.

[36] Arh. I.S.I.S.P. de pe Hngă CC. al P.C.R., Cota A XXIII-1.

lor una din acele voinţe care sînt în stare să frîngă orice duşmănie. Ei s-ar bate pe viaţă şi pe moarte"[37].

Întrunit la 17 martie 1939, Consiliul de Coroană a aprobat în unanimitate „acţiunea diplomatică urmată şi măsurile militare luate şi a hotărît desăvîrşirea lor pentru apărarea intereselor naţionale"[38].

Germania a profitat din plin de climatul politic creat prin ocuparea Cehoslovaciei pentru a impune guvernului român acceptarea unui tratat oare să ducă la subjugarea economică a României. în ziua de 22 martie Wohlthat a declarat lui Gr. Gafencu că era hotărît să părăsească în ziua următoare România, ameninţînd astfel cu ruperea tratativelor, ceea ce, evident, ar fi înrăutăţit şi mai mult relaţiile dintre cele două ţări. Delegaţii români însă au continuat să nu accepte punctele prin care se urmărea subordonarea economică a României. în faţa acestei situaţii, mărturisea Wohlthat, „am intervenit atît de violent, încît a fost chemat şi primul ministru Călinescu"[39]. După discuţii încordate, desfăşurate în prezenţa şefului guvernului român, în noaptea de 22/23 martie s-a ajuns la semnarea tratatului economic[40].

Astfel, ^guvernul a făcut mari concesii economice, în speranţa căvT evita ocuparea militară"""!"

p j^le
T ^ p r , Ar. Căline^cîrs^ă~e^rimat foar-*~te"clar: „Vrem"sa asigură^rTTrunîaTîîIe şi plătim"[41]. Forţele democratice," in irUnte~cu P.C.R.; au -eumfaâtnfcompromisul făcut prin încheierea tratatului economic cu Germania. Apreciind consecinţele nefaste ale tratatului economic româno-german, o serie de personalităţi politice, îr^frantej^uînsuşiA

neze aplicarea'pîrevederilor acestuia. Aşa cum datele eon-"crete~âu demonstr^Trlrtatut"aîn~23Tîîaritie 1939 n-a fost aplicat de guvernul român deeît atunci cînd acţiunile militare ale Germaniei au anulat orice posibilitate de manevră pe tărîm economic.

Într-un memoriu înaintat regelui Carol al II-lea sub semnătura a 33 foşti miniştri naţional-ţărănişti şi liberali se cerea ca acesta să ţină seama de „forţele vii ale na-

---

[37] N. lorga, *Spirit sănătos,* în „Neamul românesc", XXXIV, ni\ 67 din 25 martie 1939.

[38] „Monitorul oficial", nr. 66 din 18 martie 1939.

[39] Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* p. 294.

[40] „Monitorul oficial", nr. 125 din 2 iunie 1939.

[41] Apud A. Simion, *Agresiunile naziste din Europa In anii 1938—1939,* Bucureşti, Edit. Emineseu, 1983, p. 228.

ţiunii" pentru a crea în ţară un climat de rezistenţă împotriva Germaniei[42], cu alte cuvinte să renunţe la regimul personal. Partidul Comunist se pronunţa pentru realizarea unui larg front democratic, din care să facă parte toate forţele politice interesate în salvgardarea independenţei şi integrităţii teritoriale a patriei[43]; aceste propuneri nu au fost însă acceptate de liderii principalelor partide burgheze — Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţional-Liberal.

Carol încerca o politică de echilibru pe plan extern, în speranţa că va reuşi să îndepărteze pericolele ce planau asupra României. Pe fondul activizării diplomaţiei occidentale, ca urmare a demersului făcut de V. V. Tilea, ministrul României la Londra[44], în ziua de 13 aprilie 1939 guvernul român a primit garanţiile Marii Britanii şi Franţei, care se angajau ca, în cazul în care independenţa României ar fi fost ameninţată, să-i acorde imediat ajutorul care le stă în putinţă[45]. Acest fapt a iritat profund guvernul de la Berlin, deoarece apărea evident că ameninţarea ce plana asupra României venea din partea Germaniei. Pentru a-l „îmbuna", Carol a decis ca la festivităţile prilejuite de împlinirea vîrstei de 50 de ani de către Hitler (aprilie 1939) să participe o delegaţie reprezentativă: Al. Vaida-Voevod — consilier regal, Teofil Sidorovici — comandantul Străjii Ţării, prof. Victor Vîlcovici — secretar general al Frontului Renaşterii Naţionale[46].

în zilele de 18—20 aprilie 1939 ministrul de externe Grigore Gafencu a făcut o vizită la Berlin, în cursul căreia a avut convorbiri cu Adolf Hitler, Joachim von Ribbentropp şi Hermann Goering. A fost prima vizită a unui ministru de externe român făcută în Germania după 1918, ea fiind determinată de mutaţiile survenite în viaţa internaţională. Cu acest prilej, Gafencu a afirmat dorinţa României de a nu se angaja în conflictul dintre marile puteri, de a-şi consolida statu-quo-ul teritorial, de a apă-

[42] Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* p. 299.

[43] Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă CC. al P.C.R., Cota A XXIII-5, nr. inv. 1026.

[44] Vezi, pe larg, Gheorghe Buzatu. *Dosare ale războiului mondial (1939—1945),* Iaşi, Edit. Junimea, 1979, (Cap. I).

[45] Vezi, pe larg, David Britton Funderburk, *Politica Marii Bri tanii faţă de România. 1938—1940,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 117—120.

[46] *Sărbătorirea d-lui Hitler,* în „Universul", 56, nr. 106 din 21 aprilie 1939.

r;a pacea în sud-estul Europei. El a exprimat interlocutorilor săi neliniştea naţiunilor mici faţă de politica „spaţiului vital" şi a „sferelor de influenţă"[47].

In acest timp, guvernul român a încercat să strîngă relaţiile cu Uniunea Sovietică. Preşedintele Consiliului de Miniştri, Ar. Călinescu a căutat să reia politica realistă, lucidă, promovată de N. Titulescu faţă de vecinul de la răsărit, sperînd că va reuşi să se ajungă la încheierea unui pact de neagresiune româno-sovietic pe baza recunoaşterii statu-quo-ului teritorial. La 8 mai 1939, Gr. Gafencu a avut o discuţie în Bucureşti cu Potemkin, adjunctul comisarului poporului pentru Afacerile Externe, în cadrul căreia ministrul român şi-a exprimat dorinţa îmbunătăţirii relaţiilor dintre România şi Uniunea Sovietică*^, în ziua de 11 august Carol al II-lea a avut o întrevedere cu Ismet Inonii, preşedintele Turciei, insistînd asupra ideii ca guvernul turc să mijlocească o apropiere româno-sovietică, mergîndu-se pînă la încheierea unui pact de neagresiune între cele două ţări. Demersurile făcute nu au dat însă nici un rezultat.

Guvernul şi opinia publică din România şi-au pus mari speranţe în succesul negocierilor politice şi militare anglo~franeo-sovietiee din vara anului 1939, care ar fi zăgăzuit acţiunile războinice ale Germaniei. Dar tratativele au eşuat, fapt oe a influenţat considerabil evoluţia ulterioară a evenimentelor. A urmat semnarea tratatului de neagresiune între Germania şi Uniunea Sovietică la 23 august 1939*. Cîteva zile mai tîrziu, la 1 septembrie 1939, .izbucnea cel de-al doilea război mondial.

în acel moment, edificiul instrumentelor politieo-diplomatiee pe care se întemeia politica de consolidare a Marii Uniri a românilor din 1918, de conservare a statu-quo-ului teritorial al ţării, de întărire a independenţei şi suveranităţii naţionale se deteriorase foarte grav[49].

"^*Politica externă q JJQ^niei Dicţionar cronologic^* Coordonatori: jLon^^laieleanu şT CrTstîărr Popişteanu, fiucureşti, Kdît. Ştiinţifi"că~srSneicIopedică. 198JL.p. 228.

1 ' [48] Grigore Gaîencu, *Les dernieres jours de l'Europe,* Paris, 1946, p. 200—213.

* In protocolul adiţional secret se prevedea, la punctul 3: „In privinţa Europei sud-estice, partea sovietică accentuiază interesul pe care-1 manifestă pentru Basarabia. Partea germană îşi declară totalul «desinteressement» politic faţă de aceste teritorii". *(Istoria României între anii 1918—1981,* p. 197).

[49] Vezi, pe larg, Viorica Moisuc, *Diplomaţia României şi pro-bîema apărării suveranităţii şi independenţei naţionale în peri-*

In după amiaza zilei de 6 septembrie 1939_s-a întrunit la Palatul Cotroceni Consiliul de Coroana^, convocat de Carol al II-lea pentru"a discuta poziţiaTIomâniei în noul context internaţional. Au participat: Armând Călinescu^ Grigore Gafencu, Ernest Urdăreanu, Arthur Văitoianu, AL Vaida-Voevod, Gh. Gh. Mironeseu, N. Iorga, dr. C. Angelescu, Gh. Tătărescu, C. Argetoianu şi Ernest Baliff. După o scurtă introducere făcută de rege, a urmat expunerea ministrului de Externe, Gr. Gafencu; toţi membrii Consiliului de Coroană au aprobat politica dusă de guvern: „S-a făcut tot ce se putea face în împrejurări atît de grele" (Vaida); „Sînt de acord cu politica făcută de guvern pînă acum şi felicit" (Mironescu); „Dacă s-a procedat bine? S-a făcut tot, nu se putea face mai mult" (dr. C. Angelescu); „Ca şi toţi colegii, nu pot decît să aprob 'tot ce s-a făcut" (C. Argetoianu). In privinţa liniei de urmat s-a exprimat, Jn unanimitate, dorinţa ca Ro^ mânia să-şi păstreze neutralitatea7 Arthur Vaitolanu" a' "cerut o" „neutralitate absoluta" dar şi întărirea oştirii; AL Vaida a propus: să se publice o declaraţie de neutralitate, iar guvernul să încerce să obţină garanţii din partea marilor puteri, în special a Germaniei, că vor respecta neutralitatea ţării noastre; să se continue eforturile pentru jncheierga unui tratat d'e neagresiune *cu *UngăvîăŢ~căve* aF'aduce^o^destindere în toată" ţara şi îndeosebi"Tn~Ar-^~ "3e5r'rsă se dea 17 âtenţîe^deosebifârmTăliîIor cu Uniunea™ Sovietică, „ca să putem pune capăt îndreptăţii ei noastre îngrijorări". Gh. Gh. Mironescu s-a declarat şi el pentru publicarea declaraţiei de neutralitate şi „dacă putem obţine garanţii de la Germania şi o asigurare de respectare, cu atît mai bine". In cuvîntul său.("*N\Iorga)a cerut ..să nu facem niciodată o politică de frică" şi a ^precizat: „Ţiul

oada martie 1938 — mai 1940 (cap. IV şi V); Idem, *Evoluţia situaţiei politico-militare a României în anii 1938—1940,* în „File din, istoria militară a poporului român", voi. 15/1984; Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913—1947,* Bucureşti, Edit. Politică, 1980 (partea a III-a, cap. II); Ion Calafeteanu, *Diplomaţia românească în sud-estul Europei. 1938—1940,* Bucureşti, Edit. Politică, 1980 (cap. II şi III); Gheorghe Zaharia, *România în preajma şi la începutul celui de-al doilea război mondial,* în *Probleme de politică externă a României. 1918—1940,* voi. II, Bucureşti, Edit. Militară, 1977; Livia Dandara, *România în viitoarea anului 1939,* Bucureşti, Edit Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985 (cap. III şi IV). [58] Reconstituire după memoriile lui Armând Călinescu şi ale-lui Grigore Gafencu, precum şi după Ion Calafeteanu, op. *cit.,* p. 147—151; Gh. Zaharia, *art. cit., loc. cit.,* p. 405—406.

să spun următoarele: facem o altă politică decît aceea pe care am dori s-o facem. Am fi voit o altă politică, nu ne e dat s-o putem împlini. Deci vom păstra neutralitatea. Dar să fie o neutralitate demnă şi onestă. Intervenţiile necontenite aie domnului Pabricius, care nu are spirit, nici simţul realităţilor, trebuie să se termine odată. Publicul nu vrea război, nu vrea însă biruinţa Germaniei. Dorim cu toţii încetarea unui regim de teroare în Europa. Neutralitatea înseamnă onestitate — să păstrăm o neutralitate onestă. Nu trebuie să îngăduim mai mult ca alte state neutre. Este singura atitudine pe care o putem avea". Dr. C. Angelescu şi Gh. Tătărescu s-au pronunţat şi ei pentru o neutralitate „cu cinste şi corectitudine", ultimul >&Bă-tîn-d că-^armata trebuie să stea de veghe la hotare'v^CiArgeţoianuia cerut „Să fim neutri cinstiţi şi s-o spunem" pe f*atS~[TZ]*. Totul însă este nesigur. Un singur lucru este sigur. La sfîrşit va rămîne o putere imensă"; în consecinţă el a propus: „Să băgăm seama la Rusia, Este victorioasa zilei de mîine. Cer deci raporturi normale cu Rusia. Să căutăm lămuriri şi o apropiere de ea". E. Baliff s-a pronunţat şi el pentru neutralitate, precum şi pentru întărirea armatei, care „trebuie să ne apere la hotare". Preşedintele Consiliului de Miniştri, Armând Călinescu, după ce a explicat politica promovată de guvern, a subscris la opinia participanţilor. în final s-a adoptat comunicatul în care se arăta: „Consiliul, în unanimitate, a hotărît observarea strictă a regulelor neutralităţii stabilite prin convenţiile internaţionale faţă de beligeranţii din actualul conflict"[31].

Aşa cum faptele au dovedit, această neutralitate a avut un caracter activ, în esenţă favorabilă aliaţilor anglo-francezi şi victimelor agresiunii fasciste.

Guvernul şi poporul român au acordat un larg .gp[r]ijin .flfkăalităţilor şi poporului polonez[5]^! Acest fapt a nemuJLz. ţumit r^ofund GennănTă7care [a] ^ ^ [1] j

"în ziua <3e2Î septembrie ly^t), acesta a losJ^xap"uş cu2CL —de gloanţe de revolver, echipa de asasini fiind dirijata de

[51] *România va observa cu stricteţe regulile neutralităţii,* în „Universul", 56, nr. 246 din 8 septembrie 1939.
[52] Vezi, pe larg, Grigore Gafencu, *Politica externă a României,* Bucureşti, 1939, p. 45—46; Milică Moldoveanu, *Contribuţii privind relaţiile româno-poloneze în timpul celui de-al doilea război mondial,* în „Rev. ist.", nr. 6/1979.

I^LSima Hi rect, de la faţa locului[53]. **Apoi** ucigaşii **s-au** âepîasat la sediul Societăţii de Radiodifuziune unde, f orţînd intrarea şi imobilizînd personalul tehnic, au reuşit să anunţe la microfon că primul ministru al ţării a fost omorît. Cu sprijinul personalului Radiodifuziunii autorităţile au prins pe asasini, care au fost duşi la locul crimei şi împuşcaţi[54].

Vestea uciderii lui Armând Călinescu a provocat un val de indignare în întreaga ţară. în acest context, Carol al II-lea a constituit un nou guvern în frunte cu generalul Gh. Argeşanu, avînd la Interne pe generalul Gabriel Marineseu. Noul cabinet a luat măsuri hotărîte împotriva Gărzii de Fier: au fost executate principalele căpetenii legionare, precum şi un număr de legionari din fiecare judeţ. în cursul represiunilor din perioada dictaturii regale au fost ucişi peste 300 de legionari, între care aproape toţi fruntaşii[55].

Pentru a nu provoca o reacţie prea vehementă din partea Berlinului, la 28 septembrie 1939, Carol al II4ea 1-a numit în fruntea guvernului pe C. Argetoianu, iar represiunile antilegionare au încetat. în ziua de 24 noiembrie postul de preşedinte al Consiliului de Miniştri a fost încredinţat lui Gh. Tătărescu.

îndată ce a preluat şefia guvernului, Gh. Tătărescu **a** inviitat în mod oficial liderii partidelor burgheze să treacă peste deosebirile care le despărţeau şi să se unească în jurul regelui. Această politică de reconciliere a fost confirmată de Carol al II-lea în discursul său din noaptea Am/lui Nou 1940: „Trecem, o ştim cu toţii, prin vremuri îngrijorătoare — deci vremuri în care simţămîntul de solidaritate naţională şi de unire împrejurul unui singur gînd şi a unei singure credinţe, trebuie să fie mai puternic decît oricînd. Eu, care stau neclintit de veghe ca România să păşească hotărît pe calea dezvoltării ei paşnice, simt mai mult ca orişicine această nevoie, ca toate puterile conştiente ale ţării să se pună umăr la umăr ca aceste nevoi să se împlinească"[56].

---

[53] Ion Bodunescu şi Ion Rusu-Şirianu, *Descifrarea unei istorii necunoscute,* voi. III, Bucureşti, Edit. Politică, 1975, p. 82.

[54] „Neamul românesc", XXXIV, nr. 210 din 23 septembrie 1939.

[35] Ştefan Palaghiţă, *op. cit,* p. 112.

[56] Serbarea *Anului Nou,* în „Universul", 57, nr. 2 din 3 ianuarie 1940.

Pentru a-şi dovedi „bunele intenţii", Carol al II-lea a hotărit la 20 ianuarie 1940 reorganizarea Frontului Renaşterii Naţionale, stabilind eligibilitatea organelor de conducere pînă la ţinut (inclusiv), instituirea funcţiilor de preşedinte, vicepreşedinte şi secretar general al Frontului. La 23 ianuarie în conducerea Frontului Renaşterii Naţionale au fost numiţi: Al. Vaida-Voevod (preşedinte), Gh. Tătărescu (vicepreşedinte), Const. C. Giurescu (secretar general) — persoane care proveneau din trei grupări politice diferite şi care se spera că vor putea mijloci realizarea unor acorduri cu grupările burgheze din opoziţie.

Politica de reconciliere a fost lansată tocmai în momentul cînd Iuliu Maniu şi C. I. C. Brătianu căutau să-şi coordoneze eforturile pentru a realiza un „bloc opoziţionist", care să preia puterea în momentul falimentului total al lui Carol al II-iea. **Avmd** în vedere situaţia internaţională foarte grea a ţării, unii fruntaşi naţional-ţărănişti (I. Mihalache, dr. N. Lupu) şi naţional-liberali (cir. O. Angelescu, dr. I. Costinescu) s-au declarat pentru primirea propunerilor făcute de Gh. Tătărescu[57]. In acest spirit, I. Mihalache a acceptat demnitatea de consilier regal, la 17 aprilie 1940[58].

Preşedinţii celor două partide au rămas însă adversari ai reconcilierii, continuînd tratativele pentru crearea blocului opoziţionist. Ei au comunicat regelui că nu-i vor face dificultăţi, lăsîndu-1 să conducă ţara în modul în care el socotea necesar, purtînd, bineînţeles, răspunderea pentru rezultatele obţinute.

Mişcarea legionară s-a arătat foarte receptivă la propunerile de reconciliere. în urma tratativelor purtate de împuterniciţii guvernului si reprezentanţi ai Palatului cu Vasile Noveanu, un număr mare de Iegiojia2i_au_făcuţ_ declaraţii de renuntarg"^lajgonvmgerile lor~~şi de loiallţatg Ţaţă d£7egirn/Prin deciziile Ministerului *Se* Interne din 15, 23, 26; 27 martie si_20 aprilie 1940 s-aJxe^uţ_la-fili=.. berarea în masă a legionarilor d j j ă i ~ î l ^ ^ 0

îritors~~"în ţară~La 18 ap'rilie" CaroTal II-lea a primit la ""Palat' o"3elegaţie de legionari, oficializînd reconcilierea

[57] Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* p. 346.
[58] „Monitorul oficial", nr. 93 din 18 aprilie 1940.
[59] Al. Gh. Savu, *Sistemul partidelor...,* p. 217.

reailzată[00]. Acest acord şi măsurile adoptate de guvern au îndepărtat de Carol al II-lea pe acei fruntaşi politici animaţi de convingeri antifasciste, adversari ai oricărei concesii faţă de pretenţiile Germaniei.

Pe de altă parte, sporirea luptei revoluţionare a maselor, dificultăţile interne prin care trecea regimul, au determinat mutarea centrului de greutate a funcţiei represive a statului dinspre mişcarea legionară spre cea revoluţionară, comunistă şi democratică. în timp ce Carol al II-lea a pornit pe drumul reconcilierii cu Garda de Fier, măsurile anticomuniste au luat o extindere nemaicunoscută plnă atunci în ţara noastră. La sfîrşitul anului 1939 şi începutul lui 1940 numeroşi comunişti şi antifascişti au fost arestaţi şi condamnaţi la ani grei de temniţă.

In primăvara anului 1940 s-a înregistrat o puternică activizare a operaţiunilor militare pe frontul din Europa. La 9 aprilie trupele germane au debarcat în Danemarca şi Norvegia, la 10 mai au invadat Olanda, Belgia şi Luxemburg, începînd campania împotriva Franţei. Succesele militare ale Germaniei hitleriste >au fost receptate cu multă îngrijorare de opinia publică şi factorii politici din România. Guvernul era pus în situaţia de a se adapta noilor realităţi.

La %8 mai 1940 a avut loc un Consiliu deCoroană, care *ia* decis caRomânia să renunţe n ^ l I S V " F I î
ia uecis ca ttomania sa renunţe ia pontica aa neuiraiiiaie
şi să se orienteze spre cel de-al IH-lea Reich[81]. In aceeaşi îi,"TTnT TatârescU, din însărcinarea lui Carol al II-lea, i-a înmînat lui Fabricius declaraţia solemnă a guvernului român privind intenţia sa de a adera la Axă, în cazul în care va primi din partea acesteia sprijinul diplomatic, eventual şi militar, pentru o rezistenţă împotriva oricărei revendicări teritoriale la adresa României[62].

T n ?[n] mni [1Q]4[n] [r*r]-n[rl]iirpr[c]F1 Ministerului HP F.vfprnp a fost încredinţată lui Ion Gigurtu, cunoscut pentru sentimentejg_şalaj)ro-^ermane; din întregul aparat de stat au fost îndepărtaţi, într-un interval foarte scurt, toţi cei cunoscuţi pentru atitudinea lor proengleză şi profranceză[63].

---

60 „Monitorul oficial", nr. 94 din 19 aprilie 1940.
61 Grigore Gafenco, *Preliminaires de la guerre de l'Est,* p. 330—333.
62 Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 5/1940, f. 5—9.
63 Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913*—1947, p. 528. '.

Totuşi, Hitler nu avea încredere în sinceritatea regelui român şi nu a dat răspunsul favorabil aşteptat. La 2 iunie, Fabricius a prezentat guvernului român o notă verbală îtt care punea deschis întrebarea: „dacă şi în ce măsură România ar fi dispusă să ia în considerare eventualele cereri de revizuire ale vecinilor săi, cum ar fi de pildă cel al Rusiei în problema basarabeană"[64].

Carol continua să spere că va obţine bunăvoinţa puterilor Axei. Horia Sima, venit în ţară, a fost primit la palat în ziua de 18 iunie 1940[63]. In urma discuţiilor avute, noul şef al Gărzii de Fier a adresat legionarilor la 23 iunie 1940 apelul de a se înscrie în Partidul Naţiunii. Imediat s-a făcut publică hotărîrea principalelor cadre legionare de a urma acest apel, aderînd la Partidul Naţiunii.

Din însărcinarea regelui, Ernest Urdăreanu şi M. Ghelmegeanu au tratat cu C. I. C. Brătianu, obţinînd din partea acestuia un apel către membrii Partidului Naţional-Liberal de a se înscrie în Partidul Naţiunii[06]. Iuliu Maniu n-a putut fi determinat să facă acelaşi gest, iar la 26 iunie I. Mihalache a demisionat din calitatea de membru al Consiliului de Coroană[67].

In condiţiile în care Parisul fusese ocupat de hitlerişti, la 20 iunie 1940, Gh. Tătărescu a comunicat la Berlin hotărîrea guvernului român de a consolida şi lărgi relaţiile cu Germania în toate domeniile; totodată, el s-a angajat să înceapă, conform sugestiilor Reichului, tratative cu U.R.S.S. „pentru a clarifica" relaţiile româno-sovietice. Capitularea Franţei, la 22 iunie 1940, a produs o profundă îngrijorare în România, care pierdea principalul . său pilon de sprijin în politica externă.

încă de la 4 aprilie 1940, Veaceslav Mihailovici Molotov, preşedintele Comisarilor Poporului şi comisar al poporului pentru afacerile străine al U.R.S.S., declarase în Sovietul Suprem că între România şi ţara sa exista o problemă litigioasă, aceea a Basarabiei. La 23 iunie, a doua zi după capitularea Franţei, Molotov 1-a informat pe Friederich Wer.ner von Schulenburg, ambasadorul Germaniei la Moscova, că „soluţionarea problemei Basarabiei nu mai

---

[64] Arh. ist. centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 5/1940, *i. 9.*
[65] „Monitorul oficial", nr. 140 din 20 iunie 1940.
[66] Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* p. 356.
•[7] „Monitorul oficial", nr. 146 **din** 27 iunie 1940.

permite acum nici o amînare" şi că guvernul sovietic „tinde acum, ca şi mai înainte, la soluţionarea pe cale paşnică, însă este decis să întrebuinţeze forţa în caz că guvernul român refuză o înţelegere paşnică. Pretenţia sovietică se extinde şi asupra Bucovinei care are populaţie ucrainiană". Schulenburg informa Berlinul: ^Molotov a adăugat că guvernul sovietic contează pe faptul că Germania nu va incomoda acţiunea sovietică, ci o vă~ sprijini. Guvernul sovietic va face totul din partea lui' pentru a apăra interesele germane în România"[68]. La 25 iunie iy4U Joachim von Ribbentrop a cerut lui Schulenburg să comunice lui Molotov că „Germania este fidelă acordurilor de la Moscova. Ea este deci dezinteresată de problema Basarabiei. în această regiune trăiesc aproximativ 100 000 de germani etnici. Germania este bineînţeles interesată de soarta acestor germani etnici şi aşteaptă ca viitorul acestor germani să fie asigurat". In acelaşi timp, Ribbentrop ţinea să precizeze: „Pretenţia guvernului sovietic asupra Bucovinei este o noutate. Bucovina a fost mai înainte provincia coroanei austriece. De aceea Germania este, în special, interesată de soarta acestor germani etnici". Conducerea Reichului ■— arăta Ribbentrop — este pregătită, „în spiritul înţelegerii cu Moscova, să sfătuiască conducerea română pentru o clarificare paşnică a problemei Basarabiei, în sensul rusesc", întrucît Germania avea un mare interes „ca România să nu devină teatru de război"[69]. După un nou schimb de mesaje între Ribbentrop şi Molotov, guvernul sovietic a hotărîti să-şi limiteze pretenţiile la Basarabia şi nordul Bucovinei.

în seara zilei *d&* 26 iunie (*ora* 22), Molotov a înmînat ministrului României la Moscova, Nicolae Davidescu, o notă ultimativă prin care se cerea guvernului român să „înapoieze cu orice preţ Uniunii Sovietice Basarabia" şi „Să transmită Uniunii Sovietice partea de nord a Bucovinei"; în notă se preciza: „Guvernul sovietic aşteaptă răspunsul guvernului regal al României în decursul zilei de 27 iunie curent"[70]. Teritoriul ce urma să fie cedat

---

[68] *23 August 1944. Documente,* voi. I. 1939—1943, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, p. 77—78.

[69] *Ibidem,* p. 80—81.

[70] Ioan Scurtu, *Culegere de documente şi materiale privind istoria României. 1938—1940,* Bucureşti, Tip. Universităţii, 1974, p. 241.

avea o suprafaţă de circa 50 000 km^2 şi o populaţie de 3 800 000 de locuitori[71].

Recepţionînd cuprinsul integral al notei ultimative abia în cursul dimineţii de 27 iunie, guvernul a pregătit un răspuns prin care declara că „este gata să procedeze ime diat şi în spiritul cel mai larg la discuţiunea amicală şi de comun acord a tuturor propunerilor emanînd de la guvernul sovietic"[72]. Pentru a discuta situaţia creată şi a aproba acţiunea guvernului, Carol al II-lea a convocat. Consiliul de Coroană, care s-a desfăşurat în dimineaţa zilei de 27 iunie[73]. Au participat: Gh. Tătărescu, N. Iorga, Gh. Gh. Mironescu, Al. Vaida'-voevoa, dr. *C* Angelescu, C. Argetoianu, E.Balii'f, Victor- Iamandi, Mircea Cancicov, Victor Antonescu, Ion Gigurtu, Victor Slăvescu, Silviu Dragomir, Ernest Urdăreanu, M. Ghelmegeanu,. Mitiţă Constaritinescu, Mihai Ralea, Petre Andrei, Traian Pop, gen. Ion Ilcuş, constantin C. Giurescu, Nicolae Hortolomei, Radu Portocală. Ioan Christu, Aurelian Bentoiu, Ştefan Ciobanii, Ion Macovei, gen. Fîorea Ţenescu. După discuţii, 11 participanţi s-au declarat împotriva ar- „ceptării J}°tej_"lti^m^ative .(N. I°^r^g^a^» dr. C. Ajigelgacu, GhTGh. MiiFonescu^ Victor Iamandi, Victor Antoneşcja»-, ^^feTâh Ciobanii, Silviu Dragomir, Traialî Pop7TJTHortolQ=- ^mejL_Petre Andrei, E. U'rdăreanu), 4 s-au pronunţat,jjgjitru discuţii cu partea sovietică (Radu Portocală, Const. G- Ghl t t i ^ j j TJîurescu, M. Ghelmegeanu, AlIIiţa Jaiţi au tosf pentru cedarea teritoriiloT~clIpr7nse~în _no^ /sovietică. Plnă la urmă, (JonsiTîuTde Coroană a aprobaj: "TîoTa alcătuită de guvern ca răspuns ia nota ultimativă._ ; at-'easta fiiuJ Iransiiiibd ia Musetrra:

înTre"'timp~aîr~sosit Tăspunsurile la demersurile diplomatice făcute pe lingă guvernele de la Berlin, Roma, Ankara, Atena şi Belgrad. Concluzia era limpede: România nu se putea bizui pe nici un sprijin extern>-4nai mult cieeit atît. guvernele Germaniei şi Italiei au insistat că" ^România să satisfacă imediat cererile sovietice. In

[71] Virgil N. Madgearu, *Evoluţia economiei româneşti după răz boiul mondial,* Bucureşti, 1940, *p.* VII.

[72] *23 August 1944. Documente,* voi. I, p. 82.

[73] George Ciorăneseu, *Bessarabia. Disputed land between East and West,* Miinchen, 1985, p. 113—115; *Comunicat,* în „Monitorul oficial", nr. 172 din 28 iunie 1940; *Hotăririle Consiliului de Co roană,* în „Universul", 57, nr. 176 din 29 iunie 1940; *Hotăririle Consiliului de Coroană,* în J^az^a Transilvaniei", Braşov, 103,, ■far. 48 din 30 iunie 1940. ~"--------

condiţii s-a convocat o nouă şedinţă a Consiliului de Coroană, care a început la ora 21[74]. De această dată împotriva acceptării notei ultimative au fost numai 6 participanţi (N. Iorga, Victor Iamandi, Silviu Dragomir, Traian Pop, Şt. Ciobanu, E. Urdăreanu), ceilalţi fiind pentru cedare, excepţie făcînd Victor Antonescu, care s-a abţinut, în luarea hotărîrii un rol decisiv 1-a avut gen. Florea Ţeşeful Marelui Stat Major, care a arătat că România.

^ j ^ ş j ,

__nu^dispunea de torţele materiale necesare pentru o rezîstinţă de lungă durată. ~~~

Răspunsul guvernului sovietic a sosit în noaptea de 27/28 iunie, cen'nd. ca în decurs de patru zile, începînd de la ora 14 ora Moscovei, la *28* iunie, România să evacueze ţrunale_din Basarabia şi nordul Bucovinei; raspunsuTlsrif . aşteptat „nu mai tîrziu de 28 iunie, ora 12 (ora Moscovei)[75]. La ora 11 guvernul român a transmis că „pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forţă şi deschiderea ostilităţilor în această parte a Europei, se vede silit să primească condiţiile de evacuare specificata în răspunsul sovietic"[76].

La 3 iulie 1940 trupele sovietice s-au instalat pe noile graniţe dintre România şi U.R.S.S. Acest act a fost folosit din plin de cercurile fasciste şi prohitieriste, care au dezlănţuit o furibundă propagandă împotriva U.R.S.S., acţionînd pentru împingerea României în braţele Germaniei.

In acest context, Carol al II-lea a pornit pe calea colaborării deschise cu Garda de Fier, sperînd că astfel va cîştiga încrederea lui Hitler. în noul cabinet, constituit la 28 iunie, tot sub preşedinţia lui Gh. Tătărescu, Horia Sima a fost numit subsecretar de stat la Ministerul Educaţiei Naţionale; astfel, pentru prima dată de la crearea sa, Garda de Fier devenea partid politic de guvernămînt. La 30 iunie regele a comunicat lui Fabricius hotărîrea sa de , a renunţa la garanţiile anglo-franceze şi dorinţa de a se ajunge la un acord general cu Germania; la 1 iulie Carol ai II-lea a solicitat ca o misiune militară germană să fie trimisă în România[77].

[74] *Politica externă a României. Dicţionar cronologic,* p. 235.

[75] *Istoria României intre anii **191$**—1944. Culegere de documente.* Coordonator îoan Scurtu, Bucureşti, Edit. Didactică şi Pe dagogică, 1932, p. 409.

[76] *Ibidem,* p. 410.

[77] Vasile Liveanu şi **Ioan** Chiper, *Condiţiile instaurării dictaturii legionaro-antor.escieiie,* în *împotriva fascismului,* p. **169.**

In ziua de 4 iulie o delegaţie alcătuită din 12 foşti miniştri, în frunte cu Iuliu Maniu şi C. I. C. Brătianu, s-a prezentat la Palat într-o audienţă colectivă[78], cerînd regelui să constituie un guvern de concentrare naţională.

Dar Carol al II-lea a decis formarea în aceeaşi zi a unui cabinet prezidat de Ion Gigurtu; acest act a marcat schimbarea bazei politice a regimului, deoarece persoanele aparţinînd grupărilor lui Gh. Tătărescu şi Armând Călineseu au fost înlăturate, locul lor fiind luat de oameni politici cu vederi de dreapta şi extrema dreaptă din diferite grupări politice, care rămăseseră credincioşi lui Carol al II-lea şi erau dispuşi să meargă pe linia concesiilor faţă de Germania. In acest guvern, prezidat de I. Gigurtu, legionarii au primit trei locuri: Horia Sima (Ministerul Cultelor şi Artelor), Vasile Noveanu (Ministerul Inventarului Avuţiei Naţionale), Augustin Bideanu (subsecretariatul de stat la Ministerul de Finanţe).

Pe plan intern, guvernul a intensificat măsurile antidemocratice; la 9 iulie au fost arestaţi numeroşi comunişti şi antifascişti aflaţi în ţară cu domiciliul necunoscut. La 9 august a fost adoptat decretul-lege privitor la „starea juridică a locuitorilor evrei din România"[79], prin care aceştia nu aveau dreptul să ocupe funcţii publice, să facă parte din consilii de administraţie, să dobîndească proprietăţi rurale, să fie militari de carieră ş.a.

Prin aceste măsuri, regele urmărea să cîştige încrederea Germaniei şi, în acelaşi timp, să obţină sprijinul legiona rilor. Calculele sale s-au dovedit însă falimentare. La 6 iulie, Horia Sima a demisionat din guvern, pentruaputea acţiona" nestîngherit in vederea org^mza?îrTegionarilor_şi a obţinerii puterii cu sprijinul GermameT Gestul său a fost urmat, peste trei zile, de ceilalţi legionari. La 20 iulie o delegaţie de membri ai Gărzii de Fier, în frunte cu însuşi _H. Sima, s-a prezentat la Palat, cerînd regelui să i se încredinţeze misiunea de a forma un nou gu vern^0: toaţg_ încercările"~îiui Uaroi ai n-iea de ă^i deţgxr" 'mina să colaSorp?;e rii~regTmnrMir^"-ău"dat nici un rezul tat__Regele avea în faţă nişte adversari care, ştiindu-se sprijiniţi de Berlin, nu erau dispuşi să cedeze.

78 *Casa M.S. regelui. Comunicat* nr. 38, în „România", III, nr. 755 din 6 iulie 1940.

79 C. Hamangiu, *Codul general al României,* voi. 28, Bucureşti, 1940, p. 1272—1275.

80 Ştefan Palaghiţă, *op. cit.,* p. 118.

Pe plan extern, guvernul a încercat să se „adapteze" la noile realităţi. în ziua de 5 iulie 1940, I. Gigurtu declara că „guvernul înţelege să facă o politică de integrare sinceră în sistemul creat de Axa Berlin—Roma"[81].

Hitler aprecia că sosise vremea satisfacerii pretenţiilor teritoriale ale Ungariei şi Bulgariei pe seama României. Pentru prima dată această idee a fost formulată cu claritate la 3 iulie, cînd, în cadrul unei întrevederi cu Carol al II-lea, Fabricius a transmis, din însărcinarea lui Ribbentrop, opinia Reichului că România „nu va putea evita cedarea anumitor teritorii" şi că aceasta „constituie condiţia primordială pentru o pacificare reală a Balcanilor". Cu acelaşi prilej, Fabricius 1-a întrebat pe rege dacă România acceptă începerea unor negocieri cu Ungaria şi Bulgaria[82].

La 6 iulie Carol a făcut cunoscut că, în principiu, era de acord cu iniţierea de negocieri, care să aibă la bază schimbul de populaţie şi numai în subsidiar eventuale rectificări de frontieră[83].

Carol al II-lea a solicitat o întrevedere cu Hitler, dar a fost refuzat categoric. La 15 iulie, Fiihrerul a adresat regelui României o scrisoare, prin care făcea un aspru rechizitoriu la adresa politicii externe a României, atrăgîndu-i atenţia că „Orice încercare de a înlătura prin manevre tactice de vreun fel sau altul pericolele care ameninţă ţara dumneavoastră, trebuie să [sufere] şi va suferi un eşec. *Sfîrşitul, mai devreme sau mai tîrziu — şi poate în foarte scurt timp — va fi chiar distrugerea României*"[64]. Hitler cerea ca România să pornească imediat pe calea „înţelegerii" cu Ungaria şi Bulgaria, punînd la bază cesiuni teritoriale în favoarea acestora.

Regele Carol al II-lea a decis să răspundă afirmativ la propunerea Germaniei, în speranţa că prin tratative directe cu Ungaria şi Bulgaria va reuşi să evite cedări teritoriale masive. Pentru a cunoaşte mai exact punctul de vedere al guvernului român, I. Gigurtu (preşedintele Consiliului de Miniştri) şi M. Manoilescu (ministrul de Externe) au fost invitaţi să facă o vizită în Germania. In ziua de 26 iulie cei doi demnitari români au avut mai

[81] *Declaraţia guvernului I. Gigurtu,* în „Timpul", IV, nr. 1141 din 6 iulie 1940.
[82] Al. Gh. Savu, *Dictatura regală,* p. 388.
[83] *Ibidem.*
[84] *23 August 1944. Documente,* voi. I, p. 89.

întîi discuţii cu Ribbentrop, căruia i-au remis o scrisoare **a** lui Carol către Hitler, ca răspuns la scrisoarea acestuia din 15 iulie 1940. Regele îşi exprima teama faţă de reacţia poporului român în cazul unor cesiuni teritoriale, apreciind că „s-ar putea ajunge la tulburarea situaţiei interne a României, .ar pune în pericol situaţia mea/f.. .1. De aceea, pot accepta numai un acord şi o soluţie "tare nu ar duce la o zguduire totală a statului român actual". Totodată, Carol sugera ca Germania să-şi asume largi obligaţii faţă de România, care să compenseze pierderile teritoriale pe care ea le-ar suferi. A urmat întrevederea lui I. Gigurtu şi M. Manoilescu cu Hitler şi Ribbentrop[83]. Gigurtu a insistat ca sacrificiile României sa nu fie prea mari, susţinînd ideea schimbului de populaţie şi a apreciat că pretenţiile Ungariei erau exagerate. Adolf Hitler a subliniat necesitatea tratativelor directe ale României cu Ungaria şi Bulgaria, a acceptat ideea schimbului de populaţie, emiţând chiar propunerea unui plebiscit în teritoriile revendicate, sub controlul unor state „neutre".

Ca rezultat al convorbirilor de la Berchtesgaden, guvernul român s-a angajat să înceapă în cel mai scurt timp tratative cu Ungaria şi Bulgaria pe baza schimbului de populaţie, însoţit de unele cedări teritoriale din partea ţării noastre.

Apoi, Ion Gigurtu şi Mihail Manoilescu au plecat în Italia, avînd la Roma discuţii cu Benitto Mussolini şi Ga**leazzo** Ciano, care au repetat punctele de vedere formulate de Adolf Hitler.

în declaraţiile făcute după întoarcerea în ţară, I. Gigurtu şi M. Manoilescu au căutat să pregătească opinia publică pentru negocierile cu Ungaria şi Bulgaria, avansînd kjeia schimbului de populaţie, „care implică în mod fataltoicj) cesiuni teritoriale din partea noastră"[86].

La 3 august, Fabricius a transmis lui M. Manoilescu cererea lui Hitler ca guvernul român să cedeze Bulgariei întregul Cadrilater, ceea ce arată limpede că negocierile preconizate aveau un caracter formal, hotărîrile fiind luate la Berlin. In cursul tratativelor de la Craiova, începute la 19 august, guvernul român a satisfăcut integral cererile teritoriale ale Bulgariei, la 21 august, ajungîndu-se la

[85] Arh. M.A.E., fond 71, Transilvania, voi. 40, f. 227—237. °* *înţelegerea cu vecinii noştri. Discursul primului ministru ion Gigurtu,* în „Timpul", IV, nr. 1178 din 12 august 1940.

înţelegerea ca graniţa între cele două ţări să fie stabilită pe linia existentă în 1912[87].

Tratativele româno-maghiare desfăşurate la Turnu Severin în perioada 16—24 august n-au putut duce la nici un rezultat[88].

In acest timp masele populare din România erau tot mai îngrijorate de faptul că regimul lui Carol al II4ea pornise pe drumul cedărilor teritoriale. în multiple forme, acestea cereau guvernului să organizeze rezistenţa _ armată, să nu cedeze nici o palmă din pjămmtul strămoşesc. La rîndul lor, conducătorii Partidului Naţional-Tărănesc şi Partidului Naţional-Liberal s-au declarat împotriva oricăror negocieri în problema graniţelor; ei contestau dreptul guvernului de a lua hotărîri în numele poporului român[89]. încă din decembrie 1938 în *Memorandul româ-jvUor_ din Transilvania* prezentat lui Carol al II-lea "se arăta: ,,Noi, ardelenii şi .bănăţenii, sîntem hotărîţi să ' luptăm"pînă HPultima suflare contra oricărei încercări cle~ă~rupe o părticica dricit de mica dintrup^tariFL,.} Nu guvernele personale, ci naţiunea" insaşi_poate încă_ l p ş şi sa^^găseg^că__prieţen_i care s-o ap_ere. Numai guverne care inspiră încredere sînt capabile să

Tă~^O"'august Ribbentrop a propus lui Ciano convocarea la Viena a miniştrilor de externe ai României şi Ungariei pentru a primi „sfaturile amicale" ale Axei în vede-rea găsirii uhg'i Soluţii. In ziua de .27 august Hitler a fixat noua frontieră româno-maghiară[91], după ce, cu o zi îna-_ inte, a ordonat ca 10 divizii să se deplaseze" imediat spre frontiera de est a Germaniei, iar la extremitatea suaică. a Guvernămîntului general din Polonia două divizii de_ TăncurJLaă_Jie_r^£găiite pentru a înainta rapid spre Ro_ mânia. T.a 28 august .patru riivi?ii hlinrlatp~sT~fTnnă moto-

^ [87] *Politica externă a României. Dicţionar cronologic,* p. 237.

[88] *Ibidem.*

[88] Arh. CC. al P.C.R., fond 104, dos. 8675, f. 178; Arh. ist.. centr., fond Preşed. Cons. Min., dos. 25/1940, f. 1G9—128.

[80] *Memorandul românilor din Transilvania (Ardeal, Banat, Crişana, Satu-Mare, Maramureş) prezentat M.S. Regelui Carol al II-lea în decembrie 1938,* în Bibl. Acad. R. S. România, Cota III 51042.

[81] Andreas Hillgruber, *Hitler, Konig Karol und Marshall Antonescu,* p. 91.

rizate au primit ordin ca la 31 august să fie gata de acţiune în vederea ocupării zonei petroliere româneşti[92].

în seara zilei de 27 august, guvernele României şi Ungariei au primit invitaţia din partea Germaniei şi Italiei de a delega pentru „arbitraj" la Viena pe miniştrii de externe, investiţi cu „depline puteri pentru tratative"; ei trebuiau să fie la Viena în ziua de 29 august 1940. Cele două guverne puteau hotărî dacă era util ca ministrul de Externe să fie însoţit şi de un al doilea delegat. Carol al II-lea a decis ca alături de M. Manoilescu să meargă la Viena şi Vaier Pop, singurul ardelean care acceptase să ia asupra sa o asemenea sarcină, convins că va şti să demonstreze dreptatea cauzei româneşti. Delegaţii români au luat cu ei hărţi, documente, materiale pentru a dovedi netemeinicia pretenţiilor horthyste.

Ajunşi la Viena, delegaţii guvernului român şi ai celui maghiar au avut întrevederi cu Ribbentrqp şi Ciano, care le-au arătat că djşaiţii^_ej^u_inuţile, deoarece nu se putea ajunge la un acord, astfel încît decizia va fi luată de „arbitri". în convorbirea cu repre^SrEâ^ţîT^oTnSfîîeîTTni^ TărştrifcTe Externe ai Germaniei şi Italiei, au declarat categoric că dacă aceştia nu vor accepta cedarea unei părţi din Transilvania, România va deveni obiectul unei acţiuni militare, va fi invadată şi ştearsă de pe harta Europei[93]. Peste cîteva zile, la 10 septembrie 1940, Adolf Hitler avea să declare: „Linia de demarcaţie între România şi Ungaria nu a fost fixată în funcţie de idealur: rar ^abstracte, ei s-a bazat pe interesul 'pentru, "p^troT""[4]. In In luarea deciziei factorul determinant a tost aeci interesul Germaniei.

KibDentrop~şi Ciano au cerut, la Viena, în mod ultimativ, guvernului român să comunice pînă la ora 24, în noaptea de 29/30 august, dacă acceptă sau nu „arbitra-

La (Consiliul de Coroanăj întrunit la orele 3 noaptea, kau particip ai! I. Gigui'tu — preşedintele Consiliului de Miniştri, consilierii regali şi membrii guvernului: C. Ar-/ getoianu, Gh. Gh. Mironescu, Victor Antonescu, A. C. Cuza, generalul Arthur Văitoianu, dr. C. Angelescu, Ni-

[92] A. Simion, *Dictatul de la Viena,* Cluj, Edit. Dacia, 1972, p. 185.

[83] *D.G.F.P., Series D,* voi. XI, doc. 41.

[94] Horia Brestoiu, *Impact la paralela 45°. Incursiune in culisele bătăliei pentru petrolul românesc,* Iaşi, Edit. Junimea, 1986, p. 261.

oolae Bălan, Victor Iamandi, Al. Vaida-Voevod, patriar hul Nicodim Munteanu, Gh. Tătărescu, generalul Ernest Baliff, D. Caracostea, Nichifor Crainic, contraamiral N. Păiş, Ion V. Gruia, I. Macovei, David Popescu, Stan Ghiţescu, Radu Budişteanu, dr. Victor Gomoiu, dr. V. Noveanu, M. Priboianu, Andrei Rădulescu (preşedintele înaltei Curţi de Casaţie), generalul Gh. Mihail (şeful Ma relui Stat Major), Silviu Dragomir (deputat), Teofil Sidorovici (comandantul Străjii Ţării). Alături de aceştia, re gele a decis să invite şi pe liderii politici aparţinînd par tidelor „istorice" (C. I. C. Brătianu, I. Mihalache, M. Popovici) şi Gărzii de Fier (I. Moţa, Horia Zelea Codreanu). însuşi acest fapt arată că regele fusese nevoit să renunţe la structura Consiliului de Coroană stabilită de el în mar tie 1938 şi să revină la vechea formă, în care să fie cuprinşi şefii de partide şi diferiţi fruntaşi ai vieţii politice. Discuţiile au fost contradictorii[93]. I. Gigurtu a informat Consiliul asupra notei ultimative primite de la Viena, afirmînd că „a refuza ultimatumul ce ni se dă, ar fi să mergem la distrugere sigură*[1]. JDarol a întrebat pe geas^.
,ralul Gheorghe Mihail, şeful Marelui Stat Major, dacă in cazul respingerii "lăFoTirajului, România putea rezista
^cuforţă^rmelor! Acesta a răspuns că^spiritul oştirii este p ^ p eventuaiitaTeă
~entrula se b d ă î t T ă i
Ţ 5 T ^ ^
p e l ţ ^ r _ _ ^ Ţ ^ ^
*Tjermania., armata romană ar putea~rezîsţâ_celmult două săptămîni. O opinie similară a exprimat şi glmel'inuTUorP" "stanlin Nlculescu, ministrul Apărării Naţionale. Intervenţia celor doi, încă de la început, avea menirea să direcţioneze hotărîrea Consiliului în sensul acceptării dictatului. De altfel, însuşi^ Carol .al H-lea a declarat. 24 de ore mai tîrziu. că chiar dacă Consiliul de Coroană ar fi respins" ^arbitrajul", el ar fi uzat de prerogativeIe_saTe~şi l-ar fi prlrnît[3]^. Initrucît în timpul desfăşurăriT şedinţei s-au fa^" ciit repetate intervenţii de la Viena pentru transmiterea neîntîrziată a răspunsului, n-au putut avea loc dezbateri ample. Totuşi, mai mulţi dintre cei prezenţi au vorbit împotriva acceptă[1]"[1]' „arbitrajului". Menţionăm pe: Victor JSmandfr-~,;Trebuie să rezistăm jpnt.ru *ră* războiul hir"s^a". în

[95] Relatare după Traian Bunescu, *Lupta poporului român împotriva dictatului fascist de la Viena (august 1940),* Bucureşti, Edit. Politică, 1971, p. 106—109; A. Simion, *Dictatul de la Viena,* p. 194—198.

[98] A. Simion, *op. cit.,* p. 199.

^terminat"; Nicolae _Bălgn^A gggg£ţg_§£bjt£afal înseamnă a intra în necunoscut; ori, noi nu putem să lăsăm des-

tării nu se poate ceda

^ ^ p g p j j g g j

l. Fopovici: „sînt hotărî t pentru rezistenţă, pentru saifrT~^'l î~ăTliaţi?nii^"Tm"p*otriya 'ăccejjtârii „armai declarat: C. _I. CBjji^^rT£

Angelescu, Victor Antonescu, Silviu Dragornir, Ă~Hhur Văitoianu. P l ~ ă *S E ~ ~ S ^*

Bţ s-au *pronunţSE~~K['.'"VaiSŞ^*

od, Gh. l'ătâl-escu"; i^ichTt67T3raTmc7X"VI Gruîl," Anftdl CAti Nidi M h

rei'ftadulescu, C. Argetoianu, Nicodim Munteanu, Gh. Gh. Mironescu, D. Caracostea ş.a. Punîndu-se la vot, 21 de participanţi s-au pronunţat pentru acceptarea „arbitrajului", 10 au fost contra, iar unul s-a abţinut. Cei care au votat pentru aparţineau cercurilor Palatului, sau erau oameni politici\trîns legaţi de Carol al II-lea, membri ai guvernului, precutn şi reprezentanţi ai Gărzii de Fier care, din punct de vedere politic, nu aveau o reala influenţă. Cei oare au votat contra, proveneau, în principal, din Partidul Naţional-Ţărănesc şi din Partidul Naţional-Liberal. S-a abţinut Teofil Sidorovici, comandantul Străjii Ţării.

Pe baza unui act semnat de Oarol al II-lea şi de I. Gigurtu, delegaţia română a fost autorizată să accepte „arbitrajul"[97]. In aceeaşi zi, 30 august, oria 15,00, a avut loc actul semnării dictatului. In timp ce delegaţii maghiari erau evident satisfăcuţi, M. Manoilescu, în momentul cînd i s-a prezentat harta mutilată a României, a leşinat[98]. După ce şi-a revenit, ministrul de Externe şi-a pus iscălitura pe acest document de tristă memorie pentru istoria poporului român, în timp ce Vaier Pop a refuzat ^categoric să-l semneze. După acceptarea dictatului, Germania şi itana au dat garanţii „pentru integritatea şi inviolabilitatea teritoriului statului român", pentru a mai atenua ceva din impresia pe care acest act avea s-o producă asupra României. Prin Dictatul de la Viena" *a* fost desprins din trupul României un teritoriu de 43 492 km.p., cu o populaţie de 2 667 000 locuitori, dintre care 50,2»/ft

[97] Traian Bunescu, *op. cit.,* p. 110.

[88] Comte Galeazzo Ciano, *Journal politique, 1939—1943,* voi. I, Editions de la Baconniere, p. 285—286.

[96] *Istoria României între anii 1918—1944, Culegere de* **docU"** *mente,* p. 412.

erau români, 37,1% erau maghiari şi secui, iar restul erau germani, evrei şi alte naţionalităţi[100].

în noaptea de 30/31 august (ora 24) a început un nou Consiliu de Coroană, pentru a lua cunoştinţă de conţinutul hotărîrii de la Viena. Au participat şi Iuliu Maniu, Gh. Brătianu, Nicolae Iorga, Alexandru Niculescu (mitropolitul greco-catolic al Blajului) care nu putuseră fi găsiţi pentru primul Consiliu. Fiind primit de rege înainte de şedinţă, Iuliu Maniu a făcut un aspru rechizitoriu la adresa regimului de după 10 februarie 1938, a întregii domnii a lui Carol al II-lea, eonehizînd: „In politică greşelile se plătesc şi se sancţionează, ca şi în viaţa socială de toate zilele" — „Va să zică sînteţi de părere să abdic?" — a întrebat regele. ■— „Da, Majestate, nu văd altă ieşire", a căzut răspunsul liderului naţional-ţărănist[101].

în cadrul şedinţei Consiliului de Coroană[102], I. Gigurtu a declarat: „Trebuie să ne căutăm un reazem şi n-avem de ales unde să găsim acest reazem decît la puterile Axei. Acest reazem ne costă foarte scump, însă în orice caz ne păstrăm fiinţa statului". împotriva dictatului au vorbit mai mulţi participanţi, între care: N. Iorga: „Ceea ce se întîmplă acum este numai biruinţa unei caste jstăpit-

"refuzaF

_nrtoare*ThjUnj^arta"; Nicolae Bălan: TPrecî „ffecum'am reiuzai "arbitrajul, "refuz în momentul acesta din tot sufletul meu şi în .numele întregului cler şi popor al bisericii mele rezultatul care ni s-a făcut cunoscut astăzi"; Iuliu Maniu: „niciodată nu vom recunoaşte o hotărîre — oricine ar duce-o —, care ar stabili o rulpere a Ardealului sau a unei părţi a lui de la patria mumă". Au mai vorbit, împotriva dictatului de la Viena, Gh. Brătianu, Al. Niculescu ş.a. Desigur, asemenea poziţii exprimau sentimentele poporului român, hotărîrea sa de a-şi apăra, cu orice preţ, teritoriul naţional. Dar oamenii politici care aveau datoria să ia o decizie erau puşi, practic, în faţa alternativei: rezistenţă cu riscul previzibil al lichidării statului român, sau cedare momentană pentru a salva fiinţa statului şi a putea astfel organiza lupta pentru reîntregirea hotare-

---

[100] *Teroarea horthysto-fascistă în nord-vestul României, septembrie 1940 — octombrie 1944,* Bucureşti, Edit. Politică, 1985, p. 17.

[101] Zaharia **Boilă,** *însemnări,* în Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă CC. **al** P.C.R., fond 6, dos. 113, f. 379.

[102] Relatare după Traian Bunescu, *op. cit.,* p. 116—120; A. Si**mion,** ***op. cit.,*** **p. 201—203.**

lor. Ca de atîtea ori în istorie a primat raţiunea de politică, ideea conservării fiinţei statale.

Sfărîmarea integrităţii teritoriale a României, în vara anului 1940, a fost rezultatul politicii de forţă şi dictat instaurată în viaţa internaţională, al presiunilor şi ameninţărilor la care ţara noastră a fost supusă din partea marilor puteri, al faptului că întregul ei sistem de alianţe fusese lichidat, neputind conta pe nici un ajutor extern.

„In acest moment greu pentru destinele ţării sale, poporul român s-a găsit singur, fără nici un sprijin din afară, părăsit de toate puterile Europei. România a fost nevoită să accepte condiţiile nedrepte ale dictatului de la Viena. Prin aceasta ea a fost lăsată la cheremul Germaniei, a fost aruncată de fapt în braţele forţelor hitleriste"[103]

Imediat ce au aflat despre Dictatul de la Viena, masele au ieşit în stradă, manifestînd energic împotriva Germaniei hitleriste şi a Italiei fasciste care au rupt o parte din trupul României, precum şi a Ungariei horthyste care a acaparat pe nedrept un străvechi teritoriu românesc. Neţinînd seama de legea stării de asediu, muncitori, ţărani, funcţionari, intelectuali, tineri, bătrîni, femei şi bărbaţi, comunişti, liberali, naţional-ţărănişti sau de alte orientări politice şi-au exprimat într-o unanimitate impresionantă refuzul de a accepta Dictatul de la Viena[104]. Pe adresa lui Carol al II-lea au fost trimise numeroase telegrame prin care se cerea rezistenţa armată. Astfel, în telegrama „Comitetului pentru afirmarea vrerilor Transilvaniei" se arăta: „Intelectualii, muncitorii şi ţăranii români din Transilvania, adunaţi în sala festivă a rezidenţei Regale a Ţinutului Someş, reînnoind telegrama pe care v-au trimis-o ieri, cer să dispuneţi ca armata română, credincioasă misiunii ei, să nu părăsească poziţiile pe care le deţine pe frontul de vest, ci să apere eu viaţa ei pămîntul sfînt al ţării, în hotarele lui de pînă acum. Nu vrem să ne plecăm în faţa dictatului de la Viena. Cerem demiterea imediată a guvernului care 1-a acceptat şi formarea unui gu-

---

Ceausescu, *Partidul Comunist Român continuatorul luptei revoluţionare şi democratice a poporului român, al tradiţiilor mişcării muncitoreşti şi socialiste în România,* Bucureşti, Edit. Politică, p. 47.

[104] Vezi, pe larg, Mircea Muşat şi Vasile Boboeescu, *împotriva unei nedreptăţi istorice: 40 de ani de la marile manifestaţii populare împotriva dictatului fascist de la Viena,* în „Anale ist.", nr. 3/1980.

vern de rezistenţă naţională, care să reprezinte eu demnitate şi energie interesele patriei primejduite"[105].

Masele asociau Dictatul de la Viena cu numele lui Carol al II-lea, care acaparase puterea în stat. Trăgînd to ite foloasele pentru el, inclusiv de ordin material, regele nu-şi îndeplinise principala obligaţie — aceea de a menţine integritatea teritorială a României. în mai puţin de trei luni, Jara-pLerduse 99 738 km^2 (33,8% din suprafaţa totală)1şi 6 821 OOOlocuitori (33,3Q/0 din populaţia sa)[106].

Guvernul prezidat de Gigurtu a încercat să stavilească manifestaţiile populare, ordonînd autorităţilor să intervină pentru restabilirea ordinei[107]. Dar, în numeroase cazuri, autorităţile înseşi s-au alăturat manifestanţilor care condamnau dictatul de la Viena şi politica lui Carol al II-lea de acceptare a acestuia. In ultima zi a lunii august şi în primele zile ale lunii septembrie masele populare şi-au recucerit drepturile şi libertăţile democratice: dreptul de întrunire, de organizare, libertatea cuvîntului, a presei. în acele zile, aşa cum remarca Lucreţiu Pătrăşcanu, regimul lui Carol al II-iea „era virtualmente lichidat"[108]. .Legionarii căutau să profite de situaţie, organizînd atacuri asupra, instituţiilor guvernamentale, pentru I

Deşi momentele erau decisive, liderii Partidului Naţional-Ţărănesc şi al Partidului Naţional-Liberal nu şi-au asumat răspunderea de a organiza şi conduce România pe drumul revenirii la regimul democratic, parlamentar" constituţional. JEi priveau cu satisfacţie prăbuşirea regimului instaurat de Carol al il-lea. dar văzînd situaţia grea în care se găsea ţara n-au avut curajul să-şi asume răspunderea: ei se temeau de o intervenţie militară străină, care ar fi dus la desfiinţarea statului român. în consecinţă, conducătorii celor două partide au refuzat o soluţionare democratică a crizei şi angajarea în lupta de rezistenţă alături de forţele de stînga, în frunte cu P.C.R. Ei

[105] O. Ghibu, *In preajma arbitrajului (dictatului) de la Viena din 30 august 1940 şi reacţiunea lui imediată. Memorii în manuscris,* p. 18, în Arhiva Octavian Ghibu..

[106] Vezi, pe larg, *Pierderile economiei româneşti în urma cedărilor de teritorii. Reduceri generale. Teritorii, populaţie, bogăţii,* Bucureşti, 1940.

[107] *orice manifestaţii publice sînt interzise. Comunicatul Ministerului de Interne,* în „România", III, nr. 816 din 5 septembrie 1940.

[108] Lucreţiu Pâtrăşcanu, *Sub trei dictaturi,* p. 189.

au adoptat calea manevrelor de culise, vizînd instaurarea unui regim dictatorial, care să restabilească ordinea în ţară şi să redreseze puterea de stat.

In acel context a apărut în prim plan figura generalului I. Antonescu. Acesta era cunoscut ca un adversar înverşunat al regelui Carol al II-lea, mai ales după ce, Ia sfîrşitul lunii iunie 1940, prezentase regelui o scrisoare prin care se oferea să salveze „ce mai este cu putinţă de salvat, din Coroană, din ordine şi din graniţe"; el cerea suveranului să nu mai asculte de „forţele oculte", care „ne-au adus unde ne găsim"[109]. Drept răspuns, Carol a decis la 9 iulie internarea generalului la mănăstirea Bistriţa (Vîkea). Aici el a stabilit, prin intermediul lui M. Antonescu. legături cu Wilhelm Fabricius, ministrul Germaniei la Bucureşti, convenind asupra **unuî** program de acţiune, în eventualitatea că ar ajunge la conducerea ţării. Hitler a apreciat că I. Antonescu era persoana cea mai potrivită pentru a prelua puterea în România.

In acelaşi timp, Carol al II-lea, constatând incapacitatea lui Gigurtu de a stăpîni situaţia din ţară, a decis să-1 înlocuiască cu o persoană capabilă să restabilească ordinea, care să aibă autoritate în armată, să se bucure de încrederea Gărzii de Fier şi, totodată, să nu întîmpine opoziţia lui Iuliu Maniu şi a lui C. I. C. Brătianu. Persoana oare întrunea aceste atribute — şi care, după opinia sa îi putea asigura tronul — era generalul Antonescu, la care regele a decis să apeleze.

Informat asupra acestei hotărîri, Maniu a avut o întrevedere cu Antonescu în ziua de 1 septembrie la Ploieşti, în cursul căreia cei doi au căzut de acord să acţioneze pentru detronarea lui Carol al II-lea şi formarea unui guvern de uniune naţională.

Trimişi pe urmele generalului Antonescu, agenţii de siguranţă l-au găsit la Ploieşti, în casa unde discutase cu Maniu, cerîndu-i să se prezinte „cît mai neîntîrziat la palat, unde-1 aştepta Majestatea Sa"[110]. Maşina lui Gabriel Marinescu —■ ministru de Interne şi personaj central al camarilei — 1-a condus la palatul din Calea Victoriei, unde a fost întâmpinat de Ernest Urdăreanu. „Nu am ni-

---

[108] *Rechizitoriul făcut de generalul Antonescu regelui care a dus la prăbuşirile anului trecut,* în „Curentul", XIV, nr. 4801 din 29 iunie 1941.

[110] I. Mocsony-Stîrcea, *Amintiri,* în Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă CC. al P.C.R., fond 2, dos. 192, voi. I, f. 15. •

mic de discutat cu d-ta, domnule Urdăreanu" — a replicat tăios generalul atunci cîrid mareşalul palatului a încercat să închege o conversaţie. „Duceţi-mă direct la rege, care mă aşteaptă din moment ce m-a chemat!"[111].

Discuţia între Carol şi Antonescu s-a derulat într-o atmosferă de tensiune, generalul acuzîndu-1 pe rege că era principalul vinovat de situaţia dramatică în care ajunsese ţara. Totuşi, generalul n-a ridicat problema abdicării lui Carol şi a acceptat ideea de a constitui un guvern sub conducerea sa.

în zilele de 2—4 septembrie I. Antonescu a dus tratative cu Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu şi cu H. Sima în vederea constituirii cabinetului de „uniune naţională". Intuind că generalul nu voia să se lase dominat, preşedinţii celor două partide burghezo-democratice au adoptat tactica tergiversărilor, cerînd mai întîi să obţină abdicarea lui Carol. Pe de altă parte, H. Sima a răspîndit un manifest în care regele era numit „duşmanul principal" al mişcării legionare şi-i cerea să abdice. La 3 septembrie legionarii au întreprins atacuri armate împotriva autorităţilor de stat, a unor unităţi militare, soldate cu morţi şi răniţi[112].

în acest timp, I. Antonescu urmărea să obţină puterea pe cale legală, să formeze un guvern după voinţa sa, şi apoi să-1 detroneze pe Carol. La 4 septembrie, ora 12, generalul a fost însărcinat oficial cu constituirea unui nou guvern[113]. Informîndu-1 pe F.abricius şi pe Ghigi asupra misiunii primite şi a planurilor sale, cei doi l-au „sfătuit", în numele Germaniei şi Italiei, să-şi asume puteri dictatoriale, să înlăture camarila şi să acţioneze pentru detronarea regelui[114].

La rîndul său, I. Antonescu s-a angajat să „observe-' Dictatul de la Viena, să accepte ajutor militar german pentru asigurarea garanţiilor date de Germania şi Italia la 30 august, privind integritatea şi inviolabilitatea teritoriului statului român, să acţioneze pentru adîncirea relaţiilor economice româno-germane. In urma acestor discuţii, Fabricius telegrafia la Berlin: „Cred că în persoana lui am găsit un om în fruntea guvernului român, care este.

111 *Ibidem,* f. 17—18.
112 Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu, *op. cit.,* p. 261.
113 „Monitorul oficial", nr. 205 din 5 septembrie 1940.
114 *Pe marginea prăpastiei,* voi. I, Bucureşti, 1941, p. 43.

ferm hotărît să execute importantele noastre cereri aici"[115]. După aceste discuţii, generalul I. Antonescu a cerut, în seara zilei de 4 septembrie (ora 21), lui Carol să-1 investească cu puteri depline, declarînd că Maniu, Brătianu şi Sima cereau abdicarea regelui ca o condiţie prealabilă a participării la un guvern de „uniune naţională". După multe ezitări, dîndu-şi seama că nu **mai** avea pe cine se sprijini şi că orice rezistenţă era zadarnică, regele Carol al II-lea a semnat, în dimineaţa zilei de 5 septembrie (ora 3,50), decretul — elaborat de Mihai Antonescu — prin care I. Antonescu era învestit „cu depline puteri pentru conducerea statului român"[116]. Regele era despuiat de principalele prerogative; el rămînea în continuare cu unele atribute nominale: era capul oştirii, avea dreptul de a bate monedă; conferea decoraţiile române; avea drept de graţiere, amnistie şi reduceri de pedepse; primea şi acredita ambasadorii şi miniştrii plenipotenţiari; încheia tratate. In aceeaşi zi a fost suspendată Constituţia din 27 februarie 1938 şi au fost dizolvate Corpurile legiuitoare[117]. Prin aceste decrete se punea de fapt capăt regimului instaurat la 10 februarie 1938.

în orele imediat următoare, I. Antoneseu şi-a asigurat sprijinul unor adjutanţi regali şi al comandantului trupelor de gardă (generalul Coroamă), iar pe generalii devotaţi lui Carol fie că i-a trimis „în misiune" departe de Capitală, fie că i-a reţinut, sub diferite pretexte, în clădirea Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, fâcîndu-i inofensivi, în tot acest interval, legionarii se agitau în jurul palatului şi trăgeau focuri de armă pentru a-1 intimida pe rege, dar generalul Antonescu nu a intervenit pentru a restabili ordinea, lăsînd să se înţeleagă că nu o putea face atîta timp cit Carol era pe tron.

In această atmosferă, în seara zilei de 5 septembrie (ora 21,30), Antonescu i-a cerut lui Carol să abdice, avertizîndu-1 că în cazul unui refuz nu mai răspundea de securitatea persoanei şi anturajului regal. I-a lăsat totuşi timp de gîndire pînă a doua zi, la 4 dimineaţa[113]. Carol al Il-iea a consultat o seamă de oameni politici, între care Vaier Pop, M. Manoilescu, Gh. Brătianu, A. C. Cuza care l-au sfătuit să abdice. Aceeaşi opinie a fost exprimată şi de

[!!3] A. Simion, *Dictatul de la Viena,* p. 223.
[115] „Monitorul oficial", nr. 205 din 5 septembrie 1940.
[l;T] *Ibidem.*
[118] *Pe marginea prăpastiei,* voi. I, p. 45.

generalii Coroamă şi David Popescu[119]. Numai generalii Paul Teodorescu şi Gh. Mihail au cerut regelui să rămînă pe tron, angajîndu-se să ia măsurile necesare pentru înlăturarea lui I. Antonescu şi zdrobirea bandelor legionare*. Practic, regele Carol era lipsit de orice sprijin poHtic, se afla într-o completă izolare. Oînd i-a cerut lui M. Manoileseu să formeze un nou guvern, acesta a refuzat categorie: „Majestatea Voastră aţi abdicat ieri seară cînd aţi transmis generalului toate prerogativele"[1211]. Manoileseu a sugerat ca înainte de a se lua o decizie în legătură cu abdicarea, Carol să ceară sfatul Legaţiei germane; primind mandat din partea regelui, ministrul de Externe român a avut discuţii cu Fabricius, după care s-a întors la palat cu o concluzie fermă: „Majestate, să abdicaţi!"[121]**.

La 6 septembrie, în jurul orei 4 dimineaţa, Antonescu a trimis regelui prin locotenent-colonelul Elefterescu o scrisoare prin care-i cerea să abdice, dacă nu vrea să-şi atragă „răspunderea gravă" a declanşării „războiului civil" care să determine „ocupaţia străină"[122]. Seriozitatea acestei ameninţări avea să fie comentată chiar de Antonescu: „Cînd se va scrie vreodată istoria acestei lovituri de stat, se va vedea că au fost lucruri bune de operă comică. Căci manifestaţiile a 200 de tineri şi cele cîteva focuri de armă ce s-au tras nu pot fi socotite ca o revoluţie autentică"[123].

Reală şi gravă era ameninţarea Germaniei hitleriste, decisă să dea o rezolvare conformă intereselor ei crizei politice din România. Factorul extern s-a dovedit, pînă

---

[118] **„Buna** vestire", IV, nr. 9 din 18 septembrie 1940.

* Referindu-se la acest moment, Arthur Gould Lee scria: „Au început discuţii aprinse. Regele Carol fuma încontinuu, nervos, pînă cînd camera s-a învăluit într-un nor albăstrui de fum şi a devenit înăbuşitoare. în timpul convorbirii, argumentele pro şi contra mergeau crescendo, iar uneori se aşterneau, pentru scurt timp, tăceri mohorîte" (Arthur Gould Lee, *Crown against sickle. The Story of King Michael of România,* p. 14).

[120] A. Simion, *Dictatul de la Viena,* p. 228.

[121] *lbidem.*

** Implicat direct în soluţionarea crizei politice din România, Fabricius putea să afirme ulterior: „am contribuit la abdicarea regelui, care în lipsa intervenţiei mele, ar fi format un cabinet al generalului Mihail şi l-ar fi împuşcat pe Antonescu" *(D.G.F.P.,* Series D, voi. XI, doc. 513).

[122] „Buna vestire", IV, nr. 9 din 18 septembrie 1940.

*** Arh. CC. al P.C.R., fond 103, dos. 8194, f. 11—12.

la

a tron era definitiv rezolvată, fără a Sa I 3 mmejreo posibilitate legală de revenire a lui Srol'â

Mp3

U, nr. 819, din 9 septembrie 1940) » -- Monitorul oficial", nr. 206 **bis** din 6 septembrie

Iniţial Ion Antonescu a promis eă-î va însoţi chiar el pe Carol pînă la graniţă, dar apoi a renunţat, invocînd motivul că era bolnav, astfel că 1-a delegat pe generalul David Popescu, ministrul de Interne. Conducătorul statului i-a cerut lui Mihai să nu-1 conducă pe Carol la gară, dar tânărul rege s-a deplasat totuşi la Băneasa, iuîndu-şi la revedere de la tatăl său.

în dimineaţa zilei de 7 septembrie, la ora 3, trenul special, alcătuit din 12 vagoane, s-a pus în mişcare pentru a-1 duce pe cel care fusese Carol al II-lea regele României peste graniţele ţării. Călătoria nu a fost lipsită de peripeţii, dar Carol ia reuşit să scape nevătămat în urma unui atentat pus la cale de legionari*. De la *6* septembrie 1940, Carol a devenit un simplu cetăţean particular**, deşi

---

* A. Simion descrie astfel scena plecării lui Carol: „într-o frumoasă zi de sfîrşit de vară, un tren special compus din 12 vagoane vopsite în alb gonea cu maximă viteză pe o cîmpie întinsă. Călătorii, puţini la număr, se mai aflau încă sub impresia cumplitei spaime prin care trecuseră în ultima gară, unde trenul fusese atacat cu rafale de mitralieră. Ei scăpaseră de la moarte numai datorită prezenţei de spirit a şefului de gară, care i-a indus în eroare pe atacatori, dînd semnalul ca trenul să treacă în viteză prin gară. Fără a fi în stare să scoată o vorbă, călătorii scrutau nerăbdători *zarea,* unde se profilau contururile clădirilor unei localităţi. Dincolo se afla frontiera. într-acolo era scăparea. Speranţele începuseră să mijească din nou în sufletele lor, pe măsură ce se apropiau de graniţă. Dar deodată se auzi zgomotul unei rafale de arme automate. Privind cu precauţie pe fereastră, constatară cu groază că din spate se apropia cu mare viteză o locomotivă, de pe care mai multe mitraliere vărsau un adevărat potop de foc asupra trenului cel alb. Ultimii kilometri ai drumului, pînă la graniţă, au fost parcurşi într-un asurzitor vacarm, provocat de duelul de foc ce se încinsese între urmăritori şi garda militară a trenului. Zeiţa Fortuna a surîs încă o dată călătorilor. care au reuşit să ajungă neatinşi dincolo de frontieră, unde au răsuflat uşuraţi! Scăpaseră!" (A. Simion, *Regimul politic din România în perioada septembrie 1940 — ianuarie 1941* Cluj-Nap->oa Eflif. Dacia, 1976, p. 5).

** Carol a plecat însoţit de Elena Lupescu şi de Ernest Urdăreanu; după o scurtă şedere în Elveţia s-a stabilit în Portugalia, în schimbul angajamentului că nu. va desfăşura nici un fel de activitate politică. La 7 iulie 1947 s-a căsătorit cu Elena LUpesctj. In ziua de 3 aprilie 1953 a murit în urma unui atac de cord, fiind înmormîntat în cimitirul regal al mănăstirii San Vicente din Lisabona, alături de regii Portugaliei, întrucît mama tatălui său (Ferdinand) era principesă portugheză. Deoarece Carol nu şi-a scris testamentul, a urmat un lung proces între Elena Lupescu şi Mircea Grigore Lambrino (Zizi Lambrino a murit la 26 martie 1953); în februarie 1957 Tribunalul Suprem al Portugaliei 1-a declarat pe Mircea Grigore Lambrino fiu legitim al lui Carol,

a mai încercat să vorbească în numele poporului român.

în cei 10 ani de domnie a lui Carol al II-lea, România a parcurs mai multe etape de evoluţie. Din punct de vedere economic, criza din 1929—1933, apoi puternicul avînt din anii 1934—1938 şi, în sfîrşit, începutul recesiunii (1939—1940); în ansamblu a fost o perioadă de progrese notabile, cu deosebire în ceea ce priveşte industria. Viaţa politică a fost foarte agitată, au avut loc mari confruntări între forţele democratice şi cele de dreapta; partidele politice burgheze au cunoscut un proces de erodare, ceea ce a înlesnit lui Carol ial II-lea să treacă la dizolvarea lor formală în martie 1938, pe fondul unei evidente ascensiuni a Gărzii de Fier; mutaţiile din vara anului 1940 n-au fost rezultatul unor evoluţii fireşti, ci al contextului internaţional, al creşterii agresivităţii Germaniei hitleriste. In plan cultural s-au înregistrat progrese remarcabile, atît în privinţa creşterii nivelului de cultură ai maselor, cît şi în afirmarea unei pleiade de savanţi de talie mondială. Politica externă a României s-a caracterizat prin dinamism, prin efortul depus la nivel continental pentru salvgardarea păcii; pînă la urmă, decisivă a fost poziţia marilor puteri, care a condus spre cea de a doua conflagraţie mondială, ţara noastră fiind victima politicii de forţă şi dictat.

în septembrie 1940, cînd Carol al II-lea părăsea ţara, iar incertitudinea şi îngrijorarea domina spiritul public, nimeni nu se gîndea să facă un bilanţ obiecti *v* al celor 10 ani de domnie. Din contra, sentimentul general era acela că regele fusese principalul vinovat pentru situaţia în care ajunsese România. Criticile, înăbuşite ani de-a rîndul, au izbucnit într-o violenţă de limbaj nemaiutilizat pînă atunci împotriva unui rege.

Ziarul „Universul" publica, sub semnătura lui Stelian Popescu, un articol care începea astfel: „A abdicat acela care a fost Carol II. Acela de care generaţiile viitoare îşi vor aduce aminte oa de cea mai mare pacoste căzută vreodată pe capul României. S-a sfîrşit azi, 6 septembrie 1940, o parte din calvarul pe care timp de zece ani îl îndură neamul acesta cu resemnare si bărbăţie demnă de o cau-

---

obţinînd astfel drept de moştenitor. Elena Lupescu a murit la 7 iulie 1977 (Barbara Cartland, *op. cit.,* p. 231—239; Terency Eisberry, *op. rit.,* p. 287—288; Cosma Neagu şi Dumitru Marineseu, ***Fapte*** *din umbră,* voi. III, p. 235—236).

ză mai bună, în speranţa că o cît de mică licărire de cuminţenie, se va ivi în capul degeneratului care ajunsese pe tronul ţării"[126].

Preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc, Iuliu Maniu, analizînd într-un amplu articol cauzele prăbuşirii din 6 septembrie 1940, afirma: „regele Carol II a recurs la diverse expediente şi manopere cu scopul de a introduce şi consolida un regim personal, grupînd în jurul său elemente iresponsabile şi politicieni neprevăzători, terorizaţi sau ademeniţi prin favoruri [...] Cauza abdicării este concepţia sa generală de domnie personală, fără ideal, fără moralitate şi fără busolă sigură, în continuă oscilaţie oportunistă, practicată prin manevre şi abilităţi care au săpat prăpastia între Coroană şi ţară şi care a trebuit să ducă la falimentul şi distrugerea politicii sale"[127]. Liderul Partidului Naţional-Liberal, C. I. C. Brătianu, scria: „formarea guvernelor cu oameni fără tradiţie, nici experienţă, cu lipsa de unitate între membrii lui, cu nenumărate schimbări de deţinerea portofoliilor ministeriale, şi decretelor-lege nestudiate apărute prin inspiraţii nocturne au creat o stare de instabilitate care a dezorganizat administraţia ţării şi a armatei [.. .] Propaganda, pentru care s-au cheltuit sute de milioane, a fost făcută nu pentru interesul ţării, ci pentru proslăvirea regimului instaurat în România [. ..] Ţara a fost încontinuu ţinută în Recunoştinţa celor ce se petrec şi a soartei ce o aşteaptă [.. .] poporul nostru, sub un regim de dictatură, de cenzură şi opresiune, ţinut izolat de Coroană, nu poate fi făcut răspunzător de actele guvernanţilor săi pe care nu i-a ales şi i s-au impus"[128].

Partidul Comunist Român, în documentul intitulat *Punctul nostru de vedere*[129], datat 6 septembrie 1940, făcea un aspru rechizitoriu la adresa domniei lui Carol al II-lea, apreciind că au fost „Zece ani de exploatare şi opresiune sîngeroasă, de chinuri şi lipsuri pentru populaţia muncitoare". Documentul cerea: „Pregătiţi-vă de lupte mari prin lupte de zi cu zi, muncitori ai uzinelor şi

"* „Universul", 57, nr. special din 6 septembrie 1940.

[7] Iuliu Maniu, *Cauzele prăbuşirii fostului regim, Ibidem,* nr. 252 din 13 septembrie 1940.

[128] Constantin I. C. Brătianu, *Către cetăţenii României Mari, Ibidem,* nr. 246 din 7 septembrie 1940.

12a joan Scurtu> *Culegere de documente şi materiale privind istoria României (februarie 1938 — septembrie 1940),* p. 294—296.

ai fabricilor, asupriţi şi exploataţi ai satelor din România! Strîngeţi forţele voastre revoluţionare, uniţi-vă în coloanele frontului unic popular al tuturor celor ce muncesc, al tuturor celor asupriţi! [...] Cu încredere în victorie, la luptă revoluţionară".

Intre 10 februarie 1938 şi 5 septembrie 1940, monarhia din România s-a aflat la apogeul ei, reuşind să acapareze principalele pîrghii ale statului, să impună propria-i voinţă celorlalţi factori politici. Nesocotirea normelor constituţionale tradiţionale — datînd încă din 1866 — în care monarhia îşi avea locul bine stabilit, încercarea de a instituţionaliza un regim care să graviteze în jurul tronului s-au dovedit, pînă la urmă falimentare. La 5 septembrie 1940, Carol al II-lea a fost silit să renunţe la principalele prerogative regale — nu numai la cele înscrise în Constituţia din 1938, dar şi la cele statuate în 1866 şi 1923 — monarhul rămînînd cu unele funcţii onorifice, mai mult de decor, fără a se mai putea implica efectiv în conducerea statului român, iar la 6 septembrie a trebuit să abdice.

Dar dincolo de soarta unui om, fie el chiar rege, sau a unei instituţii, numită monarhie, se evidenţiază realitatea că ţara însăşi a fost adusă, cu sau fără voia lui Carol al II-lea, într-o situaţie extrem de grea. Sfărîmarea statului naţional unitar şi aducerea da putere a unui regim dictatorial cu complicitatea directă a Germaniei hitleriste au pus în faţa poporului român probleme extrem de complexe şi dificile, pentru rezolvarea cărora a trebuit să plătească numeroase jertfe.

România evolua într-un anumit context internaţional, care-şi punea amprenta asupra întregii Europe. In septembrie 1940 un număr de 10 state erau ocupate de Germania hitleristă şi de Italia fascistă (Cehoslovacia, Austria, Polonia, Albania, Franţa, Belgia, Olanda, Luxemburg, Danemarca, Norvegia), în 8 existau regimuri dictatoriale (Bulgaria, Iugoslavia, Ungaria, Germania, Italia,, Grecia, Spania, Portugalia), în patru monarhii parlamentare (Marea Britanie, Irlanda, Suedia, Islanda) şi numai două erau republici (Elveţia şi Finlanda); U.R.S.S. era republică socialistă[130]. După cum lesne se poate observa,.

---

130 Ioan Scurtu, *Evoluţia Europei în perioada 1918—1940. Situaţia României,* în *Românii In istoria universală.* Coordonatori. I. Agrigoroaiei, Gh. Buzatu, V. Cristian, Iaşi, 1986, p. 573—575..

România era înconjurată de state ocupate sau cu regimuri dictatoriale, fapt ce se repercuta negativ asupra propriului său regim politic. Trei dintre vecinii săi — Uniunea Sovietică, Ungaria şi Bulgaria — îi luaseră părţi din teritoriu, iar Germania hitleristă considera sud-estul Europei ca zona sa de influenţă şi dominaţie.

Forma de guvernămînt avea să sufere şi ea modificări sensibile, puterea politică fiind deţinută de „conducătorul statului", aflat într-o situaţie superioară instituţiei monarhice.

CAPITOLUL X

f

LUPTA MASELOR POPULARE ÎN FRUNTE CU PARTIDUL COMUNIST PENTRU RĂSTURNAREA GUVERNĂRII DICTATORIALE. SITUAŢIA MONARHIEI

(6 septembrie 1940 — 23 August 1944)

1. „COROANA NU ARE DREPTUL SA SE AMESTECE ÎN CONDUCEREA STATULUI"

In dimineaţa zilei de 6 septembrie 1940, principele Minai fu deşteptat d« sunetul telefonului aflat lingă patul său; un aghiotant i-a comunicat: — „Sînteţi aşteptat, Ma-jestate, în sala Tronului, la ora 10 ca să depuneţi jură-mîntul de urcare pe Tron" —■ „Ce-ai spus?" a întrebat Mihai. Mesajul a fost repetat[1].

Mihai participase în noaptea de 5'6 septembrie la discuţiile ce avuseseră loc la Palat, dar nimeni nu-1 consultase în legătură cu situaţia creată. Regele Carol al II-lea, ca de obicei, nu socotea util să-1 informeze sau să se sfătuiască cu moştenitorul Coroanei, pe care-1 socotea uit[1] copil, ce nu trebuia să se amestece în treburile politice.

In timp ce fostul rege Carol al II-lea îşi făcea precipitat bagajele, Mihai intra în sala Tronului, unde se aflau Ion Antonescu, conducătorul statului, Nicodim, patriarhul României, şi D. Gh. Lupu, primul preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie. Aici a depus jurămîntul, într-o formulă nouă, dictată de conducătorul statului: „Jur credinţă naţiunii române. Jur să păzesc cu sfinţenie legile statului. Jur să păzesc şi să apăr fiinţa statului şi integritatea teritorială a României. Aşa să-mi ajute Dumnezeu"[2]*. Antonescu însuşi avea să declare că prin schimbarea formulei de jurămînt „am vrut să subliniez că pe

---

[1] Arthur Gould Lee, *Crown against sickle,* p. 13.
[2] „Monitorul oficial", nr. 206 bis din 6 septembrie 1940.
* Vechea **formulă era următoarea: „Jur a** păzi Constituţiunea şi legile naţiunii române, a menţine drepturile ei naţionale şi integritatea teritoriului" *(Istoria României între anii 191S—1944. Culegere de documente,* p. 236).

viitor naţiunea va trece întotdeauna înaintea regelui"[3]. La ceremonie a luat cuvîntul conducătorul statului, care a rostit doar aceste cuvinte: „Dumnezeu să ajute naţiei, Majestăţii Voastre şi mie"[4].

La 6 septembrie s-a produs o nouă modificare a formei de guvernămînt în cadrul formei generale monarhice instituită în 1866. Pentru prima dată în istoria Românjei se înfiinţase funcţia de conducător al statului, care preluase o parte însemnată a prerogativelor regale, exercitînd şi funcţiile legislative, paralel cu influenţarea vădită a atribuţiilor organelor judecătoreşti. Practic, conducătorul statului devenise principalul om politic al ţării, avînd puteri dictatoriale.

După acapararea puterii, I. Antonescu a declanşat atacuri furibunde împotriva lui Carol al Il-lea, care, în mod evident, aveau menirea de a slăbi cit mai mult poziţiile economice, politice şi morale ale monarhiei. Fostul rege era declarat delapidator, escroc, „pervers epileptic"[5], „degenerat"[6], singurul vinovat de situaţia dramatică în care ajunsese România*.

Asemenea declaraţii erau urmate de măsuri. Astfel, la 8 septembrie 1940 au fost blocate toate acţiunile proprietate directă sau indirectă a lui Carol, emise sau aflate în depozitul societăţilor: „Banca de Credit Român", „Societatea Română de Telefoane", „Buhuşi", „Scherg", „Reşiţa", „Malaxa", „Mica", „Ripiceni", ,',Blank", „Fabricile de zahăr Lujani" ş.a. De asemenea, au fost blocate toate acţiunile şi titlurile nominative sau la purtător, obligaţiunile şi orice drepturi de creanţă de orice natură, proprietatea directă sau indirectă a fostului rege. S-a constituit o comisie specială cu misiunea de a ancheta gestiunea secretariatului general al Palatului Regal, condiţiile în care Carol obţinuse unele proprietăţi. După minuţioase cercetări, comisia a întocmit un amplu raport, care a fost predat instanţei speciale de judecată creată pe lîngă Curtea de Casaţie.

---

[3] „Timpul", IV, nr. 1205 din 8 septembrie 1940. *
Ibidem.
5
„Universul", din 6 septembrie 1940 (a 2-a ediţie specialâ>.
[6] Barbara Cartland, *The scandalous life of King Carol,* p. 220'.
* Pe o scrisoare a principelui Nicolae, din 23 februarie 1941, I. Antonescu a pus, la 10 martie 1941, următoarea rezoluţie: „Degenerat ca şi fratele său". (Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Minai I, dos.'3,/'1941, f. 10).

Fără a intra în detalii, vom prezenta, cu titlu de exemplu, unele date concrete. Raportul[7] a fost împărţit în mai multe capitole: In primul capitol, intitulat *Daruri, avantagii şi subvenţii primite de la particulari* se arăta că fostul suveran „a primit de la particulari o serie întreagă de daruri şi de avantaje prin care şi-a mărit în mod considerabil averea. Prin valoarea lor, toate aceste daruri au depăşit semnificaţia unor manifestări protocolare sau a unor mărturii de devotament şi afecţiune deosebită, devenind pur şi simplu mijloace ilicite de îmbogăţire în dauna particularilor". Astfel, de la N. Malaxa a primit diverse daruri, între care întregul său grajd de curse în valoare de circa 2 000 000 lei, o colecţie de mărci de circa 5 000 000 lei, un tablou de Grigorescu, un tablou de Luchian etc. Max Auschnitt a plătit contravaloarea a *6* 000 lire sterline, eu care a fost cumpărat un armăsar de prăsilă pentru Carol al II-lea. Fostul *rege* a mai primit: de la societatea „Reşiţa" suma de 150 000 000 lei, de la Armând Călinescu o stemă a Frontului Renaşterii Naţionale înconjurată cu pietre de valoare costînd 250 000 lei, de la C.F.R. o plachetă de platină cu briliante şi rubine valorînd 900 000 lei. Banca Naţională a României a oferit regelui suma de 81 000 000 lei pentru Fundaţia Regală, 225 colecţii mari de monede jubiliare de aur bătute cu prilejul împlinirii a 10 ani de domnie, 22 monede mari, 22 mijlocii şi 22 mici emise cu ocazia comemorării a 100 de ani de la naşterea întemeietorului dinastiei române, aur nativ în valoare de 225 345 lei (plus 689 684 lei de la Ministerul Apărării Naţionale) pentru realizarea unui buzdugan, 24,578 kg aur în valoare de 5 652 963 lei pentru confecţionarea unui pahar şi unei farfurii, precum şi a hărţii României în relief. De la societatea „Techirghiolul" (anexă a Băncii Marmorosch, Blank et comp.) vila „Cetatea de Nisip", construită pe terenul statului (4,5 ha); de la societatea „Lujani" — 435 000 acţiuni în valoare nominală de 217 500 000 lei; de la Banca Marmorosch, Blank et comp. — 10 000 bucăţi acţiuni în valoare de 5 757 000 lei; de la „Soeiete Finaneiere Textile pour la France et l'Etranger" — 9 000 acţiuni în valoare de 13 565 000 lei; de la Societatea „Astra-Vagoane" — 30 000 acţiuni în valoare de 46 227 252

[7] *Ancheta întocmită în 1941 privind fraudele din avutul public săvîrşite de Carol al II-lea,* în *Monarhia de Hohenzollern văzută de contemporani,* p. 563—631.

Iei. In total, averea lui Carol al II-iea a fost sporită prin acţiuni cu 204 113 231 lei.

Capitolul al Il-lea al raportului se ocupa de *Sporirea patrimoniului fostului suveran in dauna statului.* Pe această linie se înscria obţinerea a 100 pogoane din pădurea Snagov, din partea primăriei municipiului Bucureşti; dobîndirea ilegală de imobile ale statului prin procedeul dării în plată: ferma Clinciu-Spanţov (770,8 ha), o parte din terenul Şcolii de Horticultura de la Băneasa (3 540 m.p.), Staţiunea de Montă Băneasa (5 ha cu construcţii), pepiniera de la Murfatlar (72 ha), balta Iezerul-Mostiştea (1.010,4 ha), balta Boianu-Sticleanu (6 206,6 ha), pădurea Hereasca (34,8 ha), teren de cultură în prelungirea pădurii Hereasca (6,5 ha) toate obţinute de la Ministerul Agriculturii şi Domeniilor în schimbul exproprierii unor proprietăţi aparţinînd Coroanei pentru a fi demolate şi a se construi Palatul Regal din Bucureşti, care era folosit tot de suveran. După o serie de manevre, Carol al Il-lea a obţinut 15 ha de vie la Cotnari („donate" de cooperativa din localitate), pe care au fost construite pivniţa şi instalaţiile de vinificare, plătite din fondurile Ministerului Agriculturii şi Domeniilor (14 713 907 lei). O cale importantă de sporire a veniturilor regelui Carol al Il-lea a fost acordarea şi întrebuinţarea de devize din fondul statului, în valoare de 533 227 214 lei (pentru cumpărarea a 302 automobile, în intervalul 1930—1940, lichidarea unor drepturi succesorale, achiziţionarea iahtului „Luceafărul",, cheltuieli de întreţinere în străinătate, transferuri pentru persoane străine şi pentru interese familiale, transferuri pentru depozite în străinătate, exportul în compensaţie al domeniilor Coroanei ş.a.). Scutirile şi reducerile de impozite şi taxe au constituit o altă cale de îmbogăţire a suveranului (numai scutirile de taxe pentru produsele petroliere utilizate de Casa Regală se ridicau la 28 915 *699* lei, pentru taxele de consumaţie la diverse produse la 38 168 485 lei, pentru taxele de apă, canal, electricitate, gunoi în intervalul 1934—1940 la 10 992 215,10 lei, pentru ţigări eliberate gratuit de C.A.M. suma de 1 284 200 lei etc. etc. Pentru castelul de la Scroviştea, Carol a obţinut de la guvern circa *69* milioane lei (pentru construirea de străzi, asanarea lacului din preajmă ş.a.); guvernul a mai oferit 127 899 000 lei din fondul „Ordinea Publică" folosiţi pentru cumpărarea a două automobile pentru vînă-toare, pentru plata unei foste metrese a tatălui Elenei

Lupescu, pentru plata poliţiei personale a lui Ernest Urdăreanu, pentru plata rentei unei artiste (Tatiana Grossu) de la Teatrul Naţional din Bucureşti care a trebuit să se stabilească la Paris, la insistenţa Elenei Lupescu ş.a.

Deşi iahtul „Luceafărul" era proprietatea iui Carol >al Il-lea, el a fost înscris în lista vaselor marinei române, cheltuielile de întreţinere şi plata personalului (37 132 034 lei) fiind suportate de stat. De asemenea, numeroase persoane, detaşate pentru a face serviciul la Palat, erau plătite de guvern.

Priceput şi pasionat filatelist, Carol al **Il-lea** a obţinut din partea Direcţiei Generale a P.T.T. numeroase timbre româneşti şi străine, precum şi un specialist în materie detaşat la Palat pentru a aranja colecţia suveranului; suma cheltuită de menţionata Direcţie se ridica la 3 759 901 lei.

Casa Regală nu a ezitat să folosească automobile rechiziţionate, nici să obţină plata de către Societatea de Telefoane a abonamentelor (6 784 838 lei) şi a convorbirilor telefonice în ţară şi în străinătate (17 963 648 lei). Carol al il-lea şi-a însuşit circa 6 milioane lei, proveniţi din fondul „Soldaţi" (depunerile soldaţilor în termen detaşaţi la Palat pentru ca la încheierea stagiului să aibă o sumă de bani). Pe cheltuiala statului s-au făcut amenajări la proprietatea particulară a regelui de la Băneasa (circa 1 500 000 lei).

La categoria „diverse" raportul menţiona: Regia Autonomă a C.F.R. a executat pentru Casa Regală un automotor regal de vînătoare cu două remorci-platformă în valoare de 2 milioane lei; două vagoane frigorifice speciale pentru vînat la preţul de 9 900 000 lei. Prefectura Poliţiei Capitalei a acordat o echipă de gardieni compusă din 18 oameni şi un şef de secţie cu misiune specială pe lîngă casa Elenei Lupescu, începînd din anul 1934; nu a perceput nici un fel de taxe de timbru, înregistrare şi impozit pentru maşinile Casei Regale; a executat la tipografia proprie diverse lucrări, registre şi imprimate pentru care n-a perceput nici o sumă, în afară de costul hîrtiei; a furnizat, în mai 1932, Palatului Regal o instalaţie completă de cinema în valoare de 298 000 lei. Direcţia Comercială a Pescăriilor nu a aplicat Casei Regale pentru livrările de icre negre taxa de lux de 16,50%, care, potrivit calculelor, se cifra la 30 197 lei; a oferit în perioada 1936—1940 cantitatea de 328,236 kg icre **negre** pen-

teu care nu s-au reţinut impozitele datorate statului în valoare de 76 017 lei; a predat gratuit Casei Regale icre negre în valoare de 6 482 000 lei. Direcţia Generală a Poliţiei şi Siguranţei Statului a plătit lunar 10 000 lei sub formă de diurnă soţiei unui maior mort la Jilava, 300 000 lei lui Eugen Bianu pentru urmărirea lui B. Ştir-bey. Direcţia generală a pădurilor statului a acordat lui Carol lemne în valoare de 288 572 lei, a efectuat în 1937 lucrări la Castelul de vînătoare de la Lăpuşna în valoare de 097 420 lei şi în 1938 lucrări de înfrumuseţare a aoe-luiaşi castel în valoare de 1 097 914 lei. Ministerul Sănătăţii şi Asigurărilor Sociale a dat Casei Regale două aparate de radiologie în valoare de 1 130 100 lei. Fondul Bisericesc Ortodox Român din Bucovina a dat pentru cas-tehîl de vînătoare din Poiana Iţcani două vagoane de lemne de foc şi a cheltuit 420 000 lei pentru reparaţii şi ameliorări la menţionatul castel. Primăria municipiului Bucureşti a cumpărat colecţii de inele vechi şi diferite tablouri în sumă de 925 000 lei pe care le-a dăruit lui Carol al Il-lea. Primăria municipiului Ploieşti >*a* oferit regelui o cantitate de produse petroliere în valoare de 485 961 lei.

Suveranul şi-a sporit averea şi pe calea obţinerii de subvenţii din partea statului, în valoare totală de 125 337 805 lei (pentru întreţinerea palatelor regale, pentru transportul de persoane şi materiale pe C.F.R., asigurarea tablourilor; numai pentru vînătorile regale, Ministerul Agriculturii şi Domeniilor a acordat subvenţii însumînd 10 020 000 lei, iar pentru construirea grajdurilor din str. Virgiliu din Bucureştii suma de 4 900 792 lei).

La capitolul al III-lea al raportului, intitulat *Sume a căror provenienţă nu s-a putut stabili,* comisia de anchetă înscria două lăzi cu bani lichizi, totalizînd 110 850 000 lei, predate de Ernest Urdăreanu în ziua de 6 septembrie 1940 administratorului bunurilor private ale iui Carol al Il-lea, precum şi suma de 32 950 000 lei transformaţi în dolari prin Banca Naţională a României şi depuşi la The Chase Bank din New York.

Sume însemnate au fost deturnate din ordinul lui Carol al Il-lea din fondurile destinate de guvern construirii Palatului Regal; astfel, s-au construit locuinţe pentru personalul Palatului Regal din Splaiul Independenţei (circa 250 000 000 lei) şi grajdurile de la staţia de montă Mogoşoaia (44 851 810 lei); pentru diverse cheltuieli de întreţinere şi deplasări s-au consumat 11 363 938 lei etc.

După întinse cercetări, **instanţa** specială de judecată de pe lingă Curtea de Casaţie, prin deeizia nr. 1 din 28 noiembrie 1941 a obligat pe Carol al II-lea să restituie statului proprietăţile dobîndite pe căi ilegale. De asemenea, fostul rege trebuia să plătească statului român despăgubiri în valoare de 1 161 762 359 lei. Este de înţeles că statul n-a primit niciodată această suma.

Chiar incomplete, exemplele citate şi concluziile Comisiei de anchetă oferă o imagine asupra rapacităţii lui Carol al II-lea, a daunelor pe care statul le-a suferit ca urmare a afacerilor la care a recurs purtătorul Coroanei*. Ele aveau menirea de a oferi opiniei publice o imagine despre „moralitatea" lui Carol al II-lea şi a instituţiei monarhice în general, de a arăta care era valoarea declaraţiilor lui privind spiritul de economie, de ordine şi legalitate care trebuia să anime pe toţi cetăţenii României.

Paralel cu loviturile pe care le dădea fostului rege prin aducerea la cunoştinţa opiniei publice a afacerilor la care acesta s-a dedat, I. Antonescu a urmărit să discrediteze şi pe cei care l-au slujit şi adulat pe Carol al II-lea, na puţini înfruptîndu-se şi ei din averea publică. în acest scop, la 7 septembrie 1940 a fost publicat un decret-lege* care prevedea: „Toţi demnitarii statului care au ocupat în ultimii 10 ani demnitatea de prim-ministru, ministru secretar de stat, subsecretar de stat, secretar general de minister, prefect de poliţie al Capitalei, director general de regii publice sau de alte instituţii publice, şeful Marelui Stat Major, guvernator a] Băncii Naţionale a României, comandant al Străjii Ţării şi rezident regal, sînt obligaţi să facă o declaraţie a averii lor, care va prevede: a) Starea patrimonială din momentul numirii lor în funcţiune,, atît cea personală, cît şi cea a familiei [. ..] b) Starea patrimonială din momentul ieşirii din funcţiune, atît cea

* Cercetînd îndeaproape un aspect al afacerilor la care a-recurs Casa Regală, Costin Murgeseu arata: „Raportul [Comisiei de anchetă] cuprinde numeroase informaţii de prim ordin în problema de care se preocupă, dar rezervă un loc minim operaţiilor cu devize ale Casei Regale, enumerate fragmentar şi incomplet" *(Casa Regală şi afacerile cu devize. 1935—1940,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1970, p. 13). O analiză asupra bunurilor mobile şi imobile ale Casei Regale din perioada lui Carol al II-lea întreprind Cosma Neagu şi dr. Dumitru Marinescu în lucrarea *Fapte din umbră,* voi. III, Bucureşti, Edit. Politică,, 1980, p. 193—236.

[8] „Monitorul oficial", nr. 207 din 7 septembrie 1940.

personală, cît şi a familiei; c) Starea patrimonială de astăzi, atrt cea personală, cît şi a familiei, d) Explicaţiuni asupra provenienţei averii şi asupra înstrăinărilor". Se făcea precizarea că averea nejustificată urma să intre în întregime în patrimoniul statului.

Pe aceeaşi linie se înscrie decretul-lege din 10 septembrie 1940[9] prin care au fost înlăturaţi din armată 11 generali (Constantin Ilasieviei, Gh. Argeşanu, Florea Ţenescu, Ion Ilcuş, Gh. Mihaii, Grigore Cornioioiu, Ion Bengliu, Gh. Liteanu, Petre Bărbuneanu, Victor Dombrovschi şi C. Atanasescu), acuzaţii că „prin linguşiri şi metode incompatibile cu demnitatea de ostaş, au ocupat înalte cojnandamente, încurajînd apoi neseriozitatea şi lipsa demnităţii ofiţereşti"*. De fapt, toţi aceştia ocupaseră demnităţi în 'timpul regimului personal al lui Carol al II-lea.

Prin decrete-lege semnate de Ion Antonescu au fost desfiinţate: organizaţia „Straja Ţării" (8 septembrie)[10], demnitatea de consilier regal şi consilier de Coroană (10 septembrie)[11], Partidul Naţiunii şi gărzile Partidului Naţiunii (10 septembrie)[12], rezidenţele regale (22 septembrie)[13], breslele de lucrători, funcţionari particulari şi meseriaşi (18 decembrie)[14]. De asemenea, Ion Antonescu a dat publicităţii scrisorile şi memoriile pe -care le-a trimis tui Carol al II-lea în 1934 şi 1940 prin oare ataca pe unii membri ai camarilei, miniştri şi pe rege personal.

La 30 septembrie 1940 presa informa că li s-a impus domiciliu obligatoriu mai multor foşti demnitari, între oare: *Gh.* Tătărescu, gen. Gh. Argeşanu, gen. I. Bengliu, gen. Gabriel Marinescu, gen. I. Ilcuş, gen. Florea Ţenescu, Victor_Iamandi, Teofil Sidorovici, M. Ghelmegeanu, Eduard Mirto, Eugen Titeanu, Cezar Petrescu. Se preciza că măsura a fost luată „pentru a-i pune la adăpost de orice violenţă publică; pentru a pune capăt agitaţiunilor pe

[9] *Jbidem,* nr. 210 din 10 septembrie 1940.

* Printr-un decret din 11 septembrie au fost graţiaţi Victor Precup, Vasile Nicoară şi ceilalţi ofiţeri condamnaţi în 1934 pentru complot împotriva regelui Carol al II-lea. („Monitorul ofi-•cial", nr. 211 din 11 septembrie 1940.

[10] „Monitorul oficial", nr. 208 din **8 septembrie 1940.**

[11] *Jbidem,* nr. 210 din 10 septembrie 1940.

[12] *lbidem.*

[13] *lbidem,* nr. 221 din 22 septembrie 1940.

[14] *lbidem,* nr. 298 din 18 decembrie 1940.

care le puneau la cale clandestin; şi pentru că sînt în cercetarea justiţiei"[15].

Seria de măsuri îndreptate împotriva lui Carol al Il-lea, a camarilei şi a oamenilor politici care l-au sprijinit a vizat compromiterea monarhiei şi nu lichidarea ei. Ant»~ raescu n-a treeut la înlăturarea instituţiei monarhice şi a acceptat menţinerea acesteia din considerente politice şi psihologice. în primul rînd a trebuit să ţină seama de poziţia principalelor partide politice burgheze. Astfel, Partidul Naţional-Ţărănesc, în comunicatul difuzat la 8 septembrie 1940, arăta că ,,ia act de abdicarea regelui Carol al Il-lea, socotind-o ca un eveniment natural şi de prevăzut, în urma politicii pe care a urmat-o în ultimii ani. Păstrînd atitudinea sa monarhică constituţională. Partidul Naţional-Ţărănesc exprimă faţă de noul rege Mihai I sentimentul de credinţă şi devotament şi-i urează domnie fericită şi norocoasă pentru binele întregului neam românesc"[16], luliu Maniti, după ce prezenta pe larg lupta pe care a dus-o împotriva lui Carol al Il-lea, conchidea că „suprema poruncă" a momentului era „să ne întoarcem la Dumnezeu şi la naţiune. Astfel făcînd, vom servi patria,. dinastia şi pe M.S. regele Mihai I"[17]. O atitudine similară a avut şi Partidul Naţional-Liberal. La 8 septembrie 1940, C. I. C. Brătianu dădea publicităţii următorul apel: „Ca preşedinte al Partidului Naţional-Liberal, în prefacerile în eare se găseşte ţara, rog pe prietenii mei politici să se abţină de la orice manifestaţii, care n-ar putea decît să tulbure domnia pe care o începe Majestatea Sa regele Mihai"[18]. La rîndul său Horia Sima afirma: „Mişcarea legionară e hotărîtă să asigure continuitatea dinastiei rc-mâneşti şi să accepte domnia voievodului Mihai de Alba lulia"[19].

In favoarea menţinerii dinastiei s-au pronunţat şi cercurile conducătoare de la Berlin: „Pentru Hitler, un monarh lipsit de experienţă şi docil în mîinilo unui om de-

---

[15] „Timpul", IV, nr. 1227 clin 30 septembrie 1940, ţi nr. 1229 din 2 octombrie 1940.
[18] *Un comunicat al Partidului Naţional-Ţărănesc,* în „Româ^ nia", III, nr. 819 din 8 septembrie 1940.'
[17] luliu Maniu, *Cauzele prăbuşirii fostului regim,* în „Univer sul", 57, nr. 252 din 13 septembrie 1940.
[18] „Vestul", XI, nr. 2014 din 3 septembrie 1940.
[19] A. Simion, *Regimul politic...*, p. 35.

votat Germaniei era o soluţie ideală"[20]. înlăturarea dinastiei ar fi putut crea frămîntări politice, inclusiv în rîndul armatei, oare trebuiau evitate.

De asemenea, Antonescu a luat în seamă faptul că propaganda în favoarea monarhiei, desfăşurată timp de şapte decenii, a avut un anume efect în mintea maselor, mai ales a ţărănimii. Dictatorul însuşi avea s-o declare, într-un moment de furie, regelui Mihai: „Veţi rămîne aici nu pentru că vreau eu, ci pentru că ţăranii vor să aibă un rege"[21].

Conducătorul statului a socotit că era util să se folosească de instituţia monarhică, pe care să şi-o subordoneze. După suita de atacuri împotriva lui Carol, Antonescu a urmărit că anihileze orice posibilitate a regelui Mihai de a participa efectiv la conducerea statului. Mai întîi i-a prezentat spre semnare la 6 septembrie, imediat după ceremonia depunerii jurămîntului, următorul decret[22]: „Art. I. Investim pe d-1 general Antonescu, preşedintele Consiliului fde Miniştri, cu depline puteri pentru conducerea statului român. Art. II. Regele exercită următoarele prerogative regale: a) El este capul oştirii; b) El are dreptul de a bate monedă; c) El conferă decoraţiunile române; d) El primeşte şi acreditează ambasadorii şi miniştrii plenipotenţiari; e) El numeşte pe primul ministru, însărcinat cu depline puteri; f) El are dreptul de amnistie şi graţiere. Art. III. Toate celelalte puteri ale statului se exercită de preşedintele Consiliului de Miniştri". Comparativ cu decretul din 5 septembrie semnat de Carol al II-lea, nu mai figura dreptul de a încheia tratate, dar apărea cel de a numi pe primul ministru înzestrat cu depline puteri.

A doua zi, 7 septembrie, I. Antonescu a jucat la Palat o scenă care a avut menirea să-1 intimideze pe tînărul rege (nu împlinise încă 19 ani). Iat-o, redată de I. Mocsony-Stîrcea: „Cu capul congestionat şi vinele zvîcnind la tîmple, făcînd spume la gură pe măsură ce se înfuria mai inult, autosugestionîndu-se că ar avea motive vechi şi abundente pentru a se servi în fine de limbajul care s-ar impune situaţiei şi trebuia folosit de mult (dar pe care neîndrăznind a-1 ţine tatălui, îl debita acum cu atît mai mare răzbunare fiului), ca un bătrîn părinte incapabil

[20] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 23.
[21] *Ibidem, p.* 47.
[22] „Monitorul oficial", nr. 206 bis din 6 septembrie 1940.

să-şi educe băiatul răsfăţat altfel decît prin explozive şi admonestări periodice, pe un ton care de atunci vor face imposibile orice relaţii normale, Antonescu a început prin-a le face interlocutorilor săi sideraţi un scurt, dar cu atît mai plastic rechizitoriu". în mod special, Antonescu a insistat asupra ideii că „nu va tolera nici un amestec [din partea regelui] ce nu ar face decît să încurce greaua misiune a conducerii, pentru că el îşi asumă singur toată răspunderea, cu riscurile ei"[23].

In aceeaşi zi Antonescu a declarat în şedinţa Consiliului de Miniştri: „Palatul nu se va mai amesteca în nici o problemă a statului şi acel ministru sau funcţionar al statului ce va fi prins de mine [că întreţine legături cu regele] va fi destituit imediat şi sancţionat. [.. .]. Pînă cînd regele va deveni cu vîrsta şi mintea ca să-şi dea seama de problemele statului, vă rog să luaţi notă de acest lucru, nimeni nu va putea să-i supună problemele de stat şi oricine şi pe orice treaptă s-ar găsi în stat, va fi destituit de mine. Nimeni nu va trece prin faţa Palatului decît ca să se închine în faţa unui simbol. El este un simbol şi nu are dreptul să se amestece în conducerea statului"[24].

Pentru a sublinia şi mai pregnant ideea că Mihai nu avea calitatea de a participa la conducerea statului, generalul a adresat, în ziua de 6 septembrie 1940, mamei regelui, aflată la Dresda, în Germania, următoarea telegramă: ..generalul Antonescu vă roagă respectuos să luaţi primul tren şi să veniţi cu un minut mai devreme lîngă *prea tînărul* rege al ţării, spre *a-i completa educaţia* pe care patria noastră şi a lui i-o doreşte fierbinte"[25]. Sosită în seara zilei de 14 septembrie în Bucureşti, Elenei i s-a conferit calitatea de „regină mamă"[26]. în apelul către ţară lansat cu acest prilej, sub semnătura generalului Antonescu, se afirma: „Familia regală va fi de acum înainte prin exemplul de moralitate, de sobrietate, de nepărtinire, de modestie, de conştiinţă civică şi de ţinută patriotică, simbolul din care se va inspira veşnic familia românească"[27].

---

[28] Ion Mocsony-Stîrcea, *Memorii,* Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă CC. al P.C.R., fond 3, dos. 192, f. 59.

[24] Arh. CC. al P.C.R., fond 103, dos. 8194, f. 3—4.

[25] „Universul", 57, nr. 247 din 8 septembrie 1940.

[26] *Ibidem,* nr. 248 din 9 septembrie 1940.

*[7] *Ibidem,* nr. 255 din 16 septembrie 1940.

La 14 septembrie 1940 au fost publicate „principiile generale" date de I. Antonescu pentru alcătuirea Statutului Casei Regale: „Trebuie înlăturate cu desăvîrşire, din Curtea Regală, politica, imoralitatea, cupiditatea şi intriga"; persoanele de la Palat vor fi numite de rege „cu consimţămîntul conducătorului statului şi se vor schimba — în afară de marii demnitari şi marea doamnă de onoare -— din 6 în 6 luni"; „Curtea Regală trebuie să servească ca pildă de corectitudine, cinste şi demnitate"[28].

In acest spirit, I. Antonescu a cerut regelui să schimbe aproape tot personalul Casei Regale. Au fost numiţi: It. col. Dumitru Dămăeeanu în funcţia de aghiotant regal[29]; Ion Mocsony-Stîrcea — mare maestru al Curţii, delegat cu conducerea provizorie a mareşalatului şi cu administraţia generală a Casei Regale[30]; Florian Marinescu — administrator al Curţii[31], Octav Ulea —■ maestru al Curţii[3]-, maiorul Mireea Tomescu —- director al Biroului de Studii[33]; ulterior au fost numiţi gen. C. Sănătescu —■ şef al Casei Militare Regale, col. Emilian Ionescu — adjutant regal ş.a.

Noul conducător al statului a folosit cu dibăcie numele regelui spre a trage foloase politice pentru regimul său, într-un apel publicat la 8 septembrie dictatorul afirma: „Fac din inima mea îndurerată un fierbinte apel să uitaţi totul, să vă strîngeţi în jurul tînărului şi iubitului nostru rege, să intraţi în ordine şi să vă puneţi pe muncă"[34]. O zi mai tîrziu el cerea cetăţenilor să nu mai desfăşoare manifestaţii de protest împotriva Dictatului de la Viena, ci „să participe liniştit şi demn la Te-Deum-urile ce se vor oficia ia toate bisericile pentru M.S. regele şi pentru noua organizare a statului român"[35]. Antonescu însuşi a participat, alături de Minai I, la slujba oficiată la Patriarhie.

Generalul a urmărit să profite cît mai mult de „decorul" regalităţii pentru a arăta că se bucură de încrederea

---

[28] *Fixarea unui nou Statut al Casei Regale, Ibidem,* nr. 253 din 14 septembrie 1940.
* „Monitorul oficial", nr. 214 din 14 septembrie 1940.
so Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Minai I, dos. 53/1940, f. 2.
31 *Ibidem, i.* 7.
32 *Ibidem.*
33 *Ibidem.*
•' „Universul", 57, nr. 247 din 8 septembrie 1940.
*> *Ibidem,* nr. 248 din 9 septembrie 1940.

suveranului. Chiar a doua zi după urcarea sa pe tron, Minai a trebuit să facă o vizită la locuinţa particulară a conducătorului statului, iar la 25 septembrie regele şi regina mamă s-au plimbat pe jos, împreună cu I. Antonescu, pe Calea Victoriei, ba chiar au intrat într-o prăvălie, pentru a mînea icre la tejghea. Redînd această scenă, Arthur Gould Lee scria: „Mulţimea curioasă s-a adunat să-i privească, deoarece în tradiţia României familia regală nu ieşea în public decît în rarele ocazii oficiale [...] Mihai nu s-a silit să-şi ascundă resentimentele. Antonescu nu s-a arătat de loc încurcat. El s-a gîndit că a reuşit să demonstreze că noul rege şi mama sa îl admiteau"[36]. Mijloacele de propagandă în masă — presa, radioul, cinematograful — au prezentat pe larg asemenea scene.

Acţiunea de limitare a rolului regelui în viaţa de stat **a** continuat cu perseverenţă, conducătorul statului fiind alături şi uneori înaintea suveranului. Astfel, pe lîngă tradiţionalul portret al regelui, în instituţiile publice a fost pus şi cel al lui I. Antonescu. Conform decretului din 14 septembrie 1940 magistraţii erau obligaţi să depună următorul jurămînt: „Jur credinţă naţiunei, regelui şi conducătorului statului"[37]. La 4 octombrie 1940, Consiliul de cabinet prezidat de I. Antonescu a hotărît ca toţi evreii care au avut titluri de „furnizori ai Curţii **Regale"** să piardă această calitate, în viitor „această onoare" neaeordîndu-se decît românilor[38]. în ziua de 29 octombrie 1940 s-a făcut cunoscut că, în conformitate cu dispoziţiile generalului Antonescu, înalţii demnitari, membri ai Casei civile a regelui şi funcţionarii de orice categorie nu vor putea ocupa o altă demnitate decît cea pe care o au la Casa Regală[39].

Pentru ca numele regelui să fie cît mai puţin folosit, Antonescu a impus lui Mihai I să semneze un mesaj în care se arăta: „Majestatea sa regele a hotărît a înceta orke participare îi revine în calitate de preşedinte activ al oricărei organizaţiuni prevăzută prin orice lege, decretlege, statut etc, cu excepţia celor care, prin tradiţia începută de primul rege al României, se bucură de această înaltă favoare. Pe viitor, instituţiunile ce intenţionează a solicita exclusiv preşedenţia de onoare sau înaltul patronaj

---

[38] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 24.
[37] „Monitorul oficial", nr. 214 bis din 14 septembrie 1040.
» Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Mihai I, dos. 58/1940. f. 25.
[33] *Ibidem,* dos. 53,1940, f. 45. . . . :

al suveranului vor adresa cererile prin conducătorul statului"[40].

Evident că, în aceste condiţii, este foarte greu de apreciat măsura în care monarhul putea fi făcut responsabil pentru unele acte care au purtat semnătura sau girul său. Avem în vedere mai ales 'decretul regal din 14 septembrie 1940 prin care România era proclamată „stat naţional-legionar"[41] oficializîndu-se instaurarea dictaturii antonesciano-legionare.

Este de la sine înţeles că Antonescu nu 1-a silit pe Mihai I să-i adreseze la 6 octombrie 1940 următoarea telegramă: „Legiunea subordonîndu-se azi hotărît acţiunii de refacere a ţării pe care domnia voastră aţi pornit-o, vă felicit, domnule general şi vă urez, atît domniei voastre personal, cît şi mişcării legionare, complectă reuşită pentru binele românismului"[42]. Dar este de presupus că regele a trebuit să participe la manifestaţia de la Iaşi, din 8 noiembrie 1940, alături de I. Antonescu şi H. Sima[43]. Este drept că Mihai I nu a luat cuvîntul, dar şeful mişcării legionare a ţinut să reliefeze momentul de „adîncă semnificaţie" al „coborîrii" regelui „în mijlocul legionarilor"[44].

După ce Antonescu a constituit noul guvern şi s-a înstăpînit peste ţară, decorul regal a fost tot mai puţin folosit. Mihai a trebuit să-şi stabilească reşedinţa la Sinaia, unde i s-a fixat un program de activitate care viza o pregătire intelectuală la nivel universitar.

Preluarea de către Antonescu a celor mai importante prerogative regale, modul neprotocolar de comportare a generalului, ieşirile sale violente, excluderea sistematică a suveranului de la luarea deciziilor a creat de la început o stare de tensiune între Palat şi conducătorul statului, care s-a amplificat în anii următori.

Analizînd transformările produse în România, în cursul lunii septembrie 1940, P.C.R. arăta: „A venit biruinţa agenţilor imperialiştilor germani şi italieni împotriva poporului român. Imperialiştii germani şi italieni vor să-şi asigure în România un regim politic care să se supună Ja

[40] „Monitorul oficial", nr. 241 din 25 octombrie 1940.
[41] *Ibidem,* nr. 214 bis din 14 septembrie 1940.
[42] „Universul", 57, nr. 277 din 8 octombrie 1940.
[43] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Mihai I, dos. 10/1940, f. 8.
[44] *Marile manifestaţii de la Iaşi,* în „Universul", 57, nr. 310 din 10 noiembrie 1940.

toate cererile lor"[43]. Regimul politic instaurat în septembrie 1940 a fost cel mai reacționar regim din întreaga istorie modernă a României; el s-a caracterizat prin anularea oricăror drepturi şi libertăţi democratice, prin metode teroriste de guvernare, prin răspîndirea ideologiei fasciste.

Ion Antonescu a urmărit să asigure conservarea fiinţei naţionale a statului printr-o strînsă alianţă şi colaborare cu Germania, ceea ce a reuşit.

La 10 octombrie 1940 armatele hitlertete au intrat în România, sub pretextul că aveau misiunea de a contribui la instruirea ostaşilor români (solicitarea fusese făcută de guvernul român încă din iulie 1940), dar în fapt — aşa cum rezultă din ordinul Statului Major al Fiihrerului şi înaltului Comandament al Wehrmachtului ■— ele erau trupe de ocupaţie[46]. Zona de concentrare a trupelor germane a fost Valea Prahovei, întrucît — aşa cum însuşi Hitler mărturisea — fiihrerul „nu putea dormi noaptea gîndindu-se la zonele petroliere din regiunea Ploieşti, situate la numai 180 km de graniţa sovieto-română"[47]. In ziua de 23 noiembrie 1940, Ion Antonescu a semnat actul de aderare a României la Pactul Tripartit[48], care semnifica înglobarea ţării noastre în blocul politico-militar al statelor aflate sub hegemonia Germaniei.

Cu acel prilej, Adolf Hitler a adresat regelui Mihai o telegramă, prin care-i transmitea „cele mai bune urări pentru sănătatea voastră personală şi pentru un viitor fericit al României"[49]. Suveranul a găsit necesar să răspundă, urîndu-i fiihrerului şi poporului german „tot binele la care aspiră"[50]. Un schimb de telegrame a avut loc şi între regele Mihai şi Victor Emanuel, regele Italiei[31].

Legionarii au înţeles prezenţa lor la guvern ca un prilej de căpătuială şi de răzbunare sîngeroasă împotriva

---

[45] „Scînteia", X, nr. 6 din 8 octombrie 1940.

[46] Alexandru Vianu, Constantin Buşe, Zorin Zamfir, Gheorghe Bădescu, *Relaţii internaţionale în acte şi documente,* voi. II (1939—1945), Bucureşti, Edit. Didactică şi Pedagogică, 1976, p. 66.

[47] Horia Brestoiu, *Impact la paralela 45". In culisele bătăliei pentru petrolul românesc,* p. 290.

[48] „Timpul", IV, nr. 1283 din 25 noiembrie 1940.

[43] *Telegramă adresată de fiihrer M.S. regelui Mihai,* în „Universul", 57, nr. 325 din 25 noiembrie 1940.

[50] *Răspunsul M.S. regelui la telegrama cancelarului Hitler, lbidem,* nr. 237 din 27 noiembrie 1940.

[51] *După aderarea României la Pactul Tripartit, lbidem,* nr. 328 din 28 noiembrie 1940.

adversarilor politici. între cei care au căzut victimă terorii legionare s-au aflat Constantin David, membru al CC. al P.C.R., şi Ocsko Tereza, membră a Comitetului regional P.C.R. Banat. în noiembrie 1940 au fost asasinaţi N. Iorga şi Virgil Madgearu, precum îşi 65 de deţinuţi politici aflaţi la Jilava, între care generalul Gh. Argeşanu, Victor Iamandi, Gabriel Marinescu — care au făcut parte din guvernele lui Carol al II-lea (primul fiind chiar preşedinte al Consiliului de Miniştri)[52].

Conflictul dintre Antonescu şi H. Sima a devenit tot mai acut, îndreptîndu-se spre o confruntare violentă. Legionarii au încercat să-1 atragă şi pe Mihai I de partea lor; spre exemplu, în seara zilei de 20 ianuarie un grup masiv de legionari a manifestat în faţa palatului regal din Calea Victoriei, cîntînd Imnul regal şi scandînd lozinci în favoarea suveranului[53]. A idoua zi, legionarii au declanşat o rebeliune cu scopul de a-1 înlătura pe Antonescu şî a acapara întreaga putere politică în stat. Primind <„mînă liberă" din partea lui Hitler, generalul Antonescu a trecut la înăbuşirea rebeliunii legionare. Operaţiunea de >reprimaire a fost încredinţată generalului Constantin Sănătescu care la 21 ianuarie 1941 a preluat, în prezenţa lui f. Antonescu, conducerea Comandamentului Militar al Capitalei[34], în noaptea de 22/23 ianuarie 1941 fruntaşii mişcării legionare au încercat să obţină un „arbitraj" din partea regelui Mihai, trimiţînd în acest scop doi emisari la Sinaia. Regele a pornit în dimineaţa zilei de 23 ianuarie spre Bucureşti, „dar s-a înapoiat de la Cîmpina din sfatul d-lui general Antonescu"[55]. Conducătorul statului nu îngăduia regelui să se „amestece" în această dispută.

Totuşi, în acţiunea de reprimare a rebeliunii legionare şi restabilirea ordinei în ţară, I. Antonescu s-a folosit masiv de numele regelui. Astfel, în manifestul din 26 ianuarie 1941, el cerea populaţiei să facă zid în jurul autorităţilor, lîngă „drapelele ţării, lîngă regele ţării"[5ti].

La rîndul său, Mihai I, într-o scrisoare publică trimisă lui Antonescu, făcea cunoscut că el şi **regina-siamă** au

---

52 Mihai Fătu şi Ion Spălăţelu, *op. cit.,* p. 281—290.

53 *Manifestaţia legionară de aseară,* în „Universul", 58, nr. 20 din 22 ianuarie 1941.

54 „Universul", 58, nr. 21 din 23 ianuarie 1941.

55 Arh. ist. centr., fond Casa Regală. Mihai I, dos. 10/1940, f. 18.

56 *Manifestul d-lui general I. Antonescu,* în „Universul", 58, nr. 22 din 26 ianuarie 1941.

hotărît să contribuie cu 500 000 de lei la fondul pentru alinarea familiilor ostaşilor „căzuţi la datorie" în zilele de 21—23 ianuarie; totodată, suveranul a decis decorarea po«it-mortem cu „Insigna Bravurei" a militarilor omorîţi de legionari[57]. La catafalcul celor 17 ostaşi ucişi — pentru care s-au organizat funeralii naţionale — a fost depusă o coroană de flori din partea regelui Mihai[53].

La 27 ianuarie 1941, I. Antonescu, fără a-1 consulta pe suveran, a constituit un „guvern pe bază militară", din care legionarii au fost definitiv înlăturaţi[39]. Pentru a-şi face cunoscută opinia, Mihai a adresat generalului o telegramă publică: „Aţi binemeritat de la patrie redîndu-i ordinea şi liniştea. Odată cu formarea guvernului, »vă exprim întreaga admiraţie şi încredere"[80].

Prin decretul-regal din 15 februarie 1941 a fast abrogat decretul din septembrie 1940 prin care România fusese proclamat stat naţional-legionar[61]. După înăbuşirea rebeliunii legionare, puterea în stat a fost preluată integral de generalul Ion Antonescu. Decretul-lege din 23 septembrie 1942[62] stabilea că „nici o instanţă judecătorească nu are dreptul să judece constituţionalitatea nici unei legi, decret-lege isau decret", conducătorul statului, **investit** cu depline puteri, exercitînd toate puterile statului, fără a putea fi cenzurat în vreun fel. Regimul antonescian a continuat, dar într-un cadru organizat, pe baza unei legislaţii cu adevărat draconice, măsurile represive.

Anallizînd conţinutul regimului politic de după rebeliunea legionară, P.C.R. aprecia că „Ţara a fost prefăcută în cazărmi, închisori şi lagăre de concentrare" şi chema masele la luptă împotriva transformării României „într-o anexă a imperialismului german, pentru independenţa naţională a poporului român faţă de toate puterile imperialiste, pentru o politică de strînsă amiciţie cu Uniunea Sovietică"[63].

I. Antonescu era convins că era predestinat să joace un rol Istoric în viaţa poporuilui român[64]; propaganda, abil

■~'[7] „Universul", 58, nr. 25 din 29 ianuarie 1941. [58] *Ibidem.* [38] *Ibidem.*

[60] *Telegrama M.S. regelui către d. general I. Antonescu, Ibi dem,* nr. 27 din 31 ianuarie 1941.

[61] „Monitorul oficial", nr. 39 din 15 februarie 1941.

[65] *Ibidem,* nr. 222 din 23 septembrie 1942.

[63] Arh. I.S.I.S.P. de pe Ungă CC. al P.C.R., Cota Ab XXV-3. [84] Gheorghe Barbul, *Memorial Antonescu,* Paris, 1950, p. 35.

regizată de Mihai Antonescu, i-a întărit şi mai mult această convingere. Despre rege se vorbea puţin şi în termeni neutri. Este semnificativ faptul că pînă la jumătatea anului 1943 presa oficială a publicat 1 293 de articole elogioase la adresa lui Antonescu, şi numai 261 despre regele Mihai[65].

.Suveranului i s-a stabilit, pentru perioade lungi, reşedinţă la Sinaia, nefiind pus la curent cu treburile statului. La palat a fost creată o adevărată reţea de informatori, iar personalul Casei Regale era obligat să raporteze conducătorului statului asupra oricărei „acţiuni suspecte"; de asemenea, convorbirile telefonice erau interceptate şi imprimate[66].

Din proprie iniţiativă, I. Antonescu a decis ca România sa participe la războiul hitlerist antisovietic considerînd că numai astfel va redobîndi Basarabia şi nordul Bucovinei. Angajarea ţării în războiul declanşat de Germania împotriva Uniunii Sovietice, „act cu consecinţe ce reclamau cel puţin consensul regelui şi al echipei guvernamentale, a fost hotărît de Ion Antonescu, fără consultarea nici unui for guvernamental"[67].

La 22 iunie 1941 au fost date publicităţii „Proclamaţia către ţară a domnului general Antonescu, conducătorul statului român şi preşedintele Consiliului de Miniştri"[68], şi „Ordinul de zi către armată al domnului general Ion Antonescu, conducătorul statului român şi preşedintele Consiliului de Miniştri"[09] prin care se făcea cunoscută intrarea României. în război. Deşi era, conform decretului din 6 septembrie 1940, „capul oştirii", regele Mihai nu a avut nici o contribuţie la elaborarea acestor documente; potrivit unor ■ ştiri, el a aflat de la radio* despre aceste

---

[65] Mihai Fătu, *Contribuţii la studierea regimului politic din România (septembrie 1940 — august 1944),* Bucureşti, Edit. Politica, 1984, p. 93.

.[6]? Arthur Gould Lee, *op., cit.,* p. 28.

., [B7] Ilie Ceauşescu, *Atitudinea şi activitatea Marelui Stat Major Român In perioada septembrie 1940* r— *23 August 1944, ostile politicii duse de Germania hitleristă in România, pentru contracarea unor măsuri antipopulare ale dictaturii antonesciene,* în *AQtul de la 23 August 1944 în context internaţional. Studii* . şi *documente.* Coordonator: Gheorghe Buzatu, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, p. 166.

, [o3] „Monitorul oficial", nr. 145 din 22 iunie 1941. ■... ■..

. [m] *Ibidem.* ■■

* Arthur Gould Lee notează: „nu puţin înainte de ora 1 dimineaţa, a ■ zilei de 22 iunie, un aghiotant i-a telefonat recelui

grave decizii pentru soarta poporului român. Numele său era totuşi invocat, pentru a da mai multă greutate acestei decizii. Antonescu folosea adesea expresii ca: „V-o cere neamul, regele şi generalul", sau „La luptă sfîntă pentru neam şi pentru rege".

Actul de la 22 iunie 1941 a creat o situaţie extrem de grea pentru întregul nostru popor, care a fost antrenat în războiul dus de Garmania împotriva Uniunii Sovietice.

2. ACŢIUNILE PARTIDULUI COMUNIST PENTRU CREAREA UNEI LARGI COALIŢII DE FORŢE DEMOCRATICE, ANTIFASCISTE. „VIESPARUL" DE LA PALAT

După 22 iunie 1941 s-a produs o polarizare a forţelor politice; elementul determinant 1-a constituit atitudinea faţă de războiul hitlerist şi de regimul antonescian. Sub conducerea Partidului Comunist, poporul român a desfăşurat o eroică mişcare de rezistenţă, care a culminat cu Revoluţia de Eliberare Socială şi Naţională, Antifascistă şi Antiimperialistă din August 1944.

încă de la 8 iulie 1941 P.C.R. a luat atitudine împotriva războiului antisovietic, iar la 6 septembrie 1941 a dat publicităţii *Platforma-program*[1] pe baza căreia să se coalizeze toate partidele, grupările şi persoanele politice, toţi patrioţii români pentru realizarea „Frontului Unic Naţional" în vederea salvării patriei.

---

că comandantul garnizoanei Sinaia 1-a informat, din prietenie, că începînd de la miezul nopţii România se află în război eu Rusia. Imediat regele a încercat să vorbească la telefon cu Antonescu, dar dictatorul nu era de găsit. în cursul dimineţii nu a venit nici o veste de la el". Atunci Mihai a plecat, împreună cu mama sa, în obişnuita plimbare cu maşina prin munţi. „Ei au oprit o dată pentru a deschide aparatul de radio al maşinii şi au ascultat buletinul de ştiri al BBC-ului, aflînd astfel că ţara lor a fost tîrîtă în dezastru. Regelui Mihai nu i s-a notificat niciodată, în mod oficial, că ţara lui era în război, nu a semnat o declaraţie de război împotriva Rusiei, şi nici mai iîr-aiu împotriva Marii Britanii şi a Statelor Unite", *(op. cit.,* p. 31).

[1] Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngâ CC. al P.C.R., Cota Ab XXV-2.

Principalele partide burgheze — Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţional-Liberal — au avut o atitudine contradictorie; ele au aprobat, în fond, acţiunea militară vizînd reintegrarea la România a Basarabiei şi nordului Bucovinei, dar au început să protesteze atunci cînd armata română a trecut dincolo de Nistru[2]..

Îndată ce a luat cunoştinţă de antrenarea României în război, regele a găsit necesar să-i trimită lui I. Antonescu o telegramă: „în clipa cînd trupele noastre trec Prutul şi codrii Bucovinei pentru a reîntregi sfînta ţară a Moldovei lui Ştefan cel Mare, gîndul meu se îndreaptă către domnia voastră domnule general, şi către ostaşii ţării"; el afirma că-i era „recunoscător" pentru acest act, iar ostaşilor le ura „sănătate şi putere"[3].

în zilele de 9 şi 10 iulie 1941 Minai I 1-a însoţit pe I. Antonescu* pe front[4]. Cu prilejul reintegrării Basarabiei şi Bucovinei de Nord la România regele a rostit o alocuţiune la radio, în care a elogiat acţiunea armată[5], iar la 24 iulie Mihai I a făcut, împreună cu I. Antonescu, o vizită la Cernăuţi[6]. în ziua de 21 august 1941 regele a semnat decretul prin care „Pentru servicii aduse patriei şi tronului pe cîmpul de bătaie", generalul I. Antonescu a fost avansat la gradul de mareşal[7]. La rîndul său, Mihai, care era „capul oştirii", fusese avansat, în ziua de 14 septembrie 1940, la gradul de general de divizie[8], iar la 10 mai 1941 la gradul de mareşal, bastonul fiindu-i înmînat de I. Antonescu[9].

---

[2] Colonel dr. Ilie Ceauşescu, *Aspecte contradictorii în atitudinea unor forţe politice burgheze din România faţă de problemele militare şi politice ale ţării în perioada septembrie 1940 — august 1944,* în „File din istoria militară a poporului român", voi. I, 1973, p. 204—205.

[3] *Telegrama M.S. regelui Mihai către d. general I. Antonescu,* în „Universul", 58, nr. 167 din 24 iunie 1941.

* Biograful regelui scria: „în seara zilei de 8 iulie, Antonescu, fără nici o înştiinţare prealabilă, i-a telefonat regelui la Sinaia şi i-a spus să fie gata în două ore ca să plece într-o inspecţie pe front. Deşi indignat de un asemenea ordin pe ton de ■comandă, regele nu a vrut să piardă această ocazie". La miezul nopţii Mihai a pornit spre Bucureşti, iar a doua zi dimineaţă s-a depjasat în zona frontului (ArthUr Gould Lee, *op. cit.,* p. 33).

[4] „Universul", 57, nr. 187 din 14 iulie 1941.

[5] *Ibidem,* nr. *196* din 23 iulie 1941.

[6] *Ibidem,* nr. 199 din 26 iulie 1941.

[7] „Monitorul oficial", nr. 200 din 24 august 1941.

[8] *Ibidem,* nr. 214 bis din 14 septembrie 1949.

[9] Arh. ist. centr., fond Casa Regală. **Mi** îai **I,** dos. **10,1940,** ***i.*** 33.

Regele a participat la festivităţile organizate în ziua de 8 noiembrie 1941 cu prilejul revenirii trupelor române în ţară şi a defilării lor pe sub Arcul de Triumf[10]. Se părea că războiul în Răsărit se încheiase, urmînd a fi aşteptat momentul favorabil pentru redobîndirea nordului Transilvaniei. Dar foarte curînd a urmat insistenta solicitare a lui Hitler ca armata română să participe, în continuare, alături de cea germană, la războiul antisovietic. Angajat pe drumul colaborării cu Germania, Antonescu a acceptat această cerere, cu consecinţe extrem de grave pentru România.

Regimul antonescian urmărea să-1 folosească în continuare pe Mihai pentru a acredita ideea că regele susţinea alianţa cu Germania şi participarea României la război. La 23 noiembrie 1941 regele şi regina-mamă au plecat „într-o călătorie strict particulară" în Italia, la vila pe care Elena o avea în oraşul Florenţa. La insistenţa lui M. Antonescu a fost aranjată o întîlnire între regele Mihai şi Hitler[11], care însă a constituit un adevărat eşec*. Nici încercările lui Killinger de a-1 „capacita" pe Mihai n-au dat rezultatul scontat**.

Continuarea războiului alături de Germania a avut ca efect amplificarea mişcării de rezistenţă a poporului român faţă de politica lui Antonescu; nemulţumirea armatei a devenit tot mai evidentă, mai ales după ce generalul Iosif Iacobici şi-a prezentat, la 12 ianuarie 1942, demisia din funcţia de şef al Marelui Stat Major[12].

---

10 „Universul", 58, nr. 306 din 10 noiembrie 1941.

11 *Ibidem,* nr. 335 din 9 decembrie 1941.

* Regele Mihai a fost foarte rezervat în discuţii şi a evitat elogiile la adresa politicii Germaniei. Nu e de mirare deci că „Impresia generală pe care regele Mihai i-a făcut-o lui Hitler a fost foarte proastă, după cum a reieşit din observaţia făcută de Hitler la o masă în cursul iernii următoare" (A. Hillgruber, *op. cit.,* p. 134). De aceea „Hitler era foarte prost dispus, de *o* politeţe rezervată şi care crea o atmosferă penibilă [...]. Imediat ce masa s-a terminat, el s-a sculat şi şi-a condus oaspeţii la automobilul ce-i aştepta în faţa cancelariei" (Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 37).

'* Odată, Ja un ceai organizat la ambasada Germaniei din Bucureşti, f. Antonescu şi Kiilinger au ieşit să se plimbe, lăsîndu-1 pe Mihai I în casă cu fiica ambasadorului. Dar regele nu s-a lăsat prins în cursa ce i se întinsese şi a părăsit furios clădirea. ;

12 General-maior llie Ceauşescu, *Atitudinea şi activitatea Marelui Stat Major român în perioada septembrie 1940 — 23 August 1944, ostile politicii duse de Germania hitleristă în Romă-.*

La rîndul său palatul a început să-şi manifeste tot mai deschis opinia în legătură cu participarea României la război. Regele simţea nevoia ca după cuvintele elogioase rostite la adresa lui Antonescu în 1940 şi 1941 să se departajeze net de acesta, iar oamenii politici şi opinia publică să ştie că el nu împărtăşea politica promovată de conducătorul statului, mai ales în privinţa războiului antisoyietic.

Aflînd despre sentimentele nutrite la Palat, în mai 1942 I. Antonescu 1-a numit în funcţia de şef al Casei Militare Regale pe col. Ion Codreanu cu misiunea de a-1 informa sistematic asupra acţiunilor întreprinse acolo. La rîndul său, regele, fără a cere consimţămîntul conducătorului statului, a operat unele modificări de personal, propulsînd în prim plan oameni tineri, de vîrsta sa, cu orientare filoenglezăşi antihitleristă. Este vorba, în principal, de I. Mocsony-Stîrcea şi Mircea Ioaniţiu, care au imprimat un anumit dinamism acţiunilor palatului. Stîrcea a stabilit legături cu C. Vişoianu — şi prin ei cu liderii partidelor burgheze, precum şi cu Gr. Niculescu-Buzeşti, care lucra în cadrul Ministerului de Externe. Treptat palatul a devenit un centru de rezistenţă activă împotriva politicii promovate de Antonescu.

Informat despre asemenea atitudîni, conducătorul statului a atras atenţia regelui şi reginei mamă „că dacă vor continua să aibă o atitudine antinazistă, germanii vor prefera ca locul lui Mihai pe tron să fie luat de fiul principesei Ileana"[13]. De asemenea, Antonescu a insistat ca regele să facă o nouă vizită pe front, iar acesta a trebuit să accepte. La 30 iulie 1942, „cînd a sosit pe aeroportul Băneasa pentru a-şi începe călătoria, ei a fost exasperat văzînd că va fi însoţit de ofiţeri germani, de ziarişti şi de cineaşti, o escortă aranjată de Antonescu, ca măsură de propagandă"[14]. La aeroportul din Bucureşti a fost condus şi de baronul Manfred von Killinger, de generalul Alfred Gerstenberg, ataşat militar al aerului, de colonelul Spalcke, ataşat militar şi alte oficialităţi hitleriste[15]. La sosirea în Simferopol a fost aşteptat de generalul Erick

nia, pentru contracararea unor măsuri antipopulare ale dictaturii,antonesciene, în *Actul de la 23 August 1944 în context hiternaţional. Studii şi documente,* p. 169—170.

[13] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 40.

[14] *Ibidem,* p. 42.

[15] „Universul", 59, nr. 211 din 5 august 1942.

Hansen şi allţi ofiţeri germani[15]. între localităţile vizitate s-a numărat şi oraşul Sevastopol, cucerit, cu grele pierderi, de armata română. Vizita a durat pînă la 3 august[17], iar mijloacele de propagandă ale dictaturii antonesciene i-au dat o importanţă excepţională, tocmai pentru a acredita în opinia publică ideea că regele era pentru continuarea războiului*.

în ziua de 4 septembrie 1942 a început bătălia Stalingradului; la 19 noiembrie Armata Roşie a declanşat o puternică contraofensivă, în urma căreia, pînă la 11 decembrie unităţile hitleriste şi române au fost complet încercuite. Comunicatele oficiale continuau să fie optimiste. Poporul român privea cu mare îngrijorare evoluţia evenimentelor de pe front, iar dorinţa de pace, de ieşire a României din război era tot mai evidentă.

Pe acest fond s-a înregistrat discursul rostit de rege la radio în noaptea Anului Nou 1943: „Urarea ce fac cu acest prilej poporului meu, căruia istoria i-a hărăzit pînă acum atîtea suferinţe, întretăiate doar de rare luminişuri de dreptate, este ca sfîrşitul frămîntărilor sîngeroase care sfîşie omenirea să-i aducă consfinţirea definitivă a drepturilor sale nepieritoare"[18]. Ideea a fost reluată şi formulată mult mai clar în cuvîntarea de răspuns a regelui României la urările făcute de decanul corpului diplomatic: „Ne-aţi împărtăşit Excelenţă, speranţa într-un an mai bun, un an care ne-ar aduce sfîrşitul acestui război fără precedent în istorie, care pustieşte omenirea şi ameninţă cu prăbuşirea valorilor sale materiale şi morale. Unesc urările mele celor exprimate de Excelenţa Voastră şi ţin să o asigur că niciodată o dorinţă nu a fost mai vie decît aceea ce o am de a vedea din nou pacea şi armonia revenind printre oameni. Ar fi într-adevăr un an fericit dacă ne-ar putea aduce această binefacere, la care aspiră toate popoarele: o pace inspirată din credinţa în Dumnezeu, o pace întemeiată pe justiţie, libertate şi concordie"[19]. După cum s-a aflat, textul fusese avizat de M. An-

---

[18] *Ibidem,* nr. 215 din 9 august 1942.
[17] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. lOj'1940, f. 95.
* Spre exemplu, ziarul „Universul" a publicat pînă la 28 au*g ist* fotografii înfăţişîndu-l pe regele Mihai „pe cîmpurile de luptă".
[13] „Timpul", V, nr. 2029 din 3 ianuarie 1943.
[13] *Ibidem.*

tonescu, care n-a sesizat nuanţa introdusă de I. Mocsony-Stîrcea-[90].

Discursul 1-a înfuriat pe Killinger, care s-a prezentat la preşedinţia Consiliului de Miniştri pentru a protesta împotriva a ceea ce el credea că reprezintă voinţa guvernului de a înceta participarea României la război[21].

în faţa acestei situaţii, mareşalul a hotărît să dea publicităţii o desminţire, şi a folosit prilejul sărbătoririi zilei sale onomastice (7 ianuarie) pentru a declara: „Să fiţi siguri că nu voi ceda lupta decît atunci cînd se va trece peste trupul meu"[22].

Pentru a-1 potoli pe Killinger şi a da o „lecţie" celor de la Palat, Antonescu a decis trimitere lui Stîrcea pe front. Dar, pe ordinul de mobilizare, prezentat de şeful Casei Militare, regele a scris „Nu aprob", cerînd să se transmită conducătorului statului că „mai bine părăseşte ţara decît să renunţe la imunitatea Casei Regale"[23]. Mare şalul 1-a trimis pe Mihai Antonescu la rege, pentru a-1 avertiza că va face apel la ţară. La rîndul său, suveranul a răspuns că va face şi el apel la popor, drept care a chemat pe D. Gh. Lupu, preşedintele Înaltei Curţi de Casaţie, şi 1-a consultat asupra prerogativelor sale, şi a posibilităţii de organizare a plebiscitului[24]. Aflînd despre intenţia regelui, Ion Antonescu a cerut ca acesta să-şi facă bagajele, ceea ce însemna înlăturarea instituţiei monarhice. Era desigur, un moment critic, pe care conducătorul statului intenţiona Să-j lichideze, prin tăierea „nodului Gordian". Dar curînd Antonescu s-a răzgîndit, înţelegînd că „decorul regalităţii" era necesar, iar înlocuirea lui Mihai — eventual cu Ştefan, fiul Ilenei, sora lui Carol al II-lea[25] — putea crea anumite frămîntări pe care nu le dorea, mai ales în acele împrejurări.

în acelaşi timp, Antonescu a ordonat colonelului Codreanu, şeful Casei Militare a regelui, să-1 informeze în scris despre atitudinea lui Mocsony-Stîrcea. Codreanu s-a conformat, dar suveranul, aflînd, a cerut lui Antonescu

---

[29] A. Hillgruber, *op. cit.,* p. 169; *Memorial Antonescu,* p. 172.

[21] A. Simion, *Preliminarii politico-diplomatice ale insurecţiei române din august 1944.* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, p. 235.

[12] „Timpul", V, nr. 2035 din 9 ianuarie 1943.

[13] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 46.

[24] Arh. ist. centr., Achiziţii noi. Jurnalul lui Radu Rosetti.

[25] General-colonel (rez.) Emilian Ionescu, *Contemporan cu veacul douăzeci,* p. 110.

să-i înapoieze nota în original. Conducătorul statului i-a satisfăcut dorinţa, făcînd următoarea precizare: „Nota informativă este făcută din ordinul meu", după care a pus data, 23 februarie 1943, şi a semnat. Pe notă, regele a făcut mai multe adnotări. La partea privind activitatea lui Stîrcea şi mai ales „lipsa de conlucrare" a acestuia cu Casa Militară, Mihai I a scris: „Nimeni din Curtea Mea nu are voie să raporteze în afară, nici să informeze". Codreanu scrisese: „In tabelul cu ordinea de prioritate a demnitarilor Curţii, adjutanţii regali sînt puşi înaintea tuturora". Regele adnota: „Eu am făcut ordinea de prioritate la Curte'[1]. în informare Codreanu scria: „Deşi **[Stîrcea]** nu are decît gradul de fruntaş, totuşi tratează pe ofiţerii batalionului de gardă foarte sumar şi uneori **nici** nu răspunde la salut". Regele adnota: „Este la Curte ca mareşal al Palatului şi nu ca fruntaş". Colonelul Codreanu aprecia: „Tînărul Stîrcea nu corespunde funcţiei ele mare răspundere ce este chemat să gireze". Adnotarea regelui: „Nu şeful Casei Militare este în drept să judece dacă mareşalul numit de rnfhe este sau nu în măsură de a îndeplini funcţia pe care o exercită". In final, Mihâi I conchidea: „Colonelul Codreanu nu mai poate farriîne şeful Casei Militare", şi a semnat, punînd şi data: 27 februarie 1943.

Cu aceste adnotări, documentul a fost remis lui Ion Antonescu. Mareşalul a replicat în scris, cu data 6 martie 1943: „Maiestatea Voastră afirmaţi în notările marginale că «Nimeni din Curtea mea n-are voie să raporteze în afară şi nici să informeze» . . . Majestate, vă declar categoric că nu pot fi de acord cu acest principiu.,.. De îndată. ce faptele Curţii trec prin zidurile Palatului şi îndată ce se iau de oricine de la Curte, fără ştirea conducerii statului, iniţiative care privesc probleme de ordin intern şi extern . . ., am dreptul să fiu informat"[26].

Ca urmare a acestui incident, colonelul Codreanu a trebuit să-şi prezinte demisia din funcţia de şef al Casei Militare a regelui.

Mihai Antonescu a încercat, cu acordul lui Ion Antonescu, să-1 plaseze în.locul rămas liber pe Vasile Grigorcea, care în acel moment era ministrul României îrrlta-

---

[23] Din- însemnările lui Dumitru Dămăceanu, publicate sub ti-i-Lui *De-la prima audienţă,* în „Magazin istoric", nr. 8U984, p. 22—23.

lia, Grigorcea a fost primit în audienţă de cei doi Antoneşti. Dar, fără avizul prealabil al conducătorului statului, regele Mihai a făcut publică decizia de numire a lui Mocsony-Stîrcea — personajul cel mai contestat de Antonescu — în postul rămas vacant. Mareşalul a trebuit să accepte această hotărîre a suveranului. In „compensaţie", Antonescu a cerut numirea generalului Constantin Sănatescu în funcţia de mareşal al Curţii Regale, în toamna anului 1943; Sănatescu era considerat un vechi prieten al conducătorului statului, pe care Se putea baza. Dar Ion. Antonescu s-a înşelat amarnic.

Activizarea cercurilor Palatului, tendinţa de a trece la o confruntare tot mai deschisă cu Antonescu s-a produs pe fondul evoluţiei evenimentelor militare şi al accentuării crizei regimului dictatorial.

Bătălia de la Stalingrad, încheiată la 3 februarie 1943 CU:victoria Armatei Roşii, a marcat o cotitură în desfăşurarea celui de-al doilea război mondial, iniţiativa strategică trecînd de partea Uniunii Sovietice. La Staiingrad, armata română a pierdut aproape două treimi din totalul efectivelor sale umane[27]. Evoluţia evenimentelor militare pe. frontul germano-sovietic a fost marcată de bătălia de la Kursk—Orei—Belograd (5 iulie—23 august 1943), în care.. armata sovietică a obţinut o nouă mare victorie;. Germania a pierdut definitiv iniţiativa strategică, iar. trupele hitleris.te au fost silite să bată în retragere.

Pe fondul intensificării mişcării de rezistenţă, organizată şi condusă de P.C.R., contradicţiile dintre rege şi. conducătorul statului au devenit tot mai frecvente. Uneori aceste contradicţii porneau de la aspecte relativ mărunte, de protocol. Astfel, în timpul ceremoniilor din sala tronului regele se aşeza pe tron, regina-mamă stătea alături, de el, cu o ^treaptă mai jos, iar I. Antonescu se plasa pe prima treaptă a tronului. La ceremonia desfăşurată cu prilejul Anului Nou 1943, regele Mihai a.observat că L Antonescu se urcase pe a doua treaptă, aflîndu-se la acelaşi .nivel cu regina-mamă; neacceptînd această ,.ascensiune", Mihai a cerut maestrului de ceremonii să-i arate lui Antonescu necesitatea de a-şi ocupa locul ce i se cu-

---

[21] Colonel Dumitru Matei, *Intensificarea luptei de* ***resăstenţă*** *în România împotriva, fascismului şi a războiului hitlerist pe timpul campaniei din a doua jumătate a anului* ***1942 şi*** *primele luni ale anului 1S43,.* în „File clin istoria militară a poporului român", nr. 5—0,1979, p. 117.

venea; primind mesajul, „conducătorul" a declarat furios că fusese jignit şi a cerut regelui să-i trimită scuze în scris[28]. Minai n-a dat curs acestei pretenţii. Un alt moment critic s-a ivit la parada militară din 10 mai 1943, cînd maşina regelui şi a reginei-mamă a trecut prin mulţime, în timp ce maşina lui Antonescu a fost direcţionată spre locuinţa acestuia. Crezînd că era vorba de o manevră a regelui, care nu dorea ca mareşalul să fie „aclamat", acesta a refuzat să vină la prînzul oficial organizat la Palat; explicaţiile suveranului — transmise prin Mihai Antonescu — şi anume că n-a avut nici un amestec în dirijarea maşinilor nu l-au înduplecat pe mareşal[29].

Multe momente de tensiune au fost generate şi de faptul că Măria Antonescu, soţia lui Ion Antonescu, o eclipsa — la manifestaţiile publice — pe regina-mamă Elena. Soţia mareşalului, care avea titulatura oficială Măria mareşal Antonescu, semna uneori numai Măria — imitînd-o pe regină, care semna Elena. De asemenea, Măria Antonescu şi-a creat o „curte proprie", cu doamne de onoare şi ceremonial princiar, s-a instalat în fruntea Comitetului de patronaj*. Vizitînd împreună — regina-mamă şi soţia mareşalului — un spital de răniţi, au împărţit şi fotografii cu autografe; Măria Antonescu a semnat doar cu numele mic. Clocotind de mînie, regina a cerut să se strîngă imediat pozele rivalei sale şi să i se restituie printr-un ofiţer, pentru a le completa cu numele potrivit rangului[30].

Pe măsură ce criza regimului antonescian se adîncea, iar mişcarea de rezistenţă a poporului român lua amploare, liderii naţional-ţărănişti şi naţional-liberali au început să

---

[28] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 64.
[28] *Ibidem, p.* 47.
* într-un manifest elaborat şi difuzat de Nicuşor Graur în noiembrie 1942 se putea citi: „Doamna Lupescu lucra sinistru, dar în umbră; d-na Măria mareşal Antonescu, cu o inconştienţă deconcertantă, comandă trenuri speciale, e aşteptată în aerodromuri de oficialităţi, i se fac onoruri regale, i se dau banchete şi i se ţin discursuri, primeşte rapoarte, dă directive preoţilor şi episcopilor, primarilor şi prefecţilor, dezveleşte statui, inspectează prin Cişmigiu şi se cinematografiază cu o răbdare care întrece cu mult pe aceea a spectatorilor săi. Cu o voluptate sadică, obligă, forţează şi ordonă nobilelor doamne din înalta noastră societate să-i facă gardă, să-i ţină trena şi să-i formeze suita în exhibiţiile ei pe la inaugurări prin ţară". (Nicuşor Graur, *In preajma altei lumi...,* Bucureşti, 1946, p. 193).
[30] Al. Gh. Savu, *Războiul şicanelor,* în „Magazin istoric", nr. 61/1969, p. 91.

manifeste preocupare mai susţinută faţă de realizarea unui acord cu Palatul. Impresionaţi de evenimentele din Italia, unde la 25 iulie 1943 regele Victor Emanuel III îl înlăturase pe Mussolini, fruntaşii naţion&l-ţărănişti şi naţional-Iiberali au început să ia în ocalcul posibilitatea destituirii lui Antonescu de către regele Mihai şi a creării unui guvern care să scoată ţara din războiul hitlerist. în ziua de 22 august 1943, Maniu şi Brătianu adresau o primă scrisoare regelui Mihai, prin care ţineau să precizeze: „Nu am înţeles pînă astăzi să aducem la cunoştinţa Majestăţii Voastre nici un fel de întîmpinare cu privire la evenimentele care se desfăşoară, socotind că delegarea puterii de a conduce statul dată domnului mareşal Antonescu era totodată o indicaţie de a ne adresa domniei sale atît timp cît Majestatea Voastră îi menţine puterile cu care a fost investit. De asemeni nu socoteam că e bine ca în timp de război Coroana să fie amestecată sub nici o formă în discuţiunile de ordin politic". Ei constatau că situaţia excepţională a ţării îi determinau să aducă la cunoştinţa suveranului punctul lor de vedere exprimat în memoriul trimis lui Antonescu la 12 august 1943, prin care cereau scoaterea României din război[31].

Colaborarea dintre monarhie şi partidele „istorice" era impusă de împrejurări. Regele dorea ca înlăturarea lui Antonescu să aibă o bază politică largă, să se întemeieze pe sprijinul partidelor „de guvernămînt", ai căror lideri erau cunoscuţi *de* opinia publică din ţară şi din străinătate.

La rindul lor, conducătorii partidelor „istorice" aveau în vedere faptul că regele, în calitatea sa de „cap al oştirii", putea ordona încetarea ostilităţilor împotriva Uniunii Sovietice; de asemenea, prerogativa regală de a numi pe preşedintele Consiliului de Miniştri asigura cadrul „legal" pentru înlăturarea dictatorului Antonescu.

Discuţiile purtate de Maniu, C. I. C. Brătianu şi alţi fruntaşi naţional-ţărănişti şi liberali, cu regele şi colaboratorii săi (I. Moscony-Stîrcea, C. Vişoianu, Gr. Niculescu-Buzeşti) au condus la găsirea unei platforme de colaborare, reciproc acceptabile[32]. Pentru a se asigura o perma-

[31] Arh. CC. al P.C.R., fond 103, dos. 8174, f. 187.

[32] Colonel dr. Vasile Mocanu, *Orientări şi acţiuni ale forţe lor rezisteriţei române în vederea scoaterii ţării din războiul hit lerist şi alăturarea acesteia la coaliţia Naţiunilor Unite,* în „Fiii; din istoria militară a poporului român", nr. 15/1984, p. 187—188.

nenţă a dialogului, în august 1943 la castelul Peleş şi la Palatul regal din Bucureşti au fost instalate aparate ra-dio-telefon; comunicările telegrafice ale regelui cu opoziţia erau cifrate, spre a nu fi înţelese de oamenii lui Antonescu sau ai Gestapo-ului.

Ca urmare a discuţiilor avute cu lideri ai opoziţiei burgheze se contura perspectiva unei colaborări efective în acţiunea de scoatere a României din război. în această etapă în prim-plan s-au aflat acţiunile diplomatice. Cercurile politice burgheze au iniţiat negocieri cu reprezentanţii S.U.A. şi Marii Britanii în capitalele statelor neutre, cu speranţa că vor obţine condiţii de armistiţiu favorabile[33]. Aceste tratative se duceau în numele lui Iuliu Maniu şi al regelui Minai I. Este de menţionat că Mihai Antonescu, preocupat şi el de găsirea unei soluţii diplomatice în cazul înfrîngerii Germaniei, folosea adesea numele regelui.

La Conferinţa de la Casablanca (ianuarie 1943) preşedintele S.U.A. şi primul ministru al Marii Britanii au hotărît să nu angajeze negocieri cu statele Axei şi sateliţii ei, ci să le impună formula „capitulării necondiţionate"[34]. Conferinţa de la Moscova (octombrie 1943) a stabilit că S.U.A., Marea Britanie şi Uniunea Sovietică „vor acţiona împreună în toate problemele privitoare la capitularea şi dezarmarea duşmanului cu care se aflau în război"[35]. Din acel moment, diplomaţii englezi şi americani au primit indicaţii ca nici un demers din partea României să nu fie luat în considerare dacă el nu era adresat în acelaşi timp şi guvernului U.R.S.S., avînd la bază principiul capitulării necondiţionate. ».

încă din toamna anului 1943 cercurile Palatului au discutat cu Maniu şi Brătianu problema destituirii de către rege a lui I. Antonescu şi înlocuirea lui cu un general care să procedeze la încheierea armistiţiului cu Naţiunile Unite[36]; persoana indicată era generalul Constantin Nicolescu,

---

[33] Idem, *Tentative ale cercurilor politice burgheze de scoatere a României din „Axă" şi alăturarea ei Naţiunilor Unite, Ibidem,* nr. 8;1980.

[31] Maxim Mourin, *La drame des etats satellits de VAxe, de 1939 ă 1945. Reddition san conditions,* Paris, 1957, p. 11—13.

[3i] *Relaţii internaţionale în acte şi documente,* voi. II, p. 146.

[33] S. Columbeanu, *Mărturii documentare inedite privind situaţia internă şi internaţională-a României în 1942—1944,* în „Rev. ist.", nr. 9/1975, p. 660.

considerat a fi „prieten al regelui"[37]. O asemenea lovitură de stat trebuia să fie încorobo rată cu debarcarea Aliaţilor în Balcani şi cu sprijinul militar acordat de aceştia. Cum ajutorul sperat nu a venit, la sfatul generalilor Gh. Mihail, O. Nicolescu şi C. Sănătescu şi a coloneilor Radu Husescu şi Dumitru Dămăceanu, regele s-a văzut nevoit, în martie 1944, să renunţe la acest plan[38].

La începutul lunii septembrie 1943 au fost stabilite contacte între Partidul Comunist şi cercurile Palatului[39]. Pentru a se ajunge aici au trebuit învinse puternice „bariere" ideologice, atît dintr-o parte, cît şi din cealaltă. Partidul Comunist era un partid republican, milita pentru o societate nouă, pentru o democraţie socialistă, în care nu exista loc pentru monarhie. La rîndul său, regalitatea era „prin definiţie" ostilă Partidului Comunist, în care vedea, pe drept cuvînt, un adversar de temut; orice ascensiune a comuniştilor constituia o ameninţare potenţială la adresa monarhiei. Acestea erau poziţiile principiale, însă aplicarea lor depindea de contextul concret istoric. Din acest punct de vedere, Partidul Comunist a ajuns la concluzia că înlăturarea monarhiei nu era o problemă a realităţii imediate. Luînd în considerare faptul că între Mihai I şi Antonescu existau serioase divergenţe, că regele era nominal şeful suprem al armatei, că el putea influenţa anumite forţe politice spre a fi atrase în coaliţia antifascistă, că o parte a populaţiei — mai ales din mediul sătesc, din rîndul ofiţerilor şi a unor pături de la oraşe — nutrea sentimente monarhice, P.C.R. a considerat colaborarea posibilă şi necesară[40]. La rîndul lor, cercurile Palatului, recunoscînd vitalitatea Partidului Comunist, capacitatea sa politică şi organizatorică, influenţa reală pe care o avea în rîndul maselor, hotărîrea şi spiritul de jertfă cu care acţiona împotriva dictaturii antonesciene şi a războiului hifclerist, au ajuns la concluzia că o colaborare cu comuniştii era utilă în acele împrejurări.

In lunile ianuarie-aprilie 1944 trupele sovietice au întreprins noi acţiuni ofensive' pe toată lungimea Frontului

---

[37] Vasile Liveanu, *Proiecte de scoatere a României din Axă (octombrie 1943 — mai 1944), Ibidem,* nr. 8/1984, p. 764.

[38] *Ibidem,* p. 772.

[39] *Pentru Republică în România,* p. 120.

[40] Ioan Scurtu, *Despre regimul politic din România în perioa da 6 septembrie 1940 — 23 August 1944,* în „Memoria antiquîtaitis", Piatra Neamţ, XII—XIV, 1986, p. 231—232.

de Est, ajungînd la 24 martie pe Nistru, iar la 26 martie pe cursul superior al Prutului. In a doua jumătate a lunii martie, Armata Roşie a pătruns pe teritoriul României; repetatele încercări de a dezvolta imediat ofensiva au eşuat, astfel că unităţile militare sovietice au trecut în apărare pe frontul Iaşi—Chişinău.

Preocuparea forţelor politice româneşti de a găsi o soluţie de salvare a ţării s-au intensificat[41]. Pe această linie se înscrie plecarea lui B. Ştirbey la Cairo, unde, la 17 martie 1944, a început negocierile cu Aliaţii. El s-a prezentat ca emisar al lui Maniu, dar a precizat că ..guvernul şi regele, precum şi opoziţia sînt dornici să facă o schimbare a frontului"[42].

La 21 martie 1944, Maniu şi Brătianu au înaintat un nou memoriu lui Antonescu în care, după înfăţişarea situaţiei critice în care se afla România, afirmau: „Pentru că în acest moment nimeni nu poate lua răspunderea situaţiei ce aţi creat, trebuie ca tot d-voastră să arătaţi germanilor că trebuie să retrageţi restul trupelor noastre care mai operează în Rusia, că nu le mai puteţi da concursul militar de pînă acum şi că ţara se găseşte în situaţia de nebeligerantă. Pe de altă parte să comunicaţi anglo-ruso-americanilor hotărîrea ce aţi luat. Dacă nu puteţi face aceste acte, nu rămîne decît să arătaţi M. S. Regelui că nu puteţi conduce mai departe politica ţării şi că trebuie să avizeze la formarea unui nou guvern, care să poată îndrepta, cel puţin în parte, situaţiunea în care ne aflăm şi care să nu expună ţara la noi complicaţiuni"[43]. Era pentru prima dată cînd Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţional-Liberal cereau, prin şefii lor, în mod categoric lui Antonescu să scoată ţara din război sau să-şi depună demisia în mîinile regelui Mihai I.

La 12 aprilie 1944 guvernul sovietic a propus guvernului român să capituleze necondiţionat şi să semneze

---

[41] Vezi, pe larg: Ioan Chiper, *Situaţia politică din România în primăvara şi vara anului 1944 în lumina unor documente germane,* în „Rev. ist.", nr. 6/1984; Idem, *în culisele adversarului; capacitatea de reacţie a Germaniei faţă de evoluţia situaţiei din România în ajunul lui 23 August 1944, Ibidem,* nr. 8>''1984; FI. Constantiniu, *Aspecte ale crizei regimului antonescian în ajunul insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste, Ibidem* nr. 7/1979.

[42] *23 August 1944. Documente,* voi. II, Bucureşti, Edit. Ştiin ţifică şi Enciclopedică, 1984, p. 150.

[43] Arh. ist. centr., fond Presed. Cons. Mia., dos. 61/1940, f-232.

armistiţiul cu Naţiunile Unite. Încă de la 6 aprilie, C. I. O. Brătianu îi scria lui Antonescu: „trebuie neapărat ca d-voastră oare de trei ani cooperaţi cu Germania, să le arătaţi [conducătorilor Reichului] că pînă acum aţi făcut prea mult ca să-i ajutaţi şi aţi sacrificat prea mulţi luptători, că de vreme ce trupele germane nu mai pot ţine piept invaziei trupelor ruseşti şi pe de altă parte nu mai pot garanta fruntariile noastre, nu armata noastră, prost înarmată şi echipată, poate opri înaintarea ruşilor [...]. Trebuie deocamdată să ne degajaţi a coopera înainte în război şi să trecem în stare de nebeligeranţă. Trebuie să intraţi în tratative de armistiţiu, cerînd anglo-ruşilor-americanilor să înceteze să ne considere vrăjmaşi. Dumneavoastră vă incumbă să luaţi îndată aceste măsuri şi dacă nu o puteţi face să cereţi M.S. Regelui să facă un guvern de generali care să caute să salveze ceea ce se mai poate"[44].

în acele zile de cumpănă, Antonescu nu considera util să se adreseze regelui — pe care continua să-1 considere un copil, fără maturitate politică —, ci 1-a solicitat pe Maniu, căruia i-a declarat că personal nu putea accepta condiţiile armistiţiului, dar dacă liderul naţional-ţărănist le considera acceptabile, el era gata să-i predea conducerea statului. Iuliu Maniu a răspuns peste cîteva zile, într-o formă alambicată, care, de fapt, însemna un refuz[45]; el spera încă în succesul misiunii lui Barbu Ştirbey, aflat la Cairo.

In timp ce conducătorii partidelor „istorice" puneau accentul pe acţiunile diplomatice[46], Gh. Tătărescu propunea regelui la 25 martie 1944 convocarea unui Consiliu de Coroană „pentru a cerceta întreaga situaţie a României şi a hotărî ieşirea ţării noastre din război"[47]. In cadrul discuţiilor avute cu regele şi cu emisarii lui, Tătărescu s-a pronunţat pentru constituirea unui „guvern al păcii", care să ducă tratative deschise, atît cu S.U.A. şi Marea Britanie, cît şi cu U.R.S.S.[48].

---

44 *Ibidem,* f. 235.
45 *Procesul marii trădări naţionale,* p. 224.
46 Vezi, pe larg, FI. Constantiniu, *L'agonie d'une dietature: la diplomaţie du regime d'Antonescu â la vielle d'insurection,* în „Revue Roumaine d'Histoire", nr. 3/1983.
47 „Drapelul", II, nr. 158 din 3 iulie 1945.
48 *Ibidem.*

Ion Antonescu a respins condiţiile de armistiţiu, fapt ce deschidea perspectiva transformării României într-un uriaş teatru de război. Forţele democratice, patriotice, antifas^ ciste şi antihitleriste aveau datoria să găsească o soluţie pentru a evita o catastrofă naţională.

■,

Este meritul istoric al Partidului Comunist că a oferit de Ja început o perspectivă clară şi mijloace adecvate de luptă, că a conceput eliberarea patriei ca o acţiune a **întregului** popor român, a tuturor forţelor democratice, patriotice şi antifasciste[49]. Pe **linia** coalizării acestor forţe, .în aprilie-mai 1944 s-au făcut paşi decisivi: realizarea Frontului Unic Muncitoresc (prin colaborarea Partidului Comunist cu Partidul Sociai-Democrat), a Coaliţiei Naţiotnal-Democratice (prin realizarea acordului dintre partid dele muncitoreşti, gruparea liberală a lui Tătărescu şi cea a Partidului Naţionalist-Democrat)[50].

Manifestul Frontului Unic Muncitoresc, difuzat cu pri lejul zilei de 1 Mai 1944, adresa clasei muncitoare, în tregului popor,, un vibrant apel pentru ridicarea la luptă: *„în* ziua de 1 Mai, ziua ei de luptă şi de speranţă, munci torimea organizată — unită de la comunişti la social-democraţi — cheamă întreaga clasă muncitoare, toţi munci torii organizaţi şi' neorganizaţi, întreg poporul român, toate clasele şi păturile sociale, toate partidele şi orga nizaţiile, indiferent de -culoare politică, credinţă religioasă şi apartenenţă socială la luptă hotărîtă pentru: Pace **ime diata.** Răsturnarea guvernului Antonescu, formarea unul guvern naţional din reprezentanţii tuturor forţelor an tihitleriste, izgonirea armatelor hitleriste din ţară, sabo tarea şi distrugerea maşinii do război germane. Sprijini rea Armatei Roşii eliberatoare, alianţa cu Uniunea So vietică, Anglia şi Statele Unite. Pentru o Românie libera şi independentă"[51]. ■ ; • :

Constituirea Frontului Unic Muncitoresc a asigurat c'a-sei muncitoare rolul conducător în desfăşurarea evenimentelor care au culminat cu actul istoric deja 23 August 194=k

---

[49] Vezi, pe larg, **Traian** Udrea, *Rolul forţelor politice interne din România* ***in*** *restabilirea independenţei şi suveranităţii naţionale In preajma insurecţiei naţionale armate antifasciste şi antiimperialiste din august 1944,* în „Rev. ist.", nr. 12J"1975.'

[50]- Gheopghe.Zaharia şi A. Simion, *Politica de alianţe a Partidului Comunist Român: în pregătirea şi înfăptuirea insurecţiei din august 1944,* în *P.C.R. in viaţa' social-politică a României.* ***1921—1944,*** **Bucureşti,** ***EdiU*** **Militară,** ***197K*** **P- 38?.':.**

[51] *23 August 1944. Documente,* voi. II, p. 240—241.

Totodată, ■ realizarea unităţii de acţiune a clasei munci toare a exercitat o influenţă puternică asupra celorlalte clase, şi categorii sociale, a grăbit procesul de unire a tuturor forţelor democratice, patriotice, antihitleriste, pe; baza, programului propus de Partidul Comunist. ■

C'onform procesului verbal de constituire, Coaliţia Naţionâi-Democratică urmărea următoarele obiective: „1. Pregătirea acţiunii politice menite să reaiiizeze ieşirea României, din război şi încheierea armistiţiului şi păcii cu Na^ ţiunile Unite. 2. Eliberarea teritoriului naţional de sub ju--gul trupelor de ocupaţie şi reîncorporarea Transilvaniei de>" Nord prin alungarea cotropitorilor. 3. Ieşirea României din Axă; restabilirea raporturilor tradiţionale ale României cu puterile occidentale şi cu foştii aliaţi şi prieteni, precum' şi încheierea, în acelaşi timp, pentru epoca de după pace, a unei alianţe cu Republicile Sovietice, organizîn-du-se astfel colaborarea permanentă în toate domeniile. 4. Reaşezarea instituţiilor democratice la temeliile vieţii politice a statului român"[52].

Perspectiva realizării unui acord de colaborare între Partidul Comunist Român şi Partidul Social-Democrat pe de o parte şi Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţio-nal-Liberal de cealaltă parte devenea tot mai clară. La începutul lunii mai 1944 s-a constituit un Comitet Central de acţiune şi un Birou executiv, alcătuit din cîte doi reprezentanţi ai celor patru partide, care au trecut la elaborarea platformei comune pentru acţiunea vizînd înlăturarea regimului dictatorial şi scoaterea ţării din răz-. boiul hitlerist[53].

La palat continuaţi să se urzească planuri şi să se elaboreze variante. Unele chiar fanteziste: „unui grup de entuziaşti lipsiţi de experienţă ie venise ideea ca regele Mihai să plece cu avionul la Moscova pentru a lua personal contact cu Stalin — „Gîndiţi-vă ce impresie ar face îri America, îi spuseră ei. **închipuiţi-vă** titlurile ziarelor: «Unchiul Iosif şi tînărul Mihai discută despre **pace».** — «Dar flacă unchiul Iosif nu acceptă ideea, ce facem» — răspunse

[52] *Către preşedinţii organizaţiilor Partidului KaţionalrLiberal. 1 septembrie 1944* (broşură editată de Secretariatul general al Partidului Naţional-Liberal) /La/.
[53] Ioan Seiirtu, *Din viaţa politică a României (1926—1947): Studiu critic privind- istoria Partidului Naţional-Ţărănesc,* p. 47.9.

regele căruia nu-i surîdea cîtuşi de puţin propunerea"[54]. O altă variantă a fost aceea a trimiterii generalului Victor Dombrovski, apoi a generalului Aurel Aldea la Moscova pentru a încheia armistiţiul[55], dar măsurile de pază a frontierelor luate de Antonescu şi întîrzierea cu care a venit răspunsul guvernului sovietic au făcut ca acest plan să nu se poată materializa. A existat şi ideea ca regele să se declare prizonier, iar Iuliu Maniu să plece în nordul Moldovei şi să formeze acolo un guvern; o variantă „îmbunătăţită" prevedea ca regele şi alţi fruntaşi politici să plece în nordul Moldovei, unde să constituie un guvern antihitlerist cu sprijinul armatei[56]. Potrivit altor planuri *o* lovitură de stat iniţiată de rege, chiar dacă nu ar fi reuşit, era utilă deoarece se demonstra Aliaţilor că suveranul se desolidariza de regimul antonescian; în caz de eşec, regele urma să părăsească ţara la bordul unui avion şi să revină cu ajutorul anglo-american.

Contactul strîns şi permanent cu P.C.R. avea să limpezească cercurile palatului asupra căilor şi modalităţilor de acţiune, pornind de la folosirea acelui uriaş rezervor de energie şi forţă care era dintotdeauna poporul român.

Numirea, la 1 aprilie 1944, a generalului Constantin Sănătescu, şeful Casei Militare Regale, şi în funcţia de mareşal al palatului[57], a asigurat o mai mare eficacitate acţiunilor desfăşurate în acele împrejurări. Prin funcţiile pe care le ocupa el devenea principalul mandatar al regelui; faptul că după vechimea în gradul de general se plasa imediat după I. Antonescu îi asigura în ierarhia militară un ioc însemnat; în plus, avea relaţii de prietenie cu mulţi generali, inclusiv din Ministerul de Război şi de la comandamentele efective ale armatei, precum şi cu cei scoşi în rezervă de mareşal; faptul că «a îndeplinit funcţia de ataşat militar al României la Londra i-a înlesnit crearea unor relaţii de prietenie cu o seamă de oameni politici din Marea Britanie[58]. C. Sănătescu s-a raliat punctului de

---

[54] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 62.
[55] Constantin Titel-Petrescu, *Cum s-a ajuns la armistiţiu,* în „Libertatea", I, nr. 9 din 5 septembrie 1944.
[56] Ioan Massoff, *O pagină de istorie contemporană. Cum s-a înfăptuit actul de la 23 August 1944,* în „Jurnalul de dimineaţă", V, nr. 35 din 25 decembrie 1944.
[57] „Monitorul oficial", nr. 78 din 1 aprilie 1944.
[58] Nicolette Franck, *La Roumanie dans l'engrenage. Comment le Royaume est devenu Republique Populaire (1944—1947),* Paris/Bruxelles, Edit. Elsevier Sequoia, 1977, p. 23.

vedere susţinut de Partidul Comunist privind înlăturarea prin forţă a dictaturii antonesciene.

La sfîrşitul lunii aprilie 1944 a avut loc prima întîlnire între rege şi L. Pătrăşcanu; cu acest prilej suveranul a primit o explicaţie clară privind poziţia P.C.R. faţă de monarhie: „D. Lucreţiu Pătrăşcanu a definit atitudinea acestui partid, arătînd că, deşi este republican, el înţelege să nu facă din problema formei de stat — monarhie sau republică — o problemă de actualitate. Partidul Comunist se declară hotărît să conlucreze cu monarhia şi să o sprijine, în orice acţiune destinată să scoată România din război şi să schimbe politica noastră externă"[59].

La întîlnirile, devenite tot mai frecvente, dintre L. Pătrăşcanu, C. Sănătescu şi I. Mocsony-Stîrcea s-au discutat, în mod concret, diferitele variante privind înlăturarea lui Antonescu. Reprezentantul P.C.R. s-a situat ferm pe poziţia că „lovitura de stat", cu toate riscurile ei, trebuie încercată în Bucureşti, luîndu-se însă toate măsurile pregătitoare din punct de vedere tehnic militar şi general politic"[60].

Decisivă a fost consfătuirea din noaptea de 14/15 iunie 1944, la care au participat reprezentanţi ai P.C.R. (Lucreţiu Pătrăşcanu şi Emil Bodnaraş), ai armatei şi ai palatului (generalul Gheorghe Mihail, generalul Constantin Sănătescu, colonelul Dumitru Dămăceanu, Ioan Mocsony-Stîrcea, Mircea Ioaniţiu), precum şi Grigore Niculescu-Buzeşti, colaborator apropiat al lui Iuliu Maniu. Cu acest prilej reprezentanţii Palatului au susţinut „planul Gigurtu", potrivit căruia regele urma să-1 demită pe I. Antonescu, să se constituie un guvern filogerman condus de Gigurtu, după care, într-o următoare etapă, să se obţină acordul Berlinului pentru ieşirea României din război. Delegaţii P.C.R. au arătat că planul avea un caracter aventurist, întrucît Hitler nu-şi putea da avizul pentru ieşirea ţării noastre din război, iar rezultatul va fi ocuparea completă a României (de altfel O.K.W. începuse la 26 ianuarie 1944 elaborarea planului „Margareta II" vizînd tocmai acest obiectiv)[61]*. Emil Bodnaraş şi L. Pătrăşcanu

---

[58] *Cine sînt făuritorii actului istoric de la 23 August 1944,* în „România liberă", III, nr. 324 din 24 august 1945.

[60] Ioan Massoft', *op. cit., loc. cit.*

[61] Gheorghe Buzatu, *Dosare ale războiului mondial,* p. 197.

* La 28 februarie 1944, Hitler a ordonat suspendarea lucrări-

-s-au pronunţat pentru răsturnarea prin forţă a regimului antonescian. După vii discuţii, a fost aprobat planul Partidului Comunist[62] şi s-a hotărît constituirea unui Comitet Militar format din generalul Gh. Mihail, generalul C. Vasiliu-Răşcanu şi colonelul D. Dămăceanu[63]; la activitatea Comitetului a participat şi Emil Bodnaraş, reprezentantul Partidului Comunist Român. In ziua de 15 iunie, C Sănătescu a comunicat acordul regelui asupra planului vizînd înlăturarea prin forţă a dictaturii antonesciene.

In ziua de 20 iunie 1944, Lucreţiu Pătrăşcanu, Constantin Titel Petrescu, Iuliu Maniu şi C. I. C. Brătianu au semnat platforma Blocului Naţional-Democrat, care preA'edea: încheierea fără întîrziere, pe baza ofertei făcute de Aliaţi, a unui armistiţiu cu Naţiunile Unite, eăutînd a obţine condiţiile cele mai bune posibile pentru interesul ţării; ieşirea României din Axă, eliberarea ţării de sub •ocupaţia germană, alăturarea ei Naţiunilor Unite şi restabilirea independenţei şi suveranităţii naţionale; înlăturarea regimului de dictatură şi înlocuirea lui cu un regim constituţional democratic pe baza acordării drepturilor şi libertăţilor civice tuturor cetăţenilor ţării[84]. După cum se poate observa, documentul cuprindea, în fond, obiectivele formulate de Partidul Comunist în *Platforma-program* din 6 septembrie 1941.

Constituirea Blocului Naţional-Democrat a marcat încheierea procesului iniţiat de P.C.R. vizînd unirea tuturor forţelor patriotice naţionale; „datorită acestei activităţi s-a realizat o largă coaliţie a tuturor celor care se pronunţau, într-o formă sau alta, pentru răsturnarea dictaturii fasciste, ieşirea din războiul antisovietic şi alăturarea la coaliţia antihitleristă"[63].

Frontul Unic Naţional preconizat de P.C.R. încă din iulie 1941 nu s-a realizat sub forma unui organism cu o structură interioară riguros clădită, cu un singur organ central de conducere si decizie. Chiar dacă documentele

---

lor la acest plan, considerînd că Antonescu era deplin stăpîn pe situaţie. ' '

[62] Vezi, pe larg, Dumitru Dămăceanu, *O consfătuire istorică,* in „Magazin istoric", nr. 6/1969.

[63] Aurică Simion şi Măria Covaci, *Insurecţia naţională antifas cistă armată din august 1944,* Bucureşti, Edit. Politică, 1973, p. 36.

[64] „România liberă", II, nr. 9 din 10 august 1944.

[65] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* p. 48.

semnate atunci nu stipulau în mod formal rolul conducător al P.C.R., el rezultă cu limpezime din analiza faptelor concrete: sistemul de alianţe închegat — Frontul Patriotic Antihitlerist, Coaliţia Naţional-Democrată, acordul cu Palatul, Blocul Naţional-Democrat — avea ca element comun Partidul Comunist, care oferise şi baza programatică a acestuia, fiind totodată iniţiatorul lui.

Toate acestea se constituie într-o mărturie grăitoare a faptului că Partidul Comunist Român a fost efectiv conducătorul Revoluţiei de Eliberare Socială şi Naţională Antifascistă şi Antiimperialistă din August 1944.

Realizarea sistemului de alianţe preconizat de Partidul Comunist Român nu a fost uşoară. Au trebuit învinse numeroase obstacole, de natură obiectivă şi subiectivă. Spre exemplu, colaborarea dintre cele două clase antagoniste — burghezia şi proletariatul — se realiza după decenii de aprige confruntări, în care clasa muncitoare s-a ridicat cu hotărîre împotriva exploatării capitaliste, în timp ce clasa dominantă nu a ezitat, în momentele critice pentru ea, cum au fost cele din decembrie 1918, august 1929, februarie 1933, să recurgă la represiuni sîngeroase. Partidul Comunist colabora acum cu Partidul Naţional-Ţărănesc şi cu Partidul Naţional-Liberal care, atunci cînd s-au aflat la guvern, au promovat o politică anticomunistă, scoseseră Partidul Comunist în afara legii, trimiseseră în închisori mulţi dintre militanţii comunişti. Partid republican prin esenţa sa, Partidul Comunist a realizat un acord cu monarhia, care era ea însăşi simbolul societăţii bazată pe exploatare şi asuprire, pe care comuniştii aveau misiunea istorică de a o lichida. Toate acestea demonstrează faptul că — în momentele cruciale pentru soarta unui popor — se pot realiza colaborări care în timpuri normale **sîrit** cu totul scoase din calculul politic.

Partidul Comunist a avut tăria, capacitatea, patriotismul de a pune mai presus de interesele sale (decurgînd din obiectivul fundamental — edificarea socialismului în România), interesele generale ale poporului român din acel moment istoric. Partidul Comunist Român a înţeles că în joc nu era soarta unei singure clase sau categorii sociale, a unuia sau altuia dintre partidele politice, ci a întregului popor, a statului român însuşi. încă din Platforma-program din 6 septembrie 1941, P.C.R. precizase: „Comuntetii, în interesul Frontului Unic Naţional, pentru zdrobirea fascismului cotropitor, pentru cucerirea drepturilor

şi libertăţilor democratice şi cetăţeneşti, a independenţei poporului român, *renunţă* la orice lozincă sau acţiune care ar putea să-l despartă de celelalte partide şi grupări politice, care sînt pentru dezrobirea naţională a poporului român"[66].

Din iniţiativa Partidului Comunist Român s-a înfăptuit, în primăvara şi vara anului 1944, cea mai largă convergenţă de forţe politice din istoria modernă a României. Alianţele încheiate constituie expresia elocventă a capacităţii poporului român de a-şi strînge rîndurile, de a acţiona unit pentru a-şi împlini dezideratul fundamental —■ acela al salvării statului român, aflat într-una din cele mai critice situaţii din întreaga sa istorie.

După 20 iunie 1944 au avut loc mai multe întîlniri între reprezentanţii Blocului Naţional-Democrat şi ai palatului în vederea stabilirii măsurilor şi acţiunilor concrete pentru scoaterea ţării din război şi a înlăturării lui Antonescu[67]. Aşa cum era firesc, o atenţie deosebită a fost acordată constituirii noului guvern. Reprezentanţii Partidului Comunist au propus un guvern politic prezidat de Iuliu Maniu. Dar liderul naţional-ţărănist, sprijinit de Brătianu, afirma că problemele ce stăteau în faţa României aveau un pronunţat caracter militar şi, ca atare, a susţinut necesitatea unui guvern de generali. Regele, care dorea ca actul înlăturării lui Antonescu să aibă o bază politică largă, a pledat în favoarea punctului de vedere susţinut de Partidul Comunist. Potrivit afirmaţiilor lui I. Mocsony-Stîrcea într-una din şedinţe, după ce suveranul a argumentat necesitatea guvernului politic, L. Pătrăşca-nu l-a felicitat, declarîndu-i că „aţi vorbit de-a dreptul ca un comunist, daţi-mi voie să vă strîng mina"[68].

In cadrul discuţiilor din noaptea de 17/18 august 1944, la insistenţele lui Lucreţiu Pătrăşcanu şi C. Titel Petrescu, precum şi ale regelui Mihai, Iuliu Maniu a acceptat formula unui guvern politic, dar nu s-a angajat să-şi asume preşedinţia Consiliului de Miniştri. El a condiţionat răspunsul de atitudinea lui Ion Mihalache. In ziua de 18 august, vicepreşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc a declarat regelui că armistiţiul trebuie semnat de Anto-

---

[66] Arh. I.S.I.S.P. de pe lîngă CC. al P.C.R., cota Ab XXV-2.
[67] Vezi, pe larg, Gheorghe Zaharia, *Insurecţia poporului român din august 1944,* Bucureşti, Edit. Militară, 1979.
[68] I. Mocsony-Stîrcea, *Memorii,* voi. III, *loc. cit.* f. 1427.

f nescu sau de un guvern de militari[69]. Rezistenţa lui Mani u, şi de fapt refuzul lui de a-şi asuma răspunderea în conducerea noului guvern, era determinată de faptul că el nu dorea să-şi lege direct numele de un armistiţiu care avea să consemneze pierderea Basarabiei şi a nordului Bucovinei, urmărind să treacă răspunderea altora, în speţă militarilor, care nu aveau a se teme că „se uzează" din punct de vedere politic.

Văzînd atitudinea lui Maniu, partidele muncitoreşti, ca şi regele de altfel, au luat în considerare formula unui jguvern de militari, care să poarte girul politic al Blocului Naţional-Democrat. Maniu şi Brătianu s-au declarat de acord cu această soluţie, acceptînd ea generalii Mihail şi Dombrovski, care ocupaseră demnităţi în regimul lui Ca-rol al II-lea, să fie investiţi cu funcţii importante; de asemenea, ei au fost de acord ca Lucreţiu Pătrăşcanu să deţină portofoliul Justiţiei.

în cadrul repetatelor întîlniri ce s-au desfăşurat în cursul lunii august, reprezentanţii Blocului Naţional-Democrat şi cei ai Palatului au căzut de acord asupra conţinutului principalelor documente ce urmau a fi difuzate imediat după înlăturarea lui Antonescu[70].

Pentru îziţelegerea spiritului constructiv în care s-a lucrat, menţionăm că proiectul proclamaţiei regale a fost redactat de Lucreţiu Pătrăşcanu şi „acceptat în întregime, după oarecari discuţii"[71], de reprezentanţii Palatului şi ai partidelor burgheze. în acelaşi spirit s-a lucrat la elaborarea planului militar; planul avea la bază participarea întregii armate române la actul revoluţionar ce se pregătea. Era aceasta o idee fundamentală a P.C.R. care pornea de la faptul că armata reprezintă poporul şi este o parte intrinsecă a acestuia[72]. La solicitarea regelui şi de comun acord cu Comitetul Militar, generalul Constantin Sănătescu s-a deplasat pe linia frontului unde a discutat cu mai mulţi comandanţi, sondîndu-i în legătură cu înlăturarea lui Antonescu. Rezultatele au fost deosebit de încuraja-

[69] Gheorghe Buzatu, *Dosare ale războiului mondial, p.* 202.
[70] Ioan Scurtu, *Din viaţa politică a României (1926—1947), Studiu critic privind istoria Partidului Naţional-Ţărănesc,* p. 485.
[71] Lucreţiu Pătrăşcanu, *Cum s-a pregătit actul de la 23 August 1944,* în „România liberă", III, nr. 323 din 23 august 1945.
[72] Vezi, pe larg, general maior dr. Constantin Olteanu, col. dr. Ilie Ceauşescu, colonel dr. Vasile Mocanu, *Activitatea Partidului Comunist în armată. 1921—1944,* Bucureşti, Edit. Militară, 1974.

toare, cei contactaţi declarîndu-se gata să participe la această acţiune. ■' ; •

în vara anului 1944, condiţiile interne au devenit favorabile trecerii la înfăptuirea revoluţiei. în ţară se accentua nemulţumirea maselor; populare, se intensificau şi căpătau o tot mai mare amploare acţiunile de luptă şi de sabotare a maşinii ac război. în rîndul armatei creşteau nemulţumirile împotriva participării la război alături de Germania hitieristă. . •. ■

Secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, aprecia că ,,Pe plan internaţional aveau loc, de asemenea, schimbări importante în favoarea forţelor antifasciste şi antiimperialiste, îndeosebi ca rezultat al ma-r. rilor victorii obţinute de armata sovietică, precum şi al luptei celorlalte ţări din coaliţia antifascistă, aL mişcării, de partizani din diferite ţări ale Europei"[73]. ;

■ „

La consfătuirea din 27/28 iulie — la care au participat L. Pătrăşcanu, E. Bodnaraş, C. Sănătescu, C. Vasiliu-Răşcanu, D. Dămăceanu şi Gr. Nic'uleşcu-Buzeşti — s-a hotărît ca acţiunea de înlăturare a lui Antonescu să se desfăşoare la 15 august 1944. Ulterior, în şedinţa din 9/10' august —■ la care au luat parte aceleaşi persoane, plus Mircea loaniţiu şi generalul C. Anton — la insistenţa lui Gr. Niculescu-Buzeşti (colaborator apropiat al lui Maniu şi al regelui) s-a decis amînarea ei cu două săptămîni; pe această bază, la 11 august regele a acceptat ziua de 26 aur! gust ca moment al arestării lui Antonescu[74].

Declanşarea ofensivei sovietice pe frontul Iaşi—Chişi—nău la 20 august 1944 şi activitatea concretă desfăşurată' de I. Antonescu au determinat o profundă preocupare din partea tuturor factorilor politici.

Deoarece în consfătuirile avute s-a ajuns la concluzia' că cea **mai** bună soluţie de înlăturare a regimului dictatorial era arestarea lui I. Antonescu la Palatul Regal din Bucureşti, au fost luate măsuri speciale: sporirea eapaei-' taţii de luptă a batalionului de gardă, introducerea în;

---

[73] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naţionale şi Consiliului Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste consacrată împlinirii a 40 de ani de la.înîăptu/rea actului revoluţionar de la 23 August 1944,* Bucureşti, **Edit.** Politică, 1984, p. 8. '

■[74] Vasile Liveanu, *Cu privire la începutul insurecţiei dir \ugust 1944. Desjpe preliminariile arestării lui Anionescu,* în-„Rev. ist.", nr. ^**977,** p. 1588—1589.-

garajul palatului a două plutoane de tancuri, gata de intervenţie în cazul unei acţiuni a trupelor hitleriste, pregătirea unei echipe de rezervă formată din militari aparţinînd gărzii palatului cu misiunea de a-1 aresta pe Antonescu, în eventualitatea că cea principală (pregătită de Partidul Comunist) nu ar putea intra în palat. i în seara zilei de 20 august (ora 23) regele, aflat de două zile la Sinaia, a urcat la volanul „Lincoln"-ului său, pornind, împreună cu Mircea Ioaniţiu, I. Mocsony-Stîrcea, generalul Gh. Mihail şi Emilian Ionescu, spre Bucureşti[73]. Ajuns la palat, regele a participat la o reuniune secretă, la care erau prezenţi Iuliu Maniu, C, I. C. Bră-tianu, C. Ti te] Petrescu, Lucreţiu Pătrăşcanu, Gr. Nicu-iescu-Buzeşii, C. Sănătescu, Al. Aldea, colonelul D. Dă-măceanu, I. Mocsony-Stîrcea şi colonelul Emilian Ionescu, unde s-a discutat „situaţia legată de plecarea lui Anto-nescu pe front"[76].
i în noaptea de 21/22 august a avut loc la palat o nouă consfătuire;.au participat cei din noaptea precedentă (mai puţin Maniu,. Brăti.anu şi Petrescu) plus generalul C. Anton şi comandorul Nicolae Udriţki; cu acest prilej a fost reconfirmată data de 26 august pentru răsturnarea dictaturii antonesciene, dar nu a fost exclusă posibilitatea devansării acestei acţiuni, optîndu-se pentru ziua de 24 august[77].

Aflat pe front, Antonescu a dat ordin, la 22 august, ca trupele române să se retragă pe linia fortificată Focşani—Nămoloasa—Brăila pentru a opri înaintarea armatelor sovietice. în concepţia lui, stabilizarea frontului constituia „un atu" pentru negocierea şi încheierea armistiţiului, care trebuia să asigure noul statut internaţional al României.

In noaptea de 22/23 august a avut loc ultima consfătuire conspirativă a reprezentanţilor Blocului Naţional-Democratic; Lucreţiu Pătrăşcanu a cerut, în numele Partidului Comunist, formarea unui guvern politic prezidat de Tuliu Maniu. Preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc a acceptat, în principiu, proiniţmd să prezinte lista a doua 7\ dimineaţă[78]. S-a convenit ca acţiunea de înlăturare a

[75] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 65—66.

[76] Gheorghe Buzatu, *Evenimentele din august 1944 în context internaţional,* în *Actul de la 23 August 1944 în context internaţional,* p. 297.

.... [77] Ioan Massoff, *O pagină de istorie contemporană..., loc. cit.*

, [73] *Ibidem.* ...... • :• .

lui Antonescu să aibă loc „cit mai curînd", ceea ce însemna reconfirmarea datei de 26 august, cu posibilitatea unei devansări de două zile, în funcţie de programul mareşalului, ale cărui deplasări trebuiau, în continuare, supravegheate[79].

în zorii zilei de 23 august, Iuiiu Maniu a avut o întrevedere cu Constantin-Titel Petrescu, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Constantin Agiu cărora le-a exprimat din nou opinia sa că era preferabil ca armistiţiul să fie semnat de Antonescu; cit priveşte lista guvernului, Maniu a afirmat ca nu o putea prezenta, deoarece de la consfătuire lipsea preşedintele Partidului Naţional-Liberal, dar că-1 va vedea în cursul dimineţii pe C. I. C. Brătianu, astfel încît, chiar în după amiaza acelei zile, reprezentanţii Partidului Comunist şi Partidului Social-Democrat vor primi răspunsul cerut. Preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc 1-a vizitat într-adevăr pe Brătianu, împreună cu Constantin Titel Petrescu, dar nu a discutat lista guvernului, ci necesitatea unui nou demers pe lîngă Antonescu — care se întorsese în seara zilei de 22 august de pe front — pentru a i se cere în mod imperativ să încheie el armistiţiul, precizîndu-i că opoziţia îl va sprijini în acest scop. Drept urmare, Gh. Brătianu s--a deplasat la Snagov, în jurul orei 10, unde a pledat în sensul celor stabilite. Antonescu s-a declarat de acord, cu condiţia să obţină asentimentul scris al opoziţiei. Gh. Brătianu a promis să aducă, pînă la ora 15, scrisori de garanţie semnate de Maniu şi Brătianu, preşedinţii celor două partide burgheze[80].

In şedinţa Consiliului de Miniştri pe care a prezidat-o în acea dimineaţă, I. Antonescu a anunţat că va pleca pe front. în jurul orei 10,30 el 1-a însărcinat pe colonelul Radu Davidescu, şeful cabinetului său militar, să telefoneze la palat spre a cere o audienţă la ora 16*; peste cîteva minute M. Antonescu a solicitat şi el o audienţă personală şi separată la rege pentru ora 15,30[81].

După ce au aflat rezultatul misiunii lui Gh. Brătianu, preşedinţii partidelor naţional-ţărănesc, naţional-liberal şi

---

"s Gh. Buzatu, *Evenimentele din august 1944..., loc. cit.,* p. 300.

80 *Procesul marii trădări naţionale,* p. 57.

* Potrivit unor surse mareşalul I. Antonescu n-ar fi venit clin proprie iniţiativă la Palat, ci la insistenţele lui C. Sănătescu.

81 V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, Tr. Udrea, *Din cronica unor zile istorice,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1972, p. 92.

social-demoerat s-au declarat de acord să dea mareşalului documentul scris cerut de acesta. In consecinţă, Gh. Brătianu a comunicat dui Mihai Antonescu, cu cîteva minute înainte de ora 15, că putea folosi acest argument în audienţa pe care vicepreşedintele Consiliului de Miniştri o avea anunţată la rege[82]. Dar, în după amiaza acelei zile de 23 august, C. I. C. Brătianu a plecat la vila Florica din Ştefăneşti (Argeş), astfel că „scrisoarea de garanţie" n-a mai fost semnată.

După ce I. Antonescu s-a anunţat în audienţă, regele, împreună cu generalul C. Sănătescu, generalul Aurel Aldea, Gr. Niculescu-Buzeşti, I. Mocsony-Stîrcea şi Mircea Ioaniţiu au discutat atitudinea ce trebuia adoptată. Intrucît nu ştiau motivul pentru care mareşalul ceruse audienţa, s-a convenit ca în cazul în care acesta ar comunica hotărîrea de a încheia armistiţiul, regele să se declare de acord; dacă I. Antonescu ar anunţa intenţia de a continua războiul alături de Germania sau ar cere încuviinţarea prealabilă a hitleriştilor, conducătorul să fie demis din funcţia sa si arestat[83]. în acest scop, garda palatului a fost pusă în alarmă; începînd de la ora 12 toate intrările în palat, mai puţin cea din aripa Creţulescu, pe unde urmau să intre cei doi Antoneşti, au fost baricadate şi pregătite pentru respingerea unui eventual atac.

Devansarea momentului trecerii la arestarea lui Antonescu a creat la Palat o stare de nelinişte. De aceea, C. Sănătescu a fost însărcinat să discute cu Iuliu Maniu, iar I. Mocsony-Stîrcea cu Lucreţiu Pătrăşcanu şi Constantin Titel Petrescu. In jurul orei 13, C. Sănătescu s-a întîlnit cu Maniu, care a ţinut să precizeze că nu acceptă să prezideze noul guvern şi a repetat vechea sa argumentaţie[84]. In discuţia cu I. Mocsony-Stîrcea, atît L. Pătrăşcanu, cit şi Const. Titel Petrescu s-au pronunţat pentru arestarea lui Antonescu în timpul audienţei. După întîlnirea cu reprezentantul Palatului, CC. al P.C.R. a transmis parola „înainte!"[85], ceea ce însemna alarmarea şi pregătirea ac-

---

[82] *Procesul marii trădări naţionale,* p. 187—188.
[83] Gh. Buzatu, Gh. I. Florescu, I. Saizu, D. Şandru, *Din istoria -unei zile (Contribuţii la cronologia insurecţiei române din august 1944),* Iaşi, Edit. Academiei, 1979, p. 30—31.
[84] *Din cronica unor zile istorice...,* p. 96.
[83] Gh. Buzatu, *Evenimentele din august 1944 in context internaţional, loc. cit.,* p. 302.

tivului de partid şi formaţiunilor de luptă patriotică pentru trecerea la o acţiune imediată.

Minai Antonescu s-a prezentat la Palat la ora 15,30; el a pledat în favoarea încheierii armistiţiului, informînd pe rege despre demersurile diplomatice întreprinse. Suveranul nu a dat nici un răspuns, dar 1-a invitat să rămînă şi la audienţa acordată mareşalului.

îs Antonescu a sosit la 16,05, fiind întîmpinat de colonelul Emilian Ionescu: — „Ce face regele? Ce este în palat?" a întrebat mareşalul. — „Majestatea Sa vă aşteaptă la Casa Nouă, iar în palat viaţa se desfăşoară normal", a răspuns colonelul. Audienţa s-a desfăşurat* în salonul galben de la parterul Casei Noi; erau prezenţi: regele, mareşalul Antonescu, Minai Antonescu şi generalul Constantin Sănătescu. Prin costumaţie, regele, care purta pantaloni tricotaţi şi o bluză de vînt, făcea o notă discordantă faţă de ceilalţi. Minai Antonescu era în costum negru, mareşalul Ion Antonescu şi C. Sănătescu în elegante uniforme militare. Discuţia o începu regele: — „Am aflat că ruşii au spart frontul. Aş dori să ştiu ce măsuri intenţionaţi să luaţi". Ion Antonescu a recunoscut cu un aer grav că ruşii înaintează. Dar că această înaintare fusese prevăzută şi va fi oprită la timpul şi locul oportun. — „Situaţia este foarte critică, interveni regele. N-avem timp de ezitat şi cred că trebuie să cereţi armistiţiul". — ,,Voi cere armistiţiul numai, cu anumite condiţii — răspunse Antonescu. Să mi se garanteze că nu voi pierde Basarabia şi Transilvania". —■ „Nu putem începe să ne tocmim la această oră tîrzie şi în situaţia în care ne aflăm" — protestă regele Mihai. — „Dacă nu mi se dau garanţii, voi continua lupta — declară Antonescu brusc. Voi retrage armata pînă la Carpaţi şi cu ajutorul germanilor voi organiza o fortăreaţă de rezistenţă, pe care ruşii n-o vor lua niciodată".

Este greu de precizat dacă Ion Antonescu îşi schimbase cu adevărat atitudinea (doar cu cîteva ore înainte trimisese un emisar la Stockholm pentru a încheia armistiţiul cu sovieticii), sau nu voia să-1 pună la curent pe Mihai.

---

* Relatare după Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 68—71, Nico**lette** Franck, *op. cit.,* p. 32—36; I. Mocsony-Stîrcea. *op. cit., ioc. cit.,* f. 1422—1498; Emilian Ionescu, ***AhtOMtştm*** *în seiful Castelului alb,* în „Magazin istoric", nr. 5 1967; Idem, *Contemporan cu veacul douăzeci,* p. 140—142; „Viitorul", XXXI, nr. 9330 din 14 octombrie 1944 (declaraţiile generalului Aurel Aldea).

considerând că „un copii" nu trebuia informat asupra unor probleme atît de delicate. Intervenţiile şi comentariile regelui îi creau o stare de nervozitate, pe care n-o putea stăpîni. Pe acest fond, veni o nouă replică a lui Minai I: — „Ceea ce înseamnă că întreaga ţară va fi ruinată. Propunerile dv. nu au sens şi nu Ie pot accepta. Trebuie să cereţi armistiţiul!". Timp de cîteva minute, I. Antonescu rămase tăcut, buimăcit de această reală expresie de autoritate din partea tînărului pe care-1 dispreţuia. Apoi-sîngele i se urcă în obraji, într-un acces de furie: — „Niciodată! Cum o să las ţara pe mîinile unui copil!". C. Sănătescu se grăbi să intervină, vorbind cu convingere în spiritul argumentelor expuse de rege. M. Antonescu interveni şi el, insistînd pe lîngă mareşal să se gîndească dacă politica lui nu va costa mai mult ţara decît armistiţiul. Mareşalul nu se lăsa înduplecat. După trei sferturi de oră, Minai se ridică în picioare: — „E foarte cald, mă duc să beau un pahar cu apă"*. Era un pretext, deoarece voia să se mai consulte o dată cu colaboratorii săi, aflaţi în biroul alăturat: Al. Aldea, Gr. Niculescu-Buzeşti, I. Mocsony-Stîrcea şi Mircoa Ioaniţm. îmbărbătat de aceştia, regele a revenit în salonul galben unde s-a adresat mareşalului: — „Am ascultat expunerea dumneavoastră asupra situaţiei; nu sînt de acord cu propunerile; consider situaţia extrem de gravă, deoarece pune în pericol existenţa ţării şi a neamului românesc. Din această cauză vă demit din funcţia de conducător al stamlui!"**. După ce a rostit aceste cuvinte regele a părăsit salonul. La uit semn al colonelului Emilian Ionescu şi-a făcut apariţia echipa comandată de maiorul Anton Dumitrescu însărcinată cu arestarea dictatorului. Surprins şi enervat, Ion Antonescu se adresă mareşalului Curţii: — „Ce-nseamnă asta, Sănătescule?". Iar Mihai Antonescu completă: —„Venim ca nişte oameni cumsecade şi ne trataţi ca pe nişte bandiţi?". Surescitat, cu broboane mari pe frunte, I. An-

* Alte surse afirmă că regele a spus că se duce să-şi ia tabachera.

** Intr-o altă variantă, Mihai I ar fi spus: ,.Domnule mareşal, amîndoi avem de dat socoteală lui Dumnezeu şi istoriei de soarta, acestui neam. Tăvălugul morţii apasă asupra Moldovei. Ace-, eaşi soartă aşteaptă şi restul ţării". Apoi a anunţat hotărîrea de a-1 demite. (Relatarea aparţine lui Anton Dumitrescu şi este consemnată în *Pagini din cartea rezistenţei naţionale antifasciste şi antiimperialiste a poporului român.* Reportaj-document de Cornel Brahaş, Bucureşti, Edit. Eminescu, 1984, p. 56).

tonescu a dus mîna spre buzunar — un gest reflex, sau poate pentru a-şi căuta batista. Crezînd că vrea să scoată pistolul, Dumitru Rusu 1-a prins de coate, imobilizîndu-1. Uluit, mareşalul se uită la Sănătescu: — „Cum îndrăzneşte un plutonier să pună mîna pe conducătorul statului?". Din obişnuinţa lui de general, Sănătescu ordonă: — „Plutonier, ia mîna de pe domnul mareşal!". A intervenit însă prompt Emilian Ionescu: — „Executarea!" Se înţelege, a înaltului ordin, privind arestarea lui Antonescu. Plutonierul Bălă a deschis uşa şi a somat pe cei doi Antoneşti să-1 urmeze. Pe hol, mareşalul a observat pe cîţiva dintre sfetnicii regelui: — „Mîine veţi fi cu toţii spînzuraţi în Piaţa palatului! Nenorociţilor, nu vă daţi seama ce faceţi? Distrugeţi ţara şi o daţi pe mîna comuniştilor!". Ameninţările lui nu mai aveau nici o valoare. La ora 17,05 se afla, împreună cu M. Antonescu, în camera blindată de la etajul I*.

Sub pretextul ţinerii unui Consiliu de Coroană, au fost chemaţi la palat membrii guvernului, care, pe măsură ce soseau, erau reţinuţi. Arestarea lui I. Antonescu şi a principalilor săi colaboratori a marcat declanşarea insurecţiei, care a constituit începutul Revoluţiei de Eliberare Socială şi Naţională, Antifascistă şi Antiimperialistă, eveniment ou profunde semnificaţii în istoria României. Aşa cum aprecia secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae

* Un document ajuns în mîinile Abwehrului, socotit a fi minuta ultimei întrevederi dintre regele Mihai şi Ion Antonescu, are următorul conţinut:

„Dictatorul (D): Să trăiţi Majestate!

Regele (R): Domnilor, nu este timp de pierdut. Aţi adus ţara, cu toate recomandările ce v-am făcut, într-o situaţie critică din caic numai încetarea imediată a luptei şi izgonirea germanilor din ţară o poate salva.

D: Majestatea Ta se înşeală.

R: Te rog, mai întîi obişnuieşte-te să vorbeşti cuviincios. Ce-i aia: Majestatea Ta?

D: Majestatea Ta...

R: Voastră.

D: Voastră, dacă vreţi...

R: Nu că vreau, trebuie!

D: Astăzi sînteţi nervos.

R: Da, pentru că d-ta, cînd te-am chemat azi dimineaţă, m-ai **tratat** ca pe un nimic. (Dînd cu pumnul în masă): Nu-ţi permit să-ţi arogi drepturi asupra persoanei mele. Crezi d-ta că am să admit să mi se uzurpe prerogativele şi eu să asist ca un incapabil la sfărîmarea ţării mele?

D : Dar cine o sfărîmă?

R: **Voi** toţi. Cînd vă chem, nu aveţi timp pentru regele **ţării.**

Ceauşescu, „Semnalul revoluţiei de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă 1-a constituit insurecţia armată, organizată şi condusă de Partidul Comu-

---

D: Voiam să spun că vă înşelaţi dacă credeţi că salvaţi ţara printr-un armistiţiu.
R: Nu v-am chemat să-mi faceţi observaţii şi să vă daţi cu părerea. Scopul pentru care v-am chemat este să transmiteţi de aici, din biroul meu, telegrama alăturată privind încetarea ostilităţilor cu Naţiunile Unite.
După o pauză.
D: Citeşte, domnule ministru de Externe, şi vezi, crezi că mareşalul poate trimite o telegramă ca asta?
Ministrul de Externe: Cine a făcut-o?
R: Ce vă priveşte? Dacă nu o daţi, o dau eu!
D: Cum vă puteţi închipui că mareşalul poate trăda aliaţii germani şi să se arunce în braţele Aliaţilor?
R: Cine trădează, d-le? D-ta sau nemţii? D-ta ai garantat frontiera Germaniei, sau Germania pe a noastră? Unde-i graniţa?
D: (Tare...) Nu sînt surd, de ce strigaţi?
R: Ba eşti, altfel ai fi auzit vuetul ţării. Scurt: D-le mareşal, dai telegrama sau nu?
D: Nu, aşa nu.
R: Dar cum?
D: Să iau contact cu germanii.
R: Ceee!... Ne tîrguim aici, d-le?
D: D-le mareşal!
R: D-le ministru, de patru ani îmi uzurpi drepturile. N-ai avut nici încrederea, nici simpatia mea. De patru luni lucrez cu opoziţia ca să salvez ţara. Mă crezi, o ştiu bine, un copil bîlbîit şi prost. Aceasta o va judeca poporul meu. Dar dacă crezi că sînt trădător, vei încerca cea mai cumplită deziluzie. Sînt regele ţării şi al d-tale. Vreau să scap ţara şi... (strigînd, lovind în birou) nimeni şi nimic nu-mi poate sta împotrivă!
D: Majestatea Voastră este tînăr şi fără experienţă.
R: Te înşeli. Suferinţa este experienţă!
D: Nu poţi dispune de ţară dacă...
R: Sînt şeful armatei, şi ordinul meu a fost dat!
D: (violent) Dat?... Ce ordin? Ştie Majestatea Ta că Majestatea Ta ar putea pierde tronul?
R: Mă ameninţi? D-ta pe mine??? Ţe-am adus eu la cîrmă? Crezi că mai ai puterea să ordoni aici? D-ta, d-le ministru al afacerilor străine, faci cauză comună cu şeful d-tale?
Ministrul de Externe: Majestate, comiteţi o eroare şi o imprudenţă judecind astfel pe mareşal...
R: D-ta dai sau nu telegrama?
Ministrul de Externe: D-l mareşal trebuie să hotărască.
R: Aici, şi de aici înainte, hotărăsc eu! V-am oferit prilejul să vă salvaţi şi pe voi. Am vrut să vă adăpostesc chiar aici. Vă voi adăposti şi acum, dar în beci. D-lor, sînteţi arestaţi! (Se aud zgomote de paşi, uşi deschise şi strigăte): Sus mîinile!
D: Cum, eu, mareşalul ţării?
R: Vax!... Luaţi-1 de aici. Să vie mareşalul Palatului!" (Gheor-

nist Român în alianţă cu celelalte forţe politice, precum şi cu armata"[86]. . .. ■. ■

Conform planului stabilit, la ora 18 au fost alarmate trupele din garnizoana Bucureşti, iar la ora 18,30 s-a dat semnalul „Stejar, extremă urgenţă", pe baza căruia armata română a luat poziţie de luptă în faţa tuturor obiectivelor militare şi civile hitleriste.

La ora 20 a fost emis decretul regal prin care C. Sănătescu era numit preşedintele Consiliului de Miniştri, apoi decretul privind componenţa noului guvern, din care făceau parte cîte un reprezentant al Blocului Naţio.rial-Democratic (reprezentantul P.C.R., Lucreţiu Pătrăşcanu, deţinînd şi interimatul Ministerului de Justiţie). Majo-

---

ghe Buzatu, *Războiul marilor spioni. Operaţiunea Enigma 2,* laşi, Edit. Junimea, 1,935, p. 197—199).

O altă variantă —■ consemnată după relatările generalului Gh. Mihail — are următorul conţinut:

,,Antonescu, cu o voce calmă, stăpîn, pe el, a arătat că deocamdată nu se poate înjgheba un front, însă oprirea şi reconstituirea se va face în mod sigur pe linia Focşani—Nămoloasa—Galaţi.

Regele 1-a întrebat care este starea de spirit si coeziunea trupelor, la care mareşalul a răfcpuris: «*într-o* retragere generală şi sub presiunea inamicului, starea de spirit nu poate fi bună,:iar de coeziune nu poate fi vorba».

Regele avea în faţă o coală de hîrtie după care se orienta în întrebări. Ca şi cum n-ar fi auzit nimic, el a spus: «După informaţiile mele trupele sînt în debandadă. Toţi fug, care în-cotro poate».

;.Mareşalul pe un ton, altul decît vocea lui normală şi apăsînd *p>i.* fiecare cuvînt, accentulază: «Dacă ştiţi totul, de ce mai mai întrebaţi?»',

Regele replică: «Domnule mareşal, trebuie să încheiaţi .armistiţiul. Mergem spre catastrofă*.

Mareşalul este de acord: «Da, îl voi încheia, dar numai după ce îl voi anunţa pe Hitler. Sînt militar, şi nu-mi pot călca, cuvîrlul-.:

Regele: «Vreţi ca nemţii să atace Palatul şi Preşedinţia? Ne vor- aresta pe toţi. . . în acest caz trebuie să vă daţi demisia».

Spunînd aceste cuvinte, regele, a părăsit cabinetul, a trecut: în biroul său împreună cu Sănâtescu şi 1-a lăsat singur pe mareşal, în ,intenţia de a-şi scrie demisia" (Iosif Constantin Drăgan, *Antonescu, mareşalul României şi războaiele de întregire,* Veneţia, Edit. Nagard, 1986, p. 422—423).

.-8S Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naţionale şi Consiliului Naţional al Frontului Democraţiei., şi Unităţii Socialiste consacrată împlinirii a 40 de ani de la. înfăptuirea actului revoluţionar de la 23 August 194.4,* Bucureşti, Edit. Politică, 1934,. p. 6.

rttatea miniştrilor erau militari şi tehnicieni*. La puţine minute după ora 20, Lucreţiu Pătrăşcanu şi Constantin-Titel Petrescu au venit împreună la Palat, unde a avut loc prima şedinţă a Consiliului de Miniştri; reprezentantul P.C.R. adusese cu sine şi textele conţinînd decretele ce urmau să fie semnate de rege în scopul revenirii la un regim democratic.

La 20,30 forţele insurecţionale au. început blocarea principalelor instituţii de stat, au asediat obiectivele germane din oraş şi au barat căile de acces ale trupelor hitleriste spre Bucureşti.

Sesizat despre cele întîmplate, Manfred von Killinger, ambasadorul Germaniei, s-a prezentat la palat pentru a cere explicaţii în legătură cu soarta lui Antonescu. Regele i-a confirmat faptul că mareşalul fusese arestat. La cererea lui Killinger ca Ion Antonescu să fie eliberat, regele a răspuns că „această cerere nu poate fi satisfăcută, deoarece voinţa întregii ţări este aceea de a ieşi din războiul împotriva Naţiunilor Unite; în aceste condiţii, tru-

---

* Arthur Goukl Lee scria: „Regele îi ceru lui Sănătescu să purceadă la îndeplinirea sarcinii sale şi se aşeză lîngă el privind cum îşi întocmeşte lista guvernului. Intrarea celor „patru mari" ca miniştri fără portofoliu se făcu în mod automat. Buzeşti, care era un om deştept, părea potrivit pentru funcţia de ministru de Externe. Aldea fusese deja desemnat pentru Interne. Racoviţă deveni ministru de Război. După aceste nume s-a făcut deodată un fel de gol. Nu era timp pentru alcătuirea listei ideale care să placă oricui. Era urgent să se creeze un guvern acceptabil pentru Aliaţi, capabil să manevreze într-o situaţie disperată. Primele nume rostite şi care părură potrivite fură adoptate. Rar să se fi născut un guvern în atît de puţine dureri, deoarece fu alcătuit pe hîrtie în mai puţin de o oră şi primi sancţiunea regelui", *(op. cit., p.* 75).

Prezent la Palat în acele ore, Emilian Ionescu nota: „Pentru postul de ministru de Externe n-au fost probleme: Grigore Niculescu-Buzeşti, care se remarcase în întreaga perioadă anterioară, era omul potrivit şi, de fapt, prevăzut. Dar desemnarea celorlalţi titulari de ministere nu a decurs atît de simplu. .. Lipsa din Bucureşti a generalului Ion Negulescu, comandantul Corpului de grăniceri — care trebuia să devină ministru de Interne — a determinat numirea în această funcţie a generalului Aurel ALdea. Alte posturi şi-au «găsit» titularii tocmai în. . . Anuarul ofiţerilor activi — pe care-l răsfoia cu febrilitate Sănătescu. Aşa s-a, întîmplat cu generalul Ion Boiţeanu, numit la Ministerul Educaţiei Naţionale, cît şi cu generalii Gheorghe Potopeanu şi Nicolae Marinescu, la Economie şi, respectiv, Sănătate" (Emilian Ionescu, *op. cit., p.* 146—147).

pele germane sînt invitate să părăsească teritoriul României"[87].

La puţin timp după plecarea lui Killinger a sosit Emil Bodnaraş cu echipa care avea să-i preia pe cei arestaţi şi să-i transporte, în cursul nopţii, într-o casă conspirativă a Partidului Comunist. Potrivit unor surse, regele a fost de acord cu predarea Antoneştilor, cerînd doar ca ei să nu fie împuşcaţi.

La ora 21,30 posturile centrale de radio au început să anunţe că în curînd se va transmite „un comunicat important pentru ţară". Echipa de tehnicieni a Societăţii de Radiodifuziune, în frunte cu Vasile Ionescu, directorul general al acestei instituţii, s-a deplasat la palatul regal, unde a instalat, într-un birou de la primul etaj, aparatura necesară înregistrării proclamaţiei regale. Mihai I a citit textul proclamaţiei, după care Vasile Ionescu a plecat cu placa înregistrată spre a fi difuzată[88].

începînd cu ora 22,12 s-a transmis la radio următoarea *proclamaţie*[8]*":*

„Români,

In ceasul cel mai greu al istoriei noastre am socotit, în deplină înţelegere cu poporul meu, că nu este decît o singură cale pentru salvarea ţării de la o catastrofă totală: ieşirea noastră din alianţa cu puterile Axei şi imediata încetare a războiului eu Naţiunile Unite.

Români,

Un nou guvern de uniune naţională a fost însărcinat să aducă la îndeplinire voinţa hotărîtă a ţării, de a încheia pacea cu Naţiunile Unite. România a acceptat armistiţiul oferit de Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite ale Americii. Din acest moment încetează lupta şi orice act de ostilitate împotriva armatei sovietice, precum şi starea de război cu Marea Britanie şi Statele Unite. Primiţi pe soldaţii acestor armate cu încredere. Naţiunile [Unite] ne-au garantat independenţa ţării şi neamestecul în treburile noastre interne. Ele au recunoscut nedreptatea dictatului de la Viena, prin care Transilvania ne-a fost răpită.

Români,

Poporul nostru înţelege să fie stăpîn pe soarta sa. Oricine s-ar împotrivi hotărîrii noastre libere luate şi care

---

[81] Emilian Ionescu, *Contemporan cu veacul douăzeci,* p. 154.

[88] *Ibidem.* p. 152.

■ „România liberă", III, nr. 11 din 24 august 1944.

nu atinge drepturile nimănui este un duşman al neamului nostru. Ordon armatei şi chem poporul să lupte prin orice mijloace şi cu orice sacrificii împotriva lui. Toţi cetăţenii să se strîngă în jurul tronului şi al guvernului, pentru salvarea Patriei. Cel care nu va da ascultare guvernului se opune voinţei poporului este un trădător de ţară.

Români,

Dictatura a luat sfîrşit şi cu ea încetează toate asupririle. Noul guvern înseamnă începutul unei ere noi în care drepturile şi libertăţile tuturor cetăţenilor ţării sînt garantate şi vor fi respectate.

Alături de armatele Aliate şi cu ajutorul lor, mobitizînd toate forţele naţiunii vom trece hotarele impuse prin dictatul nedrept de la Viena, pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupaţia străină.

Români,

De curajul cu care ne vom apăra cu armele în mînă independenţa împotriva oricărui atentat la dreptul nostru de a ne hotărî singuri soarta depinde viitorul ţării noastre.

Cu deplină încredere în viitorul neamului românesc, să păşim hoitărîţi pe drumul înfăptuirii României de mîine, a unei Românii libere, puternice şi fericite".

In continuaire s-a transmis *Declaraţia-*[0] noului guvern în care se afirma: „Guvernul care se înfăţişează astăzi ţării, format din reprezentanţi a patru partide politice, nai ional-liberal, naţional-ţărănesc, comunist şi social-democrat, unite în Blocul Naţional-Democrat, a fost însărcinat de către Majestatca Sa regele Mihai I să preia conducerea **statului, în** cele mai grele şi hotărîtoare împrejurări pentru soarta poporului român [. ..]. Astăzi dictatura a fost înlăturată. Poporul reintră în drepturile iui. Regimul politic pe care îl vom înfăptui, va fi un regim democratic, în care libertăţile publice şi drepturile cetăţeneşti vor fi garantate şi respectate.

In domeniul politicii externe, prima măsură luată de guvern a fost acceptarea armistiţiului cu Naţiunile Unite [• . .]. De acum înainte înţelegem să fim stăpîni pe destinele noastre. Hotărîrea denunţării tratatelor de alianţă cu Puterile Axei şi încetarea stării de război cu Naţiunile Unite sînt expresia voinţei întregului popor român [. ..]. Orice piedică pusă în drumul înfăptuirii năzuinţelor spre

Ibidem.

pace şi libertate a poporului român va dezvălui o luptă fără milă şi fără cruţare din partea tuturor forţelor armate şi populare împotriva celor care ar încerca să menţină ţara noastră în războiul cu Naţiunile Unite, prelungindu-i astfel zadarnic suferinţele. Guvernul, adresîndu-se vouă, tuturor cetăţenilor ţării, vă cere să faceţi zid în jurul Majestăţii Sale regele Mihai I şi în spiritul unei desăvîrşite uniri şi discipline naţionale să-i daţi tot sprijinul pentru înfăptuirea comandamentelor supreme ale ceasului de faţă: asigurarea păcii şi instaurarea unui regim democratic, de largi drepturi şi libertăţi publice pentru toţi cetăţenii ţării".

La ora 23, generalul Gheorghe Mihail, noul şef al Marelui Stat Major, împuternicit de rege cu comanda supremă a armatei române, a transmis directiva operativă nr. 1 în care se arăta: „Armata română încetează lupta alături de trupele germane, în scopul de a obţine pacea de la Naţiunile Unite şi de a reîncepe lupta alături de forţele armate ale acestora pentru eliberarea Ardealului de nord"[91]. Se împlinea astfel o dorinţă arzătoare exprimată de poporul nostru încă din momentul în care a luat cunoştinţă despre sfîrtecarea teritoriului patriei prin dictatul de la Viena.

Fără îndoială, hotărîrea regelui Mihai I de a-l demite pe Antonescu din funcţia de conducător al statului a reprezentat un act de curaj, care se afla în consens cu voinţa întregii naţiuni. Manifestaţiile spontane desfăşurate în faţa palatului regal în noaptea de 23/24 august 1944, sîrit o mărturie elocventă în acest sens*. Actul regelui a fost apreciat, la vremea respectivă, de toate forţele politice democratice, inclusiv de partidele muncitoreşti**.

---

[91] *23 August 1944. Documente,* voi. II, p. 417—418.

* ,.România liberă" scria la 24 august 1944: „ştirea marilor evenimente petrecute aseară s-a răspîndit în cîteva clipe în toată Capitala [.. .] O însufleţire extraordinară domnea pretutindeni. în faţa palatului regal, a ministerelor, a prefecturii, a multor altor edificii publice unde noii demnitari se aflau la lucru mulţimea a manifestat îndelung. Urale repetate au salutat vestea eliberării ţării".

** Constantin-Titel Petrescu în articolul *Cum s-a ajuns la armistiţiu* aprecia „rolul imens pe care 1-a avut în această acţiune patriotică M.S. regele Mihai I" („Libertatea", I, nr. 9 din 5 septembrie 1944). Preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc, Iuliu Maniu, afirma că regele „a arbitrat energic în această controversă dintre guvern şi naţiune şi a hotărît repede în favoa-

Acest act a fost elogiat de conducătorii statelor din coaliţia Naţiunilor Unite. Astfel, la 6 iulie 1945, Prezidiul Sovietului Suprem al U.R.S.S. a acordat regelui Mihai cea mai înaltă distincţie — Ordinul „Victoria", — „Pentru actul curajos al cotiturii hotărîte a politicii României spre ruptura cu Germania hitleristă şi alierea ei la Naţiunile Unite, în clipa cînd nu se precizase clar înfrîngerea Germaniei"[92], în mai 1947, Harry Truman, preşedintele S.U.A., 1-a numit pe regele Mihai I comandor şef al „Legion of Merit" (Legiunea pentru merit), deoarece prin acţiunea sa de la 23 August a avut un rol însemnat în prăbuşirea frontului hitlerist în sud-estul Europei[93]. Posturile de radio şi presa internaţională au acordat actului de la 23 August 1944 o mare importanţă[94].

Este semnificativ faptul că la 23 August, ora 24,00, Hitler dădea ordin armatei germane din România „de a suprima puciul, a-1 captura pe rege şi camarila de la palat şi a constitui un guvern condus de un general filogerman, în cazul că mareşalul Antonescu nu ar mai fi disponibil"[95]. Dar, cum aveau să arate chiar oficialităţile germane, nici un general n-a acceptat acest rol, cei contactaţi declarînd că nu se puteau împotrivi regelui României[96]. Mult mai realist, generalul Erick Hansen, şeful Misiunii militare germane în România, raporta generalului Alfred Jodl, şeful Statului Major al O.K.W.-ului: „Nu este vorba de un puci al camarilei de la Curte, ci de

---

rea tezei susţinută de naţiune" *(Actul de la 23 August 1944. Imperativele naţionale ale momentului,* în „Universul", 61, nr. 241 din 3 septembrie 1944). *Manifestul Blocului Naţional-Deviocrat* — semnat de Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, Const. Titel Petrescu şi Lucreţiu Pătrăşcanu — după ce evidenţia clipele hotărîtoare prin care trecea România, arăta: „De aceea, noi am socotit de a noastră datorie de a da sprijinul nostru M.S. regelui [...] Blocuî Naţional-Democratic sprijină guvernul constituit de M. S., cu scopul de a realiza armistiţiul, de a scoate pe germani din ţară şi pentru a desfiinţa regimul dictatorial" („România liberă", II, nr. 13 din 27 august 1944).

[82] „Scînteia", II, nr. 270 din 9 iulie 1945.

[93] „Adevărul", 61, nr. 16858 din 13 mai 1947.

[84] Vezi, pe larg, Colonel dr. Gheorghe Tudor, colonel dr. Flo-rian Tucă, dr. Florin Constantiniu, maior dr. Mihail E. Ionescu, căpitan Alesandru Duţu, Mihai Retegan, *Ecoul internaţional al revoluţiei din august 1944 şi al contribuţiei României la războiul antihitlerist,* Bucureşti, Edit. Politică, 1984.

[95] *23 August 1944. Documente,* voi. II, p. 446.

[96] *lbidem.*

d lovitură de stat bine pregătită de sus, în deplină concordanţă cu armata şi cu întreaga naţiune. Pasul făcut se bucură de o largă încuviinţare. Împotriva regelui şi a r oului guvern nici un general nu vrea să formeze un •intra guvern"[97].

Era o apreciere realistă, confirmată de evoluţia evenimentelor concrete. Căci, recunoscînd meritele regelui Mif",ai — participarea la acţiunea de pregătire **a** revoluţiei, : restarea dictatorului Antonescu, adoptarea primelor acte ■r'ţj către noul regim — se impune subliniat că elementul fundamental, care a făcut posibil şi a asigurat succesul **actului** istoric de la 23 August 1944 a fost *poporul român.* Acţionînd pe coordonatele sale fundamentale, care i-au jalonat întreaga istorie, poporul nostru s-a angajat într-o eroică mişcare de rezistenţă, pentru salvarea patriei, redobîndirea independenţei şi suveranităţii naţionale a României. Documentele atestă fără putinţă de tăgadă faptul :ă în fruntea mişcării de rezistenţă s-a aflat P.C.R., care a folosit o gamă largă de metode şi mijloace pentru atingerea obiectivelor sale. Actul regelui din după amiaza Alei de 23 August se înscria în **acest** context istoric, şi dovedea, în fapt, justeţea politicii P.C.R. de colaborare cu loate forţele democratice, patriotice, antifasciste şi anti- *l* mperialiste, inclusiv cu monarhia. Subliniind acest fapt, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul general al partidului nostru, arăta: „înfăptuirea actului istoric de la 23 August este rezultatul activităţii Partidului Comunist Român de unire a tuturor forţelor muncitoreşti, antifasciste, de colaborare cu forţele patriotice naţionale, cu reprezentanţi ai armatei, inclusiv cu monarhia"[98].

Desfăşurarea evenimentelor a arătat că actul regelui s-a produs într-un anumit context, s-a întemeiat pe pregătirea prealabilă minuţioasă şi a fost urmat de efortul întregului popor pentru zdrobirea hitleriştilor. Pe baza ordinului dat de Hitler, trupele germane au început pregătirile pentru înfrîngerea revoluţiei române. Minai I era **firă** îndoială o ţintă importantă pentru hitlerişti; în ca-

---

[97] Hans Kiessel, *Die Katastrophe in Rumâni 3n 1944,* Darmstadt, 1964, p. 112.

[S3] Nicolae Ceauşescu, *Interviu acordat ziaristului italian Giusc.ppe Boffa,* ***comentator*** *de politică externă al ziarului „L'Unita". 10 iulie 1969,* in *România pe drumul construirii societăţii soctalisi> multilateral dezvoltate,* voi. 4, **Bucureşti',** Edit. Politică, 1970, p. 137.

litatca sa de şef al statului şi comandant suprem al armatei, regele trebuia păzit de furia armatei germane. Uciderea sau luarea lui ca prizonier putea complica foarte grav situaţia. De aceea, C. Sănătescu a propus ca regele să plece din Bucureşti, într-un loc sigur. După unele consultări, Mihai I a acceptat să meargă la Dobriţa (Gorj). La ora 1 noaptea, patru maşini, dintre care una condusă de rege, au părăsit curtea palatului, îndreptîndu-se spre noua reşedinţă. In fruntea coloanei se afla maiorul Anton Dumitrescu, cel care condusese acţiunea de aresiare a lui Antonescu. Maşinile nu aveau semne distinctive, pentru a nu atrage atenţia asupra faptului că acolo se afla suveranul României*.

---

* In acel moment conflictul dintre poporul român şi trupe'.' hitleriste era declanşat; măsurile de siguranţă, ordonate de **guvern,** se aplicau cu stricteţe. Pe Calea Rahovei, în dreptul clădirii Societăţii de Salvare, convoiul de maşini a fost oprit de o grupă de soldaţi: „Armele lor scuipă foc înspre noi — relata Emilian Ionescu. Regele frînează, precipitat, şi toţi ne aplecăm **îngroziţi** capetele. După noi, la numai un metru, a frînat „Chrisler-ui" colonelului Ulea. Nu putem da înapoi. . . «Ai stat, mama ta de neamţ?!» se aude printre înjurături, iar regele mă priveşte contrariat. — «Ce-i asta, Emiliene?» — «Ce să fie? ... Sîntem pe traseu interzis, iar ostaşii nu-şi fac decît datoria». .. — «Bine, dar eu nu sînt neamţ!» —• ripostează Mihai, iar Mircea loaniţiu nu se poate abţine: — «De Unde să ştie adevărul un soldat, dacă nici măcar noi nu-1 ştim». .. E o gafă, desigur, însă loaniţiu **Iţi** poate permite. îndată îşi făcu apariţia sergentul comandant: — -«Eliberează drumul şi fii mai atent! Nu vezi că sîntem ro mâni?» îi spun, cu voce clară, accentuînd ostăşeşte cuvintele. K clar: sergentul asta aşteptase — să ne audă vorbind. Acum t convins şi se adresează alor săi, plin de importanţă: — «Elibe raţi drumul şi fiţi mai atenţi! Nu vedeţi că domnii ofiţeri sînt români?» [. ..] Mihai pipăie cu virful degetelor o zgîrie'tură do glonţ — lingă oglinda retrovizoare, pe rama de metal a parbri zului. Răsuceşte cheia de contact şi exclamă, cuprins de o mîn ■ drie pe care i-o înţeleg perfect — este, doar, capul oştirii: — «Re cruţi, domnilor, dar uite că pe aici a trecut un glonţ de-al lor ... Şi cîte zgîrieturi din astea poate mai sînt, Johny' [loaniţiu]». ...— «Trebuia să luaţi maşina blindată!» ■— intervine Vanea Negroponte, dar loaniţiu îl ia peste picior: — «Şi.. . să punem fia ■ mura regală pe aripi, iar pajura să ţină loc de număr, nu?»". Un nou moment critic s-a ivit pe şoseaua Alexandria, la trecerea pes te rîul Sabar, unde un pluton de ostaşi bloca şoseaua, dar după o scurtă discuţie cu colonelul comandant în zona respectivă, cele patru maşini şi-au continuat drumul prin Alexandria—Roşiori de Vede (unde au trecut pe lîngă o coloană de aproximativ 30 (Jo maşini cu militari germani, fără să fie oprite) — Drăgăneşti-Olt — Craiova — Tîrgu Jiu — Dobriţa (Emilian Ionescu, *op. cit.,* p,

în zorii zilei de 24 august hitleriştii au executat primul bombardament masiv asupra Capitalei, distrugînd numeroase clădiri, avariind grav altele — între care şi Palatul Regal din Calea Victoriei, producînd numeroase dctime. Era evident că dreptul ipoporului român la libertate şi independenţă trebuia -cucerit cu arma în mînă.

în *Declaraţia* CC. al P.C.R. din 24 august 1944 se arăta: „încheierea imediată a armistiţiului, scoaterea României din Axă şi curăţirea teritoriului românesc de ocupaţia hitleristă, instaurarea unui regim de drepturi şi libertăţi publice, acestea sînt unele din obiectivele pe care Comitetul Central al Partidului Comunist Român le-a fixat încă din septembrie 1941. Aceste obiective, care formează programul actualului guvern, constituie temeiul participării Partidului Comunist Român în cadrul politicii de bloc naţional în actuala formaţiune guvernamentală". P>C.R. chema „muncitorimea, ţărănimea, intelectualitatea şi pe toţi cetăţenii României la lupta fără cruţare, cu toate armele, împotriva duşmanului de moarte al poporului român, pentru asigurarea viitorului său"'[J9].

Dînd expresie acestor apeluri, răspunzînd directivelor şi ordinelor noului guvern, armata, formaţiunile de luptă patriotice, practic întregul popor român[100], s-au angajat într-o luptă decisivă pentru alungarea cotropitorilor hitîerişti şi eliberarea patriei.

Prin lupte grele, la 26 august „Bătălia pentru Bucureşti, creierul revoluţiei, era pe deplin cîştigată de forţele militare şi populare române"[101]. Au urmat eliberarea Do-

----

168—187). Aici au fost găzduiţi în locuinţa lt.-col. Petre Petrescu. Pentru ca Mihai să fie informat asupra celor ce se petreceau în ţară, s-a stabilit o linie telefonică directă cu Bucureştiul, iar colaboratorii regelui făceau naveta Dobriţa—Bucureşti (Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 11/1940, f. 10—12).

[99] „România liberă", II, nr. 11 din 24 august 1944.

[100] General-maior Ilie Ceauşescu, *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români,* Bucureşti, Edit. Militară, 1980, p. 274—276.

[101] Ilie Ceauşescu, Florin Constantinul, Mihail E. Ionescu, *200 de zile mai devreme. Rolul României în scurtarea celui de al doilea război mondial,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984, p. 70.

brogei, Munteniei, Olteniei, Banatului şi sudului Transilvaniei, asigurîndu-se victoria deplină a insurecţiei[102].

Prin actul de la 23 August 1944 poporul român şi-a demonstrat voinţa de a fi liber şi stăpîn în ţara sa, de a-şi făuri viitorul în conformitate cu propriile-i aspiraţii. în istoria patriei începea o eră nouă. Sfîrşitul instituţiei monarhice şi deci schimbarea radicală a formei de guvernămînt, se apropia.

°2 Vezi, pe larg, Constantin Olteanu, Ilie Ceauşescu, **Florian** Tucă, Vasile Mocanu, *Armata română în revoluţia din August 1944,* Bucureşti, Edit. Politică, 1984, p. 130—219.

CAPITOLUL XI

DE LA REVOLUŢIA DIN AUGUST LA PROCLAMAREA REPUBLICII

(23 August 1944 — *30* Decembrie 1347)

1. COLABORARE Şl CONFRUNTARE. EŞECUL „GREVEI REGALE"

Actul istoric de la 23 August 1944 „a marcat o eră nouă, de profunde transformări revoluţionare în România, a deschis calea făuririi societăţii socialiste în ţara noastră"[1]. Descătuşarea marilor energii populare a imprimat desfăşurărilor istorice un ritm alert. încă de la început, revoluţia a avut un caracter de eliberare naţională, antiimperialistă şi antifascistă; revenirea la regimul democratic a creat cadrul propice transformărilor sociale.

Imediat după constituirea noului guvern ,au fost semnate decretele prin care se desfiinţau îngrădirile aduse libertăţilor individuale şi se puneau bazele trecerii la un regim democratic. în seara zilei de 23 August 1944 a fost difuzat decretul de amnistie generală politică, militară şi agrară a tuturor infracţiunilor săvîrşite după 1 ianuarie 1918[2], şi decretul de desfiinţare, pe tot teritoriul ţării, a lagărelor de concentrare şi de punere imediată în libertate a celor arestaţi, fără nici o formalitate; prin acelaşi decret erau suspendate, cu efect imediat, toate dispoziţiile administrative privitoare la fixarea obligativităţii domiciliului, ca şi toate celelalte măsuri de îngrădire a libertăţii individuale[3]. Ambele decrete au fost înaintate regelui pe baza

---

[1] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Sesiunea solemnă comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Marii Adunări Naţionale şi Consiliului Naţional al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste consacrată împlinirii a 40 de ani da la înfăptuirea actului revoluţionar de la 23 August 1944,* Bucureşti, Edit. Politică, 1984, p. 5.

[2] „Monitorul oficial", nr. 197 bis din 24 august 1944,

[3] „Universul", 61, nr. 234 din 25 august 1944.

expunerii de motive alcătuită de Lucreţiu Pătrăşcanu'[1], militant de frunte al Partidului Comunist Român.

Decretul regal din 31 august, publicat la 2 septembrie 1944, elaborat pe baza Jurnalului Consiliului de Miniştri din 30 august, prevedea: „Art. I. Drepturile românii r sînt cele recunoscute de Constituţia din 1866 cu modificările ce ulterior au fost aduse şi de Constituţia din 89 martie 1923. Art. II. Sub rezerva celor cuprinse în ari, III şi IV puterile statului se vor exercita după regulii;' aşezate în Constituţia din 29 martie 1923. Art. III. Uu decret dat în urma hotărîrii Consiliului de Miniştri v: organiza Reprezentanţa Naţională. Pînă la organizarea Reprezentanţei Naţionale, puterea legislativă se exercită do către rege la propunerea Consiliului de Miniştri. Art. IV. O lege specială va statornici condiţiile în care magistraţii sînt inviolabili. Juriul rămîne desfiinţat. Art. V. Sînt şi rămîn abrogate decretul regal nr. 3053 din 5 septembrie 1940, publicat în «Monitorul **oficial»;** nr. 205 din 5 septembrie 1940; decretul regal nr-. 3067 din 6 septembri ;■ 1940, publicat în «Monitorul oficial» nr. 206 din 6 septembrie 1940; şi decretul regal nr. 3072 din 7 septembrie 1940, publicat în «Monitorul oficial» nr. 208 din 8 septembrie 1940, toate referitoare ia investirea preşedintelui do Consiliu cu depline puteri şi fixarea prerogativelor regale"[5].

Decretul — prin care s-au repus în vigoare 37 de articole din cele 138 ale Constituţiei din 1923 — a creat baza juridică a măsurilor adoptate de noul guvern şi. totodată, izvorul de drept pentru măsurile ulterioare[6], in fapt, Decretul constituţional din 31 august 1944 a avut ur. caracter mai cuprinzător decît cele menţionate în decretu; regal, fiind aplicate şi alte prevederi ale Constituţiei dir 1923.

De la 23 August 1944 forma de guvernămînt a înregistrat o nouă schimbare, circumscrisă formei de guvernămînt stabilită în 1866. România a redevenit o monarhic-constituţională, suveranul exercitîndu-şi prerogativele îi: conformitate cu legea fundamentală din 1923. Comparativ cu perioada dictaturii antonesciene aceste prerogative

[4] Arh. ist. centr., Casa Regală, dos. **41/1944,** *t* 1; *des. 4°~' 1944, î. 1.*
[5] **„Monitorul** oficial", nr. 202 din 2 septembrie 1944.
[6] Vezi, pe larg, Traian Broşteanu, *Actul constituţional de la 31 august 1944 şi .urmările lui,* Bucureşti, 1944.

au crescut considerabil. Cu toate acestea, după 23 August 1944 poziţia monarhiei în cadrul statului român avea să cunoască o importantă involuţie, al cărei rezultat final a fost abolirea acestei instituţii la 30 Decembrie 1947. Lupta revoluţionară a maselor, conduse de Partidul Comunist, a creat noi norme de drept, întrucît cele stabilite în anii de dominaţie a burgheziei îşi pierdeau, treptat, valabilitatea.

Conform planului stabilit, la 10 septembrie 1944 regele a revenit în Bucureşti, fiind întîmpinat în gara Mogoşoaia de C. Sănătescu şi de ceilalţi membri ai guvernului[7]. Deoarece palatul din Calea Victoriei era avariat în urma bombardamentelor hitleriste din 24 august 1944, suveranul şi-a stabilit reşedinţa la palatul din şoseaua Kisseleff. în ziua de 13 septembrie miniştrii numiţi la 23 august au depus jurământul în faţa suveranului[8].

In toamna anului 1944 personalul Casei Regale a cunoscut unele modificări: mareşal al Palatului a devenit Dimitrie Negel, şeful Casei Militare — colonelul Robert Bossy, prefect al Palatului — Jacques Vergotty, şeful Siguranţei Palatului — Eugen Bianu, şeful ceremonialului — colonelul Octavian Ulea, prim adjutant regal — colonelul Emilian lonescu, adjutanţi regali — lt. comandor Nicolae Udriţki, colonelul Petre Lazăr; Mircea Ioaniţiu şi-a menţinut postul de secretar particular al regelui.

La 12 septembrie 1944 a fost semnată Convenţia de Armistiţiu cu Naţiunile Unite[9], care consemna ieşirea României din războiul antisovietic şi angajarea ţării noastre (începînd cu 24 august, ora 4 dimineaţa) în lupta împotriva Germaniei hitleriste, plata unor însemnate despăgubiri de război, anularea Dictatului de la Viena, sta-' bilirea graniţei româno-sovietice din 28 iunie 1940; totodată, Convenţia prevedea reglementarea unor probleme interne deja soluţionate de guvernul român, sau care reveneau de drept acestuia; s-a constituit o Comisie Aliată de Control, eu sediul în Bucureşti, guvernul român fiind obligat să îndeplinească „toate instrucţiunile" acesteia „care decurg din Convenţia de armistiţiu".

Analiza poziţiei forţelor politice din România după 23 August 1944 evidenţiază existenţa unui consens în problema luptei pentru eliberarea întregului teritoriu naţio-

---

[7] **Arh.** ist. **centr.;** fond Casa Regală, dos. 11/1940, f. 12.
[3] *Ihidem,* f. 12.
[9] „Monitorul oficial", nr. 219 din 22 septembrie **1944.**

nai şi participarea cu toate forţele la războiul antihitlerist, precum şi în privinţa îndeplinirii obligaţiilor asumate prin Convenţia de armistiţiu.

în problema evoluţiei României s-au conturat, tot mai clar, două poziţii: în timp ce forţele revoluţionare — în frunte cu P.C.R. — apreciau că 23 August constituia începutul unei noi etape în dezvoltarea ţării pe drumul democraţiei şi, în perspectivă, al socialismului, principalele forţe ale burgheziei — Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţional-Liberal — vizau revenirea la regimul burghezo-democratic stabilit prin Constituţia din 1923, cu unele modificări impuse de împrejurări. Instituţie burgheză, monarhia se afla, în mod obiectiv, alături de burghezie, rolul său de „arbitru" fiind numai aparent.

Partidul Comunist Român, partid republican prin însăşi esenţa sa, şi-a stabilit atitudinea faţă de monarhie în funcţie de realităţile concret istorice. El a luat în calcul raporturile avute cu această instituţie în perioada anterioară, prerogativele de care dispunea monarhul în noile împrejurări şi modalităţile în care acesta le putea utiliza, sarcinile prioritare aflate în faţa României, starea de spirit a populaţiei, precum şi conjunctura internaţională. în elaborarea liniei sale tactice Partidul Comunist a pornit de la faptul că în perioada anterioară colaborase cu monarhia pentru înlăturarea regimului dictatorial, scoaterea ţării din războiul hitlerist şi alăturarea ei la coaliţia Naţiunilor Unite. Prin participarea efectivă la înfăptuirea actului istoric din 23 August 1944, regele a acţionat în conformitate cu aspiraţiile fundamentale ale poporului român, fapt ce a dus la o anumită creştere a prestigiului monarhiei, după o lungă perioadă de eclipsă politică.

Regeie a ţinut să-şi afirme în mod categoric ataşamentul faţă de regimul democratic. La întîlnirea sa cu ziariştii români şi străini, din 25 septembrie 1944, acesta a declarat: „Monarhia nu se va abate niciodată de la principiile constituţionale şi democratice"[10]. De asemenea, Partidul Comunist a ţinut seama de faptul că regele era şeful suprem al armatei, care participa la războiul antihitlerist, război sprijinit de întregul nostru popor. Totodată, P.C.R. a înţeles realitatea că o parte a populaţiei nutrea sentimente monarhice, de care nu se putea face abstracţie, mai ales atunci cînd lupta politică impunea o infinitate de nuanţe. In situaţia internaţională de atunci, regele Mihai

„Universul", *61,* nr. 268 din 27 septembrie 1944.

se bucura de bune aprecieri din partea conducătorilor marilor puteri din coaliţia antihitleristă, inclusiv ai Uniunii Sovietice. Sfnt, toate acestea, motive care au determinat **P.C.R.** să nu ridice imediat după 23 August problema înlăturării monarhiei şi a proclamării republicii.

Din cele prezentate, se desprinde concluzia că Partidul Comunist Român, luînd în considerare noile sarcini ce se ridicau cu stringenţă în faţa întregii naţiuni — participarea cu toate forţele la războiul antihitlerist, eliberarea teritoriului naţional şi restabilirea integrităţii şi independenţei statului **român,** ca şi reconstrucţia economică a ţării —, fără a renunţa la lupta sa pentru atingerea obiectivului strategic fixat — edificarea socialismului —, a continuat tactica alianţelor largi, care se dovedise realistă şi utilă în perioada luptei antifasciste[11]. Această atitudine pozitivă, deschisă spre colaborare, nu a dus — şi nu putea duce — la o elogiere a monarhiei, ci la recunoaşterea, cu sobrietate şi cumpănire, a Jocului acestei instituţii în ansamblul statului român, în etapa istorică dată.

Pe ele altă parte, partidele burgheze au căutat să supraliciteze rolul monarhiei în noile împrejurări istorice. în prima sa declaraţie publică de după 23 August, luliu Maniu afirma: „Voinţa hotărîtă şi bărbătească a Majestăţii Sale regelui Mihai a deschis drum nou, care sînt sigur că va duce Ia biruinţă"[12]. Iar două luni mai tîrziu liderul naţional-ţărănist aprecia: ,,în aceste vremuri de uriaşe răsturnări, ţara noastră are nevoie de o forţă morală excepţională, de un punct de reazem în care să se poată încrede şi pe care poate să clădească viitorul acestui neam. Acest punct de reazem este regele Mihai şi, strînşi uniţi în jurul lui, vom putea străbate valurile mari care se vor abate asupra noastră"[13]. Declaraţii similare făcea şi Constantin I. C. Brătianu: „Trebuie să recunoaştem cu toţii că regele este acela care a împlinit gestul de la 23 August"[14] şi' cerea tuturor cetăţenilor să facă „zid în jurul Coroanei"[15]. Diferitele organizaţii ale celor două partide ţineau

---

[11] Gheorghe Ţuţui şi Gheorghe I. Ioniţă, *Anii turrwltuoşi ai luptei pentru Republică,* Bucureşti, Edit. Militară, 1978, p. 22.

** *Declaraţiile d-lui* ***luliu*** *Maniu,* în „Dreptatea", I, (seria a **Ii-a),** nr. 1 din 27 august 1944.

[13] *Ibhlem.* nr. 53 din 26 octombrie 1944:

[14] „Viitorul", XX-XI, nr. 9300 din 7 septembrie 1944.

[15] Constantin I. C. Brătianu, *Apelul către ţară al Partidului Nciicial-JAberal, Ibidem,* nr. 1 din 28 august 1944 (inconsecven ţele. în numerotarea ziarului aparţin redacţiei acestuia).

să-şi exprime, prin telegrame adresate regelui, fidelitatea faţă de instituţia monarhiei[16]. „Valurile mari" la care se referea Maniu nu erau decît amplele acţiuni revoluţionare pe care liderul naţional-ţărănist dorea să le ,,străbată" cu sprijinul monarhiei.

Prin semnarea Convenţiei de armistiţiu, guvernul instaurat la 23 August îşi îndeplinise, în esenţă, misiunea, în continuare problemele politice interne şi cele sociale au început să treacă în prim **plan.** Lupta pentru putere a devenit trăsătura fundamentală a vieţii politice din România.

După 12 septembrie controversele în sînul guvernului au devenit tot mai ascuţite, tinzînd spre o delimitare între poziţiile partidelor muncitoreşti şi cele burgheze. Ele au vizat şi modul de îndeplinire a prerogativelor regale. Astfel, în şedinţa Consiliului de Miniştri din 17 septembrie 1944, L. Pătrăşcanu a ridicat obiecţii în legătură cu prezenţa în guvern a unor persoane, fără acordul prealabil al Blocului Naţional-Democrat şi în special al Partidului Comunist. luliu Maniu a ţinut să precizeze că numirea miniştrilor „este dreptul regelui, pe care nu-1 putem limita noi. Niciodată n-a fost în drepturile noastre ca noi să exercităm un fel de control în privinţa drepturilor suverane ale Majestăţii Sale"[17].

Partidul Comunist aprecia că baza politică a guvernului trebuia mult lărgită, prin participarea tuturor forţelor democratice, capabile să aducă o contribuţie proprie la dezvoltarea României. în consecinţă, la 26 septembrie 1944, CC. al P.C.R. a dat publicităţii un proiect de platformă pentru crearea Frontului Naţional-Democratie[18], „din sînul căruia să se formeze un nou guvern". Documentul conţinea principalele obiective ale forţelor democratice; în privinţa regimului politic prevedea „să fie stabilit în ţară un regim de reală democraţie parlamentară; o nouă Constituţie va trebui să stabilească principiile vieţii de stat ale **ţării,** pe baza orînduirii democratice parlamentare, în conformitate cu interesele poporului român".

---

[16] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 37/1944, f. 63, 81, *99,* 105.
[17] Arh. C. C. al P. C. R., fond 103, dos. 8469, f. 5.
[18] *Proiect de Platformă al Frontului Naţional-Democratie din România,* în „Scînteia", I, nr. 6 din 26 septembrie 1944.

Ca urmare a adeziunii P.S.D., Frontului Plugarilor, Uniunii Patrioţilor, U.T.C., Partidului Socialist-Ţărănesc, Madosz-ului, Apărării Patriotice şi Sindicatelor la platforma propusă de P.C.R., în ziua de 8 octombrie s-a înfiinţat Consiliul Naţional al F.N.D. în aceeaşi zi a avut loc pe Stadionul A.N.E.F. din Capitală o mare adunare populară în cadrul căreia s-a cerut demisia guvernului Sănătescu şi formarea unui guvern al F.N.D. în ziua de 13 octombrie o delegaţie a F.N.D. — alcătuită din L. Pătrăşcanu, Gh. Gheorghiu-Dej, C. Titel Petrescu, Lothar Rădăceanu, Victor Brătfăleanu, Gh. Vlădescu-Răcoasa şi Gh. Micle — a prezentat suveranului Platforma Frontului şi a subliniat necesitatea chemării acestuia la putere; totodată, delegaţia a informat că reprezentantul P.C.R. şi cel al P.S.D. au demisionat din guvern.

în documentele Partidului Comunist se punea deja problema rolului monarhiei, a modului în care ea urma să-şi îndeplinească prerogativele constituţionale. Astfel, organul central de presă al P.C.R. scria la 14 octombrie: „Socotim că Majestatea Sa regele Mihai I, care la 23 August a fost alături de poporul hotărît să pună capăt unei stări care ducea ţara la dezastru, va înţelege şi astăzi chemarea poporului de a desăvîrşi prin Frontul Naţional-Democratic actul de la 23 August 1944"[19]. La rîndul' său, Gh. Gheorghiu-Dej preciza: „Frontul Naţional-Democratic are aceeaşi atitudine faţă de monarhie şi de persoana M.S. regelui, pe care au avut-o forţele democratice ale ţării în ajunul şi în ziua de 23 August a.c. în credinţa că M.S. regele Mihai I va fi, ca şi în acele zile, alături de poporul român şi de năzuinţele lui, Frontul Naţional-Democratic înţelege să conlucreze în modul cel mai loial cu regele Mihai în

opera de democratizare a ţării şi de realizare a tuturor obiectivelor naţionale — participarea alături de Aliaţi ia războiul antihitlerist, îndeplinirea clauzelor armistiţiului, cimentarea prieteniei cu Uniunea Sovietică, refacerea economică a ţării"[20]. După cum se poate observa, Frontul Naţional-Democratic, şi în primul rînd Partidul Comunist, condiţionau atitudinea faţă de monarhie de modalitatea în care aceasta înţelegea să acţioneze pentru rezolvarea marilor probleme aile ţării. Era, fără îndoială, o atitudine iz-

[19] *Hotărîrile Consiliului Frontului Naţional-Democratic, Ibidera,* nr. 24 din 14 octombrie 1944.

[20] „Semnalul", II, nr. din 21 octombrie 1944.

vorîtă din tactica P.C.R. vizînd colaborarea cu monarhia pentru realizarea anumitor obiective, impuse de condiţiile concret-istorice în care se găsea România[21].

În timp ce în ţară se desfăşurau mari adunări în favoarea unui guvern F.N.D., Partidul Naţional-Ţărănesc declara că „îşi asumă răspunderea guvernării singur, sau împreună cu alte partide din Bloc [Blocul Naţional-Demo-cratic], care acceptă continuarea conlucrării la guvern, pe baza unui program care să soluţioneze problemele grave ale momentului"[22]. O opinie similară exprima şi Partidul Naţional-Liberal, cerînd „o uniune cît mai strînsă a tuturor forţelor politice şi o amînare a chestiunilor programatice", reformele sociale urmînd a fi aplicate „atunci cînd situaţia generală a statului va permite, adică atunci cînd starea de război va fi trecut"[23].

Dar masele populare cereau înfăptuirea imediată a programului F.N.D.; această opţiune era exprimată şi prin telegrame adresate regelui. Citām, spre exemplificare, pe cea datată 28 septembrie 1944: .„Organizaţia Frontului Na-ţional-Democrat din judeţul Romanaţi, întrunită în adunare publică în sala Teatrului din Caracal, aşteaptă de la Majestatea Voastră formarea unui guvern al Frontului Naţional-Democrat, singivr în măsură a salva ţara"[24].

Pe acest fond de agitaţie politică s-a înregistrat scrisoarea înaintată generalului C. Sănătescu, la 2 noiembrie, de generalul V. P. Vinogradov, prin care Comisia Aliată de Control constata „mersul cu totul nesatisfăcător al aplicării Convenţiei de armistiţiu" şi cerea guvernului român „să curme această politică de tărăgănare"[25].

După o serie de consultări cu şefii partidelor politice, regele a hotărît să-1 însărcineze pe C. Sănătescu cu formarea unui nou guvern „de largă colaborare politică"[26]. In discuţiile avute cu reprezentanţii F.N.D., în special cu dr. Petru Groza, C. Sănătescu „merse mai departe în în-

---

[21] Vezi, pe larg, Gh. Ţuţui, *Poziţia forţelor democratice faţă de monarhie în perioada 23 August 1944—30 decembrie 1947,* în „Anale ist.", nr. 6/1962.

[22] *Partidul Naţional-Ţărănesc îşi asumă răspunderea guvernării,* în „Dreptatea", I, nr. 44 din 15 octombrie 1944.

[23] „Viitorul", XXXI, nr. 9332 din 16 octombrie 1944.

[24] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 37/1944, f. 58.

[25] *23 August 1944. Documente,* voi. III, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 178—179; „Dreptatea", I, nr. 62 din 5 noiembrie 1944.

[20] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 27/1944, f. I.

tîmpinarea cererilor comuniştilor decît s-ar fi aşteptat regele, Maniu şi Brătianu"[27]. în noul guvern, constituit la 4 noiembrie 1944, F.N.D. deţinea postul de vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri (prin dr. Petru Groza), şase ministere şi trei subsecretariate de stat, ceea ce reprezenta o treime din totalul departamentelor.

Procesul revoluţionar a continuat să se amplifice; sub conducerea comuniştilor, muncitorii din marile uzine au trecut la epurarea elementelor antonesciene şi colaboraţioniste, fără a mai aştepta hotărîrile guvernului[28]. Încă de la instalarea sa, ministrul de Interne N. Penescu a promis organizarea de alegeri comunale şi judeţene; dar asupra exercitării dreptului de vot şi a modalităţilor de desfăşurare a alegerilor au apărut grave divergenţe[29].

Răspunzmd chemării P.C.R., masele au trecut la înlăturarea primarilor şi prefecţilor aparţinînd vechiului regim, precum şi a celor ce făceau parte din partidele „istorice", alegînd autorităţi locale integrate din punct de vedere politic în F.N.D. Ministrul de Interne a refuzat să confirme noile autorităţi şi în unele cazuri a trecut chiar la arestarea acestora. In aceste condiţii, din iniţiativa P.C.R., în ţară au avut loc mari manifestaţii împotriva lui Penescu, cerîndu-se înlăturarea lui de la guvern[30]. Este de remarcat că F.N.D. nu cerea demisia guvernului, ci numai a ministrului de Interne, precum şi completarea locului rămas vacant la Ministerul de Război prin numirea generalului C. Vasiliu-Răşcanu[31].

In speranţa că vor reuşi să-şi impună voinţa, Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţiopjal-Liberal şi-au retras miniştrii din guvern, determinîndu-1 pe C. Sănătescu să depună mandatul la 2 decembrie 1944.

Regele a acceptat demisia şi 1-a numit, în aceeaşi zi, în funcţia de preşedinte al Consiliului de Miniştri pe generalul Nicolae Rădescu[32], şeful Marelui Stat Major (după demisia lui Gh. Mihail la 25 octombrie). Rădescu a fost ad-

---

[27] Arthur Gould Lee, *Crown Against Sickle.* p. 138. -[s] Arh. CC. al P.C.R., fond 49, dos. 8833, f. 603; dos. 9283, f. 119—120.

[29] Ioan Scurtu, *Dinamica vieţii politice din România In peri oada 23. August 1944—6 Martie 1945,* în „Studii .şi articole de istorie", LUI—LIV, 1086, p. 44.

[30] *Ibidem,* p. 45—46.

[31] *Declaraţia Consiliului F.N.D.,* în „România liberă", II, nr. 109 din 5 decembrie 1944.

[32] „Viitorul", XXXI, nr. 9369 din 5 decembrie 1944.

jutantul reginei Măria, luase atitudine împotriva lui Killinger, motiv pentru care fusese internat în lagăr; în acelaşi timp el s-a numărat printre conducătorii organizaţiei fasciste Cruciada Românismului, înfiinţată de M. Stelescu în 1936. Rădescu a încercat să constituie un guvern de tehnicieni[33], stratagemă prin care urmărea să-i înlăture pe comunişti. La 4 noiembrie liderii Partidului Naţional-Ţărănesc'şi ai Partidului Naţional-Liberal au cerut suveranului să aprobe lista guvernului propusă de Rădescu, din care lipseau reprezentanţii F.N.D.[34]. Prezentîndu-se la Palat în ziua 7 decembrie, C. Titel Petrescu a atras atenţia lui Mihai I asupra manevrelor generalului; cu acest prilej regele i-a comunicat că Rădescu ,,are mandatul să formeze numai un guvern politic cu toate forţele democratice (naţional-ţărănişti, liberali şi F.N.D.) şi că nu i-a dat mandat pentru un guvern de specialişti"[33].

Campania de masă desfăşurată în favoarea unui guvern F.N.D., a constituit factorul decisiv al torpilării planurilor lui Rădescu; el a fost nevoit să trateze cu F.N.D., inclusiv cu Partidul Comunist. La 6 decembrie 1944 regele a semnat decretul pentru numirea noului guvern, care avea o structură similară cu cel precedent; singura modificare semnificativă era înlăturarea lui N. Penescu, conducerea Ministerului de Interne fiind preluată de N. Rădescu. F.N.D. şi-a păstrat integral poziţiile anterioare, obţinînd şi satisfacţia eliminării lui N. Penescu.

După un ,,scurt armistiţiu politic", lupta dintre cele două mari grupări — F.N.D. ipe de o parte, şi Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Naţional-Liberal de cealaltă •— a reînceput în ianuarie 1945. Pe fondul amplificării divergenţelor, la 29 ianuarie 1945 a fost publicat *Programul de guvernare al Frontului Naţional-Democratic,* în care se arăta: „Experienţa făcută cu guvernele de coaliţie de pînă acum arată că, ţara şi poporul român au nevoie de un guvern cu adevărat democrat, ieşit din concentrarea într-un singur front — F.N.D. — a tuturor forţelor de-

[33] Arh. C.C. al P.C.R., fond 49, dos. 9270, f. 2—3.
[34] Mihai Fătu, *Alianţe politice ale Partidului Comunist Român. 1944—1947,* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1979, p. 152.
[35] Apud Ion Alexandrescu, Mihai Fătu, Ştefan Lache, Paraschiva Nichita, Gheorghe Ţuţui, Gheorghe Zahar.ia, 6 *Martie 1945. Masele populare — forţa hotărîtoare în instaurarea puterii revoluţionar-democraticc a muncitorilor şi ţăranilor.* Bucureşti, Edit. Politică, 1982, p. 133.

mocratice, legate temeinic pe baza unui program unitar de guvernare a ţării, ale cărei probleme vitale să fie imediat soluţionate"[36]. Aşadar, Partidul Comunist Român aprecia că erau întrunite condiţiile necesare instaurării unui guvern revoluţionar-democratic.

Evenimentele se derulau cu repeziciune. Asaltul maselor asupra primăriilor şi prefecturilor s-a generalizat, puterea de stat locală trecînd definitiv în mîinile F.N.D.

Explicînd, în acel context, poziţia Frontului Naţional-Democratic faţă de monarhie, Gh. Gheorghiu-Dej declara: „atitudine de leală colaborare cu M.S. regele Minai, în vederea democratizării ţării, a luptei neşovăitoare împotriva fascismului şi pentru redresarea economică a ţării. Recunoscînd rolul important al M.S. regelui în făurirea actului de la 23 August 1944, cît şi situaţia M.S. regelui ca factor constituţional, Frontul Naţional-Democrat este hotărît să colaboreze loial cu Majestatea Sa în marea operă de redresare a ţării, operă ce urmează a fi realizată pe baza programului de guvernare elaborat de Frontul Naţional-Democrat"[37]. După cum se observă, F.N.D., şi de fapt Partidul Comunist Român, apreciau că monarhul putea fi alături de forţele democratice, revoluţionare în vederea înfăptuirii unor ample transformări şi mutaţii în favoarea maselor populare.

La 10 februarie 1945, Frontul Plugarilor a lansat apelul prin care sătenii erau îndemnaţi să treacă imediat la înfăptuirea reformei agrare, precizînd că guvernul F.N.D. „va consfinţi prin lege lucrările de confiscare a moşiilor şi de împroprietărire a ţăranilor"[38]. Răspunzînd acestui îndemn, ţărănimea — ajutată de un număr mare de muncitori, care s-au deplasat în acele zile la sate — a trecut în masă la ocuparea pămînturilor moşiereşti. în focul înfăptuirii reformei agrare s-a cimentat alianţa dintre clasa muncitoare şi ţărănimea muncitoare, factor esenţial pentru victoria revoluţiei.

Profund iritat, generalul N. Rădescu a recurs la ameninţări, în discursul rostit la 11 februarie în sala „Aro" din Bucureşti el a afirmat că nici unui ministru „nu i se poate arunca epitetul de sabotor sau reacţionar", a declarat că „reforma agrară nu se poate şi nu trebuie în-

---

[36] „Scînteia", II, nr. 123 din 29 ianuarie 1945.

[37] *Atitudinea F.N.D. faţă de M.S. regele,* în „România liberă", III, nr. 155 din 1 februarie 1945.

[38] „Frontul plugarilor", II, nr. 9 din 10 februarie 1945.

făptuită decît după încetarea războiului", conchizînd: „In ce mă priveşte, .afirm din nou că atîta timp cit frînele guvernării vor fi în mîinile mele, voi apăra cu orice preţ liniştea şi ordinea în ţară"[39]. In şedinţa Consiliului de Miniştri din 16 februarie a fost şi mai categoric: „în situaţia pe care o am mă voi opune din toate puterile, şi dacă este nevoie să ajungem la război civil, îl vom face, domnilor, oricare ar fi rezultatul"[40].

Miniştrii naţional-ţărănişti şi national-liberali şi-au exprimat solidaritatea cu Rădescu[41]. La rîndul său, regele a semnat decretul propus de Rădescu prin oare se hotăra desfiinţarea celor trei Subsecretariate de Stat de la Ministerul de Interne, dintre care unul era condus de Teohari Georgescu, reprezentant al P.C.R. Decretul nu fusese discutat şi avizat de Consiliul de Miniştri, aşa cum se obişnuia, el fiind supus direct de Rădescu ratificării suveranului. Mihai I, care nu vedea cu ochi buni participarea unui comunist ,1a conducerea Ministerului de Interne, a semnat decretul, care a apărut la 20 februarie J945 în „Monitorul oficial"[42]. Dar, la cererea F.N.D., Teohari Georgescu a refuzat să părăsească postul, şi-a continuat activitatea, nesocotind astfel decretul regal.

La 24 februarie 1945, s-au înregistrat evenimente sîngeroase în faţa Palatului Regal din Bucureşti, în timpul unei manifestaţii organizate de Frontul Naţional-Democratic[43]. Asemenea acte au avut loc şi la Craiova, Braşov şi Caracal. în seara aceleiaşi zile Nicolae Rădescu a luat cuvîntul la radio, proferînd acuzaţii la adresa Partidului Comunist, care nu respecta „ordinea legală" şi recurgea la „agitaţii". Acesta a fost, aşa cum remarca Ar-thur Gould Lee, „ultimul glas ostil comunismului care a răsunat la postul de radio Bucureşti"[44].

încercarea lui Rădescu de a folosi armata împotriva maselor şi a declanşa un război civil nu a dat rezultate. Un grup de ofiţeri superiori — generalii C. Vasiliu-Răşcanu, Iiie Creţulescu, Ştefan Bardan, Dumitru Dămăceanu, Constantin Popescu, Septimiu Pretorian, coloneii Radu

* „Viitorul", XXXI, nr. 9424 din 13 februarie 1945.
40 Arh. CC. al P.C.R., fond 103, dos. 8495, f. 4.
41 *Ibidem,* f. 32—47.
42 „Monitorul oficial", nr. 41 din 20 februarie 1945.
43 Arh. CC. al P.C.R., fond 49, dos. 9275, f. 71.
44 Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 146.

Rusescu, Al. Batcu şi Ion Lupaşcu, maiorul N. Popescu ■— a dat publicaţii un comunicat prin care anunţau că se desolidarizează „de acţiunea şi de declaraţiile d-lui general Nicolae Rădescu, considerîndu-le pe amîndouă dăunătoare intereselor armatei şi ţării"[4"']. Între semnatari se aflau doi foşti adjutanţi regali: D. Dămăceanu şi Radu Rusescu; lor li se adăuga C. Vasiliu-Răşcanu, vechi consilier pe probleme militare al suveranului. Naţional-ţărăniştii şi liberalii au criticat acţiunea ofiţerilor; ziarul naţional-ţărănist „Dreptatea" îşi exprima dezacordul faţă de „atacurile unor ofiţeri împotriva reprezentantului puterii civile, funcţionînd legal în virtutea unor investituri pre văzute de lege"[4(i]. Ministrul de Război (generalul Ion Negulescu), de comun acord cu preşedintele Consiliului de Miniştri, a elaborat decretul privind scoaterea din cadrele active ale armatei a ofiţerilor care au încălcat „disciplina" militară. Deşi afecta pe unii dintre foştii săi colaboratori, regele, respectînd spiritul constituţional, şi-a pus semnătura, „uşor tremurată"[47], pe acest decret.

Evenimentele din 24 februarie au generat un val de revoltă în întreaga ţară. Miniştrii F.N.D. au adresat regelui — care se găsea la Sinaia — o telegramă în care arătau: „Sub zidurile Palatului Regal a curs sîngele poporului. [. . .] în numele poporului profund revoltat, protestăm cu indignare împotriva asasinării cetăţenilor paşnici şi cerem demiterea imediată a guvernului condus de călăul Rădescu, arestarea şi sancţionarea vinovaţilor răspunzători de masacrul din 24 februarie 1945"[48]. Asemenea telegrame au trimis: Comisia locală a Sindicatelor Unite din Ploieşti[49], locuitorii oraşelor Rădăuţi[50], Roman[31], Bacău[52], Craiova[53], Cluj[54], Arad[55], Botoşani[56], muncitorii în-

---

1945. „Frontul plugarilor", II, nr. 24 din 28 februarie 1945.
Democraţia şi armata, în „Dreptatea", I, nr. 141 din 1 martie
Emilian Ionescu, *Contemporan cu veacul douăzeci,* p. 199.
„Scînteia", an II, nr. 150 din 26 februarie 1945.
Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 30/1945, f. 31.
Ibidem, f. 33.
Ibidem, f. 50.
Ibidem, f. 90.
Ibidem, i. 1.
Ibidem, î. 3.
Ibidem. f. *9.*
Ibidem, i. 30.

treprinderilor **Vulcan**[57], Mociorniţa[58], Lemaître[39], Laro-met[60] din Bucureşti etc. etc.

în şedinţa Consiliului Naţional al F.N.D. din 26 februarie 1945 s-a stabilit tactica forţelor democratice faţă de monarhie; s-a hotărît ca în cadrul audienţelor pe care reprezentanţii F.N.D. le vor avea la Palat, aceştia să declare: „Ceea ce s-a întîmplat pînă acum sub emblema regală, provocările înfăşurate sub mantia regală poate să submineze însăşi poziţia M.S. regelui. Poporul încă nu şi-a pus problema dacă vrea republică sau dacă vrea o monarhie constituţională [. .. .]. Trebuie spus: «Gîndiţi-vă Majestate, în curînd se vor ivi factori noi care vor ameninţa însăşi monarhia, dar poate că atunci va fi prea tîrziu». Să-i punem această perspectivă, să simtă şi dînsul că-1 trec fiorii, căci noi nu ne vom da înapoi, dacă vedem că monarhia e luată ca un instrument de forţele reacţionare, să doborîm acest instrument în praf şi noroi, aşa cum merită, renunţînd să vorbim în limbajul de pînă acum"[61].

Această poziţie, de a-1 implica pe rege în evenimentele din 24 februarie — deşi în acea zi el se găsea la Sinaia —■ şi de a-i înfăţişa perspectiva înlăturării instituţiei monarhice, a avut efectul scontat[62]. Deşi partidele „istorice" îşi exprimau solidaritatea cu Rădescu, afirmînd public că regele nu putea trece la schimbarea guvernului înainte de organizarea alegerilor parlamentare[83], Mihai a decis să-i ceară demisia la 28 februarie 1945.

Piegele însă nu dorea să facă şi pasul următor — încredinţînd mandatul de formare a noului guvern dr. Petru Groza, aşa cum cerea F.N.D. Mihai I era el însuşi ostil unei asemenea soluţii, pledînd pentru un guvern de coaliţie, în care Partidul Naţional-Ţărănesc şi Partidul Na-ţional-Liberal să aibă un rol preponderent.

[57] *Ibidem,* f. 51.
[58] *Ibidem,* f. 57.
[53] *Ibidem,* f. 63.
[60] *Ibidem,* f. 82.
[61] Arh. CC. al P.C.R., fond 49, dos. 9269, f. 234—235.
[e]- Gheorghe Ţuţui, *Slăbirea rolului monarhiei în viaţa de stat. Proclamarea Republicii Populare Române,* în *30 Decembrie '47. Premise şi semnificaţii,* Bucureşti, 1972, p. 118—119.
[e3] Ion Livianu, *Manifestaţiile F.N.D.-ului,* în „Dreptatea", I, nr. 138 din 25 februarie 1945.

Hotărîrile Conferinţei de la Ialta, din 4—11 februarie 1945, erau interpretate de cercurile Palatului ca venind în sprijinul poziţiei lor. în declaraţia dată publicităţii, conducătorii U.R.S.S., S.U.A. şi ai Marii Britanii îşi afirmau ,,acordul comun de a duce o politică comună din partea celor trei guverne ale lor în timpul perioadei temporare de instabilitate în Europa eliberată şi acela de a ajuta popoarele Europei eliberate de sub dominaţia Germaniei naziste şi popoarele fostelor state satelite ale Axei, să rezolve prin mijloace democratice problemele lor politice şi economice cele mai urgente"[64].

Urmărind să evite crearea unui guvern F.N.D. condus de dr. Petru Groza, suveranul a încredinţat mandatul lui B. Ştirbey[65], fost administrator al domeniilor Coroanei, „colaborator" apropiat al reginei Măria, sfătuitor din umbră al regelui Ferdinand, preşedinte al Consiliului de Miniştri în 1927, principal negociator din partea opoziţiei române la Cairo în martie-iunie 1944. Hotărîrea regelui s-a lovit de replica viguroasă a maselor; pe adresa suveranului erau trimise zeci şi sute de telegrame în care se arăta: „aflînd că se pregăteşte o formaţiune guvernamentală în frunte cu prinţul Ştirbey, respingem aceasta şi oricare formaţiune care va cuprinde în ea vre-un reacţionar. Cerem cu hotărîre un guvern al Frontului Naţional-Democrat în frunte cu dr. Petru Groza"[66].

în întreaga ţară se desfăşurau mari manifestaţii în sprijinul unui guvern F.N.D. condus de dr. Petru Groza. La 26 februarie, A. I, Vîşinski, primul locţiitor al comisarului poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S. a sosit în Bucureşti[67], fiind primit de mai multe ori de regele Mihai I. Cu acel prilej reprezentantul guvernului sovietic a exprimat nemulţumirea în legătură cu activitatea lui N. Rădescu, pe care-1 considera fascist. Asemenea aprecieri a făcut şi ia adresa liderilor partidelor „istorice", în special a lui Iuliu Maniu[68]. în consecinţă, reprezentantul sovietic a cerut formarea imediată a unui guvern demo-

---

[64] *Relaţii internaţionale In acte şi documente, voi.* II (1939—1945), p. 185.

[65] Arh. CC. al P.C.R., fond 49, dos. 9272, f. 72.

[66] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1945, f. 19—26.

[67] Arh. CC. al P.C.R., fond 49, dos. 9272, f. 36.

[68] Nicolette Franck, *La lîoumanie dans l'engrenage,* Paris/Bruxelles, 1977, p. 119—121; Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 150—153.

cratic, care să se sprijine pe masele populare*. Aflînd despre aceste demersuri, viceamiralul Stevenson şi Burton Y. Berry, reprezentanţii Marii Britanii şi S.U.A. în Comisia Aliată de Control privind îndeplinirea armistiţiului, au propus, la 28 februarie, lui Vîşinski „o consultare prealabilă" asupra situaţiei şi stabilirea unui punct de vedere comun privind rezolvarea crizei de guvern din România[69]. Dar Vîşinski a răspuns abia la 5 martie, arătînd că guvernul sovietic aprecia că noul guvern român trebuia să fie cu adevărat democratic, pentru a „asigura în România, care reprezintă spatele frontului Armatei Roşii, ordinea şi liniştea, asigurînd totodată îndeplinirea onorabilă .şi conştiincioasă a condiţiilor convenţiei de armistiţiu. Pe lîngă aceasta — declara reprezentantul sovietic — consider necesar să vă atrag atenţia asupra faptului că, Conferinţa din Crimeea cere smulgerea din rădăcină a ultimelor urme ale nazismului şi fascismului, ceea ce constituie, de asemenea, o sarcină importantă a noului guvern român"[70].

Pe de altă parte, intervenţiile lui C. Vişoianu — ministrul de Externe — pe lîngă diplomaţii S.U.A. şi Marii Britanii în România, pentru obţinerea unui sprijin în favoarea soluţiei preconizate de rege, ca şi speranţele puse în „veştile" de la Washington şi Londra s-au dovedit a fi iluzorii[71].

în aceste condiţii, la 2 martie 1945, Mihai I 1-a însărcinat pe dr. Petru Groza cu formarea guvernului, insistînd pentru obţinerea colaborării Partidului Naţional-Ţărănesc şi a Partidului Naţional-Liberal. Groza a propus liderilor celor două partide să-şi desemneze 2—3 reprezentanţi în guvern, dar aceştia au respins oferta[72]. în

* După evenimentele din 24 februarie 1945 armata română din interiorul ţării a fost dezarmată de trupele sovietice. Intr-o notă a Marelui Stat Major român, semnată de gen. C. Sănătescu, adresată gen. Vinogradov, la 5 martie 1945, se protesta împotriva acestei măsuri, „nu numai înjositoare pentru armata română", dar şi contradictorie: „pe front camarad de luptă căruia i se cer eforturi continue, iar pe propriul ei teritoriu obiect de captură, de denigrare şi vexaţiune" *(23 August 1944. Documente,* voi. IV, p. 234).

[69] *23 August 1944. Documente,* voi. IV, p. 220—222.

[70] *Ibidem,* p. 239.

[71] Nicolette Franck, *La Roumanie dans Vengrenage,* p. 122—123; **Arthur** Gould Lee, *op. cit.,* p. 147—153.

[72] V. Liveanu, E. Cimponeriu, M. Rusenescu, T. Udrea, *Din cronica unor zile istorice,* p. 237; „Scînteia", II, nr. 161 din 8 martie 1945.

schimb, a fost realizat un acord de participare la ?. Partidului Naţional-Liberal (Gh. Tătărescu) şi Partidului Naţional-Ţărănesc (Anton Alexandrescu). Lista astfel întocmită a fost supusă aprobării suveranului. Maniu şi Brătianu au insistat pe lingă Mihai I să nu accepte această listă[73]; solicitat de rege să intre în guvern, preşedintele Partidului Naţional-Ţărănesc a declarat că el era dispus să participe numai într-un cabinet condus de preşedintele înaltei Curţi de Casaţie, ceea ce însemna reîntoarcerea la formula cabinetului de tehnicieni, respinsă încă din decembrie 1944 de forţele democratice în frunte cu P.C.R.[74].

In ziua de 6 martie 1945, din iniţiativa P.C.R. a fost organizată o mare adunare în Bucureşti, la care participanţii au cerut cu vigoare crearea unui guvern al Frontului Naţional Democratic în frunte cu dr. Petru Groza. înţelegînd că orice rezistenţă era zadarnică, regele a semnat decretul de numire a guvernului Groza, în componenţa propusă de acesta. Luînd cuvîntul la adunarea populară organizată în Piaţa Naţiunii cu scopul de a impune guvernul Groza, şi care s-a transformat într-o manifestaţie de bucurie pentru succesul obţinut, Gh. Checrghiu-Dej a ţinut să declare: ,,Să mulţumim Maiestăţii Sa!e regelui că a înţeles în cele din urmă să asculte glasul poporului. In ciuda clicii care îl înconjoară, îl izolează de popor, Majestatea Sa regele, ascultînd glasul poporului şi sfatul adevăraţilor conducători ai poporului nostru are mult de cîştigat deoarece conducătorii partidelor aşa-zis istorice, în frunte cu Iuliu Maniu, serviţi de unelte — pentru că nu pot fi caracterizaţi altfel decît ca unelte OPmenii de teapa generalului Rădescu — au căutat să tîrasează monarhia în frămîntările politice, în viitoarea luptelor politice"[73].

în mai puţin de 200 de zile de la declanşarea revoluţiei de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă forţele democratice şi revoluţionare obţineau o victorie care s-a dovedit a fi, în perspectiva timpului, decisivă. Un obiectiv important al Partidului Comunist a fost atins. Odată cu instaurarea guvernului de la 6 Martie 1945, burghezia şi-a pierdut poziţiile dominante în viaţa

[73] Nicolette Franck, *op. cit.,* p. 128—129,
[74] *Pentru Republică în România,* p. 156.
[75] *23 August 1944. Documente,* voi. IV, Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 245—246.

de stat pe care le deţinuse timp de un secol, ceea ce însemna o schimbare a însuşi regimului politic din România. „Rod al luptei celor mai largi mase populare, instaurarea la 6 Martie 1945 a primului guvern cu adevărat democratic din istoria ţării — în frunte cu înflăcăratul patriot, eminent om de stat şi militant progresist cir. Petru Groza — a însemnat o victorie a forţelor revoluţionare, democratice, a marcat instaurarea puterii revoluţionar-democratice, a muncitorilor şi ţăranilor, a deschis calea unor transformări social-politice profunde în societatea românească"[71]'.

Bizuindu-se pe sprijinul maselor largi populare, guvernul a acţionat cu fermitate, obţinînd succese remarcabile. în urma unui schimb de telegrame între dr. P. Groza şi I. V. Stalin, guvernul sovietic a acceptat, la 9 martie 1945, ca nordul Transilvaniei să treacă sub administraţia românească[77]. La adunarea festivă organizată cu acest prilej la Cluj în ziua de 13 martie 1945 au participat rege'e Mihai, guvernul, reprezentanţii sovietici în Comisia Aliată de Control, precum şi A. I. Vîşinski, locţiitorul comisarului poporului pentru Afacerile Externe al U.R.S.S.[78].

După dezbateri în Consiliul de Miniştri şi obţinerea semnăturii regelui, la 23 martie 1945 a fost publicat decretul pentru reforma agrară prin care se expropriau terenurile arabile mai mari de 50 ha; prin art. 8 al decretului-lege Domeniile Coroanei au fost exceptate de la expropriere[70], ceea ce arată că guvernul promova o politică de menajare a monarhiei, în acele împrejurări. In urma reformei au fost expropriate 1 468 946 ha, dintre care 1 109 562 ha au fost împărţite la 917 777 ţărani[80], producîndu-se astfel o modificare substanţială în structura proprietăţii agrare. Moşierimea — categorie socială care în mod obiectiv se găsea alături de partidele burgheze şi de monarhie — a fost lichidată, ceea ce a contribuit la în-

---

[76] Nicolae Ceauşescu, *Istoria poporului român. Culegere de texte,* p. 414—415.

[77] „Scînteia", II, nr. 165 din 14 martie 1945.

[78] Vasile Budrigă, *Adunarea de la Cluj din 13 martie 1945 şi reunirea Transilvaniei de Nord la România,* în „Analele Univ. Bu cureşti. Istorie", nr. 21969, p. 106—108.

• „Monitorul oficial", nr. 68 bis din 23 martie 1945.

[80] Mihail Rusenescu, *Date privind politica agrară a României (martie 1945—februarie 1949),* în „Studii şi materiale de istorie contemporană", voi. III, 1978, p. 85.

tărirea forţelor democratice şi revoluţionare în ansamblul lor.

Existenţa unui regim revoluţionar-democratic în România, faptul că principalele partide burgheze nu participau la guvern nu era pe placul cabinetelor de]a Londra şi Washington. La 14 martie 1945, deci la numai cîteva zile de la instaurarea guvernului Groza, William Averell Harrimann, ambasadorul S.U.A. în U.R.S.S., adresa lui V. M. Molotov, comisarul poporului pentru Afacerile Externe al Uniunii Sovietice, propunerea ca reprezentanţii guvernelor U.R.S.S., S.U.A. şi Marii Britanii să discute situaţia din România[81]. La 7 iunie 1945 preşedintele Harry Truman trimitea lui I. V. Stalin un mesaj prin care se declara „alarmat" de faptul că în România şi Bulgaria „există regimuri care nu asigură tuturor elementelor democratice ale poporului dreptul de a-şi exprima liber părerea şi care prin sistemul lor de guvernare nu reprezintă, după opinia mea, voinţa poporului şi nu-i corespund"[82].

Uniunea Sovietică n-a dat curs unor asemenea iniţiative. Exprimînd aprecieri elogioase pentru contribuţia României la înfrîngerea Germaniei, Prezidiul Sovietului Suprem a hotărît decorarea regelui Mihai I cu ordinul „Victoria"[83]. Decoraţia a fost înmînată la 6 iulie 1945 — în cadrul unei ceremonii desfăşurate la Palatul Regal din Bucureşti — de către mareşalul Teodor Ivanovici Tolbuhin[84].

In seria acţiunilor vizînd organizarea lumii postbelice un rol important a revenit Conferinţei de la Potsdam (17 iulie—2 august 1945); cu acest prilej conducătorii celor trei mari puteri au hotărît înfiinţarea Consiliului Miniştrilor Afacerilor Străine, însărcinat cu elaborarea tratatelor de pace cu România, Bulgaria, Ungaria şi Finlanda. In comunicatul dat publicităţii se preciza că tratatele de pace se vor încheia cu „guvernele democratice recunoscute"[85] de marile puteri.

Forţele ostile guvernului Groza şi-au pus mari speranţe în Conferinţa de la Potsdam. Iuliu Maniu a expediat mai

---

[81] *Corespondenţa preşedintelui Consiliului de Miniştri al U.R.S.S. cu preşedinţii S.U.A. şi cu primii miniştri ai Marii Britanii în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei. 1941—1945,* voi. II, Bucureşti, Edit. de Stat pentru Literatură Politică, 1958, p. 363.

[82] *Ibidem,* p. 295.

[83] „Scînteia", II, nr. 270 din 9 iulie 1945.

[84] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 19/1945, f. 21.

[85] *Relaţii internaţionale în acte şi documente,* voi. II, p. 254.

multe mesaje prin care cerea sprijinul în vederea constituirii unui guvern „reprezentativ" în România, format din exponenţii tuturor forţelor democratice şi cave să organizeze alegeri libere[86]. Comunicatul final al Conferinţei 1-a încurajat pe liderul naţional-ţărănist, care s-a prezentat de îndată la Palat pentru a cere regelui „să treacă !a instituirea noului guvern", întrucît cel existent nu era recunoscut de marile puteri[87].

Dar, la 6 august, Uniunea Sovietică, „ţinînd seama de participarea activă a României începînd de la 23 August 1944 la lupta de partea Aliaţilor, în contra Germaniei hitleriste, precum şi de îndeplinirea loaială de către România a obligaţiilor luate prin Convenţia de armistiţiu", a hotărît să stabilească relaţii diplomatice cu ţara noastră[88]. Acest act reprezenta, fără îndoială, un sprijin politic internaţional acordat guvernului român.

Totuşi, reprezentanţii diplomatici ai S.U.A. şi Marii Britanii — amestecîndu-se în treburile interne ale României şi depăşindu-şi atribuţiile cu care erau investiţi — au avut discuţii cu Iuliu Maniu, C. I. C. Brătianu, C. Titel Petrescu, B. Ştirbey, Gr. Niculescu -Buşeşti, precum şi cu reprezentanţi ai Palatului, în cadrul cărora au sugerat ca suveranul să-1 demită pe dr. Petru Grbza şi să înceapă consultările pentru alcătuirea unui nou guvern, în conformitate cu exigenţele S.U.A. şi Marii Britanii.

Regele, care la rîndul său acceptase cu greu formarea guvernului revoluţionar-democratic la 6 Martie 1945, urmărea un prilej favorabil pentru a-1 înlătura. Socotind că acel prilej se ivise, Mihai I şi-a pregătit „lovitura decisivă". Regele a intrat în acţiune după ce diplomaţii americani şi englezi în Capitala României au „pregătit terenul"[89].

In ziua de 18 august, Roy Meîbourne, locţiitorul reprezentantului S.U.A. în România, a prezentat ministrului de Externe Gh. Tătărescu o notă verbală prin care arăta

---

[86] Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—1947,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979, p. 129.

[87] Gheorghe Ţuţui şi Gheorghe I. Ioniţă, *op. cit.,* p. 53.

[88] „Scînteia", II, nr. 295 din 8 august 1945.

[88] Relatare asupra evenimentelor din 18—24 august 1945 după: *Stenograma şedinţei Consiliului de Miniştri din ziua de 24 august 1945,* în Gheorghe Ţuţui şi Gheorghe I. Ioniţă, *op. cit.,* anexa 2; Dr. Petru Groza, *Articole, cuvlntări, interviuri, texte alese,* Bucureşti, Edit. Politică, 1973, p. 274—275; Nicolette Franck, *op. cit.,* p. 155—162; Arthur Gould Lee, *op. cit,* p. 120—123.

«81

că guvernul american „nu are nici o obiecţiune de făcut reluării raporturilor diplomatice între U.R.S.S. şi România", dar că S.U.A. „doreşte în această ţară instituirea unui regim reprezentativ al opiniunii publice române, constituit din toate grupările democratice ale ţării". în consecinţă, „Guvernul Statelor Unite nu admite să aibă tratative şi nici să semneze un tratat de pace final ro-mâno-american, decît cu un guvern reprezentativ democratic, deplin recunoscut de către Casa Albă". Ministrul de Externe român, de comun acord cu dr. Petru Groza, a respins nota, declarînd-o nulă şi neavenită, fără a intra în fondul ei, pentru că S.U.A. nu se putea adresa direct unui guvern pe care nu-1 recunoştea ca atare; în cazul în care ar fi avut de comunicat ceva guvernului României trebuia s-o facă prin Comisia Aliată de Control, instituită prin Convenţia de armistiţiu din 12 septembrie 1944.

Informîndu-1 pe rege, dr. Petru Groza a arătat că, în forma în care a fost prezentată, nota era nulă şi că, oricum, S.U.A. nu avea nici un drept să se amestece în treburile interne ale României; ţara noastră afiîndu-se sub regimul Convenţiei de armistiţiu, cele trei mari puteri trebuiau să se adreseze în comun guvernului român, iar nu fiecare în parte. Neţinînd seama de poziţia guvernului, Mihai I a convocat la Palat pe semnatarii Declaraţiei Blocului Naţional-Democrat, consultîndu-i în legătură cu cele cuprinse în nota americană: luliu Maniu, C. I. C. Brătianu, C. Titel Petrescu s-au pronunţat pentru crearea unui nou guvern, în timp ce L. Pătrăşcanu a arătat că nota nu avea nici o valoare practică.

Intre timp, s-au pus în mişcare şi diplomaţii englezi; ei au înaintat regelui la 19 august o notă prin care făceau cunoscut că Marea Britanie nu recunoştea guvernul român. Regele 1-a chemat pe dr. Petru Groza în dimineaţa zilei de 20 august pentru a-i aduce la cunoştinţă nota engleză; cu acel prilej, suveranul a spus: „Te rog să mă ajuţi să ies din această situaţie"""". Preşedintele Consiliului de **Miniştri** a arătat că, potrivit spiritului Constituţiei, regele domneşte şi nu guvernează, astfel că nota nu trebuia să ajungă direot în mîinile suveranului; apoi a arătat că, din motivele prezentate anterior, nota engleză, ca şi cea americană, era de drept nulă.

---

* Potrivit unor relatări, regele i-ar fi cerut deschis să demisioneze.

In după amiaza aceleiaşi zile, mareşalul Palatului a comunicat lui Groza că regele a hotărît să se adreseze direct celor trei mari puteri „cu rugămintea de a arăta soluţiunea acestei chestiuni".

într-adevăr, la 21 august, regeie Mihai I a înmînat, succesiv, generalului sovietic Susaikov, generalului american C. V. R. Schuyler, viceamiralii AU englez Raîph Stevenson, cîte o notă scrisă* în care se afirma: „Avînd în vedere că preşedintele de Consiliu, Groza, refuză să-şi dea demisia, rog să interveniţi". Aflînd despre această notă, şeful guvernului a avut o discuţie cu regele, întrebîndu-1 cînd i-a cerut demisia, iar el a refuzat-o. Mihai a răspuns că „am înţeles să mă ajuţi şi să mă laşi să constitui un alt guvern care va fi recunoscut". Groza a replicat: „nu HTI ştiut că a da ajutor înseamnă să demisionezi. Eu nu am ştiut acest lucru şi nici prin gînd nu mi-a trecut că Majestatea Sa are această dorinţă". Şeful guvernului a arătat că, în mod normal, suveranul trebuia să se ndrese/e celor trei mari puteri în forma următoare: „Mi s-a comunicat o notă verbală din partea Angliei printr-un funcţionar pe cale indirectă, sau am primit o notă verbală din partea reprezentantului Angliei în care spune că cele două mari piueri nu recunosc guvernul actual. Acest guvern însă a fost recunoscut de una din cele trei mari puteri. Vă rog să mă ajutaţi". Cu alte cuvinte, U.R.S.S., S.U.A. şi Marea Britanie să se pună de acord între ele şi apoi să-i comunice hotărirea. Dar, aşa cum observa Groza, regele a urmărit altceva, şi anume ruperea relaţiilor sale cu guvernul.

Suveranul a căutat să forţeze nota, declanşînd a :ţiunea împotriva guvernului în preajma primei aniversări a zilei de 23 August, cînd era stabilită primirea triumfală a trupelor române întoarse de pe front. Programul fusese elaborat încă de la 7 august, regele avînd o participare substanţială la desfăşurarea acestei festivităţi: în seara zilei de 22 august trebuia să înmîneze decoraţiile militare, apoi, a doua zi, urma să treacă în fruntea trupelor pe sub Arcul de Triumf, să primească defilarea armatei în Piaţa Paîa-

* Nota a fost redactată de Victor Rădulescu-Pogoncanu, după ideile ce fuseseră stabilite într-o consfătuire anterioară la care au participat: Pogoneanu, B. Ştirbey, Gr. Niculescu-Buzeşti, precum şi Roy Melbourne şi William Bulit din misiunea politică a S.U.A. în România. (Gh. Ţuţui, *Slăbirea rolului monarhiei..., loc. cit.,* p. 132).

tului, să participe la banchetul organizat la Cercul Militar şi la adunarea invitaţilor de la Palatul Regal[90]. Pentru ca atitudinea sa să nu fie interpretată ca ostilă armatei, Mihai I a fost prezent la decorarea ofiţerilor, dar a refuzat — cu toate insistenţele depuse de dr. Petru Groza, generalul C. Vasiliu-Răşcanu, generalul sovietic Susaikov[91] —■ să participe la festivităţile din ziua de 23 August. El a rămas ferm pe poziţia sa, chiar şi după ce i-a fost înmînată o notă semnată de Molotov prin care se arăta că Uniunea Sovietică ,,se opune categoric demiterii guvernului Groza şi a notificat acest lucru şi la Londra şl la Washington"[92].

Neparticiparea regelui la festivităţile din 23 August 1945 a creat, aşa cum se exprima dr. Petru Groza, **„un** gol". Totuşi, guvernul a reuşit să asigure desfăşurarea în bune condiţii a festivităţilor, astfel încît ziua de 23 August 1945 „a fost o zi frumoasă, ea s-a scurs fără nici un incident, iar armata glorioasă, întoarsă de pe frontul din apus, a intrat în Capitală". Ziarul „Scînteia", subliniind semnificaţia manifestaţiilor din 23 August 1945 şi făcînd aiu?ie la atitudinea regelui, scria: „Nu există nici o cale de întoarcere înspre ceea ce a fost. Poporul nostru vrea să păşească înainte şi va zdrobi pe aceia care i se vor pune în cale"[93].

In dimineaţa zilei de 24 august 1945 a avut loc şedinţa Consiliului de Miniştri, în care s-a analizat situaţia creată prin atitudinea regelui. Cu acel prilej, dr. Petru Groza a spus: „Noi păstrăm atitudine de linişte şi loialitate faţă de Majestatea Sa, cum s-a dovedit şi în cursul zilei de ieri, cînd aţi fost martori. Noi nu ne-am permis sub nici un raport să manifestăm ceva care putea trăda o nemulţumire prin faptul că a trebuit să înregistrăm absenţa Majestăţii Sale, care nu voia să apară cu acest guvern la această sărbătoare"[94]. în acelaşi timp, dr. Petru Groza — întemeiat pe sprijinul maselor, al organizaţiilor din cadrul F.N.D., precum şi pe dinamica raporturilor dintre cele trei mari puteri, pe evoluţia vieţii

---

[90] Arh. ist. centr., fond. Casa Regală, dos. 54/1945, f. 2—8.

[91] Emilian Ionescu, *op. cit.,* p. 202.

[92] *Stenograma şedinţei Consiliului de Miniştri din ziua de 24 august 1945, loc. cit., p'.* 205.

[93] „Scînteia", II, nr. 311 din 26 august 1945.

[94] *Stenograma şedinţei Consiliului de Miniştri din ziua de 24 august 1945, loc. cit.,* p. 205.

internaţionale în general — a declarat: „Noi avem sfînta datorie să ne vedem de treabă. Ţara, în asemenea împrejurări, nu poate fi lipsită nici pentru cinci minute de o guvernare efectivă. Avem prin urmare, datoria de a ne ocupa de problemele zilnice, de a da soluţii potrivite şi de a ne îngriji de suferinţele grele care apasă asupra noastră şi în urma secetei şi a tulburărilor economice şi financiare"[95].

La 24 august regele Mihai I a primit — în prezenţa ministrului de Externe Gh. Tătărescu — scrisorile de acreditare ale ambasadorului sovietic S. I. Kavtaradze, în cadrul unei ceremonii desfăşurate la Palat[96], după care a intrat în „grevă", refuzînd să mai aibă vreun contact cu membrii guvernului. Biograful regelui nota: „Miniştrii veneau să se consulte cu el, dar erau respinşi. Mormane de decrete şi de hîrtii de stat erau aduse, dar erau trimise înapoi fără a fi semnate"[97].

Regele şi susţinătorii săi credeau că prin această atitudine vor sili guvernul să demisioneze în cîteva zile[98]. Calculul lor pornea de la textul Constituţiei din 1923, care la art. 88 prevedea: „Regele numeşte şi revocă pe miniştrii săi. El sancţionează şi promulgă legile. El poate refuza sancţiunea sa"[09]. în istoria României nu se înregistrase un caz în care monarhul să ceară demisia guvernului, iar preşedintele Consiliului de Miniştri să refuze să şi-o prezinte. Dar legislaţia elaborată în timpul dominaţiei politice a burgheziei nu avea aceeaşi valabilitate pentru un guvern revoluţionar-democratic, care se întemeia pe sprijinul maselor populare. Procesul revoluţionar nu putea fi îngrădit de legile adoptate de burghezie, care avuseseră rolul de a asigura dominaţia de clasă a acesteia. Legile existente erau folosite după 6 Martie 1945 în măsura în care nu împiedicau mersul ascendent al procesului revoluţionar. Factorul determinant nu era o legislaţie perimată din punct de vedere istoric, ci voinţa poporului român.

Tocmai pe această realitate fundamentală s-a întemeiat guvernul cînd a hotărît să nu dea curs cererii regelui. Pe

---

[95] *Ibidem,* p. 206.
[918] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 43/1945, f. 9. [97] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 128.
[93] Grigore Gafencu, *Memorii,* voi. II, în Arh. I.S.I.S.P., fond XV, dos. 3215, f. 423—430.
[33] „Monitorul oficial", nr. 282 din 29 martie 1923.

adresa suveranului au fost trimise zeci de telegrame, dintre care cităm pe cea a ţăranilor din corn. Dăbuleni (Romanaţi) prin care aduceau „mulţumirea lor pentru modul cum se conduce ţara de către d-1 dr. Petru Groza şi în special pentru grija ce poartă pentru înfăptuirea reformei agrare. Credem că un astfel de guvern nu va fi schimbat niciodată de Maiestatea Voastră"[100]. Aici se găsea temeiul comunicatului publicat la 5 septembrie 1945: „Sprijinit de întregul popor, guvernul este hotărît să rămînă neclintit la postul său, pentru a continua şi desăvîrşi opera constructivă începută la 6 Martie 1945"[101]. Comunicatul era conform cu punctul de vedere exprimat de Partidul Comunist: „Guvernul Petru Groza nu poate fi răsturnat, fiindcă a fost adus la cîrma ţării prin voinţa populară, se sprijină pe popor şi la orice încercare, cît de îndrăzneaţă, de a-l răsturna, tot poporul va reacţiona"[102].

Pe cît de ferme s-au dovedit guvernul şi organizaţiile membre ale F.N.D., în primul rînd P.C.R., în hotărîrea de a nu părăsi conducerea ţării, pe atît de atente au fost în a nu adînci divergenţele, a respecta normele protocolare şi a reîhtinde punţile de legătură cu suveranul. Astfel, la 6 septembrie 1945, cînd s-au împlinit 5 ani de la urcarea lui Mituu Ijpe tron, presa guvernamentală a publicat fotografia acestuia şi articole elogioase pentru rolul avut de suveran la 23 August 1944; la Patriarhie s-a oficiat un Te-deum la care au participat membrii guvernului, iar dr. P. Groza şi Gh. Tătărescu (aflaţi într-o vizită la Moscova) i-au trimis o telegramă în care se arăta: „Sîntem bucuroşi să putem mărturisi în această zi credinţa neşovăitoare şi devotamentul neclintit cu care vom continua a sluji toate năzuinţele Majestăţii Voastre pentru realizarea fericirii poporului român"[103]. Lucreţiu Pătrăşcanu a avut o convorbire cu ziariştii străini în cadrul căreia a declarat: „In ceea ce priveşte atitudinea celor două partide muncitoreşti faţă de Coroană, vă pot aduce la cunoştinţă că am cerut o audienţă M.S. regelui, împreuna cu d. C. Titel Petrescu pentru a expune Majestâţri Sale dorinţa

---

[100] Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1945, f. 4.
[101] „Scînteia", II, nr. 313 din 5 septembrie 1945.
[102] Gh. Gheorghiu-Dej, O *politică românească de realizări democratice,* Bucureşti, Edit. P.C.R., 1946, p. 149.
i»[3] *Guvernul felicită pe M.S. regele,* în „Drapelul", II, nr. 215 din 8 septembrie 1945.

cu Coroana noastră comună de a colabora fără întrerupere «[104]

Din acest punct de vedere Mihai I a avut o atitudine negativistă. Astfel, cînd ministrul de Război C. Vasiliu-Răşcanu a cerut să fie înscris în audienţă, regele 1-a refuzat, declarînd: „Nu cunosc nici un ministru de Război cu numele de Vasiliu-Răşcantr[105]. înainte de a pleca la Moscova, Gh. Tătărescu a fost de trei ori la Palat, dar nu a fost primit[106]. Cînd la Conferinţa miniştrilor de Externe ai S.U.A., Marii Britanii şi U.R.S.S. din 11 septembrie—2 octombrie 1945, reprezentantul guvernului de la Washington a propus discutarea situaţiei din România şi Bulgaria[107], Mihai I a adoptat o atitudine de frondă: „ori regele, ori guvernul"[108].

Replieînd — într-o formă indirectă — dr. Petru Groza declara: ,,Problema este pusă «sau, sau». Noi n-am provocat. Noi ne-am făcut datoria. Pînă în momentul de faţă noi, F.N.D., guvernul, inclusiv Tătărescu, n-am greşit cu nimic în sensul înstrăinărilor dintre rege şi guvern cu tot ce s-a făcut din partea cealaltă, am fost bruscaţi, jigniţi, umiliţi. Luptăm, tăcem şi ne purtăm aşa cum se cuvine. N-a fost nici un gest din partea noastră ca să se greşească contra hotărîrii de a ne menţine în forma legală politică faţă de nebuniile altora"[109].

Un moment însemnat în viaţa politică a ţării noastre 1-a constituit Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român din octombrie 1945. în Raportul prezentat la Conferinţă se arăta: „Cu puţin înainte de prima aniversare a lui 23 August, reacţiunea, reprezentată prin partidele «istorice», în frunte cu Maniu şi Brătianu, legîndu-şi speranţa de Conferinţa de la Londra, sprijnită de rege în ţară şi de unele cercuri reacţionare din străinătate, a încercat pri.ntr-0 manevră brutală să răstoarne guvernul. Hotărîrea neclintită şi perfect unitară a întregului guvern, sprijinit de masele populare de la oraşe şi de la sate în frunte cu clasa muncitoare, hotărîre care a consolidat po-

---

104 *Importante evenimente la ordinea zilei, Ibidem,* nr. 216 din 9 septembrie 1945.

105 Gh. Ţuţui, *Slăbirea rolului monarhiei.. ., loc. cit.,* p. 136.

106 *Ibidem.*

107 Ion Enescu, *Politica externă a României în perioada 1944—2947,* p. 144—145. .^Jl

103 Gh. Ţuţui, *art. cit., loc. cit.,* p. 137.

1M Arh. CC. al P.C.R., fond 49, dos. 9262, f. 348.

ziţia guvernului atît în ţară cît şi în străinătate, poziţia fermă a Uniunii Sovietice la Conferinţa de la Londra, au zădărnicit planurile reacţiunii. Lupta unită a poporului,, strîns legat de guvernul său, va îngropa pentru totdeauna aceste planuri"[110].

In ziua de 8 noiembrie 1945 regele se găsea la Sinaia. Membrii guvernului au participat Ia Te-deumul de la Patriarhie oficiat pentru suveran, cu prilejul sărbătoririi numelui său, iar presa F.N.D. a publicat articole omagiale, cu referiri la rolul avut de Mihai I la 23 August 1944.

Pe de altă parte, ziarul „Ardealul", editat de Anton Ionel Mureşan (colaborator al lui Maniu) a publicat un apel către „toată suflarea românească" de a fi prezentă în Piaţa Palatului pentru „a-şi manifesta dragostea, devotamentul şi neclintita încredere" în regele Mihai I[111]. Manifestaţia din 8 noiembrie a degenerat, grupuri de huligani atacînd sedii ale unor instituţii guvernamentale şi organizaţii de masă. Prin această acţiune opoziţia urmărea să arate marilor puteri că „masele" sînt împotriva guvernului Groza şi că acesta nu era stăpîn pe situaţie. Calculele s-au dovedit greşite, deoarece organele de ordine au intervenit, punînd capăt foarte repede acestei provocări[112].

După evenimentele din 8 noiembrie 1945, poziţia guvernului nu numai că nu a slăbit, dar s-a consolidat, în timp ce opoziţia a suferit o nouă înfrîngere. în adunările publice desfăşurate în zilele următoare se cerea dizolvarea partidelor conduse de luliu Maniu şi C. I. C. Brătianu, sancţionarea celor vinovaţi pentru dezordinile din 8 noiembrie[113]. în telegrame adresate regelui se arăta: „Vom lupta cu toate forţele pentru a zădărnici orice încercare de a răsturna tînăra noastră democraţie şi vom aduce orice jertfe pentru a sprijini guvernul dr. Petru Groza, în măreaţa lui operă"[114].

Timpul trecea, iar guvernul continua să se menţină la postul său. Pentru activitatea legislativă guvernul utiliza

---

110 Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări,* ed. a IV-a, Bucureşti, Edit. de Stat pentru Literatură Politică, 1955, p. 34.
111 „Ardealul", V, nr. 457 din 7 noiembrie 1945.
112 *Reacţiunea manisto-brătienistă s-a dedat la acte de anarhie,* în „Dreptatea nouă", I, nr. 121 din 10 noiembrie 1945.
»1S Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1945, f. 44, 45. w *Ibidem, î.* 47.

jurnale ale Consiliului de Miniştri şi decizii ministeriale, care nu aveau nevoie de semnătura regelui.

Conferinţa miniştrilor de Externe ai S.U.A., Marii Britanii şi Uniunii Sovietice, desfăşurată la Moscova în perioada' 16—26 decembrie 1945, analizînd situaţia din România, a hotărît: „Cele trei guverne sînt gata să dea M.S. regelui Minai sfatul pe care 1-a cerut în scrisoarea sa din 21 august 1945 asupra lărgirii bazei guvernului român. M.S. regele va fi sfătuit ca un membru al Partidului Naţional-Ţărănesc şi un membru al Partidului Naţional-Liberal să fie cuprins în guvern [...]. Cele trei guverne iau notă că guvernul român astfel reorganizat va declara că alegeri libere şi nestingherite vor fi ţinute eît de curînd posibil, pe baza votului universal şi secret. Toate partidele democrate şi antifasciste trebuie să aibă dreptul să ia parte la aceste alegeri şi să prezinte candidaţi. Guvernul reorganizat va da asigurări cu privire la acordarea libertăţii presei, a cuvîntului, a religiei şi a asociaţiei". Se făcea precizarea că după ce va fi astfel reorganizat şi va da asigurările cerute, guvernul român „va fi recunoscut de guvernul Statelor Unite şi de guvernul Regatului Unit"[115].

Regele a aflat conţinutul hotărârilor Conferinţei din emisiunile în limba română a postului de radio Moscova"[116]. La 30 decembrie, Mihai I a revenit în Capitală, unde a adresat prin radio obişnuitul mesaj de Anul Nou; el cerea să fie uitate luptele din trecut şi să se treacă la unirea tuturor forţelor naţiunii.

In seara zilei de 31 decembrie au sosit în Bucureşti A. I. Vîşinski, prim-loctiitor al comisarului poporului pentru Afacerile Străine al U.R.S.S., Averel Harriman, ambasadorul S.U.A. în Uniunea Sovietică şi Archibald Clark-Kerr, ambasadorul Marii Britanii în Uniunea Sovietică. La 1 ianuarie 1946 reprezentanţii celor trei mari puteri au fost primiţi de rege la palatul Kisseleff. Suveranul a înţeles clar că guvernul Groza nu era obligat să demisioneze, acesta urmînd a fi completat doar cu un reprezentant al Partidului Naţional-Ţărănesc şi cu unul al Partidului Naţional-Liberal.

După mai multe întrevederi, regele şi guvernul au acceptat toate hotărîrile Conferinţei de la Moscova. La 8

[115] *Hotărîrile Conferinţei de la Moscova,* în „Ardealul", V, nr. 477 din 29 decembrie 1945.
[116] Nicolette Franck, *op. cit.,* p. 173.

ianuarie 1946, Mihai I a semnat decretul prin care Mihail Romnieeanu (din partea Partidului Naţional-Liberal) şi Emil Haţieganu (reprezentant al Partidului Naţional-Ţărănesc) erau numiţi în guvern[117]. în aceeaşi zi „greva regală" a luat sfîrşit. încercarea monarhului de a răsturna guvernul Groza a eşuat; cea mai importantă prerogativă a regelui — aceea de a numi şi demite guvernul — n-a putut fi utilizată cu succes. Dar ,,greva" a demonstrat un **fapt** esenţial: ţara putea fi condusă şi fără monarhie.

2. MONARHIA — O INSTITUŢIE ANACRONICA. PROCLAMAREA REPUBLICII

Guvernul revoiuţionar-democratic a trecut cu bine peste toate obstacolele ridicate în calea sa de partidele „istorice", de monarhie, de cabinetele de la Londra şi Washington. Prin intrarea celor doi reprezentanţi ai partidelor burgheze din opoziţie, guvernul nu şi-a schimbat structura, deoarece toţi miniştrii şi-au păstrat posturile, iar programul a rămas cel existent. La 8 ianuarie 1945 guvernul a anunţat organizarea de alegeri parlamentare în cel mai scurt timp posibil, pe baza votului universal şi secret, cu participarea tuturor partidelor democratice şi antifasciste[1].

Practic, guvernul Groza a ieşit întărit prin eşuarea „grevei regale", iar poziţia sa pe plan internaţional s-a consolidat, în ziua de 5 februarie 1946, S.U.A. şi Marea Britanie au recunoscut guvernul democratic prezidat de dr. P. Groza[2], act ce marca spulberarea unei iluzii îndelung nutrită de Partidul Naţional-Ţărănesc, Partidul Naţional-Liberal şi de cercurile Palatului. La 29 iulie 1946 au început la Paris lucrările Conferinţei de pace la care a participat şi delegaţia guvernamentală a României[3].

---

[117] *Comunicatul Preşedinţiei Consiliului de Miniştri, din 8 ianuarie 1946,* în „România liberă", III, nr. 436 din 10 ianuarie 1946.

[1] „Scînteia", II, nr. 422 din 10 ianuarie 1946.
[2] *Ibidem,* nr. 445 din 7 februarie 1948.
[3] Vezi, pe larg, Şt. Lache si Gh. Tutui, *România şi Conferinţa de pace de la Paris din 1945,* Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1978, p. 233—302.

După trista experienţă a „grevei" sale, regele s-a arătat mult mai prudent în relaţiile cu guvernul. în prima jumătate a anului 1946 Mihai I a ratificat actele legislative iniţiate de guvern după 24 august 1945[4].

Semnificativă este decorarea de către rege a dr. Petru Groza, în mai 1946, cu „Ordinul Serviciul credincios în gradul de Colan" şi mai ales motivaţia adusă: „Apreciind realizările guvernului prezidat de d. dr. Petru Groza, caro a reuşit: Să uşureze greaua situaţie creată de urmările războiului; să înceapă opera de reconstrucţie şi de refacere în toate domeniile vieţii economice, mobilizînd forţele de producţie ale naţiunii şi să execute în acelaşi timp toate obligaţiile asumate prin Convenţia de armistiţiu; Să consolideze prestigiul statului în afară prin reluarea raporturilor diplomatice cu U.R.S.S., Statele Unite, Marea Britanie, precum şi prin stabilirea legăturilor de colaborare cu ţările vecine şi prietene; Să obţină reconsfinţirea graniţelor Transilvaniei întregite"[5]. Asemenea aprecieri, făcute la adresa unui guvern cu care refuzase timp de cinci luni să colaboreze, puneau şi mai clar în evidenţă netemeinicia „grevei regale", precum şi faptul că suveranul se detaşa de partidele ,,istorice", care continuau să spere în înlăturarea cabinetului prezidat de dr. Petru Groza. Organul central de presă al P.C.R. arăta că gestul suveranului, produs într-un moment cînd reacţiunea „a încercat şi încearcă să creeze o spărtură între rege şi popor, are, mai cu seamă în împrejurările de acum, o deosebită valoare politică. încă o diversiune a reacţiunii înregistrează astfel un răsunător eşec"[6]. Dincolo de scopurile urmărite de cercurile Palatului, actul ca atare a avut un efect politico-psihologic dezarmant pentru forţele burgheze constituind, în acelaşi timp, un stimulent pentru forţele revoluţionare — mai ales că el intervenea într-un moment în care se delimitau cele două tabere care aveau să se confrunte în alegerile parlamentare.

înţelegînd semnificaţia excepţională a acestor alegeri, P.C.R. a acţionat pentru unirea tuturor forţelor demoera-

[4] Venera Teodorescu, *Activitatea legislativă a primului guvern revoluţionar democratic, (martie 1945—octombrie 1945),* în „Studii şi materiale de istorie contemporană", voi. III, 1978, p. 126.

[5] *D. dr. Petru Groza, preşedintele Consiliului de Miniştri, decorat pentru realizările guvernului de M.S. regele,* în „Drapelul", III, nr. 430 din 29 mai 1946.

[6] „Scînteia", XV, nr. 537 din 31 mai 1946.

tice într-un singur bloc[7]. Din iniţiativa sa, la 17 mai 1946 s-a constituit Blocul Partidelor Democrate, care cuprindea: P.C.R., P.S.D., Partidul Naţional-Liberal (Gh. Tătărescu), Partidul Naţional-Ţărănesc (Anton Alexandrescu), Frontul Plugarilor şi Partidul Naţional-Popular. Platforma-program a Blocului Naţional-Democrat cuprindea principalele obiective ale forţelor guvernamentale în domeniile economic, social, politic, sanitar, cultural ş.a.; în privinţa formei de conducere a statului se prevedea: „Asigurarea regimului democratic şi a suveranităţii depline a statului român în cadrul monarhiei constituţionale"[8].

La rîndul lor, partidele „istorice" — datorită contradicţiilor dintre ele — n-au putut ajunge la un acord de colaborare. Atît Partidul Naţional-Ţărănesc, cît şi Partidul Naţional-Liberal se pronunţau pentru un „regim monarhic-constituţional"[9], punînd un accest deosebit pe sinceritatea şi durabilitatea sentimentelor lor monarhice.

In plină campanie electorală, s-a judecat „procesul marii trădări naţionale", intentat lui I. Antonescu şi regimului său. Procesul, desfăşurat între 5 şi 15 mai 1946, a fost conceput şi ca un mijloc de compromitere a partidelor ,,istorice", punînd în relief sprijinul acordat de Iuliu Maniu şi C. I. C. Brătianu lui I. Antonescu cu ocazia preluării puterii, precum şi în alte împrejurări. Procesul a fost un „adevărat coşmar pentru rege şi regina mamă. Cu fiecare dezvăluire a implicării în marele dezastru naţional a domnilor Maniu şi Brătianu, întrebările lui Minai sînt din ce în ce mai neliniştite: «Ce-a mai declarat Antonescu?»"[10]. Regele se temea că vor fi dezvăluite telegramele de felicitare pe care le-a trimis lui Antonescu şi că se vor face referiri la vizitele făcute de el pe front. Totuşi, numele lui Mihai I nu a fost evocat decît în legătură cu acţiunile vizînd înlăturarea dictaturii antones■■ iene. Procesul s-a încheiat cu sentinţe grele pentru cei judecaţi*.

---

[7] Mihai Fătu, *1946. Din istoria politică a României contemporane* Bucureşti, Edit. Politică, 1968, p. 32—35.

[5] ,,Drapelul", III, nr. 423 din 21 mai 1946.

[9] *Chemarea Partidului Naţional-Ţărănesc,* în „Ţărănismul", XXIII, nr. 16 din 9 iunie 1946; *Manifestul-program al Partidului Naţional-Liberal,* în „Liberalul", I, nr. 217 din 30 octombrie 1946.

*° Emilian Ionescu, *op. cit.,* p. 204—205.

* Au fost condamnaţi la moarte: Ion Antonescu, Mihai Antonescu, C. Vasiliu, C. Pantazi, E. Cristescu, Gh. Alexianu, R. Lecca, precum şi H. Sima, Corneliu Georgescu, C. Papanace, I. Proto-

In ziua de 1 iunie 1946 ministrul Justiţiei, L. Pătrâşcanu, a prezentat regelui cererile de comutare a pedepsei capitale făcute de cei condamnaţi sau de avocaţii lor; do cemun acord cu guvernul, suveranul a uzat de dreptul său numai în trei cazuri: Constantin Pantazi, Radu Lecca şi Eugen Cristescu, a căror pedeapsă cu moartea a fost comutată în muncă silnică pe viaţă[11]. In aceeaşi zi, Ion *An*tonescu, M. Antonescu, C. Vasiliu şi Gh. Alexianu au fost împuşcaţi în curtea închisorii Jilava[12].

Pe aceeaşi linie se înscrie procesul intentat miniştrilor antonescieni, care s-a încheiat la începutul lunii octombrie 1946, cu pronunţarea unor sentinţe aspre*. Încă din iunie 1945 se judecase „procesul ziariştilor criminali do război"**. Simpla citire a numelui celor condamnaţi arată limpede că unii dintre ei avuseseră legături cu Palatul, scriseseră articole elogioase despre rege şi despre monarhie în general. Dar procesul care a afectat profund pe Mihai I a fost cel intentat „organizaţiilor teroriste" în care a fost implicat generalul Al. Aldea. Acesta fusese unui din colaboratorii foarte apropiaţi ai regelui în anii 1943—1945, ocupînd chiar funcţia de ministru de Interne în primul guvern Sănătescu. La proces s-a afirmat că generalul Aldea desfăşurase o vastă activitate împotriva guvernului democratic, pusese la cale acţiuni teroriste, drept care a fost condamnat la muncă silnică pe viaţă[13].

---

popescu, M. Sturdza, V. Iasinski — în contumacie; la muncă silnică pe viaţă: Gh. Dobre, C. Petrovicescu, C. Dănulescu, V. Dumitriuc (ultimii doi în contumacie); 20 ani temniţă grea: Tr. Brăileanu, I. Marinescu; 15 ani muncă silnică: P. Tomescu, Dragoş Titus; 10 ani închisoare corecţională: D. Popescu, C. Buşilă, N. Mareş („Drapelul", III, nr. 422 din 19 mai 1946). [31] „Liberalul", I, nr. 92 din 4 iunie 1946.

[12] „Aurora", seria a II-a, nr. 99 din 3 iunie 1946.

* Au fost condamnaţi la muncă silnică pe viaţă: Ovidiu Vlădescu; 20 ani detenţie grea: Mircea Cancicov, Gr. Georgescu, I. Sichitiu, V. Iliescu, N. Şova, Gheron Netta, I. Arbore; la 12 ani temniţă grea: Alex. Marcu, I. D. Enescu; 8 ani temniţă grea: I. 7/inţescu, Stavri Ghiolu, Mircea Vulcănescu, I. C. Petrescu („Scînteia", XVI, nr. 648 din 11 octombrie 1946).

** Au fost stabilite următoarele: pedeapsa cu moartea: Pamfil Şeicaru, Grigore Manoiîescu; detenţie pe viaţă: Romulus Seişeanu. Ilie Rădulescu, I. D. Prundeni. Gabriel Bălănescu, Pantelimon Vizirescu, Aurel Cosma, Nichifor Crainic, Stelian Popescu; 20 do ani detenţie grea: Ionel Dumitrescu, Romulus Dianu, Aî. Hodos 12 ani detenţie riguroasă: Radu Demetrescu-Gyr („Libertatea", II, nr. 242 din 6 iunie 1945).

[13] *Sentinţa în procesul organizaţiilor teroriste,* în „Scînteia", XV, nr. 682 din 20 noiembrie 1946.

Alegerile parlamentare urmau să se desfăşoare pe baza unei noi legi; de asemenea, alcătuirea şr rolul parlarnentului au format obiectul unor ample dezbateri în Consiliul de Miniştri. Cu toată opoziţia reprezentanţilor partidelor „istorice"[14], legea adoptată de guvern privind organizarea Reprezentanţei Naţionale, nu conţinea dreptul regelui de a dizolva parlamentul[15], drept de care suveranii României uzaseră şi abuzaseră de-a lungul anilor. Aceasta însemna o limitare a prerogativelor monarhului, stabilite prin Constituţiile din 1866 şi 1923, pentru a nu o mai evoca pe cea din 1938. Legea acorda drept de vot femeilor şi militarilor, interzicea elementelor fasciste şi colaboraţioniste dreptul de a alege şi a fi alese, desfiinţa prima electorală introdusă în 1926, precum şi Senatul. Regele a ratificat legea, în forma propusă de Consiliul de Miniştri, la 13 iulie 1946.

în ziua de 16 septembrie 1946, Ministerul de Justiţie a publicat tabloul cu cei incapabili din punct de vedere po litic, în care figura şi I. Mihalache[16]. Cu toate interven ţiile făcute, inclusiv pe lîngă suveran[17], vicepreşedintelui Partidului Naţional-Ţărănesc i s-au ridicat drepturile po litice.

Campania electorală nu a fost o sărbătoare a desemnării-aleşilor poporului, ci o încordată luptă politică, desfăşu rată la scara întregii ţări, cu participarea întregului nos tru popor[18]. Alegerile s-au încheiat cu victoria categorică a forţelor democratice, care au obţinut 78,46% din to talul voturilor şi 376 din cele 414 mandate[19]. . . \

La 29 noiembrie 1946 a avut loc o remaniere guvernamentală, în urma căreia au fost înlăturaţi cei doi miniştri reprezentînd partidele burgheze din opoziţie; totodată sVa făcut o nouă repartizare a mandatelor în cadrul Blocului Naţional-Democrat prin care s-au întărit poziţiile partidelor muncitoreşti. In aceeaşi zi noul guvern a depus jură-mîntul în faţa regelui[20].

---

11 *Neconstituţionalitatea proiectului de lege electorală în dez baterea Consiliului de Miniştri,* în „Dreptatea", XXI, nr. 113 din 23 iunie 1946.

15 „Monitorul oficial", nr. 161 din 15 iulie 1946.

16 „Dreptatea", XXI, nr. 182 din 18 septembrie 1946.

17 Arh. ist. centr., fond Casa Regală, dos. 9/1945, f. 46.

18 Titu Georgescu, *Intre două revoluţii,* p. 383—384.

13 Ioan Scurtu, *Viaţa politică ... 1926—1947,* p. 527.

20 *Guvernul Groza a fost remaniat,* în „Scînteia", XV, nr. 692 din 1 decembrie 1946.

Partidul Naţional-Ţărănese şi Partidul Naţional-Libernl afirmau că alegerile au fost falsificate şi cereau „imediata lor anulare'*[21]; totodată, ele „rugau" Naţiunile Unite ,,sâ dăruiască şi pe viitor buna lor voinţă" şi „să tragă de îndată consecinţele fireşti faţă de guvernul actual"[22]. **Acesta** însemna un apel deschis ia amestecul marilor puteri în treburile interne ale României[23].

Iuliu Maniu şi C. I. C. Brătianu au căutat să-1 determine pe rege să nu participe la şedinţa de deschidere a Adunării Deputaţilor. După opinia lor, alegerile fuseseră cerute de marile puteri şi, în consecinţă, tot lor le revenea dreptul de a confirma rezultatul scrutinului. După experienţa „grevei regale", Mihai I s-a arătat mult mai circumspect faţă de sfaturile liderilor celor două partide „istorice". Regele a aşteptat reacţia guvernelor englez şi american; cu patru zile înaintea deschiderii parlamentului, „sperînd că avea să primească curînd un sfat din partea Washingtonului, el stătu treaz toată noaptea împreună cu regina Elena, aşteptînd oră de oră ajutorul care nu veni niciodată. In ultima noapte el se plimbă fără încetare prin cameră, singur, gîndindu-se la hotărîrea ce urma să ia. Toţi îi spuneau: nu! Dar un instinct îi spunea că ei greşeau"[24].

în ziua de 1 decembrie 1946 regele Mihai a deschis lucrările Adunării Deputaţilor, cu obişnuitul mesaj al tronului, în care afirma: „Sînt fericit să mă găsesc în mijlocul reprezentanţilor ţării, întruniţi astăzi pentru întîia oară, după o îndelungată întrerupere a vieţii parlamentare [.. .]. Noul parlament are menirea de a desăvîrşi opera de lichidare a tristelor urmări ale războiului, aşezînd statul nostru pe baze sănătoase şi puternice. Am credinţa că veţi consacra acestei opere de mare răspundere toată atenţiunea şi energiile domniilor voastre"[25]. în continuare mesajul schiţa programul de activitate al guvernului şi al Adunării Deputaţilor.

Prezenţa regelui şi cuvintele rostite depăşeau importanţa unui act protocolar. Ea însemna validarea rezultatelor

[21] „Liberalul", I, nr. 237 din 24 noiembrie 1946; „Ţărănismul". XXIII, nr. 26 din 25 decembrie 1946.

[22] „Ţărănismul", XXIII, nr. 25 din 15 decembrie 1946.

[3] Mihai Fătu, *Sfîrşit **fără** glorie,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică 1972, p. 369-371. "

[24] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 146.

[25] „D.A.D.", nr. 1, şedinţa din 1 decembrie 1946, p. 1.

alegerilor de către suveran şi o evidentă distanţare a sa de partidele „istorice". Arthur Gould Lee nota: „Regelui îi displăcea aproape tot ce făceau comuniştii, dar din punct de vedere constituţional nu avea dreptul să se identifice în mod public cu oponenţii lor"[28].

Aprecierile făcute la adresa activităţii guvernului democratic şi angajamentul monarhului de a sprijini eforturile acestuia în perioada următoare arătau limpede că Mihai I nu mai era dispus să meargă pe linia sugerată de Maniu şi Brătianu. Un participant la evenimente, naţional-ţărănistul N. Pascu, nota: „El [regele] nu mai putea năzui la demiterea guvernului de vreme ce a fost nevoit să se plece în faţa refuzului anterior al aceluiaşi prim-ministru de a executa forma regală de revocare, iar acum deschisese parlamentul aceluiaşi guvern"[27].

După ample dezbateri, la care au participat 35 de deputaţi, a fost adoptat răspunsul Adunării Deputaţilor la mesajul tronului. Mesajul a fost citit de Mihail Sadoveanu în cadrul unei ceremonii care a avut loc în ziua de 18 decembrie 1946 la Palatul Regal: „Adunarea Deputaţilor aleasă pentru prima oară prin votul liber exprimat al tuturor fiilor ţării, bărbaţi şi femei, civili şi militari, după o întrerupere de 9 ani a vieţii parlamentare, îşi reia activitatea pe cele mai largi baze democratice cunoscute în istoria ţării noastre". Prin această frază se subliniau trei idei esenţiale: parlamentul a fost ales pe baza votului cu adevărat universal; alegerile au fost cu adevărat libere; perioada de întrerupere a vieţii parlamentare includea şi anii 1938—1940. Totodată, în document se aprecia prezenţa suveranului la deschiderea sesiunii: „Adunarea Deputaţilor a salutat cu unanimă şi deosebită dragoste prezenţa Majestăţii Voastre în mijlocul ei"[28].

Dincolo de formulele protocolare, un fapt este cert: prin constituirea parlamentului puterile monarhului au fost limitate, deoarece Adunarea Deputaţilor avea, potrivit Constituţiei, drept de iniţiativă legislativă; în plus, regele nu putea refuza sancţionarea legilor adoptate de Adunarea Deputaţilor — expresie a suveranităţii naţionale — fără a se pune în conflict cu masa alegătorilor — de fapt cu poporul român. Forţele revoluţionar-democratiee deţi-

[26] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 145.
[27] Arh. CC. al P.C.R., fond 104, dos. 9158, f. 120.
[28] „Scînteia", XV, nr. 708 din 20 decembrie 1946.

neau acum nu numai puterea executivă (guvernul), dar şi pe cea legislativă (Adunarea Deputaţilor), astfel că posibilităţile de acţiune ale regelui s-au diminuat **considerabil.**

Victoria forţelor revoluţionar-democratice în alegeri şi revenirea la viaţa parlamentară a avut un puternic ecou nu numai în ţară, dar şi în străinătate, spulberînd afirmaţiile cercurilor imperialiste potrivit cărora **guvernul Groza** nu ar fi reprezentativ, precum şi pretextul acestora de a interveni în treburile interne ale României[29].

La sfîrşitul anului 1946 şi în prima jumătate a anului 1947 au avut loc importante mutaţii în viaţa economică şi social-politică a ţării. Ele au vizat instaurarea controlului de stat asupra vieţii economice, limitarea posibiKtăţilor de acţiune ale marii burghezii, consolidarea poziţiilor clasei muncitoare şi ale ţărănimii, îngrădirea activităţii partidelor „istorice" şi scoaterea lor de pe scena vieţii politice a României. Toate acestea au contribuit la şubrezirea poziţiilor monarhiei, care se vedea tot mai izolată şi neputincioasă.

Regele a trebuit să ratifice legile adoptate de Adunarea Deputaţilor, chiar dacă nu era de acord cu ele[30], deoarece acestea nu erau în concordanţă cu interesele Coroanei, ale clasei sociale şi forţelor politice pe care se sprijinea. De .asemenea, actele guvernului — inclusiv numirea unor cadre în aparatul administrativ care le înlocuiau pe cele vechi, ataşate instituţiei monarhice — erau avizate de rege aproape fără nici o discuţie.

Semnarea tratatului de pace de la Paris, în ziua de 10 februarie 1947, a consolidat poziţiile internaţionale ale României, posibilităţile guvernului român de a participa efectiv la rezolvarea marilor probleme ale lumii contemporane, la afirmarea ţării noastre ca stat independent şi suveran.

în a doua jumătate a anului 1947 în istoria României au avut loc evenimente care au accelerat ritmul transformărilor revoluţionare[31]. La 29 iulie 1947 Adunarea Deputaţilor a ratificat hotărîrea Consiliului de Miniştri privind

---

[29] *Istoria României între anii 1918—1981,* p. 264. - [30] Vasile Liveanu, *Problema Constituţiei României (23 August 1944—30 Decembrie 1947),* în „Rev. ist.",' nr. 8/1979, p. 1485.

[31] Constantin Olteanu, *1947. Un an de transformări revoluţionare în România,* Bucureşti, Edit. Politică, 1972, p. 88 şi urm.

dizolvarea Partidului Naţional-Ţărănesc[32], A urmat arestarea principalelor cadre ale acestui partid şi trimiterea lor în faţa instanţei. Procesul, desfăşurat în zilele de 29 octombrie—4 noiembrie 1947, a pus în cauză nu numai pe conducătorii Partidului Naţional-Ţărănesc, dar şi pe unii colaboratori apropiaţi ai lui Mihai I, ca: I. Mocsony-Stîrcea, Gr. Niculescu-Buzeşti, Al. Cretzeanu, C, Vişoianu; în actul de acuzare, dar şi în cursul dezbaterilor au fost citate documente care vădeau complicitatea regelui la unele acţiuni îndreptate împotriva guvernului Groza. Sentinţa de condamnare* a început cu formula obişnuită: ,,Mihai I-iu, Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, rege al României, la toţi de faţă şi viitori sănătate"[33]. Poate niciodată această formulă n-a fost atît de departe de sentimentele monarhului ca în acea zi de 11 noiembrie 1947. Intervenţiile regelui pentru a obţine din partea guvernului diminuarea pedepselor n-au dat nici un rezultat[34].

Partidul Naţional-Liberal s-a destrămat din punct de vedere organizatoric, îneetîndu-şi practic activitatea la începutul anului 1947, deşi „Liberalul", organul său de presă, a continuat să apară pînă la 29 noiembrie 1947.

Astfel, monarhia se vedea lipsită de sprijinul politic de care s-a bucurat decenii de-a rîndul din partea celor două partide burgheze. O speranţă mai rămînea — Partidul Naţional-Liberal condus de Gh. Tătărescu. Pe măsură ce procesul revoluţionar se adîncea, luînd un evident curs anticapitalist, acest partid a început să manifeste o opoziţie tot mai accentuată în cadrul guvernului. în consecinţă, s-a produs o activizare a aporturilor dintre Palat şi gruparea Tătărescu. In cadrul întrunirilor publice organizate de tătărescieni, aceştia afirmau că nu se vor abate ,,de ia principiile fundamentale ale liberalismului" întemeiate pe monarhie şi proprietate[35].

Încă din septembrie 1947, Gh. Gheorghiu-Dej declara: „Pare evident că relaţiile de colaborare cu gi'upul Tătă-

---

[33] „D.A.D.", nr. 54, şedinţa din 29 iulie 1947, p. g.

* Au fost condamnaţi: hiliu Maniu, Ion Mihalache la temniţă grea pe viaţă; Gr. Niculescu-Buzeşti, Al. Cretzeanu — muncă silnică pe viaţă; C. Vişoianu — 15 ani muncă silnică; I. Moesony-Stîrcea — 2 ani închisoare ş.a.

[33] *Procesul conducătorilor fostului Partid Naţional-Ţărănesc,* Bucureşti, Editura de Stat, f.a., p. 371.

[24] Nicolette Franck, *op. cit.,* p. 226.

[35] „Drapelul", IV, nr. 719 din 24 mai 1947.

rescu se apropie de sfîrşit. în lagărul guvernamental ŞTa petrecut o regrupare a forţelor legate de o linie politică mai fermă"[36]. într-adevăr, la 5 noiembrie Adunarea Deputaţilor a adoptat o moţiune de neîncredere în Gh. Tătă-rescu, titularul Ministerului de Externe[37]. în ziua următoare reprezentanţii Partidului Naţional-Liberal (Tătă-rescu) în guvern au demisionat. Regele nu a pu<tut face altceva decît să primească aceste demisii şi să semneze decretul pentru numirea unor noi titulari, în majoritate comunişti şi social-demoeraţi[38]. Comentînd modificările produse, dr. P. Groza arăta: „Astăzi avem un guvern care reprezintă forţele creatoare din această ţară, ale muncitorilor şi ţăranilor. Atmosfera s-a limpezit. Omogenitatea necesară unei guvernări bune este asigurată de aici îna~ inte, eliminîndu-se adversitatea sau antagonismele"[39].

îndepărtarea ultimilor reprezentanţi ai burgheziei, la 6 noiembrie 1947. a marcat o schimbare esenţială a guvernului, care a trecut, în întregul isău, în mîinile clasei muncitoare şi aliaţilor ei.

Colaborarea dintre cele două partide muncitoreşti — P.C.R. şi P.S.D. — în procesul înfăptuirii sarcinilor revoluţiei a netezit drumul spre unificarea lor politică, ideologică şi organizatorică[40]. La 29 octombrie a avut loc şedinţa Comitetului Central al Frontului Unic Muncitoresc, care a hotărît 'trecerea la elaborarea Platformei şi Statutului partidului unic; peste două săptămîni, la 12 noiembrie, şedinţa -comună a Birourilor Politice ale *CC.* al P.C.R. şi CC. al P.S.D. au adoptat în unanimitate cele două documente, precum şi măsurile organizatorice pentru trecerea la înfăptuirea partidului unic. Platforma-program prevedea: „Scopul final al Partidului Unic Muncitoresc este

---

3S Gh. Gheorghiu-Dej, *Partidul Comunist Român în lupta pentru democratizarea ţării,* în „Scînteia", XVI, nr. 1010 din 31 decembrie 1947.

37 „D.A.D.", nr. 11 şedinţa din 5 noiembrie 1947, p. 102.

38 Gheorghe Ţuţui şi Mircea Popa, *Hohenzollernii In România,* Bucureşti, Edit. Politică, 1962, p. 92.

39 Arh. CC. al P.C.R., fond 103, dos. 9074, f. 4—5."

40 Aron Petric, *Unitatea de acţiune a clasei muncitoare — forţa de bază a revoluţiei popular-'democratice. Înfăptuirea deplinei unităţi a mişcării muncitoreşti din România,* în *Contribuţii la studierea istoriei contemporane a României,* Bucureşti, Edit,- Politică, 1980; Mircea Muşat şi Ion Ardeleanu, *Unitate, continuitate şi ascensiune în mişcarea muncitorească din România. 1821—1948,* Bucureşti, Edit. Academiei, 1981, (cap. IX).

înfăptuirea societăţii socialiste"[41]. In decembrie 1947 au început adunări comune ale membrilor P.C.R. şi P.S.D., care au hotărît crearea de organizaţii unice în întreprinderi şi instituţii, pe sector, plasă şi judeţ, au ales delegaţi la Congresul general de unificare[4^].

Trecerea la etapa socialistă a revoluţiei nu mai era problema unui viitor mai mult sau mai puţin îndepărtat, ci a realităţii imediate. în asemenea condiţii, monarhia era tot mai puţin implicată în viaţa politică, existenţa sa avînd mai curînd un caracter formal. Biograful regelui nota: „Îndatoririle sale se reduseseră, şi odată cu ele şi posibilităţile sale de a-şi exercita influenţa. Deşi două sau trei zile pe săptămînă erau ocupate cu audienţele pe care le avea cu miniştrii, aceştia reduceau treptat cîmpul discuţiilor sau raportau că nu aveau nimic de discutat"[43].

Pe acest fond de adinei transformări revoluţionare, la care monarhia asista neputincioasă, a venit invitaţia guvernului englez ca regele Mihai să participe la căsătoria principesei Elisabeta, moştenitoarea Coroanei Marii Britanii. Guvernul român a fost de acord cu deplasarea suveranului. In dimineaţa zilei de 12 noiembrie toţi miniştrii, în frunte cu dr. Petru Groza, l-au salutat pe rege la plecarea sa de pe aeroportul Băneasa. Mihai I şi regina-mamă au fost însoţiţi de generalul Emilian Ionescu (aghiotant regal), Dimitrie Negel (mareşalul Palatului), Eugen Bianu (şeful poliţiei Palatului), Jacques Vergotty (ofiţer de ordonanţă) şi Nelly Catargi (doamnă de onoare). Regele a călătorit cu avionul, pilotat chiar de el, împreună cu regina-mamă şi cu Vergotty, făcînd o escală la Geneva şi o deplasare la Lausanne, după care şi-a continuat domnul spre Londra[44]. Ceilalţi membri ai suitei au plecat cu trenul. Eugen Bianu şi Emilian Ionescu au însoţit două vagoane speciale în care se aflau două maşini recent achiziţionate de monarh, covoare, lucrări de artă, cîteva cufere şi valize secrete; ele au rămas la Lausanne[45].

In momentul plecării din ţară, Mihai I a împuternicit guvernul ca în lipsa lui să efectueze toate lucrările ne-

---

41 „Seînteia", XVI, nr. 974 din 14 noiembrie 1947.

42 Gheorghe Ţuţui, *Evoluţia Partidului Social-Democrat de la jrontul unic la partidul unic (mai 1944—februarie 1948),* Bucureşti, Edit. Politică, 1979, p. 191—193.

4J Arthur Gould Lee, *op. cit,* p. 151—152.

44 *Plecarea M.S. regelui şi M.S. regina-mamă Elena la Londra,* în „Liberalul", II, nr. 521 din 16—18 noiembrie 1947.

45 Emilian Ionescu, *Contemporan cu veacul douăzeci,* p. 207.

cesare conducem ţârii, inclusiv „numirile şi revocările de funcţionari"[48]; era, în fond, un „cec în alb" acordat guvernului, regele însuşi renunţînd la una din prerogativele sale esenţiale.

în timpul cît s-a aflat la Londra, Mihai I a discutat cu diferiţi oameni politici. „Toţi considerau că era periculos să se întoarcă în România, dar ezitau să-şi ia răspunderea a-i da vreun sfat"[47]. Din acest punct de vedere este semnificativă atitudinea lordului Clement Richard Attlee, şeful guvernului britanic: „cînd suveranul român intră în amănuntele problemei, mărturisind că la Bucureşti sînt destule puncte de neînţelegere între guvern şi tron, viitorul monarhiei fiind nesigur... omul de stait englez se întoarse brusc spre un tablou şi-1 întrebă pe Mihai ce părere are despre autorul celebrei pînze"[48].

Potrivit unor informaţii, Churchill şi Smuts i-au spus: „Alegeţi drumul curajos. Oricare ar fi riscul, întoarceţi-vă acasă". Pe de altă parte, ambasadorul american Lewis Douglas i-a comunicat că guvernul S.U.A. nu găsea util ca Mihai I să se întoarcă în România[49].

Chiar unele persoane din suită afirmau că monarhul nu trebuia să se întoarcă în ţară, deoarece s-ar putea ca, sub un pretext oarecare, să fie nu numai înlăturat de pe tron, dar şi arestat. „Regele asculta şi nu răspundea aproape nimic, căci deşi înţelegea prea bine că perspectiva care îl aştepta nu era sigură, nu s-a gîndit niciodată serios la o altă eventualitate decît aceea de a se înapoia în ţară"[50].

La Londra, Mihai a cunoscut-o pe principesa Anna de Bourbon-Parma, cu care a plecat în Elveţia, unde s-au logodit neoficial la 6 decembrie 1947. Cerînd încuviinţarea guvernului român — conform Statutului Casei Regale — răspunsul, transmis la 16 decembrie, a fost vag: căsătoria nu era oportună în acel moment[51].

Cum presa internaţională începuse deja să facă speculaţii în legătură cu rămînerea lui Mihai I în străinătate, pentru o femeie, abandonîndu-şi preregativele constituţionale, în ziua de 18 decembrie acesta s-a urcat în tren la

---

46 „Monitorul oficial", nr. 263 din 13 noiembrie 1947.
47 Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 223.
48 Emilian Ionescu, *op. cit.,* p. 209—210.
49 Nicolette Franck, *op. cit.,* p. 229; Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 223—224.
50 Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 223.
51 *Ibidem,* p. 225—228.

tja'usanne[53], iar la 21 decembrie a sosit în Bucureşti. în gara Baneasa a fost întîmpinat de membrii guvernului[53]; aici „majoritatea miniştrilor îl primi cu răceală. Pătrăşcanu se prefăcu că priveşte în urma sa cînd regele se apropie să-i stringâ mina, alţii îi întinseseră cîteva degete în silă, ţinîndu-şi buzele strîns lipite"[54].

A doua zi, 22 decembrie, dr. P. Groza a avut o discuţie cu Minai I, privind rezultatele vizitei sale în Occident şi problema căsătoriei. Cu acest prilej, preşedintele Consiliului de Miniştri s-a referit mai pe larg la situaţia din ţară, avansînd ideea că monarhia era şi ea trecătoare, că va sosi o vreme cînd România nu va mai avea nevoie de această instituţie. După convorbire, în cursul căreia a semnat decretul pentru numirea unui nou ministru al Apărării Naţionale[55], regele şi regina-mamă au plecat la Sinaia pentru sărbătorile de iarnă, urmînd a reveni în Capitală în ziua de 31 decembrie pentru a rosti la radio obişnuitul mesaj cu ocazia Anului Nou.

O analiză, orieît de sumară, arată că după al doilea război mondial în Europa se afirmau puternic forţele democratice, revoluţionare, inclusiv republicane. Alături de statele oare avuseseră forme de guvernămînt republicane în perioada interbelică (Cehoslovacia, Polonia, Austria, Elveţia, Franţa, Finlanda, Spania, Portugalia), alte şase au devenit republici: Irlanda (iunie 1945), Iugoslavia (noiembrie 1945), Albania (ianuarie 1946), Ungaria (februarie 1946), Italia (mai 1946), Bulgaria (septembrie 1946). Dintre acestea patru porniseră pe drumul revoluţiei demo-crat-populare, iar trei (Bulgaria, Iugoslavia şi Ungaria) aveau graniţe comune eu ţara noastră.

România evolua într-un context internaţional favorabil forţelor revoluţionare, îşi aducea propria-i contribuţie, originală, specifică, ia afirmarea spiritului nou, democratic, republican în Europa şi în lume.

La 24 decembrie 1944 funcţia de ministru al Apărării Naţionale a fost preluată de Emil Bodnaraş, membru al Biroului Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. Luînd cuvîratuil la ceremonie, dr. Petru

---

[52] Nicolette Franck, op. cit., p. 230; Emilian Ionescu, *op. cit.*, p. 214.

[53] *M.S. regele* şi *M.S. regina au sosit în Capitală,* în „Universul", 64, nr. 295 din 24 decembrie 1947.

[54] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 229.

[55] „Monitorul oficial", nr. 298 din 24 decembrie 1947.

Groza a precizat că acest act era determinat de ,,rosturi mult mai adinei, rosturi care aparţin întregului popor"[56], iar Emil Bodnaraş a ţinut să afirme că preia conducerea armatei „din însărcinarea Partidului Comunist Român şi cu asentimentul unanim al guvernului condus de dr. Petru Grozia"[57]. Aşadar, nu era vorba de o simplă schimbare de titular, ci de preluarea integrală a organismului militar sub controlul şi conducerea Partidului Comunist, în perspectiva apropiatei înlăturări a monarhiei.

în zilele imediat următoare s-au efectuat importante redistribuiri în funcţii şi comenzi superioare. La 27 decembrie au fost numiţi în funcţii înalte, la diferite comandamenite, ofiţeri superiori şi 10 generali (militanţi comunişti sau cu vederi larg democratice), concomitent cu trecerea în rezervă a 8 generali şi a unor ofiţeri superiori care nu se încadraseră în procesul transformării revoluţionare a armatei. Paralel au fost luate măsuri de îmbunătăţire a hranei şi echipamentului militarilor, primite cu satisfacţie de întreaga armată.

în dimineaţa zilei de 29 decembrie 1947 comuniştii cu munci de răspundere în armată au fost convocaţi la Ministerul Apărării Naţionale, unde li s-au comunicat unele directive privind îndepărtarea imediată din armată a celor trecuţi în cadru disponibil, asigurarea siguranţei ordinei în judeţe şi în garnizoane, întărirea pazei unităţilor militare, modul de legătură cu organele locale ale Partidului Comunist; apoi, li s-au înmînat plicuri pe care urmau să le deschidă la un anumit consemn, fiind trimişi în diferite unităţi şi comandamente din întreaga ţară[58]. Tot de la 27 decembrie au fost alarmate unele unităţi militare, iar Marele Stat Major a dat o serie de ordine vizînd întărirea pazei la depozitele de armament şi sporirea efectivelor gărzilor, punerea la dispoziţia subunităţilor de serviciu a întregului personal necesar pentru îndeplinirea oricăror sarcini[50]. Prin aceste măsuri s-a urmărit neutralizarea oricărei încercări din partea monarhului sau a eventualilor lui susţinături de a utiliza armata pentru a opri desfăşurarea procesului revoluţionar.

---

[56] „Universul", 64, nr. 297 din 31 decembrie 1947.
[57] *Ibidem.*
[58] Gh. Bejancu si O. Lustifi, *Cronică în marş,* Bucureşti, Edit. Militară, 1974, p. 201.
[59] Ştefan Pâslaru, *op. cit.,* p. 95.

In ziua de 29 decembrie 1947, Comitetul Central al Partidului Comunist Român a adoptat un plan de măsuri de securitate şi măsuri politice vizînd acţiunile ce trebuiau întreprinse pentru înlăturarea monarhiei şi proclamarea Republicii*. Cu unele modificări, acest plan a fost aplicat începînd cu a doua jumătate a aceleiaşi zile. *S-a* trecut

• Planul era următorul:
I. *Măsuri de securitate* luate de Ministerul de Interne şi Ministerul Apărării Naţionale:
a) paza instituţiilor
b) paza demnitarilor şi oamenilor
c) paza punctelor strategice în Capitală şi în provincie:
— telefoane
— căi ferate
— lucrări de artă (poduri, tuneluri etc.)
— radiodifuziune
— alte obiective importante
d) starea de alarmă a unităţilor de rezervă
e) ora 19,00 discuţie Gh. Dej — Groza
f) chemarea regelui şi fixarea orei de audienţă pentru ziua da 30. XII, cel mai tîrziu la orele 12—13.
II. *Măsuri politice*
a) mobilizarea pentru ziua de 30 XII. a partidului şi organizaţiilor de masă
b) idem presă şi radio
c) convocarea parlamentarilor pentru ziua de 30 XII.

30. XII. 1947

1. întrevederea
2. Difuzarea actului şi proclamaţia guvernului
3. Şedinţa comună: guvern şi parlament pentru desemnarea organului provizoriu:

Groza Petru
Niculi Ion
Prof. Parhon
Vaida Vasile
Voitec Ştefan

4. *Schimbări In guvern*

1. Preşed. Cons. Min.: Gheorghiu-Dej
2. Educ. Naţională: Gh. Vasilichi
3. Ind. Comerţ: Vasile buca
4. Min. Finanţe: Gh. Apostol

29. XII. 1947

Parlament:
ora 19—20 — îhtrev. Gh. Dej — P. Groza
1. *Securitate* — acte de sabotaj

la punerea sub paza gărzilor muncitoreşti înarmate şi a unităţilor militare a punctelor strategice din Capitală şi din ţară, a principalelor întreprinderi şi instituţii; au fost rechemaţi în ţară o serie de diplomaţi cunoscuţi pentru concepţiile lor monarhiste; s-a asigurat securitatea membrilor guvernului şi fruntaşilor partidelor democratice; unităţile militare au fost puse sub stare de alarmă şi pregătite să intervină în caz de necesitate; s-a efectuat o masivă mobilizare la sedii a activului de partid şi de tineret; a fost convocată sesiunea extraordinară a Adunării Deputaţilor; ofiţerii batalionului de gardă regală au fost consemnaţi în cazarma Regimentului 3 Care de duptă, iar militarilor în termen li s-a dat permisie; au fost efectuate treceri în rezervă şi numiri în comandamente şi în rîndul cadrelor ofiţereşti[60]".

P.C.R. şi guvernul aveau în vedere detronarea pe cale paşnică a regelui, dar au luat şi măsurile de siguranţă necesare pentru eventualitatea că ar fi trebuit să recurgă la forţă.

în seara zilei de 29 decembrie (ora 20,30) regele Mihai a fost anunţat de mareşalul palatului (aflat în Bucureşti) despre cererea formală a dr. Petru Groza de a-i acorda o audienţă a doua zi, la ora 10; era rugată să fie de faţă şi regina-mamă. Suveranul a înţeles că această chemare era determinată de ceva neobişnuit, dar nu-şi putea da seama despre ce putea fi vorba; presupunea că ar fi o discuţie în legătură cu căsătoria lui.

In dimineaţa zilei de 30 decembrie, regele, împreună cu regina-mamă — însoţiţi de persoane de la Curte şi garda obişnuită — au pornit cu maşina spre Bucureşti. La ora 12, Mihai I a sosit la palatul din şoseaua Kiseleff. Mareşalul palatului, Dimitrie Negel, 1-a informat telefonic pe Groza, care a sosit peste 15 minute împreună cu

— comunicaţii
— telefoane
— instituţii
— radiodifuziune
2. *Politic* — mitinguri întreprinderi (Bulg.)
— preg. presă
— act x
— proclam, guv.
Armata — ordinea de zi — jurământul
(Apud Gheorghe Ţuţui şi Gheorghe I. Ioniţă *op. cit,* p. 209—210 (Anexa 3).

[60] *Pentru Republică în România,* p. 185—188.

Gh. Gheorghiu-Dej. „Regele îşi dădu imediat seama de implicaţiile pe care le avea prezenţa lui Dej ... El venise în calitatea sa de secretar general al Partidului Comunist, ceea ce însemna neplăcere"[61]. Groza explică de la intrare: „Am venit cu prietenul meu Dej şi am dori să fim primiţi împreună". Suveranul nu avea altceva de făcut decît să accepte. Discuţia s-a desfăşurat în holul de la etaj al palatului'"'-. Participau: regele Minai I, regina-mamă Elena, dr. Petru Groza şi Gh. Gheorghiu-Dej. Biograful regelui nota: „Nu exista atmosfera în care un monarh primea în audienţă doi din miniştrii săi, ci aceea în care patru persoane stăteau liniştit de vorbă în colţul unei camere". Groza **intră** direct în subiect: — „Ei bine, Majestate, a sosit timpul să aranjăm o despărţire prietenească". După o lungă pauză, **regele,** luat prin surprindere, întrebă ce trebuie să înţeleagă prin aceste cuvinte. — „Am venit în problema importantă pe care am discutat-o cu cîteva zile înainte. Problema de a pune capăt monarhiei. La urma urmei v-am avertizat că va trebui să vă pregătiţi pentru aşa ceva. Trebuie să înţelegeţi că nu mai există loc în România pentru un rege". Mihai I continua să fie uluit; se aştepta la un astfel de deznodămînt, dar nu se gîndise că el s-ar produce aşa de brusc. Totuşi, replică: — „Nu dv. sînteţi cel care puiteţi să-mi spuneţi să plec. Această chestiune trebuie s-o hotărască poporul". în discuţie interveni Gheorghiu-Dej: — „Majestatea Voastră trebuie să înţeleagă că nu v-am cere acest lucru, dacă România nu ar fi coaptă pentru a deveni republică". Groza preciza că guvernul va aranja problemele materiale, astfel **încât** Mihai să ducă o viaţă confortabilă: — „Vrem să rezolvăm această chestiune fără fricţiuni, în mod elegant". Gheorghiu-Dej întări spusele primului ministru, dezvoltînd ideea că „atîta timp cât sînteţi aici vor fi întotdeauna frămîntări. Fiecare reacţionar priveşte la persoana dv. ca la inspiratorul rezistenţei. Nu mai putem tolera această situaţie". El aminti că la procesul Partidului Naţional-Ţărănesc s-au dezvăluit documente care atestau implicarea su-

---

[61] Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 165—166.

[62] Relatarea după: *Stenograma şedinţei ConsilivJui de Miniştri, din 30 decembrie 1947,* în Arh. CC. al P.C.R., font! 103, dos. 9082, f. 1—6; Nicolette Franck, *op. cit.,* p. 233—236; Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 235—247; Ioan Scurtu, *30 Decembrie 1947 — libertatea poporului de a-si clădi o nouă formă de stat,* în .,Magazin istoric", nr. 12/1987.

veranului în acţiuni îndreptate împotriva guvernului democratic, iar „dacă se va produce vreo încurcătură, nu vom putea împiedica scoaterea lor la iveală, şi atunci cum am putea opri legea să-şi urmeze cursul".

Regele îşi dădu seama că cei doi nu puteau renunţa la misiunea lor. — „Propunerea dv. ridică grele probleme constituţionale", încercă el o manevră. — „Ne-am gîndit la toate, replică Groza scoţînd o coală din pergament alb din dosarul cu scoarţe roşii pe care-l ţinuse în mînă de cînd începuse audienţa. Majestatea Voastră nu trebuie să faceţi altceva decît să semnaţi". — „Voi studia această scrisoare", declară regele, în speranţa că va cîştiga timp. — „Trebuie s-o citiţi acum. Nu părăsim această casă pînă cînd hîrtia nu va fi semnată, chiar dacă va trebui să stăm aici pînă diseară", preciza Groza. —■ „îmi trebuie 48 de ore pentru a-mi analiza situaţia", afirmă Mihai. Dar răspunsul şefului guvernului fu lămuritor: — „Este imposibil. Poporul nostru aşteaptă ştirea abdicării. Dacă nu vom avea curînd semnătura dv., se vor ivi neplăceri". Regele merse în camera de alături pentru a citi documentul. Era aproape ora 15. Dibăcia şi fermitatea dovedite de Groza şi Gheorghiu-Dej, care, păstrînd un ton ponderat, au ştiut să sugereze că exista şi o altă cale pentru înlăturarea monarhiei, măsurile adoptate de guvern au dat rezultatele scontate. Inţelegînd că nu mai avea nici o şansă, reveni în salon, se aşeză la masa de lîngă perete, şi semnă următorul document[63]:

„Mihai I-iu

Prin graţia lui Dumnezeu şi voinţa naţională, rege al României,

La toţi de faţă şi viitori sănătate.

In viaţa statului român s-au produs în ultimii ani prefaceri politice, economice şi sociale care au creait noi raporturi între principalii factori ai vieţii de stat.

Aceste raporturi nu mai corespund astăzi condiţiilor stabilite de pactul fundamental — Constituţia ţării —■ cerînd o grabnică şi fundamentală schimbare.

In faţa acestei situaţiuni, în deplină înţelegere cu factorii de răspundere ai ţării, conştient şi de răspunderea ce-mi revine, consider că instituţia monarhică nu mai corespunde actualelor condiţiuni ale vieţii noastre de stat,

---

[63] „Monitorul oficial", nr. 300 bis din 30 decembrie 1947.

ea reprezentînd o piedică serioasă în calea dezvoltării României.

In consecinţă, pe deplin conştient de importanţa actului ce fac în interesul poporului român,

ABDIC

pentru mine şi pentru urmaşii mei de la Tron, renunţînd pentru mine şi pentru ei la toate prerogativele ce le-am exercitat ca rege al României.

Las poporului român libertatea de a-şi alege noua formă de stat.

Mihai I

Dată la Bucureşti,

astăzi 30 decembrie 1947".

După aceea s-au discutat problemele privind condiţiile plecării fostului rege şi a mamei sale din ţară, precum şi bunurile pe care aceştia le puteau lua în străinătate.

Cu documentul semnat, dr. Petru Groza şi Gh. Gheorghiu-Dej au plecat la Consiliul de Miniştri, care s-a deschis la ora 15,30*. Dr. P. Groza a început cu următoarele cuvinte[64]: „Doamnă şi domnilor miniştri, v-am convocat pentru a vă comunica un fapt nou, care a intervenit de cînd nu ne-am văzut. Veţi lua cunoştinţă de acest fapt din conţinutul actului pe care vi-1 voi citi", şi a citit documentul semnat de Mihai I.

în continuare, dr. Petru Groza a prezentat textul proclamaţiei guvernului către ţară. Proclamaţia aducea la cunoştinţă abdicarea regelui şi aprecia că „Astfel, poporul român a dobîndit libertatea de a-şi clădi o formă nouă de stat — Republica Populară". In document se adresa un vibrant apel: „Să înălţăm noua formă de viaţă a statului nostru Republica Populară Română, patria tuturor celor ce muncesc cu braţele şi cu mintea, de la oraşe şi de la

---

* La şedinţă au participat: Gh. Gheorghiu-Dej, Ana Pauker, Vasile Luca, Teohari Georgescu, Ştefan Voitec, Emil Bodnaraş, Lothar Rădăceanu, Octav Livezeanu, Tudor Ionescu, Theodor Iordăchescu, Stanciu Stoian — miniştri; Mihail Sadoveanu — preşedintele Adunării Deputaţilor; Ion Gheorghe Maurer, Ludovic Takacs, M. Macovescu, V. Modoran, I. Popescu — subsecretari de stat; S. Oeriu — preşedintele Comisiei Ministeriale pentru aplicarea Tratatului de pace.

[64] Relatare după *Stenograma şedinţei Consiliului de Miniştri din 30 decembrie 1947,* în Arh. CC. al P.C.R., fond 103, dosar 9082, f. 1—6.

sate". Proclamaţia era semnată de toţi membrii guvernului, inclusiv de cei care nu erau prezenţi la şedinţă*. Necerînd nimeni cuvîntul, Proclamaţia a fost aprobată în unanimitate, urmînd a fi difuzată în aceeaşi zi de 30 decembrie 1947, la postul naţional de radio.

Dr. Petru **Groasa** a ţinut să informeze Consiliul de Miniştri că actul abdicării „s-a făcut prin bună învoială [...]. Istoria va înregistra o lichidare prietenească a monarhiei, fără zguduiri, cum poate inamicii noştri n-ar fi dorit. Ca să citez o expresie a reginei-mame, poporul a făcut azi un divorţ şi decent şi elegant de monarhie. [...]. Vreau să se ştie pretutindeni — şi aceasta este foarte important, că lucrul acesta s-a făcut cu cuminţenie, la tâmpul său. Nimeni n-a fost supărat cu ceva. Noi mergem înainte pe drumul nostru, cu minimum de zguduiri la maximum de foloase. Vom îngriji ca fostul rege să plece liniştit, aşa cum sa cuvine, pentru ca nimeni să nu poată avea un cuvînt de reproş, pentru felul cum poporul nostru a ţinut să se poarte cu acela care, înţelegînd glasul vremurilor, s-a retras, lucru pentru care poporul român nu se poate arăta nerecunoscător. Deci fostul rege va fi respectat ca orice cetăţean al acestei ţări"**.

---

* Este vorba despre: Traian Săvulescu, L. Pătrăşcanu, Florica Bagdazar, N. Profiri, Romulus Zăroni, Ion Pas, Gh. Vasilichi, C. Agiu, C. Daicoviciu, Miron Nicolescu, Gr. Geamănu.

** In seara zilei de 3 ianuarie 1948 Mihai de Hohenzollern a plecat însoţit de mama sa de la Castelul Pelişor la gara Sinaia; de la intrarea în gară şi pînă la urcarea în vagon cele două persoane au trecut printre două rînduri de ostaşi, care n-au mai prezentat onorul cum se obişnuia. Cînd trenul (format din 8 vagoane, dintre care 2 de bagaje şi 6 vagoane salon) s-a pus în mişcare grupuri de ceferişti şi alţi cetăţeni care se aflau pe peron au început să scandeze: „Trăiască Republica". Odată cu Mihai au părăsit ţara 33 de persoane, majoritatea aflate de mai mulţi ani în serviciul Casei Regale; ulterior au plecat şi alţii, care s-au adăugat la membrii familiei regale aflaţi deja în străinătate — în total 46 de persoane, dintre care numai 17 făceau parte din suita fostului rege. în plină noapte trenul a trecut graniţa de stat a României, a parcurs teritoriile Ungariei şi Austriei, îndreptîndu-se spre Elveţia, unde Mihai de Hohenzollern şi-a stabilit domiciliul. Pe traseu şi la sosirea în Elveţia el a refuzat să facă declaraţii ziariştilor. La 4 martie 1948, aflîndu-se într-o vizită în Marea Britanie, Mihai a declarat presei — contrar celor cuprinse în actul de abdicare semnat la 30 decembrie 1947 — că abdicarea i-a fost impusă prin forţă, astfel încît nu se simţea legat de acest act; asemenea afirmaţii au fost repetate în Statele Unite ale Americii cu prilejul primirii lui, în aceeaşi lună, de către H. Truman si G. Marschall, precum şi în alte ocazii. Ca urmare a acestei activităţi desfăşurate de membrii fostei Case Regale, Consiliul

Apoi, dr. Petru Groza a propus constituirea unui Prezidiu al Republicii Populare Române, alcătuit din cinci persoane — „oameni onorabili, de suprafaţă" —■ care-şî va exercita atribuţiile pînă la alegerea lui de către Adunarea Constituantă. El a propus ca din Prc-zidiu să facă parte: Mihail Sadoveanu — preşedintele Adunării Deputaţilor; prof. dr. C. I. Parhon — preşedintele A.R.L.U.S.-ului; Ştefan Voitec — ministrul Educaţiei Naţionale; Gh. Stere — preşedintele Curţii de Apel din Bucureşti; Ion Niculi — vicepreşedinte al Adunării Deputaţilor. Consiliul de Miniştri a aprobat aceste propuneri, şedinţa luînd sfîrşit la ora 16,10.

Peste exact trei ore, la 19,10, s-a deschis, sub preşedinţia lui M. Sadoveanu, şedinţa extraordinară a Adunării Deputaţilor[65]. Primul a urcat la tribună dr. Petru Groza, care a dat citire actului de abdicare a regelui Mihai I şi proclamaţiei guvernului. M. Sadoveanu a declarat, în numele deputaţilor, că parlamentul „ia act de abdicarea regelui Mihai, cit şi de proclamaţia guvernului către ţară".

Deputatul Gh. Nechiti a prezentat următorul proiect de lege prin iniţiativă parlamentară:

„Art. 1. Adunarea Deputaţilor ia act de abdicarea regelui Mihai I, pentru el şi pentru urmaşii săi. *Art.* 2.. Constituţia din anul 1866, cu modificările din 29 martie 1923 şi acelea din 1 septembrie 1944 şi următoarele se abrogă. *Art. 3.* România este Republică Populară. Denu-

---

de Miniştri a hotărît, la 22 mai 1948, retragerea cetăţeniei române pentru: Mihai de Hohenzollern; Elena, mama sa; Elisabeta de Hohenzollem; Ileana de Habsburg şi Nicolae de Hohenzollern. In diverse ocazii, şi mai ales de Anul Nou, Mihai a continuat să adreseze „mesaje" poporului român, dar el nu s-a lăsat atras de cercurile reacţionare (foşti legionari, transfugi etc.) într-o acţiune de „recăpătare a Tronului", înţelegînd că nu avea nici o şansă. La 10 iunie 1948 s-a oficiat în Palatul regal din Atena (sala Tronului), căsătoria între Mihai de Hohenzollern şi Anna de Bourbon-Parma, din care au rezultat cinci copii (Mărgărita, Elena, Irina, Sofia şi Măria). Devenit persoană particulară, Mihai de Hohenzollern s-a angajat pilot de încercare la o firmă americană cu sediul în Elveţia, iar după ce a absolvit un curs şi a obţinut diploma de specialist la New-York a devenit „brooker" (agent de schimb), reprezentînd o casă greco-americană în Wall Street („Scînteia", XVII, nr. 1128 din 24 mai 1948; Nicolette Franck, *op. cit.,* p. 239—242; Arthur Gould Lee, *op. cit.,* p. 245— 260; Gheorghe Ţuţui şi Gheorghe I. loniţă, *op. cit.,* p. 125—126).

---

[63] Relatare după „D.A.D.", nr. 33, şedinţa **din** 30 decembrie 1947.

mirea statului român este: Republica Populară Română. *Art. 4.* Puterea legislativă va fi exercitată de Adunarea Deputaţilor pînă la dizolvarea ei şi pînă la constituirea unei Adunări legislative constituante, care se va facea la data ce se va fixa de Adunarea Deputaţilor. *Art. 5.* Adunarea Constituantă va hotărî asupra noii Constituţii a R. P. Române. *Art. 6.* Pînă la intrarea în vigoare a noii Constituţiuni, puterea executivă va fi exercitată de un Prezidium compus din cinci membri, aleşi cu majoritate de Adunarea Deputaţilor dintre personalităţile vieţii publice, ştiinţifice şi culturale ale Republicii Populare Române. *Art.* 7. Membru Prezidiului R.P.R.. vor depune în faţa Adunării Deputaţilor jurămînt de credinţă poporului român după următoarea formulă: «Jur a apăra drepturile şi libertăţile democratice ale poporului român şi independenţa şi suveranitatea Republicii Populare Române, precum şi legile sale». *Art. 8.* în termen de trei zile de la apariţia prezentei legi, armata şi funcţionarii publici vor depune jurămînt de credinţă. Formula jurămîntului pentru funcţionarii publici este: «Jur de a fi credincios poporului şi de a apăra Republica Populară Română împotriva duşmanilor din afară şi dinlăuntru. Jur a respecta legile R.P.îl. şi de a păstra secretul de serviciu». Pentru armată, grăniceri şi jandarmi formula jurămîntului este: «Jur de a fi credincios poporului şi de a apăra Republica Populară Română împotriva duşmanilor din afară şi dinlăuntru. Jur a respecta legile Republicii Populare Române, de a păstra secretul de serviciu. Jur supunere legilor şi regulamentelor militare în toate ocaziunile»".

Trecîndu-se la votul cu bile, proiectul de lege a întrunit 295 bile albe pentru, adică unanimitatea.

în continuare, deputatul Gh. Apostol a prezentat, din iniţiativă parlamentară, proiectul de lege prin care se numeau membri ai Prezidiului Republicii Populare Române: C. I. Parhon, M. Sadoveanu, Şt. Voitec, Gh. Stere şi I. Niculi. Proiectul a fost adoptat în unanimitate (295 bile albe).

Conducerea şedinţei a fost preluată de Miron Belea, vicepreşedinte ai Adunării Deputaţilor, membrii Prezidiului (între care şi M. Sadoveanu, preşedintele parlamentului), depunînd pe rînd jurămîntul*. La ora 19,55 s-

* Gh. Stere nefiind prezent, s-a ţinut a doua zi, 31 decembrie 1947, o şedinţă specială în cadrul căreia acestei a depus jurămîntu] („D.A.D.", nr. 34, şedinţa din 31 decembrie 1947, p. 479).

încheiat una dintre cele mai importante şedinţe din istoria parlamentului românesc şi a ţării însăşi.

în mesajul Prezidiumului Republicii se arăta: „Poporul român şi-a dobîndit acum libertatea de a-şi da forma de stat cea mai potrivită cu aspiraţiile sale fireşti: Republica Populară [. . .]. Nici o piedică nu mai stă acum în calea dezvoltării depline a democraţiei noastre populare, menită să asigure tuturor celor ce muncesc, cu braţele sau cu mintea, de la oraşe şi sate, bună starea materială şi culturală, şi care să constituie garanţia suveranităţii şi independenţei ţării noastre [.. .]. Totul depinde acum numai de munca şi destoinicia noastră, de iubirea noastră de popor şi de Republica noastră Populară, de devotamentul fiecăruia pentru propăşirea ţării"[66].

Actul de la 30 Decembrie 1947 venea să încoroneze lupta îndelungată desfăşurată de forţele cele mai înaintate din România pentru un regim democratic republican; el s-a realizat în contextul mutaţiilor survenite după 23 August 1944[67], generate de înfăptuirea victorioasă a Revoluţiei de Eliberare Socială şi Naţională, Antifascistă şi Antiimperialistă.

Abolirea monarhiei a pus capăt unei instituţii legată prin mii de fire de clasa socială a burgheziei. De-a lungul celor opt decenii de existenţă, monarhia a devenit una dintre cele mai bogate, dacă nu chiar cea mai bogată, instituţie din România. Cînd la 22 mai 1948 Consiliul de Miniştri a hotărit trecerea în proprietatea statului român a bunurilor fostului rege Mihai, familia regală deţinea: 15 190 ha teren arabil, 136 990 ha păduri, 29 castele cu 1081 camere, 114 alte palate în diferite zone ale ţării cu 1 979 camere, 16 castele de vînătoare şi cabane cu 88 de camere, 3 991 502 bucăţi acţiuni la cele mai importante întreprinderi industriale şi bănci („Reşiţa", „Astra Română", „Titan—Nădrag—Călan", „Mica", „Steaua Română", „Letea", Banca Românească, Banca de credit etc). Casa Regală poseda numeroase bijuterii, tablouri, yacht-uri şi

---

[66] „Seînteia", XVII, nr. 1011 din 2 ianuarie 1948.

[67] Troiin Hăgan, *Proclamarea Republicii, moment de cotitură în destinele patriei,* Cluj, Edit. Dacia, 1972, p. 11—14; N. Petreanu, *Republica în conştiinţa poporului român; Pentru Republică* Jn *România* (coordonator Aron Petric), cap. II.

alte bunuri în valoare „de mai multe sute de miliarde de lei"[68]. Statul român a fost scutit la 30 decembrie 1947 de plata listei civile pentru familia regală şi de alte cheltuieli legate de activitatea monarhiei.

A fost lichidată o insituţie în esenţa ei nedemocratică, deoarece principiul eredităţii nu putea constitui garanţia valorii şi capacităţii, iar desemnarea monarhului pe viaţă bloca posibilitatea ascensiunii pînă în vîrful piramidei politice a celor ce-şi dovedeau, prin fapte, ataşamentul nemărginit faţă de interesele patriei şi ale poporului român.

Vestea proclamării Republicii a fost primită cu entuziasm de masele populare de pe întreg cuprinsul ţării. Un mare miting a avut loc în ziua de 31 decembrie în faţa Palatului, devenit al Republicii, unde s-a încins o horă uriaşă care făcea înconjurul pieţii, din str. Episcopiei pînă la biserica Creţulescu[69]; în întreprinderi, instituţii, unităţi militare au avut loc adunări prin care oamenii muncii îşi manifestau adeziunea la actul de la 30 Decembrie şi îşi exprimau hotărîrea de a înălţa, prin munca lor, Republica Populară Română tot mai sus în rîndul statelor libere şi independente ale lumii. Aceleaşi sentimente erau mărturisite în scrisori şi telegrame adresate CC. al P.C.R., guvernului, Adunării Deputaţilor, Prezidiului Republicii, în declaraţiile difuzate la radio, în articolele apărute în presă. Cităm, cu titlu de exemplu, articolul publicat de George Călinescu la 4 ianuarie 1948: „în situaţia României, o putere executivă emanată de la popor este instrumentul cel mai sigur, deoarece poporul cu instinctul său nu greşeşte niciodată. Mihail Sadoveanu, cîntăreţ al lui Ştefan cel Mare şi cărturar hrănit cu cronici, nu va fi, de pildă, un cîrmaci mai lipsit de vedere şi tot astfel Prezidiul, în întregul lui, guvernul şi parlamentul ţării. înainte deci, fără şovăire spre întărirea tinerei instituţii. Republica vrea să zică res-publica, lucrul public, avem aşadar de acum încolo toţi o parte de responsabilitate în propăşirea ţării. Cuvîntul nostru de ordine este azi: -«Să fim alături de patrie, să slujim RES-PUBLICA»"[70].

---

[68] „Scînteia", XVII, nr. 1128 din 24 mai 1948.
[69] *Ibidem,* nr. 1011 din 2 ianuarie 1948.
[70] George Călinescu, *RES-PUBLICA,* în „Naţiunea", II, nr. **531** **din** 4 ianuarie 1948.

Un larg ecou a avut proclamarea Republicii Populare Române şi peste hotare[71].

Instaurarea monarhiei de Hohenzollern în 1866 s-a făcut într-un anumit context internaţional, cînd oamenii politici români au apreciat că prin acest act se asigura menţinerea şi afirmarea statului român ameninţat de tendinţele expansioniste ale celor trei imperii vecine: otoman, ţarist şi habsburgic. în cele peste opt decenii care trecuseră de atunci, în lume s-au produs modificări substanţiale: cele trei imperii dispăruseră de mult, România se număra printre statele de democraţie populară, cu un regim politic înaintat, fiind înconjurată de ţări prietene. Noul cadru internaţional a favorizat lupta poporului român pentru îndeplinirea aspiraţiilor sale republicane, fără teamă că vreo mare putere străină ar putea să-i anihileze voinţa[72].

Prin actul de la 30 Decembrie 1947 România aducea propria ei contribuţie la afirmarea forţelor democratice, revoluţionare pe arena internaţională. Aşa cum remarca Maurice Thorez, secretarul general al Comitetului Central ai Partidului Comunist Francez, proclamarea Republicii în Roi. lânia a **„stîrnit** un **avînt,** care umflă pînzcle mişcării muncitoreşti democratice, antrenînd lumea către înfăptuirea cît mai grabnică a socialismului şi comunismului"[73]. La rîndul său, Palmiro Togliatti declara: „Am urmărit şi urmărim cu atenţie şi admiraţie munca şi lupta comuniştilor şi a muncitorilor români pentru înnoirea democratică a ţării lor, pentru a **face** clin România o ţară liberă, independentă, progresistă şi fericită"[74].

Marile evenimente istorice sînt întotdeauna rezultatul unor acumulări de lungă durată şi se concretizează în momentul în care s-au maturizat condiţiile obiective şi subiective necesare. Instaurarea formei de guvernămînt republicane constituie încununarea luptei duse de-a lungul secolelor de poporul român, de forţele sale înaintate pen-

[71] Vezi, pe larg, Eufrosina Popescu şi M. Rusenescu, *Ecoul internaţional al proclamării Republicii Populare Române,* în „Stu dii. Rev. ist.", nr. 6/1967; C. Botoran şi A. Harşa, *Ecoul internaţio nal al proclamării Republicii Populare Române pe meridianele lutnii,* în „Anale ist.", nr. 0/1972; Ştefan Lache, *Ecoul internaţio nal al proclamării Republicii, Ibideni,* nr. 6/1987.

[72] Gh. N. Cazan şi N. Z. Lupu, *împrejurările externe ale pro clamării Republicii Populare Române şi ecoul ei internaţional,* în „Analele Univ. Bucureşti — Istorie", nr. 1/1973, p. 88.

[73] „Scînteia", XVII, nr. 1 020 din 12 ianuarie 1948.

[74] C. Botoran şi A. Harşa, *art. cit., loc. cit.,* p. 69.

tru eliberare socială şi naţională, pentru progres social, pentru o viaţă mai bună. Instaurarea Republicii a devenit posibilă în condiţiile sociale şi politice noi, create după 23 August 1944, ale profundelor schimbări democratice, revoluţionare care s-au produs în societatea românească.

In acelaşi timp, proclamarea Republicii „a marcat o nouă etapă în istoria patriei noastre, trecerea la făurirea orînduirii socialiste în România"'[75].

[75] Nicolae Ceauşescu, *Raport cu privire la stadiul dezvoltării forţelor de producţie, al societăţii socialiste în general, al relaţiilor de producţie şi sociale, ale democraţiei muncitoreşti-revolu-ţionare, al perfecţionării conducerii, pe baza principiilor autoconducerii şi autogestiunii, al perfecţionării şi continuării procesului revoluţionar în noua etapă de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism. Raport prezentat la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român, 14 decembrie 1987,* Bucureşti, Edit. Politică, 1988, p. 8.

CAPITOLUL XII

UN IDEAL ÎMPLINIT: REPUBLICA SOCIALISTA

1. DE LA REPUBLICA POPULARA LA REPUBLICA SOCIALISTA

Prin actul de la 30 Decembrie 1947 s-a instaurat cea mai democratică formă de guvernămînt din istoria poporului român, puterea fiind preluată în întregime de o clasă ale cărei interese fundamentale sînt în concordanţă cu interesele întregului popor.

In noua etapă istorică partidului politic al clasei muncitoare — clasă conducătoare a procesului revoluţionar — îi revenea misiunea de a elabora linia strategică şi tactică de construire a societăţii socialiste. Congresul de unificare a Partidului Comunist Român cu Partidul Social-Democrat (Congresul I al Partidului Muncitoresc Român, devenit, pe baza hotărîrii din 1965, Congresul al VT-lea al Partidului Comunist Român), desfăşurat în zilele de 21—23 februarie 1948, a decis crearea Partidului Muncitoresc Român, care-şi propunea: făurirea unei societăţi lipsită de exploatare şi asuprire, a unor relaţii de producţie socialiste, a bazei economice a socialismului, trecerea la dezvoltarea planificată a economiei naţionale, industrializarea socialistă, modernizarea agriculturii, dezvoltarea democraţiei populare, elaborarea unei noi Constituţii, reorganizarea aparatului de stat, promovarea unei politici externe de pace şi colaborare internaţională[1].

Prin făurirea Partidului Muncitoresc Român s-a pus capăt sciziunii din mişcarea muncitorească, s-au asigurat clasei muncitoare condiţii optime, organizatorice şi politice, pentru îndeplinirea misiunii sale de clasă conducătoare a operei de făurire a societăţii socialiste în România. Acest act se înscria, totodată, ca o contribuţie originală a

[1] *Rezoluţia Congresului,* în. „Scînteia" din 24 februarie 1948.

mişcării muncitoreşti din ţara noastră la tezaurul teoretic şi practic al mişcării muncitoreşti internaţionale privind formele şi metodele de realizare a unităţii depline a comuniştilor şi social-democraţilor.

încă de la începutul democraţiei socialiste, partidul clasei muncitoare a constituit nucleul întregului sistem politic al ţării. Partidul „a asigurat mobilizarea şi unirea tuturor forţelor revoluţionare, democratice ale poporului într-un singur şuvoi — ceea ce a avut un rol determinant în desfăşurarea cu succes a marilor bătălii politice care au dus la instaurarea regimului socialist în România"[2]. In Rezoluţia Congresului de unificare se arăta limpede: „Avînd în frunte detaşamentul său de avangardă —Partidul Muncitoresc Român —, clasa muncitoare din România, legată printr-o strînsă alianţă cu ţărănimea muncitoare, concentrînd în jurul ei toţi oamenii muncii, păşeşte la îndeplinirea unor sarcini noi, menite să asigure continua întărire şi adîncire a democraţiei populare şi avîntul economiei naţionale"[3]. Erau astfel formulate principalele obiective ale perioadei de construcţie a societăţii socialiste. Partidul s-a aflat în fruntea luptei forţelor revoluţionare pentru democratizarea întregii vieţi sociale, pentru sfărîmarca vechiului aparat de stat şi crearea altuia nou, cu adevărat democratic, pentru un sistem politic întemeiat pe o largă participare a maselor la conducerea treburilor publice[4].

Partidul Muncitoresc Român (denumire ce s-a păstrat pînă în 1965) a desfăşurat o impresionantă activitate — politică, ideologică, organizatorică — reuşind să mobilizeze poporul român în grandioasa operă de edificare a societăţii socialiste. în elaborarea liniei sale politice *un* rol important l-au avut Congresele al II4ea (decembrie 1955) şi al IH-lea (iunie 1960) ale Partidului Muncitoresc Român, respectiv al VH-lea şi al VUI-lea ale Partidului Comunist Român. De asemenea, Plenarele Comitetului Central au dezbătut şi adoptat hotărîri însemnate privind

---

[2] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* p. 56.

[3] *Congresul Partidului Muncitoresc Român. 21—23 februarie 194%,* Bucureşti, Edit. P.M.R., 1943, p. 293.

[4] Gheorghe I. Ioniţă, *Partidul Comunist Român — conducătorul poporului român in revoluţia şi construcţia socialistă (194$—1965),* în „Studii şi materiale de istorie contemporană", voi. III, 1978. p. 147—151.

viaţa economică, socială, politică, învăţămîntul, ştiinţa, cultura etc. A existat, mai ales după 1960, o preocupare susţinută pentru studierea atentă a realităţilor din România şi stabilirea unor măsuri în concordanţă cu necesităţile concret-istorice, pentru valorificarea experienţei poporului român, validată la scara istoriei. In fruntea partidului s-a aflat Gheorghe Gheorghiu-Dej, ales secretar general ia Conferinţa Naţională din octombrie 1945 şi reales în funcţia supremă succesiv pînă la moartea sa în martie 1965 (funcţia de secretar general a fost înlocuită în 1954 cu cea de prim-secretar al Comitetului Central).

După abolirea monarhiei şi proclamarea Republicii se impunea adoptarea unei noi Constituţii, care să consfinţească noul conţinut al puterii, noua formă de stat, să ofere cadrul legal pentru organizarea statului socialist român. De aceea, la 25 februarie 1948, Adunarea Deputaţilor s-a autodizolvat şi s-au fixat noi alegeri — pentru Marea Adunare Naţională, care avea caracter de Constituantă — în ziua de 28 martie 1948[3].

în vederea depunerii unei liste unice a forţelor revoluţionare în alegeri, din iniţiativa Partidului Muncitoresc Român, s-a constituit Frontul Democraţiei Populare, în fruntea căruia se afla un Consiliu Naţional, compus din delegaţi ai Partidului Muncitoresc Român, Frontului Plugarilor, Partidului Naţional-Popular şi Uniunii Populare Maghiare; preşedintele Consiliului Naţional era dr. Petru Groza. Frontul Democraţiei Populare nu avea un caracter permanent, ci reprezenta o formă de organizare în care se realiza colaborarea între partidul comunist şi partidele şi organizaţiile obşteşti cu prilejul alegerilor parlamentare. El se constituia în preajma alegerilor pentru Marea Adunare Naţională în vederea desemnării candidaţilor şi a desfăşurării în comun a campaniei electorale[6].

Alegerile din 28 martie 1948 s-au încheiat cu victoria candidaţilor Frontului Democraţiei Populare (care au întrunit 93,2o/ₒ din totalul voturilor exprimate)[7], ceea ce semnifica adeziunea maselor la calea socialistă de dezvoltare a României.

---

[5] „Monitorul oficial", nr. 46 din 25 februarie 1948.

[6] N. Prisca, *Sistemul electoral în Republica Populară Română,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică, 1965, p. 142—146.

[7] Ioan Scurtu, *Aspecte privind istoria României in perioada 1948—1965,* în „Studii şi articole de istorie", XUX-L, 1984, p-35—39.

Marea Adunare Naţională a dezbătut şi adoptat, la 13 aprilie 1948, Constituţia Republicii Populare Române, prima lege fundamentală din istoria ţării noastre care consemna faptul istoric al cuceririi puterii politice de către masele populare.

Constituţia[8] stabilea în primul articol: „Republica Populară Română este un stat popular, unitar, independent şi suveran", iar la art. 3: „întreaga putere de stat emană de la popor şi aparţine poporului". Constituţia prevedea drepturile şi libertăţile democratice, modul de organizare şi exercitare a puterii. Organul **unite,** suprem al puterii de stat era Marea Adunare Naţională. Spre deosebire de Constituţiile din timpul regimului burghez, care se întemeiau pe principiul separării puterilor în stat, Constituţia Republicii Populare Române avea la bază principiul potrivit căruia Marea Adunare Naţională exercita întreaga putere; celelalte ramuri ale puterii îi erau subordonate şi se exercitau sub controlul acesteia. Marea Adunare Naţională era aleasă prin votul universal al tuturor cetăţenilor, indiferent de sex, religie, naţionalitate, rasă, grad de cultură, profesie, avînd peste 18 ani. Potrivit art. 39, Marea Adunare Naţională avea următoarele atribuţii: formarea guvernului; modificarea Constituţiei; stabilirea numărului, atribuţiilor şi denumirii ministerelor şi desfiinţarea, contopirea sau noua denumire a celor existente; votarea bugetului statului, încheierea exerciţiilor bugetare, fixarea impozitelor şi a modului de percepere a acestora; problemele războiului şi păcii; decizia de organizare a referendumului; acordarea amnistiei.

Intre sesiunile Marii Adunări Naţionale puterea era exercitată de Prezidiul Marii Adunări Naţionale, ales pe timp de patru ani. Acesta răspundea, pentru întreaga sa activitate, în faţa Marii Adunări Naţionale. Prezidiul avea următoarele atribuţii: convoca Marea Adunare Naţională în sesiune ordinară şi extraordinară; emitea decrete; interpreta legile votate de Marea Adunare Naţională; exercita dreptul de graţiere, putea comuta pedepsele; conferea decoraţiile şi medaliile Republicii Populare Române; reprezenta statul român în relaţiile internaţionale; acredita şi rechema, la propunerea guvernului, pe reprezentanţii diplomatici ai României; primea scrisorile de acreditare şi rechemare a reprezentanţilor diplomatici ai statelor

---

„Monitorul oficial", nr. 87 bis din 13 aprilie 1943.

străine, acreditaţi pe lîngă el; numea şi revoca miniştrii în intervalul dintre sesiunile Marii Adunări Naţionale; la propunerea preşedintelui Consiliului de Miniştri stabilea gradele militare, rangurile diplomatice şi titlurile onorifice; făcea numiri şi confirmări în funcţiile publice, la propunerea miniştrilor de resort sau a guvernului, conform legii; în intervalul dintre sesiunile Marii Adunări Naţionale, la propunerea guvernului, declara starea de război şi mobilizarea generală sau parţială, în caz de agresiune împotriva Republicii Populare Române, sau împotriva unui alt stat faţă de care România avea obligaţii de apărare mutuală ce decurg din tratate internaţionale; ratifica sau denunţa tratatele internaţionale, la propunerea guvernului; rezolva orice chestiune cu care era însărcinat de Marea Adunare Naţională şi exercita orice atribuţie i se dădea prin lege.

Potrivit Constituţiei, Prezidiul Marii Adunări Naţionale se compunea dintr-un preşedinte, trei vicepreşedinţi, un secretar şi 14 membri aleşi direct de Marea Adunare Naţională. Membrii Prezidiului, cei ai guvernului, precum şi toţi deputaţii depuneau următorul jurămînt:

,,Jur că voi servi poporul şi Republica Populară Română cu tot devotamentul şi puterea mea de muncă, că voi păzi şi respecta Constituţia şi legile ţării;

Că voi păstra secretele de stat şi voi apăra interesele poporului şi ale statului, libertăţile democratice şi independenţa patriei".

Funcţia de preşedinte al Prezidiului Marii Adunări Naţionale a fost îndeplinită succesiv de: Constantin I. Parhon (1948—1952), dr. Petru Groza (1952—1958), Ion Gheorghe Maurer (1958—1961).

Noua Constituţie a creat cadrul juridic pentru organizarea puterii în stat, în conformitate cu noile realităţi social-poiitice. Organul suprem executiv era guvernul, care dădea seamă de activitatea sa în faţa Marii Adunări Naţionale, iar în intervalul dintre sesiunile acesteia în faţa Prezidiului Marii Adunări Naţionale. Organele judecătoreşti erau alcătuite din Curtea Supremă, curţi, tribunale şi judecătorii populare; toate se aflau sub controlul Marii Adunări Naţionale, în faţa căreia prezentau rapoarte de activitate.

Articolul 10 din Constituţie preciza: „Pot fi făcute exproprieri pentru cauză de utilitate publică pe baza unei legi", iar art. 11 prevedea: „Cînd interesele generale cer,

1

mijloacele de producţie, băncile şi societăţile de asigurare, care sînt proprietatea particulară a persoanelor fizice sau juridice, pot deveni proprietatea statului, adică bun al poporului, în condiţiile prevăzute de lege". Se crea astfel cadrul juridic necesar pentru lichidarea proprietăţii capitaliste asupra mijloacelor de producţie.

Pe această bază, la 11 iunie 1948, Marea Adunare Naţională a adoptat legea privind naţionalizarea principalelor mijloace de producţie[9]. Prin acest act s-a produs o schimbare fundamentală a structurii economice şi sociale a României: a fost desfiinţată clasa marii burghezii, s-a constituit o bază economică puternică pentru o nouă structură a economiei naţionale, sectorul socialist devenind preponderent în industrie, transporturi, în sistemul ban-car-financiar, s-au creat premisele dezvoltării planificate a economiei, trecerii la industrializarea socialistă[10]. După planurile anuale din 1949 şi 1950, s-a trecut la dezvoltarea economiei naţionale pe baza planurilor cincinale (1951— 1955, 1956—1960, 1960—1965).

Dezvoltarea industriei socialiste a asigurat condiţiile necesare reorganizării agriculturii. Planul de transformare socialistă a agriculturii a fost adoptat de Plenara Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din 3—5 martie 1949[11], care a stabilit: conducerea acestui proces de către ciasa muncitoare în frunte cu partidul comunist, întărirea şi consolidarea continuă a alianţei muncitoreşti-ţă-răneşti, făurirea bazei tehnico-materiale a agriculturii, unirea de bună voie a ţăranilor în gospodării agricole colective, sprijinirea acestora de către stat cu credite, maşini agricole, seminţe selecţionate, cadre de specialişti ş.a. în urma unei uriaşe munci organizatorice, politice şi ideologice, procesul de cooperativizare a agriculturii s-a încheiat în primăvara anului 1962.

După adoptarea Constituţiei din aprilie 1948 s-a trecut la reorganizarea, pe baze socialiste, a aparatului de stat. în august 1948 au fost desfiinţate organele de Siguranţă şi s-au creat organele de Securitate, iar în ianuarie 1949 jandarmeria şi poliţia au fost înlocuite cu miliţia **populară.** Pornind de la faptul că majoritatea covîrsitoare a

milita-

[9] *Ibidem,* nr. 133 bis din 11 iunie 1948.

[50] *Progresul economic în România. 1877—1977.* Coordonator Ioan V. Totu, Bucureşti, Edit. Politică, 1977, p. 386—387.

[11] *Rezoluţia şedinţei Plenare **a Comitetului** Central al Partidului Muncitoresc Român din 3—5 martie 1949,* Bucureşti, Edit. -P.M.R., 1949.

rilor provenea din rîndul ţărănimii şi muncitorimii, că aceştia erau ataşaţi idealurilor de libertate, independenţă şi democraţie, nu s-a procedat, ca în alte ţari, la sfărîmarea vechii armate şi la făurirea alteia noi, ci s-a acţionat nentru atragerea ei în opera de făurire a societăţii socialiste în România. în septembrie 1950 a fost realizată o nouă organizare administrativ-teritorială — în regiuni, raioane şi comune —, iar în decembrie acelaşi an au avut loc primele alegeri de deputaţi pentru organele locale ale puterii de stat; candidaţii Frontului Democraţiei Populare au obţinut 96,31% din totalul voturilor exprimate[12].

Modificările produse în viaţa economică şi în structura socială au determinat adoptarea unei noi Constituţii. La 27 martie 1952 Marea Adunare Naţională a ales o Comisie pentru pregătirea proiectului de Constituţie, care a fost dat publicităţii la 18 iunie. După o largă dezbatere publică, în timpul căreia s-au propus numeroase modificări de redactare, Marea Adunare Naţională a adoptat noua Constituţie la 24 septembrie 1952.

Legea fundamentală[13] consacra rezultatele istorice obţinute de poporul român în consolidarea noii orînduiri şi deschidea noi perspective de evoluţie a statului socialist. Articolul 2 prevedea că „Baza puterii populare în Republica Populară Română este alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, în care rolul conducător aparţine clasei muncitoare". Pentru prima dată în istoria României se stabilea prin Constituţie rolul conducător al unui partid politic: „Partidul Muncitoresc Român este forţa conducătoare atît a organizaţiilor celor ce muncesc, cît şi a organelor şi instituţiilor de stat" (art. 86). Constituţia confirma existenţa a trei formaţiuni social-economice: socialistă, mica producţie de mărfuri, particular-capitalistă, făcînd precizarea că formaţiunea socialistă, „căreia îi aparţine rolul conducător în economia naţională a Republicii Populare Române, constituie baza dezvoltării ţării pe calea socialismului. Statul de democraţie populară, proclamînd ca principală sarcină a sa construirea socialismului, întăreşte şi lărgeşte neîncetat formaţiunea socialistă, asigură creşterea neîntreruptă a bunăstării materiale şi a nivelului cultural al oamenilor muncii" (art. 6). Munca era proclamată o datorie de onoare, iar principiul de re-

---

12 „Scînteia" din 8 decembrie 1950.

13 „Buletinul oficial", nr. 1 din 27 septembrie 1952.

partiţie a bunurilor a fost sintetizat în formula: ,,De la fiecare după capacităţile sale, fiecăruia clupă munca sa" (art. 15).

Sistemul de exercitare a puterii a rămas cel stabilit în 1948, cu unele modificări. Astfel, Marea Adunare Naţională'primea noi atribuţii: adoptarea planurilor de dezvoltare a economiei naţionale; modificarea împărţirii pe regiuni a teritoriului ţării; controlul general asupra aplicării Constituţiei.

Prezidiul Marii Adunări Naţionale — alcătuit din preşedinte, doi vicepreşedinţi, un secretar şi 13 membri — primea dreptul de a anula hotărîrile şi dispoziţiile Consiliului de Miniştri cînd acestea nu erau conforme legilor; instituia decoraţiile, medaliile şi titlurile onorifice ale Republicii Populare Române; în interesul Republicii sau al asigurării ordinei publice şi securităţii statului, proclama, în unele localităţi sau pe întreg teritoriul ţării starea excepţională; după expirarea mandatului Marii Adunări Naţionale fixa noi alegeri în termen de cel mult trei luni; Prezidiul în funcţie îşi păstra împuternicirile pînă la alegerea de către noua Mare Adunare Naţională a unui nou Prezidiu al Republicii Populare Române.

O modificare importantă a Constituţiei din 1952 s-a făcut la 22 martie 1961, cînd în locul Prezidiului Marii Adunări Naţionale s-a înfiinţat Consiliul de Stat, ca organ suprem al puterii de stat cu activitate permanentă, subordonat Marii Adunări Naţionale[14]. Conform noii prevederi constituţionale, Consiliul de Stat era ales de Marea Adunare Naţională şi era alcătuit dintr-un preşedinte, trei vicepreşedinţi şi 13 membri; Consiliul de Stat alegea dintre membrii săi un secretar. Atribuţiile Consiliului do Stat, prevăzute prin art. 37 al Constituţiei, erau următoarele:

Intre sesiunile Marii Adunări Naţionale: convoca în sesiuni Marea Adunare Naţională; emitea decrete; cînd decretele emise reprezentau acte normative ele aveau putere de lege, acestea din urmă fiind ulterior supuse aprobării Marii Adunări Naţionale; dădea legilor în vigoare interpretarea legală; la propunerea Consiliului de Miniştri numea şi revoca pe membrii guvernului, asculta dări de seamă şi exercita controlul asupra activităţii guvernului; asculta dări de seamă asupra activităţii Tribunalului Su-

[14] *Ibidern,* nr. 9 din 25 martie 1961.

prem; controla activitatea Procuraturii Generale a Republicii; numea şi revoca pe preşedintele şi membrii Tribunalului Suprem, pe comandantul suprem al forţelor armate; declara, în caz de urgenţă, mobilizarea parţială sau generală; în interesul Republicii Populare Române, al apărării ordinei publice şi al securităţii statului proclama, în caz de urgenţă, în unele localităţi sau pe întreg teritoriul ţării, starea excepţională; declara stare de război în cazul unei agresiuni armate îndreptate împotriva Republicii Populare Române sau a unui stat faţă de care România avea obligaţii de apărare mutuală ce decurgeau din tratate internaţionale; instituia decoraţiile, medaliile, titlurile onorifice ale Republicii; stabilea gradele militare, rangurile diplomatice şi alte titluri speciale; exercita dreptul de amnistie.

In mod permanent, Consiliul de Stat avea următoarele atribuţii constituţionale: conferea decoraţiile, titlurile onorifice şi medaliile Republicii Populare Române; acredita şi recomanda pe reprezentanţii plenipotenţiari ai României în statele străine; primea scrisorile de acreditare şi de rechemare ale reprezentanţilor diplomatici ai statelor străine acreditaţi pe lîngă Consiliul de Stat al României; în relaţiile internaţionale Consiliul de Stat, prin preşedintele său, reprezenta Republica Populară Română; exercita dreptul de graţiere şi comutare a pedepselor.

După cum se observă, prin Constituţia din 1952 şi prin modificarea acesteia în 1961 se realiza o perfecţionare a funcţiei organului suprem al puterii de stat cu activitate permanentă, o mai precisă delimitare a atribuţiilor, atît pe plan intern, cît şi internaţional. în funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat a fost ales, în martie 1961, Gheorghe Gheorghiu-Dej, care îndeplinea şi funcţia de prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român.

De-a lungul anilor s-au perfecţionat funcţiile statului —■ atît pe plan central, cît şi local —, s-au diminuat atribuţiile lui represive şi au crescut cele econom ico-organizatorice, a sporit rolul organizaţiilor de masă şi obşteşti, s-au abrogat restricţiile privind exercitarea dreptului de vot, s-a lărgit cadrul democratic de exercitare a puterii, în 1956 toţi cetăţenii României au primit drept de vot, în 1964 s-a acordat o largă amnistie politică, formele de antrenare a maselor la treburile obşteşti au devenit mai diversificate si mai eficiente.

In climatul generat de făurirea noii societăţi, socialiste, în anii 1950—1953 şi-au încetat activitatea Partidul Naţional-Ţărănesc (Anton Alexandrescu), Partidul Naţional-Liberal (condus, după retragerea lui Gh. Tătărescu în noiembrie 1947, de Petre Bejan), Partidul Naţional-Popular, Uniunea Populară Maghiară, Frontul Plugarilor. S-a ajuns astfel la sistemul monopartidist, în vederea creării tuturor condiţiilor pentru conducerea unitară, eficientă, a întregii activităţi politico-statale.

In procesul complex al făuririi noii societăţi s-au înregistrat şi unele lipsuri şi greşeli, precum şi abuzuri grave. Astfel, o perioadă a existat o viziune simplistă despre socialism, s-au copiat modele străine, s-a nesocotit tradiţia progresistă românească, nu s-a acordat atenţia necesară ramurilor de vîrf ale industriei, s-a neglijat, într-o oarecare măsură, dezvoltarea agriculturii. S-a vehiculat un timp teza, cu largă răspîndire în mişcarea comunistă de atunci, potrivit căreia cu cît se avansa mai mult spre socialism, cu atît lupta de clasă se ascuţea. în activitatea organelor de miliţie şi de securitate a lipsit uneori discernămîntul politic şi „au fost luate împotriva unor cetăţeni măsuri care nu au fost justificate de actele şi manifestările lor. Au fost din păcate — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu — şi cazuri de abuz împotriva unor activişti de partid şi de stat, care, în anumite împrejurări au avut păreri diferite cu privire la unele aspecte ale liniei politice, sau au comis greşeli în activitatea lor. în loc ca asemenea probleme să fie soluţionate prin discuţii partinice, ele au fost deferite uneori organelor de securitate, creîndu-se condiţii pentru amestecul acestora în viaţa de partid, prejudiciindu-se grav autoritatea şi rolul conducător al partidului"[15]. Este cazul atitudinii faţă de unii intelectuali şi faţă de burghezia sătească, precum şi de mulţi ţărani în timpii! procesului de cooperativizare. Dintre activiştii de partid, cazul cel mai frapant este al lui Lucreţiu Pătrăşcanu, destituit din funcţia de ministru de justiţie la 24 februarie 1948, arestat, trimis în faţa instanţei, torturat pentru a „recunoaşte" vini imaginare — „trădare de patrie, organizarea, unui grup complotist contrarevoluţionar şi antistatal în scopul acaparării puterii politice şi restabilirii regimului burghezo-moşieresc şi a dominaţiei imperialiste

[1S] Nicolae Ceauşescu, *România pe drumul desăvîrşirii construcţiei, socialiste,* voi. 2, Bucureşti, Edit. Politică, 1986, p. 400.

asupra României"[18] — condamnat la moarte şi executat în noaptea de 16/17 aprilie 1954. Aşa cum s-a arătat la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din aprilie *1968,* Gheorghe Gheorghiu-Dej a intervenit în desfăşurarea procesului, sugerînd caile ce trebuiau urmate pentru lichidarea unuia dintre militanţii de seamă ai partidului comunist.

Referindu-se la perioada cuprinsă între proclamarea Republicii şi **Congresul** al IX~lea al Partidului Comunist Român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „Am străbătut un drum lung pînă la realizarea relaţiilor socialiste în sectoarele hotărâtoare ale economiei naţionale, am desfăşurat o intensă activitate pentru dezvoltarea forţelor de producţie şi a relaţiilor noi". Totodată, secretarul general al partidului aprecia că „Drumul acesta nu a fost uşor! Am avut de învins multe greutăţi, a trebuit să înfrîngem înapoierea de la care am pornit! Clasa muncitoare şi partidul ei au trebuit să treacă printr-o înaltă şcoală a conducerii societăţii. Putem afirma cu îndreptăţită mîndrie că, în ansamblu, partidul nostru, clasa muncitoare, ţărănimea şi celelalte categorii sociale, care au urmat politica partidului, s-au achitat cu cinste de misiunea pe care şi-au asumat-o! S-au comis, desigur, multe greşeli. Ceea ce este grav este faptul că s-au comis şi o serie de încălcări ale legalităţii socialiste, inclusiv represiuni împotriva unor vechi activişti de partid, acte străine concepţiei noastre revoluţionare, eticii şi echităţii socialiste"[17].

în intervalul 1948—1965 s-a făcut trecerea de la economia bazată pe principii capitaliste la economia socialistă, planificată; s-au pus bazele industrializării socialiste. Partidul nostru a rămas consecvent orientărilor fundamentale stabilite de Conferinţa Naţională din 1945 şi a respins *tezele* formulate în unele ţări socialiste privind „specializarea" economică, în care România urma să fie o ţară agrara, să nu-şi dezvolte industria proprie. Plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român din aprilie 1964 aprecia: „Hotărîtoare pentru dezvoltarea ţărilor care au moştenit de la capitalism o stare

---

[16] „Scînteia" din 18 aprilie 1954.

[17] Nicolae Ceauşescu,. 60 *de ani de slujire devotată a poporului, de luptă pentru dreptate socială şi libertate naţională, pentru construirea socialismului şi ridicarea bunăstării maselor, pentru independenţa patriei, colaborare internaţională şi pace.* 8 mai 1981. Bucureşti, Edit. Politică, 1981, p. 18—19.

de înapoiere economică este industrializarea socialistă, singura cale prin care se asigură creşterea armonioasă, echilibrată, pe o linie mereu ascendentă şi în ritm rapid a întregii economii naţionale, sporirea continuă a productivităţii muncii sociale, dezvoltarea intensivă şi complexă a agriculturii, ridicarea sistematică a nivelului de trai al poporului. Rezultatele obţinute de ţara noastră în toate domeniile construcţiei socialiste sînt indisolubil legate *do* această politică aplicată în mod consecvent de Partidul Muncitoresc Român"[18].

Ca urmare a acestei politici, în 1965 ponderea industriei în realizarea venitului naţional era de 48,9%, fapt ce marca transformarea României dintr-un stat agrar-industrial într-un stat industrial-agrar, cu toate implicaţiile ce decurg de aici. In acel an industria românească realiza o producţie de 11 ori mai mare decît în 1938. In intervalul 1950— 1965 produsul social a crescut cu 414%, venitul naţional cu 413%, producţia industrială cu 649%, producţia globală agricolă cu 193%[19].

Schimbările produse în viaţa economică au determinat mari modificări în structura socială. Prin naţionalizarea principalelor mijloace de producţie în 1948 şi prin naţionalizările din 1949—1950 burghezia a fost lichidată ca clasă. De asemenea, proprietăţile de peste 50 de ha rămase în mîinile proprietarilor lor după reforma agrară din 1945 au fost expropriate în 1949, astfel că moşierimea a fost complet desfiinţată. în martie 1959 s-a hotărît lichidarea oricăror forme de exploatare în agricultură, iar terenurile care depăşeau capacitatea de muncă a unei familii au trecut în folosinţa cooperativelor agricole de producţie sau a altor unităţi agricole socialiste[20].

Clasa muncitoare a sporit din punct de vedere numeric, nivelul său de pregătire profesională s-a ridicat continuu, muncitorimea română dovedindu-şi capacitatea de a stăpîni tehnica modernă. într-un amplu proces revoluţionar, început la 23 August 1944, clasa muncitoare a devenit clasa conducătoare a societăţii româneşti. Depunînd o

---

[18] *Declaraţie cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale adoptată de Plenara lărgită a CC. al P.M.R. din aprilie 1964,* Bucureşti, Edit. Politică, 1964, p. 31.

[19] „Anuarul statistic al Republicii Socialiste România", 1965, p. 239.

[20] „Buletinul oficial", nr. 10 din 30 martie 1959.

muncă eroică, şi nu odată plină de sacrificii, clasa muncitoare a dovedit că este capabilă nu numai să dărîme o lume veche, dominată de inechitate şi asuprire, dar şi să edifice o orînduire nouă, visată de generaţii în şir de înaintaşi, o orînduire socialista, în centrul căreia se află omul cu aspiraţiile sale spre mai bine, să edifice Republica Populară Română.

Ţărănimea, care în 1948 era extrem de eterogenă, a intrat treptat pe făgaşul socialismului, în gospodării agricole colective. Ca urmare, ea a căpătat o structură unitară în esenţa sa, a încetat să mai fie obsedată de bucăţica ei de pămînt şi s-a angajat plenar pe drumul socialismului, al civilizaţiei moderne. De la munca efectuată cu mijloace adesea rudimentare la agricultura mecanizată, de la satul rămas la periferia preocupărilor statului la satul în care lumina electrică, radioul, cinematograful, televizorul au devenit prezenţe obişnuite este un drum lung, care în timp nu înseamnează mai mult de un deceniu şi jumătate. Alături de clasa muncitoare şi sub conducerea acesteia, ţărănimea a contribuit plenar la edificarea socialismului pe pămîntul României, la înălţarea Republicii — stat al oamenilor muncii de la oraşe şi sate.

Intelectualitatea a cunoscut şi ea importante transformări. Dacă în orînduirea capitalistă ea era puternic divizată din punct de vedere politic, după 1948 se înregistrează un proces de omogenizare. Cea mai mare parte a „vechii" intelectualităţi a rămas strîns legată de popor, punîndu-şi cunoştinţele şi capacitatea în slujba idealurilor noi, socialiste. După 1948 s-a format o intelectualitate „nouă", crescută şi educată în spirit revoluţionar, care s-a dovedit a fi la înălţimea exigenţelor impuse de construirea unei societăţi moderne, socialiste. Intelectualitatea, în ansamblul ei, a devenit un aliat de bază al clasei muncitoare şi al ţărănimii, o importantă forţă în lupta pentru promovarea valorilor învătămîntului, ştiinţei, artei şi culturii naţionale, pentru ridicarea nivelului de instrucţie şi civilizaţie al poporului, pentru creşterea prestigiului Republicii Populare Române.

Ca urmare a mutaţiilor profunde înregistrate în toate domeniile, a apărut necesitatea elaborării unei noi Constituţii, prin care să fie consfinţite noile realităţi şi să se asigure temelia perfecţionării funcţiilor statului socialist. în acest spirit, la 22 martie 1961 Marea Adunare Naţională a hotărît constituirea unei Comisii constituţionale,

care a trecut la elaborarea anteproiectului de Constituţie. Pe parcursul a patru ani, Comisia a elaborat anteproiectul, ce urma să fie luat în discuţie la viitorul Congres al partidului şi apoi aprobat de Marea Adunare Naţională. Intr-adevăr, el va fi în atenţia Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român şi adoptat de Marea Adunare Naţională în august 1985.

' In ziua de 19 martie 1965 a încetat din viaţă Gheorghe Gheorghiu-Dej, prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, preşedintele Consiliului de Stat al Republicii Populare Române. Plenara Comitetului Central al partidului a ales în funcţia de prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român pe tovarăşul Nicolae Ceauşescu, activist de frunte al partidului, care din anii ilegalităţii se remarcase prin contribuţia adusă la lupta împotriva orînduirii bazată pe exploatare şi asuprire, pentru apărarea independenţei şi suveranităţii naţionale, iar apoi — după 23 August 1944 — îndeplinise importante sarcini pe linie de partid şi de stat. în funcţia de preşedinte al Consiliului de Stat al Republicii Populare Române a fost ales Chivu Stoica.

Făcînd o apreciere de ansamblu asupra perioadei 1948—1965, *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism* arăta: „în această etapă, care a cuprins mai bine de 15 ani, partidul a desfăşurat o intensă activitate politico-organizatorică, reuşind să soluţioneze în mod corespunzător multiplele probleme ale făuririi noii orînduiri sociale. In acelaşi timp, el a trebuit să facă faţă unor greutăţi interne care i-au diminuat capacitatea de luptă, l-au sustras de multe ori de la preocupările principale. Au fost săvîrşite şi o serie de greşeli în rezolvarea unor probleme într-o anumită perioadă, în atitudinea faţă de unele categorii sociale şi naţionalităţi, îndeosebi în activitatea privind ţărănimea. S-au comis grave ilegalităţi şi abuzuri faţă de" o serie de activişti de seamă ai partidului. De fiecare dată însă, partidul a găsit în sine forţa necesară pentru a depăşi greutăţile, lipsurile Şi greşelile, pentru a asigura mersul înainte al construcţiei socialiste. In ciuda diferitelor neajunsuri, caracteristica generală a activităţii partidului a fost slujirea devotată a intereselor fundamentale ale poporului, aplicarea creatoare a principiilor generale ale socialismului ştiinţific la condiţiile concrete ale ţării noastre, unirea şi orga-

nizarea cu succes a maselor muncitoare în edificarea noii orînduiri sociale pe pămîntul României"[21].

Realizările de importanţă istorică obţinute de poporul român în acei ani au demonstrat viabilitatea şi trăinicia Republicii Populare şi au constituit baza trecerii la Republica Socialistă — etapă calitativ superioară în dezvoltarea formei de guvernămînt republicane în ţara noastră.

2. REPUBLICA ÎN „EPOCA NICOLAE CEAUŞESCU"

Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român (19—24 iulie 1965) marchează o nouă epocă în istoria României, caracterizată prin consolidarea societăţii socialiste, a bazei sale tehnico-materiale şi trecerea apoi la făurirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate. Referindu-se la semnificaţia istorică a Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român, tovarăşul Nicolae Ceauşescu aprecia în iulie 1985: „Congresul a analizat critic activitatea de construcţie socialistă şi a stabilit orientările de perspectivă, pornind de la necesitatea înlăturării tuturor denaturărilor şi abuzurilor, a tot ce era vechi şi perimat, a dogmatismului şi şablonismului, a unor concepţii antiştiinţifice, deschizînd calea continuării şi dezvoltării spiritului revoluţionar, afirmării a tot ce este nou,, în toate domeniile de activitate. Prin aceasta au fost descătuşate energiile creatoare ale clasei muncitoare, ale ţărănimii, intelectualităţii, ale tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, ale întregului popor, s-a deschis — se poate spune — un drum nou, liber, gîndirii şi acţiunii revoluţionare"[1].

Congresul al IX-lea a discutat şi clarificat probleme de cea mai mare însemnătate teoretică şi practică pentru accelerarea procesului de dezvoltare generală a României. Congresul a stabilit măsuri privind perfecţionarea între-

---

[21] *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* p. 58—59.

[1] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român şi a activului central de partid., 24 iulie 1985,* Bucureşti, Edit. Politică, 1985, p. 11—12.

gului organism social-economic, dezvoltarea cu prioritate a producţiei mijloacelor de producţie, odată cu creşterea şi perfecţionarea continuă a producţiei bunurilor de consum, lărgirea bazei de materii prime a industriei prin atragerea în circuitul economic de noi resurse, îmbunătăţirea continuă a repartizării forţelor de producţie pe teritoriul ţării, dezvoltarea intensivă a agriculturii, creşterea rolului ştiinţei şi culturii în întreaga viaţă socială. Aceste orientări şi-au găsit materializarea în directivele planului cincinal 1966—-1970, în planul decenal de electrificare (1966—1976), în celelalte documente adoptate de Congres.

Avînd în vedere conţinutul muncii desfăşurate de partid, obiectivele urmărite, stadiul de dezvoltare al societăţii, scopul final, Congresul a hotărît ca Partidul Muncitoresc Român să-şi ia numele de Partidul Comunist Român, iar congresele partidului să fie numerotate începînd cu cel din mai 1921, cînd s-a făurit Partidul Comunist Român. Astfel, Congresul al IV-lea al Partidului Muncitoresc Român a devenit Congresul al IX-lea al Partidului Muncitoresc Român.

Luînd în consideraţie faptul că Partidul Muncitoresc Român a luat fiinţă prin unirea Partidului Social-Democrat cu Partidul Comunist Român, Congresul a hotărît ca membrilor de partid care au făcut parte din fostul Partid Social-Democrat şi din cel socialist să li se recunoască vechimea în partid de la data înscrierii lor în aceste partide. De asemenea, Congresul a decis ca membrilor de partid care în anii regimului burghez au desfăşurat activitate permanentă în mişcarea revoluţionară fără a fi membri de partid şi au avut o comportare demnă în faţa duşmanului de clasă să li se acorde vechimea în partid din momentul intrării lor în mişcarea revoluţionară.

Congresul al IX-lea a hotărît înfiinţarea funcţiei de secretar general al Comitetului Central al Partidului Comunist Român, în locul celei de prim-secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist Român. în înalta funcţie de secretar general a fost ales, în unanimitate, tovarăşul Nicolae Ceauşescu.

Congresul al X-lea al partidului, desfăşurat în august 1969, a hotărît ca — ţinînd seama de însemnătatea deosebită pe care o are funcţia de secretar general, atît pentru activitatea partidului, cit şi a statului — secretarul general să fie ales de Congresul partidului. în funcţia de

secretar general al Partidului Comunist Român a fost ales tovarăşul Nicolae Ceauşescu; Congresele următoare l-au reinvestit pe tovarăşul Nicolae Ceauşescu în această funcţie supremă.

Avînd în vedere rolul determinant al secretarului general **al** partidului în elaborarea şi înfăptuirea politicii interne şi externe a partidului şi statului nostru, perioada inaugurată de Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român a fost numită „Epoca Nicolae Ceauşescu".

La Congresul al IX-lea au fost stabilite măsuri privind creşterea rolului conducător al partidului în toate domeniile de activitate, afirmarea largă a democraţiei interne de partid, întărirea coeziunii şi unităţii rîndurilor sale, respectarea strictă a principiului muncii colective. în Raportul prezentat la Congres se arăta: „Aplicarea consecventă a centralismului democratic, lărgirea continuă a democraţiei interne, respectarea neabătută a disciplinei de partid întăresc continuu unitatea partidului. Grija pentru întărirea permanentă a partidului, a unităţii şi coeziunii rîndurilor sale constituie îndatorirea supremă a fiecărui comunist"[2]. Referindu-se la propunerile de modificare a **Statutului** Partidului Comunist Român — al căror obiectiv era ridicarea la un nivel superior a activităţii partidului, a capacităţii sale de mobilizare a maselor populare în lupta pentru edificarea noii societăţi — tovarăşul Nicolae Ceauşescu preciza: „In scopul repartizării cît mai judicioase a forţelor partidului, al îndeplinirii în condiţii optime a sarcinilor de către fiecare comunist, al asigurării unui control eficient în activitatea de stat de către organele de partid, în proiectul de Statut se prevede că un membru de partid nu poate deţine decît o singură funcţie de conducere politică ce necesită o activitate permanentă., fie în organele de partid, fie în organele de stat. Aceasta constituie o cerinţă a conducerii şi muncii colective, o expresie a aplicării consecvente a democraţiei interne de partid"[3]. în acest spirit, Statutul Partidului Comunist Român, adoptat de Congresul al IX-lea, prevedea la articolul 13, alineatul b): „un membru de partid nu, poate

---

[2] Nicolae Ceauşescu, *Raportul Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al Vlll-lea şi Congresul al IX-lea al P.C.R.,* în *Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român^ 19—24 iulie 1965.* Bucureşti, Edit. Politică, 1965, p. 78.

[a] *Ibidem,* p. 79.

deţine decît o singură funcţie de conducere politică ce necesită o activitate permanentă, fie în organele de partid, fie în organele de stat"[4].

Un loc important l-au ocupat, în cadrul Congresului, problemele privind rolul şi funcţiile statului. în Raportul prezentat de tovarăşul Nicolae Ceauşeseu se aprecia: „în condiţiile desăvîrşirii construcţiei socialismului creşte şi mai mult rolul statului, sporesc considerabil atribuţiile sale în organizarea, planificarea şi conducerea economiei, corespunzător intereselor propăşirii ţării şi bunăstării întregului popor. O tot mai mare amploare capătă activitatea desfăşurată de stat în domeniul mvăţămîntului, ştiinţei şi culturii, al educării în spirit socialist a maselor largi ale populaţiei. In acelaşi timp, statul apără cuceririle revoluţionare ale oamenilor muncii, interesele întregului popor, independenţa şi suveranitatea patriei noastre"[5].

Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român aprecia că victoria definitivă a socialismului în România, făurirea economiei socialiste unitare au determinat profunde transformări în întreaga structură a societăţii, fapt ce impunea adoptarea unei noi Constituţii. ,.Congresul considera ■—■ se arăta în Rezoluţie —■ că principiile de bază ale noii Constituţii a ţării reflectă just toate aceste transformări, consfinţesc victoriile dobîndite pînă acum în făurirea societăţii socialiste. Propunerea ca patria noastră să poarte denumirea de Republica Socialistă România corespunde pe deplin stadiului actual de dezvoltare a societăţii noastre"[6].

Comisia constituţională a Marii Adunări Naţionale, al cărei preşedinte era tovarăşul Nicolae Ceauşeseu, a definitivat textul proiectului de Constituţie, care, în conformitate cu hotărârile Plenarei Comitetului Central al partidului, a fost dat publicităţii la 29 iunie 1965. Timp de o lună şi jumătate, proiectul a fost dezbătut pe larg, oamenii muncii făcînd propuneri şi sugestii în vederea definitivării lui. La 20 august 1965, pe baza Raportului pre-

---

[4] *Statutul Partidului Comunist Român,* în *Congresul al IX-lea...,* *p.* 803.

[5] Nicolae Ceauşeseu, *Raportul Comitetului Central al Parti dului Comunist Român cu privire la activitatea partidului în perioada dintre Congresul al VUI-lea şi Congresul al IX-lea al P.C.R., loc. cit.,* p. 69.

[6] *Rezoluţia Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Ro mân, în Congresul al IX-lea...,* p. 836.

zentat de tovarăşul Nicolae Ceauşescu, proiectul a fost luat în dezbatere de Marea Adunare Naţională. In ziua de 21 august 1965 Marea Adunare Naţională a votat Constituţia Republicii Socialiste România.

Constituţia[7] consacra victoria deplină şi definitivă a socialismului la oraşe şi sate, fixa cadrul juridic al perfecţionării funcţiilor statului, al adîncirii democraţiei socialiste. Potrivit articolului 1 „Republica Socialistă România este stat al oamenilor muncii de la oraşe şi' sate, suveran, independent şi unitar". Articolul 2 prevedea: „întreaga putere în Republica Socialistă România aparţine poporului, liber şi stăpîn pe soarta sa. Puterea poporului se întemeiază pe alianţa muncitorească-ţărănească. In strînsă unire, clasa muncitoare — clasă conducătoare în societate —, ţărănimea, intelectualitatea, celelalte categorii de oameni ai muncii, fără deosebire de naţionalitate, construiesc orînduirea socialistă, creînd condiţiile trecerii la comunism". Legea fundamentală preciza un adevăr cunoscut şi recunoscut de poporul român, şi anume că „In Republica Socialistă România forţa politică conducătoare *a* întregii societăţi este Partidul Comunist Român" (art. 3).

în cuprinsul Constituţiei erau înscrise drepturile şi îndatoririle fundamentale ale cetăţenilor, precizîndu-se în chip expres că „Nici o îngrădire a acestor drepturi şi nici o deosebire în exercitarea lor pe temeiul naţionalităţii, rasei, sexului sau religiei nu sînt îngăduite" (art. 17).

Constituţia preciza organele supreme ale puterii de stat — Marea Adunare Naţională şi Consiliul de Stat —, organele centrale ale administraţiei de stat, organele judecătoreşti, organele procuraturii, cu funcţiile acestora, precum şi însemnele Republicii Socialiste România.

Potrivit art. 63, Consiliul de Stat exercita în mod permanent următoarele atribuţii: stabilea data alegerilor pentru Marea Adunare Naţională şi sfaturile (consiliile) populare; numea şi revoca conducătorii organelor centrale ale administraţiei de stat care nu făceau parte din Consiliul, de Miniştri; stabilea gradele militare; acorda gradele de general, amiral si mareşal; instituia şi conferea decoraţiile şi titlurile de onoare; autoriza purtarea decoraţiilor conferite de alte state; acorda graţierea; acorda cetăţenia, aproba renunţarea la cetăţenie şi retragerea cetăţeniei ro-

---

„Buletinul oficial", nr. 1 din 21 august 1965.

mâne; acorda dreptul de azil; ratifica şi denunţa tratatele internaţionale, cu excepţia acelora a căror ratificare sau denunţare era de competenţa Marii Adunări Naţionale; stabilea rangurile misiunilor diplomatice, acredita şi rechema reprezentanţii diplomatici ai Republicii Socialiste România; primea scrisorile de acreditare şi de rechemare ale reprezentanţilor diplomatici ai altor state; în relaţiile internaţionale, Consiliul de Stat, prin preşedintele său, reprezenta Republica Socialistă România.

In intervalul dintre sesiunile Marii Adunări Naţionale, Consiliul de Stat avea următoarele atribuţii: convoca sesiunea Marii Adunări Naţionale; stabilea, fără a putea să modifice Constituţia, norme eu putere de lege; normele cu putere de lege se supuneau, la prima sesiune, dezbaterii Marii Adunări Naţionale potrivit procedurii de adoptare a legilor; adopta planul de stat al dezvoltării economiei naţionale, bugetul de stat, precum şi contul general de încheiere a exerciţiului de buget atunci cînd Marea Adunare Naţională nu se putea întruni din cauza unor împrejurări excepţionale; numea şi revoca Consiliul de Miniştri, Tribunalul Suprem, procurorul general atunci cînd Marea Adunare Naţională nu se putea întruni din cauza unor împrejurări excepţionale; numea şi revoca membrii Consiliului de Miniştri la propunerea preşedintelui Consiliului de Miniştri; numea şi revoca preşedintele Tribunalului Suprem; dădea legilor în vigoare interpretarea general obligatorie; acorda amnistia; controla aplicarea legilor şi hotărîrilor Marii Adunări Naţionale, activitatea Consiliului de Miniştri, a ministerelor şi a celorlalte organe centrale ale administraţiei de stat, precum şi activitatea Procuraturii; asculta dări de seamă ale Tribunalului Suprem şi controla deciziile sale de îndrumare; controla hotărîrile sfaturilor (consiliilor) populare; în interesul apărării Republicii Socialiste România, al asigurării ordinei publice sau a securităţii statului proclama, în caz de urgenţă, în unele localităţi sau pe întreg teritoriul ţării, starea de necesitate; declara, în caz de urgenţă, starea de război — aceasta putea fi declarată numai în cazul unei agresiuni armate împotriva Republicii Socialiste România sau a unui stat faţă de care România avea obligaţii de apărare mutuală asumate prin tratate internaţionale, dacă s-a produs situaţia pentru care obligaţia declarării stării de război este statornicită; numea şi revoca pe comandantul suprem al forţelor armate.

Constituţia stabilea, prin art. 66, componenţa Consiliului de Stat: preşedinte, trei vicepreşedinţi şi 15 membri; Consiliul de Stat îşi alegea un secretar dintre membrii săi. Consiliul de Stat îşi desfăşura activitatea potrivit principiului muncii colective.

Din analiza comparativă a atribuţiilor Consiliului de Stat prevăzute în 1961 cu cele din Constituţia Republicii Socialiste România se degajă concluzia că acestea erau mai bine precizate, cuprindeau elemente noi, în scopul asigurării unei mai mari operativităţi în rezolvarea problemelor majore, mai ales în cazuri de excepţie, cînd Marea Adunare Naţională nu se putea întruni.

Constituţia din august 1965 consacra principiile fundamentale ale noii orînduiri sociale şi de stat: caracterul unitar al statului, deţinerea puterii de către popor, proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producţie, rolul clasei muncitoare în conducerea societăţii, alianţa clasei muncitoare cu ţărănimea muncitoare, participarea intelectualităţii la întreaga muncă desfăşurată de poporul nostru, egalitatea deplină a tuturor cetăţenilor patriei.

Nota dominantă a Constituţiei Republicii Socialiste România • constituie lărgirea continuă a democraţiei socialiste, participarea creseîndă a maselor la treburile obşteşti, în noua etapă în care intra dezvoltarea republicii române se adîncea caracterul popular, sistemul democratic de guvernare.

Pe baza Constituţiei, în anii următori s-au luat măsuri pentru perfecţionarea sistemului democraţiei socialiste, au fost create forme noi, larg reprezentative, de participare a poporului la viaţa cetăţii, la adoptarea deciziilor privind viitorul socialist şi comunist al patriei.

Astfel, în decembrie 1966 s-a votat o nouă lege electorală, care prevedea posibilitatea depunerii mai multor candidaturi pentru un singur loc în Marea Adunare Naţională sau în consiliile populare comunale, orăşeneşti, raionale şi regionale[8].

Un moment important în viaţa social-politică a ţării 1-a constituit primul Congres al ţărănimii cooperatiste din România, desfăşurat în martie 1966, care a hotărît crearea Uniunii Naţionale a Cooperativelor Agricole de Producţie — larg for democratic, cu atribuţii organizatorice,

[8] Vasile Budrigă, *Evoluţia legislaţiei electorale din România. 1946—1985,* în „Rev. ist.", nr. 4/1986, p. 377.

economice şi social-politice[9]. De asemenea, în perioada imediat următoare Congresului al IX-lea s-a înfiinţat Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice (1965), care în 1971 şi-a luat numele de Consiliul Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie. In 1985 s-a creat Consiliul Naţional al Ştiinţei şi învăţămîntului — organism reprezentativ, cu misiunea de a înfăptui politica Partidului Comunist Român în domeniul ştiinţei, tehnologiei şi învăţămîntului, de a coordona activitatea de cercetare şi a asigura o strînsă integrare a rezultatelor obţinute în viaţa economică şi socială. In funcţia de preşedinte al Consiliului Naţional al Ştiinţei şi Învăţămîntului a fost aleasă tovarăşa Elena Ceauşescu.

Ideile Congresului al IX-lea au fost dezvoltate la Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român desfăşurată în zilele de 6—9 decembrie 1967. Conferinţa a stabilit măsurile pentru perfecţionarea conducerii şi planificării economiei naţionale, a activităţii statului, îmbunătăţirea organizării administrativ-teritoriale a ţării. Potrivit hotărîriior Conferinţei Naţionale, întreaga activitate industrială a fost organizată pe trei verigi: întreprindere-centrală-minister, înlăturîndu-se verigile intermediare. Totodată, s-a stabilit principiul elaborării de jos, de la nivelul întreprinderilor, a planului de stat, avîndu-se în vedere faptul că oamenii muncii care lucrează direct în producţie cunosc cel mai bine realitatea, posibilităţile de valorificare a tuturor resurselor şi condiţiilor de care dispun. Procesul de constituire a centralelor industriale, ca mari unităţi autonome de producţie, a început în 1969[10].

Conferinţa a elaborat teza integrării tot mai organice a partidului şi statului în viaţa societăţii. Constatînd existenţa unor deficienţe în organizarea activităţii de conducere, în repartizarea sarcinilor între cadrele din conducerea partidului şi a statului, fapt ce ducea la suprapuneri şi paralelisme, la o mare risipă de forţe, la slăbirea răspunderii şi la lipsă de operativitate, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a subliniat că „pentru soluţionarea unitară a problemelor de către organele de partid şi de stat, pentru simplificarea procesului de pregătire a acestor probleme şi creşterea operativităţii în rezolvarea lor, pen-

[9] *Act constitutiv al Uniunii Naţionale a Cooperativelor Agri cole de Producţie,* în „Scînteia" din 10 martie 1966.

[10] Gheorghe Surpat, *România in epoca inaugurată de Congre sul al IX-lea al P.C.R. Consolidarea societăţii socialiste (1966—1970),* în „Anale **ist.",** nr. 5/1986, p. 88—89.

tru sporirea răspunderii în muncă, este necesar ca de același domeniu de activitate să se ocupe un singur tovarăş din conducere, atît pe linie de partid, cît şi pe linie de stafii.

Potrivit principiului adoptat de Conferința Națională — ca de același domeniu de activitate să se ocupe o singură persoană, atît pe linie de partid, cît şi pe linie de stat — Marea Adunare Națională a hotărît, prin votul unanim al deputaților, exprimat în ședința din 9 decembrie 1967, ca secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu, să fie ales în înalta funcție de președinte al Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România.

In februarie 1968 a fost adoptată legea privind organizarea administrativ-teritorială a României[12], prin care se desființau raioanele şi regiunile şi se constituiau 39 de județe — la care se adăuga municipiul Bucureşti, Capitala țării —, unități complexe din punct de vedere economie şi social-cultural, asigurîndu-se astfel o mai mare descentralizare şi o legătură directă între conducerea centrală şi unitățile administrative locale. In 1981 numărul județelor a fost stabilit la 40, plus municipiul Bucureşti cu Sectorul agricol Ilfov[13]. In conformitate cu principiul adoptat de Conferința Națională a partidului, primii secretari ai Comitetelor de partid au fost aleşi președinți ai Consiliilor populare (primari).

O preocupare statornică a conducerii partidului a constituit-o întărirea legalității socialiste, aşezarea şi funcționarea întregului mecanism social pe temelia legii. Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din aprilie 1968 a analizat greşelile şi abuzurile comise în trecut şi a stabilit răspunderea ce revenea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej în reprimarea unor activişti de partid. Plenara a hotărît reabilitarea celor care au suferit de pe urma ilegalităților, a stabilit măsuri pentru respectarea şi întărirea legilor statului, astfel încît asemenea fenomene reprobabile să nu se mai repete.

---

[11] Nicolae Ceauşescu, *Raportul cu privire la măsurile de* ***perfecționare*** *a conducerii şi planificării economiei naționale şi* îa *îmbunătățirea organizării administrativ-teritoriale a României, prezentat la Conferința Națională* a *P.C.R.* 6 *decembrie 1967,* în *România pe drumul desăvârşirii construcției socialiste,* voi. 2, Edit. Politică, Bucureşti, 1968, p. 593.

[12] „Buletinul oficial", nr. 17—18 din 17 februarie 1968.

[13] *Ibidem,* nr. 54—55 din 27 iulie 1981.

Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din aprilie 1968 a hotărît să reabiliteze post mortem şi pe activiştii partidului nostru care au căzut victimă represiunilor din perioada cultului personalităţii lui Stalin, pe teritoriul Uniunii Sovietice. Au fost reabilitaţi: Lucreţiu Pătrăşcanu, Ştefan Foriş, Ecaterina Arbore, Alexandru Dobrogeanu-Gherea, Elena Filipovici, David Fabian, Dumitru Grofu, Elek Koblos, Eugen Rozvan, Timotei Marin ş.a.

Hotărîrile judecătoreşti luate împotriva activiştilor de partid prin încălcarea gravă a legalităţii socialiste şi care au dus la condamnări nedrepte au fost anulate.

Partidul Comunist Român a luat măsuri concrete pentru aplicarea consecventă a centralismului democratic, respectarea strictă a democraţiei interne în viaţa partidului, statornicirea principiului muncii colective la toate nivelurile activităţii şi vieţii partidului, de la organizaţii de bază pînă la organele Comitetului Central. In acelaşi timp s-a stabilit obligaţia organelor de stat — inclusiv a celor aparţinîncl Ministerului de Interne — să respecte cu stricteţe legile ţării, să-şi îndeplinească atribuţiile în limitele normelor constituţionale.

Pentru întărirea principiului muncii colective, a democraţiei socialiste, în aprilie 1968 s-a decis înfiinţarea comitetelor şi consiliilor oamenilor muncii, s-a instituţionalizat adunarea generală a oamenilor muncii, ca principal for de decizie în cadrul întreprinderilor şi instituţiilor. Pe baza legii din 1969 în conducerea ministerelor şi a celorlalte organe centrale ale administraţiei de stat au fost incluşi reprezentanţi ai sindicatelor, cooperativelor de producţie şi Uniunii Tineretului Comunist, ceea ce a contribuit la mai buna cunoaştere a opiniei oamenilor muncii, a celor care-şi desfăşoară activitatea în sfera direct productivă, în unităţile de bază — întreprinderi şi instituţii.

In aceeaşi arie problematică se înscrie şi practica punerii în dezbaterea publică a principalelor proiecte de lege, larga consultare a cetăţenilor înainte de adoptarea unor decizii importante, inclusiv a documentelor ce urmează a fi supuse discuţiei şi aprobării Congreselor şi Conferinţelor Naţionale ale Partidului Comunist Român. De asemenea, vizitele de lucru efectuate de tovarăşul Nicolae Ceauşescu pe întreg cuprinsul patriei, dialogul permanent al secretarului general al partidului cu oa-

menii muncii se constituie în forme concrete ale democraţiei noi, socialiste inaugurate după Congresul al IX-lea al Partidului Comunist Român.

în vederea fructificării plenare a energiilor şi capacităţilor creatoare ale oamenilor muncii aparţinînd naţionalităţilor conlocuitoare — şi ca o expresie a spiritului profund democratic în care este rezolvată problema naţională în România — în noiembrie 1968 s-au constituit Consiliul Naţional al Oamenilor Muncii de Naţionalitate Maghiară şi Consiliul Naţional al Oamenilor Muncii de Naţionalitate Germană, cu consilii locale în judeţele unde există un număr mai mare de cetăţeni aparţinînd acestor naţionalităţi; tot atunci s-au înfiinţat consilii ale oamenilor muncii de naţionalitate sîrbă şi ucraineană, în judeţele unde procentul acestora este mai ridicat.

Crearea Frontului Unităţii Socialiste, în decembrie 1968, a marcat apariţia în viaţa social-politică a Republicii noastre a unui larg organism al democraţiei socialiste. Frontul Unităţii Socialiste reuneşte în rîndurile sale, sub conducerea Partidului Comunist Român, organizaţiile de masă şi obşteşti, profesionale, cooperatiste, consiliile naţionalităţilor conlocuitoare, uniunile de creaţie şi societăţile ştiinţifice, cultural-sportive, cultele ş.a. Actul constitutiv al Frontului Unităţii Socialiste[14] a fost semnat de reprezentanţii Partidului Comunist Român, Uniunii Generale a Sindicatelor, Uniunii Naţionale a Cooperativelor Agricole de Producţie, Uniunii Tineretului Comunist, Consiliului Naţional al Femeilor, Uniunii Scriitorilor, Uniunii Artiştilor Plastici, Uniunii Compozitorilor, Asociaţiei oamenilor de Ştiinţă, Consiliului Naţional al Inginerilor şi Tehnicienilor, Uniunii Societăţilor Ştiinţifice ale Cadrelor Didactice, Uniunii Societăţilor de Ştiinţe Medicale, Uniunii Asociaţiilor Studenţilor din România, Uniunii Centrale a Cooperativelor de Consum, Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Maghiară, Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Germană, Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Sîrbă din judeţul Timiş, Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Sîrbă din judeţul Caraş-Severin, Consiliului Oamenilor Muncii de Naţionalitate Ucraineană din judeţul Suceava, Asociaţiei Juriştilor, Uniunii Ziariştilor, Uniunii Arhitecţilor, Comitetului Organizatoric al Veteranilor din

[14] „Scînteia" din 20 decembrie 1968.

Războiul Antifascist, Comitetului Foştilor Deţinuţi Anti-fascişti, Asociaţiei Oamenilor de Artă din Instituţiile Teatrale şi Muzicale, Asociaţiei Cineaştilor. Frontul Unităţii Socialiste a depus candidaţi în alegerile de

deputaţi din martie 1969 — încheiate cu victoria acestuia (99,75% din totalul voturilor exprimate)[15]. Din 1969, în spiritul hotărîrilor Congresului al IX-lea al Partidului Comunist Român, Marea Adunare Naţională îşi desfăşoară activitatea în sesiuni deschise, de mai lungă durată, care permit o mai bună aprofundare a problemelor ridicate de adoptarea proiectelor de lege, o mai amplă participare a deputaţilor la definitivarea proiectelor de lege, atît în şedinţele plenare, în cadrul discuţiilor generale, cît şi cu prilejul examinării lor în comisiile permanente ale Marii Adunări Naţionale.

Congresul al X-îea al Partidului Comunist Român (6 — 12 august 1969) a analizat stadiul în care ajunsese societatea românească şi perspectivele ei de evoluţie. Apreciind rezultatele obţinute şi obiectivul strategic urmărit, Congresul a formulat conceptul de societate socialistă multilateral dezvoltată. Aceasta implică dezvoltarea puternică a forţelor de producţie, crearea unei economii avansate, dezvoltarea tuturor ramurilor economice pe baza celor mai înalte cuceriri ale ştiinţei şi tehnicii, realizarea unei înalte productivităţi a muncii, satisfacerea la un nivel superior a cerinţelor mereu creseînde ale creatorilor de bunuri materiale şi spirituale, ridicarea bunăstării poporului, a calităţii vieţii, înfăptuirea repartiţiei în spiritul dreptăţii şi echităţii, perfecţionarea continuă a relaţiilor de producţie, a organizării statului, îmbunătăţirea cadrului instituţional prin care se asigură participarea tuturor cetăţenilor la conducerea societăţii, ridicarea nivelului politico-ideologic al maselor, dezvoltarea învăţămîntului, ştiinţei şi culturii. In cursul acestei etape — de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate — România va parcurge stadiul de ţară în curs de dezvoltare, intrînd în rîndul ţărilor cu dezvoltare medie, pentru ca apoi să se situeze în rîndul statelor dezvoltate din punct de vedere economic[16].

Congresul a stabilit măsuri concrete pentru perfecţionarea întregului complex economico-social şi politic. In Ra-

13 „Buletinul oficial", nr. 40 din 5 martie 1.969.

18 Ioan Scurtu, *Importanţa Congresului al X-lea al Partidului Comunist Român,* în „Analele Univ. Bucureşti. Istorie", nr. 2/1969, 3. 13—17.

portul prezentat, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „îmbunătăţirea şi perfecţionarea sistemului de planificare, ridicarea nivelului ştiinţific al activităţii de organizare şi conducere a vieţii economice şi sociale au o importanţă hotărîtoare pentru asigurarea în continuare a concordanţei între forţele de producţie şi relaţiile de producţie, pentru progresul general al societăţii noastre"[17]. Apreciind măsurile adoptate după Congresul al IX-lea pentru adîncirea democraţiei socialiste, în Rezoluţia celui de al X-lea Congres al Partidului Comunist Român se făcea precizarea: „Congresul consideră necesar să se acţioneze în continuare pentru perfecţionarea cadrului instituţional în vederea participării tot mai active a cetăţenilor îa dezbatere principalelor probleme ale politicii interne şi externe, la conducerea şi rezolvarea treburilor statului, pentru dezvoltarea democraţiei socialiste"[18].

In conformitate cu hotărîrile Congresului al X-lea a fost adoptată, în octombrie 1971, legea cu privire la organizarea şi conducerea unităţilor socialiste de stat, potrivit căreia conducerea întreprinderilor se realiza pe baza principiului muncii colective prin participarea nemijlocită a muncitorilor şi a celorlalţi oameni ai muncii la dezbaterea şi soluţionarea problemelor activităţii economico-sociale a unităţii, la elaborarea şi înfăptuirea măsurilor necesare pentru îndeplinirea sarcinilor de plan, pentru îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi viaţă ale întregului colectiv[19].

Problemele fundamentale privind dezvoltarea economico-socială a României în următorii ani şi în perspectivă, perfecţionarea conducerii planificate a societăţii, dezvoltarea democraţiei socialiste, creşterea rolului conducător al partidului în edificarea socialismului şi comunismului, activitatea internaţională a partidului şi statului s-au aflat în centrul dezbaterilor Conferinţei Naţionale a Partidului Comunist Român din 19—21 iulie 1972. Conferinţa a stabilit ca planul de dezvoltare economico-socială să poarte

---

[17] Nicolae Ceauşescu, *Raportul Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la activitatea P.C.R. în perioada dintre Congresul al IX-lea şi Congresul al X-lea şi sarcinile de viitor ale partidului,* în *Congresul al X-lea al Partidului Comunist Român. 6—12 august 1969,* Bucureşti, Edit. Politică, 1969, p. SI.

[18] *Rezoluţia Congresului al X-lea al Partidului Comunist Român,* în *Congresul al X-lea. ..,* p. 742.

[38] „Buletinul oficial", nr. 130 din 21 octombrie 1971.

numele de plan naţional unic de dezvoltare economico-socială a României, denumire care reflectă caracterul şi aria de realizare a planului, sfera lui atotcuprinzătoare. Planul naţional unic uneşte la scara întregii naţiuni toate resursele umane şi materiale ale ţării, el are caracter de directivă, prevederile sale fiind obligatorii pentru toate compartimentele vieţii economice şi sociale. Pianul naţional unic reprezintă un atribut esenţial şi inalienabil al statului, forma esenţială de manifestare a principiului independenţei şi suveranităţii naţionale[20].

Pe baza experienţei dobîndite, s-a arătat necesitatea creării unui organism permanent, format din cadre de conducere de partid, de stat, din cele mai bune cadre economice, tehnice şi ştiinţifice, precum şi din reprezentanţi ai oamenilor muncii care lucrează direct în producţie. Tovarăşul Nicolae Ceauşescu a propus ca acest organism democratic să se numească Consiliul Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale a României, care „să elaboreze studii şi să dezbată principalele orientări în dezvoltarea ţării. Consiliul va prezenta — preciza atunci secretarul general al partidului — conducerii de partid şi de stat studiile şi concluziile sale şi va lucra în strînsă legătură cu organele de partid şi de stat la întocmirea prognozelor, a planurilor cincinale şi anuale"[21]. In conformitate cu noile orientări, Conferinţa Naţională a decis modificarea Statutului Partidului Comunist Român, introducîndu-se un nou articol (26), în următoarea redactare: „Comitetul Central organizează, atunci cînd se consideră necesar, organe de partid şi de stat pe diferite domenii de activitate"[22]. Consiliul Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale a României, organ permanent de partid şi de stat, larg reprezentativ, şi-a început activitatea în martie 1973.

"° *România în anii socialismului. 1948—1978.* Coordonator Gheorghe Surpat, Bucureşti, Edit. Politică, 1980, p. 367—363.

£: Nicolae Ceauşescu, *Raportul* ea *privire la dezvoltarea* eco-*nomzco-socială a României în următorii ani şi în perspectivă, la perfecţionarea conducerii planificate a societăţii şi dezvoltarea democraţiei socialiste, la creşterea rolului conducător al partidului în edificarea socialismului şi comunismului, la activitatea internaţională a partidului şi statului,* în *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român. 19—21 iulie 1972,* Bucureşti, **Edit.** Politică, 1972, p. 50.

[22] *Modificarea unor prevederi ale Statutului Partidului Comunist Român, Ibidem, p.* 538.

Tot după Congresul al X-lea a luat ființă Consiliul Culturii şi Educaţiei Socialiste (septembrie 1971)[23], aflat sub conducerea nemijlocită a CC. al P.C.R. şi a Consiliului de Miniştri — avînd ca sarcină înfăptuirea politicii partidului şi statului în domeniul culturii şi educaţiei socialiste, conducerea şi îndrumarea întregii activităţi cultural-educative.

Pe linia perfecţionării activităţii partidului şi statului, a integrării lor în viaţa socială se înscrie organizarea activităţii de control la toate nivelele şi în toate compartimentele societăţii. Acest control este conceput ca o formă de participare a oamenilor muncii la conducere, la apărarea proprietăţii socialiste, la întărirea ordinei şi disciplinei, la ridicarea nivelului de conştiinţă al maselor. In decembrie 1972 s-a creat Consiliul Central de Control Muncitoresc al Activităţii Economice şi Sociale, cu consilii la nivelul judeţelor şi municipiului Bucureşti, al întreprinderilor agricole de stat şi de mecanizare a agriculturii, al altor instituţii economice, precum şi al institutelor de proiectări. Prin legea din aprilie 1972 se reorganizase controlul obştesc, urmărindu-se lărgirea sferei de cuprindere, atragerea mai amplă a tuturor categoriilor de cetăţeni la buna gospodărire şi folosire a avuţiei naţionale. Acelaşi obiectiv s-a urmărit prin înfiinţarea în martie 1973 a Curţii Superioare de Control Financiar, organ al Consiliului de Stat, cu atribuţii în privinţa respectării hotărîrilor de partid şi de stat în domeniul finanţelor, al apărăm proprietăţii socialiste.

Potrivit orientărilor Conferinţei Naţionale a fost perfecţionată activitatea Marii Adunări Naţionale, îndeosebi a funcţiei sale de control asupra Consiliului de Stat, guvernului, Procuraturii şi Tribunalului Suprem[24].

Un moment de cea mai mare importanţă în istoria patriei noastre îl reprezintă instituirea funcţiei de Preşedinte al Republicii Socialiste România. Iniţiativa a aparţinut Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din 25—26 martie 1974, care a hotărît să supună dezbaterii Marii Adunări Naţionale instituirea funcţiei de Preşedinte al Republicii Socialiste România şi alegerea în această înaltă demnitate pe secretarul general al partidului, tovarăşul Nicolae Ceauşescu.

---

[28] „Buletinul oficial", nr. 103 din 21 septembrie 1971. [24] Sofia Popescu, *Forma de stat,* Bucureşti, Edit. Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 133—134.

Marea Adunare Naţională a hotărît modificarea Constituţiei[25], în noua redactare, se prevede instituirea funcţiei de Preşedinte al Republicii, ales de Marea Adunare Naţională la propunerea Comitetului Central al Partidului Comunist Român şi a Consiliului Naţional al Frontului Unităţii Socialiste. Alegerea se face cu votul a două treimi din numărul total al deputaţilor în prima legislatură a Marii Adunări Naţionale (art. 72). La alegerea sa, Preşedintele depune următorul jurămînt în faţa Marii Adunări Naţionale:

„Jur să slujesc cu credinţă patria, să acţionez cu fermitate pentru apărarea independenţei, suveranităţii şi integrităţii ţării, pentru bunăstarea şi fericirea întregului popor, pentru edificarea socialismului şi comunismului în Republica Socialistă România.

Jur să respect şi să apăr Constituţia şi legile ţării, să fac totul pentru aplicarea consecventă a principiilor democraţiei socialiste, pentru afirmarea în viaţa societăţii a normelor eticii şi echităţii socialiste.

Jur să promovez neabătut politica externă de prietenie şi alianţă cu toate ţările socialiste, de colaborare cu toate naţiunile lumii, fără deosebire ele orînduire socială, pe baza deplinei egalităţi în drepturi, de solidaritate cu forţele revoluţionare, progresiste, de pretutindeni, de pace şi prietenie între popoare.

Jur că îmi voi face datoria cu cinste şi devotament pentru strălucirea şi măreţia naţiunii noastre, a Republicii Socialiste România!"

Potrivit art. 71, „Preşedintele Republicii Socialiste România este şeful statului şi reprezintă puterea de stat în relaţiile interne şi internaţionale ale Republicii Socialiste România".

Prin art. 74 se stabileşte că Preşedintele Republicii este comandantul suprem al forţelor armate şi preşedintele Consiliului Apărării Naţionale.

Preşedintele Republicii îndeplineşte următoarele atribuţii principale (art. 75): prezidează Consiliul de Stat; prezidează şedinţele Consiliului de Miniştri atunci cînd apare necesar; numeşte şi revocă, la propunerea primului ministru, pe vice-prim miniştrii, miniştrii, preşedinţii altor organe centrale ale administraţiei de stat care nu fac parte din Consiliul de Miniştri; numeşte şi revocă pe

[8] „Buletinul oficial", nr. 45 din 28 martie 1974.

membrii Tribunalului Suprem; numeşte şi revocă pe preşedintele Tribunalului Suprem şi pe procurorul general atunci cînd Marea Adunare Naţională nu este întrunită în plenul său; acordă gradele de general, amiral şi mareşal; conferă decoraţiile şi titlurile de onoare; autoriză purtarea decoraţiilor conferite de alte state; acordă graţiere; acordă cetăţenia, aprobă renunţarea la cetăţenie şi retragerea cetăţeniei române; aprobă stabilirea domiciliului în România pentru cetăţenii altor state; acordă dreptul de azil; stabileşte rangurile diplomatice, acreditează şi recheamă reprezentanţii diplomatici ai Republicii Socialiste România; poate da împuterniciri în acest scop primului ministru sau unor membri ai Consiliului de Miniştri sau unor reprezentanţi diplomatici; în interesul apărării Republicii Socialiste România, al apărării ordinei publice sau securităţii statului, proclamă, în caz de urgenţă, în unele localităţi sau pe întreg teritoriul ţării, starea de necesitate. Constituţia precizează că în îndeplinirea atribuţiilor sale, Preşedintele Republicii Socialiste România emite decrete prezidenţiale şi decizii.

Conform art. 76 din Constituţie, Preşedintele Republicii este răspunzător în faţa Marii Adunări Naţionale pentru întreaga sa activitate. El prezintă periodic Marii Adunări Naţionale dări de seamă asupra exercitării atribuţiilor sale şi asupra dezvoltării statului.

Ulterior, Preşedintele Republicii Socialiste România a primit o serie de noi împuterniciri[26]: numeşte conducătorii unor organe de stat şi înalţii funcţionari de stat; aprobă componenţa unor organe centrale (de exemplul colegiul procuraturii); aprobă, la propunerea Consiliului de Miniştri în urma recomandării Departamentului Cultelor, recunoaşterea în funcţie a şefilor cultelor, precum mitropoliţii, episcopii, super-intendenţii, administratorii apostolici, vicarii administrativi şi alţii avînd funcţii asemănătoare; acordă drapelul de luptă unităţilor şi marilor unităţi de toate armele din Ministerul Apărării Naţionale şi unităţile Ministerului de Interne; atribuie unele nume de persoane ca denumiri pentru unităţile socialiste, instituţii de învăţămînt, social-culturale, străzi; înfiinţează, desfiinţează sau schimbă rangul misiunilor diplomatice şi oficiilor consulare; aprobă studiile şi schiţele de sistemati-

---

[26] Ichil Benditer şi Ioan Muraru. *Drept constituţional,* Bucureşti, Edit. Did. şi Ped., 1982, p. 213—214.

zare de mare însemnătate; stabileşte prin decret prezidenţial regimul preţurilor la produse, servicii etc; numeşte preşedintele, prim-vice preşedintele, vicepreşedinţii şi secretarul general al Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale; aprobă componenţa Curţii Superioare de Control Financiar; numeşte adjuncţii procurorului general; stabileşte, prin decizii prezidenţiale, unităţile şi locurile de muncă de importanţă deosebită pentru apărarea secretului de stat, în care accesul străinilor este admis în chip excepţional. Preşedintele Republicii semnează legile adoptate de Marea Adunare Naţională, precum şi decretele şi hotărîrile Consiliului de Stat. Aşadar, preşedintele Republicii este organ suprem al puterii de stat cu activitate permanentă, subordonat Marii Adunări Naţionale; el este şeful statului.

în şedinţa din 28 martie 1974 Marea Adunare Naţională a ales, în unanimitate, în funcţia de Preşedinte al Republicii Socialiste România pe tovarăşul Nicolae Ceausescu, secretarul general al Partidului Comunist Român. La expirarea mandatului, Marea Adunare Naţională a reinvestit, succesiv, pe tovarăşul Nicolae Ceausescu în cea mai înaltă funcţie de stat, aceea de Preşedinte al Republicii.

Prin instituirea funcţiei de Preşedinte al Republicii Socialiste România, Consiliul de Stat îndeplineşte următoarele atribuţii principale: stabileşte data alegerilor pentru Marea Adunare Naţională şi consiliile populare; organizează ministerele şi celelalte organe centrale de stat; ratifică şi denunţă tratatele internaţionale, cu excepţia acelora a căror ratificare este de competenţa Marii Adunări Naţionale; stabileşte gradele militare; instituie decoraţiile şi titlurile de onoare.

Potrivit art. 64 din Constituţie, Consiliul de Stat exercită în intervalul dintre sesiunile Marii Adunări Naţionale următoarele atribuţii: stabileşte, fără a putea să modifice Constituţia, norme cu putere de lege; normele cu putere de lege se supun, la prima sesiune, dezbaterii Marii Adunări Naţionale, potrivit procedurii de adoptare a legilor; planul naţional unic de dezvoltare economico-socială, bugetul de stat, precum şi contul general de încheiere a exerciţiului bugetar pot fi adoptate de Consiliul de Stat numai atunci cînd Marea Adunare Naţională nu se poate întruni din cauza unor împrejurări excepţionale; numeşte şi revocă pe primul ministru, numeşte şi revocă Consiliul de Miniştri şi Tribunalul Suprem, atunci cînd Marea Adu-

nare Naţională nu se poate întruni din cauza unor împrejurări excepţionale; dă legilor în vigoare interpretarea general-obligatorie; acordă amnistia; controlează aplicarea legilor şi hotărîrilor Marii Adunări Naţionale,- activitatea Consiliului de Miniştri, a ministerelor, a celorlalte organe centrale ale administraţiei de stat, precum şi activitatea Procuraturii; ascultă dări de seamă ale Tribunalului Suprem şi controlează deciziile sale de îndrumare; controlează hotărîrile consiliilor populare; declară, în caz de urgenţă, starea de război; starea de război poate fi declarată numai în cazul unei agresiuni armate împotriva Republicii Socialiste România sau împotriva unui stat faţă de care România are obligaţii de apărare mutuală asumate prin tratate internaţionale, dacă s-a produs situaţia prin care obligaţia de declarare a stării de război este statornicită. Aceste atribuţii pot fi exercitate de Consiliul de Stat şi în timpul sesiunilor Marii Adunări Naţionale, în cazul în care necesităţile economice şi sociale impun adoptarea neîntîrziată a unor măsuri, iar Marea Adunare Naţională nu se află întrunită în plenul său; normele cu putere de lege adoptate se supun dezbaterii Marii Adunări Naţionale potrivit procedurii de adoptare a legilor, la reluarea lucrărilor în plen. Art. 70 din Constituţie stabileşte obligaţia Consiliului de Stat de a prezenta Marii Adunări Naţionale dări de seamă cu privire la exercitarea atribuţiilor sale, precum şi la respectarea, executarea, în activitatea de stat, a legilor şi hotărîrilor. Consiliul de Stat în întregul său şi fiecare dintre membrii acestuia sînt răspunzători faţă de Marea Adunare Naţională pentru întreaga activitate a Consiliului de Stat.

Modificările constituţionale din martie 1974 au avut deci ca obiect o redistribuire a sarcinilor şi răspunderilor în conducerea statului român ca urmare a instituirii funcţiei de Preşedinte al Republicii, cu atribuţii de şef al statului.

în mai 1974 a avut loc primul Congres al Frontului Unităţii Socialiste, care a analizat activitatea desfăşurată de la înfiinţarea sa şi a stabilit căile de perfecţionare a funcţiilor ce-i reveneau. Congresul a hotărît alegerea tovarăşului Nicolae Ceauşescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, preşedintele Republicii Socialiste România, în funcţia de preşedinte al Frontului Unităţii Socialiste.

Congresul al Xl-lea al Partidului Comunist Român, desfăşurat în zilele de 25—28 noiembrie 1974, a adoptat *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism,* care — pe baza experienţei acumulate de poporul român în istoria sa multimilenară, cu deosebire în perioada de după 23 August 1944 — conturează linia strategică şi tactică a partidului pe o perioadă de 20—25 de ani. Prin analiza aprofundată a realităţilor româneşti, a situaţiei din lumea contemporană, documentul se constituie într-un amplu program de activitate, avînd un obiectiv înălţător: acela de a apropia România de culmile mărețe ale comunismului. Documentul defineşte cu claritate direcţiile în care va acţiona partidul nostru pentru înfăptuirea societăţii socialiste multilateral dezvoltate: creşterea puternică a forţelor de producţie pe baza cuceririlor revoluţiei tehnico-ştiinţifice, astfel încît să se poată asigura sporirea continuă a producţiei de bunuri materiale în vederea satisfacerii largi a necesităţilor de consum ale întregului popor, dezvoltarea multilaterală a societăţii; dezvoltarea armonioasă, proporţională a tuturor ramurilor economiei naţionale; creşterea productivităţii muncii sociale, a eficienţei economice; îmbunătăţirea calităţii produselor; dezvoltarea învăţămîntului, ştiinţei şi culturii în conformitate cu cerinţele generale ale progresului material şi spiritual; asigurarea unui raport corespunzător între fondul de acumulare şi fondul de consum; ridicarea nivelului general de civilizaţie a poporului ş.a. Prin analiza întreprinsă şi orientările stabilite, Programul Partidului Comunist Român reprezintă o contribuţie importantă a partidului nostru la dezvoltarea gîndirii şi practicii revoluţionare contemporane, un model de abordare concretă, realistă a problemelor naţionale în strînsă conexiune cu vasta problematică a vieţii internaţionale.

Aşa cum era firesc, perfecţionarea funcţiilor statului, adîncirea democraţiei socialiste au ocupat un loc însemnat în cadrul Congresului. „Sîntem ferm hotări^i — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu în Raportul prezentat la Congresul al Xl-lea al Partidului Comunist Român — să asigurăm şi în viitor cadrul organizatoric cel mai adecvat, condiţiile cele mai propice pentru participarea amplă şi efectivă a poporului la adoptarea hotărîrilor care privesc bunul mers al ţării. Vom supune în continuare legile şi hotărîrile importante dezbaterii publice, astfel încît, îna-

înte de a îi adoptate de Marea Adunare Naţională, sa existe garanţia că ele corespund necesităţilor reale ale societăţii, dorinţelor şi intereselor întregului nostru popor. Sîntem convinşi că numai asigurînd realizarea democraţiei socialiste reale putem înfăptui cu succes Programul partidului, politica sa internă şi externă"[27].

O expresie a adîncirii democraţiei socialiste, a perfecţionării funcţiilor statului este Congresul consiliilor populare, şi constituirea, în 1976, a Camerei Legislative a Consiliilor Populare. In acelaşi an s-a ţinut primul Congres al educaţiei politice şi culturii socialiste, în cadrul căruia tovarăşul Nicolae Ceauşescu —■ referindu-se la schimbările intervenite în structura statului — a declarat: „Principala caracteristică a acestor schimbări constă în democratizarea organelor de stat, exprimată în primul rînd în creşterea rolului Marii Adunări Naţionale, al consiliilor populare, în crearea unor organisme colective centrale, a consiliilor de conducere deliberative în instituţiile centrale şi locale de stat. De asemenea, a avut loc constituirea consiliilor muncitoreşti de conducere cu caracter deliberativ în întreprinderi şi unităţile economico-sociale, s-au instituit adunările generale ale oamenilor muncii —- acestea reprezentînd trecerea la o formă superioară a democraţiei economice, muncitoreşti, asigurînd participarea largă, directă şi efectivă a maselor populare la conducerea treburilor obşteşti"[28]. Se realizează astfel treptat în România un amplu şi original sistem democratic, pornind de la ideea că masele sînt factorul decisiv în edificarea noii societăţi.

In ceea ce priveşte activitatea de stat, secretarul general al partidului spunea cu acelaşi prilej: „Va trebui să acţionăm continuu pentru întărirea legăturilor statului, ale organelor sale cu poporul, pentru ca toate organele de stat să se sprijine permanent în activitatea lor pe ma-

---

[27] Nicolae Ceauşfcscu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al X-lea şi Congresul al Xl-lea şi sarcinile de viitor ale partidului,* în *Congresul al Xl-lea al Partidului Comunist Român. 25—28 noiembrie 1974,* Bucureşti, Edit. Politică, 1975, p. 67—68.

[28] Nicolae Ceauşescu, *Expunere cu privire la activitatea politico-ideologică şi cultural-educativă de formare a omului nou, constructor conştient şi devotat al societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi al comunismului în România,* în *Congresul educaţiei politice şi al culturii socialiste. 2—4 iunie 1976,* Bucureşti, Edit. Politică, 1976, p. 48.

seîe largi ale oamenilor muncii, să apere consecvent şi ferm interesele acestora şi, totodată, aceste organe să se afle sub un control permanent al maselor largi populare, al întregului popor. în aceasta constă pînă la urmă latura esenţială, inseparabilă a democraţiei socialiste, concretizarea principiului guvernării statului, a societăţii de către masele largi populare, de către poporul însuşi"[29].

O nouă formă organizatorică ce exprimă adîncirea democraţiei socialiste a fost instituită în primăvara anului 1977: Congresul agriculturii, care a ales Consiliul Naţional al Agriculturii. Cîteva luni mai tîrziu, în vară, a avut loc Congresul Consiliilor Oamenilor Muncii, şi s-a constituit Consiliul Naţional al Oamenilor Muncii. In funcţia de preşedinte al Consiliului Naţional al Oamenilor Muncii a fost ales tovarăşul Nicolae Ceauşescu. Instituţionalizarea congreselor agriculturii şi al oamenilor muncii, care se întrunesc o dată la cinci ani, a însemnat apariţia în peisajul politic al României a unor foruri larg reprezentative, care asigură participarea pe plan naţional a maselor populare la dezbaterea şi adoptarea unor hotărîri fundamentale privind dezvoltarea economico-socială a ţării, politica internă şi externă a României.

Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român din 7—9 decembrie 1977 a avut la ordinea de zi programul privind perfecţionarea conducerii tuturor sectoarelor de activitate, a organelor Ministerului de Interne şi a Ministerului Justiţiei, îmbunătăţirea legislaţiei Republicii Socialiste România şi dezvoltarea democraţiei socialiste. Trăsătura fundamentală a acestui program consta în creşterea rolului „colectivelor de oameni ai muncii, al societăţii, în general, în prevenirea şi combaterea încălcării legilor şi normelor de convieţuire socială, a manifestărilor ce contravin modului de muncă şi viaţă al societăţii socialiste"[30]. Secretarul general al partidului a cerut „Să fie respectat cu cea mai mare stricteţe principiul de drept potrivit căruia, pînă la stabilirea şi dovedirea vinovăţiei cuiva, acesta este considerat nevinovat, organele de stat şi justiţie avînd datoria de a dovedi atît vinovăţia, cît şi gravitatea

---

[29] *Ibidem,* p. 49—50.

[33] Nicolae Ceauşescu, *Raportul cu privire la realizarea hotărîrilor Congresului al Xl-lea, a Programului Partidului Comunist Român şi la sarcinile de viitor,* în *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român. 7—9 decembrie 1977,* Bucureşti, Edit. Politică, 1978, p. 43.

faptelor pentru â se putea aplica sancţiunile şi pedepsele corespunzătoare"[31].

în martie 1978 s-a adoptat un complex de măsuri vizînd întărirea autoconducerii muncitoreşti, creşterea rolului consiliilor oamenilor muncii în elaborarea şi înfăptuirea planului, participarea cetăţenilor la beneficiile realizate de întreprinderile în care lucrează. Legea din iulie 1978 a stabilit organizarea şi conducerea unităţilor socia liste de stat în spiritul acestor orientări. In februarie 1979 au fost luate însemnate măsuri pentru perfecţiona rea organizării şi conducerii agriculturii, creîndu-se con silii unice agro-industriale de stat şi cooperatiste, menite să asigure conducerea unitară a acestei ramuri de bază a economiei naţionale, valorificarea la nivel tot mai înalt, într-o concepţie superioară, a mijloacelor de producţie şi a forţei de muncă din agricultură, a capacităţii creatoare a ţărănimii cooperatiste, a tuturor oamenilor muncii de la sate.

Congresul al XH-lea al Partidului Comunist Român (19—23 noiembrie 1979) a adoptat: directivele cu privire la dezvoltarea economico-socială a României în cincinalul 1981—1985 şi orientările de perspectivă pînă în anul 1990; programul-directivă de cercetare ştiinţifică şi de introducere a progresului tehnic în perioada 1981—1990 şi direcţiile principale pînă în anul 2000; programul directivă de cercetare şi dezvoltare în domeniul energiei în perioada 1981—1990 şi orientările principale pînă în anul 2000; programul directivă de creştere a nivelului de trai în perioada 1981—1985 şi de ridicare continuă a calităţii vieţii; programul directivă de dezvoltare economică şi socială a României în profil teritorial în perioada 1981—1985.

Ca şi la Congresele anterioare, problemele perfecţionării statului, ale promovării largi a formelor colective de conducere, ale democraţiei socialiste, ale autoconducerii muncitoreşti au ocupat o pondere apreciabilă în cadrul dezbaterilor. In Raportul prezentat, tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „Partidul nostru a acordat şi acordă o atenţie de prim ordin dezvoltării democraţiei socialiste, ca latură esenţială a operei de construcţie socialistă şi comunistă. Am realizat un sistem unitar de conducere a ţării de către popor, o democraţie economică şi socială de tip nou, care ne permite să valorificăm larg iniţiativa, ex-

---

Ibidem, p. 44.

perienţa şi capacitatea de creaţie a maselor în înfăptuirea Programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate. Acum, esenţial este să asigurăm buna funcţionare a acestui cadru democratic, folosirea deplină a posibilităţilor pe care el le oferă. Organismele democraţiei noastre socialiste — consiliile oamenilor muncii, adunările generale, consiliile populare, organele de conducere democratică la nivel naţional — trebuie să capete un conţinut tot mai profund, să acţioneze efectiv ca foruri de dezbatere responsabilă şi soluţionare justă, operativă a tuturor problemelor"[32].

într-adevăr, vasta reţea de organisme democratice, cu atribuţii şi responsabilităţi precise îşi dovedeşte viabilitatea în măsura în care masele înseşi se simt integrate într-o activitate efectivă, plină de conţinut, în care iniţiativa fiecărui cetăţean poate fi realmente valorificată în interesul colectivităţii, al patriei.

Cea de a 60-a aniversare a Partidului Comunist Român a oferit prilejul unei analize aprofundate a drumului parcurs de partid, a realizărilor obţinute în anii socialismului, a perspectivelor de evoluţie a Republicii. In expunerea prezentată, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a formulat teza potrivit căreia „partidul conduce nu în numele, ci împreună cu clasa muncitoare, cu toţi oamenii muncii, fără deosebire de naţionalitate, cu întregul popor"[33]. Totodată, secretarul general al partidului a spus: „Va trebui să ne gîndim foarte serios la relaţiile şi locul pe care trebuie să-1 aibă în statul nostru noul cadru democratic, noile organisme, care, fără îndoială, trebuie să devină o parte integrantă şi să contribuie la transformarea continuă a statului, la creşterea rolului clasei muncitoare, al poporului în conducerea societăţii. Va trebui să ne gîndim la relaţiile dintre partid şi noile organisme democratice de conducere a societăţii, la faptul că aceste forme noi democratice duc

---

[32] Nicoîae Ceauşescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al Xl-lea şi Congresul al Xll-lea şi sarcinile de viitor ale partidului,* în *Congresul al Xll-lea al Partidului Comunist Român. 19—23 noiembrie 1979,* Bucureşti, Edit. Politică, 1981, p. 56.

[33] Nicolae Ceauşescu, *60 de ani de slujire devotată a poporu lui, de luptă pentru dreptate socială şi libertate naţională, pentru construirea* ***socialismului şi*** *ridicarea bunăstării maselor, pentru independenţa patriei, pentru colaborare internaţională şl pace,* Bucureşti, Edit. Politică, 1981, p. 29.

tocmai la creşterea răspunderii comuniştilor, care trebuie să acţioneze în cadrul acestor organisme pentru a uni eforturile întregului popor în înfăptuirea politicii interne şi externe. Rolul politic conducător al partidului presupune nu de a ordona, ci de a convinge şi a asigura buna funcţionare a organismelor democratice!"[34].

Problema a fost reluată şi adîncită la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român din iunie 1982, cînd tovarăşul Nicolae Ceauşescu a precizat: „Statul nu este şi nu trebuie să fie proprietar în sensul juridic al cuvîntului; proprietatea socială aparţine poporului. Statul nu este decît un instrument în mîna clasei muncitoare, a oamenilor muncii, fără deosebire de naţionalitate, al întregului popor, în înfăptuirea organizată a dezvoltării economico-sociale"[35]. Cu acest prilej, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a supus unei ample analize rolul şi funcţiile statului în condiţiile concrete ale ţării noastre, conchizînd: „Statul, toate organismele sale, aflate permanent sub controlul maselor largi populare, sînt chemate să asigure înfăptuirea neabătută a politicii interne şi internaţionale a partidului. Statul, organele sale răspund pentru întreaga lor activitate în faţa poporului, a reprezentanţilor săi. Lucrătorii organelor de stat, de orice fel, trebuie să se afle permanent sub controlul maselor populare, al poporului, să răspundă în faţa poporului de respectarea şi aplicarea fermă a legilor, a legalităţii socialiste, de apărarea ca lumina ochilor a proprietăţii sociale, a proprietăţii socialiste, a independenţei şi suveranităţii ţării. Putem spune —■ conchidea secretarul general al partidului — ~ă statul este reprezentantul suprem al proprietarilor şi producătorilor, organizatorul vieţii comune a întregului popor, a întregii naţiuni"[38]. Avînd în vedere această realitate, tovarăşul Nicolae Ceauşescu a apreciat că formularea de „dictatură a proletariatului" nu mai corespunde loii etape de dezvoltare a ţării noastre şi în consecinţă „va trebui să renunţăm la această noţiune şi să o înlocuim :u noţiunea de «statul democraţiei muncitoreşti*"[37].

---

[34] *Ibidem,* p. 32—33.

[35] Nicolae Ceauşescu, *Expunere cu privire la stadiul actual al* ***idiflcărti*** *socialismului în ţara noastră, la problemele teoretice, deologice şi activitatea politică, educativă a partidului prezentată a Plenara lărgită a Comitetului Central al Partidului Comunist loman. 1—2 iunie 1982,* Bucureşti, Edit. Politică, 1982, p. 29.

[M] *Ibidem,* p. 34. [81]

Ibidem, p. 40.

In cadrul Plenarei Comitetului Central al Partidului Comunist Român din iunie 1982 s-au făcut ample referiri la contradicţiile care se manifestă în socialism, inclusiv în România, la faptul că noua orînduire nu se construieşte „de la sine", că trebuiesc învinse multe greutăţi. Tovarăşul Nicolae Ccauşescu a atras atenţia că „uneori am absolutizat şi am idealizat dezvoltarea societăţii socialiste, lăsînd impresia falsă că socialismul nu poate cunoaşte greutăţi, nu poate cunoaşte crize economice, că instaurarea puterii politice a clasei muncitoare şi trecerea la construcţia socialistă soluţionează de la sine problemele, duc automat la înfăptuirea în viaţă a principiilor socialiste. Viaţa, realităţile au demonstrat că o astfel de reprezentare idilică a societăţii socialiste, de înţeles într-o anumită măsuiă în condiţiile luptei împotriva vechii orînduiri sociale, este periculoasă şi dăunătoare"[38].

Un moment important în viaţa politică a Republicii a fost cel de al II-lea Congres al Frontului Unităţii Socialiste, desfăşurat în zilele de 17—18 ianuarie 1980. Congresul a hotărît schimbarea denumirii organizaţiei în Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste, precum şi constituirea Organizaţiei Democraţiei şi Unităţii Socialiste — avînd un caracter permanent şi cuprinzînd cetăţenii care nu fac parte din Partidul Comunist Român. Potrivit Statutului adoptat de Congres, „Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste este cel mai larg organism politic, patriotic, revoluţionar, cu caracter reprezentativ, în cadrul căruia se afirmă unitatea tuturor cetăţenilor, fără deosebire de naţionalitate, în jurul Partidului Comunist Român, se realizează unirea şi coordonarea eforturilor întregului popor în procesul de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi a comunismului în patria noastră, prin participarea organizată a maselor populare la conducerea treburilor obşteşti, la elaborarea şi înfăptuirea politicii interne şi externe a Republicii Socialiste România"[39].

Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste asigură participarea organizată a maselor la conducerea societăţii; el este un adevărat forum naţional, în care cetăţenii îşi exprimă în mod liber şi deschis părerea asupra mersului construcţiei socialiste, participă la perfecţionarea activităţii sociale, la conducerea statului. Conform Statutului,

---

[3]s *Ibidcin.* p. HO■- "\.

[39] *Statutul Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste,* Bucureşti, Edit. Politică, 1982, p. 3

Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste îndeplineşte sarcini complexe de organizare a controlului obştesc, desfăşurare a activităţii de formare a omului nou şi afirmare în viaţa socială a principiilor eticii şi echităţii socialiste, organizare a dezbaterii principalelor proiecte de lege şi hotărîri, consultare a cetăţenilor asupra problemelor majore care privesc dezvoltarea ţării, a judeţelor, oraşelor şi comunelor; el propune candidaţi pentru organele puterii de stat, se ocupă de activitatea deputaţilor, analizează munca lor. De asemenea, Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste întreţine relaţii cu organizaţii similare din alte ţări, contribuie la cunoaşterea şi promovarea politicii Partidului Comunist Român şi a României socialiste.

In funcţia de preşedinte al Frontului Democraţiei şi Jnităţii Socialiste a fost ales tovarăşul Nicolae Ceauşescu, secretarul general al Partidului Comunist Român, preşeiintele Republicii Socialiste România.

In scurtă vreme — la 9 martie 1980 — au avut loc aleîerile parlamentare, care s-au încheiat cu victoria caniidaţilor Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste (care iu obţinut 98,52o/0 din totalul voturilor exprimate)[40].

Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român din 6—18 decembrie 1982 a analizat stadiul edificării sociai sinului în România, realizarea planului naţional unic le dezvoltare economico-socială a ţării, a adoptat pro-;rame speciale şi măsuri pentru îndeplinirea cu succes a incinalului 1981—1985, a hotărîrilor Congresului al Ql-lea al partidului. Conferinţa a stabilit principiile au~oconducerii şi autogestiunii, căile de perfecţionare a nouli mecanism economic, ale lărgirii activităţii de comerţ exerior, a subliniat necesitatea îndeplinirii integrale a plaiiilui de dezvoltare economică a patriei ca o condiţie a sigurării prevederilor privind ridicarea nivelului de trai 1 întregului popor.

Referindu-se la necesitatea creşterii rolului statului în onducerea întregii vieţi economico-sociale, tovarăşul Ficolae Ceauşescu arăta: „Trebuie să pornim da la faptul ă socialismul este opera maselor populare, că el se înîptuieşte cu poporul şi pentru popor, că democraţia *io*ialistă constituie o necesitate obiectivă pentru afirmarea mştientă a maselor populare în conducerea tuturor secerelor de activitate. Trebuie să demonstrăm în practică

[40] **„Scînteia"** din 29 martie 1980.

superioritatea democraţiei socialiste, a participării directe a maselor populare la conducerea societăţii, faţă de orice formă a democraţiei burgheze"[41].

Statul socialist are menirea de a asigura conducerea unitară, planificată a întregii activităţi economico-sociale, realizarea echilibrului, a dezvoltării armonioase a societăţii, a concordanţei cît mai depline între forţele de producţie şi relaţiile de producţie.

La Conferinţa Naţională s-a subliniat necesitatea asigurării unui echilibru şi a unei concordanţe corespunzătoare între organismele democratice şi organismele de stat, care nu se contrapun, ci trebuie să conlucreze în mod armonios, formînd sistemul unitar al democraţiei muncitoreşti revoluţionare. Tovarăşul Nicolae Ceauşescu a cerut să renunţăm „cu desăvîrşire la teza dictaturii proletariatului ca necorespunzătoare pentru România şi să adoptăm teza statului democraţiei muncitoreşti, revoluţionare, care dă o perspectivă nouă, superioară dezvoltării societăţii omeneşti"[42].

în perspectiva dialecticii istoriei, democraţia socialistă —* ca formă superioară a democraţiei[43] — găseşte în organizarea de stat a Republicii Socialiste România cadrul cel mai propice pentru conducerea poporului de către el însuşi.

Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român (19—22 noiembrie 1984) a relevat că, ţinînd seama de cerinţele noii etape în care se află edificarea socialismului în România şi pe baza experienţei acumulate, se va acţiona în continuare cu hotărîre pentru ridicarea la un nivel nou, superior a activităţii organelor de stat, a întregii activităţi de perfecţionare şi conducere a vieţii economice, a democraţiei muncitoreşti revoluţionare. Procesul adîncirii şi perfecţionării democraţiei decurge, în mod necesar, din conţinutul puterii politice a clasei muncitoare, din natura

[41] Nicolae Ceauşescu, *Raportul cu privire la stadiul actual al edificării socialismului, la realizarea planului naţional unic de dezvoltare economico-socială, la programele speciale şi la pixurile pentru îndeplinirea cu succes a cincinalului, a hotăririlor Congresului al XIT-lea al partidului,* în *Conferinţa Naţională a Partidului Comunist Român. 16—18 decembrie 1982,* Bucureşti, Edit. Politică, 1983, p. 41—42.

[42] *Ibidem,* p. 42.

[43] Vezi pe larg, Ovidiu Trăsnea, *Democraţia socialistă în perspectiva dialecticii istoriei,* în *Democraţia socialistă, realităţi şi perspective,* Bucureşti, Edit. Politică, 1983.

proprietăţii asupra mijloacelor de producţie, din caracterul umanist al orînduirii socialiste.

Dezvoltarea democraţiei socialiste — alături de succesele obţinute în propăşirea economiei şi culturii, în ridicarea nivelului de trai, în întărirea independenţei şi suveranităţii fiecărei ţări socialiste — reprezintă una din căile principale de asigurare a superiorităţii istorice a socialismului asupra capitalismului. în anii socialismului în România s-a realizat o lărgire şi o accentuare a omogenizării bazei puterii, devenind astfel posibilă îndeplinirea viziunii lui K. Marx potrivit căreia ca urmare a revoluţiei va avea loc „transformarea statului dintr-un organ situat deasupra societăţii într-unui subordonat ei"[44].

Atenţia deosebită acordată perfecţionării activităţii statului are o profundă semnificaţie teoretică şi practică. Problema puterii politice a constituit dintotdeauna problema fundamentală a oricărei revoluţii sociale, a oricărei orînduiri sociale şi de stat. în concepţia secretarului general al partidului nostru ,,revoluţia, procesul de transformare revoluţionară a societăţii nu se încheie odată cu luarea **puterii** politice. Cucerirea puterii politice constituie un fretor foarte important, dar reprezintă numai o etapă **în** lupta pentru înfăptuirea idealurilor de dreptate şi echitate socială, pentru victoria socialismului şi **comunismului.** Procesul revoluţionar va continua şi în societatea comunistă —■ practic, el nu se va încheia niciodată"[43].

în această concepţie, revoluţia socialistă din România, începută odată cu cucerirea puterii, a deschis perioada procesului revoluţionar neîntrerupt, ce se desfăşoară în mai multe etape: construirea socialismului în toate domeniile vieţii sociale (organizaţional, economic, spiritual); trecerea la programul de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate, structurat la rîndul său pe parcursul a cîteva etape, ultima **avînd ca** obiectiv încheierea acestui proces pînă în anul 2000, realizîndu-se condiţiile

---

[44] K. Marx şi Fr. Engels, *Opere,* voi. 19, **Bucureşti,** Edit. Politică, 1964. p. 528—529.

[45] Nicolae Ceauşescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la. activitatea Partidului Comunist Român in* ***perioada*** *dintre Congresul al Xll-lea şi Congresul al XJlî-lea* ***şi*** *activitatea de viitor a partidului în vederea înfăptuirii obiectivelor dezvoltării economico-sociale în cincinalul 1986—1990 şi. în perspectivă, pînă în anul 2000, a României,* în *Congresul al XlII-lea al Partidului Comunist Român, 19—22 noiembrie 1984,* Bucureşti, Edit. Politică, 1985, p. 53.

trecerii la comunism; etapa construcţiei comunismului în România[46].

In Raportul prezentat la Congresul al XlII-lea tovarăşul Nicolae Ceauşescu arăta: „Înfăptuirea obiectivelor cincinalului viitor şi ale dezvoltării în perspectivă a României pînă în anul 2000 impune, ca necesitate obiectivă, creşterea şi mai puternică a rolului statului în planificarea, organizarea şi conducerea unitară a întregii activităţi economico-sociale, pe baza planului naţional unic. Se poate afirma, fără teamă de a greşi, că nu se poate pune în nici un fel problema diminuării rolului statului în conducerea unitară a societăţii. Dimpotrivă, puternica dezvoltare a forţelor de producţie, amplificarea fără precedent a activităţii economico-sociale impun ca o necesitate obiectivă perfecţionarea şi creşterea rolului statului pentru asigurarea dezvoltării unitare şi armonioase a societăţii"".

Nota de originalitate a sistemului politic al Republicii noastre se exprimă în transpunerea pe plan organizatoric în forme şi metode curente *âs* lucru a principiului programatic potrivit căruia socialismul se construieşte cu poporul şi pentru popor[18]. Sistemul democraţiei socialiste este constituit din: Partidul Comunist Român — centrul vital al întregii societăţi; statul socialist cu structurile sele de organizare; organele cu dublă natură — de partid şi de Stat; Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste; celelalte organizaţii de masă şi obşteşti; congresele organizate periodic pe principalele domenii de activitate, avînd organe executive cu caracter permanent; conferinţele şi consfătuirile pe domenii de activitate; instituţiile şi organismele proprii autoconducerii muncitoreşti.

Statul democraţiei muncitoreşti revoluţionare are la bază următoarele principii: rolul conducător al clasei muncitoare, centralismul democratic, autoconducerea locală,

---

[46] *Revoluţie şi proces revoluţionar In edificarea societăţii socialiste.* Coordonatori: Ion Tudosescu, Aculin Cazacu, Gheorghe I. Ioniţă, **Bucureşti,** Edit. Politică, 1936, p. 22—23.

[47] Nicola? **Ceauşescu,** *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al Xll-lea şi Congresul al XlII-lea şi activitatea de viitor a partidului în vederea înfăptuirii obiectivelor dezvoltării economico-sociale în cincinalul 1986—1990 şi, în perspectivă, pînă în anul 2000, a României, loc. cit.,* p. 33.

[43] *Dialectica evoluţiei statului nostru socialist în etapa actuală,* în „Era socialistă"! nr. 12/1986.

conducerea colectivă, legalitatea socialistă, umanismul revoluţionar şi patriotismul socialist[49].

Direcţiile şi finalitatea măsurilor de perfecţionare a statului relevate în documentele Congresului al XIII-lea vizează: sporirea rolului planului naţional unic, concomitent cu lărgirea atribuţiilor şi răspunderilor organelor locale, ale centralelor şi întreprinderilor, ale colectivelor de conducere din ministere; stimularea iniţiativei, a spiritului de răspundere, disciplinei şi ordinei; creşterea rolului consiliilor populare în conducerea întregii activităţi din sfera lor de responsabilitate; îmbunătăţirea activităţii Ministerului de Interne, a Procuraturii şi a organelor justiţiei; combaterea şi eliminarea manifestărilor de birocratism; îmbinarea armonioasă a activităţii organelor de stat cu aceea a noilor organisme democratice; aplicarea cu hotărîre a principiilor autoconducerii şi autogestiunii muncitoreşti, participarea largă a maselor la întreaga activitate politico-socială, obştească şi de stat.

Congresul al XIII-lea al Partidului Comunist Român a subliniat necesitatea creşterii rolului conducător al partidului în procesul stabilirii obiectivelor fundamentale şi al înfăptuirii prerogativelor puterii, în elaborarea orientărilor şi deciziilor politice privind conducerea întregului proces de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism. Conform Statutului adoptat de Congresul al XIII-lea „Partidul Comunist Român este centrul vital al întregii noastre naţiuni, forţa conducătoare în Republica Socialistă România, organizatorul şi dinamizatorul energiilor creatoare ale tuturor oamenilor muncii din patria noastră, ale întregului popor în lupta pentru construirea socialismului şi comunismului"[50].

Plenarele Comitetului Central, consfătuirile de lucru organizate la Comitetul Central pe domenii de activitate, şedinţele Comitetului Politic Executiv au stabilit căi şi modalităţi concrete pentru îndeplinirea hotărîrilor Congresului al XIII-lea, pentru rezolvarea operativă a problemelor ivite. Aşa cum sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşescu, în **Raportul** prezentat la Congres, „rolul conducător al partidului nu reprezintă o lozincă sau o cerinţă abstractă, el se materializează în munca de zi cu zi a fiecărei orga-

[49] Ion Deleanu, *Democraţia şi dinamica puterii,* Cluj-Napoca, Edit. Daria, 1985, p. 272—273.

[50] *Statutul Partidului Comunist Român, în Congresul al XIII-lea..., p.* 618.

nizaţir, a fiecărui organism de partid, a fiecărui conuî-nist"[51].

Această idee a fost reluată în cuvîntarea rostită la 8 mai 1986, cu prilejul adunării solemne consacrate celei de a 65-a aniversări a Partidului Comunist Român: „Am subliniat, în mai multe rînduri, necesitatea de a acţiona ca revoluţionari pentru că este necesar să înţelegem că nu ne putem mulţumi numai cu vorbe, că numai declaraţiile şi lozincile revoluţionare nu au nici un fel de importanţă dacă nu trecem la realizarea în viaţă a hotărîrilor partidului, a revoluţiei tehnico-ştiinţifice, dacă nu acţionăm în viaţă ca adevăraţi comunişti revoluţionari!"[52].

în sistemul democraţiei muncitoreşti revoluţionare un loc de frunte îl ocupă: Marea Adunare Naţională — organul suprem al puterii de stat; Consiliul de Stat — organ suprem al puterii de stat cu activitate permanentă subordonat Marii Adunări Naţionale; Preşedintele Republicii — care în calitate de preşedinte al Consiliului de Stat şi de şef al statului reprezintă puterea de stat în relaţiile interne şi internaţionale; guvernul — organul suprem al administraţiei de stat; consiliile populare — organe locale ale puterii de stat, ale administraţiei şi autoconducerii teritoriale.

După Congresul al XlII-lea s-a acţionat pentru perfecţionarea acestor organe, pentru mai strînsa lor legătură cu masele populare, ale căror interese le exprimă. Este semnificativ faptul că la alegerile din martie 1985 în circa 80ii/0 din circumscripţii au fost depuse cîte două-trei candidaturi pentru consiliile populare comunale, orăşeneşti, municipale şi judeţene, iar în circa 50% din circumscripţiile electorale pentru Marea Adunare Naţională au fost depuse cîte două-trei candidaturi pentru un singur loc. Pe această bază s-au asigurat condiţii pentru o mai largă manifestare a democraţiei muncitoreşti revoluţionare, cu rezultate benefice asupra masei de alegători.

---

[51] Nicolae Ceauşescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Con gresul al Xll-lea şi Congresul al XHI-lea şi activitatea de viitor a partidului în vederea înfăptuirii obiectivelor dezvoltării economico-sodale în cincinalul 1986—1990 şi, în perspectivă, pînă în anul 2000, a* ***României,*** în *Ibidem, p.* 45.

[52] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Adunarea solemnă organi zată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidu lui Comunist Român. 8 mai 1986,* Bucureşti, Edit. Politică, 1986, p. 17.

Componente fundamentale ale sistemului democraţiei muncitoreşti revoluţionare, organizaţiile de masă şi obşteşti — sindicatele, organizaţiile de tineret, de femei, culturale, ştiinţifice, sportive — sînt, la rîndul lor, organic integrate şi angajate în mecanismul conducerii societăţii. Ele militează pentru unirea eforturilor tuturor oamenilor muncii în vederea înfăptuirii programului partidului, desfăşoară o amplă activitate de educaţie comunistă a maselor, participă nemijlocit la rezolvarea problemelor vieţii şi activităţii oamenilor muncii, ale dezvoltării generale a societăţii.

După Congresul al XlII-lea al Partidului Comunist Român au avut loc: Congresul Uniunii Generale a Sindicatelor (aprilie 1986), Forumul Naţional al Tineretului (mai 1985), Conferinţa Naţională a Femeilor (martie 1985), şedinţa comună a Consiliilor oamenilor muncii de naţionalitate maghiară şi germană (decembrie 1984 şi februarie 1987). Aceste largi foruri ale democraţiei au analizat sarcinile ce le revin din documentele partidului şi au stabilit măsuri concrete de acţiune pentru mobilizarea membrilor lor la realizarea planului cincinal şi ridicarea României pe noi culmi de progres şi civilizaţie.

O contribuţie de seamă la dezvoltarea democraţiei muncitoreşti revoluţionare aduce Frontul Democraţiei şi Unităţii Socialiste, cel mai larg organism politic din România. Congresul al III-lea al Frontului Democraţiei şi Unităţii Socialiste, desfăşurat în februarie 1985, a adoptat platforma electorală — vast program de activitate a întregului popor, bazat pe hotărîrile Congresului al XIII-iea al Partidului Comunist Român — care a întrunit o largă adeziune în alegerile din martie 1985 (97,73»/„ din totalul voturilor exprimate)[53].

O componentă esenţială a sistemului democraţiei socialiste este autoconducerea muncitorească. în dezvoltarea sa, democraţia socialistă angajează direct şi tot mai eficient sfera hotărîtoare a vieţii sociale — domeniul economic. Această dimensiune reprezintă unul din elementele caracteristice ale democraţiei socialiste, întrucît egalitatea începe, în fond, cu domeniul economic, cu democraţia economică.

Subliniind necesitatea autoconducerii şi autogestiunii muncitoreşti, care stă la baza noului mecanism economico-

[63] „Scînteia" din 19 martie 1985.

financiar, tovarăşul Nicoîae Ceauşescu arata: „în caîitate de producător, de proprietar al unei părţi a avuţiei naţionale — proprietate a întregului popor — şi de beneficiar al acesteia, fiecare colectiv de oameni ai muncii poartă răspunderea comună deplină asupra gospodăririi şi dezvoltării unităţii în care lucrează"[54].

Organismele prin care se asigură participarea directă a clasei muncitoare, a oamenilor muncii la conducerea întreprinderilor, centralelor, unităţilor administrativ-teritoriale şi social-culturale sînt adunările generale şi consiliile oamenilor muncii.

Elaborarea planului economic de către consiliile oamenilor muncii şi adunările generale are la bază prevederile planului naţional unic de dezvoltare a Republicii. în concepţia secretarului general al Partidului Comunist Român, „Dacă am renunţa la principiul conducerii pe baza planului unic de dezvoltare economico-socială, s-ar produce, inevitabil, dezorganizarea activităţii, ar apărea o serie de contradicţii, cu repercusiuni grave asupra făuririi societăţii socialiste, a dezvoltării patriei şi a ridicării nivelului de trai material şi spiritual al poporului [...]. Orice schimbare a structurii producţiei se poate face numai în cadrul unei reorganizări generale a economiei sau a unui sector, corespunzător necesităţilor şi sarcinilor noi. Deci fiecare unitate de producţie trebuie să ţină seama de necesităţile generale, să se încadreze în prevederile stabilite prin planul unic de dezvoltare economică şi socială"[55].

Statul, ca reprezentant al întregului popor, exercită controlul şi veghează ca proprietatea socialistă să fie bine gospodărită, să nu fie **risipită** şi să se dezvolte continuu, veghează ca în toate unităţile să se desfăşoare o activitate eficientă. Desigur, noul nu se înfăptuieşte de la sine, trebuiesc învinse multe greutăţi, inclusiv conservatorismul şi rutina, mentalitatea învechită a unor oameni. La Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, desfăşurată în aprilie 1986, tovarăşul Nicolae Ceauşescu atrăgea atenţia asupra următorului aspect: „Avem în ve-

---

[54] Nicolae Ceauşescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XlI-lea şi Congresul al XlII-lca şi activitatea de viitor a partidului în vederea înfăptuirii obiectivelor dezvoltării economico-sociale în cincinalul 1986—1990 şi, în perspectivă, pînă în anul 2000, a României, loc. cit.,* p. 38.

[53] *Ibidem,* p. 39.

dere ca, în spiritul hotărîriîor Congresului al Xflî-lea al partidului, al autoconducerii şi autogestiunii, să aplicăm cu fermitate principiile noului mecanism economic. Vorbim foarte mult despre aceasta, dar în practică, trebuie să spunem deschis, am realizat puţin. Sistemul nostru financiar rămîne un sistem învechit; sistemul nostru economic continuă să rămînă un sistem învechit. Vorbim de un nou mecanism, dar, aşa cum am spus şi în şedinţa Comitetului Politic Executiv, lucrăm cu un mecanism ruginit şi, din păcate, nu numai mecanismul, ci înşişi **oamenii** au rămas la idei şi concepţii vechi. Aceasta face, de altfel, ca acest nou mecanism să nu fie înţeles şi aplicat corespunzător. Es'te nevoie de o schimbare radicală a concepţiilor în domeniul financiar şi activităţii economice"[56].

O caracteristică a etapei pe care o parcurge România, a democraţiei muncitoreşti revoluţionare, o constituie împletirea tot mai organică a activităţii de partid, de stat şi obşteşti. Modalităţile concrete de realizare a acestei împletiri sînt: constituirea unor organisme de conducere cu caracter dublu, de partid şi de stat; introducerea sistemului rotarii cadrelor în organismele de partid, de stat şi obşteşti; participarea cu drepturi precise a secretarului organizaţiei de partid, preşedintelui sindicatului şi secretarului organizaţiei de tineret în consiliul oamenilor muncii; reprezentarea directă a organizaţiilor sindicale, de tineret şi cooperatiste în guvern.

„Dispunem ■—■ spunea tovarăşul Nicolae Ceauşescu la Congresul al XIII-lea al **Partidului** Comunist Român — de **un** larg cadru democratic, unic în felul său. Consiliile oamenilor muncii şi adunările generale — organe de conducere a proprietarilor, producătorilor şi beneficiarilor din întreprinderi şi instituţii ■— consiliile judeţene, consiliile naţionale şi congresele oamenilor muncii din industrie, agricultură, învăţămînt, ştiinţă, cultură asigură participarea organizată a maselor largi la conducerea activităţii economico-financiare a întregii noastre societăţi socialiste"[57].

---

[56] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român. 2 aprilie 1986,* Bucureşti, Edit. Politică, 1986, p. 15—16.

[57] Nicolae Ceauşescu, *Raportul Comitetului Central cu privire la activitatea Partidului Comunist Român în perioada dintre Congresul al XH-lea şi Congresul al XIII-lea şi activitatea de viitor a partidului în vederea înfăptuirii obiectivelor dezvoltării eco-*

După Congresul al XIII-lea al partidului s-au desfăşurat: Plenara lărgită a Consiliului Naţional al Agriculturii, Industriei Alimentare, Silviculturii şi Gospodăririi Apelor (mai 1985 şi februarie 1986), Consfătuirea Activului de Partid şi de Stat din Domeniul Agriculturii (august 1986), Congresul al III-lea al Consiliilor de Conducere din Unităţile Agricole Socialiste, ale întregii ţărănimi, al consiliilor oamenilor muncii din industria alimentară, silvicultură şi gospodărirea apelor (mai 1986), Plenara Consiliului Naţional al Oamenilor Muncii din Industrie, Construcţii, Transporturi, Circulaţia Mărfurilor şi Finanţe (decembrie 1985), Plenara comună a Comitetului Central al Partidului Comunist Român şi a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale (decembrie 1984, februarie 1987), Plenara comună a Consiliului Naţional al Oamenilor Muncii şi Consiliului Suprem al Dezvoltării, Economice şi Sociale (iunie 1985, i"nie 1986, iunie 1987), Plenara Consiliului Naţional al Oamenilor Muncii (decembrie 1984), Congresul al IIT-lea al Oamenilor Muncii (septembrie 1986). Congresul Ştiinţei şi învăţămîntului (noiembrie 1985), Congresul Educaţiei Politice şi Culturii Socialiste (august 1987). Desfăşurate într-o atmosferă de exigenţă şi răspundere comunistă, revoluţionară, aceste congrese, conferinţe, plenare şi consfătuiri au analizat în spirit critic şi autocritic activitatea proprie şi au stabilit programe şi măsuri concrete de acţiune pentru înfăntuirea neabătută a directivelor Congresului al XIII-lea al partidului, a Programului de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi a înaintării Republicii noastre spre comunism.

Aceasta este una din căile fundamentale de perfecţionare a mecanismului politic al României socialiste: ..Conlucrarea tot mai strînsă între organele de stat si noile organisme democratice pe plan naţional şi la nivel judeţean, integrarea tot mai organică a acestora trebuie să ducă — sublinia tovarăşul Nicolae Ceauşeseu la cel de al III-lea Congres al oamenilor muncii, din septembrie 1986 — la un nou sistem democratic, în care poporul reprezintă factorul hotărîtor"[58].

vomico-sociale în cincinalul 1986—1990 şi, în perspectivă, p'mă în anul 2000, a României, loc. cit., p. 38.

[58] Nieolae Ceausescu. *Cuvintare la Congresul al III-lea al oamenilor muncii din industrie si alte sectoare pronomice ale P.n-rvânipi socialiste. 4 septembrie 1986,* Bucureşti, Edit. Politică, 1.986. p. 29.

Democraţia socialistă este de neconceput fără formarea şi dezvoltarea conştiinţei revoluţionare a maselor, aceasta constituind o condiţie de bază pentru participarea largă, conştientă a milioanelor de cetăţeni la făurirea propriului lor destin.

Asigurarea unei funcţionalităţi maxime a activităţii organelor de stat, a organelor democraţiei muncitoreşti revoluţionare, angajarea lor responsabilă, cu întreaga forţă materială şi umană de care dispun, constituie o preocupare majoră a conducerii partidului nostru. La Plenara Consiliului Naţional al Oamenilor Muncii şi a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale, desfăşurată în iunie 1985, tovarăşul Nicolae Ceauşescu atrăgea atenţia asupra faptului că „se mai continuă încă să se ocolească problemele şi să se considere că, prin declaraţii generale, prin angajamente solemne, acestea se vor putea soluţiona". Cu acelaşi prilej, secretarul general al partidului arăta: „Cu declaraţii generale nu putem realiza planul viitor, nu putem realiza nici Programul partidului, nici făurirea societăţii comuniste, nici ridicarea în continuare a bunăstării poporului"[59].

De asemenea, respectarea strictă a legalităţii socialiste, a ordinei şi disciplinei reprezintă o condiţie de bază a dezvoltării democraţiei socialiste în care poporul are rolul determinant. In acest spirit, secretarul general al partidului cerea „întărirea continuă a legăturilor între organele de stat şi popor şi realizarea unei cît mai strînse conlucrări între ele, pornind de la faptul că poporul este adevăratul constructor al socialismului, că toate organele de stat trebuie să se afle permanent sub controlul şi îndrumarea maselor populare. Aceasta constituie, de altfel, una din laturile de bază ale democraţiei muneitoreşti-revoluţionare, ale dezvoltării noului umanism revoluţionar, în care omul este în centrul întregii activităţi"[60].

Perfecţionarea activităţii statului şi organelor sale, a întregului sistem de conducere democratică a vieţii economice şi politice din Republica Socialistă România s-a

---

[59] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Plenara comună a Consiliu lui Naţional al Oamenilor Muncii şi Consiliului Suprem al Dez voltării Economice şi Sociale. 19 iunie 1985,* Bucureşti, Edit. Po litică. 1985, p. 17.

[60] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la marea adunare populară cetăţenească din Capitală. 15 martie 1985,* Bucureşti, Edit. Poli tică,' 1985, p. 25—26.

realizat şi se realizează pe fondul marilor succese obţîiiiitS de poporul nostru în înfăptuirea hotărîrilor Congresului al XlII-lea al Partidului Comunist Român, vizînd, totodată, o şi mai largă mobilizare a maselor pentru parcurgerea drumului de la ţară socialistă în curs de dezvoltare la o ţară socialistă cu dezvoltare medie din punct de vedere economic.

In acest spirit, şedinţa comună a Consiliului Naţional al Oamenilor Muncii şi a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale, desfăşurată în ziua de 23 iunie 1987 a decis completarea şi modificarea legii de organizare şi funcţionare a Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale: preşedintele acestui organism fundamental pentru orientarea politicii economice şi sociale a ţării este preşedintele R. S. România, care este în acelaşi timp şi preşedintele Biroului Permanent al Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale; din conducerea Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale fac parte şi trei prim-vicepreşedinţi; funcţiile de prim-vicepreşedinţi sînt îndeplinite de: primul ministru al guvernului, preşedintele Consiliului Naţional pentru Ştiinţă şi Tehnologie; preşedintele secţiunii pentru Planificare şi Prognoză. Din Biroul Permanent al Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale mai fac parte: preşedintele Consiliului Central al Uniunii Generale a Sindicatelor din România, preşedintele Consiliului Central de Control Muncitoresc al Activităţii Economice şi Sociale, primul secretar al Uniunii Tineretului Comunist, preşedintele Curţii Superioare de Control Financiar. Secretarii Consiliului Suprem al Dezvoltării Economice şi Sociale sînt preşedintele Comitetului de Stat al Planificării şi directorul general al Institutului Central de Cercetări Economice[61].

De asemenea, Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român, desfăşurată în octombrie 1987, a stabilit importante direcţii de perfecţionare a mecanismului economic, de sporire a participării maselor la conducerea societăţii. „Avem un sistem democratic larg, foarte bun — sublinia la Plenară tovarăşul Nicolae Ceauşescu — care asigură participarea a zeci şi sute de mii de oameni ai muncii la conducerea tuturor sectoarelor de activitate. Acum trebuie să asigurăm buna funcţionare şi creşterea răspunderii acestor organisme. Toate organismele demo-

[61] „Seînteia" din 24 iunie 1987.

cratice trebuie sa înţeleagă câ aii marea răspundere pentru asigurarea bunei desfăşurări a întregii activităţi, pentru înfăptuirea programelor de ridicare a patriei noastre pe noi culmi de progres şi civilizaţie. Numai funcţionarea în cele mai bune condiţii a democraţiei muncitoreşti, numai participarea poporului la conducerea întregii activităţi Vor asigura succesul politicii partidului nostru"[62].

O coordonată esenţială a activităţii Republicii Socialiste România este cea externă. Ca ţară socialistă, România a pus şi pune în centrul activităţii sale dezvoltarea relaţiilor de colaborare şi strînsă prietenie cu toate statele socialiste, în primul rînd cu statele socialiste vecine, de care este legată prin comunitatea de orînduire socială, de idealuri şi scopuri. O trăsătură fundamentală a politicii externe a României o constituie amplificarea relaţiilor cu ţările în curs de dezvoltare, cu „lumea a treia"; ţara noastră priveşte cu simpatie efortul acestor state de a-şi dobîndi independenţa economică, de a se dezvolta fără amestec din afară, de a se afirma tot mai puternic în viaţa internaţională. In spiritul coexistenţei paşnice, Republica Socialistă România întreţine relaţii cu statele capitaliste dezvoltate, cu toate statele lumii.

România consideră că problema fundamentală a zilelor noastre este salvgardarea păcii, realizarea dezarmării, în primul rînd a dezarmării nucleare, astfel încît omenirea să nu mai trăiască sub ameninţarea unei noi conflagraţii mondiale, care poate duce la dispariţia însăşi a vieţii pe Pămînt. Ţara noastră, preşedintele Nicolae Ceauşescu militează pentru rezolvarea pe cale paşnică a tuturor conflictelor militare, considerînd că oricît de grele ar fi negocierile, ele sînt infinit mai uşoare decît pierderile de vieţi omeneşti şi distrugerile de bunuri materiale pe care le aduc războaiele. Realizarea unei noi ordini economice mondiale, lichidarea subdezvoltării, constituie, în concepţia preşedintelui României, o problemă de importanţă majoră a contemporaneităţii.

Politica activă, constructivă, principială a ţării noastre se bucură de o largă recunoaştere internaţională. Tratatele şi acordurile încheiate cu numeroase state de pe toate meridianele globului — socialiste, în curs de dezvoltare,

[62] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la Plenara Comitetului Central al Partidului Comunist Român. 5 octombrie 1987,* în „Scîn-teia" din 6 octombrie 1987.

capitaliste dezvoltate, făcînd parte din blocuri militare sau avînd statut de neutralitate —, inițiativele României la Organizația Națiunilor Unite — foarte multe concretizate în rezoluții adoptate în unanimitate de acest înalt for internațional —, vizitele întreprinse de președintele Nicolae Ceaușescu în țări din Europa, Asia, Africa, America, precum și vizitele conducătorilor din multe state ale lumii în România, demonstrează cu puterea faptelor politica constructivă, responsabilă desfășurată de Republica noastră, explică realitatea potrivit căreia Bucureștiul este un centru al diplomației mondiale.

O mărturie grăitoare a prestigiului dobîndit de România, de tovarășul Nicolae Ceaușescu pe toate continentele o reprezintă numeroasele distincții și decorații pe care președintele țării noastre le-a primit în decursul anilor.

Statul socialist — în calitate de reprezentant al proprietarilor, producătorilor și beneficiarilor, de organizator al vieții comune a întregului popor, singurul în măsură să aibă o viziune de ansamblu asupra funcționării și dezvoltării organismului social, să asigure armonizarea optimă a intereselor personale cu cele generale, să promoveze aspirațiile naționale de independență și libertate — va cunoaște în continuare noi perfecționări în conformitate cu legile obiective ale progresului social, cu necesitățile edificării societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintării României spre comunism. Secretarul general al Partidului Comunist Român aprecia: „Marile schimbări în dezvoltarea forțelor de producție, noile forme de proprietate asupra mijloacelor de producție, precum și dezvoltarea științei, învățămîntului și culturii impun ca o necesitate noi forme democratice, de conducere, în care masele populare, întregul popor, să aibă rolul hotărîtor"[03].

Conferința Națională a Partidului Comunist Român, desfășurată în zilele de 14—16 decembrie 1987, a analizat stadiul dezvoltării forțelor de producție, al societății socialiste în general, al relațiilor de producție și sociale, al democrației muncitorești-revoluționare, al perfecționării conducerii pe baza principiilor autoconducerii și autogestiunii, al perfecționării și continuării procesului revoluțio-

---

[63] Nicolae Ceaușescu, *Cuvlntare la Adunarea solemnă organizată cu prilejul aniversării a 65 de ani de la făurirea Partidului Comunist Român. 8 mai 1986,* București, Edit. Politică, 1986, p. 20-21.

nar în noua etapă de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi înaintare a României spre comunism. Conferinţa a apreciat că în perioada care a trecut de la victoria revoluţiei de eliberare socială şi naţională, antifascistă şi antiimperialistă, România a parcurs mai multe etape istorice, cunoscînd o dezvoltare fără precedent. In intervalul 1945—1987 producţia industrială a crescut de peste 120 de ori, producţia agricolă de peste 9 ori, venitul naţional de circa 33 de ori. S-au dezvoltat puternic învăţămîntul, ştiinţa şi cultura, s-au perfecţionat relaţiile sociale şi de producţie, întregul mecanism economic, social şi politic.

In Raportul prezentat la Conferinţa Naţională, tovarăşul Nicolae Ceauşescu aprecia: „Acum România se află într-o etapă hotărîtoare, în faza superioară a făuririi societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi creării condiţiilor pentru trecerea la edificarea societăţii comuniste. în realizarea acestui obiectiv, conform hotărîrilor Congresului al XIII-lea al partidului, pînă în anul 1990, ţara noastră trebuie să depăşească stadiul de ţară socialistă în curs de dezvoltare şi să treacă la un stadiu nou, superior — cel de ţară socialistă mediu dezvoltată"[64].

In noua etapă un obiectiv fundamental îl constituie dezvoltarea democraţiei muncitoreşti-revoluţionare, înfăptuirea consecventă a principiului construirii socialismului cu poporul şi pentru popor: „Vom perfecţiona şi dezvolta larg cadrul democraţiei muncitoreşti-revoluţionare, formele cele mai corespunzătoare, în care clasa muncitoare, ţărănimea, intelectualitatea, celelalte forţe sociale, întregul popor să poată să-şi spună deschis cuvîntul şi să participe nemijlocit la elaborarea politicii interne şi externe, la înfăptuirea programelor de dezvoltare socialistă, la făurirea societăţii în care omul va fi cu adevărat liber şi stăpîn pe destinele sale, la victoria comunismului — visul de aur al omenirii"[85].

-

[64] Nicolae Ceauşescu, *Raport cu privire la stadiul dezvoltării forţelor de producţie, al societăţii socialiste în general, al relaţiilor de producţie şi sociale, al democraţiei muncitoreşti-revoluţionare, al perfecţionării conducerii, pe baza principiilor autoconducerii şi autogestiunii, al perfecţionării şi continuării procesului revoluţionar în noua etapă de făurire a societăţii socialiste multilateral dezvoltate şi de înaintare a României spre comunism. Raport la Conferinţa Naţională. 14 decembrie 1987,* Bucureşti, Edit. Politică, p. 14—15.

[65] *Ibidem,* p. 37.

CONCLUZII

Evoluţia formei de guvernămînt la români în istoria modernă şi contemporană a cunoscut o cale sinuoasă, rezultată, în principal, din confruntarea a două tendinţe fundamentale: pe de o parte forma monarhică (a domniei, din 1881 a regalităţii), iar de cealaltă parte forma republicii. *tn* cadrul fiecăreia dintre aceste opţiuni fundamentale exista o largă gamă de nuanţe şi forme de expresie, generate de contextul concret istoric, intern şi extern, de raportul forţelor de clasă.

Elementul esenţialmente nou al epocii moderne 1-a constituit afirmarea ideilor, aspiraţiilor şi acţiunilor republicane. Intr-o anumită formă, asemenea opţiuni au existat încă de la sfîrşitul sec. al XVIII-lea şi începutul celui de al XlX-lea, dar o concepţie pe deplin închegată a elaborat Nicolae Bălcescu. După înfrîngerea revoluţiei române din 1848 — prin intervenţia militară a celor trei imperii vecine — otoman, ţarist şi habsburgic — fruntaşii politici români, nevoiţi să ia calea exilului, au continuat lupta pentru cunoaşterea pe plan european a aspiraţiilor politice ale poporului nostru, în primul rînd a Unirii Principatelor.

Realizarea unirii Moldovei cu Muntenia a marcat făurirea statului român modern; a urmat o perioadă de mare efervescenţă naţională, patriotică, vizînd modernizarea structurilor economice, sociale, politice, dinamizarea vieţii culturale.

într-un context intern şi internaţional complex, în februarie 1866, Alexandru Ioan Cuza a abdicat, iar pe tron a fost adus un principe străin, aşa cum ceruseră, încă din 1857, Adunările ad-hoc. Oamenii politici români au văzut

în acest act o necesitate pentru afirmarea independenţei de stat a României.

Cucerirea Independenţei de stat — proclamată la 8 Mai 1877, — a deschis noi perspective de evoluţie a statului român, devenit regat la 10 mai 1881.

Forma de guvernămînt stabilită prin Constituţia din 1866 era aceea a monarhiei constituţionale; în sistemul politic supremaţia aparţinea puterii legislative — parlamentul — considerat a fi expresie a suveranităţii naţionale. Monarhia era serios îngrădită în exercitarea atribuţiilor sale, deviza „regele domneşte dar nu guvernează" fiind o realitate. Pentru etapa istorică respectivă această formă de guvernămînt — monarhie constituţională — a răspuns unor necesităţi reale, interne şi externe. Ea s-a menţinut pînă în 1938,

Lupta pentru propăşirea patriei, pentru lărgirea drepturilor şi libertăţilor cetăţeneşti, împotriva exploatării a îmbrăcat şi forma luptei pentru republică. Uneori această luptă s-a materializat în acţiuni de masă, cum au fost cele din 1870 si 1871,

A revenit mişcării muncitoreşti misiunea de a asigura un conţinut revoluţionar luptei antimonarhice, republi cane. Făurirea Partidului Comunist Român, în mai 1921, a însemnat ridicarea pe o treaptă superioară a luptei po porului nostru pentru libertate, democraţie şi progres so cial, în chip firesc, Partidul Comunist a preluat şi dez voltat tradiţiile republicane ale poporului nostru, a asigu rat un conţinut nou luptei antimonarhice, care era sub ordonată obiectivului central —• răsturnarea pe cale re voluţionară a orînduirii capitaliste şi edificarea socialis mului pe pămîntul României. " . .. '".

La I0 februarie 1938 forma "de guvernămînt a devenit monarhie autoritară, deoarece s-a realizat primatul monarhiei. .în sistemul politic, parlamentul, guvernul şi chiar puterea judecătorească fiind subordonate deciziei regala.

După doi ani şi jumătate se înregistrează o nouă modificare. La 6 septembrie 1940 o bună parte a prerogativelor tradiţionale ale monarhului au fost preluate de Ion Antonescu, devenit conducător al statului. S-a instaurat astfel o formă de guvernămînt dictatorială.

Actul de la 23 August 1944 a deschis o eră nouă, de profunde transformări democratice în istoria poporului român. Menţinerea monarhiei a constituit o caracteristică a procesului revoluţionar din România.

Formal s-a revenit la monarhia constituţională, dar pe măsura adîncirii transformărilor revoluţionare, prerogativele regelui s-au diminuat, participarea lui la conducerea ţării devenind tot mai restrînsă, fapt ce a înlesnit abolirea instituţiei monarhice la 30 Decembrie 1947.

Proclamarea Republicii Populare a marcat schimbarea radicală a formei de guvernămînt, nu numai sub aspectul formei, dar şi al conţinutului. S-a trecut la o etapă calitativ superioară în istoria poporului român — aceea a edificării societăţii socialiste.

în intervalul 1948—1965 s-a făcut trecerea de la economia bazată pe proprietatea capitalistă la economia socialistă unitară, au fost lichidate clasele exploatatoare, structura socială dobîndind trăsăturile unei societăţi omogene; în plan politic s-a edificat statul socialist şi sistemul democraţiei socialiste.

Ca urmare, şi forma de guvernămînt a cunoscut o evoluţie semnificativă, în 1965 România devenind Republică Socialistă. In anii ce au urmat — paralel cu mutaţiile survenite în viaţa economică şi în structura socială — s-a înregistrat o perfecţionare continuă a funcţiilor statului, a democraţiei muncitoreşti-revoluţionare. Pe această linie se înscrie crearea funcţiei de preşedinte al Republicii Socialiste România, în martie 1974.

Republica Socialistă — formă de guvernămînt superioară tuturor formelor de stat cunoscute de poporul român de-a lungul întregii sale istorii — oferă cadrul propice înfloririi personalităţii umane, dezvoltării multilaterale a patriei, înaintării sale ferme pe drumul civilizaţiei socialiste şi comuniste.

Redactor: ALEXANDRU STÂNCIULESCU
Tehnoredactor: ŞTEFANI A MIHAI

Coli de tipar 41,75
Bun de tipar: 30 septembrie 1988

Tiparul executat sub comanda nr. 189
la ÎNTREPRINDEREA POLIGRAFICĂ CLUJ,
B-dul Lenin nr. 146
Municipiul Cluj-Napoca
Republica Socialistă România